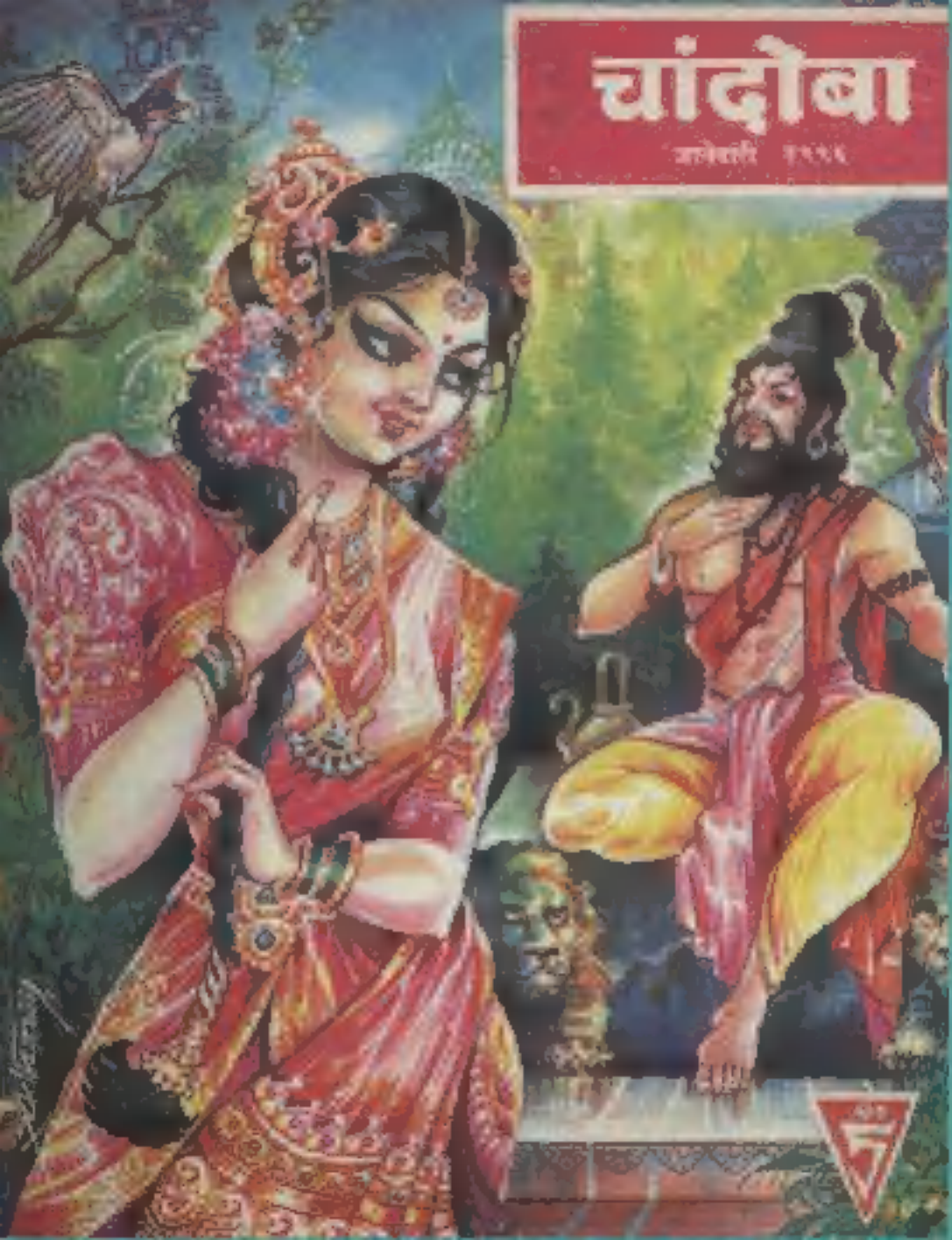

चांदोबा

ज्योत्सली १९९८

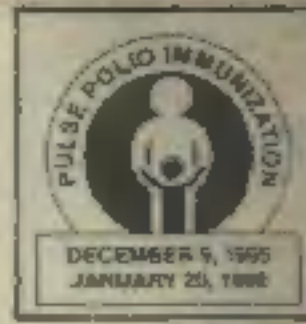
मातांनो पोलिओ चे उच्चाटन करणें तुम्हाला सहज शक्य आहे !

९ डिसेंबर व २० जानेवारी या तारखा
राष्ट्रीय पोलिओ उच्चाटन-दिन
म्हणून घोषित झाल्या आहेत.

आपण अगोदरच आपल्या बालकाला पोलिओ-निरोधक औषध दिले असेल, पण खबरदारी म्हणून ९ डिसेंबर व २० जानेवारी रोजी आयोजित पोलिओ उच्चाटन शिबिरात जाऊन तीन वर्षां खालील आपल्या बालकाला पुन्हा एकदा पोलिओ-निरोधक औषध द्या.

आरोग्य-संपन्न मुलांचे जन्म म्हणजे आपल्या देशाचे भविष्य !

इ.स. २००० पर्यंत
पोलिओ-रहित
भारताच्या
निर्मितीसाठी सहर्ष
योगदान द्या.

PolioPlus
९ डिसेंबर, १९९५ व
२० जानेवारी, १९९६
या तारखा

लक्षात ठेवा,
द्विनांक आपल्या
बालकाच्या
संरक्षणाचे दिवस
आहेत.

विज्ञ-समाचार हॉंगकाँगची वार्ता

अर्जापडे वर्तमान-पन्नातून आपण हॉंगकाँगच्या बऱ्याच वातव्या वाचतो. ज्याच्या अर्थव्यवस्था हॉंगकाँग म्हणजे एक दिपका ! हॉंगकाँग चीनच्या अंग्रेज दिशेला आहे. हा छोटा भूभाग १००० वर्ग किलोमीटर प्रदेशात व्यापलेला २५ बेटांचा एक समूह आहे. याचा लोकसंख्या ५९,००,००० आहे.

हॉंगकाँग 'जाऊन कोलनी' नावाचे सुप्रसिद्ध आहे. येथी १५५ वर्षे हा ब्रिटिशांच्या ताब्यात आहे. येथ्या सप्टेंबर मध्ये येथील विधान-सभेच्या शेवटच्या निवडणुका झाल्या. कारण ३० जून, १९९७ रोजी ब्रिटिश हॉंगकाँग सोडून जातील आणि तो चीन मध्ये विलीन होऊन जाईल.

सोळाव्या शतकात पोर्तुगीज लोक सर्वात अगोदर इथे गेले. बठराच्या शतकाच्या सुरुवाती ब्रिटिश इथे आले. ब्रिटिशांनी भारतात सत्ता कायम ठेवली होती. ईस्ट इंडिया कंपनीने चीनशी जायले व्यापारी संबंध अधिक दृढ केले. ब्रिटनचा राजा अचहूत की वस्तुची देवाण-घेवाण करण्यासाठी अफुचा उपयोग केला. यानुळे चीन व ब्रिटन यांच्यातील संबंध बिघडले व पुढे मुक्त झाले. शेवटी चीनला हॉंगकाँग ब्रिटनला द्यावे लागले, हे घडले सन १८४१ मध्ये. सन १८९८ मध्ये चीनने ९९ वर्षांच्या करारावर हॉंगकाँग ब्रिटनला दिले. १९७४ मध्ये चीनही देशात झालेल्या गहानुसार सन १९९७ मध्ये ब्रिटनने हॉंगकाँग चीनला परत द्यावे आहे.

येथ्या पन्नास वर्षात आधुनिक औद्योगिक क्षेत्रात हॉंगकाँगने अभूतपूर्व प्रगति केली आहे. विद्युत, रसायने, विविध उपकरणे, फॅब्रिक, कापड, जहाजे बांधणे आदि क्षेत्रातील हॉंगकाँगचा विकास लक्षणीय आहे. दक्षिण

कोरिया, सिंगापूर, तैवान (हा ही चीनचाच एक भाग होता) यांच्या बरोबर हॉंगकाँगला ही 'अशियाचा वाघ' म्हणून संबोधले जाते.

नुकत्याच इथे एका निवडणुका झाल्या त्यात दोन प्रमुख पक्षांनी भाग घेतला होता. 'डेमोक्रेटिक पार्टी' हा चीनच्या विरोधी पक्ष होता, तर चीनने समर्थन करणारा पक्ष होता 'डेमोक्रेटिक बलायन्स'. साठ निवडिने-क्षेत्रात 'डेमोक्रेटिक पार्टी' ने सत्ताधिर्य मिळवून विजय संपादन केला. डेमोक्रेटिक पार्टीचा जय हे चीनला एक झळकण होते.

सन १९८४ मध्ये ब्रिटन व चीन यांच्यात जो गृह झाला त्यानुसार चीन अन्य विषयां बरोबर हॉंगकाँगच्या व्यापार, नागरी स्वातंत्र्य इत्यादि मध्ये कसली ही हस्तक्षेप करणार नाही. हा या सुरुवाती प्रमुख होता. याचा अर्थ असा होतो की 'देश एका, पण पद्धति दोन' अमलात येतील.

ब्रिटन हॉंगकाँगच्या जनतेला चीन विरुद्ध भडकावील आहे असा चीनचा आरोप आहे. जर असेच चालू राहिले तर चीन हॉंगकाँग मध्ये झालेल्या निवडणुका रद्द करील असा सावधानीचा इशारा चीनने ब्रिटनला दिला आहे.

अशा परिस्थितीत मुख्य देश चीनशी मिळून-भिसळून हॉंगकाँग राहू शकेल ? अथवा स्वतंत्र देश म्हणून घोषित करील ? या प्रश्नाचे उत्तर दोन वर्षांच्या काळात मिळेल.

मान्त्रिक

राजगढाची राजकुमारी रूपवती असामान्य लावण्यावती होती. अठरा वर्षाची झाली, तरी अजून ती भारी खोडकर होती. मागचा-पुढचा विचार न करता मनात आलेली कल्पना ती अमलात आणी. डोंगरावर असलेल्या देवळात जायचा बहाणा करून ती खूपदा आपली प्रिय सखी विमला हिला बरोबर घेऊन जंगलात भटक्यायला जाई.

जंगलात पोचल्यावर तिथे असलेल्या एका पहाडावरच्या जुन्या किल्ल्याकडे ती एकटक पहात राहते. किल्ल्याकडे बोट दाखवून खूपदा ती विमलाला म्हणे, "केंव्हा तरी एकदा त्या किल्ल्यात जाऊन यावंस वाटतं मला !"

तिच्या बोलण्याने घाबरून विमला म्हणे, "राजकुमारी, असल्या भुजाड अन् ओस पडलेल्या किल्ल्यात बहुधा एकाद्या मान्त्रिकाची, किंवा राक्षसाची वस्ती असते."

"तु तर अगदीच भित्री-भागुबाई आहेस !

एकाद्या दिवशी एकटी का होईना, पण तिथे जाऊन येणारच मी !" रूपवती म्हणे.

एकडे राजदम्पतीने विचार केला की, आता कन्येचा लग्न कर विवाह करून दिला, तर ती सुधारेल. ~~सुधारेल~~ स्थळे शोधूनशोधून त्यांनी रामगिरीचा युवराज रत्नसेन शिष्याशी तिचा विवाह ठरवून टाकला.

रूपवतीला हा विवाह अजिबात मान्य नव्हता. आपल्या माता-पित्यांना तिने विचारले, "मला कळू दे तरी, की या राजपुत्रात असा काय लागून गेलंय?"

कन्येच्या या प्रश्नाचे आश्चर्य वाटून राजा म्हणाला, "हा रामगिरीचा युवराज रत्नसेन चांगला सुशिक्षित आहे, मुरुकुलात त्याच अत्तम प्रकारे शिक्षण पुरं झालेलं आहे. आज ना भुजा तो रामगिरीचा राजाही वनेल."

या उत्तरावरही अमंतुष्ट होऊन रूपवती म्हणाली, "सुन्दर आहे, सुशिक्षित आहे,

केंव्हा न केंव्हा राजा वनेल - या त्या अगदी सामान्य अन् नैसर्गिक गोष्टी झाल्या पिताजी ! पण त्याच्यात असा कोणता विशेष गुण आहे की मी त्याच्यावर मुग्ध होऊन त्याच्याशी लग्न करावं? माझ्याशी विवाह करणाऱ्या पुरुषात काही खास वैशिष्ट्य असावं."

राजा-राणी म्हणाले - "आमचा निश्चयही अेकून घे आता ! तुझा विवाह लवकरच होणार आहे, अन् तोही रत्नसेनाशीच !"

थोड्या दिवसात आपल्या इष्टमित्रांसह रत्नसिंह राजगढला येऊन राजाच्या अतिथिगृहात पाहुणचारही घेऊ लागला. आता तिसऱ्या दिवशीचा विवाहमुहूर्त होता. इतक्यात रूपवतीच अंतःपुरातून अदृश्य झाली.

रूपवतीची प्रियसखी विमला मात्र समजून चुकली होती की, 'राजकुमारी जाणूनबुजूनच मुद्दाम अदृश्य झालेली आहे ! पहाडावरील किल्ल्यात जाण्याची तिची फारा दिवसांची इच्छा तिने या निमित्ताने पूरी करून घेतली असणार, अन् ती सध्या नक्कीच तेथे असणार.' विवाहमुहूर्तावर तिला परत आणणे हे आपले कर्तव्य आहे असे विमलाला वाटले आणि कोणाला काही न सांगता ती किल्ल्याकडे निघाली. पहाडावर पोचतापोचता संख्याकाळचे पाच वाजले, किल्ल्याचा दरवाजा बन्द होता, पण दाराच्या फटीतून तिने आत पाहिले, तेव्हा तिला खूप आश्चर्य वाटले अन्

तिला भीतीने कापरे भरले !

त्या भुजाड किल्ल्याच्या दरवाजाजवळच एक मोठा तलाव होता. तलावाच्या किनाऱ्यावर एक कुलूप माणूस बसलेला होता. हातातल्या वेताच्या काठीचे टोक त्याने पाण्यात सोडलेले होते. त्याच्या कमरेत धनुष्यासारखा लाव असून त्याला छोटीशी दाढी होती. जवळच राजकुमारी रूपवती अश्रू ~~झाली~~ बसलेली होती.

त्या दाडीवाल्याने काडी पाण्याबाहेर ओढत राजकुमारीला म्हटले, "ए पोरी, मी काही कोणी चांगला माणूस नाहीय, जी कोणी मुलगी माझ्याशी लग्न करायला तयार होत नाही, तिला मी मासोळी बनवून या तळ्यात

सोडून देतो.”

रुपवती त्याला म्हणाली, “मी रामगिरीच्या युवराजाची पत्नी बनणार होते, पण माझं दुर्भाग्य मला इथे घेऊन आलं, तू तर एक मान्त्रिक आहेस, म्हातारा आहेस, तुझे सारे केंस पिकलेत, दात पडून गेलेत, कंबरेचं धनुष्य झालंय, तुझ्यासारख्या जस्त-झाशी लग्न करू मी? हद्द, कधीच नाही जमणार ते !”

तिच्याकडे नाराजीने पहात मान्त्रिक म्हणाला, “घमेड सोडून दे आपली ! तोंडात येईल ते बकू नकोस. तुला तलावात सोडण्यापूर्वी दोन दिवसांची मुदत देतो. तोपर्यंत ही घाबर, हेच जग तुझं !”

दुसऱ्याच क्षणी रूपवती मासोळी बनून जमिनीवर तडफडू लागली, विकटपणे हसत मान्त्रिकाने तिला अुचलून घाबरीत टाकले, आणि करून झाकण लावले.

अंधार पडू लागलेला होता, मान्त्रिकाने एक मशाल पेटवली. विमला अजूनही हे सर्व पहात होती. आता धैर्य एकवटून तिने दरवाजा खटखटवला. मान्त्रिक बडबडत दरवाजाकडे निघाला, “रात्रीच्या वेळीही इकडे यायचं धाडस करणारं कोण आहे? अन् दरवाजाही का उघडत आहे !”

त्याने दरवाजा अुघडताच घाबरत घाबरत विमला म्हणाली, “मी फार लांबून आले आहे. अंधारामुळे अडकून पडलेय. आपल्या या किल्ल्यात रात्रभर राहू दाजी? मान्त्रिकाचा चेहराच होता की कोणीही त्याला घाबरेल; त्याच्याबद्दल कोणालाही धूणा वाटेत. त्यामुळे विमलाच्या तोंडचे ‘दाजी’ संबोधन त्याला भारी गोड वाटले. फार आनंदाने तो अुत्तरला, “हो, हो! का नाही राहू देणार? तुझ्यासारख्या सुन्दर मुलींना नक्की आश्रय मिळेल इथे. ये, आत ये.”

विमला आत आल्याबरोबर मान्त्रिकाने दरवाजा बन्द करून घेतला. नंतर तो म्हणाला, “तुझं सौन्दर्य पहायला या एका मशालीचा अुजेड पुरेसा नाहीय. थांब हं, मी आतून आणखी एक मशाल पेटवून आणतो.” आणि तो एका एकाकी सोलीकडे वळला.

ही संघी साधून विमलाने घाबरीचे झाकण अुघडले. रूपवतीने तिला ताबडतोब जोळखले. विमला तिला म्हणाली, “तुम्हाला इथून सुरक्षित घेऊन जायला आलेय मी. आता भिण्याचं काही नाही.”

इतक्यात मान्त्रिकाला परत येताना पाहून विमलाने घाबरीचे झाकण बन्द केले. तो जवळ आल्याबरोबर ती म्हणाली, “वा! काय छान किड्डा आहे हा ! अगदी स्वर्गासारखा वाटतोय! आ वयातही तुम्ही किती छान दिसताय; मग मला वर्षापूर्वी तर किती रुबावदार दिसत असाल !”

विमलाच्या प्रशंसेने चतून जाऊन मान्त्रिक म्हणाला, “हो! सत्तर वर्षापूर्वी मला पाहिलं असतंस, तर वेशुद्धच झाली असतीस तू ! तोंडून शब्दही निघाला नाही ! काहीही असो, आता आपण दोघांनी पसन्त केलंय. माझ्याशी लग्न अन् या स्वर्गात कायमची रहा !”

“हां दाजी, माझा तसाच विचार आहे. इथं चोराचिलटांचं भय तर नाही नं?” घाबरल्यासारखे करीत विमलाने विचारले. डोळे लाल करत म्हातारा म्हणाला, “काय जोललोस? इथे चोरांची भीती? मला आणलं तर हा किड्डा आकाशमार्गानं अुचलून नेऊन विन्ध्य पर्वतात ठेवीन मी ! माझी मन्वशक्ती अजब आहे. अशक्यातली गोष्ट ही करून दाखवू शकतो मी. तितकी आहे

माझ्यात.” एक पळभर थांबून ती पुन्हा म्हणाला, “अन् चोरी होईल असं वाटायला तुझ्याजवळ तरी असं काय हिरे-जवाहीर आहे?”

ताबडतोब हिरा जडवलेली आपली अंगठी दाखवून विमला म्हणाली, “दाजी, हिरा जडवलेली ही अंगठी साधीसुधी नका समजू! हिच्यात अद्भुत शक्ति आहे. नुकताच एक सिद्ध पुरुष आकाशमार्गानं जाताजाता रात्रीच्या वेळी रस्ता चुकला अन् आमच्या घरामागे खाली अुतरला. आमच्या कुटुम्बानं त्याचा आदर-सत्कार, पाहुणचार केला. सकाळी परत जाताना त्यानं ही अंगठी मला दिली.”

राजकुमारी आहे - मासोळीच्या रुपात ! आपल्या अंगठीच्या प्रभावानं तिला माझी पत्नी बनायला राजी कर." असे म्हणत त्याने आपली वेताची काठी घागरीवर ठेकली.

त्याबरोबर राजकुमारी रूपवती स्वतःच्या रुपात घागरीबाहेर आली. तिला डोळ्यांनी इशारा करत अंगठी समोर धरून विमला म्हणाली, "वाः! काय लावण्य ! किती मनोरम ! नुसतं पाहून ही असल्याचं कळतंय. माझे हे दाजीबा वरून जरी कसेसेच वाटले, कुरूप दिसत असले, तरी बरे सुंदर आहेत ते ! तुला अगदी अनुरूप आहेत बघ. करशील विवाह त्यांच्याशी ?"

रूपवती मुत्तरली, "हो ! करीन की."

■ ऐकताच होठ मान्विक म्हणाला, "काय भाग्यशाली आहे मी!" अन् आनन्दाने त्याने एकदम अड्डी मारली. तोंड जाळून तो पडणारच होता, पण हातची काठी ठेकून त्याने स्वतःला संभाळले. नंतर तो विमलाला म्हणाला, "ए पोरी ! ती अंगठी दे माझ्या हाती. राजा मला जावई बनवायला नकार देऊ लागला, तर त्याला दाखवीन अन् त्याचं मन बदलीन मी." अन् त्याने विमलापुढे हात पसरला.

विमलाने याच संघीचा बरोबर फायदा घेतला. तिने त्याचा हात पकडून जोराने ओढल्याबरोबर मान्विक झुलटा खाली पडला.

ताबडतोब त्याची काठी हातात घेऊन तिने त्याच्याच डोक्यावर ठेकली.

अन् काय ! मान्विक ताबडतोब मासा अन् तलावात जाऊन पडला.

"थोडक्यात वाचले बघ ! चातुर्वर्णिं मला वाचवलेस विमला !" असे म्हणत राजकुमारीने मैत्रिणीला मारली, ती पुढे म्हणाली, "चल, राजधानीत जाऊ आपण. आपल्या लग्नाची अशी भेट देईन मी तुला, की पहातच रहाशील. कल्पनाच करू शकायची नाहीस बघ !"

राजधानीत पोचतापोचता सकाळ झुजाडली. सकुशल परत आलेल्या रूपवतीला पाहून राजारानी आनन्दित झाले. त्यांनी सभाधानाचा निश्वास टाकला. इतक्यात नवरदेव रत्नसेनही तेथे येऊन पोचला.

रूपवतीने त्यांना सर्वांना आपली कहाणी सांगितली. ती म्हणाली, "माझी अशी इच्छा होती की, काही वैशिष्ट्य असलेल्या माणसाशीच विवाह करावा. मी अगदी मूर्खसारखाच आग्रह धरला, स्वतः संकटात

सापडले अन् तुम्हा सर्वांना दुःख दिलं. रत्नसेनशी विवाह करायला तयार आहे मी."

राजदम्पती काही झोलणार, इतक्यात एकटक विमलाकडेच पहात असलेला रत्नसेन म्हणाला, "क्षमा असावी राजकुमारी ! या विवाहाला तुम्ही तयार असाल, पण मी नव्हे ! तुम्ही मान्विकाच्या जाळ्यात अडकलात, तेव्हा तुमची सुटका मला करणाऱ्या विमलात मोठं वैशिष्ट्य दिसतंय. तिच्याशीच विवाह करायची माझी इच्छा आहे."

हे ऐकून विमला अवाकच झाली. शरमेनं तिनं मान खाली घातली. रूपवतीही क्षणभर राहिली. नंतर मैत्रिणीच्या खांद्यावर हात ठेवत हसून ती म्हणाली, "विमला, मी आपलं वक्त पुरं केलंय, तुला म्हटलं होतं ना मी, की आपल्या लग्नाची मी तुला एक अमोल भेट देईन? मी तुला, तू कल्पनाही न करू शकशील अशी भेट देत आहे."

राजदम्पतीच्या उपस्थितीत रत्नसेन व विमला यांचा विवाह धुमधडाक्याने साजरा झाला.

"सिद्धानं दिली? पण हिच्यात कसलं कास वैशिष्ट्य आहे, ते तर सांग." आश्वपनि मान्विकाने विचारले.

"समोर भुम्या असणाराला ही दाखवत रहा, अन् त्याच्याकडून हवं ते करून घ्या. - असं सामर्थ्य आहे या अंगठीत. म्हणजेच माणसाच्या मनात ताबडतोब परिवर्तन घडवू शकते ही." विमलाने सांगितले.

हे ऐकल्याबरोबर मान्विकाने डोळे चमकू लागले. तो अंगठीकडेच पहात राहून म्हणाला, "लहानपणापासूनची माझी एक इच्छा आहे - खुद्द राजा बनायची नव्हे, पण राजाचा जावई बनायची इच्छा. या घागरीत एक

परोपकारी

आपल्या शेतातील भोवळे शाहुरातील चिंकुन राधा बेलगासत नमून गावाकडे परत येत होता. रस्त्यात एक भला मोठा दगड पडलेला दिसला. तो बाजूला केंव्याभियाप गादी पुढे जाऊ नव्हतो आणि राधा एकदम हे काम करू शकत नव्हता.

विचार करीत राजाने चौफेर नजर दाखली. जवळच्या एका देकाडविर एक माणूस दारवाजु शोपनेला त्याला मिसला. राजाने त्याला बळबले नि आपली जखमण हांगिराजी. नंतर दोघांनी मिळून कसा हा सरला.

रत्नानां वराह दाकेणाया माणसातः राज्ञे शिष्यायो वाग्वृत्ती, तस्य एव भावनाता परोपकारी माणसायी स्थाने गौड भद्र स्तुति केवी. राजाने या माणसाया विचारणे - "तुला कायक?" मुवाला - "मी निघालोय रामापुदला."

राजा - "ठोक, गावील, रामापुरच्या पुढे माथचे माहे. माहेत तुम्हा आम्हीन."

सैनिकों को रामापुरवा गोचराथ ले जायूस भादौदून काळी जलवा नि मुहामा - "रसपल कायभाळी हात डेवू मी तुम्हाला नाम दिला, भाव जल वं !"

आश्चर्यचकित होकर राजा विचारते - "रसमाल कहांसाठी अगर भेजवान तु? हे कुल माल है क्या महोदय नन्दन, मैं काहत गी तूला रूपक शिष्या शिष्या!"

काली तो बाबूल म्हाणा - "भायरातून परत येत होता, अगदी भकून किंवा होतो. बाबूल म्हाणा कायकाळीने दुसऱ्या काळी उपाय सुचोना, विला काय बाली इकठ्ठून राहिलान, जो बाबूला करम्यासाठी निवडिल्यासाठी दुसऱ्या काळीने बघत लागेलच. काळी एका घाणक्षाना ने घरा बाबूला करणे काळी नवरी, भाता राहिली आपल्या शिब्या काळी करम्याची बोध आपल्या शिब्या ऐकून नाराजीने नाराजी आपल्याला विरोध केला समता, काळी आपण वला गाडीत थोडेच समकूल काळी बसत."

हे ईश्वर राजा जोरबोरस हमस दाहिना.

9

(कृपशा संकटांना तोंड देऊन व बऱ्याच तोंडा आणि साथीदारांना मुकूल रुपधर सुकेशिनी नामक देवीच्या मूर्तीला पोर्चला, जिथे आपल्या स्वतःच्या स्वतःचा भाग केले, मायाजी नावाच्या साथीदाराला एका झाडावर भरदार बनवून स्वतःच्या मूर्तीला व मूर्तीला बसविल्या. सगळ्यांनीही हा हातां काढण्यासाठी पाळवले. नंतर मायाजीला सोडून इतर मूर्तींना स्वतःच्या स्वतःच्या मूर्तीला बनवून टाकले. सहाय आल्यामुळे स्वतः मायाजी त्या घरात येत्या नवत्याने आनंदी होता. त्याच्या तोंडून सारे वर्णन झाल्यावर त्याच्या स्वतःचा सुकेशिनीला देवा, रुपधरच्या कामार तिची साथीला बसविली. सर्व ठरली आणि ती स्वतः त्याची साथीदार बनली.) -यानंतर -

सुकेशिनोच्या सत्त्वावरून रूपधर समुद्रावर
 आपली पहणाच्या सायीदारांकडे गेला.
 ते सर्वजण त्यावेळी समुद्रतटावरच बसून
 होते. रूपधरला पहताच ते खुशीने बुड्या
 मारत जाऊन पोचले. प्रत्यक्ष
 इशाकाला पोचल्यावरही झाला नसता,
 इतका आनंद त्यांना रूपधर सुखरूप परत
 आल्याचे पाहून झाला. त्यांच्या डोळ्यांतून
 आनन्दासु वाहू लागले.

“आपले आकीचे सर्वजण कुठे आहेत? कुठे आहेत ते?” सर्वजण भुत्सुकतेने त्याला विचारू लागले.

“आपले लोक सुकेशिनीच्या घरातच सुखरूप आहेत. आरामांत स्नातर्पात मजा करत बसले आहेत ते. जाता प्रथम आपल्याला आपली नौका बाहेर ओढून ती अन् दोर वगैरे सर्व एकाद्या मुहेत लपवून ठेवायला हवें. यानन्तर तुम्हा सर्वांना मी

सुकेशिनीच्या घरी घेऊन जाईल." रुपधर उत्तरला.

सर्वांनी लगेच काम सुरू केले. पण मायावी त्या सर्वांना ओरडून म्हणाला, "अरे मूर्खानो, कुठे निघालाय त्याचा विचार तरी करा. सुकेशिनीच्या घरी? ती तर तुम्हा सर्वांना चा चित्ता वगैरे जनावरं बनवून, कुठ्याप्रमाणे तुमच्याकडून पहाण्याचं काम करवील. घडलेलं सगळं विसरलात काय? फाललोचनच्या गुहेत गेल्यावर आपल्यावर काय गुदरलं ते आठवा ! त्यावेळी या रुपधरमुळेच तर आपले काही साथीदार मरून गेले न? त्याच्या बेअकलीपणामुळेच तर आपण बरबाद आलोत!"

मायावीच्या या बोलण्याने रुपधर क्रोधाने जुसळू लागला ! तलवार काढून तो मायावीवर धावून गेला. परंतु बाकीच्या साथीदारांनी त्याला कसेबसे अडवले. ते म्हणाले, "याला यायचं नसेल तर नको येऊ दे. इथेच राहून आपल्या नौकेचं काम करील तो. आम्ही सारेचण येतो तुझ्याबरोबर सुकेशिनीकडे. तल घेऊन आम्हाला." शेवटी सर्वांबरोबर मायावीही निघाला.

सुकेशिनीने रुपधरच्या सगळ्या साथीदारांच्या स्नातकांची व्यवस्था केली; त्यांना चांगले कपडे दिले. रुपधर येऊन पोचोपर्यंत ते स्वादिष्ट भोजनाचा आस्वादही घेऊ लागले होते. दोन्ही दले एकमेकांसमोर आली, जिथे सर्वांनी आनंदाने ओरडावला सुरुवात केली.

सुकेशिनी रुपधरला म्हणाली, "तुम्ही लोक झालं गेलं सर्व विसरून गेलात तर बरं होईल. कसकसल्या कष्टांना तुम्ही तोंड दिलंत, माहीत आहे मला, आला आरामात खा, प्या, आपल्या इयाका नगरात जसे आनंदाने रहात होता, तितक्याच आनंदानं इथे ही रहा."

रुपधरने तिचा सद्दा मानला. एक वर्षभर आपल्या साथीदारांसह तो तेथे आरामात राहिला. वर्ष संपल्याबरोबर त्याचे अनुचर त्याला म्हणू लागले, "आपण काय स्वदेशी जायचं नाही का? इथं कामं

रहायचं का आपण?"

रुपधर सुकेशिनीला म्हणाला, "माझे साथीदार आता स्वदेशी जायला भुतावळे झाले आहेत. आम्ही सर्वांनी बायल इथून निघावं हे बरं. पण त्यासाठीही आम्हाला तुझी मदत हवी."

"तुम्हाला जबरदस्तीनं इथं ठेवून घ्यायचं माझी इच्छा नाहीय. पण स्वदेशी पोचण्यापूर्वी तुला आणखी एक काम करावं लागणार. यमराजाच्या सांकेतिक नावाचा एक दिव्यजानी आहे. तुला एकदा भेट अन् त्याचा चेहेरा घ्यायचा."

हे ऐकून रुपधर हताशच झाला. तो म्हणाला, "हे सांगतेस सुकेशिनी? नरकात जाणं काय माझ्या हातचं आहे का? कोणी नावेतून कधी त्रास घेलंय का?"

"पण मुकाणू धरून दिशा पहात जायची गरजच नाही. नौकेत मुकाट बसून रहा. भुतरी हवा आपोआपच तुला तेथे घेऊन जाईल. तुझी नौका समुद्र ओलांडून पलिकडील किनाऱ्याला लागेल. तिथून थोडं पुढे गेल्यावर तुम्हा लोकांना एक टेकाड दिसेल. त्याच्या जवळच अग्नी आणि अश्रुनदी कैटरणीला मिळतात. ते टेकाडाजवळ तू हातभर लांबीरंदीचा सड्डा खण अन् त्यात पितरांना तर्पण दे. पिडदात कर. पितरांना हे सर्व अर्पण करून 'आपणाला सकुशल इथाकाला पोचवण्यासाठी' त्यांना प्रार्थना

कर. घरी पोचल्यावर त्या सर्वांसाठी काही प्राणी बळी देण्याचं त्यांना वचन दे. सांकेतिकला नमस्कार करून सांग की, एक काळा बोकड बळी देईन. नंतर एक बोकड अन् मेंढी यांचा बळी दे. नंतर ते चांगले भाज. असे सर्व केल्यावर यमराज अन् सर्व नगरवासींना प्रणाम कर. लगेचच पितरं बळी स्वीकारायला जमतील. त्यांच्यातच सांकेतिक ही असेल. तो तुला घरी जाण्याचा अुपाय सुचवोपर्यंत पितरांना बळीला स्पर्श करू देऊ नको." सुकेशिनीने स्वदेशी परत पोचण्याचा असा अुपाय रुपधरला सांगितला.

सकाळ झाली. रुपधरने आपल्या

सार्थीदाणांना जागे केले. तो त्यांना म्हणाला, "भुठा, आपल्याला प्रवेश सोडून जायचं आहे. मुकेशिनीन आपल्याला आणखी एका यात्रेचा अपाय सुचवला आहे."

रूपधरचे सार्थीदार तर आपापल्या घरी आमुत्सुक होते. पण आता या यात्रेच्या विषयामुळे त्यांच्यात निरुत्साह पसरला. अन् यमराज इत्यादींच्या स्थानी, म्हणजे नरकात आपल्याला जायचंय हे कळल्यावर तर ते रडू-ओरडू लागले. त्यांच्यातले काहीजण जेशूद्धही झाले. लोक आपले केस अपट्टू लागले. पण रूपधरबरोबर निघण्याचाचून दुसरा अपायही नव्हता.

सर्वजण निघून नौकेजवळ आले. तोवर

मुकेशिनीही तेथे येऊन पोचली होती. तिच्याबरोबर एक काळा बोवळ व एक काळी मेंढी होती. कोणाशी काही न बोलताच तीं तेथून निघून गेली.

सर्वजण नौका समुद्रात ओढून घेऊन आले. बळीची जनावरेही त्यांनी नौकेत नेली. मुकेशिनीच्या कृपेने अुत्तर वारे वाहू लागले अन् नौका पुढे निघाली.

कोणतीही अडचण न घेता संध्याकाळपर्यंत नौका पुढे-पुढे जात राहिली. सूर्यास्तानंतर अंधार पसरला अन् अंधारातच नौका किनाऱ्याला लागली.

मुकेशिनीच्या सूचनेप्रमाणे रूपधरने अग्नीनदी व अधुनदी वितरणाला मिळापच्या जागी सहसा खणला. तेथे त्या लोकांनी तपण करून पिंडदान केले व पितरांचे ध्यान केले. तेव्हा तेव्हा व मेंढी यांचे त्यात बळी दिले.

तावडतोव कोलाहल करत पितरांच्या सुडी बळीचा स्वीकार करण्यासाठी तेथे येऊन पोचल्या. यमराज व इतर सर्वांना प्रणाम करून रूपधर, पितरांना म्हणाला, "सांकेतिकशी बोलून मी जोपर्यंत आपल्या शंका केहून घेत नाही, तोपर्यंत तुम्ही कोणाही बळीला स्पर्श करता कामा नये."

इतरांना वाजूला करत एक स्त्री पुढे आली. तिला पाहून रूपधर आश्चर्याने

अनाक झाला. कारण ती दुसरी कोणी नसून बुद् रूपधरची आईच होती! द्रोणवर हल्ला करण्यासाठी तो जेव्हा बाहेर पडला, तेव्हा तर ती जिवंत होती. ती तेव्हा मेली, हेही रूपधरला माहीत नव्हते.

तिला पाहून रूपधरचे डोळे भरून आले. त्याला तिची दयाही आली. तरीही त्याने तिला बळीला शिवू दिले नाही.

सांकेतिक हातातली सोन्याची सुडी फिरवत तिच्या मागोमागच आला होता. रूपधरला ओळखून तो म्हणाला, "मुला, हा पितुलोक सूर्यप्रकाशाला पार आहे. अशा या काळात कसा काय आलास? जरा मागे सरकलास तर बळी स्वीकारून मी त्याला तू मदत करीत."

रूपधर मागे सरकला अन् त्याने सांकेतिकला बळीचा स्वीकार करू दिला. नंतर रूपधरकडे वळून सांकेतिक म्हणाला, "तू स्वदेशी जायला तडफडत आहेस. हे मला ठाजूक आहे. तर तर स्वदेशापुढे स्वर्गाचीही काय मातब्बरी? साऱ्या देवता तुझ्यावर रसलेल्या आहेत. त्यामुळे अजूनही तुला कऱ्याच शातना सहन कराव्या लागणार आहेत. अनेक कष्ट सहन करणार आहेस तू. पण शेवटी सकुशल नक्की घरी पोचशील. वाटेत चिनापिया नावाचं एक बेट लागेल. तेथे सूर्यभगवानाशी संबंधित पशू रहातात. तू किंवा तुझ्या सार्थीदारांपैकी

कोणी त्यांना कसलाही त्रास देऊ नका. वृकूनही कोणाच्या हातून तसं धडलं, तर इथाकाला पोचायचं तुमचं स्वप्न हे स्वप्नच राहील. पण योग्य तऱ्हेने वागलान तर मृत्यूपासून वाचून अन् दुसऱ्याच एका नौकेत वमून तुम्ही घरी पोचाल. अजूनही तुमचे कष्ट संपणार नाहीयेत. तुमच्या घरात सर्वत्र शत्रू मसतील. अन् ते तुझ्या पत्नीला लक्षासाठी जबरदस्ती करू पहातील. पण हां, तू कोणत्या ना कोणत्या प्रकारे त्या सर्वांचा अन्त करशील. यानंतर देवतांदावतीतलं तुझं कर्तव्य तुला पार पाडावं लागेल. ते सर्व कसं करायचं, ते मी मागेन तुला. नौका बल्लवण्याचं बल्लं तू

होईल. त्यावेळी तुझे सर्व आस तुझ्या जवळच असतील."

"ठीक आहे. जे घडायचं, ते नक्की घडणारच. घडणारं कोण टाळू शकणार? पण एक गोष्ट सांगा. माझ्या आईचा प्रेतात्मा तिथे असा आहे. ती माझ्याकडे पाहता नाहीय अन् माझ्याशी बोलत ही नाहीय. ती केवळ बळीवरच नजर लावून आहे. ती मला ओळखू शकेल असा अुपाय सांगा ना."

रुपधरने विनंती केली.

"मुला, ओपर्यन्त बळी नाही होत नाही, तोपर्यन्त पितरांना सत्य गोष्टी समजत नाहीत, हे लक्षात ठेव." असे सांगून सांकेतिक यमलोकात निघून गेला.

आईला बळी प्राप्त होईपर्यन्त तेथेच असा राहिला, तो भिळाल्यानंतर आणि त्याच्याकडे पाहिले व त्याला ओळखून ती म्हणाली, "जिवन्त असूनही तू या लोकात कसा पोचलास बाळा? हे तर कोणालाही जमत नाही. तू काय टोयहून सरळ इथेच आला आहेस? इयाकाला गेला नाहीस? आपल्या बायकोला नाही भेटलास?"

"नाही आई, घरी पोचण्यासाठीच अनेक यातना सहन करीत आहे मी. इयना निवामी सांकेतिक याला भेटण्यासाठीच इथे यावं लागलं मला. आई, पण- तू मेलीस कशी? आजारी होतीस, की आकस्मिक

मरण आलं तुला? पिताजी कसे आहेत? माझ्यावर विसंबून ते काय अजूनही माझी वाट पहात आहेत? की आता मी येणारच नाही असं समजून ते दुसऱ्या कोणाच्या आश्रयाना गेले? माझी बायको काय म्हणतेय? काय करायची इच्छा आहे तिची? मुलाबरोबर राहून आपली इस्टेट संभाळत आहे नं ती? की आणखी कुणाशी लग्नही केलंय तिने?"

रुपधरने आपल्या आईला प्रश्नांवर उत्तर विचारत राहिला.

आई उत्तरली, "अरे ती तुझ्या घरीच आहे. किती सहनशील आहे ती, तूला काय माहीत? रात्रंदिवस जिचारीचं मन तुझ्यासाठीच जळत आहे रे ! तुम्ही इस्टेट अजून तुझ्याच नावे आहे. तुम्हा मुलगा विजयध्वज तुम्हा वारस बनला आहे. अन् राजाच्या सान्या जबाबदाऱ्याही संभाळतो आहे तो! तुम्हे वडील गावा सोडून शहरात येण्यातले नाहीत, येईतही अंगावर पांवरुण न घेता ते जनावरांजवळ जमिनीवरच झोपतात. महातारुणा बरोबर तुम्हा न

परतण्याचं दुःख खात राहिलं आहे त्यांना. आता राहिली माझ्या मरणाची हकिकत. मी कोणत्या आजारामुळे नव्हे, तर तुझ्या आठवणीने झुकून गेले." आईने रुपधरला सर्व हकीकत सांगून टाकली.

रुपधरने आईला एकवार प्रेमाने मिठी मारण्याचा प्रयत्न केला. पण तो मागला झाला नाही. तीनदा तोच प्रयत्न करूनही काही अुपयोग झाला नाही.

तेव्हा रडत दीनपणे रुपधर आईला म्हणाला, "फक्त एकदाच मिठीत घे ना मला ! माझ्यापासून दूर का रहाते आहेस?"

"अरे वेड्या ! जिवन्त व्यक्ती, मृत व्यक्तीला कशी मिठी मारू शकणार? तुला जिला मिठी मारावीशी वाटतेय, ती तर केव्हाच जळून होऊन गेलीय. आता तांबडतोच या मन्द्याच्या लोकातून निघून जा बरं. पण इथे पाहिलेलं, जेकलेलं आपल्या बायकोला सांगू नकोस." आईने त्याला सूचना दिली.

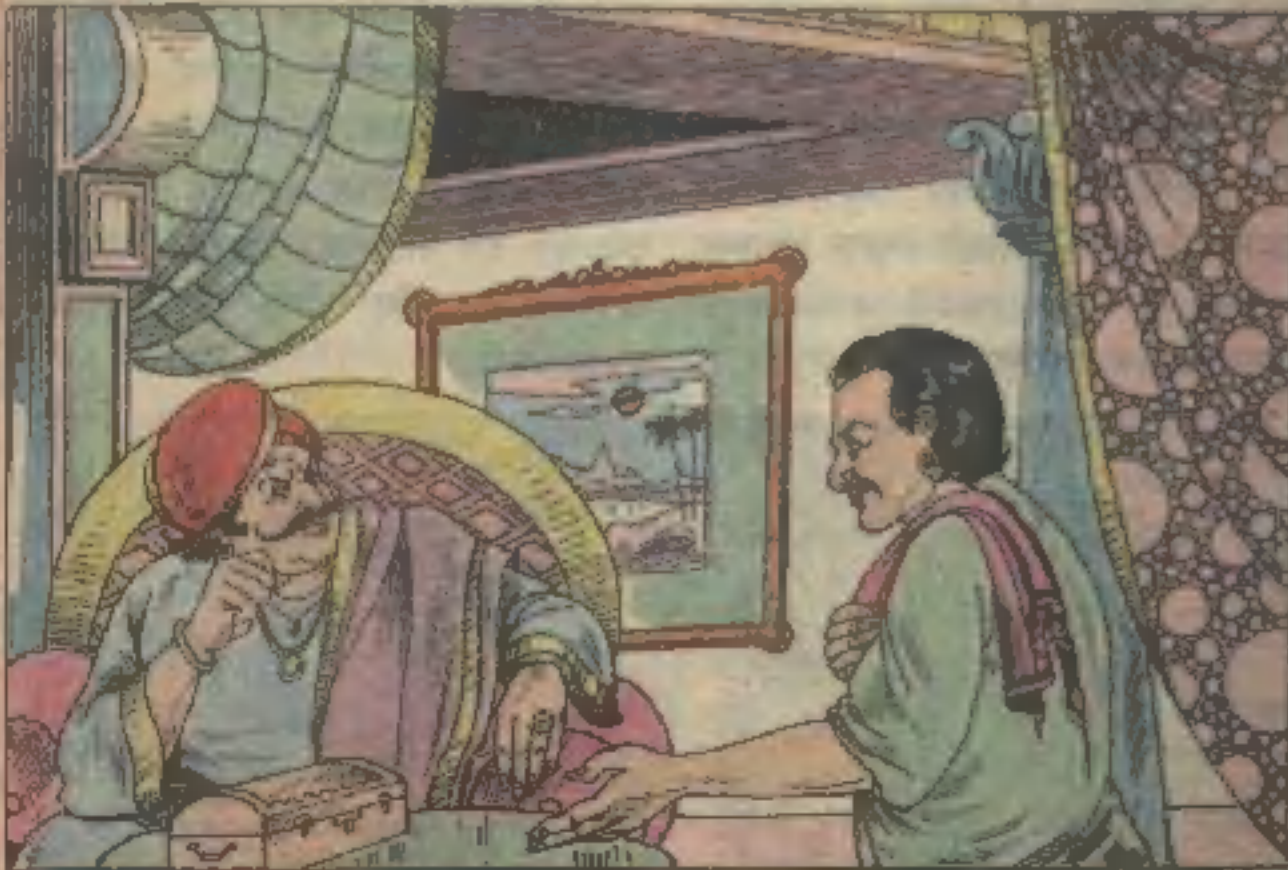
खरी गोष्ट

रंगपुरच्या जमीनदाराच्या एक नोकर होना, त्याचे नाव बहादुर. जमीनदाराच्या कायमच्या सोनी स्वच्छ ठेवण, कुर्पा व बाकांवरील धुऊ अरकण, भितीवरील जाळ्या - कळपट काढून टाकण ही त्याची कामे होती. वण ही सर्व कामे तो कधी-बधी करी, जमीनदाराची पानांची चारीची पेटी माथ हो गुप मनापासून स्वच्छ करी, पेटी नेहमी बंदचल असे.

जमीनदार हे सर्व बायकांनी पहात असे, एक दिवशी जमीनदाराने त्याला बोलावून आणि म्हणाला - 'अरे बहादुर, शिवसे दिवस तु फार जाळशी होत चालला आहेस, काय विराटय. कायमपाची सोनी कधी स्वच्छ नसते, पण हे, पानांची चारीची पेटी माथ तु कायची धववकीत ठेवलास. हे काय तु जगयों कायमच स्वच्छ ठेवतोस. त्यावेळी तुला प्रथमा करावी ठेवली सोनीच.'''

बहादुरने लक्षणे उत्तर दिले - ''मात्तक, त्यावेळी मागण कशांना काही कारण करता ? आपल्या पुढागेच पेटीतील पानांचा रोज मी ही अस्वच्छ ठेवत असतो, काय विराटय मी तर पेटी धववकीत ठेवली नाही, तर ते काय करता का ? मागणच सांगता.''

आता खरी गोष्ट जमीनदाराच्या लक्षात माली. आपली पानांची पेटी बहादुरच्या हात मागणार काही काळी जमीनदार नंतर काळजी पेऊ लागला.

महिमाशाली आरसा

दुर्दान्दनिश्चयी विष्णुमादित्य पुन्हा आझापाशी गेला. त्याने आझाबाबत प्रेत खाली उतरवले आणि ते आपल्या खांद्यावर लादून तो स्वशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतालीन वेताळ बोलाू लागला - ''हे राजन्, कुठली महिमावान वस्तु प्राप्त करण्यासाठी या स्वशानात तू हे कठोर परिश्रम करीत आहेस, हे काही माझ्या लक्षात येत नाही, अपूर्व अद्भुत महिमाशाली वस्तु मृद्धा कधी कधी आपला महिमा गमावून बसतात. उदाहरणादाखल मी तुला एका राजकुमाराची गोष्ट सांगतो.''

वेताळ बोष्ट सांगू लागला. नैमिषारण्यात जयेंद्र नावाचा एक मुनि रहात असे, तो सर्व शास्त्रात पारंगत होता. कित्येक तरुण शिष्य आनून त्याच्याजवळ रहात. मिहपुरीचा राजा हिमवत अक्षाच शिष्यांपैकी एक होता. चार वर्षे जयेंद्रच्या आश्रमात राहून त्याने अनेक विद्या शिकून घेतल्या.

वेताळ कथा

जेव्हा हिमदत्त घरी गायला निघाला तेव्हा सोड्या घेमाने जयेन्द्र त्याला म्हणाला - "वेढा, तुझे शिक्षण आता संपले. प्रक्रिये-काळात तू सिंहपुरीचा राजा होणार आहेस. तुला उपयोगी पडेल अशी एक वस्तु मी तुला देऊ शकितो."

साल-पत्रांपासून बनवलेल्या एका पेटीतून जयेन्द्रने एक गोले आरसा काढला आणि हिमदत्तला दाखवीत तो म्हणाला - "हा एक महिमाशाली आरसा आहे. याच्या समोर जो माणूस येईल त्याच्या बद्दलची सर्व माहिती हा सांगतो. एक समर्थ राजा बनून चांगले नाव कमव. याचा तुला जेव्हा उपयोग होणार नाही, तेव्हा मला तो परत आणून दे."

हिमदत्तने गुरूचे आचार मानले व तो सिंहपुरी राज्यात परत आला.

एके दिवशी सिंहल देशातून वीरभूपति नावाचा एक मल्ल, धीरमिह नावाचा एक तलवार-बहादूर व भूपाल वर्मा नावाचा एक कुशल धनुर्धारी असे तिघे जण सिंहपुरीत आले. राजाला तिघे जण भेटले आणि म्हणाले - "महाराज, आम्हा तिघात कोण अधिक श्रेष्ठ आहे हे आतापर्यंत कोणी ही सांगू शकले नाही. आपल्या मंदतीने भाषण प्रश्नाचे उत्तर द्याल अशा आशेने आम्ही आपल्याला भेटायला आलो आहोत.

तिघे ही महान् शक्तिशाली आहेत हे हिमदत्ताच्या पायला वेळ लागला नाही. युद्ध-कौशल्याच्या द्वांद्वीत तिघे एकाहून एक सरस होते. हिमदत्ताने तिघांना ही आरशामगोर उभे केले आणि आरशाला उद्देशून प्रश्न केला - "हे महिमाशाली दर्पणा, या तिघात सर्वश्रेष्ठ वीर कोण वरे?"

आरशाने काहीच उत्तर दिले नाही. दोन-तीनदा विचारून ही आरशाकडून काही उत्तर मिळाले नाही. महिमाशाली आरसा ही आपली समस्या सोडवू शकत नाही हे जाणून तिघे वीर निराश होऊन परत निघाले.

या घटने नंतर थोड्याच दिवसांनी कोसल देशातून धूमकेतु आणि वज्रबाहु नावाचे दोन मल्ल सिंहपुरीला आले. त्यांच्या पुढे ही प्रश्न होता की दोघात श्रेष्ठ वीर कोण? कारण अनेक

वेढा दोघे जण एकमेकांशी लढले आणि कोणीच कोणाला जिंकले नाही. दोघे ही तुल्यबल ठरले.

आपल्या मार्गाल अनुभवानुसार हिमदत्ताला मनातल्या मनान वाटत की आपला आरसा काही या प्रश्नाचे उत्तर देऊ शकणार नाही. तरी पण त्याने दोघांना आरशापुढे उभे करीत विचारले "हे महिमाशाली दर्पणा, या दोन मल्लात कोण वरे श्रेष्ठ?"

लगेच आरशाने उत्तर दिले - "वज्रबाहु! आरशाने आपला महिमा गमावलेला नाही याचा हिमदत्तला त्याने पुन्हा आरशाला प्रश्न विचारला - "धूमकेतु पेक्षा वज्रबाहु वरे श्रेष्ठ?"

"एका मांगिकाने दिलेला ताईत आपल्या हातावर बांधल्यामुळे मल्लयुद्धात धूमकेतूचा होत नाही!" आरशाने प्रश्नाचे उत्तर दिले.

हे ऐकताच धूमकेतूचा चेहरा रांडरा पडला. वज्रबाहुने रागाने धूमकेतूच्या हातावरील ताईत ओढला नि फेकून दिला.

हिमदत्ताने नाचडनोच दोघांना लढण्यासाठी पाचारण केले. वज्रबाहुने आपल्या वज्रामागच्या कटार प्रहारांनी हा हा म्हाणना धूमकेतूला लवत केले. त्यान आरशाने मांगितलेले मत्स्य मिड कळून दाखवले.

रत्नगिरी आणि वज्रगिरी ही सिंहपुरीची

दोन शेजारी मांडवीक राज्ये होती. रत्नगिरीची राजकुमारी विजयमाधवी आणि वज्रगिरीची राजकुमारी पूर्णचिंदू दोघी अनुल सौंदर्यशालिनी कन्या आहेत असे हिमदत्तच्या कानावर आले. सौंदर्याबाबत त्यांची बरोबरी करणाऱ्या स्त्रिया जगाने धोडून नाहीत. हिमदत्ताने दोघींची जिणे मागवून घेतली. प्रत्येक जण आपापल्या पंगे अविषय सुंदर होती. शर्पापैकी कोण अश्या सुंदर याचा निर्णय हिमदत्ताना करता येईल. दान्ती राज्याच्या राजाना हिमदत्तने सौंदर्य राजकिनी की त्याने अश्याच्या मूर्तता पाहून सिंहपुरीला याचे.

दुसऱ्याच दिवशी दोन्ही मांडवीक राज्ये

आपल्या मुलींना घेऊन सिंहपुरीला आले. हेमदत्ताने आपल्या राजभक्तात त्यांच्या राहण्याची व्यवस्था केली. दुसऱ्या दिवशी त्यांना बोलावून हेमदत्त म्हणाला - "माझे निमंत्रण स्वीकारून तुम्ही आलात, याबद्दल मी आपला आभारी आहे. मी आपल्याला कशासाठी बोलविले आहे हे आतापर्यंत तुमच्या लक्षात आलेच असेल. राजकुमारी विजयमाधवी व पूर्णचिंदू यांची चित्रे मी पाहिली. दोघांच्या पैकी कोण अधिक सुंदर आहे हे मला समजतेना. आता त्या दोघी ही माझ्या समोर आहेत, तरी पण कोण सरस आहे याचा निर्णय मी करू शकत नाही. म्हणून ही कठिण समस्या सोडविण्याचे काम मी

आपल्या महिमाशाली आरशाकडे सोपवीत आहे. दोन्ही राजकुमारी या आरशापुढे उभ्या राहतील आणि दोघांच्यात कोण अधिक सुंदर आहे हे हा आरसा मागेल."

पूर्णचिंदूने नत्काळ आपली संमति दिली नि ती आरशासमोर जाऊन उभी राहिली. पण विजयमाधवी हसून व्यंगपूर्वक स्वरात म्हणाली - "घुक्क राजा आंधळा आहे हे आता माझ्या लक्षात आले. अंध राजाशी विवाह करण्याची माझी मुळीच इच्छा नाही. सौंदर्याबाबत निर्णय घेण्यासाठी आरशापुढे उभी रहायला मी तयार नाही."

मदनासारख्या सौंदर्यसंपन्न हिमदत्ताला विजयमाधवी आंधळा म्हणाली. आपल्या मुलीच्या या बोलण्यावर रागावून राजा आपल्याला काय शिक्षा करील याची विजयमाधवीच्या पित्याला खूपच भीति वाटली.

विजयमाधवीच्या बोलण्यावर प्रथम तर राजा चांगलाच रागावला. पण क्षणभरात आपला राग आवरून तो अशा रीतीने हसला, जणू काही सगळं नक्षात आलं. तो विजयमाधवीच्या वडिलांना म्हणाला - "मला आपली मुलगी परंत आहे, जर मी तिला प्रसन्न असेन तर आपण ताबडतोब तयाच्या तयारीला सुरुवात करावी."

दोन्ही राजकुमारींच्या आई-वडिलांना हिमदत्तच्या या आकस्मिक निर्णयाने मोठे

आश्चर्य वाटले. नसतच हजार श्रमनेल्या दरबान्यांना व राजसेवकांना ही या निर्णयाने आश्चर्यात टाकले. काही दिवसातच हिमदत्त व विजयमाधवी यांचा विवाह-समारंभ मोठ्या थाटामाटात पार पडला.

एक महिन्यानंतरची गोष्ट. राजभवनमधील एक पहारेकरी भद्र याने राणीच्या अलंकार - मंजुषेवर ठेवलेला चंद्रहार चोरला. चांगलाच अशोक-वृद्धाच्या डोलीत त्याने तो लपवून ठेवला. काही दिवसात चोरीबाबत सर्व विसरून जातील, नि मग आपण चंद्रहार घरी घेऊन जावा असा विचार होता.

परंतु मह्लिका नावाच्या एका दारुिने भद्रला चंद्रहार लपवताना पाहिले. भद्रने हार लपवून ठेवल्यावर तिने हळूच तो उचलला व आपल्या घरी नेला.

आपला चंद्रहार हरवल्याची वार्ता काही वेळानंतर राणी विजयमाधवीने राजाला सांगितली. हिमदत्तला वाटलं की अंतःपुरात काम करणाऱ्या कोणा तरी सेवक-सेविकेचे हे काम असले पाहिजे. त्याने सर्वांना बोलविले आणि आरशापुढे उभे करून प्रश्न विचारला - "हे महिमाशाली दर्पणा, राणीच्या चंद्रहाराची कोणी करे चोरी केली?"

चतुर मह्लिका भद्राच्या भागे उभी राहिली. जेव्हा आरशा समोर उभे राहण्याची भद्राची पाळी आली, तेव्हा त्याला दरदरून फुटला. एवढ्यात आरशाने सांगितले - "भद्र

चोर आहे !"

आरशाचा हा निर्णय ऐकून मह्लिकेने सुटकेचा श्काम मोडला. हात छतींवर ठेवून ती स्वतःशीच काही बडबडू लागली. विजयमाधवीने हा सर्व प्रकार पाहिला. तिने मह्लिकेला कैद करण्याची पहारेकऱ्यांना दिली.

"माधवी, हे तू केलंस? भद्र चोर आहे हे तर आरशाने आपल्याला सांगितलंय होतं. मग हिला कशासाठी कैद करवलंस?" हिमदत्तने राणींना विचारले.

"मला वाटतंय यात मह्लिकेचा सुद्धा हात आहे!" विजयमाधवीने उत्तर दिले.

हिमदत्तने दरडावून मह्लिकेला विचारले

येथील विचारांची घाबरेल्लो आणि झालेली सर्व प्रकार राजाला सांगून ठोकला. आपल्या घरी जाऊन तो तार घेऊन आला. हिमदत्ताने चढत्या राणीच्या गळ्यात घातला नि तिच्या मूढम निर्दोष-शक्तीची तोंड भरून तारीफ केली.

थोडा वेळ राण राहून नंतर राजाने विजयमाधवीला विचारले - "हा महिमाशाली आरसा चांगली कामे करतो, पण कधी कधी काही वाईट ही घडण्याची शक्यता नाकारता येणार नाही. याचा उपयोग मर्यादित आहे हे आता सिद्ध झालेय! आजच हा गुरुजींना परत कगवा नाही?"

एवढी गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला विचारले - "राजा, मुनि ज्येन्द्रने दिनेला

महिमाशाली आरसा कधी कधी उत्तर देऊ शकला नाही. यामुळे त्याच्या सामर्थ्याचायत मनात आका येत, तोत वांगल जेणे सर्वश्रेष्ठ हे आपल्या नास शकला नाही! पण वज्रबाहु नि भूमकेतू यांच्यात जेष्ठ कोण ते माव्य आरजाने सांगितले. अम का खर झाले? एवढ्या आरसा असणून झाला नि दुसऱ्या वेळी मफल झाला. अम का घडलं?

आता राहिली राजकुमारीच्या मोंदर्य-पराक्षेचा गाष्ट. विजय-माधवी आरशामुळे उभी रहायला वा तयार नव्हती हे लक्षात घेत नाही. पूर्णाग्रिच्या मोंदर्यापुढे ती टिकणार नाही असे कदाचित मज्जा वाटत असेल. हिमदत्त तर मंदनाची पण्टा होला. त्याच्याने कुठेच लक्ष नव्हते. तो मूढगुणाही होला, तरी पण माधवीने त्याला 'अंध' म्हटले. हा तिचा अविवेक नाही का? आणि आज युवतीशी हिमदत्तने विवाह केला हा तर भूद मूर्खपणा नाही का?

हिमदत्त म्हणाला की आरशानुळे त्यांच्या बरोबर वाईट ही घडण्याची शक्यता आहे. या निर्णयावर तो आता याचे काही कारण दिसत नाही. म्हणून आरसा मूर्खता परत देण्याचा निर्णय मूर्खपणाचा नाही का? माझ्या या शंकांचे समाधान केले नाहीस तर तुझ्या मस्मकाचे तुकडे-तुकडे होतील हे न जाणतोमच!"

राजा विक्रमादित्य शंकांचे समाधान करतोय

म्हणाला - "मुनि ज्येन्द्रने हिमदत्तला दिनेला आरसा महिमाशाली होना यान कधी मंशय नाही, परंतु हे ही करे की त्याच्या महिम्याच्या काही मर्यादा आहेत. मिहलहून आलेले तोम वोर वोरभूपति, वोरसह व अपाल वर्मा हे निघे तोन निर्निशाल्या विद्यात निपुणे होणे. तेव्हा त्यांच्या युद्ध-कौशल्याची तुलना करून कोणा एकाम जेष्ठ ठरविणे कम शक्य आहे! म्हणूनच आरशाला याबाबत निर्णय करता आला नाही, तो मौनच राहिला. राहिली वज्रबाहु व भूमकेतूची गोष्ट. हे दोघे एकाम विरोध पारंगत होणे. म्हणून त्यांच्यातील थष्ट वोर कोण हि आरसा मागू शकला.

राजकुमारीची गाष्ट वधान्ता आहे. आरसा समोर उभी राहिले न आपल्या काही आपला पराभव होईल असे विजयमाधवीला भय वाटले, अशी तडी वनेन तर ती मात्र चूकीची आहे. दोन मोंदर्यभावित्ता मधील कोण अधिक मुंदग याचा निर्णय तर आरसा येणार असेल तर तो आपल्या अपमान आहे असे माधवीला वाटले. तो नाराज झाला आणि

तिने हिमदत्ताला आंधळा म्हटले. पण तिच्या या म्हणण्यातील सत्य बुद्धिमान हिमदत्ताने समजून घेतले, आणि म्हणूनच त्याने विजयमाधवीशी विवाह केला.

महिमाशाली आरशाच्या मर्यादा मांडकाला माहीत होत्या. म्हणूनच चोरी करून ही तो वाचला. विजयमाधवीच्या मूढम अवनाकनामुळ नंतर तो पकडला गेली. म्हणून हिमदत्ताला वाटले की या आरशामुळे थोडी कोणाचे नुकसान ही शाण्याची शक्यता आहे. महिमाशाली आरशाच्या उपयोग करण्यापेक्षा मनष्याने आपल्या खोदीचा उपयोग करणे अधिक श्रेयस्वर आहे हे हिमदत्ताने जाणले. वृद्धांच्या साह्यानेच आपल्या समरथा साजरीणे बरे. मना वाटत हा निपाय सर्वश्रेष्ठ योग्यपणे आहे. हिमदत्त सुरे पर नाहीच, फार बुद्धि-कुशल आमेक आहे."

अशा रीतीने राजाला मौन-भंग झाल्यावर वेताळ प्रेतामह बद्धय झाला आणि पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

: भुगेश चार्ड एक कथा

कामचोर

समुद्र-किनाऱ्यावरील एका गावात मणिगुप्त नावाचा एक व्यापारी रहात असे. व्यापारीचा हिशोब ठेवण्यासाठी त्याच्या घराची अनेक सोयरी होत्या. त्यांच्या पैकी काही कामचोर होते. बरेच लोक रमण्यासाठी वसत. चिरोट नावाचा एक नोकरी मोठा प्रामाणिक होता. आपले काम ना मनापासून करी. इतकेच नव्हे तर दुसऱ्यांची कामे ही करी.

काही नोकर आपले काम नीट करीत नाहीत, चकट्या पिटत असतात, हे मणिगुप्तच्या कानात आले. तेव्हा त्याने त्यांना सावधानीचा इशारा दिला. वाटणाला - "मी सर्व काही पहात आलो आहे. तुम्ही आपली वर्तणूक बदलली नाही, तर मी तुम्हाला 'कामचोर' अशी पदवी देईन."

या सूचनामुळे काही नोकरांनी आपल्याने सुधारणा केली, ते आपापली कामे प्रामाणिकपणे करू लागले. त्यापाण्याने मूखना शिस्तवादी ही जे बदलले नाहीत, त्यांची कामे किरीट लागली.

काही विनयांनी मणिगुप्तने सर्व नोकरांना मोल दिले नि त्यांना म्हणाला - "तुम्हाला पैकी काय करा. कामचोर आहे, ते माझ्या अक्षरत आणव. 'कामचोर' ही पदवी महान परध्यानाथक देईल हा किरीट! काम न करता जो आलेगा तो पालवतो त्याला मी कामचोर म्हणत नाही. दुसऱ्यांनी कामे करायची आरुह, त्यांची चोरी करू. आपले कर्तव्य आहे असे समजून ते करतो ते कामचोरच! अशा कामचोरात हा किरीट आहे."

नंतर किरीटने आपली काम करणाऱ्यांची पद्धत बदलली. पणुळे दुसऱ्या नोकरांनी आलेस आहून हाकून आपापली कामे सावधानपणे करायला गुगवात केली. किरीट आला त्यांची कामे करायला सपर नसे.

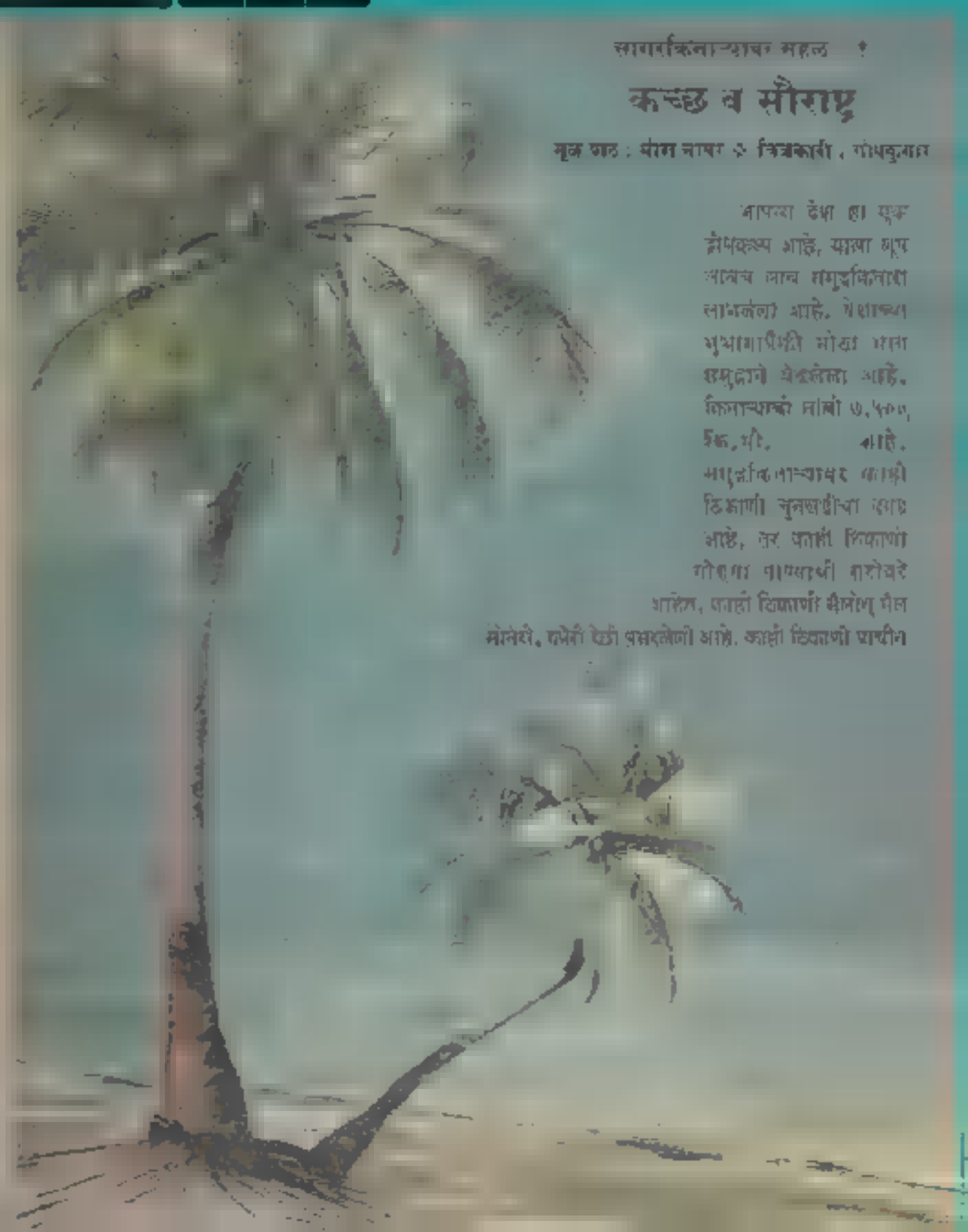

सागरकिनाऱ्यावर महल

कच्छ व सौराष्ट्र

मूळ पाठ : योग नाथ ३ चित्रकारी : गोपबुद्ध

आपला देश हा एक नैर्भक्ष्य आहे. याचा शूर नावच नाच समुद्रकिनारी लाभलेला आहे. देशाच्या भूभागापैकी मोठा भाग समुद्राने वेढलेला आहे. किनाऱ्याची लांबी ७,५०० ई.मी. आहे. सागरकिनाऱ्यावर काही ठिकाणी चुनखडीचा खण आहे, तर काही ठिकाणी गोहवा पाण्याची बरोबरी आहेत, काही ठिकाणी शेंगेमू येत मोनेरी, रमेरी येथी प्रसलेली आहे. काही ठिकाणी पाणी

આપનાં શ્રેષ્ઠ સહકારી,

या शोकात्म्या विवेक प्राणी मनुष्ये वेदक, इत्येतत् यत्मा
 'एतद् भग' अने मनुष्यात, मनुष्य-कृतक विद्या विवेक-
 त्या व्याख्या ही वेदक वाक्यवर्ती प्रतीतितात मनुष्या इत्येत
 मनुष्ये राहू शकतात, मनुष्यामिच अशा मनुष्या फलेली आहे
 व्याख्या अतीशयतया प्रतीतितात पाहता मनुष्य मनुष्या होत
 अने मनुष्या अतीशयतया पाह्यावे अत्युप यत्मा ही वेदक
 न देत शकतात, मनुष्यांना मनुष्य मनुष्यामाती ११,७३ मने
 १० वर्ग कि, मी, ज्या शोकाय 'मनुष्या राहूय यत्मा' विवेक

कार्यरत व्यापारी बंद हो जाते, कारखाने
बंद हो जाते शिक्षण नौजवान बर्बाद हो जाते
कलकत्ता का कारखाना बंद हो जाते,

हिंदूधर्माचार वाचस्पतिमिश्रकृतः
हे वेदशास्त्राचार्यगण ! यद्विद्वत्समस्त लोकेश्वर
मौनमुद्रां धार्य, पुराणानुसार, समस्तलोकसेने
उत्तरयुगात् धीकृष्णाया शारदापूर्णा
नक्षत्राभासी १२ योजने वर्तमान दिवा होनी
आणि याच्या मुख्यकर्ण व राशिकर्तृकाच्या

संगर्भ गणेश भेष

तेजने मेंने आहे. मन १५५५ मध्ये माथ प्रवानक था धान-नीमथ भागाननी धानता बंदुका व नोकाच्या प्रावाजने अग पावनी, यातेझी येथे भागन व भाकिमान ~~आहे~~ बरेच दिशापर्यन्त पद्ध झाने.

चक्रवर्त्या त्रैलोक्ये गृह्य आह्वेन - माण्डवी, मृदगा, ज्येष्ठा, तृतीया, कौटुम्भिका आणि कांड्या, या प्रचालन रासरांगेकी माण्डवी हेन गर्भात मोदे व सन्तत्याचे उदर भावन गर्भ, पुर्वीच्या काळान तेथे भाव्य, तनू, तामस, लोकांड, वैनदोडा, दाव्याकडी, निमो रेणोम ड, मावान मोदलेकी वहावे शोचण, मातवागण्या कि. रा. भावकन आणि मरुकात, आफ्रिका देशाभूत येन असत, आणि तेथे मान भुगवत्यावर कागूस, कागड, पाकन, वेध, जणो, वरदो ड, सधुन धन अत, मातवागण्या वहाताची नाका येन अचलवर्ची स्वर मिळाली की मातवागण्य भोम्योडे व्याधारी तावडांतय समझीसजारी कसर आणि वीरगुहाजवळ चक्रवर्त्या भुच लोभावर वदुन उहाजांची वार घडीत पावत; अत वेळ पातवागण्यामायी कोणाच जहाज असाव निसरण्यावर गंचन' यावद्दल अफसान पैता नवेत, छ लोभो भी सेही अस्मिन्काय आहे, कच्छत व्याधारी कच्छीची आरुत ताफ कच्छतही समझावर व्याधाराहाडे कसा,

राज्य के आसक महामात्रल संगमरवो नृनाय शान्त्य अम नधान आल की कादलाती नैमर्गिक म्मिनि एक वदर
अमवण्यमाडी अमदी आवर्षी अर्थात् अह, न्यानी तं एक अन्त्याधुनिक वदर वनस्पत्यागी मृचना नग्कापता दिनी,
त्यान्त्रा अविनय म्पुन्यानी २०१५ मक्षे तय एक माधुनिक वदर वनस्पत्यान आने, कादला आगत्या इनाये पहिले

महामोक्षसंन्यास

विभाजनकार्य के पक्ष में लोगों, प्रेषित स्वार्थिक लोगों का अंग प्रियता
 करे की, प्रियताओं को भी जनों द्वारा आगरी समझना अद्वयता लोगों
 अस्तित्व में भावे उन आश्रितों का अर्थ की अस्तित्व में लोगों अस्तित्व में
 समझना लोगों अस्तित्व में अस्तित्व में अस्तित्व में अस्तित्व में अस्तित्व में
 अस्तित्व में अस्तित्व में अस्तित्व में अस्तित्व में अस्तित्व में अस्तित्व में

[illegible]

गोधीहीता ७९ वर्षांचे आकृष्य
नामने. शिखराथर
संगमरक्षका शिलेचर
नांधीनीच्या जीवनातोल
महत्त्वाच्या घटना अकिन
केलेल्या आहेत.
येथील लोकांची
समजूत आहे की
पोरबन्धरचे शायीन गाव

मुदामापूर्वी भने होते. चंकुष्याने-मामला
शिवमणा मदामा वाच्या नाडी का नगराची
निर्मिती केली होती.
इसकेच्या घटे रामम सेवावर अन्दा
मपुत्राच्या विजारी सोमनाथ मंदिर आहे. हे
ब्राम म्यानिनिगापैकी एक होय. ज
मंदिराची निर्मिती इसाईयनाच्या

सोमनाथ मंदिर

पहिल्या भक्तकला केनी गेली होती.
दर्शनासाठी पणान्या राजे-महाराजे व धनिक व्यापाऱ्यांची निलेनी घनगर्भा उ भेटवेली. यांमुळे मंदिराचे ऐक्य
व समृद्धि दिनसेंदिनम सूपच वाढत राहिली, असे म्हणतात की मंदिराच्या याभागातील समयांतर बहुमुल्य रले
अडवलेली होती. तेथील विशाल मंदा व तिची माळकले ठोस सोन्याने बनवलेली होती. पण हे अपार संघर्ष
मन्त्रिचाच्या विनाशाचे कारण झाले. १०२५ मध्ये गजनीच्या महमदने मंदिर फोडले व लूट केली. तिचे निळासेला
एकूण ऐवज गजनीला नेण्यासाठी त्याला शेकडो हत्ती, अंठ व सेवकांचा ताफा बळवावा लागला.
या आक्रमणानंतर गुजराठ व माळव्याच्या राजांनी मंदिर पुन्हा सुधारले. परन्तु पुढील सातशे वर्षांत हे मंदिर
एकूण सहा वेळा पुनःपुन्हा फोडले व लूटले गेले. आजचे मंदिर १७७७ प्राचीन मंदिराच्या बाणी पुनश्च बनवले गेले
आहे. भारताने पहिले राष्ट्रपति डॉ. राजेन्द्र प्रसाद यांच्या हस्ते ३१ मे १९५१ रोजी या नव्या मन्दिरात दिवसगाथा
प्राथम्येष्टा करण्यात आली.

बाटलीतील भूत

नू कतेच अनुसूयेचे लग्न झाले होते. तिचा
नेवरा योगी तसा चांगला माणूस होता. पण
तो आपल्या आजोला फार भीत असे.
आजोवर त्याचं प्रेम ही होतं. त्याचे आई-
वडोल लहानपणीच वारले होते. आजोनेच
त्याचे पालन-पोषण केले होते. आजो मंगला
भोठी कजाम नाई होती. अनुसूयाकडून ती
सूप कामे घेई. आणि घर तिला मारहाण
ही करी.

अनुसूयेला हे सर्व सहन होईना. तिने
आत्महत्या करायचा निर्णय घेतला. रात्री
गावावाहेरच्या एका वडाच्या साडाजवळ
पोवली. त्यावेळी एक मांत्रिक तिथे भुतांचा
शोध घेत होता. अनुसूयेशी बोलून त्याने
तिची कहाणी जाणून घेतली.

अनुसूया मांत्रिकाला म्हणाली - "माझी
आता अधिक जगण्याची इच्छा नाही. मरून

जाण्याचा एकादा सोपा मार्ग मला
सांगाल?"

मांत्रिकाने हसत एक बाटली तिच्या
हाती दिली आणि सांगितले - "या
बाटलीचे बूच उघडलेस की एक भूत बाहेर
येईल. कमलं ही कहाचं काम असलं तरी
ते करील आणि पुन्हा बाटलीत आऊन
बसेल. नंतर तू या भुताला सोडून दे. पण
एक मोठे लक्षात ठेव. कुणामा दुःख होईल
असं काही घाच्याकडून कधी करून
घेऊ नकोस."

अनुसूयेने मांत्रिकाचे आभार मानले
आणि बाटली घेऊन आपल्या घरी परत
आली.

दुसऱ्या दिवशी भल्या पहाटे मंगला
आरडा-ओरड करू लागली - "अग ए
चांडाळणो, उद्या सण आहे. अजून तू घर
स्वच्छ केले नाहीस. भिंती मारवल्या

नाहं हि भूयः शान्तः । अहं हि भूयः शान्तः ।
 अहं हि भूयः शान्तः । अहं हि भूयः शान्तः ।
 अहं हि भूयः शान्तः । अहं हि भूयः शान्तः ।
 अहं हि भूयः शान्तः । अहं हि भूयः शान्तः ।
 अहं हि भूयः शान्तः । अहं हि भूयः शान्तः ।
 अहं हि भूयः शान्तः । अहं हि भूयः शान्तः ।

[illegible]

आणि आपल्या व मुलांची आरक्षण
जाती: मूल: शिक्षण: मूल:

आले, निमं गाला आरले रुडगाणे लेखकले.

अनुसंधान सांत्वन कराने भुताने स्वतःच सर्व कामे करायला मुहवान केला. थोड्याच वेळाने अनेक मिष्टाने उभाकेला, भयान झाल्या उठला वेढा मगळ घर सजलेले जिन पण्डित, पक्षातांचा मुकाम घरात उचलून होता. तिने एकदा सर्व घर नांदत राहिले झालेय असं पाहून घेतलं, मग तिने ज्ञान भोजन केले. स्वादिष्ट पक्षाघांचा आवाज घेत ती विचार करू लागली की त्याच्या अनुसंधाने इतक्या थोड्या वेळाने ही सर्वा कामे कशी केला अमरता' नेतर ती गप्प बघाली.

स्मृता दिवशी अनुसूचेचे आर्ज्यहीन
आले, मंगलाने पुढांवा आदर-रा हा
कला आणि त्यांच्या मयोर अनुसूचेला पाह

नर सृति कर्त्तुं, दोन दिवस मूर्त्तिकादि राक्षस
ने आपल्या गावी परवले. आपल्या मुलगा
सावरी अलक्षित आहे अन्नाच्या लोकां
सहली.

ने मन्वाचन मगवाने पुन्हा मृगता पास
 राखला मगवाने वेनी, पसत पुन्वाचन
 स्पष्टाचन होत पसत होत, होत दिवस
 आदि-मन्वाचन नाहत्यामुळे पसत मगवाने
 पसत-मन्वाचन होत होत, पसत मन्वाचन
 मगवाने पाहिले होत, मगवाने पाहिले
 मगवाने मगवाने मगवाने-मगवाने मगवाने
 मगवाने पाहिले होत, मगवाने मगवाने
 होत मगवाने मगवाने मगवाने मगवाने
 मगवाने मगवाने मगवाने मगवाने

कावेः सांख्य भवाभ्या नदत्तानि साम परत

वेदेष्वपि अतममयेने समानां व्यापे अन्वयः पुनः
कृतः । अर्थात्

ने महान् मयाना आचर्याचा प्रभाव
 दमला. त्याचा थोड्या वेळान अनुसरणेने म
 कामे जी वेळी हे काही निष्ठा नक्षा
 वेईना. मया गगाने ना अनुसरणेना म्हणजे
 - "आपल्या विहिरीचे पानी खार अति
 मई जपडे काळव्याच्या पाण्यात भुव
 आप

अन्तर्गतानि इतिहास-दर्शक मान हस्तवर्ती

“मंगली मूँदा हलवली की काम हो
नहीं, मंगले कपड़े तुला एकलम धेऊ
जाना जेणार मंगल, अरे कपड़े अगोद
धुवत बाण, मग राहिलेजे धेऊन जा
ममबल धावत जा आण पळेत ध !”

मंगलाने आज्ञा फर्माविली.

अनुसूया शांतपणे म्हणाली - "लक्ष्मीची मूळ मरस्वती म्हणत होती, ~~आज~~ वाजूला छान गार हवा वाहते. कपडे तेथेच पाळवून आणू?"

तिच्या या प्रश्नावर मंगला रागाने लाल होत म्हणाली - "हो, तसंच कर. मी स्वतः पाहून की कपडे नीट वाळवले आहेत की नाही." आणि मंगला पुन्हा शेजारच्या घरी गप्पा मारायला गेली.

अनुसूया कालव्यावर गेली, भुताने खांब रोवले, दोरी बांधली आणि हा हा म्हणता सगळे कपडे स्वच्छ धुवून वाळवले.

थोड्या वेळाने मंगला स्वतः तेथे आली.

दोरांवर कपडे वाळत असलेले पाहून तिने तोंडात दोट घातले. तरी पण तिने अनुसूयेची प्रशंसा केली नाही. तिला वाटले - अनुसूया इतकी कठिण कामे चुटकी सरशी करते. याचा अर्थ तिच्यापाशी एकादी मायावी शक्ति असावी, ती मनानव्या मनात म्हणाली - "हिच्या ~~आज~~ मायावी शक्ति असली, ~~आज~~ मला ~~आज~~ तिची भीति? कारण अनुसूया स्वतःच मला भिते, नसपणे माझ्या आज्ञांचे पालन करते. मालकीण ~~आज~~ मुठोत आहे, मग नोकर मला ~~आज~~ पास देतील?"

तेव्हापासून मंगलाने अनेक कठिण कामे अनुसूयेकडे सोपवायला सुखात केली नि स्वतः आरामात राहू लागली.

अशा रीतीने अनुसूयेला मदत करण्यासाठी दोन महिन्यात भूत भद्र्याणव वेळा वाटणीबाहेर आले. आता त्याच्या फक्त दोनच पाळ्या शिल्लक राहिल्या होत्या. मग ते जायना स्वतंत्र होणार होते. मग मसळी कामे आपल्याला स्वतःलाच करावी लागणार अशा विचाराने चिंतित होऊन अनुसूया सोलीच्या कोपऱ्यात बसून राहिली.

अनुसूयेला बसलेली पाहून मंगला गरजली - "काय ज्ञानं ग? आरामात बसून राहिली आहेस? आपल्या विहिरीचं पाणी घर आहे. गोड्या पाण्यासाठी कालव्यापर्यंत जावं लागतं ! तू आता एक काम कर -

विहिरीतलं सगळं पाणी उपस, आणि विहीर कालव्याच्या गोड्या पाण्याने भरून टाक.

मंगला गेल्याबरोबर अनुसूयेने बाटलीतील भुताना बोलवले आणि त्याला आपल्या वाट्याला आलेलं काम सांगितलं.

आतां चिडून भूत म्हणाले - "तुझ्यासाठी अतिशय खडतर काम मी करीत राहिलो. तुला वाटत असेल मी चुटकी सरशी सगळीं कामे करून टाकतो, ~~आज~~ तुला ~~आज~~ माहीत मला किती त्रास ~~आज~~ लागतो आहे."

तिची कीव करीत भूत म्हणाले - "ठीक आहे, आता ~~आज~~ कामाबरोबर माझी नळ्याणव कामे पूर्ण होतील. मग एकच काम करायचं शिल्लक राहील ! त्यानंतर तू काय ~~आज~~ आहेस?"

अधू पुसत अनुसूया म्हणाली - "मग आत्महत्या करण्याशिवाय मला काय गत्यंतर आहे वर?"

क्षण भर भूत विचारात पडले. आणि मग त्याने मुचविले - "एक काम कर.

माझा नातू फार चांगला मजगता आहे. त्याच्या बायकोला मी खूप त्रास दिला. म्हणून भूत वनून तुझी सेवा करतोय! ही मंयला मोठी कजाग आहे. म्हणून आपण दोघे मिळून एक युक्ति काढ. तुला बोलावून ती जेव्हा काही काम मागेल, तेव्हा तू मला बोलव. तू मला तिला मारून टाकायची आज्ञा दे. मी तस करीन आणि तिच्या भुताला बाटणीत बंद ~~आज~~ चिडून जाईन. मग त्या भुताकडून तू मन मागेल तशी कामे करून दे. चांगला मूड उभय तिचा !" असे सांगून भुताने ~~आज~~ गोड्या पाण्याने विहीर भरली आणि ते बाटलीत जाऊन बसले.

अनुसूया ~~आज~~ करीत आहे हे पहायला मंगला घेतच होती, तेव्हा भुताचा हा कट तिने ऐकला. गेले काही दिवस काय चालू आहे ~~आज~~ आता तिच्या लक्षात आले. तेव्हा पासून मंगलाने अनुसूयेला एक ही काम करायला सांगितलं नाहीं. भुताला शंभराच ~~आज~~ करायची वेळच आली नाही. बिचारं बाटणीतच बंद पडून राहिलं !

पोपटाचे ज्योतिष

मांडव देशाच्या राजाने आपली मुलगी रत्नमाला हिच्या स्वयंवराच्या निमंत्रण-पत्रिका सर्व देशांच्या राजांकडे स्वतः केव्या. विशांची मांडवचा भोजारी देश होता. त्या देशाचा राजकुमार मंदोप याने रत्नमालेच्या मींदर्याबाबत खूप ऐकले होते. तिच्याशी आपला विवाह व्हायचा अशी त्याची इच्छा होती.

राजकुमारी रत्नमाला मांडव देशात राहिली व स्वयंवरात आपल्याच मळ्यात घरमाला घालील असा मंदोपला विश्वास होता. विश्वासपूर्वक काही दिवस अगोदरच तो मांडव राजधानीत आला. स्वयंवराच्या म्हूर्ताला अजून थोडा अवकाश होता. आताच राजदरबाराने जाऊन अन्य राजकुमारींची आपल्याला पहावे अशी मंदोपची इच्छा नव्हती. म्हणून त्याने थोडा विश्रानि घेतली आणि राजधानीत एक फेरफटका घातला.

निघाला. राजधानीतील काही प्रेक्षणीय ठिकाणे त्याला पहायची होती.

तो जेव्हा राजमार्गावर चालत होता, तेव्हा एका छोट्या मंदिरामोर एक जाहिरान टांगलेली त्याने पाहिली. जाहिरात होती - "पोपटाचे ज्योतिष, फक्त एक मोहोर !"

मंदोपला या ज्योतिषाबाबत जाणण्याची उत्कण्ठा निर्माण झाली. एक मोहोर देऊन त्याने मंदिरात प्रवेश केला. आत एक पित्रा लटकत होता, नि आत होता एक पोपट. तो पोपट माणसाची वाणी बोलले.

मंदोपला पोपट उद्गारला - "विशांची नगरीच्या राजकुमाराचे स्वागत ! सुस्वागतम् ! आमची राजकुमारी रत्नमाला हिच्या स्वयंवरासाठी आपण आलेले आहोत. तेव्हा आपण आमचे बंधूच ना? आपले कल्याण होवो हीच अभेच्छा !"

पोपटाचे हे बोलणे ऐकून मंदोपला मांड

आश्चर्य वाटले. तो कोण आहे, कशासाठी राजधानीत आला आहे हे सर्व या पोपटाला कसे माहित झाले हे काही त्याच्या लक्षात येईना. त्याबाबत विचार करीत असताना त्याचे लक्ष एकदम आपल्या कपड्यांकडे गेले. त्याला वाटले - "पोपटाने हे सर्व जाणले. तो आपल्या निवास-स्थानी परत आला."

मंदोपने आपली उंची राजोचित वसे काढून टाकली व एका सामान्य माणसाचा वेष केला. पुन्हा एकदा येऊन त्याने मंदिरात प्रवेश केला. त्याला पाहताच पोपट म्हणाला - "विशांचीच्या राजकुमाराचे पुन्हा एकदा स्वागत ! सुस्वागतम् ! आमच्या राजकुमारीच्या स्वयंवरासाठी आलेले आपण

आमचे बंधूच. आपले कल्याण होवो !"

पोपटाचे हे बोलणे ऐकून मंदोपला आणखी जास्त आश्चर्य वाटले. पहिल्या वेळी त्याच्या वसावरून पोपटाने "तो कोण?" हे ओळखले असेल, पण यावेळी तर त्याने अगदी सामान्य कपडे घातलेले होते. तरी पण पोपटाने त्याला बरोबर कसे ओळखले हे त्याला समजत नाही.

मंदोप यानाबत बराच विचार करीत राहिला, तो लग्नगीने बाहेर पडला. रस्त्यात त्याने आपले कस कापून घेतले आणि नंतर जवळच्या एका दुकानात शिरला.

या दुकानात रंगी-बेरंगी कपडे होते. साधु-संन्यासी वापरतात अशा भगव्या वस्त्रांचे त्याला खूप आकर्षण वाटले. पण साधु संन्यासी पोपटाकडे ज्योतिष जाणण्यासाठी

जाणार नाहीत. तेव्हा एकाद्या बहुसंख्याचे कपडे आपल्याला योग्य होतील का असा विचार तो करू लागला. त्याला वाटले आपल्या सारख्या राजकुमाराने असले कपडे कम घालावेत. कपड्यांवावत निर्णय करण्यात संदीपचा बराच वेळ गेला. शेवटी त्याने पुरोहिताचे कपडे खरेदी केले.

यावेळी पुरोहिताची बस करताना संदीपला कसमच वाटले, तरी पण अनिच्छेने त्याने ते कपडे अगोबर चढविले, कपाळावर टिळा लावला. खांद्यावर उपरण घेतले आणि तो त्या मंदिरात जाऊन पोचला.

त्याला पाहताच खदखद हासत पोपट म्हणाला. "विशाख नगरीच्या राजकुमाराच्या पुनरागमनावरून मी त्याला हार्दिक अभिनंदन देतो. अगदी राजकुमारी रत्नमाला हिच्या स्वयंवरात आग घेण्यासाठी किती प्रामाणिक आपण इथे आलात. पण आज्ञा स्वयंवराचा मुहूर्त टळला. आमच्या राजकुमाराने विशालनगरच्या राजकुमाराच्या गळ्यात परमाला घातली. ती आता

त्याच्याशी विवाह करणार आहे. आपण ज्या कामासाठी आलात ते तर विसरूनच गेलात. माझ्या चट्टेची आपली जिज्ञासा चाला कारणभूत आहे. हाही आलेली संधि गमावणारे आपण महावे राजकुमार आहात. इतर पांचांप्रमाणे आपल्याबद्दल ही मला फार सहानुभूति वाटते. याशिवाय माझे ज्योतिष ऐकण्यासाठी आपण तीन वेळा इथे आलात. आपण धन्यवाद आणि पोपटाचे आपले फडफडवले.

पोपटाचे बोलणे ऐकून आता आपली चूक संदीपच्या आली. राजकुमारीच्या स्वयंवरासाठी निघाला. स्वयंवरापूर्वीच राजधानीत पोचला. तो उपस्थित राहू शकला नाही! इतकेच नव्हे, पोपटाचे ज्योतिष ऐकण्यासाठी निरतिराळे वेत घाबरून गेले! त्याला वाटते - लोकांना मी सर्व भयंकर तर लूप लूप हसतो!

स्वतःलाच दोष देत दुःखी अंतःकरणाने तो निवास-गृहात आला. मुकाट्याने आपल्या गळ्यात परमाला घातला निघाला.

महाभारत

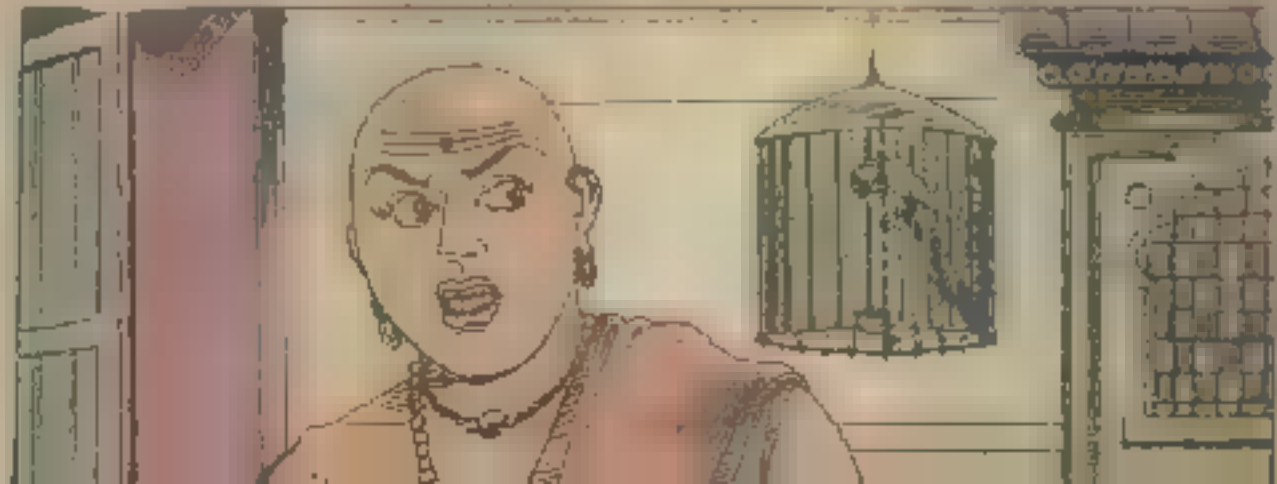
दक्षिण समुद्र तटवर्ती प्रदेशात सौभद्र तीर्थ आहे. त्यात स्नान करण्यासाठी अर्जुन पाण्यात प्रवेश करणार, तेथील वाहुण्यांनी त्याला अडवले अन् तीर्थावहन माहिती दिली.

"या सौभद्र-तीर्थाबरोबरच पालोमा, कारंड्य, प्रसन्न व भारद्वाज नावाची तीर्थेही याच प्रदेशात आहेत, परन्तु गेल्या शंभर वर्षांत यांपैकी कोणत्याही तीर्थात कोणी स्नान करत नाही. त्यात भमरी रहात असल्यामुळे स्नानासाठी अंतरणे घेण्याचे आहे."

पण केवळ मगरीला मिळून यात स्नान करण्याचे साहस न करणे, म्हणजे तो केवळ भित्रीपणा आहे, असे अर्जुनाला वाटले. म्हणून निःसंकोचपणे त्याने या तीर्थातही प्रवेश केला.

पाणी आवाज ऐकल्याबरोबर त्या तीर्थातील विशाल मगर पडे आली व तिने अर्जुनाचा पाय पकडला. पण अर्जुनाने तशाच अचरभेत निला खेचून पाण्याबाहेर आणले आणि तिच्याकड गाली फेकले. त्याबरोबर मगरीचे एका मुदर स्तीत परिवर्तन झाले! अर्जुनाने विचारले, "हे मुदरी, तू कोण आहेस? तू मगर वशी होतीस अन् आता पुन्हा खो कशी झालीस?"

अस्तरादाकल ती स्त्री म्हणाली, "महाराज, मी एक अप्सरा आहे. माझे नाव आहे कर्ग. सौरभेयी, समीची, पसा, लता या माझ्या चार मैत्रिणीही आपामुळे मगरी बनल्या. त्याही इथल्या जवळच्या चार तीर्थात रहात आहेत. आपण माझ वसं शापविमोचन

केलंत, तसंच त्या चौघांनाही शापमुक्त करा.”

“पण हा भयानक शाप तुम्हाला का लागला?” अर्जुनाने विचारले. वर्गा आपली कहाणी सांगू लागली.

“आम्ही पाचही जणी दिक्पालांची नगरे पहायला निघालो. ती पहातपहात आम्ही भूलोकी अंतरलो. एका वनात एक ब्राह्मण तपस्येत लीन असलेला आम्हाला दिसला. तो एकाद्या अग्निहोत्रामारक्ता ज्वालायमान, तेजस्वी दिसत होता. त्याची तपस्या घंग करावी असं आलं अन् त्याला बुतेजित करण्यासाठी आम्ही मधुर गाणी गायिली, तऱ्हेतऱ्हेची नृत्य प्रदर्शित केली. तरीही विष्मसुद्धा परिणाम होईना. त्यानं आम्हाला काहीशीही किंमत दिली

नाही. मग आम्हीही जास्तच चेकाळून गेलो अन् त्याचं लक्ष वेधण्यासाठी हरतऱ्हेचे केले. शेवटी तो चिडला, अन् त्याने आम्हाला मगरी बनायचा शाप दिला. आम्ही ताबडतोब त्याच्या पायावर लोळण घेऊन त्याला विनवलं की, ‘स्त्रियांना अशी शिक्षा देणं बरं नव्हे. असल्या जिण्यापेक्षा आम्ही मरण आहोत.’ तेव्हा तो म्हणाला की, ‘तुम्हाला वर्ष तरी मगरींच्या रुपात लागेल. त्यातून तुमची सुटका नाही. नंतर कोणी तरी तुम्हाला पाण्याबाहेर खेचून काढेल व नंतरच तुम्हाला निजस्वरूप लाभेल.’ तेव्हापासून आम्ही पाचजणी पाच तीर्थांत रहात आहोत. आता लवकर चला अन् बाकीच्या भाग्या चार

मैत्रिणींनाही मुक्त करा.” तिच्या इच्छेनुसार अर्जुनाने त्या चारही तीर्थांत अतृप्त तिच्या मैत्रिणींचे शापविमोचन केले.

अर्जुन यानंतर तेथून मणिपुरला परत आला आणि चित्रांगदेवरोबर राहू लागला. काही काळानंतर चित्रांगदेला झालेल्या पुत्राचे नाव बभ्रुवाहन. वंशोद्धारक म्हणून चित्रांगदेने पुत्र आपल्या पित्याला अर्पण केला. तेथील जवळच्या प्रभासतीर्थात अर्जुनाने स्नान केले. त्या रात्री पावूस टपटपत होता. त्यामुळे तो एका झाडाबाली ओपला.

तेथे गडुड नावाच्या एका यादवाशी अर्जुनाचा परिचय त्याने कृष्णाची बहीण सुभद्रा हिचे सौन्दर्यवर्णन अर्जुनासमोर केले. सुभद्रा तिलोत्तमेपेक्षाही नावण्यवती असल्याबद्दल अर्जुनाने अगोदरच ऐकले होते. आता तिला प्रत्यक्ष पाहून आपलीशी कन्याचा निश्चय अर्जुनाने केला. प्रभासतीर्थापासून फार दूर नव्हती. गेल्यावर कृष्णाचेही दर्शन होईल.

यादवांच्या मनात संन्यासी, वती लोकांबद्दल फार असतो. हे जाणून अर्जुनाने यतिवेषांत द्वारकेला जायचे ठरवले. या अवधीत अर्जुन तीर्थयात्रा करत तीर्थावर पोचल्याची बातमी द्वारकेत पोचली होती. कृष्ण भेटण्यासाठी स्वतःच प्रभासक्षेत्री पोचला. अर्जुनाचा अवतार पाहून

त्याने विचारले, “अर्जुनो, अरे कसला बेष धारण केला आहेस?”

अर्जुनाने आपल्या मनातली इच्छा कृष्णाजवळ व्यक्त केली. कृष्णाने त्याला आपली संयती दर्शविली. अर्जुनाला रैवतक पर्वतावर ठेवायचे ठरवून त्याला तो आपल्या बरोबर घेऊन गेला. तेथे एक रात्र व एक दिवस या दोघांनी एकमेकांच्या सहवासात गप्पा मारण्यात, नृत्य-गायनाचा आनंद उपभोगत जेवणाखाण्यात व्यतीत केला. दुसऱ्या दिवशी सकाळीच अर्जुनासाठी जखर सुखसोयीची व्यवस्था करून कृष्ण द्वारकेत परतला.

यानंतर काही दिवसांनी रैवतक पर्वतावर

नमस्कार केला. हा वेषांतरित अर्जुन आहे हे कोणालाही माहीत नव्हते, ते त्याला सरासुरा श्रंत्यासाठी समजत होते. त्यांनी नमस्तेने अर्जुनाला विचारले, "आपण कोणकोणत्या पुण्यक्षेत्रांना भेटी दिल्यात? कोणता तोर्यस्थाने पाहिलेले? इथे किती दिवस रहाणार आहात?" अर्जुन उत्तरला, "चातुर्मासि इथेच कठायचा विचार आहे माझा. चातुर्मासि म्हणजे थावण शकलपक्षापासून कार्तिक शकलपक्षापर्यंत, चार महिने पर्यंत तिथेने पूजा-पाठ करायचा!"

त्याच्या बोलण्याने प्रभावित झाला, जवळच बसलेल्या कृष्णाला तो म्हणाला, "सुमद्रेच्या महात्मा जवळच्या लतागृहात या यतीच्या रहाण्याची सोय करू शकण, त्याचा विचार आहे कृष्णा?"

कृष्ण म्हणाला, "यण दादा! हा यति दिसावला सुन्दर अन् आपली सुमद्रीही अतिसुन्दर काही निराळाच परिणाम झाला तर? मला तर भीतीच वाटतेय!"

"सर्वांकडे संशयी दृष्टीने पळवण योग्य नव्हे कृष्णा! या यतीमाठी तेच अतिशुद्ध म्यान आहे." बलरामाने आग्रह धरला. आता कृष्णाने असे नाटक केले की, जण काही आपण आपल्या अग्रजाचे म्हणजे सोडून काढू नको, मोठ्या नाटकीपणे त्याने बलरामाच्या परतावला मान्यता दिली. अर्जुनाला सुमद्रेच्या लतागृहात ठेवण्यात आले.

पाश्यांनी गोळा अन्नाच राजरा जला गो अन्नाच पत्ताण्यासाठी द्वारकहून समुद्र, भृगुसेन, शक्र इ. पादव पुरुष, दन्ता, मेवता, वकिंमणी, सत्यभामा, जांबवंती इत्यादी अंतःपुरातील स्त्रिया आणि भूमदा इतर कन्याही आल्या, या सान्या मेळाव्यात फिरणाऱ्या सुमद्रेला पाहून अर्जुन फारच झाला. अन्नाच संपल्याबरोबर सर्वजण द्वारकेला परत गेले.

कृष्णाच्या अनुमतीने आता अर्जुनाचेही रैवतक सोडला आणि द्वारकेतील एका अद्यानवनाल तो राहू लागला. विहार करण्यासाठी आलेल्या बलराम आदि यादवांनी पतिवेषातील अर्जुनाला पदस्पर्श करून

कृष्णाने मात्र मत्स्य गोष्ट इच्छूच भावमणां अन् सत्यभामा यांच्या कानावर घालून ठेवली. नंतर तो सुभदेला म्हणाला, "सुभदे, पतीला तुझ्या नलगृहात ठेवले आहे. तू अन् तुझ्या सख्यांनी त्याची योग्य ती सेवा करायला हवी. त्याला ज्या ज्या गोष्टींची गरज पडेल, त्या पुरवायला हव्यात. त्याच्या स्नान भोजनादींच्या बाबतीत नीट जागरूक रहा. आजपर्यंत यतींची सेवा करून अनेक यादवकन्यांनी त्यांच्याकडून वर मिळवले आहेत."

कृष्णाच्या आज्ञेनुसार सुभद्रा यतिसेवेत रत झाली. तिने त्याची कसलीही गैरसोय होऊ दिली नाही. सुभदेच्या सौन्दर्यावर अर्जुन मोहून

गेला. त्याच्या तीर्थयात्रांची मुदत खरी तर केव्हाच संपून गेली होती. परन्तु आता इन्द्रप्रस्थाला परत जायची त्याला इच्छा होत नव्हती.

एकीकडे अर्जुनाची अशी स्थिती होती, तर दुसरीकडे सुभदेचीही अवस्था तशीच झाली होती. अर्जुनाबद्दल तिच्या मनात अतीव आदर भुत्पन्न झाला. यादव गद्गडाचेच नव्हे, तर अर्जुनाच्या प्रशंसेसाठी काढलेले कृष्णाचे बोलही तिच्या कानात गुंजत होते. तिने वारंवार असेही ऐकले होते की, यादव जेव्हा आपल्या मुलांना आशीर्वाद देतात, तेव्हा असे म्हणतात की, "अर्जुनासारखा धनुर्धारी बन." सर्व बोलण्यांमुळे अर्जुन तिच्या मनाला व्यापून राहिला होता. इन्द्रप्रस्थाहून कोणी आलेले यज्ञले, की मुद्दाम भेटायला जाऊन ती अर्जुनाबद्दल विचारी अन् त्याचे सांगणे अद्देने ऐके.

एकदा अर्जुन एकदाच अमृताना सुभदेने त्याची परिचर्या संपल्यावर त्याला विचारले, "आपण कोणकोणते देश पाहिले आहेत? कधी इन्द्रप्रस्थाला गेला होता का? आमची मावशी कुन्तीदेवी खुशाल आहे न? धर्मराज वगैरे सर्व? विशाल नेत्र व आजानुबसहु अर्जुनाला आपण ओळखता का? तो मोठा पराक्रमी व मुद्द कोटीचा वीर आहे."

अर्जुन भुत्तरला, "इन्द्रप्रस्थात कुन्तीदेवी, पांडव अन् द्रौपदी इ. सर्वजण सुखाल आहेत,

तुम्ही वाहेत. पण त्यांना माहीत नसताना अर्जुन माव आता यतिवेषात व्दारकेला सुभदेसमोर बसलेला आहे! सुभदे, तुला मी आवडतो, त्यापेक्षा कित्येक पटींनी अधिक तूच मला आवडतेस. एकाद्या शुभमुहूर्तावर तुझ्याशी विवाह करून मी आपले जीवन सार्थकी लावीन."

सुभद्रा लजेने मुकवून गप्प राहिली व थोड्याच वेळात तेथून पळून गेली.

दोघांची परिस्थिती पाहून कृष्णाने हकिमणांची अर्जुनाच्या सेवेसाठी नियुक्ती केली. अर्जुनाला प्रत्यक्षात पाहिल्यानंतर तर सुभद्रा त्याच्यावरच्या प्रेमात वेडीच झाली. तिने आहार, निद्रा सोडून दिली.

आपल्या कन्येची स्थिती पाहून देवकीदेवी म्हणाली, "वेडे, अशी चालली आहेस? म्हणण पाण्यांना मांगून तुझ्या इच्छापूर्तीचा प्रयत्न करीत मी."

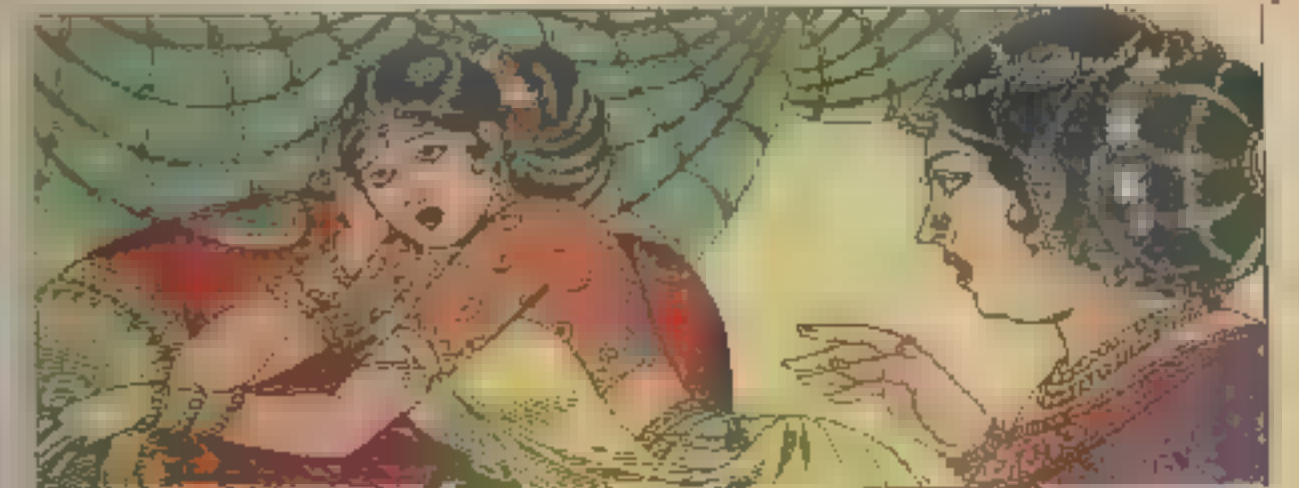
देवकीने सुभदेबद्दल आपला पति वसुदेव याच्यातवळ बोलणे केले. त्याने ही गोष्ट प्रसंग, अक्षर इ. यादवाना सांगितली.

कृष्णाची अनुमती घेऊन त्यांनी दहा दिवसांनंतरचा विवाहमुहूर्तही निश्चित केला. परन्तु हे सर्व अलराभा पासून लभवून ठेवण्यात आले. यामाठी त्यांनी दवंडी पिटवली की, अंतर्द्वीपात बारा दिवस पर्यंत भुत्सव साजरा करण्यात येणार आहे.

हे अंतर्द्वीप विशाल होते. या भुत्सवात भाग घेण्यासाठी लहान मुलांपासून मोठ्यांपर्यंत सर्वजण गेले. अर्जुनाला वाटले होते की कृष्णही त्यासाठी जाईल. त्याने सुभदेच्या मागे लागून कृष्णाला तसे विचारायला लावले. ती कृष्णाला म्हणाली, "दादा, तूही अंतर्द्वीपाला गेलास, तर पत्नीची सेवा योग्य तऱ्हेने होणार नाही. तू थंयच राहा ना !"

कृष्ण म्हणाला, "यावेळी यतिगेता एवढीलाच करावी लागेल. त्यासाठी योग्य असे दुसरे कोणीही नाहीय." अन् तोही तिकडे निघून गेला. अन् अशा तऱ्हेने अर्जुन व सुभदेचा व्रत भागल झाला.

क्रमशः

चान्दोबाच्या वातभ्या

फक्त सहाचालीस वर्षे

आंतरराष्ट्रीय विशेषज्ञ अन्वर फाजल पांचे म्हणणे असे आहे की आपली ही पृथ्वीमाता फक्त सहाचालीस वर्षांचाच

आहे. ऐकायला काहीसे विचित्रच वाटतेच न? पण त्याचे म्हणणे तसे बरोबरच आहे. कारण, सर्व मूल्यमापनांच्या मतांनुसार पृथ्वी ४६,००० मिलियन वर्षांपूर्वी निर्माण झाली. या आकड्यालाच अन्वर हुसेन ४६ वर्षे म्हणतात. त्यामुळे बाकीचे कालमापन मोपे पडते. जंगलोरला तुकत्याच झालेल्या एका भग्नेत बोलताना अन्वर फाजल म्हणाले की, "पृथ्वीच्या आल्यावस्था व तरुण्यावस्था यांच्याबद्दल आपल्याला काहीच माहिती नाहीच. सरे तर आपल्याला के काही माहीत आहे, ते केवळ मागील चार वर्षांपुरतेच. राक्षसी पाली व सप्तम सप्तदशारे प्राणी फक्त एक वर्षांपूर्वी पर्यंत अस्तित्वात होते, एका आठवड्यापूर्वीच बर्फात संपूर्ण बुडानेनी पृथ्वी बर्फाबिहेर पडली, चार तासांपूर्वीपासून मानव जत पृथ्वीवर वावरत आहे. शेती केवळ एक सासापूर्वीच सुरू झालीच, औद्योगिक क्रांती एका

मिनिटापूर्वी घडून आली, मेन्दा नाउ झपाटू शक्यांच्या पाचशे प्राणी नामनेथे झाल्या!" असे सांगून त्यांनी आपले भाषण समाप्त केले. वाता ४६ वर्षे कशाचे रहस्य जाले ना झालात?

पुन्हा शाळेत

'भाषासन्धे शिवाण त्याच्या जीवनाच्या अंतापर्यंत चालू असते,' असे म्हणतात. पण त्याचा अर्थ शाळा नव्हे की आपल्याला पुन्हा शाळेत जावून काही शिकायला हवे. पण द, भर्मास्केट्रील डाझोअर या प्रस्तावाच्या काही प्रमुखांना बरोबरच पुन्हा शाळेत जावे लागले. 'कित्येक असे नेते आहेत की ज्यांचे राजनैतिक कौशल्य अपुरे आहे. ते अनुभवहीन असल्यामुळे आपली विविध नोंद फार पाडू शकतात' - असे म्हणून विधानसभेचे नेते नेयर, कोन्मिलर आदि एकूण १८० लोक राजनैतिक, सामाजिक व आर्थिक बाबतीतले ज्ञान प्राप्त करून घेण्यासाठी पुन्हा शाळेत दाखल झाले. शाळातील सोकमभा व राज्यसभेत शाळा निवडून घेणाऱ्या सभासदांनाही तेथील कार्य बघते पाहिलेच आपले ज्ञान अजून घेण्यासाठी एक बोरस पुन कगावा लागतो.

विद्यार्थीच शिक्षक बनला

अमेरिकन वैधानिक दलाचा अध्यक्ष जस्टिस हेडी हा १९९१ मध्ये शिक्षणसंस्थांचा एक विद्यार्थी होता. दोन वर्षांपूर्वी तो भान्तिमुखा दलाचा नवदस बनून बोस्नियाला गेला. तो जे विमान आलवत होता, ते शत्रूने घाली पाडले. तो ज्या ठिकाणी पडला, त्या त्यागाची त्याला काहीच माहिती नव्हती. अनेककट करून, कसेतसे त्याने स्वतःला वाचवले. मला दिवसांतरात मदत मिळून त्याला सुरक्षित ठिकाणी नेले गेले. त्याने आपले कसे वाचवले, कोणकोणत्या परिस्थितीतून जावे लागले, ठसे करताना त्याने कोणत्या पद्धती अवलंबल्या व त्याचे प्रत्यक्ष अनुभव जाणून घेण्यासाठी शिक्षणविभागातील लेक्चररी त्याच्या भोवती गर्दी केली. यागदीत त्याचे काही अध्यापकांनी हजर होते! सवा प्रकारे प्रत्यक्ष अनुभवाच्या दोहावर तो आपल्याच शिक्षकांचा शिक्षक बनला.

चान्दोबा पुरवणी - ४५

भुटकेचा

भु टकेचा हे भाव्यदेवतेचे आवडले फूल मानले जाते. सत्यस्वरूप महाविष्णूचा आवडता रंग दाल स्पष्टपणे दिसून येतो. बंगालीत पाला 'नागवली', तमिळमध्ये 'वेळ्ळैझलै', मल्याळीत 'पादाचोली', हिन्दीत 'पेदीना' व संस्कृतमध्ये 'श्रीवटी' असे म्हणतात. वनस्पतीशास्त्रात याला 'मुसंडा फ्रीडोसा' नावाने ओळखले जाते. थोडक्याचे निवासस्नान असलेल्या वृंदावन, मथुरा व भरतपुर विधान भूप्रदेशात ही विपुल प्रमाणात आढळतात. याशिवाय नीलगिरी, पश्चिम घाटातील काही प्रदेश, दार्जिलिंगच्या आसपासचा गुनूल व प. बंगालमध्येही ही आढे आढळतात.

केवळ सहा मीटर इतक्या अुंचीपर्यंत वाढणाऱ्या या झाडाची पाने गर्द हिरव्या रंगाची असतात. अनुप्रत्येक ठहाळीच्या शेकट्याला एक अगदी स्वच्छ पांढऱ्या किंवा काहीशा पांढऱ्या रंगाचे मोठे गान असते.

पाने जोडी-जोडीने एकमेकांविरुद्ध अशी येतात. साधारण दहा चार सेंटोमीटर लांबीची ही पाने काहीशी लावट गोलाकार व थोड्याकडे निमुळती टोकदार असतात. पानाचा वरचा भाग गर्द हिरवा असून मागील भाग काहीसा फिका असतो. पानाची मधली शीर दोन्ही बाजूंना चांगली भरीव, स्पष्टपणे दिसते.

आपल्या देशाची पुष्पसंख्या

या झाडाची फुले मधे केशरी व बाजूने करड्या रंगाची असून आकाराने फारशी मोठी नसतात. पुष्प कोषाला पाच फाटे फुटतात व त्यातलाच एक फाटा पानासारखा आकार धारण करतो. या पानाचे आकारमान जवळजवळ इतर पानांइतकेच असते. या पानाशिवायचे बाकीचे फाटे मळून पडतात. फुलांचा उपयोग सर्वसाधारणपणे माळा बनवण्यासाठी केला जातो. या माळाचा उपयोग तोरण म्हणून लावण्यासाठी करतात.

फळ अंडाकार असून हिरवे असते. पिकल्यावर त्यांचा रंग काळा पडतो. साडीच्या जवळ जवळ सर्वच भागांचा औषधांसाठी उपयोग होतो.

दुर्वासि

त्रिपुरासुराच्या वधासाठी महाबल संकराने एक यन्त्र बनवला. त्यात प्राण कुकूलस्थाने तो आपल्या सभ्यतेचा सौंदर्य, ईश्वर कार्य पूर्ण करून तो आणि परत फिरला व आपल्या निर्मात्याकडे परत येऊन एकादा विभूप्रमाणे शिवाच्या मूर्तीवर प्रोपल्यासारखा आदर पाडला. तो पाहून प्रत्यक्षाले त्या शिवाने त्याच्या मातरी बाळाचे रूप प्रदान केले. हेच मोठे होऊन पुढे 'दुर्वासि' नावाने प्रसिद्धीस आले.

मुळातच संजारासाठी निर्माण झाल्यामुळे पुढे श्रेष्ठ मुनी होऊनही दुर्वासिचा संहारक गुण राहिला. त्याचा संहारगुण क्रोधरूपात बाहेर पडे. तारीकसारीक बाबतीतही त्यांना राग येई. परंतु सत्य गोष्ट ध्यानात आल्यावर शांत होत.

आपल्या पौराणिक कथांनी दुर्वासिचा रूप सच असे. यात सर्वांचे प्रसिद्ध आहे दुष्यंत शकुंतलेची कथा. शकुंतला कन्येमुलीच्या भावासारखा वाटला. तिने दुष्यंताशी गायत्रीविवाह केला. 'राजधानीला येथील, तेंपल मी तुला स्वीकरीतच' असे वचन देऊन गुप्यात निघून गेला. एके दिवशी दुर्वासि मुनि कन्यांच्या आश्रमात आले. शकुंतला त्या दुर्वासिच्या आठवणीत नव्हे असेल्यामुळे दुर्वासिचे आनंदन तिच्या ध्यानात आले नाही. शकुंतला जाणून नुसलच मणी वागत आहे, असे राहून दुर्वासिनी या आश्रमातून टाकाऊन तिचा शाप विला.

"ज्याच्या आठवणीत स्वतःला हरवून मला येण्याची दाखवलीस, तोच तुला विसरून जाईल," शकुंतलेच्या मर्यादा शाप परत येण्याबद्दल त्यांना विनवस्थावर ते शांत झाले अन् आपल्या शापामुळे होवना त्यांनी कधी केले.

राजाच्या भेटायला शकुंतला राजधानीत गेली, तेंव्हा प्रथम दुष्यंताने तिची ओळखही नाकारली. पण काही काळावर्तानंतर पश्चात्ताप होऊन त्याने शकुंतलेचा स्वीकार केला. ही सारी घटना केवळ दुर्वासिमुळेच घडली.

दुर्वासिची अर्धा वामजूक केवळ सामान्य नाणसाबाबतच नव्हे. तर अवतारां पुराणाबाबतही होई. श्रीकृष्ण दारकेचा शासक होता. दुर्वासि एकदा त्याची परोक्षा येण्यासाठी येणे गेले. त्यांनी श्री कृष्ण येतली. हस्तिना व कुळाचे स्वतः. श्री कृष्ण विनी. श्री कृष्णाच्या हातां देऊन दुर्वासिनी त्याला सन्मानित करिता. त्यामुळे त्याची कृष्ण विनी. कृष्णाने मुकाट्याने ही पाळली. पण दुर्वासि एकदा त्याने दुष्यंताला नाहीत. ते स्वतः रथात बसले व घोड्यांच्या आगो रथात जाऊन तो कृष्ण-हस्तिनांनी ओढून आली. त्यांनी केले. दोघांनी विनवपूर्वक या कृष्णापासून केले. एक ओढत ते रथाजंगलात येऊन गेले. त्यांच्या पादुकीने प्रसन्न होऊन मोठ्या प्रेमाने दुर्वासिनी कृष्णाचा अभिषेक केले. ते म्हणाले, "तपस्वी ओकाबहुत दुता किती बाध आहे. हे पहाण्यासाठी ही तुझी परीक्षा येतली. तुझी सहजभागी व विनव गुण आहेत. श्री कृष्णने त्या तुझ्या शरीराला अनेकही अन्नाने आघात पोचू शकता नाही. ते अनेक आहे." त्याला देऊन दुर्वासि निघून गेले.

कृष्णाने त्याला तावनेली नव्हती. त्यामुळे अंतिम समयी एका किराताने मारलेला नाग तळपावात घुसून त्याचा मृत्यू होवना.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. पहिला अन्तरिक्ष प्रवासी कोण होता?
२. 'मकमोडून देवा' चा अर्थ काय?
३. देवमाझाचे आकारमान कस्य प्रभते?
४. जगात सध्या सर्वांचे जलणारे ज्वालामुखी किती आहेत?
५. भारतीय अन्तरिक्ष परिषांछा त्या केंद्रा स्थापन झाली?
६. कागस किती लांबीची अर्दी मारू शकतो?
७. पेरिमिनिने संशोधक कोण? शोध केंद्रा लागला?
८. 'अन्तर-अन्तर' म्हणजे काय आहे? ते आहे?
९. आसाभोवती फिरायला सूर्यास किती मागतो?
१०. 'बहुतेक सगळा' ही संस्थापक कोण?
११. बॅरिभेटन हा प्रथम कोण होता?
१२. रवीन्द्रनाथ टागोर यांना नोबेल पारितोषिक केंद्रा देण्यात आले?
१३. २,५०० वर्षांपूर्वी गौतम बुद्धाने आपले पहिले प्रवचन एका मुगबनात दिले. ते कोठे आहे?
१४. आकाशवाणीने विविध भारती' विविध भारती' सुरू केला?
१५. देशात एक अशी आहे की जे जे सर्वात अधिक संख्येने लोक नाकरी करतात. काय?
१६. दिव्यास महात्मा गांधींची सगळी आहे. कस्तुरबांची सगळी कोठे आहे?
१७. सेक्टरा मोगम आपल्या कोण?
१८. देशात पहिले केंद्र काढण्यात आले?
१९. 'आशिर्वाद क्रीडास्पर्धा' प्रथम कोठे आयोजित झाली? त्या वेळचा विजयी देश कोणला?

भुलणे

१. जगात सर्वात मोठे देश	२. जगात सर्वात लहान देश
३. जगात सर्वात मोठे नदी	४. जगात सर्वात लहान नदी
५. जगात सर्वात मोठे पर्वत	६. जगात सर्वात लहान पर्वत
७. जगात सर्वात मोठे जलपातळी	८. जगात सर्वात लहान जलपातळी
९. जगात सर्वात मोठे वन	१०. जगात सर्वात लहान वन
११. जगात सर्वात मोठे शहर	१२. जगात सर्वात लहान शहर
१३. जगात सर्वात मोठे देश	१४. जगात सर्वात लहान देश
१५. जगात सर्वात मोठे नदी	१६. जगात सर्वात लहान नदी
१७. जगात सर्वात मोठे पर्वत	१८. जगात सर्वात लहान पर्वत
१९. जगात सर्वात मोठे जलपातळी	२०. जगात सर्वात लहान जलपातळी
२१. जगात सर्वात मोठे वन	२२. जगात सर्वात लहान वन
२३. जगात सर्वात मोठे शहर	२४. जगात सर्वात लहान शहर
२५. जगात सर्वात मोठे देश	२६. जगात सर्वात लहान देश
२७. जगात सर्वात मोठे नदी	२८. जगात सर्वात लहान नदी
२९. जगात सर्वात मोठे पर्वत	३०. जगात सर्वात लहान पर्वत
३१. जगात सर्वात मोठे जलपातळी	३२. जगात सर्वात लहान जलपातळी
३३. जगात सर्वात मोठे वन	३४. जगात सर्वात लहान वन
३५. जगात सर्वात मोठे शहर	३६. जगात सर्वात लहान शहर
३७. जगात सर्वात मोठे देश	३८. जगात सर्वात लहान देश
३९. जगात सर्वात मोठे नदी	४०. जगात सर्वात लहान नदी
४१. जगात सर्वात मोठे पर्वत	४२. जगात सर्वात लहान पर्वत
४३. जगात सर्वात मोठे जलपातळी	४४. जगात सर्वात लहान जलपातळी
४५. जगात सर्वात मोठे वन	४६. जगात सर्वात लहान वन
४७. जगात सर्वात मोठे शहर	४८. जगात सर्वात लहान शहर
४९. जगात सर्वात मोठे देश	५०. जगात सर्वात लहान देश

उग्रसेनची जडी-बुटी

प्राचीन काळी चंदनपुर नावाच्या नगरीत एक महान् वीर रहात असे. त्याचे नाव उग्रसेन. तलवारबाजीत त्याची बरोवरी करणारा वीर पृथ्वी-तलावर नाही असे लोक म्हणत. अनेक वीर त्याच्याशी लढायला आले आणि हारले. त्याच नगरीत महानंद नावाचा एक होता. लहानपणासून त्याची होती की तलवार चालवण्यात पारंगत व्हावे. म्हणून खड्ग-विद्येत निष्णात अशा अनेकांना त्याने गुरू केले. आणि या विद्येतील बारकावे शिकून घेतले. परंतु तो कोणत्याही वीराला हारवू शकला नाही.

अशा परिस्थितीत एक बैरागी एकदा त्याला म्हणाला - "मला जर भरपेट धातलंस तर तुझी कोणती ही असाध्य इच्छा मी पूर्ण करीन !"

महानंदाने बैराग्याला त्रिचारले - "तुम्हाला जे पोटभर खाऊ घालणार नाहीत,

त्यांच्या पूर्ण होणार नाहीत का?"

यावर बैरागी - "स्वादिष्ट फळ देणाऱ्या वृक्षाला पाणी लागतं, ते मनुष्य देखू शकतो. मनुष्य हा त्या वृक्षाचा आधार आहे. माणूस फळांची निर्मिती शकत नाही. वृक्ष स्वतः आपल्या मुळांना पाणी देऊ शकत नाहीत. माणसात काही माणसं वृक्षासारखी भ्रमतात. मी त्यांच्यातीलच एक आहे !"

महानंदने बैराग्याला पोटभर खाऊ घातले आणि आपली केली - "खड्ग-युद्धात माझ्याहून अधिक पराक्रमी कोणी अनु नये."

बैराग्याने आपल्या बैलीतून एक बुटी काढली आणि म्हणाला - "ही घे. चांगली चावून चावून हिच्या प्रभावाने तुझ्यात नवीन शक्तीचा संचार होईल. नंतर एकाच अतिमहान् वीराचा खड्ग-युद्धात पराभव

कर. मग तू कोणत्याही वीराचा सहज करू शकशील."

महानंद विचार करू लागला - "उग्रसेनचा बरोवरी कोणी हो अन्य वीर नाही. मी त्याचा पराजय केला तर दुसरा कोणी हो वीर मला पराभूत करू शकणार नाही ! उग्रसेनचा पराभव करणे मला होईल का?"

त्याची धांका दूर करीत म्हणाला - "जर तू एकदा उग्रसेनला हरवलेस, तो पुन्हा तुझ्याशी सामना करावला येणार नाही. त्याचा एकदा तू पराजय केलास, नंतर तू दुसऱ्या कोणत्याही वीराचा करू शकशील. तू उग्रसेनला आव्हान दिलंस आणि त्याने तुला हरवले, तर मात्र या बुटीचा काही उपयोग होणार नाही."

महानंद म्हणाला - "मी उग्रसेनचा पराभव केला तरी अन्य वीरांना ही मी जिंकू शकेन असं मला नाही वाटत !"

हसून बैरागी म्हणाला - "औषध बसो वा कर, दोन्हीची सफलता विश्वासावर अवलंबून आहे. जिये अविश्वास असेल तिथे या दोन्ही गोष्टी उपयोगी नाहीत. एकदा विजयी की तुझ्यातील आत्मविश्वास वाढेल. तुझ्यात नवीन शक्तीचा संचार होईल. या आत्मविश्वासाच्या आधारेने ही बुटी प्रभावी होईल आणि मग तू अजिंक्य होशील."

महानंदाने बैराग्याने दिलेली बुटी चबकून

खाऊन टाकली. तसा त्याच्यात एक नवीन उत्साह संचारला. त्याने आपली म्यानात सरकवली आणि उग्रसेनच्या घराकडे निघाला. रस्त्यात त्याला एक महातारा भेटला. तो म्हणाला - "उग्रसेनला आव्हान द्यायला निघाला आहेस ? उग्रसेनला हरवणारा कोणी नाही हे तुला माहीत नाही असं दिसतय !"

महानंद म्हणाला - "एकदा, फक्त एकदाच मी त्याचा पराभव केला, तर मला कोणी जिंकू शकणार नाही निश्चित !"

महानंदाच्या आत्मविश्वासाचं वृद्धाला मोठं आश्चर्य वाटलं. तो म्हणाला - "उग्रसेनचा पराभव करणं हे सोपं? उग्रसेनची कमजोरी फक्त मीच जाणतो. मला एक हजार मोहरा

घायला तयार असलास तर एक आठवड्यात मी तुला सारे प्रशिक्षण देईन. मग तुझा विजय होऊ शकेल."

शका प्रदर्शित करीत महानंदने विचारले - "तू म्हणतोस तसे न आले तर ...?"

वृद्धाने आश्वासन दिले - "उलट तुलाच मी हजार मोहरा देईन!"

आता महानंदच्या मनात विश्वास निर्माण झाला व तो वृद्धाचा शिष्य बनला.

महात्म्याच्या म्हणण्यात काही रहस्य आहे हे महानंदाला समजले नाही. अंदरूनी वात अशी होती, अलाकडे काही दिवस उग्रसेनला सतत मिळणाऱ्या विजयाचा कंटाळा आला होता. आता एकदा, केवळ

एकदाच पराजयाचा आनंद अनुभवण्याची त्याची इच्छा होती. आणि हे त्याने ह्या महात्म्याला सांगितले होते आणि तो म्हणाला होता - "हा पराजरा एकाद्या महान् वीराने करावा. तूच असा योग्य वीर शोधून ..."

महात्मा गेले काही दिवस याच प्रयत्नात होता. त्याला वाटले - बैराग्याच्या बुटीचे सेवन केलेल्या या महानंदाशिवाय दुसरा कोणता योग्य वीर आपल्याला मिळणार?

एक महानंदने उग्रसेनला आवाहन दिले. अनेक लोकांच्या उपस्थितीत दोन वीरांत तुक्कळ युद्ध झाले. बुटीचा प्रभाव बुटीवरील विश्वास कसाने होईना. विजय आला. त्या दिवशी सङ्ग-युद्धात महानंदने जी कुशलता दाखवली, तिची उग्रसेनने ही तारीफ केली. उग्रसेनला लागला.

उग्रसेनचा पराभव होईल असं कुणातही वाटले नव्हतं. चंदनपूरच्या जनतेने तोंडात बोट घातलं. एका दिवसात महानंदाला सर्व लोक 'महावीर' म्हणू लागले. त्याला भेटायला आणि त्याच्याशी दोन गोष्टी बोलायला लोक उत्सुक दिसू लागले.

आपल्या श्रावणानुसार महानंदने वृद्धाना एक हजार मोहरा दिल्या. त्या दिवसापासून त्याचं नाव पडलं - "महावीर!"

बातमी ऐकून उग्रसेनने ज्यांचा पराभव केला होता ते सर्व वीर चंदनपूरला आले. या सर्वांना पूर्वी महानंदाला हारवले होते. महानंद स्वल्प-युद्धात किती कुशल आहे हे ते जाणून होते. कदाचित् उग्रसेनचे कौशल्य आणि शक्ति कमी झाली आहे म्हणून महानंदाचा विजय झाला असं ते म्हणू लागले.

या सर्व महावीरांची इच्छा होती की एकदा का होईना उग्रसेनला हारवायचे. आता त्यांना हे वाटत होते. सर्वाना सङ्ग युद्धासाठी आवाहन दिले. उग्रसेन शांतपणे म्हणाला - "एकदा झालेल्या पराजयामुळे माझा आत्मविश्वास ढळला आहे. मी करण्याच्या मनस्थितीत नाही. तुमची इच्छा असेल महानंदाला हारवायचा."

त्या सर्वांनी महानंदाशी युद्ध केले आणि सर्वांचा दारूण पराभव झाला. सर्वांना समजले की आता महानंद पक्षित्या सारखा राहिला नाही. हे महानंदाला म्हणाले - "हे परमवीर, या जगात कोणी खरा वीर असेल तर तो म्हणजे उग्रसेन असे आम्ही समजत होतो. पण तू तर त्याच्याहून श्रेष्ठ वीर सिद्ध झालास. आता तुझी बरोबरी करील असा कोणी वीर शिल्लक उरला नाही."

त्याचं बोलणं ऐकून महानंदाचा आनंद गगनात मावेना. आता त्याला असा संशय येऊ लागला - "उग्रसेनचा पराक्रम खरोखरीच

निस्तेज झाला आहे काय? विजयाच्या उन्माहात माझी बोरता चालली आहे आणि पराभूत झाल्यामुळे उग्रसेन निस्तेज होत चालला आहे. अगदी सामान्य वीरांशी लढायला ही तो कसरत आहे."

महानंदाने असा ही विचार केला - "मी शक्तिहीन उग्रसेनचा पराभव केला असे ही कदाचित् लोकांना वाटत असेल, जर लोकांचा हा सभ माहिती करावयाचा असेल तर उग्रसेन व अन्य वीरांत सङ्ग-युद्ध झाले पाहिजे आणि त्यात उग्रसेनने सर्वांना हारवले पाहिजे. तेव्हाच मी सरोवर महावीर आहे यावर लोकांचा दृढ विश्वास बसेल."

ही योजना अंमलात आणण्यासाठी

महानंदने वृद्धाकडे मदतीची याचना केली.

यावर जोरात हसत वृद्ध म्हणाला -
“उग्रसेन त्यांच्याशी लढायला तयार होणार नाही. तुम्ही इच्छा असेल तर तुझ्याशी लढेल.”

महानंद गवनि म्हणाला - “मी तर त्याचा एकदा पराजय ~~करून~~ चुकलोय !”

“त्यावेळी त्याला पराजयाचा आनंद अनुभवायचा होता, जाणून-बुजून तो पराभूत झाला. आता पुन्हा लढाईत त्याला जिंकणे तुला शक्य होणार नाही !” महात्म्याने ~~म्हणजे~~ ओकले.

“माझा पराक्रम ~~आहे~~ उत्साह विवसेविवस ~~आहे~~ आहे. उग्रसेन पराजयाच्या दुःखाने विवहल झालेला आहे. लढाई झाली ~~आहे~~ निश्चितपणे ~~जय होईल~~ जय होईल.” महानंद अभिमानाने म्हणाला.

वृद्धाने आणखी स्पष्ट करून सांगितले -
“तू जी बुटी खाल्हीस तिच्याहून अधिक शक्तिशाली बुटी उग्रसेनने सेवन केलेली आहे हे तुला माहीत नसावे. उग्रसेनला हारवणारा

वीर ~~नसावा~~ नाही.

हे ऐकून महानंदने आश्चर्याने विचारले -
“त्याच बैराग्याने उग्रसेनला पण बुटी दिनी का ?”

वृद्ध शांतपणे म्हणाला - “नाही, ती तर तूच दिली होतीस. समर्थ नि शक्तिशाली वीराचा जेव्हा ~~पराजय~~ होऊ लागतो तेव्हा तो घायाळ वाघाप्रमाणे आपली सर्व शक्ति एकवटून शत्रूवर तुटून पडतो. उग्रसेनने खाहेली बुटी म्हणजे तुझ्याकडून झालेला ~~पराजय~~ पराजय !”

परंतु विजयोन्मादात मस्त झालेल्या महानंदने पुन्हा एकदा सद्ग-युद्धासाठी उग्रसेनला ललकारले. यावेळी महानंदचा दणदणीत ~~जय होईल~~ झाला.

~~म्हणजे~~ म्हणजे महानंद उग्रसेनच्या बरोबरीचा नव्हता. झालेल्या पराजयामुळे त्याचा सर्व उत्साह मायळला. त्याने पुन्हा कधी उग्रसेनला युद्धाचे आव्हान दिले नाही.

आपली शक्ति मर्यादित आहे हे आता महानंदच्या लक्षात आले.

न्यायनिर्णय

खूप जुनी गोष्ट. सुकेतन काश्मीरचा राजा होता. श्रीनगर ही राज्याची राजधानी ~~होईल~~. राजधानीपासून दूर एका ~~न्यायाधीश~~ एक न्यायाधीश रहात असे. ~~देण्याच्या~~ बाबतीत, निर्णय ~~बाबतीत~~ बाबतीत तो खूपच हुशार निघाला. थोड्याच अवधीत काश्मीरच्या कानाकोपऱ्यात त्याची प्रसिद्धी पोचली.

हा न्यायाधीश ~~किती~~ किती पटु आहे ~~समझच~~ पहावे, असा विचार ~~मनात~~ मनात आला.

राजाने तावडतोब सामान्य व्यक्तीसारखा पोशाख धारण केला ~~थोड्यावर~~ चमू न्यायाधीशाच्या नगराकडे निघाला. तेथे पोचता-पोचता दोन दिवस लागले. वेस ओलांडून नगरात प्रवेश करताना समोरून एक लंगडा भिकारी ‘धर्मप्रभु’ असे म्हणत अपेक्षेने राजाजवळ आला.

राजाने त्याच्या हातावर काही नाणी ठेवली ~~तो~~ तो पुढे निघाला, पण भिकाऱ्याने त्याचा पिच्छा सोडला नाही. तो पुन्हा एकदा ‘धर्मप्रभु’ म्हणत राजाकडे पाहू लागला.

“भोक दिली ना, मग आता काय ?” राजाने विचारले.

“साहेब, बाजार भरला आहे आज. ~~मी~~ आहे मी. इतक्या दूर चालू नाही ~~मागे~~ मागे घोड्यावर घ्या ना मला.” भिकारी म्हणाला.

“ठीक आहे, चव.” राजा हसत म्हणाला. भिकाऱ्याला चढायला मदत करून राजा त्याला बाजारापर्यंत घेऊन गेला.

आता राजा त्याला म्हणाला, “हा बघ बाजार. भुतर आता.”

राजाला वटले की, हा लंगडा असल्याने त्याला भुतराचला मदत हवी असेल. घोड्यावरून आपला हात पुढे करत तो

भिकार्याला म्हणाला, "हं, अर माझा हात अन् अंतर आली."

"आ? मला आपल्या घोड्यावरून अंतरायला मांगणारा कोण रे तू?" भिकार्याने एकदम पवित्रा बदलत म्हटले.

"अरे ! घोडा तर माझा आहे; परवानगी देणारा तू कोण? अंतर आधी घोड्यावरून." राजा रागावून म्हणाला.

पण भिकारी वृद्ध स्वरात म्हणू लागला की घोडा आपलाच आहे, तेव्हा झाली अंतरण्याचा प्रश्नच नाही येत.

"अरे वा ! याला म्हणतात 'चोराच्या अलद्या बोंबा.' दिवसाढवळ्या इतका अन्याय होताना कुठेच पाहिला नाही मी ! माहीत आहे

तुला, या शहरात एक सुप्रसिद्ध न्यायाधीश आहे?" राजाने विचारले.

"अरे किती मोठा न्यायाधीश असला तरी, 'घोडा लंगड्याचाच असल्याचा निर्णय देईल तो ! तुझ्यासारख्या माणसाचा घोडा आहे' असे तो म्हणेल?" भिकार्याने प्रत्युत्तर केले.

"मग चल तर न्यायालयात, पाहू काय निर्णय होतो ते." म्हणाला.

"होऽ चल की ! मला कोणाचं भय नाही," भिकारी चांगला निर्द्विनेलाच दिसला.

हा न्यायाधीश कसा न्याय करतो हे पहाण्याची राजाला चांगलीच संधी मिळाली. ते दोघे हा न्यायालयात गेले. त्यावेळी तेथे कुठल्याशा खटल्याची चर्चा चालू होती.

खटला होता एक तलाठी व एक शेतकरी यांच्यातला. एका खोंवरून दोघात वाद चालू होता, ती खी तर मुक्ती होती अन् दोघे हा म्हणत होते की, "जे बोलेल, ते खरे बोलेल; अन्यथा शिवाय अन्य काहीही बोलणार नाही!"

"आता एक काम करा, आज आपल्या या बायकोला इथेच सोडून जा आपल्या घरी. अद्या मी निवाडा करीन." न्यायाधीश म्हणाला.

यानंतर एक कसाई आणि एक तेलवाला तिथे आले. हातात खूपशी नाणी होती, अन् तेलवालाने हात तेलाने लडबडलेले होते.

"साहेब, हा कसाई माझ्याकडे आला आणि

म्हणाला, कि एका मोहोरेची चिह्ने देत असशील तर मला थोडं तेल खरीदायचं आहे. माझ्याजवळ जितकी नाणी होती, तितकी सगळी काढून मी मोजत होतो, बस ! याने इतक्यात झडप घालून ते सगळे घेतले अन् आता म्हणतोय की, सगळे माझेच आहेत. आपणच या निर्णय आला !" तेलवालाने कैफियत मांडली.

"पण साहेब, ही गोष्ट खरीच, की मी याच्याकडे तेल खरीदायला गेलो. आपल्या शिक्षात किती पैसे आहेत, ते मोजावे म्हणून बाहेर काढून मोजायला लागतोय, तोच माझा हात पकडून म्हणायला की, पैसे आपलेच आहेत. कसायाने आपली बाजू सांगितली.

"हे सगळे पैसे ठेवा इथे. अद्या वा, म्हणजे सांगेल काय ते." न्यायाधीश म्हणाला. आता चा दोन तंट्यांनंतर राजाच्या घोड्या वरून खटला शुभा राहिला.

"महाशय, मी शीनगरचा रहणारा, बाजारात काही खरेदीसाठी घोड्यावरून येत होतो. वेशीवर हा लंगडा भिकारी भोंक मागू लागला. मी त्याला पैसे दिले. पुन्हा याच दिवशी केला की, मी त्याला आपल्या घोड्यावरून बाजारपर्यंत न्यावं, मी त्याची तीही इच्छा पुरी केली. पण बाजाराशी पोचल्यावर हा घोड्यावरून अंतरायलाच तयार होईना. अन् गुलट म्हणतोय की, घोडा त्याचाच स्वतःचा आहे."

राजाने तक्रार केली.

"साहेब, तुम्ही पहाताच आहात की मी लंगडा आहे, त्यामुळे कुठे जायचं शालं की आपल्या घोड्यावरूनच जातो. आज बाजाराकडे निघायला होतो, तेव्हा हा माणूस वेशीजवळ भेटला. माझ्याकडे गयावया करत म्हणू लागला की, चालता चालता आपले पाय अगदी झिजायला आलेत. मला आपल्या घोड्यावरून बाजारपर्यंत घेऊन चल. मी दया करून त्याला बाजारपर्यंत आणला, अन् आता माझ्याच गळ्यात पडलाय. म्हणतो की 'घोडा माझाच आहे.' आपणच न्याय करा न्यायाधीश महाराज !" भिकारी बोलला.

"घोडा माझ्याजवळ सोडा अन् अद्या वा."

न्यायाधीश त्यांनाही म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी सगळे फिर्यादी अन् प्रेसक ही न्यायालयात जमले.

न्यायाधीशाने तलाह्याला बोलावून म्हटले, "बाबा, ही स्री तुमचीच बायको आहे. घ्या ताच्यात तिला. या शेतकऱ्याची फिर्याद खोटी आहे. त्याला मी पन्नास चाबकांची शिक्षा देत आहे."

यानंतर दुसरा फिर्यादी कसायाला बोलावून तो म्हणाला, "हे पैसे तुझेच आहेत. या तेत्याने खोटी तक्रार मांडलीय. यालाही पन्नास फटक्यांची शिक्षा सुनावत आहे मी."

नंतर राजा आणि लंगडा यांना बोलावून न्यायाधीशाने विचारले, "ज्या घोड्याच्या

मालकीबद्दल दोघेजण दावा करत आहात, त्याला मी इतर वास घोड्यांबरोबर वाचून ठेवलाय. त्या विसातून आपला कोणता हे ओळखू शकाल?"

राजा म्हणाला, "अगदी सहज ओळखीन." भिकारीही तसेच म्हणाला.

न्यायाधीशाने राजाला बरोबर नेऊन घोडा ओळखायला सांगितले.

सगळ्या घोड्यातून आपला घोडा राजाने अगदी सहजपणे ओळखला. नंतर न्यायाधीश म्हणाला, "आता परत आऊन त्या लंगड्याला पाठवून."

राजाने केल्यानंतर लंगड्यानेही घोडा ओळखला. नंतर न्यायाधीश आत येऊन राजाला म्हणाला, "हा घोडा तुमचाच आहे. जा घेऊन. खोटी फिर्याद केव्हाच्या आरोपावरून भिकाऱ्यालाही पन्नास फटक्यांची शिक्षा मिळेल.

न्यायालयाचे कामकाज संपवून सर्वजण निघून गेले. पण राजा मात्र मूढास तेथेच रेंगाळला. त्याला पाहून न्यायाधीशाने विचारले, "आता का बरं झेपेच कुमे आहात? निर्णय पटला नाही का?"

मला अगदी बरोबरच वाटला. त्याबद्दलच बोलायचं आहे मला. माझा न्याय बरोबरच केला. इतर सटल्याबद्दल मी सांगू नाहीय. त्यांचाही न्याय आपण बरोबरच केला असाल कदाचित. पण

मी कल्पनाच करू शकत नाहीय की आपण निर्णय इतक्या सहजपणे, अगदी बरोबर कसे दिलेत?"

"त्यात अवघड काहीच नव्हतं. त्या वाईचीच गोष्ट घ्या. काल मी तिला आपल्या घरी घेऊन गेलो. पोचल्यावर मी तिला म्हणालो की, माझ्या पैसातली शार्ड संपलीय. ते नीट घेऊन नवी शार्ड भर. तिनेही ते काम सहजपणे केलं. जशी काही तिला नेहमीची सवयच आहे. शेतकऱ्याची बायको हे काम सुलभपणे नाही करणार. तेव्हा मी ओळखलं की, ती तलाह्याचीच बायको आहे."

"हो, बरोबरच ओळखलं आपण. पण पैसे कसायाचेच, हे ओळखलं?" राजाने विचारले.

"ते सोपे ! तुम्ही तेत्याचे जडवडतेले हात पाहिलेच असलीन. पैसे त्याचे असते, तर तेल नाण्यांनाही लागल असतंच. मी ती नाणी पाण्यात टाकून पाहिली. येव्हावर हें तेल पाण्यावर तरंगल नाही." न्यायाधीश

बोलला.

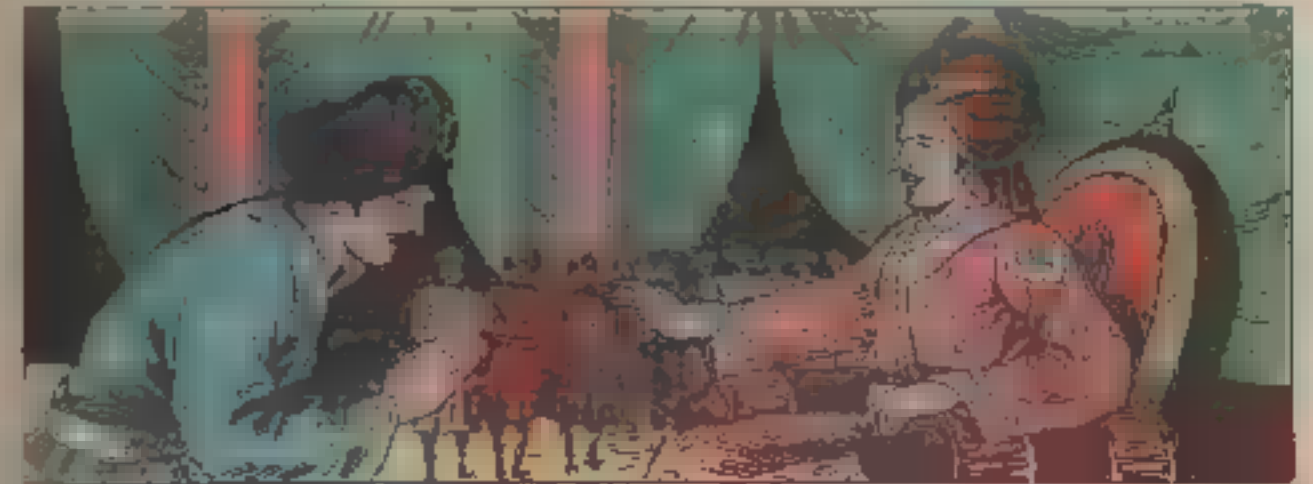
"मग घोडा माझाच हे कसं सांगितलं? लंगड्यानं घोडा ओळखला नाही?" राजाने विचारले.

"हे ओळखला की ! तुम्ही दोघही घोडा बरोबर ओळखणार हे तर माहीतच होतं मला !" न्यायाधीश म्हणाला.

आश्चर्याने राजाने विचारले, "तर मग तो हे कसं सांगितलं?"

"तुमच्यापैकी घोड्याला बरोबर कोण ओळखतं हे पहायचं नव्हतंच सला ! पण घोडा तुमच्यापैकी कोणाला ओळखतो ते पहायचं. घोड्यानं तुम्हाला ओळखलं. माझं काम मोघं झालं." न्यायाधीशाने स्पष्टीकरण दिले.

न्यायाधीशाच्या हुशारीचे राजाला फार कौतुक वाटले. श्रीनगरला पोचल्यावर त्याने न्यायाधीशाला बोलावून घेऊन त्याला एक जहागीर बक्षिस दिली. आपण अन्य कुणाला नव्हे तर खुद्द राजालाच न्याय दिला, हे लक्षात आल्यावर न्यायाधीशाच्या आश्चर्याला ही पारवार राहिला नाही.

चादीवा

फेब्रुवारी १९९६

वाघाने घडवून आणलेला विवाह

शशिधर हा मणिपुरचा राजा होता, शिकार हा त्याचा जणू सहावा प्राणच होता.

असाच एकदा तो काही शिपायांना बरोबर घेऊन, रथात बसून शिकारी साठी जंगलाकडे निघाला. दुपारपर्यंत त्यांनी शिकार केली. नंतर तो आपल्या परिवारासह एका झाडाखाली बसून, आराम करू लागला. तेव्हा अचानकच एका वाघिणीने त्याच्यावर हल्ला चढवला. पण शशिधरने प्रसंगावधान राखून विजेच्या वेगाने तो रोखला. आपली तलवार म्यातातून अडसून वाघिणीचे डोकेच उडवले.

सर्वांनी मनोमन राजाच्या धैर्याची प्रशंसा केली. इतक्यात जवळच्या झुडुपात हालचाल जाणवली.

वाघिणीच्या रक्ताने माखलेली तलवार तशीच हातात घेऊन राजा शशिधर मावधरणे त्या झुडुपाकडे पाहू लागला. इतक्यात वाघिणीचे एक पिछू बाहेर आले अन्

शिपायांकडे पहात हळूहळू गुरगुरू लागले. एक महिन्याचेही नव्हते ते पिछू अजून !

पुढे येऊन ते वाघिणीभोवती फिरत कुरकुरू लागले. त्याची ती दयनीय अवस्था शशिधरचे मन गलबलू लागले. हळूच पिछूमामने जाऊन त्याने ते पकडले. पण पिछू रागावून आपल्या छोऱ्या छोऱ्या पंजांनी राजाचा हात ओरबाडू लागले.

त्याच्या डोक्यावर प्रेमाने थोपटत शशिधर म्हणाला, "हां चुप, अुगी-अुगी! अरे ! प्राण वाचवण्यासाठीच मला तुझ्या आईला मारावं लागलं रे ! पण तुला कातड छान संभाळीन मी !"

वाघिणीचे पिछू पाहून रागी गिरिजादेवी शशिधरला म्हणाली, "नाय, हे पिछू मोठे झाले की, एसादे वेळी, आपल्यालाच ओकादायक होईल !"

एक जोरदार मुस्कारा मोडत शशिधर

म्हणाला, "विचान्याला आई अुरली नाहीय. माझ्याच हातांनी मारली मी तिला. याला पाळण्यासाठीच तर आणलाय मी इथे, माझी साथी आहे, की हा माणसात वाडला, तर त्याच्या स्वभावानलं क्रौर्य नाहीसं होईल. तसं न झालं, तर देवू की सोडून जंगलात !" त्या दिवसापासून राजाने त्या पिछूमा दूध सुखात केली. महिन्याभरात ते एकाद्या पाळीव जनावरा मारखे वागू लागले, एकाद्या मांजरासारखे ते पायात घोंटाळले. खुद्द राणीच्याच ओपी आई.

वर्षाचे होईपर्यंत ते चांगलेच झाले. त्याला कोणी पिछू म्हणणे शक्य नव्हते. पूर्ण वाडीचा वाघ दिसू लागला तो. पिवळ्या, अुदी रंगाच्या सर्वत्र काळेभोर कमकदार पट्टे अुठले, तो मांसही खाऊ परन्तु तरीही त्याने कोणत्याही माणसाला किंवा अंतःपुरातल्या कोणत्याही प्राण्याला कसलाही दिला नाही.

नंतर अचानक एकदा या वाघाच्या अंगावर कतलासा व्रण अुभारून आला. आठवडाभरात तो व्रण चांगला तळहाताएवढा दिसू लागला. पशुवैद्याने त्याची परीक्षा केली व म्हटले, "महाराज, असे व्रण जनावरांच्या अंगावर खूपदा अुठतात. साध्यासुध्या औषधाने हा बरा नाही होणार. यासाठी एक लेप तयार करायला हवा. लेपासाठी बारा प्रकारच्या मृत्त्या लागतात. त्यातलं एक औषध माझ्याजवळ

नाहीय. त्याचं नाव आहे 'सिंदूर सुधा पुष्प'. या फुलाचा रंग पिवळा असतो. रोप गजभर अुंचीच असतं. वर्षातून एकदाच रोपावर फुलं लागतात. मी असं ऐकलंय की ! रोप रत्न-पुरोचे महाराज आनन्दवर्धन यांच्या महाला मागाच्या बगीचात आहे."

आनन्दवर्धनचे नाव ऐकताच राजा शशिधरचा चेहरा एकदम क्रोधाने लाल झाला. वीसेक वर्षांपूर्वी घडलेल्या एका घटनेची त्यांना आठवण झाली.

त्यावेळी कांचनपुरीची युवराज्ञी मदनमंजरीच्या स्वयंवराची तयारी चालू होती. तिच्या पित्याचे नाव होते भूपालवर्मा. मदनमंजरीच्या अपूर्व लावण्याबद्दल अनेक

राजपुत्र ऐकून होते. 'कदाचित् आपल्याच कर्माला पडेल' अशा विचाराने अनेक राजपुत्र स्वयंवरमंडपात हजर राहिले होते. राजा शशिधरही तेथे हजर होता. तसा तर त्याचा एक विवाह अगोदरच झालेला होता.

पण या स्वयंवरामागे एक रहस्य होते. रत्नपुरीचा राजा आनन्दवर्धन व मदनमंजरी एकमेकांकडे आकर्षित झालेले होते. आपसात त्यांचे खूप प्रेम होते. परन्तु घराण्याच्या रिवाजाप्रमाणे स्वयंवर आवश्यक होते म्हणून केवळ देखाव्यासाठी भूषालवमनि हे स्वयंवर मांडले होते.

यामुळे प्रत्यक्षात असे घडले की, मदनमंजरीने मंडपात बसलेल्या कोणाही

राजकुमाराकडे दृष्टीही टाकता सरळ आनन्दवर्धनजवळ जाऊन त्याच्या गळ्यात माळ घातली.

शशिधर त्यावेळी आनन्दवर्धनच्या शेजारीच बसलेला होता. गळ्यात माळ पडल्याबरोबर आपल्या मिशीवर ताव देत, तिरप्या नजरेने शशिधरकडे तुच्छतेने पहात आनन्दवर्धनने विचारले, "पाहिला स्वयंवर-स्पर्धेतला माझा विजय?"

मदनमंजरीने आपल्याला वरल्याबद्दल शशिधरला वाईट वाटले होतेच, अन् वर आता आनन्दवर्धनच्या या शब्दांनी त्याच्या जखमेवर मीठ चोळले।

मणिपुरी व रत्नपुरी ही दोन्ही शेजारी राज्ये होती. सहाजिकच सीमेच्या त्यांच्यात वाद होते त्यावरून शत्रुत्वही होते आपसात. आता या स्वयंवरामुळे एक राजा संतुष्ट होता, तर दुसरा अर्वेने जळत होता.

या पार्श्वभूमीवर स्वयंवरमंडपात वर्धनने अपमानास्पद शब्द बुद्धारताच शशिधर झटक्याने असनावरून खाली अुतरला व त्याने आपली तलवार म्यानाबाहेर अुपसली. तो त्वेधाने बोलला, "एका स्त्रीनं निवड केली, म्हणून स्वतःला कोणी महावीर ममजू नकोस. बड्गयुद्धात मला हरवून दाखव, तुला शक्य असेल तर!"

त्याच्या या बोलण्याने आनन्दवर्धनलाही त्वेध चडला. तो म्हणाला, "तुसतं बड्गयुद्ध

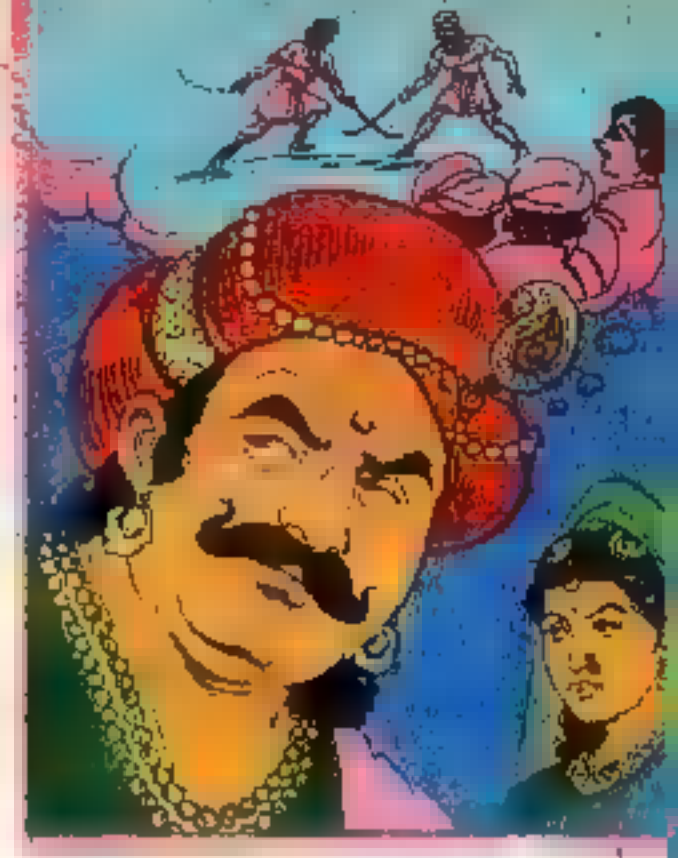
करून काय होणार? मोती द्वीपासाठीच आपला आपसात झगडा चालताय न? या युद्धात आपल्या दोघात जो जिंकेल, त्याचं होईल मोतीद्वीप! माझी ही अट मान्य असेल तर अगदी आताच तयार आहे मी युद्धाला!"

शशिधरने अट मान्य केली. 'सड्गयुद्धात आपली कोणीच बरोबरी करू शकणार नाही' अशी त्याची खात्री होती. झणभरातच विवाहमंडपाचे समरमंडपात रुपान्तर झाले.

दोघेही बराच वेळ लडले. हळूहळू आनन्दवर्धनची शक्ती कमी होअू लागली. शशिधरने ते ओळखले, आणि तो दुपट अुत्साहाने तलवार चालवू लागला. आनन्दवर्धनने एका जीवघेण्या वारातून कसातरी केला अन् अुलट त्या वाराने शशिधरच्या स्वतःच्याच अुजव्या हाताला माली. तलवार हातून गळून पडली.

आपल्याच तलवारीने अक्षमी झालेल्या शशिधरला आपला पराभव कबूल करावा लागला. शत्रूच्या सामर्थ्यामुळे नव्हे, तर आपल्या केवळ दुर्भाग्यामुळे पराजित झालेला शशिधर मनाने फारच दुःख झाला. त्या दिवसापासून त्याच्या मनात आनन्दवर्धन बद्दलची घृणा व द्वेष खदखदत राहिला.

पतीच्या मनात चालू असलेला संघर्ष राणी गिरिजादेवीने ताडला. ती म्हणाली, "नाच,

ही हट्टाची, आग्रहाची वेळ नव्हे. आपल्याला काहीही करून आनन्द वर्धनच्या महालामागच्या बगीच्यातून ते फूल मिळवायला हवं; बाधिणीच्या पिढाला वाचवायलाच हवं. याला मरू न देणं हा आपला धर्म आहे. आपल्या प्रेमाची निशाणी आहे ही."

झणभर विचार करून राजा म्हणाला, "रत्नपुरीवर आक्रमण करून, त्यांना हरवून आपण ते फूल मिळवणं तर?"

"पण प्रभु, युद्धात जय किंवा पराजय हा दैवाधीन असतो असे म्हणतात. अन् समजा युद्धात जय मिळाला, परन्तु तुमच्यावर राग असणाऱ्या आनन्दवर्धननं युद्ध सुरू

आहे. आपली एकूण गंभीर परिस्थिती विचारात घेऊन मी कधी त्याची वाच्यता केली नाही. पण तुमचा त्यांना आश्चर्य असेल, तर आपलं आत्ताच हे कामही सोपं होईल पहा."

पुन्हा एकदा चिडित शशिधर ठामपणे बोलला, "आपल्या शत्रुशी असतं नातं जोडणं अशक्य आहे ही अगदी दगडावरची रेघ समज. माझ्या जिवात जीव असेतो हे नक्कीच होणं नाही!"

तरीही राणीने यात आपला पराभव मानला नाही. ती शान्त स्वरात राजाला म्हणाली, "प्रभु, वाघाचं रहाण्याचं बरं नैसर्गिक ठिकाण म्हणजे जंगल. एक क्रूर जनावर आहे ते. पण माणसात राहून तोही एक गरीब प्राणी बनलाय. आपल्याजवळ राहून त्यानं आपली नैसर्गिक प्रवृत्तीच बदलून टाकलीय. क्रूर जनावरातही असं अशक्यप्राय परिवर्तन होऊ शकत असेल, तर खुद्द आपल्यासारख्या समजदार माणसांना ते शक्य नाही होणार? आपण तर माणसं आहो. आपल्याला परमेश्वरानं ज्ञान दिलंय, बऱ्या वाईटातला फरक समजण्याची शक्ति दिलीय. काय, अन् पुण्य काय, हेही समजतं आपल्याला नं? याशिवाय तुम्ही तर खुद्द 'राजा' आहात, देशाचे अन् प्रजेचे रक्षक आहात तुम्ही! मग बिनाकारणच दुसऱ्यावर आक्रमण करणं, त्यांना मारून

टाकणं हे न्यायसंगत आहे का? त्यांच्याशी मैत्री स्थापन करू न शकणं हा आपल्यातल्या मानवतेचा तोप नव्हे? आपलीच पशुवृत्ती नाही दिसून येत? सरळ तोंडावर असं कडू बोलतं तं तुम्हाला आवडतं नसेल कदाचित्! करा मला. तुम्ही जंगलात आपल्या या पाळीव आईला ठार केलं होतं. पण म्हणून त्यानं तुमचा मूढ ध्यायचा प्रयत्न केला? एका जी समानुद्धी आहे, तेवढीही तुमच्यात नाही. मला तर धाचंच आश्चर्य वाटतंय अन् वाईटही वाटतंय त्याबद्दल."

राणीच्या बोलण्याचा मनावर फार परिणाम झाल्यासारखं बोललं बोललं त्याने या गोष्टीचा नव्याने सोलवर विचार सुद्धात केली. थोड्या वेळाने तो म्हणाला, "ठीक आहे. हा संबंध जोडायला आनन्दवर्धनची हरकत नसेल, तर माझीही संमती आहे या विवाहाला. पण अगोदर रत्नपुरीहून ते फूल मागवून आपल्या वाघावर इलाज करायला

हवा." अन् त्याने रत्नपुरीला पाठवण्यासाठी एका दूताला बोलावून घेतले. इतक्यात दारामागे बुध्या असणाऱ्या पशु-वैद्याला राणीने इशारा केला. तो आता पुढे आला अन् राजाला म्हणाला, "महाराज, मी खोटं सांगितलं होतं आपल्याला. वाघावर इलाज करण्यासाठी त्या फुलाची काहीही गरज नाहीय. माझ्याकडे असलेल्या पाळा-मुळांच्या साह्यानं मी त्याला बरा करू शकतो. आपल्या मनात व्हावा, रत्नपुरी आणि मणिपुरी यांच्यात इतकं संबंध प्रस्थापित व्हावेत, दोन्ही देशांची प्रजा सुखी-समाधानी व्हावी यासाठी महाराणींनी केलेल्या योजनेला मदत करायचं दुस्साहस केलंय मी. मला क्षमा करा!"

त्याच्या बोलण्यावर स्मितहास्य करीत शशिधर म्हणाला, "महाराणीला धावचं ते बक्षिस मागाहून पाहीन मी. पण तुम्ही केवळ पशुवैद्यच नव्हे, तर माणसातल्या पशु-वृत्तीवर इलाज करायची अपार शक्तीही आहे तुमच्यात." अन् राजाने गळ्यातला रत्नहार काढून वैद्याला बक्षिस दिला.

नियम

रामशर्मा, नारायण आणि गुरु यांनी आपले वैद्यकीचे शिक्षण पुरे केले. आपल्या गावां येऊन त्यांनी आपले गृहस्थ-जीवन सुरू केले. नंतर तिघांनी एकदा एकत्र येऊन असे ठरवले की तिघांनीही एकत्रच एक हॉस्पिटल मुघडायचे व एकत्रच काम करायचे. असे करण्यामुळे एकमेकांशी स्पर्धा किंवा ट्रेम या भावनांना वावच रहाणार नव्हता. त्यांनी असाही नियम केला की, जे कोणी इलाज करून घेण्यासाठी येतील, त्यांच्याकडून जागावू तीन रुपये वसूल करायचे.

एके दिवशी वृद्ध रामशर्मांच्या बायकोचे जानकीचे होके अतिशय लावले. प्रथम घुंगर मेटला तेव्हा तिने आपल्या नवऱ्याला भेटायची केली. गुरु तिला म्हणाला, "आपल्या होकेदुर्मीवर ह्माज करून इथे दयासान्याल आली अशशील, तर अगोदर तीन रुपये जमा करा."

रामाकडून जानकी म्हणाली, "मी कोण म्हाहीन आहे न तुम्हाला?"

विनयपूर्वक गुरु गुस्तरला, "पण पैसे वसूल करायचा नियम आहे भायबा."

जानकीने धरून पैसे आणले व ते गुरुला देऊन त्यांच्याकडून औषध घेतले. आपल्या बोलोत जाणून त्याला तिने मर्य हकिकत मागितली. ती म्हणाली, "मला कधी वागणूक मिळाली, ते पाहिले न ना? कंजुषपणावाही काही हद्द असते!"

वावर हसत रामशर्मा म्हणाला, "यात कंजुषपणाचा काय संबंध? जे तीन रुपये मिळतात, ते आम्ही तिघे सारखे वाटून घेतो. तुम्हाकडून पैसे न घेतले औषध दिले असते, तर त्या दोघाला मिळाले नसते ना? वागणान पुरे त्यांनी आपापल्या बायकांना कुमट इलाज केला, तर माझी वोन रुपयाच नुकसान की नाही?"

आपल्या भावस्थळा या प्रामाणिकपणावर जानकी फारच गुंवा झाली.

रूपधारत्या

याद्वारा

६

(रूपधर आपल्या अनुयायांसह सुकेशिनीकडे काही काळ अतिथी म्हणून राहिला. पानन्तर त्यांच्या दबावामुळे तो त्यांच्याकडे आला. पण अगोदर सुकेशिनीच्या मत्स्याचरन तो धमनोकात गेला. त्याचा आपल्या मातेच्या प्रेतात्म्याशी भेट आली, तिच्याकडून त्याला आपल्या कुटुंबियांचे हलकी हकिकत समजली.)

रूपधर आईशी बोलण्यात गुंतला असताना, अन्य प्रेतात्मे बळी स्वीकारण्यासाठी असा झाले. त्या सर्वांशी ओलून त्याने त्यांचीही जाणून घेतली. तिथे आलेल्यांच्यात नवघोत व भुवनसुंदरी यांच्याही माता हजर होत्या.

बळी झाल्यानंतर बरेच प्रेतात्मे परत फिरले. इतक्यात सम्राटाचा आत्मा तेथे आला. बळी मिळाल्याबरोबर त्यानेही रूपधरला

ओळखले व तो जोराने रडू लागला. त्याने रूपधरचा हात हातात घ्यायचा प्रयत्न केला. पण प्रेतात्मे जिवन्त व्यक्तीचे हात पकडू शकत नव्हते व त्यांना आलिंगनही देऊ शकत नव्हते.

आश्चर्यचकित होऊन रूपधरने त्याला विचारले, "महाराज, आपण इथे कसे आलात अन् केव्हा?"

"अजबल नावाचा एक दुष्ट माणूस आणि माझी पत्नी या दोघांनी मिळून मला मारून

ग्रीक पौराणिक

टाकायने कारस्थान रचले. अतिथी म्हणून मला बोलावून घेवून जेवताना त्यांनी कपटानं माझी हत्त्या केली. माझ्याकरोबर माझ्या माऱ्या लोकांनाही त्यांनी मारून टाकलं. युद्धात तू मुद्धा अनेक दारुण हत्त्या पाहिल्या असतील रुपधर, पण भोजन करते वेळी इतक्या साऱ्यांना एकाच वेळी मारून टाकण्याच्या घटनेची तू कल्पनाही करू शकणार नाहीस.” सम्राटाने रडतरडत आपल्यावर गुदरलेला प्रसंग सांगितला.

“होय महाराज, स्त्रीबुद्धि चंचल आणि प्रलयकारी असते. युद्धाहून परत येण्यापूर्वीच आपल्या हत्येची योजना तयार झालेली असावी. स्त्रीवर विश्वास नाही ठेवता येत.

भुवत्सुंदरीचंच पहावं. तिच्यासाठी कित्येक जण मेले, मारले गेले.” रुपधर समजूत घालत म्हणाला.

“पण तुझी बायको तर चांगली पतिव्रता आहे. तू युद्धाला निघण्यापूर्वी तर ती अगदी नवपरिणीत होती; धोड्या दिवसांनी मानाही बनणार होती ती. आतापर्यंत तिचा पुत्र मोठा झाला असेल.”

ते दोघे असे बोलण्यात मग अमलाना वज्रकाय व पितृकीर्तीचे प्रेतात्मेही तेथे आले. द्रौपद्युद्धात मेलेले अन्य वीरही येवून पोचले.

रुपधरला ओळखताच वज्रकायही त्याच्याशी बोलू लागला. अनेक विषयांवर त्यांनी गप्पा मारल्या. त्याने रुपधरला विचारले, “माझा पुत्र सुखाल आहे का? कशा पोंड्या आहे तो?” “तुझा नवयोध फार पराक्रमी आहे. व्यूह रचणारा त्याच्या तोंडीचा दुसरा कोणी वीर नव्हेच. कित्येक योद्ध्यांना त्याने सहजपणे पाणी पाजलंय. लाकडी धोड्यात लपलेल्यांच्यात तोही एक होता. भीती कशी ती त्याला ठाऊकच नाही. हातात तलवार घेवून तांबडतोब रणांगणात बुडी घेण्यासाठी केंव्हाचा परवानगी मागत होता. रॉयवर तुटून पडायची तीव्र इच्छा होती त्याला. युद्धात किती मेले अन् किती जखमी झाले सांगता नाही येणार. पण अंगावर एकही जखम न झालेला एकटा नवयोधच.” रुपधरने कौतुक सांगितले.

हे बोलणे ऐकून वज्रकायचा आत्मा फारच प्रसन्न झाला व तो निघून गेला. ज्यांना भेटायची इच्छा होती, त्या सर्वांना भेटून आल्यावर रुपधर नौकेकडे परतला अन् सर्वांनी आपली यात्रा पुढे मुरू केली. नौका नवकरच परत सुकेशिनांच्या द्वीपावर पोचल्या.

सुकेशिनीने मोठ्या हृषनि सर्वांचे स्वागत केले. त्यांची प्रशंसा करत ती म्हणाली, “तुम्ही लोक खरोखरच अजोड पराक्रमी आहात. खरे तर माणूस एकदाच शेवटी यमलोकात जातो. पण तुम्हाला तर पुन्हा एकदा तिथे जायला संधी मिळणार आहे. आजचा दिवस माझे पाहुणे म्हणून रहा; खा-प्या अन् विद्यालंती घ्या. भुवा सकाळी तुम्ही पुढल्या प्रवासाला निघा.”

ग्रीक सैनिक दिवसभर तिथे खातपीत राहिले. नंतर रुपधर सोडून सर्वजण नौकेजवळ जावून तिथल्या रेंतीवर मस्त झोपले. रुपधर सुकेशिनीजरोबर राहून तिला यमलोकातील सर्व विचित्र गोष्टी एकएक करून सांगत राहिला. त्या ऐकल्यानंतर सुकेशिनी म्हणाली, “या तर सगळ्या निघून गेलेल्या दिवसांच्या गोष्टी झाल्या. आता पुढे काय करायचं याचा विचार करायना हवा. माझं बोलणं नीट ऐकून घे. पुढल्या प्रवासात प्रथम तुझी नागकन्याशी भेट होईल. तिच्या आवाजात संमोहन शक्ति आहे. तिच्या हावेला साद देईल, तिचं म्हणणं मानेल, त्याचं मरण ओढवलंय असं समज, त्या

द्वीपावर पोचण्यापूर्वीच तुझ्या सगळ्या साथीदारांच्या कानात मेण भरून ठेव म्हणजे त्या नागकन्यांचं मधुर संगीत तुम्हा कोणाला ऐकू येणार नाही. त्यांची गाणी ऐकायचा मोह तुला अनिवार झाला, तर तुला डोलकाठीशी घट्ट बांधून ठेवामला तुझ्या साथीदारांना अगोदरच नीट सांगून ठेव. ‘मी कितीही ओरडलो विव्दललो तरीही मला सोडू नका’ असंही स्पष्ट सांग त्यांना, म्हणजे तुला त्यांची गाणी ऐकू येतील; पण त्यापासून कसना धोका अद्भवणार नाही. नागकन्यांचं द्वीप ओलांडून गेलास की समुद्रात तुला दोन वाटा दिसतील. त्यातल्या कोणत्या वाटेनं जायचा निर्णय तू घ्यावास याबद्दल मला काहीच सांगता येणार

नाही. त्यातली एक वाट दोन डोंगरांच्या मधून जाते. त्या वाटेने जायचा प्रयत्न कोणी केला, की लगेच दोन्ही डोंगर एकमेकांना चिकटतात अन् जाणारा माणूस मध्ये चिरडून जातो. ते दोन्ही हलते-चालते डोंगर आहेत. आता दुसरी वाट आहे ती विध्वंसिनी पर्वताच्या जवळून. हा पर्वत खूप अंच आहे, अन् त्याचं शिखर नेहमीच हिमाच्छादित असल्यामुळे आजपर्यंत ते कुणाच्याच नजरेस पडलेले नाही. सारा पर्वत निसरडा असल्यामुळे आजवर त्याच्यावर कोणी चढूही शकला नाहीय. या पर्वतात एक पश्चिमाभिमुख गुहा आहे. त्यात विध्वंसिनी नावाची राक्षसी रहाते. ती कुऱ्यांच्या पिढ्यासारखी कुई कुई ओरडत असते. पण तरीही तिच्या आवाजाने सर्वांचा थरकाप होतो.

या राक्षसीला बारा पाय आणि महा डोकी आहेत. तिचे सहाचे सहा गळे चांगले लांबलचक आहेत. गुहा खूप अंचावर असल्याने अगदी अत्तमातल्या अत्तम धनुर्धरांचाही जाण तिथवर पोचू शकत नाही. तरीही विध्वंसिनी आपल्या कमरेचा वरचा भाग गुहेबाहेर काढून तोडाने समुद्रातले मासे पकडून साते. आजपर्यंत तिथून एकही नाविक जिवंत मुटून बाळू शकला नाहीय. या पर्वताजवळ पाण्यात एक मोठा भोवरा आहे. या भोवऱ्याच्या तळाच्यात सापडली की बाहेर काढणं अशक्यच. तेव्हा आपली नौका नेताना भोवऱ्यापासून मावध रहा. विध्वंसिनी पर्वताच्या जवळूनच जावं लागेल तुला. विध्वंसिनी आपल्या सहा तोडानी सहा माणसं पकडेल, पण बाकीचे

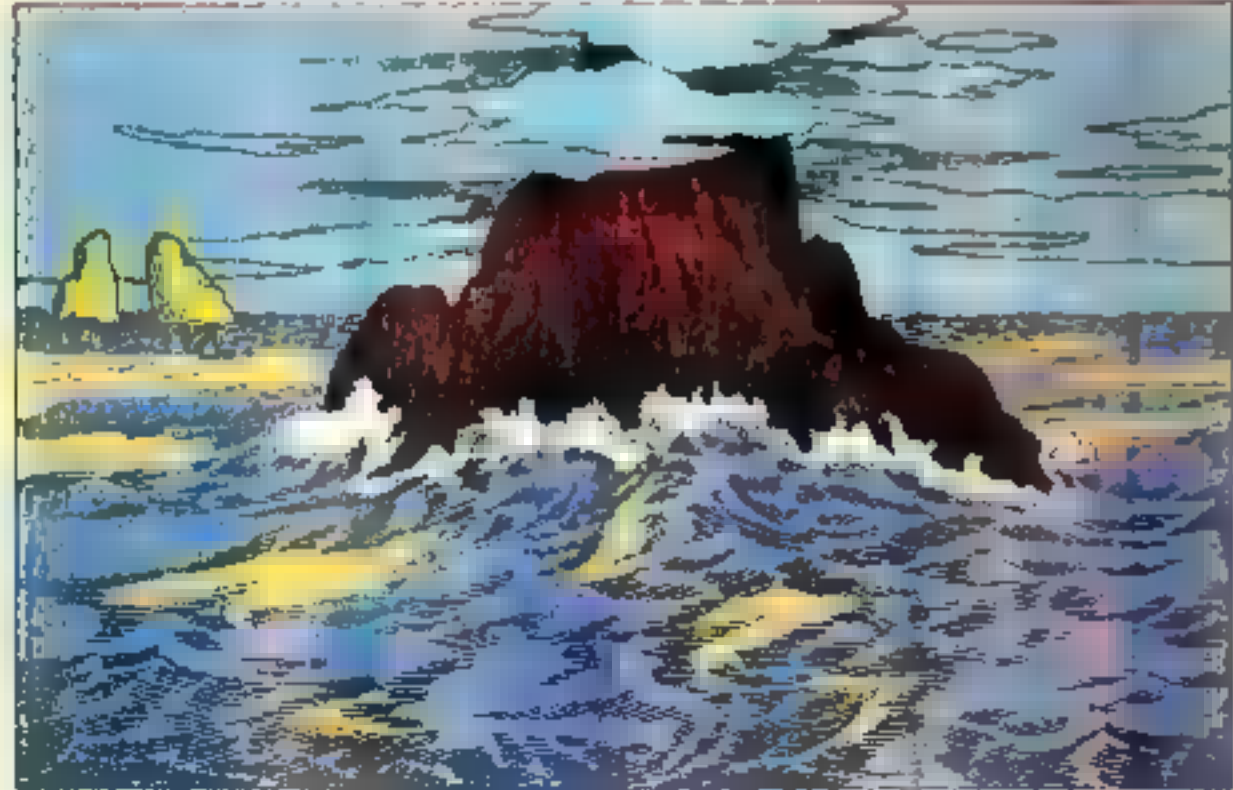
सर्वजण तरी वावतील.

यानंतर तुम्ही सर्वजण त्रिनास्रिया बेटावर पोचात. तेथे भ्रमवान सूर्याच्या गायी आणि वकऱ्यांचे कळप फिरत असलेले दिसतील. त्यांच्यावर लग्न ठेवायचं काम सूर्याच्या दोन्ही मुली असतात. ही सारी जनावरं नव्यानं जन्मत नाहीत आणि मरतही नाहीत; चिरंजीव आहेत ती. नू अन् तुझे साथीदार त्यांच्यापासून दूरच रहा. त्यांच्या जवळमुढा फिरकू नका. केलंत तर सर्वजण मलास व्हाल, कष्ट तर तुम्हाला होतच रहाणार आहेत, पण निदान आपल्या चुकांमुळे ते वाढवू नका."

सुकेशिनीने सर्वांच्या भविष्याचा आराखडा स्पष्ट मांडून दाखवला. सकाळी रूपधर अन त्याने साथीदारांना मोपेतून

भुठवले. नाव समुद्रात तोंडून ते तांबडतोव पुढल्या प्रवासाला निघाले. सुकेशिनीच्या मेहेरबानीमुळे हवाही अनुकूल राहून त्यांना पुढे जायला कसलाही वास झाला नाही.

त्यांना पहिला धोका नागकऱ्यांचा होता. म्हणून रूपधरने साथीदारांना, सावध रहाण्यासाठी, सुकेशिनीने सांगितलेली सारी हकिकत स्पष्ट केली. त्याने सर्वांच्या कानात मेण भरून त्यांना बहिरे केले. नंतर साथीदारांनी रूपधरला जाड दोरबंडाने झोलकाठीशी घट्ट बांधून ठेवले. रूपधरने त्यांना अगोदरच सांगून ठेवले की, "मी स्वतःला मोडवून घ्यायचा प्रयत्न करतो आहे, असे दिसले तर मला आणली घट्ट आवळून बांधा, पण मोकळं करायचा प्रयत्न मुळीच करू नका."

नाव नागकन्यांच्या वृष्टिपथात आल्या बरोबर त्या मधुर पण भुव-स्वरात गाऊ लागल्या. रूपधरला त्यांनी त्याचे नाव घेऊन हाका मारल्या व आपले गायन ऐकायला विनवले. त्यांची गाणी ऐकता ऐकता रूपधर अगदी तल्लीन झाला व आणखी ऐकण्यासाठी तडफडू लागला. नाव तर पुढे जातच होती. गाणे ऐकू येत असेपर्यंत त्याने स्वतःला मोकळे करण्यासाठी साथीदारांपुढे खूप गयाबया केली. पण त्यांनी झुलट त्याला जास्तच घट्ट बांधले. थोड्याच वेळात नौका गाणे ऐकू येण्याच्या टप्प्याबाहेर गेली. अन् साथीदारांनी रूपधरची बंधने मोकळी केली. रूपधरनेही त्यांच्या कानातील मेण काढून टाकले. इतक्यात दूरवर

पाणी गोल-गोल फिरत असलेले रूपधरला दिसले. तो थोकरा पाहून सर्व साथीदार घाबरून गेले.

रूपधर त्यांना धीर देत म्हणाला, "भोवऱ्याला भिजू नका. फाललोचनांच्या आज्ञेप्रमाणे हे संकट म्हणजे काहीच नव्हे. तो फडाड दिसतोय ना, त्याच्या जवळून घ्या नौका आपली."

पर्वतावरील गुहेत रहाणाऱ्या विध्वंसिनी बघून तो आपल्या साथीदारांजवळ काहीच बोलला नाही. तिचा झुल्लेखही त्याने केला नाही. तो केला असता, तर हातातली वल्ली फेकून देऊन आणखी काय केले असते, कुणाल ठाऊक! रूपधर त्या पर्वताकडे मात्र एकटक पहात राहिला. आकाश मेघव्याप्त असल्यामुळे गुहा किंवा राक्षसी कापैकी काहीच दिसू शकले नाही. बाकी साऱ्या साथीदारांचे सारे भोवऱ्याकडेच तगून राहिलेले होते.

इतक्यात अचानक विध्वंसिनीने आपली सहाही डोकी बाहेर काढून महा साथीदारांना नावेतून उचलून घेतले. नाव तशीच पुढे गेली.

पुढे एक सुंदरसे बेट त्या सर्वांना दिसले. तेथून गापी मन् बकऱ्यांचे आवाज येत होते. याच बेटावर भगवान सूर्याची पशुसंपदा होती.

रूपधरला ताबडतोब सांकेतिक व सुकेशिनीच्या इशान्यांची आठवण झाली. घाबरतच त्याने आपल्या अनुयायांना म्हटले,

"दोस्तहो! ■ बेटावर मुतरू शकण्याइतके जापण भाग्यवान नाही आहोत. तुम्ही सर्वजण खूप थकला आहात हे ठाऊक आहे मला. आपल्या सर्वांनाच विश्रान्तीची फार गरज आहे. पण या बेटावर पाहून डेवण धोक्याच असल्याबद्दल सांकेतिक अन् सुकेशिनीनं मला अगोदरच सांगून ठेवलंय. जाणूनबुजून कशाला संकट ओढवून घ्यायचं? तेव्हा नौका बेटाच्या हावीकडे फिरवा."

रूपधरच्या बोलण्यामुळे सर्वजण हठाश झाले. त्यांच्या अत्साह पडला, नाराज होत मायाची म्हणाला, "रूपधर, तू माणूस नव्हेस ! ■ आहेस दगड! तुला ■ विश्रान्ती नको असेल. सदानुकदा ■ मुतलेलं रहाणं, हे तुमं घ्येय ! पण ■ माणसांकडे पहा ! ■ विचारे किती धकून गेलेत. यांच्याकडे पाहून तर असं वाटतंय, की कुठल्याही क्षणी यांचे प्राण कुडी सोडून निघून जातील ! तू यांना या बेटावर अतूर देत नाहीयेस; क्षणं वनवून घाण्याइतकाही अवधि द्यायला तयार नाहीस तू. आता

थोड्याच वेळात रात्र होईल याची जरा कल्पना तरी करून पहा ! कशी दयनीय अवस्था होईल आपल्या सर्वांची. काहीही होवो ! या बेटावर भूतरून स्वयंपाक करून जेवणारच आम्ही. मुद्या सकाळी निघू या पुढे !"

मायावीच्या या बोलण्याला इतर सर्वांनी दुजोरा दिला. 'दैवात लिहिलं असेल, ते होणारच' हे रूपधरनेही जाणले. तो मायावीला म्हणाला, "तुम्हा भर्वाचं असंच म्हणणं असेल ■ मी एकटा काय विरोध करणार ! पण निघत सर्वांनी मला एक वचन द्या. गापी किंवा बकऱ्या दिसल्या, तर त्यांना हातही लावू नका कोणी. सुकेशिनीने दिलेले पदार्थ सोडून अन्य कोणत्याही पदार्थांना हातसुद्धा लावू नका, खावू तर नकाच. एकादी बकरी मारून सायचा प्रयत्न करू नका. अगोदर तसं ■ द्या सर्वांनी. वचनबद्ध कायला तयार असाल, तरच या त्रिनासिया बेटावर पाहून ठेवू आपण."

सर्वांनी मुक्तकंठाने वचन दिले.

दानशौर्य

त्रि लिंग देशाचा राजा विशाखदत्त मोठा दानधूर होता. पण देशाचा पैसा असा खर्च व्हावा, हो गोष्ट त्याच्या प्रधानासा आवडत नव्हती. संधी पाहून राजासा हो गोष्ट समजावून सांगायी असे प्रधानाने ठरवले.

एके दिवशी एक गरीब स्त्री राजदरबारात आली व रडत रडत बोले नाचली, "महाराज, दोन वर्षांपूर्वी माझे पति एका अपघातात दगावले आणि मी भयान्य झाले. मला एकच मुलगा असून तो आजारी आहे. त्याच्या औषधोपचारासाठी मला आपल्याकडून मदतीची अपेक्षा आहे, जन्मभर जाफमी करपी राहोम सो!"

ही कल्प कथा ऐकून विशाखदत्तने हृदय विरघळले. त्याने त्या स्त्रीला दोलणे मोहरा देवून रवाना केले. दुराच्या दिवशी शिपाई त्या स्त्रीला कैद करून दरबारास राजापुढे वेढून आले. ते म्हणाले, "महाराज, ही बाई एक नंवरची आहे. महाराजांनी निव्वामागे गुप्त हेर पाठवले होते. त्यांना भाडळून आले की, हिचा नवरा अन् मुलगा दोघही अगदी सुखाल आहेत!"

भाता प्रधान मध्येच म्हणाला, "पाहिलेत महाराज आपल्या आधार पेढून आपल्यालाच दिने कस फलवले ते?"

त्या तशीकडे नोंद लक्षपूर्वक पाहून राजा म्हणाला, "प्रधानमंत्री, नुसती कल्पना करून रचण-भेकण ही अगदी सहज घडणारी गोष्ट आहे. पण सामान्य मानवाना ही सहज बघणारी नव्हे! मला तर हिच्यात एका अत्यंत अभिनेत्रीची दिसत आहेत! कलाकारांचा गौरव करणारी आपलीच जबाबदारी न? हिला आपली बंधर मोहरा देवून पाठवून द्या."

कैवल्य

राजा विक्रमादित्य सहज आपला पराभव मानणारा नव्हता. नेहमीप्रमाणे तो झाडाजवळ गेला आणि प्रेत खाली उतरवून मुकाद्याने स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतातील वेताळ बोलू लागला - "राजा, आपले ध्येय गाठण्यासाठी तू हे भगीरथ करीत आहेस. पण कठीण काम करण्यासाठी कोणा मुनीने तुला बंधकावले असावे असे वाटते. कारण आपल्या तपोबळाच्या साह्याने एकाद्या दुष्टाना ही पुण्यलोकात पोचवू शकतात. पण कधी कधी त्यांचे संकल्प तडोस जात नाहीत, उदाहरणार्थाने मी तुला निकुंभिका नावाच्या राक्षसीची गोष्ट सांगतो. तत्सपूर्वक ऐक." असं म्हणून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

इंडकारण्यात निकुंभिका नावाची एक राक्षसी रहात असे. तिला नरमांस फार आवडत असे. चुकून कोणी वाटसरू त्या

वेताळ कथा

बाजूला आला की ती गुहेतून बाहेर येई नि त्याला मारून टाकी.

एक दिवशी लग्नाचे एक वन्हाड रस्त्याने जाऊ लागले. माणसांचा वाम येताच निकुंभिका ताडकन उठून गुहेबाहेर आली. आणि तावडीत आलेल्यांना साऊन टाकले. पोटभर नरमास खाऊन ती झोपून गेली. ती जागी झाली तेव्हा तिला कडकडून भूक लागली आणि ती जंगलात इकडे-तिकडे भटकू लागली. एका झाडाखाली विनयशील नावाचा एक मुनि तपश्चर्या करीत बसलेला तिला दिसला.

त्याला पाहून निकुंभिका खुश झाली. ती मुनीच्या दिशेने जाऊ लागली, तसे तिला

दिसले की अग्निज्वाला त्या मुनीचे संरक्षण करीत आहेत. मुनीने डोळे उघडले नि तो म्हणाला - "निकुंभिके, तू माणसांना मारून खाऊन टाकतेस ! हे असले निकुंभिके जीवन सोडून देण्याचा प्रयत्न कर. उद्या शिवरात्रीचा पवित्र दिवस आहे. कुठल्याही माणसाला न मारता परमेश्वराचे नाम-स्मरण कर. एक माणूस येऊन तुला पवित्र गंगाजळ देऊन जाईल. ते प्राशन करून तुझी सर्व पापे धुऊन जातील, ते पीताच तुला या राक्षस जन्मापासून मुक्ति मिळेल."

मुनीला नमस्कार नि निकुंभिका म्हणाली - "मुनिकर, आपण सांगितले तसेच मी करीन." आणि ती तेथून निघाली.

शिवरात्रीच्या दिवशी नागभैरव नावाचा एक कुप्रसिद्ध डाकू थोड्यावर होऊन येत असलेला तिला दिसला. ती भुकेने व्याकुळ झालेली होती, ती आपल्या गुहेतून बाहेर आली आणि नागभैरवला तिने आपल्या मुठीत पकडले.

नागभैरव थर-थर कापन भयावया करीत म्हणाला - "नको, कृपा करून मला नकोस." त्याचे हे बोलणे ऐकून राक्षसीना कालचे मुनीचे बोलणे आठवले. तिने नागभैरवला जमिनीवर ठेवले नि विचारले - "सरं सांग, तू कोण आहेस?"

नागभैरव म्हणाला - "मी एक डाकू आहे. माझं नाव नागभैरव. आताच एका घरात चोरी केली आणि मिळालेले दागिने घेऊन चालतोय.

हे दागिने मी तुला देऊन टाकतो, मला मारू नकोस."

चोराच हे बोलणे ऐकून निकुंभिका जोरजोरात हसत म्हणाली - "अरे दुष्ट माणसा, तुझ्या दागिन्यांशी रे मला काय करायचं?" मुनीचा उपदेश ती विसरली नव्हती, पण भुकेने व्याकुळ झालेल्या निकुंभिकेने डाकूला खाऊनच टाकले. इतक्यात काही अंतरावर तिला एक माणूस दिसला. निकुंभिका लगेच एका वडाच्या झाडापागे लपून बसली. ती येताच तिने वरळावून विचारले - "कोण रे तू?"

राक्षसीना पाहताच त्याची भाबरगुंडी उडाली. तो म्हणाला - "मी वीरदास. मी कनिंग स्वयंपाकी. महाराज एकाएकी झाले, त्यांनी मला नोकरीवरून काढून टाकले. आणि मी इथं जंगलात आलो."

प्रसर दृष्टीने वीरदासकडे पहात राक्षसीने विचारले - "काही कारणावाचून तर राजाने तुला नोकरीवरून काढून टाकले नसेल ! तू काही तरी चूक केली असली पाहिजे. सरं मांग काय झाले ते !"

वीरदास चाचरत म्हणाला - "राक्षसीणबाई, सरंच सांगतो. मला मारू मात्र नकोस. शेजारच्या देशाच्या राजाने मला पुष्कळ घन दिले आणि महाराजांच्या भोजनात विष मिसळायला सांगितले.

मी तसे करीत असता पकडला गेलो."

यावर विकट हास्य करीत निकुंभिका म्हणाली - "राजाने तुझी हकालपट्टी केली नि तू माझ्या तावडीत सापडलास !" आणि तिने त्याला आपला घास बनवले !

तरी पण तिची भूक भागली नाही. आपल्या गुहेत बसून ती बुकल्या घेत राहिली. शिवकांत नावाचा एक तरुण तिकडून येताना तिला दिसला. त्याला पाहताच ती उठून उभी राहिली आणि ओरडून म्हणाली - "हे दुष्ट माणसा, थांब. तुझी यात्रा आता इथेच संपली असं समज."

निकुंभिकेला पाहून शिवकांत जरा ही धाबरला नाही. धोडपणे तो म्हणाला - "मला

त्याच्या या बोलण्याचं राक्षसीला मोठं
आश्चर्य वाटलं. ती म्हणाली - "म्हणजे तुला

मृत्युचं भय नाही दाटत?"

“भय क्यासाळी? प्रत्येक माणसाला एक न एक दिवस मरणचंच आहे ना? कोणी अमरपट्टा घेऊन थोडाच झालाय? एकाद्या रोगाने मरण्यापेक्षा तुझी भूक भागवणं खरं नाही का?” शिवकांतने आपला विचार सांगितला.

हा कोणो सामान्य माणूस दिसत नाही असं निकुंभिकेला वाटलं. तरी मगळ नाटक तर करीत नाही ना अमा तिला संशय आला. गोड गोड बोलून तर विचार नसावा ना? तिने त्याला उचलून आपल्या हाव्या हातात घरलं, तेव्हा शिवकांत म्हणाला - “घोडी धांब, मार्झ बायको बरेच दिवस भजारी आहे, काशीला गेलो होतो नि तिच्याच साठी हे गंगाजल आणनंय ! तिला मी गंगाजल देऊ शकणार नाही. व्यर्थ जाण्यावेला तूच हे पिऊन टाक झालं. निदान पुढील जन्म तरी तुला बांगला मिळेल !”

राक्षसीने लयेच शिवकांतला साती
जमिनीवर ठेवले नि म्हणाऱ्ही - "हे गंगाजल
जापल्या बायकोलाच दे," आणि तिने
शिवकांतला साहांग नमस्कार घातला.

शिवकांतचा पद-स्पर्श होताना
निरुपेक्षता कैवल्य प्राप्त झाले.

राजा विघ्नमादित्याला एवढी गोष्ट ऐकवून
वेताळ म्हणाला - "राजा, शिवरात्रीच्या
दिवशी कोणालाही मारू नये. मुनि
विनयशीलने निवृत्तिकेला सांगितले होते.

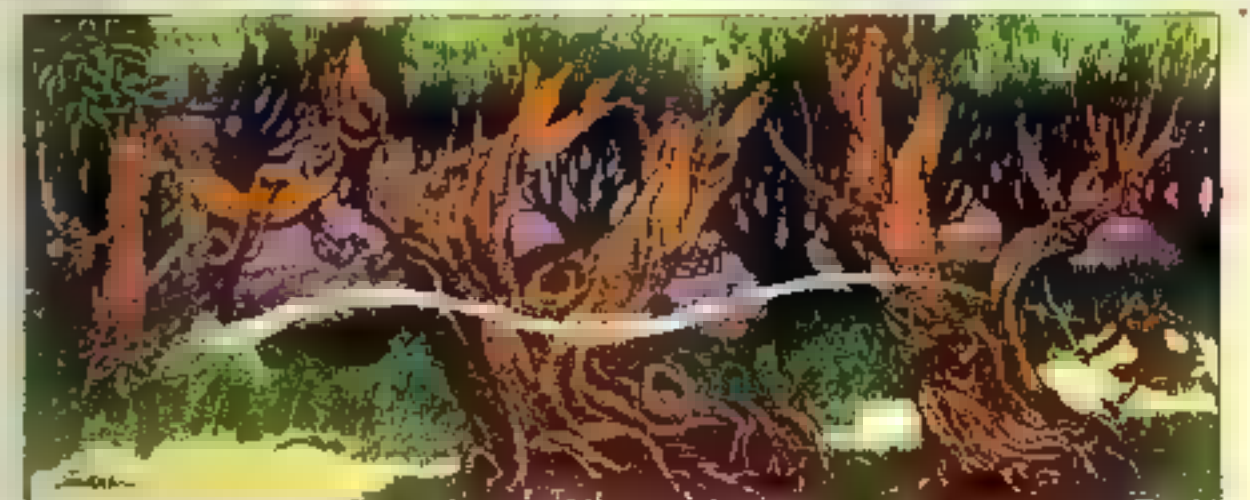
शिवरात्रीला दिवसभर परमेश्वराचे नामस्मरण करण्याची संधता ही मुनीने दिली होती. शिवाय असं ही सांगितलं होतं की एका मानवस्कडून तिला गंगाजल मिळेल व ते प्राशन केल्यावर तिला जन्मातून मुक्ति मिळेल. तरी पण निकुंभिकेने दोन माणसांना झाडून टाकलं. शिवकांतला माष तिने सोडलं. शिवकांतने देऊ केलेलं गंगाजल तिने स्वीकारले नाही. तरी मुद्धा तिला मोक्ष-प्राप्ति झाली. हे कसं झालं? गंगाजल न करता तिला मोक्ष कसा मिळाला? माहीत असून ही माझ्या प्रश्नांची उत्तरे न दिलीस तर तुला माहीतच आहे की तुझ्या मस्तकाचे तुकडे तुकडे होतील."

राजा विक्रमादित्याने निवेदन केले -
 "राक्षसी निकुंभिकेने दोन माणसांना
 ताऊन टाकलं त्यांच्यापैकी एक डाकू होता,
 दुसऱ्याने आपल्या मालकाशी द्रोह केला
 होता. ते मानवरूपी राक्षस होते, मानव
 नव्हते. म्हणून शिवरात्रीच्या दिवशी या
 दोघांना मारून खाऊन टाकण्यात कोणतेही

पाप नाही, शिवकांतने देऊ केलेल्या गंगाजलाला निकुंभिकेने स्पर्श मुद्धा केला नाही, तरी तिला कैवल्य प्राप्त झाले. याच कारण असं की डोळ्यांमधोर आपला मृत्यु पहात असून ही शिवकांतने राक्षसी बदल धृष्टा प्रकट केली नाही. उलट निदान पुढच्या जन्मी तिला उत्तम जन्म मिळाला अशी आपली इच्छा प्रदर्शित केली, आपल्या बायकोसाठी आणलेले गंगाजल त्याने निकुंभिकेला देऊ केले, अशा त्यागी व देवासारख्या तपस्व्याचा पदस्पर्श गंगाजसाहून ही अधिक प्रभावी ■ भक्तिशाली असतो. निकुंभिकेला मुर्ताने दिलेला उपदेश स्मरत होता. तरी सुद्धा त्यागी शिवकांतने दिलेले गंगाजल तिने स्वीकारले नाही. उलट ते त्याने आपल्या बायकोला द्यावे असे तिने सांगितले. म्हणूनच राक्षसी निकुंभिकेला कैवल्य प्राप्त झाले."

अशा रीतीने राजाचा मीन-भंग करण्यात
वेताळ यशस्वी झाला. भग तो प्रेतासह अदृश्य
झाला आणि झाडवर जाऊन बसला.

साधारण : तरुण चटर्जी शान्ती मूल

श्रेष्ठ कोण ?

धर्मपुरीचे जमीनदार राजशेखर एक दिवशी आपल्या दिवाणाला म्हणाले - "आपल्या खेड्यात जाऊन कर वसूल आणा, हे काम करता करता लोक काय म्हणतात ते ही ऐका, त्यांची सुख-दुःखे जाणून घ्या."

दिवाणाने बरोबर दोन नोकर घेतले आणि आपल्या कामासाठी बाहेर पडला. कर वसूल करीत लोकांचे कष्ट व आवश्यकता यांबाबत बरीच माहिती त्याने मिळवली. तो दूर अंतरावरील मायामयी नावाच्या एका खेड्यात पोचला. यं गावात जाण्यासाठी धड रस्ता ही नव्हता. गावातील लोक अगदी भोळे-भाबडे होते. जमीनदाराला कर द्यायचा असतो हे ही त्यांना माहीत नव्हते.

धर्मपुरीला परत आल्यावर दिवाणाने जमीनदाराला कामाचा सर्व अहवाल सादर करून म्हटले - "मालक, आपल्या सर्व खेड्यात अत्यंत मागासलेले खेडे आहे

मायामयी. मोठे विचित्र गाव आहे ते. तिथले रहिवासी अगदी भोळे-भाबडे आहेत. असे लोक मी कोठेही पाहिले नाहीत." दिवाणाने त्यांच्या भोळेपणाची काही उदाहरणे ही जमीनदारापुढे मांडली.

त्याचेडी तर्कानंदस्वामी तिथे हजर होता. तो तर्क-शास्त्रावर प्रवचने देत देश भर दौरा करीत होता. दिवाणाने सांगितलेल्या गोष्टी ऐकून तो हसत म्हणाला - "या लोकांच्या भोळेपणाचे प्रमुख कारण आहे त्यांच्यातील तर्क-शक्तीचा अभाव ! हा एक प्रकारचा रोग आहे. तार्किक पद्धतीने विचार करण्याची सवय या लोकांना लावली पाहिजे."

शंका प्रकट करीत जमीनदाराने विचारले - "ते कसे बरे शक्य होईल?"

तर्कानंदाने दावा केला - "का नाही? सर्व विश्व तर्काधिष्ठित आहे. सूर्य, चंद्र नि सर्व नक्षत्रे तर्क-शास्त्रानुसार चमक करीत आहेत. मी

आपल्या दोन शिष्यांना घेऊन त्या गावी जातो. तो गाव दाखवणारा कोणी माणूस माझ्याबरोबर जा. थोड्याच दिवसात त्या गावातील लोकांना मी बुद्धिमान आणि विवेकसंपन्न करून सोडून. सर्व जण शुक्राचार्य आणि बृहस्पति सारखे बनतील."

जमीनदाराने आनंदाने त्याचा हा प्रस्ताव स्वीकृत केला. तर्कानंदस्वामीने जमीनदाराचा निरोप घेतला आणि आपल्या शिष्यांसह तो मायामयी पोचला.

गाव तसे दिसायना सुंदर होतं. दुरून समुद्राच्या लाटांचा ध्वनि होता. चारी बाजूंना हिरवीगार शेते सवतसत होती. गावातील माडांवर फळे लटकत होत्या. काही अंतरावर एक छोटे अंगण होतं. डोंगरात दडलेले होतं.

तेथील सुंदर दृष्ये पाहून तर्कानंदस्वामीचे शिष्य म्हणाले - "गुरुजी, येथील लोक भोळे-भाबडे असतील यावर विश्वासच बसत नाही."

त्यांच्यावर चिडून तर्कानंदस्वामी म्हणाला - "दिवाणाने खोटे सांगितले असाच अस का तुम्हाला वाटतं? तुम्ही आणि गावातल्या सर्व लोकांना या वडाच्या साडाखाली माझ प्रवचन ऐकण्यासाठी पाचारण करा."

शिष्य गावातील घरोघरी गेले. त्यांनी प्रत्येकाला सांगितले - "तर्कानंदस्वामी वीस वर्षे हिमात्म्यात राहून आलेले आहेत. त्यांनी

विध्य पर्वतावर दहा वर्षे तपश्चर्या केली. तर्कवि नावाच्या महान् ऋषीजवळ राहून ते तर्कशास्त्र-पारंगत झालेले आहेत. ते आज संध्याकाळी तर्कशास्त्रावर प्रवचन देणार आहेत. तुम्ही सर्व जण ते ऐकायला वडाच्या साडाखाली या."

तर्कशास्त्र ही काय चीज आहे हे कुणाला ही माहीत नव्हतं. जिज्ञासेने सर्व ग्रामवासी प्रवचन ऐकण्यासाठी वट-वृक्षाखाली जमा झाले.

लोकांची एवढी गर्दी पाहून तर्कानंद प्रसन्न झाला. वट-वृक्षाच्या चबुतऱ्यावर तो ठाण मांडून बसला. तो प्रवचन सुरू करणार इतक्यात एका शिष्याने गुरुच्या कानात सांगितले - "या

लांकाच्याकडे पाहून असं वाटतंय की यांच्या पैती काही मोठे दुष्ट व घमेण्डखोर असावेत. आपण सांगितलेल्या गोष्टी यांना पटल्या नाहीत. तर ते आपला पाठलाग करून आपल्याला भारतीय सुद्धा. म्हणून आपण यांच्यापुढे क्षमा-गुणावर प्रवचन देणे इष्ट होईन !”

शिष्याची प्रशंसा करीत तर्कानंद स्वामी म्हणाला - “पुत्र, तुझा सहा योग्य आहे. एक दिवशी तूच माझा प्रमुख शिष्य बनशील.” नंतर जमलेल्या श्रोत्यांना उद्देशून तर्कानंद म्हणाला - “सर्व जन्मात उत्तम जन्म म्हणजे मनुष्य-जन्म. सर्व गुणात उत्तम गुण म्हणजे क्षमा-गुण. यालाच क्षमा-भिक्षा असं ही म्हणतात. पाहून उत्तम असा दुसरा कोणता ही धर्म नाही.”

इतक्यात जमावातील एक माणूस उठला नि त्याने प्रश्न केला - “स्वामीजी, घरात चोरी करणाऱ्या एका माणसाला मी पकडले. पण मी त्याला माफ केलं आणि सोडून दिलं ! हा माझा क्षमा-गुण उत्तमच नाही का ?”

आणखी एक माणूस उठून उभा राहिला

आणि म्हणाला - “माझ्या घरात चोरी करीत असलेल्या एका माणसाला मी पकडले. मी त्याला शिष्या दिल्या नाहीत, की मारलं नाही. मी त्याला म्हटलं - आता पर्यंत जेवढ्या वस्तू चोरल्यास त्या घेऊन जा. स्वामीजी, माझा हा क्षमा-गुण उत्तम आहे की नाही ?”

त्याचा प्रश्न संपताच तिसरा माणूस उभा राहून विचारू लागला - “अशाच परिस्थितीत सापडलेल्या एका चोराचा मी प्रेमाने आदर-सत्कार केला. त्याला सांगितलं - तुला जे पाहिजे जे संकोच न करता घेऊन जा. स्वामीजी, हा क्षमा-गुण त्या दोघांच्या पेक्षा उत्तम नाही का ?”

यावर तर्कानंद स्वामी म्हणाला - “तुम्हा सर्वांच्या क्षमा-गुणापेक्षा त्या चोरांचा क्षमा-गुण अधिक प्रशंसनीय आहे. तुम्ही सर्व जण मोठे आहात. तुम्हाला कोणाला इजा पोचवता चोर निघून गेले, तुम्ही थोड्यात वाचलात !”

आणि तर्कानंद स्वामी एक ही विलंब न करता ते गाव सोडून निघाला !

दीव (अंग्रेजीत 'दु') खंबाटच्या साहोच्या मुलापरील एक फोटो देत आहे. याचे नाव संस्कृत 'द्वीप' या शब्दावरून पडले आहे. केवळ ४० वर्ग कि.मी. क्षेत्रफळ असलेले दीव हे ग्रेट काळा फारमहासागराचे नगर होते. १९८३ मध्ये ते पोर्तुगीजांना आपल्या ताब्यात घेतले. १९६२ पर्यंत ते त्यांच्याच हाती होते. यानंतर शनिवार दमण यांसह दीवही भारतात सामिल करण्यात आले. आता दीव-दमण हे एक संघ राज्य क्षेत्र आहे.

दीवचा किंवा पोर्तुगीजांना बनवला होता. त्याच्या तीन बाजूंना समुद्र व चोला.

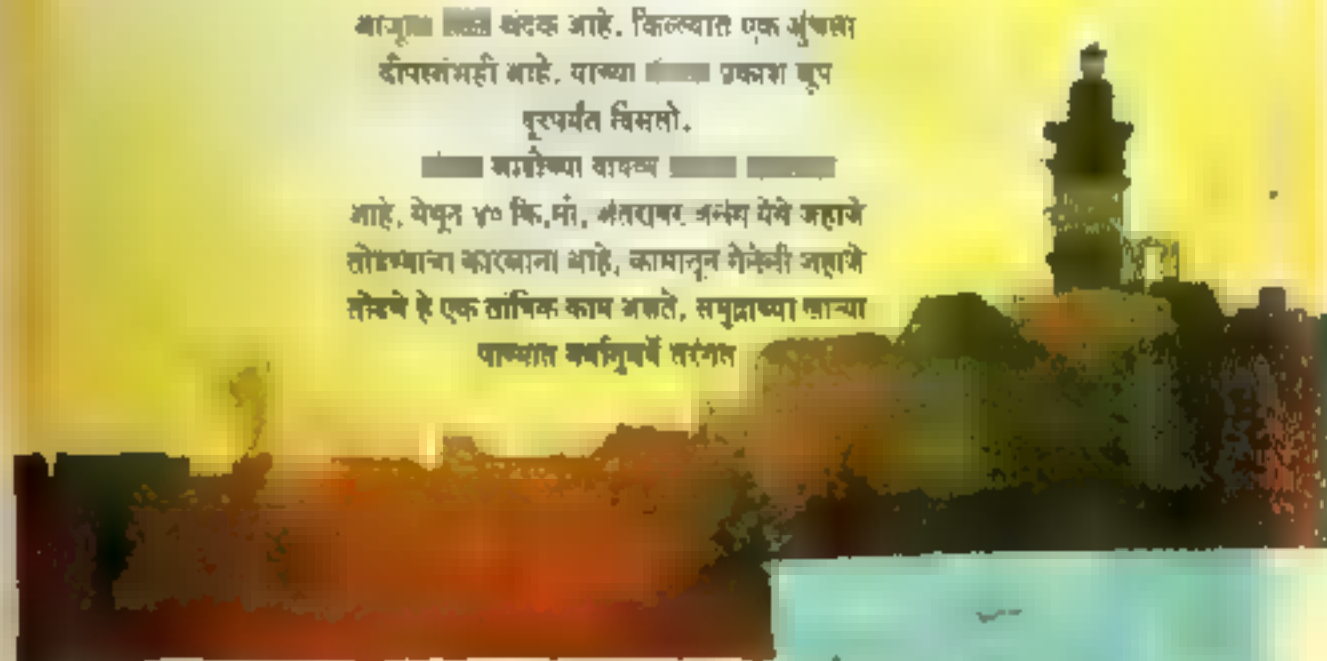
सागर किनाऱ्यावर सहल - २ खंबाटची स्वाडी

कथेचे - मीरा नायर ■ चित्रकार - कोणकुमार

माझा सवक आहे. किल्ल्यात एक भुषसा दीपसंग्रही आहे. पाण्या प्रकाश रूप वृत्तपर्यंत विसतो.

जगाच्या वादळ्या

आहे. येथून ४० कि.मी. अंतरावर जन्म येथे जहाजे तोडण्याचा कारखाना आहे. कामातून येथेही जहाजे तोडणे हे एक तांत्रिक काम असते. समुद्राच्या लाण्या पाण्यात वर्षानुवर्षे तरंगत

पाहून जहाजे 'महासारी' होतात. अखेरचा हा कारखाना १९८३ मध्ये मुरू करण्यात आला तो जगातला सर्वात मोठा कारखाना आहे. नावा देशातून जहाजे येथे तोडण्यासाठी आणली जातात. जहाजे जलमय्याचे कारखाने समुद्रकिनाऱ्यापासून सुमारे १,००० मीटर अंतरावर असतात. पण जलमय्या जसा ठिकाणी बांधला आहे, जेथे भरताऱ्या वेळी जहाज बेट किनाऱ्यावरच बांधून बुध्ने करता येते.

जलमय्या ईशान्येला एक लहानसे पोरम नाराचे बेट आहे. त्याच्या अग्रेय कोणत्यावर बुध्ना असलेल्या काही खडकंमधे प्राचीन जैनाश्व

(फॉसिल) मोठ्या प्रमाणावर सापडतात. हत्ती, घोडे, गेंडे, पाणपोटे, बैल, मयरी-मुसरी, कासवे आणि मोठमोठ्या माशांचेही जीवाश्म या खडकांतून साड्यातात.

प्राचीन नगर लोखल हेही खंडाटखंडांच्या क्षेत्रातच येते. येथे मोठ्या प्रमाणावर वेले असतात. स.पू. ४,००० ते २,००० च्या काळातील सिंधू नदी भोऱ्यातील संस्कृतीच्या एका मोठ्या कहराचे अवशेष सापडले आहेत. लोखल खंडातून मेसापोटेमियाशी समुद्रातून व्यापार चालत असे. लोहोदीच्या केंद्रां कमी पाण्यातूनही जहाजे किनाऱ्यावर आणता यावेत, यासाठी लोखलच्या गोदीत पाण्याचे नियंत्रणही केले जात असे. यानंतर मोठमोठ्या वाड्यांमुळे, पुरांमुळे भूस्मरण होऊन नगरात माती भरून गेली. आजचे लोखल शहर

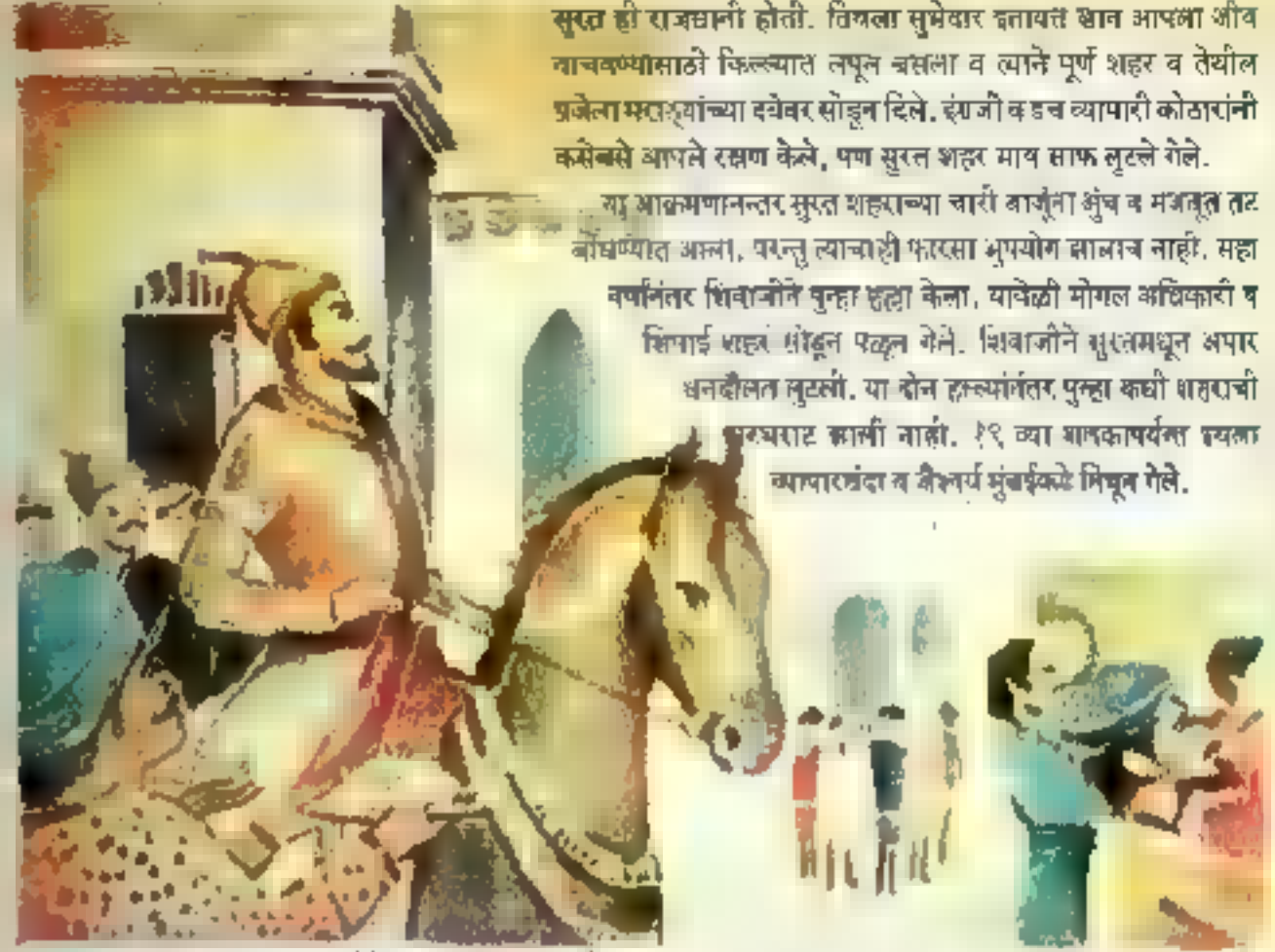
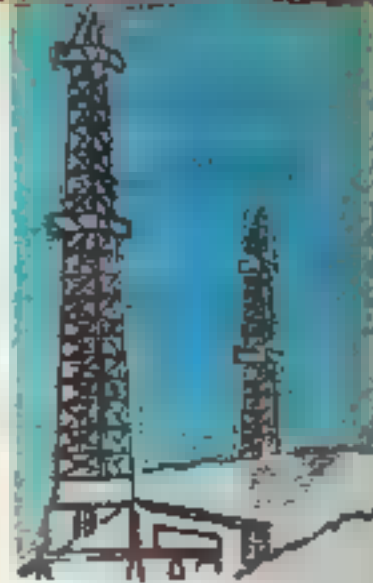
समुद्रकिनार्यापासून काही कि.मी. अंतरावर आहे.

लोखलच्या ईशान्येला भाणवीही एक शहर होते. त्याचे नाव लंबाद, इंग्रजीत फोफाना 'कैथे' असे म्हणत. काडीचे नाव या शहरावरूनच पडले आहे. अजिंक्ये येथे जमिज तेलाचे खोत मारवले आहेत. त्यामुळे जाता गुन्हा शहराचे नाव ऐकू येऊ लागले आहे. खंडाटच्या साऱ्याही प्रसिद्ध आहेत. कमी मूल्याची राने अकीक यांना लघुअडोमही येथे आहे. हे भस्म, अन्य काडी-प्रदेश व अश्वेय आशियातील देशांत खूप लोकप्रिय आहे.

जरे म्हणजे गुजराथच्या समुद्राच्या जांगल्या मोठ्या क्षेत्रात समिज तेल मिळते. खंडाटमिनाय दुसरे मोठे तेल क्षेत्र भडोच जवळ भंकलेस्वरमधे आहे.

गुजराथमधील फारच थोडी प्राचीन शहरे अजून त्याच स्थितीत आहेत. तमिळच्या मुसावर असलेल्या भडोच शहराला पूर्वी भडकच्छ म्हणत असत. प्राचीन काळी हे पश्चिम भारताचे फार मोठे बंदर व व्यापारी केंद्र होते. दक्षिण भारत व परदेशातूनही तेथे जहाजे येत असत, आणि त्यांचा माल इतरच पाठवण्यासाठी तेथील गोष्टामात ठेवला जात असे. तापी नदीच्या किनाऱ्यावर वसलेले सुरत हे शहर व्यापार व धर्म या दोन्ही दृष्टींनी महत्त्वाचे होते. मोठ्याच्या सत्ताकात मोगल राज्यकाळात याला 'मक्केचे द्वार' म्हटले जाई.

सहाव्या शतकात इ.स. १६६४ मध्ये सुरतेवर हल्ला केला होता. त्या काळात भोगलाच्या कुजराथ मुन्हाशी

सुरत ही राजधानी होती. तिथला सुभेदार इतायत खान आपला जीव वाचवण्यासाठी किल्ल्यात लपून बसला व त्याने पूर्ण शहर व तेथील प्रजेला मरणाच्या दयेवर सोडून दिले. इंग्रजी व इतर व्यापारी कोठारांनी कसेबसे आपले रक्षण केले, पण सुरत शहर माव साफ लुटले गेले.

या आक्रमणानंतर सुरत शहराच्या चारी बाजूंना भुंज व मंत्रात तट बांधण्यात आली, परंतु त्याचाही फारसा उपयोग झालाच नाही. सहा वर्षांनंतर शिवाजीने पुन्हा हल्ला केला, यावेळी मोगल अधिकारी व सिपाई शहर सोडून पळून गेले. शिवाजीने सुरतमधून अपार धनहीनत लुटली. या दोन हल्ल्यांनंतर, पुन्हा कधी शहराची सुरक्षारत झाली नाही. १९ व्या शतकापर्यंत इथला व्यापारखंडा व वैश्वार्थ भुंजईकडे मिळून गेले.

परंतु आज सुरत पुन्हा मोठे व्यापारी केंद्र बनले आहे. तेथील जरीकाम, रेशमी साऱ्या व देवांन कपड फार प्रसिद्ध आहे. आपल्या देशातील हिऱ्यांना पैलू पाठवण्याचे सर्वात मोठे केंद्रही हेच आहे.

खंडाट काडीच्या पूर्व तटावर गुजराथच्या तटरेवेच्या क्षेत्राच्या टोकवर संजान शहर आहे. जाळ्या संस्कृत इराणमधील पार्थी कर्मचे लोक भारतात प्रथम संजान

बंदरलाच धुतणने, तेथे दगडाचा एक स्तंभ बनवण्यात आला आहे.

त्या काळात जाही राणा हा संजानचा राजा होता. इराणमधून आलेल्या या लोकाना आपल्या राज्यात आश्रय द्यायला तो कां कं करत होता. राणाच्या आज्ञेने पारशांचा प्रमुख मेहरजी माध्यापूतें दुघाने काठीकाठ भरलेला बाळा ठेवण्यात आला. "माझं राज्य या वाङ्मयाप्रमाणेच तुझं भरलेलं आहे. तुम्हा लोकांसाठी यात पोटी सुद्धा जगायलाही." संता या कुडीचा आश्रय होता. पण मेहरजीने हळूच थोडोसी साकर त्या दुघावर मुरमुरली आणि वाङ्मय परत केला. त्याचा जर्ब होला - "माझी भाषणं प्रजेत या साकरेप्रमाणेच मिसळून फाटील व आपल्या राज्याच्या भुवतीला पोचक बनून राहातील."

मेहरजीच्या या कुत्तराने पाणा छूब झाला व त्याने त्यांना आपल्या राज्यात रहायला परवानगी दिली. पाणी समुदाय दिव्या वचनाप्रमाणे गुजराथेतल्या जनजीवनात मिसळून गेला. आपल्या नव्या देसाच्या प्रगतीत त्यांनी मूप हातभार लावला आहे.

संजानच्या भुतरेला बुदवाळा येथे पारशांची इराणवाहा बालिश बेहराम ही सर्वात प्रसिद्ध जव्यारी (अग्निमंदिर) आहे. आपल्याबरोबर पारशांनी इराणमधून आणलेला पवित्र अग्नि तेथे आजही प्रज्वलित ठेवलेला आहे. या जव्यारीचा 'बडा दस्तूर' (पुजारी) बनवले जाणे ही मोठी मानची गोष्ट मानली जाते.

संदाट साडीच्या आरपार एक धरण बनवायच्या योजनेवर विचार चालू आहे. 'साडीच्या भुत्तरजायलांत पारण्याने गोड्या पाण्याच्या सरोवरात रुपान्तर करणे' हा या योजनेचा बृहद्देश आहे. सानरमडी, मही इत्यादि नद्यांचे सोटे पाणी या खाडीत येऊन पडते.

धृत-दान

का लीघाट मध्ये माधव तुपाचा व्यापार करीत असे. तो पार सावघगिरीने व्यापार करी. त्यामुळे त्याचे तूप टिकाऊ असे. तुपाचा कधी हा येत नसे. लोवांचा नर विश्वास होता. दूर-दूरचे लोक औषधासाठी शुद्ध तूप पाहिजे असेल माधवकडेच येत. त्यामुळे माधवचा धंदा उत्तम चालू होता. त्याला व्यापारात तूप फायदा मिळे.

तेथील जमीनदार आपले बारस व भाऊवंदकीच्या संकटात सापडला. त्याचे फार अस्वस्थ झाले. त्याला रात्रभर ओष येईनाशी झाली. कालीघाटच्या एका नामांकित ज्योतिषाने जमीनदाराला सद्हा दिला की जर नवग्रह-शांति-होम केला तर सर्व अडचणी निश्चित दूर होतील. ज्योतिषाने सद्हा तर दिला, पण जबाबदारी आली मगळी भावच्या पुरोहितावर !

त्यालाच हा होम यथासांग पार पाडायचा होता. होमासाठी अत्यंत आवश्यक तुपासंबंधी त्याने प्रथम विचार केला. मगळ तूप गायीचं पाहिजे. त्यात जरा सुद्धा भेसळ असता कामा नये.

पुरोहिताने माधव जडल खूप ऐकलं होतं. त्याने त्याला बोलवलं आणि मगळी माहिती वेळून म्हणाला - "बघ बरं, वेळ फार थोडा राहिला आहे. या होमासाठी तुला दहा धागरी तूप पुरवावं लागेल. किंमतीबाबत तुला जमीनदाराशी वाटाघाटी करायला नकोत. तू जी किंमत मागशील ती से देतील. पण तूप अगदी शुद्ध आणि गायीचंच असलं पाहिजे. त्यात कसलीही भेसळ चालणार नाही. तुझा प्रामाणिकपणा मला माहीत आहे. तरी पण पुरोहित या नात्याने तुला सावध करणं हे माझं कर्तव्य आहे असं मी समजतो. तुला शक्य असलं

तरच 'हो' म्हण अन्वया मी दुसऱ्या एकाच्या व्यापाऱ्याकडे जाऊन चौकशी करीन."

पुरोहिताने सांगितल्याप्रमाणे दहा घागरी तूप पुरविण्याचा धावदा माधवने केला. एक तर हे जमीनदाराचे काम होते आणि शिवाय हे देव-कार्य पण होते ! इतक्या मोठ्या प्रमाणावर तूप जमविण्यासाठी माधवला खूपच प्रयत्न करावा लागला, अनेकांची मनांमरणी करावी लागली. रात्रंदिवस त्याला परिश्रम करावे लागले.

बऱ्यात जमीनदाराच्या एका नातेवाईकाला विचार जखम झाली. त्याला मधुमेह झालेला होता आणि तो फार कुपथ्य करी. नुकत्याच व्याथलेल्या गायीचा

चौक त्याने घेतला. त्यामुळे त्याला विषबाधा झाली. जखमेवर मीठ चोळावे त्याप्रमाणे या विचारी जखमे बरोबर त्याला काविलीने शासले. रोम्याची परीक्षा करून वैद्य नातेवाईकांना म्हणाला - "जमालगोद्याची पाने गायीच्या दुधात भिजवून गरम करा आणि ती जखमेवर बांधून टाका. नंतर मी जे औषध देईन ते तुपातून दिवसकाठी तीन वेळा रोग्याला चा. गायीचं शुद्ध तूप असावं, कशाची भेसळ नसावी. तूप शुद्ध नसेल तर या औषधाचा उपयोग होणार नाही."

जमीनदाराचा एक नातेवाईक गायीच्या तुपासाठी धावत-पळत माधवकडे आला.

नवग्रह शांति होमासाठी आता दहा दिवस राहिलेले होते. माधवने दहा घागरी तूप जमवले होते. आता जमीनदाराच्या एका नातेवाईकाला गायीचे तूप पाहिजे होते. हा जमीनदाराचा जवळचा नातेवाईक होता. जर नाही म्हटलं तर जमीनदाराकडून दबाव येण्याची शक्यता होती. आपल्या जवळील दहा घागरी तुपातून थोडं काढून देणं ही त्याला वाटेना.

माधवने बराच विचार केला आणि शेवटी तुपाची एक घागर जमीनदाराच्या नातेवाईकाला दिली. नंतर आणखी एक घागर तूप जमविण्याचा तो

लागला. माधवचं दुर्भाग्य म्हणजे अथवा फारमेश्वर त्याची परीक्षा पहात होता म्हणजे, आणखी एक घागर तूप त्याला कोठे हा मिळेल. अन्य काही उपाय न मुचल्यामुळे शेवटी तो पुरोहिताकडे गेला, आणि जे घडलं ते सगळं त्याला सांगितलं.

पुरोहिताने सगळं शांतपणे ऐकून घेतलं नि हसून म्हणाला - "माधव, तुम्हा प्रामाणिकपणा प्रशंसनीय आहे. तुझ्या जागी दुसरा कोणी असता, तर त्याने थोडं म्हशीचं तूप मिसळून अमलं. नऊ गोष्टी दिल्या जातात - जमीन, सोनं, तोळ, धान्य, मीठ, गूळ, बरे, चांदीचे रुपये आणि गायें ! असं म्हणतात की गायीचं तूप धरलं दानाच्या बहा गोष्टी होतात. तू तर व्यापार करीत आहेस. तरी देव-कार्यासाठी शुद्ध तूप देऊन तू मोठं पुण्य मिळवलं आहेस. या होमाविषयी थोडं मी तुला सांगतो. सरं म्हणजे होमासाठी नऊ घागरी तूप पुरेसं आहे. मला वाटलं नवग्रह शांति होम करताना आयत्या वेळी थोडं तूप कमी पडू नये. म्हणून मी दहा घागरी तुपाची मागणी केली होती. ही गोष्ट दुसऱ्या कोणाला सांगू नकोस. तुझ्याजवळ आज पुरेसं तूप आहे. दहाव्या घागरीतील तूप जमीनदाराच्या नातेवाईकाच्या रोगनिवारणार्थ कामी यावं वरि शगवंताची

दिसतेय."

माधवने पुरोहिताला नमस्कार केला आणि प्रसन्न अंतःकरणाने घरी आला. नवग्रह शांति होम पूर्ण झाला. होमाच्या महिन्याने अथवा जमीनदाराच्या दुश्वारीने जमीनदार सर्व संकटातून मुक्त झाला. त्याचा नातेवाईक ही संपूर्ण रोगमुक्त झाला. त्याची तब्येत ठणठणीत झाली !

होमाची सांगता झाल्यावर दोन दिवसांनी दुसऱ्या गावचा एक माणूस घागरभर तूप घेऊन आला. माधवने ते खरेदी केले. माधव आता विचार करू लागला की या तुपाचा सदुपयोग कसा करावा. शेवटी तो पुरोहिताकडे येऊन त्याला म्हणाला -

“पंडितजी, अशी संधि पुन्हा कधी मिळेल? आपणच हे धृत-दान आज माझ्याकडून स्वीकारावे !”

श्रद्धा व भक्तिपूर्वक माधवने दिलेले दान पुरोहित नाकारू शकला नाही. त्याने ते दान स्वीकारले.

माधवने दिलेल्या या दानाची वार्ता सर्वजण पसरली. जमीनदाराच्या कानावरही ही बातमी गेली. कुतूहलपूर्वक त्याने एक बैठक बोलवली. या बैठकीत पुरोहित व माधव ही उपस्थित होते.

जमीनदार आपल्या नातेवाईकाला उद्देशून म्हणाला - “नवग्रह शांति होमासाठी पुरोहिताने दहा धागरी तुपाची मागणी केली होती. परंतु माधवने नऊ धागरीच तूप दिलं. अर्थात् माझी काही तक्रार नाही. पण मला एक संशय पेटोय ! पुरोहित आणि माधव यांनी संगतमन करून काही तरी केलं असावं असं मला वाटतंय. मला वाटतं या दोघामुळेच होमाचा कार्यक्रम म्हणावा तसा विधिवत झाला

नाही. माधव, तुझं काय म्हणणं आहे, ते मला ऐकू दे. मग मी काय निर्णय घ्यायचा तो घेईन.”

माधव हात जोडून जमीनदाराला म्हणाला - “संकट-काळी परमेश्वरच आपला उद्धार करतो असा माझा विश्वास आहे. पुरोहिताने मान्य केल्यावरच मी दहावी धागरी आपल्या नातेवाईकाला दिली. होमाची सांगता झाल्यावर एका गावकऱ्याने [ ] जो एक तुपाची धागरी दिली ती मी पुरोहिताला दान म्हणून दिली. या धागरीतील तूप असेच येणारा-जाणारांना विकण्याची माझी [ ] नव्हती. हे [ ] घायला पुरोहित मला सर्वात योग्य वाटले. यात माझी काही चूक ही असू शकेल. पण आपला अपमान करण्याचा [ ] मुळीच उद्देश नव्हता.”

हे निवेदन ऐकून बैठकीत उपस्थित असलेले सर्व लोक हंसू लागले. जमीनदाराने माधवची तोंड भरून प्रशंसा केली. आणि त्याला एक चांगला पुरस्कार दिला.

योग्य जोडी

रघुवीर नाथाचा एक माणूस विवाह जुळवून देण्याचा [ ] करीत असे. तो [ ] गप्पिष्ट होता, बोट्याला [ ] सिद्ध करण्याचे सामर्थ्य त्याच्या धाणीत होते. आपल्या बोलण्याने तो सर्वांना प्रभावित करी.

[ ] पांढे [ ] रहात असे. आपली मुलगी नीलांबरी हिचे [ ] तितक्या [ ] करून टाकण्याची त्याची [ ] होती. शास्त्रे व पुराणे यात तो पारंगत होता. परंतु त्याची मुलगी नीलांबरी मात्र अशिक्षित राहिली, कारण तिला शिक्षणाची आवड नव्हती. शिवाय ती तिरछी होती. तरी पण आपल्या मुलीला सुंदर व सुशिक्षित कर मिळावा अशी कमल पांढेची इच्छा होती. ही जबाबदारी त्याने रघुवीरवर सोपवली.

गवसत कमल पांढेचे बरेच नातेवाईक होते. त्यांच्यापैकी काहींनी आपल्या मुलांचे लग्न नीलांबरीशी कावे अशी इच्छा प्रदर्शित

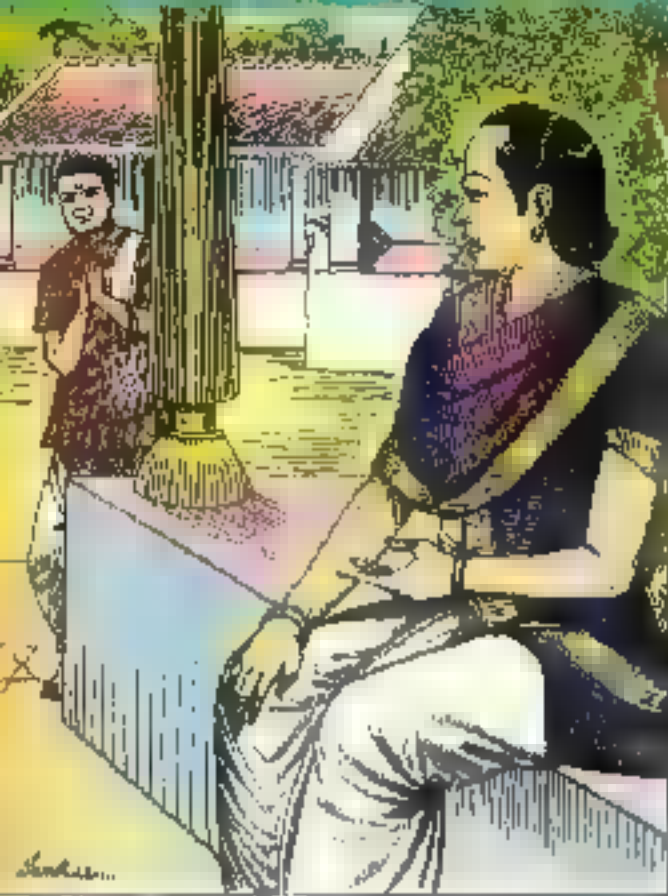
केली. पण कमल पांढे प्रत्येक मुलात काही ना काही दोष दाखवी.

एक दिवशी कमल पांढेची बायको लक्ष्मी त्याला म्हणाली - “मी जे म्हणते [ ] तुम्हाला भावडणार नाही. पण बोलल्याशिवाय मला रहावंत ही नाही. आपल्या मुलीशी लग्न [ ] कोण चांगला मुलगा तयार होईल? [ ] धडिलांच्या मित्राचा मुलगा राघव आपल्या मुलीशी लग्न करायला तयार आहे. आपण हे स्थळ पसंत केलं तर आपण आपल्या जबाबदारीतून मुक्त होऊन जाऊ.”

बायकोचं बोलणं कमल पांढेला रुचलं नाही. नाराज होऊन तो म्हणाला - “या राघव मध्ये अशी काय विशेष गोष्ट आहे की आपण आपली मुलगी त्याला द्यावी ? मुसफाच्या दोन एकर जमिनीत शेती करून तो कसा-बसा आपला उदर-निर्वाह करतो आहे. आपली जन्मकुंडली सुद्धा त्याला

वाचता येत नाही. नुसता ताडासारखा वाढलाय ! आपल्याला हे स्थळ मुळीच पसंत नाही."

बिचारी लक्ष्मी नवऱ्याला विरोध करू शकली नाही. ती मुकाट्याने घरामागील परसात निघून गेली. दरामागून आई-वडिलांचे बोलणे नीलांबरी ऐकत होती. ती ही आईच्या मागोमाग गेली.

काही दिवसांनंतरची गोष्ट. सुप्रभाती रघुवीर कमल पांडेच्या घरी आला. स्वारी खुशीत होती. एकादं छान स्थळ मुक्कायला आला आहे असं वाटलं. कमलने रघुवीरचे मोठ्या प्रेमाने स्वागत केले. रघुवीर ठाण मांडून बसला नि सांगू लागला - "पांडेजी,

नीलांबरीसाठी शिवपुरीत एक उत्तम स्थळ आहे. एकुलता एक मुलगा आहे. त्याचं नाव आहे शुक्र ! मोठं सार्थक नाव आहे पहा !"

"काय म्हणालात? नाव सार्थक आहे? पण हे तर सांगा की एकच का दोन्ही?" कमल पांडेने विचारले.

रघुवीरने सांगितले - "एकच का? दोन्ही ! दिवसा शुक्र तर रात्री तो कुरूनाथ असतो !"

"मुलाचे शिक्षण ■ संगीत-ज्ञानाबद्दल आपण काही सांगितलं नाही?" पांडेजींनी प्रश्न केला.

रघुवीरने माहिती दिली - "सांगतो ना. रामायण, महाभारताची पानं सूप उलटतो तो. तो कालिदास नि वाल्मीकीच्या वंशातला आहे. अन् मुलाचं संगीत-ज्ञान? त्याचं वर्णन निदान मना तरी करता येणार नाही. तो वीणा बासरी सारखी वाजवतो. बासरी वाजवायला लागला की मृदंगाचा आवाज निघतो."

हसत कमल पांडेने पुढील प्रश्न विचारला - "मुलाची शरीर-यष्टि कशी आहे ? उंची, चाल-चलन, चपळता यांबाबत काही सांगा बरं !"

"काय सांगू? एक उदाहरण देऊन सांगतो. ऐका. या उदाहरणातून तुम्हाला सगळं काही समजेल. मुलाच्या घरी परसात एक शेकम्याचे झाड आहे. झाडाला शेगा

लगडल्या आहेत. या झाडावर तो सहज चढून जातो आणि माकडासारखा फांदीच्या टोकावर पोचून सगळ्या शेगा तोडून आणतो."

रघुवीरने विचित्र वर्णन करीत सांगितले. "बरं, त्याचं घर कसं काय आहे? जमीन-जुमला?" पुढचा प्रश्न.

रघुवीर म्हणाला - "घराबाबत विचारता ? दिवसा घरात बसून सूर्य दिसतो, तर रात्री चंद्र आणि नक्षत्रे ! त्याच्या घरच्या चिंतीवाकत मी काय सांगू ? असा सुरेज तहण आपल्याला जावई म्हणून मिळणार आपलं भाग्यच समजा."

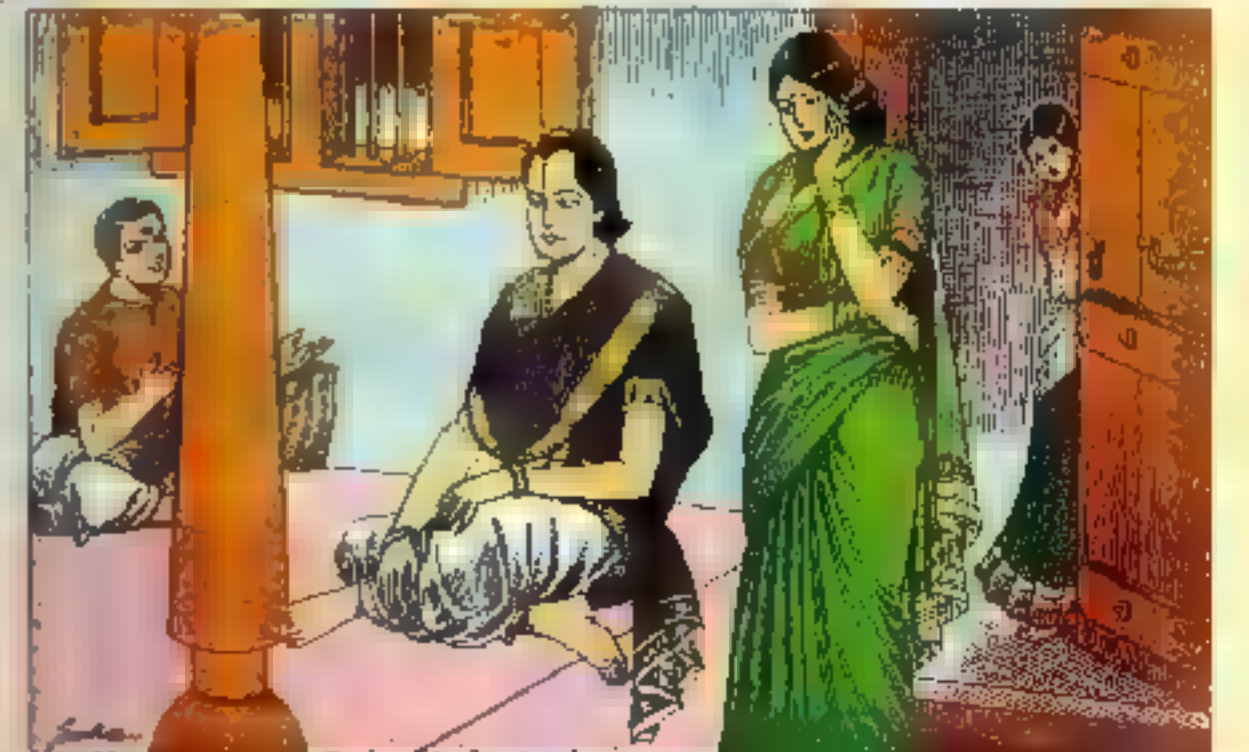
हे सगळं ऐकून कमल पांडे काही वेळ काही बोललाच नाही. मग रघुवीरनेच विचारले - "दोन-तीन दिवसात आपली

बैठक ठरवू या? तुम्हीच सगळं पाहून घ्या एकदा !"

नाराज होत कमल पांडे म्हणाला - "नको, काही जरूर नाही. मी आताच ठरवलंय की नीलांबरीच लग्न राखवशी करायचं !"

'बरं आहे.' म्हणून रघुवीर निघून गेला. लक्ष्मी मुकाट्याने नवऱ्याकडे पहात राहिली. त्याच्या निर्णयाबाबत ती जरी खुश झाली, तरी शुक्रला न पाहताच हे स्थळ त्याने का नाकारले हे काही तिच्या लक्षात येईना.

बायकोच्या मनातील शंका जाणून कमलने समजावून सांगितले - "हे बघ लक्ष्मी, रघुवीर मोठा वाचाळ माणूस आहे.

आपल्या दाक्ष-चातुर्याने मला भुलवण्याचा त्याने प्रयत्न केला, पण तो फसला ! तो काय म्हणाला हे तुला नीट समजले का?

वराचं नाव आहे शुक्र आणि ते मोठे सार्थक आहे ! याचा अर्थ असा की राक्षसांचा गुरू शुक्राचार्य यांच्याप्रमाणे मुलाला एकाच डोळ्याने दिसते. शुक्राचार्याचा दुसरा दोष म्हणजे त्यांचे मद्यपान ! रघुवीर म्हणाला मुलगा दाख पितो. तो म्हणाला - मुलगा दिवसा शुक्र आणि रात्री कुरुनाथ आहे. याचा अर्थ असा की रात्री मुलगा घराबाहेरच पडत नाही.

शुक्राच्या शिक्षणाबाबत रघुवीर म्हणाला - तो रामायण व महाभारताची पाने उलटतो. ज्याला अक्षर-ज्ञान नाही तो पुस्तकाची पाने उलटण्याशिवाय काय करणार? रघुवीरने वाल्मीकी ■ कालिदास यांचा उल्लेख केला. हे दोघे प्रथम अशिक्षितच होते.

संगीत-ज्ञानाची गोष्ट निघाली तेव्हा रघुवीर म्हणाला की तो आसरीप्रमाणे बोणा

वाजवतो आणि आसरीतून मुदुगाचा जावाह काढतो. एका वाद्यातून दुसऱ्या वाद्याचा आवाज कसा काढता येईल? रघुवीरचा आशय असा की शुक्राला संगीताचे ज्ञान मुळीच नाही.

नंतर तो म्हणाला की घरात वसन की दिवसा सूर्य आणि रात्री चंद्र व नक्षत्रे दिसतात. याचा अर्थ असा की घरावर छप्परच नाही. म्हणजे तो एकादा झोपटी असावी नि वरचं मकत वा पानं सकून गेलेली असावीत."

कमल पांढेने रघुवीरच्या बोलण्याचा आशय बायकोला सांगून मग तो तिला म्हणाला - "लड्डी, शिवपुरीचा मूलगा नकोच आपल्याला. दुरून डोंगर साजरे ! आपल्या नोलांबरीला ■■■ बरा. शिवाय तू म्हणतच होतीस ■ दोघांनी एकमेकांना पसंत केलय ! माझी या विवाहाला आता मान्यता आहे."

दरवाज्यामगे लड्डी असलेली नोलांबरी खुश झाली नि घरात निघून गेली.

महाभारत

द्वारकेतने सर्व लोक महोत्सव पहाण्यासाठी अंतर्द्वीपात गेले. यामुळे अर्जुन व सुभद्रेचा विवाह निष्कटकपणे साजरा झाला.

मेवेत मग ममनेल्या सुभद्रेला अर्जुन म्हणाला, "ज्या विवाहात पिता किंवा भाऊ अग्निसाक्ष कन्यादान करतो, तोच सरा विवाह. परन्तु असा विवाह आपल्या नशिबी नाही. प्रियकर-प्रेयसी या नात्याने श्रापण रात्री गांधर्व-विवाह करू शकू. हा विवाह दायीय प्रसूति योग्य ठरतो, अशा गांधर्व विवाहाला तुम्ही तर काही हरकत नाही ना?" सुभद्रा ■ प्रश्नाचे काहीच उत्तर देऊ शकली नाही. ती मनासल्या मनात आपला बन्धु आंकृष्ण याचे स्मरण करत राहिली. तिचे डोळे भरून झाले होते.

आपली ■ पूर्ण होणार नाही, असे वाटून अर्जुनाने इन्द्राचे स्मरण केले. फलस्वरूप स्वतः ■ आपल्या पत्नी शची ■ अरुन्धती, नारद वशिष्ठ व अन्य काही ऋषिगण व काही अप्सरा यांच्यासह अर्जुनाकडे येऊन पोचला.

त्याच मुहूर्तावर कृष्णाही अक्रूर, सात्यकी आदींना घेऊन तेथे पोचला. त्यावेळी बलराम अंतर्द्वीपात गाढ झोपलेला होता. देवकीदेवी ■ रुक्मिणीही कृष्णाबरोबर आल्या होत्या.

इन्द्राने कृष्णाना सुशाली विचारली आणि उपचार म्हणून विचारले, "माझा पुत्र अर्जुन याचा विवाह तुम्ही बहीण सुभद्रा हिच्याशी करून द्यायला कबूल आहेस ना?"

मुक्तकंठाने यादव बुत्तरले, "याम्हाला

यातून अधिक काय होते?" कुष्माण्डी आपली संमति व्यक्त केली.

नंतर इन्द्राने अर्जुनाला मंगलस्नान करवले. दिव्य पुष्पमाला आणि अमृतम वस्त्राभरणांनी सुसज्जित करून त्याला विवाहमंडपात आणले.

या अवधीत मरुत्तरी, शची, देवकी, हस्तिना या स्त्रियांनीही हस्तिनाला मंगलस्नान करवून, अमृत्य आभरणे, दागिने वगैरे घालून सजवले अन् मंडपात आणून अर्जुनाशेजारी बसवले. दिक्पालकांना माळी ठेवून, नारद, कशिप आदि ऋषींच्या उपस्थितीत विवाह सोहळा भास्वोक्त पद्धतीने साजरा झाला. यानंतर देवलोकीचे

सर्वजण परत गेले. यादवही जेव्हा अंतर्दोषाकडे जायना निघाले, तेव्हा कुष्ण अर्जुनाला म्हणाला, "अर्जुन, तू आणखी वीस दिवस इथेच रहा. नंतर सुभदेला घेऊन रथातून इन्द्रप्रस्थाकडे जा." नंतर सैन्य, मुषीन, मेषपुष्प व सत्वाहाका नावाचे घोडे जोडून त्यांच्यासाठी असलेला रथही त्याने अर्जुनाला दाखवला.

कुष्णाने मुखवस्त्राप्रमाणे अर्जुन वीस दिवस दारकेत राहिला. नंतर तो सुभदेला म्हणाला, "माझा चातुर्मास पूर्ण झाल्याची करायची आहे मला. तू तो कर."

समाराधनाही व्यवस्थित पार पडली. अर्जुनाने सुभदेला सांगून रथ करवून, रथात सुभद्रा व तिच्या दासींना घेऊन अर्जुन वेवाने इन्द्रप्रस्थाकडे जायला निघाला.

नगरातील यादवांनी हे दृश्य पाहिले. अर्जुन सुभदेचे अपहरण करून घेऊन चालला आहे असे वाटून त्यांनी अडवले व ते अर्जुनावर बाणांचा वर्षाव करू लागले. अर्जुनाने त्यांना हरवले व रक्तचा बचाव करून त्याने रथ रैवतक पर्वताच्या दुमऱ्या बाजूकडे नेला.

ही बातमी अंतर्दोषात समजली व अर्जुन सुभदेला पळवून नेत असल्याची बातमी सर्वांना समजली. सेना पाठवून, अर्जुनाचा

पराभव करून सुभदेला परत आणायचा निर्णय यादवांनी घेतला. बलरामाने त्यांना थांबवले व तो कृष्णाला कटु शब्दात म्हणाला, "पाहिलंम, अर्जुनाने केवढा द्रोह केला आपल्याशी? तू गप्प का आहेस? असल्या अपमानापेक्षा मृत्यु लाग्य बरा ! तू फक्त 'हो' म्हण, की मी आत्ताच्या आत्ता जाऊन संपूर्ण कौरववंशाचं निम्वंदन करून घेतो."

समजूत काढत कृष्ण बलरामाला म्हणाला, "अर्जुनाने असा काय मोठा गुन्हा केलाय ? काय दुष्कृत्य केलंय त्यानं? आपल्या सुभदेला याहून अत्तम वर कुठे शोधला असता आपण? राजसन्निवाह

धर्मसंमतच आहे ना? अन् सर्वजण मिळून तरी अर्जुनाला हरवण्याचं सामर्थ्य आहे का तुमच्यात? कदापि शक्य नाही ते. तुम्ही स्वतःच विचार करा न, कि त्याच्या कडून हार साजून अपमानित व्हायचं, की त्याच्याशी चांगलं नातं जोडायचं? मला हा दुसरा मार्गच प्रशस्त वाटतोय."

यादवांना कृष्णाचा हा सल्ला योग्य वाटला. अर्जुन सुभदेसह इन्द्रप्रस्थाला पोचला. त्याने पोचल्याबरोबर मातेला व वडोल बंधूंना म्हाणू केला. आणि सुभदेला बरोबर घेऊन तो द्रौपदीच्या अंतःपुरात गेला. त्याला पाहून द्रौपदी म्हणाली, "सुभदे बरोबर द्वारकेतच राहून मजेत दिवस घालू शकला असतात ! नाहीतरी राजेलोकांचं नवनवीन सियांच्या प्रेमाने अडकून रहाणं नैसर्गिकच आहे ना? अन् शिवाय, कितीही दूढ बंधनं असली, तरी मुनी आल्यावर तुटतातच ना? प्रेम कधीही स्थायी नसतं." द्रौपदीच्या स्वरात ड्रेष पुरेपूर भरलेला होता. अर्जुनाने तिला सूप समजावले.

अर्जुनाने इशारा करताच सुभदेने कुन्ती व द्रौपदी यांना नमस्तेने नमस्कार केला. द्रौपदीने तिला मिठीत घेऊन मोठ्या आनंदाने आशिर्वाद दिला.

इन्द्रप्रस्थातील सर्व व्यवहार सुरळितपणे चालू होते. बलराम, अकूर, अर्जुन, सात्यकी, कृतकर्मा, सांब, प्रद्युम्न आदि

यादवांना कृष्ण आपल्याबरोबर घेऊन इन्द्रप्रस्थात आला. धर्मराजाला ही वार्ता कळल्याबरोबर आपल्या चारही बंधूंना त्याने स्वागतासाठी पाठवले. अशा प्रकारे यादवांचा नगरप्रवेश चांगलाच थाटाने झाला.

यादवांनी आपल्याबरोबर हजारो पोडे, हत्ता, रथ, ■■■ व आभरणे आणली होती. पांडवांनी ■■■ सर्वांचा स्वीकार केला. त्यांनीही यादवांना अचित भेटवस्तु दिल्या आणि काही दिवस आपले खास अतिथि म्हणून आपल्याकडे म्हात ठेवले. कृष्ण सोडून बाकी सर्वजण नंतर द्वारकेला परत गेले.

कातकमाने सुभद्रा-अर्जुन ■■■ पुत्रनाभ झाला. त्याचे नाव 'अभिमन्यु' असे ठेवले गेले. अभिमन्यु ■■■ अर्थ आहे - निर्भय ■■■ क्रोधी. द्रौपदीलाही प्रतिविन्द, सुतसोम, श्रुतसोम, शतानिक व श्रुतसेन असे पाच पुत्र झाले. अर्जुनाने या सर्वांना स्वतः धनुर्विद्येचे घडे दिले. परन्तु या सर्वात केवळ अभिमन्युच 'अर्जुनासारखा धनुर्धारी' म्हणवला गेला.

कृष्ण इन्द्रप्रस्थात असतानाच अतिशय गरमी पडली. अरण्याे जळू लागली अन् त्यावरून येणारी हवा सूपच गरम होऊन वाहू लागली. नद्या सुकून गेल्या, पश्चिमेकडून येणाऱ्या मरम झळांमुळे मारे प्राणिमात्र कळवळू लागले.

■■■ औष्मकाळात अर्जुन एकदा कृष्णाला

म्हणाला; "अशा हवेत आपण यमुनाकिनारीच्या अरण्यात घरे बनवून रहावे हे बरे. तिथेच राहून आपण शिकारही करत जाऊ."

कृष्णाला अर्जुनाचा हा विचार आवडला. काही मित्र व बाकी परिवार घेऊन ते तेथे जाऊन सुखाने राहू लागले. एके दिवशी ते सर्वजण खांडववनाजवळच्या चंदनाच्या झाडाखाली बसले. कुंजात बसून त्यांनी भोजन झुकले. कृष्णार्जुनांबरोबर द्रौपदी ■■■ सुभद्राही तेथे होत्या. सर्वांनी अंगाला चंदनाचा लेप लावला होता व गळ्यात पूष्पमाला घातल्या होत्या. सर्वजण गप्पा मारण्यात मग्न होते.

केलाही. पण दरवेळां इन्द्राने मुसळधार पावूस पाडून माझे प्रयत्न विफल केले. नेहमीच विघ्न आणले त्याने. तसकासारख्या सर्पांची मदत घेऊन तो या वनाचं रक्षण करतो. आपल्यासारख्या महान लोकांची मदत मिळाली, तरच मी हे कार्य सफलतेनं पार पाडू शकेन. आपण मला त्यासाठी मदत करावी."

अग्निहोत्राच्या खांडव-वन दहन करण्या-मागे एक प्रबळ कारण होते.

पूर्वी श्वेतकी नावाचा एक ऋषी होता. तो एकापाठोपाठ एक यज्ञ करत राहिला. एकदा त्याने एक दीर्घ याग केला. त्यामुळे त्यासाठी श्वेतकीला ऋषी करणाऱ्या ब्राह्मणांचे डोळे धुराने सराव झाले. श्वेतकीने त्यांच्या जागी दुसरे ब्राह्मण बोलावून यज्ञ पूर्ण केला.

परन्तु श्वेतकीने पुन्हा जेव्हा ऋषी करण्याची इच्छा दर्शवली, तेव्हा मात्र सर्व ब्राह्मणांनी त्यासाठी घेण्यास नकार दिला. राजा जेव्हा गयावया करू लागला, तेव्हा त्यांनी स्पष्टच सांगितले की, "केवळ शिवच तुझ्या यज्ञाचा ऋत्विज बनू शकेल. त्याच्या कडूनच यज्ञ सिद्ध होऊ शकेल."

श्वेतकीने लगेच कैलासावर जाऊन तपस्या केली. शिव त्याच्यासमोर प्रत्यक्ष होऊन म्हणाला, "केवळ ब्राह्मणच ऋत्विज बनू शकतात. तरीही तू सतत वर्षपर्यंत

अग्नीची प्रार्थना केलीस. तरच हे शक्य होईल."

शिवाच्या म्हणण्यानुसार श्वेतकीने अग्नीची प्रार्थना केली, अन् तो त्यावेळीं असिला तुपाची आहुती देत राहिला. नंतर तो परत शिवाकडे गेला.

शिव म्हणाला, "मी तर तुला प्रयमच सांगितले होते की, केवळ ब्राह्मणच ऋत्विज बनू शकतो. मी स्वतः त्यासाठी योग्य नाहीच. पण माझ्या वतीने दुर्वास ऋत्विज बनून येईल. यज्ञासाठी योग्य तो सोय करून देव."

श्वेतकीने सारी तयारी करून ठेवली. शिवाने दुर्वासाला पाठवून दिले. त्याने यज्ञ केला व आपली दक्षिणा घेऊन तो निघून गेला.

नंतर अशी हकिकत घडली: अग्निहोत्राचे आहुतीच्या तुपाचे पोट तुडुंब भरलेले होते. त्याला अजीर्ण झाले. त्याचे तेज लोपले. शेवटी ब्रह्मदेवाकडे जाऊन त्याने अपाय विचारला.

त्याच्याकडे पाहून ब्रह्मदेवाला हसू आले. ते म्हणाले, "अमर्त्यां तूप प्यायत्यामुळे तुला अजीर्ण झालंय. खांडववनाचं दहन केलंस तर तू बरा होऊ शकशील, तुझं तेज परत येईल. खांडववनात अनेक प्रकारचे प्राणी, औषधी वनस्पती, महावृक्ष व दिव्य औषधे आहेत. ते सर्व खाहंस की तुझा रोग दूर होईल."

ब्रह्मदेवाने सांगितलेला मार्ग अनुसरून अग्नीने खांडववनात प्रवेश केला व दहनकार्य सुरू केले. परन्तु ताबडतोब मुसळधार पावूस सुरू झाला. वनातले हत्ती, सर्प आदि सर्व प्राणी तोडात पाणी भरून आणून अग्निहोत्रावर मारू लागले. त्याचा प्रयत्न विफल झाला.

अग्नीने सात वेळा जाळायचा प्रयत्न केला. पण ते सातही प्रयत्न विफल झाले. अग्नि पुन्हा ब्रह्माकडे गेला व त्याने आपली असमर्थता प्रकट केली. अजूनही आपण अजीर्णाने पीडित असल्याबद्दलची तक्रार त्याने व्यक्त केली.

बालकाविषयी घातक्या

पाठ्यपुस्तकात स्थान

महापुरुषाविषयीच्या वैशिष्ट्यांना पाठ्यपुस्तकात स्थान दिले जाते, ही तर सामान्य गोष्ट झाली, हे महापुरुष बालक-बालिकांना मार्गदर्शन करतात व त्यांनी सुचवलेल्या मार्गाने जायला प्रोत्साहन देतात. मल्याळी मातृभाषा असलेला वि. राजेश हा अकरावर्षाचा बालक मद्रासच्या एका शाळेत शिकत आहे. सध्या तो सहावीत

आहे, या बालकाच्या वैशिष्ट्याची माहिती कोटोसह पाठ्यपुस्तकात सामिल आहे. गेल्या वर्षी कॅनडातील जीम ब्रिड्स येथे कराटे चॅम्पियनशिपच्या स्पर्धा झाल्या. पंधरा वर्षांसाठी

आयोजित असलेल्या स्पर्धेत वि. राजेशला स्वर्णपदक मिळाले. १९९३ मध्ये जमशेदपूरला झालेल्या नॅशनल चॅम्पियनशिप व १९९५ मध्ये जबलपूरला झालेल्या स्पर्धेमध्येही त्याने सुवर्णपदके मिळवली. शाळेत दाखल होण्यापूर्वीच तो कराटे शिकला. आठ वर्षांचा असतानाच त्याने ब्लॅक बेल्ट मिळवला. शाळेत दाखल झाल्यावर ही तो रोज चार तास कराटेचा अभ्यास करत असे. राजेश कॅनडाहून परत आला, तेव्हा राज्याच्या मुख्यमंत्र्यांनी स्वतः त्याचे स्वागत केले व विचारले, "बोले, तुला काय हवे?" त्याने कराटेच्या अभ्यासासाठी थोड्याशा जागेची मागणी केली. राजेशला जागा देण्याचे मुख्य मंत्र्यांनी मान्य केले.

चित्रकार व अभिनेता

केरळचा के. डेव्हिड हा आरावर्षाचा विद्यार्थी आहे.

त्याने नाव 'मिर्नाज वुक ऑफ वर्ल्ड रेकार्ड्स' मध्ये दाखल व्हावे, अशी शिफारस करण्यात आलेला आहे. आतापर्यंत त्याने ३५,००० चित्रे रेखाटून एक अल्बम स्थापित केला आहे.

लहानपणी तो नुसत्या पेन्सिलीने चित्रे असे. पेन्सिलची जागा पेनने व नंतर झेब्रने घेतली. चित्रे काढण्यासाठी तो जलरंग तैलरंगाचा उपयोग करतो. कॉम्प्युटरच्या साहाय्यानेही त्याने आपल्या कित्येक चित्रांना रंग दिले आहे. चित्रपटात अभिनय करण्यासाठी लहान मुलांची गरज असल्याची जाहिरात एकदा त्याने पाहिली व लगेच त्यासाठी बर्ज केला. त्याची निवडही झाली. अभिनेता याचा मल्याळी चित्रपट काही चित्रपटगृहातून चालू आहे.

बहुमुखी प्रतिभावान

'सेंटर स्टेज' ही बंगलोरची एक संस्था आहे. संस्थेने मद्रासच्या एन्. आरावमुदन नावाच्या शिक्षार्थ्याच्या बहुमुखी प्रतिभेचे रूप कौतुक केले व 'या वर्षाचा बालक' म्हणून त्याचा गौरव केला. हा मुलगा सध्या अकरावीत शिकत असून भविष्यात त्याला रूप शिकता यावे म्हणून त्याला ही संस्था एक लाख रुपयांचा पुरस्कार देत आहे. झालेय शिक्षणाने रोबुर चेंबन, कोटी, चित्रकला व मृदुंगनादन आदि क्षेत्रातही आरावमुदन पहिल्या क्रमांकावर आहे. त्याच्याच शाळेत शिवगारा कौशिक जयसंजन हाही 'या वर्षाचा वर्तमान विद्यार्थी' म्हणून घोषित झाला आहे व दहा हजार रुपये बक्षिसाचा मानकरी ठरला आहे.

चांदोबा पुरवणी - ८६

आपल्या देशाची वृक्षसंपदा

अग्निपुरुष

अग्निवृक्ष आपल्या देशात सर्वत्र दिसत असले तरी हे बिहार, बंगाल व समुद्रकिनारीच्या वनप्रदेशात जास्त करून आढळतात. वृक्षशास्त्रात 'एरिजिना इंडिका' असे म्हणतात. हा फुलांचा वृक्ष आहे व तो भारतात आढळतो, असे हे शब्द सूचित करतात. या लांबट लाल फुलांच्या फारशा भुषडत नाहीत. याची पाने काहीशी मोठी त्रिदल असतात. काही प्रांतात ही त्रिदल पाने ब्रह्मा, विष्णु व महेश यांचे प्रतीक मानली जातात. देशातील काही विश्वन माणसे यांना पिता, माता म्हणजेच येशु-असे मानतात. सालच्या बाजूच्या दोन पानांचे वेढ एकमेकांसमोर असतात.

घरपूर पाने असलेले हे झाड पंधरा मीटरपर्यंत भुंच वाढते. राखीव नगीचे व रस्त्यांच्या दुतर्फा शोभेसाठी व छायेसाठी ही झाडे मुद्दाम लावली जातात. यांची मुळे जमिनीला सुपीक बनवतात, म्हणूनच चहाच्या मळ्यात अधूनमधून ही झाडे लावतात. याच्या फांद्यांना व डहाळ्यांना लहान लहान काटे असतात. पण झाडे जसजशी पक्की होत जातात तसतसे खोडावरचे व जाड फांद्यांवरचे काटे नाहीसे होतात.

फेब्रुवारी, मार्च मध्ये पाने सडू लागून फुले येऊ लागतात. फुलांच्या मोसमात संपूर्ण झाड लाल फुलांनी भरून जाऊन विस्तवासारखे दिसते, म्हणूनच या झाडांना 'अग्निवृक्ष' असे म्हणतात.

हिन्दीत या वृक्षाला 'पांगी', मराठीत 'पांगारा' किंवा 'अग्निवृक्ष', बंगालीत 'रक्तमंदार', मल्याळीत 'मंदार', तमिळमध्ये 'मुळळुमुरंगु' व तेलगूत 'बादिता' असे म्हणतात.

आपल्या देशातील ऋषि-मुनि : १७
कपिल

सूर्यवंशी राजा सगर याने अश्वमेध यज्ञ करण्याचा निश्चय केला. सर्व सुलझणांनी युक्त असा एक घोडा सजविण्यात आला व त्याला विम्बिजय-यात्रेसाठी सोडण्यात आले. घोड्यामागे सगराचे साठ हजार राजकुमार ही गेले.

घोड्याने निरनिराळ्या देशात संचार केला. कोठे ही कोणी त्याला अश्वमेध नाही. पण एके दिवशी अकस्मात घोडा दिसेनासा झाला. राजपुत्रांनी घोड्याची खूप शोधशोध केली, पण तो कोठे ही दिसला नाही. आता घोड्याला शोधून काढणे जमणार नाही अशी जेव्हा त्यांची खात्री झाली तेव्हा त्यांनी आपल्या पित्याला ही वार्ता कळवली. सगर महाराज म्हणाले - “यज्ञाचा घोडा जर पृथ्वी-तलावर सापडत नसेल तर पाताळ-लोकात जाऊन त्याचा शोध घ्या. जमीन उकरा नि पाताळात जा.”

सगर-पुत्रांनी जमीन खोदायला सुरुवात केली. खूप खूप सोदल्यावर शेवटी ते पाताळ-लोकात पोचले. तिथे त्यांना एक तेजस्वी मुनि तपश्चर्येत मग्न असलेले दिसले. त्यांच्या जवळच यज्ञाचा घोडा बांधलेला दिसला. हे दृश्य पाहून राजकुमारांचा राग अनावर झाला व त्यांनी त्या मुनींना शिव्यागाळ करायला सुरुवात केली. त्यांना पकडण्याचा ते प्रयत्न करू लागले. तपोभंग होऊन मुनींनी आपले डोळे उघडले. त्यांच्या तेजस्वी दृष्टीने सर्व राजकुमार जळून भस्म होऊन गेले ! इंद्राने घोड्याचे अपहरण

केले व त्याला वेवे आणून बांधले हे राजकुमारांना माहीत नव्हते.

सगर महाराजांचा नातू भगीरथ याने अत्यंत कठोर तपश्चर्या केली आणि स्वर्गातील गंगेला पृथ्वीवर घेऊन आला. तो या गंगेला पाताळात ही घेऊन गेला. सगर-पुत्रांच्या राखेवरून जेव्हा गंगा वाहू लागली तेव्हा त्यांचा उद्धार अशा रीतीने भगीरथाने आपल्या पूर्वजांना वाचविले.

आपल्या दिव्य दृष्टीने सगर-पुत्रांना भस्मसात करणारे हे मुनि म्हणजे कपिल ! ते विष्णूचे परम भक्त होते, देवदूतांचे पुत्र होते. पित्याच्या मृत्यूनंतर त्यांनी आपल्या मातेला ज्ञानोपदेश दिला व तिला मुक्त केले. आपल्या वद्-दर्शनापैकी सांख्य दर्शनाचे प्रवर्तक होते कपिल मुनि !

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. नाझींचे संस्थापक कोण?
२. हिन्दू पुराणांनुसार प्रथम मृत झालेला मानव कोण?
३. पितळ हा घातु कसा तयार करतात?
४. 'दन्त मन्दिर' कोठे आहे?
५. छेरा नेटांवर पिळून तयार झालेले वस्तू कोणते?
६. कोळ्यांना किती डोळे असतात?
७. देशातील सर्वात अधिक प्रमाणे असणारे पोक कोणते?
८. ऑस्ट्रेलियातील बेट असणारे राज्य कोणते?
९. 'कर्नल' म्हणून ओळखले जाणारे भारतीय क्रिकेट खेळाडू कोण?
१०. 'बंकारा' पूर्वी तुर्कस्तानची राजधानी कोणती होती?
११. आपल्या राष्ट्रीय झेंड्यात असलेल्या असोकचक्रांना किती आरे आहेत?
१२. नाव काय?
१३. फतेपुरसिक्री कोणी वसवली?
१४. मुसलमानांना केव्हा मासा?
१५. भारताकडून एक सामान्यतः खेळून 'खेचरी' करणारा पहिला क्रिकेटखेळाडू कोण?
१६. टेनिसिखनचा कोण?
१७. 'तात्कालिक प्रधानमंत्री' म्हणून दोन जबाबदारी संभाळणारे प्रधानमंत्री कोण? केव्हा केव्हा त्यांनी हे काम केले?
१८. 'सुयो' नावाची कुस्ती कोणत्या देशात खेळली जाते?
१९. 'होर्स पावर' या शब्दाचा वापर प्रथम कोणी केला?
२०. सर्वात मोठे बेट कोणते?

उत्तर

१. हिटलर
२. मनु
३. ताम्र
४. दिल्ली
५. चोरा
६. दो
७. भारत
८. ऑस्ट्रेलिया
९. ए.एन. सेवण्
१०. इस्तांबूल
११. २४
१२. कपिल
१३. अहमद शाह अब्दी
१४. इस्लाम
१५. एन.एस. राव
१६. एन.एस. राव
१७. इंदिरा गांधी
१८. जपान
१९. जॉर्ज बर्नार्ड शॉ
२०. मॉरिशस

रसिकतेचे मूल्यमापन

रामशर्मा नावाचा एक सहृदय कवि होता. तो आपल्या कविता लोकांना ऐकवी आणि ते संतोषाने जे काही देत ते स्वीकारी.

एकदा रामशर्माला समजले की शहरात सत्यवादी नावाचा एक सधन काव्य-रसिक व्यापारी आहे. रामशर्मा त्याला भेटण्यासाठी निघाला. चालता चालता तो थकून विश्रंतीसाठी एका झाडाखाली बसला.

थोड्याच वेळात एक गरीब माणूस तेथे आला. शेतात काम करून थकून आराम करण्यासाठी तो तिथं आला होता. रामशर्माला पाहून तो म्हणाला - "महाराज, आपली मुद्रा मोठी तेजस्वी दिसत आहे. आपण कोणी कवि तर नाही?"

रामशर्माने होकारार्थी मान हलवली. गरीब माणूस लगेच म्हणाला - "मी काही शिकला-सवरलेला माणूस नाही. पण माझ्या जीवनाशी संबंधित काही कविता ऐकवल्यात

तर आनंद वाटेल मला."

गरीबाने रामशर्माला आपली कहाणी ऐकवली. त्याचे आई बाप म्हातारे होते. त्याची बायको मोठी गुणवती होती. त्यांना दोन वर्षांचा एक मुलगा होता. शेतात काम करून रोज दहा रुपये मजुरी मिळे. त्यातून तो आपल्या सर्व भागवी. बायको पुरवतीच्या वेळात काही खाद्य-पदार्थ बनवून विकत असे. सर्व परिवार सुखाने रहात असे. या गरीब माणसाला कविता ऐकायचा छंद होता. तो काव्य-रसिक होता.

त्याची गोष्ट ऐकून रामशर्माला स्फूर्ती येऊन त्याने त्या गरीबाच्या जीवनावर दहा कविता रचल्या. त्या ऐकून गरीबाना खूप आनंद झाला. त्याचे डोळे आनंदाश्रूंनी भरून आले. तो रामशर्माला म्हणाला - "माझ्यावर कविता करून त्या निःसंकोचपणे आपण ऐकवल्यात. खूप संतोष वाटला. आता

मी जी फूल ना फुलाची पाकळी म्हणून हे दहा रुपये देत आहे; ते स्वीकारायला संकोच करू नका. आपण जर ते घेतले नाहीत तर मला आपला अपमान झाल्यासारखे वाटेल."

रामशर्माने दहा रुपये घेतले. गरीब माणसाला पुन्हा कामावर जायचे होते. रामशर्माचा निरोप घेऊन निघून गेला. आता रामशर्मा शहराकडे जायला निघाला. वाटेत राजाचा एक नातेवाईक भेटला. तो आपल्या गाडीत बसून होता. एक कवि आहे हे जेव्हा त्याला समजले तेव्हा तो फार खुश झाला. त्याने रामशर्माला गाडीत बसवून घेतले.

या गृहस्थांना ही कविता ऐकण्याचा होता. त्यांनी विनंती केली - 'कविराज,

माझ्यावर एकादी कविता रचून मला ऐकवा ना ! रामशर्माने त्याच्याकडून त्याची गोष्ट ऐकून घेतली.

त्याच नाव होतं धवण. राजाचे त्याच्यावर फार प्रेम होते. आपल्या राज्यात कोठे कोठे निसर्गरम्य प्रवेश आहेत हे पाहण्याचे काम राजाने त्याच्याकडे सोपविले होते. या कामासाठी त्याला दरमहा पन्नास हजार रुपये मिळत. नेहमीच कामासाठी बाहेर जावे लागत असल्यामुळे त्याला आपल्या प्रिय पत्नीचा सहवास क्वचितच घडे.

त्याची आत्मकथा ऐकताच रामशर्माची काव्य-प्रतिभा जागृत झाली. धवणाच्या पत्नीच्या विरह-वेदनेवर त्याने एक सुरेख कविता रचली. कविता ऐकताना धवणाला

भास झाला की जणू आपण आपल्या घरीच आहोत.

थोड्याच वेळात गाडी शहरात पोचली. रामशर्मांच्या हाती ५०० रुपये वेत भ्रवण म्हणाला - "कविराज, ही आपल्या कवितेची किंमत नाही. संतोषाने मी आपली अल्प सेवा करीत आहे."

रामशर्मनि मिळालेल्या घनाचा स्वीकार केला. आणि पुढे तो सत्यवादीच्या घरी पोचला. सत्यवादीचा भव्य महाल पाहून रामशर्मचे डोळे दिपून गेले. तो घरात प्रवेश करीत असताना सत्यवादीची पत्नी रुक्मिणी म्हणाली - "आपण मोठे तेजस्वी दिसताहात. आपण कोणी प्रसिद्ध कवि तर

नाहीत ?"

रामशर्मा हसून 'होय' म्हणाला. रुक्मिणीने आपल्या नवऱ्याबद्दल बरेच काही सांगितले - ते एक मोठे व्यापारी आहेत. घरातून सकाळी बाहेर पडतात, ते रात्रीच घरी परत येतात. ते मोठे भाम्यशाही आहेत. जो व्यापार हातो घेतात, त्यात यशस्वी होतात. रोज कर्मांत कर्मा दहा हजार रुपये मिळवतात. कधी कधी पन्नास हजार रुपये सुद्धा मिळवतात.

सत्यवादी मोठे काव्य-रसिक आहेत. कविता ऐकायची संधि मिळाली तर दुसरे कोणते ही महत्त्वाचे ते सोडून देतील. रुक्मिणीने आपल्या नोकरांना नवऱ्याला शोधण्यासाठी शहरात पाठविले.

ते नि तेथील पाहून रामशर्मा रुक्मिणीला म्हणाला - "मी तर नंतर ही येऊ शकेल. नोकरांना पाठविण्याची गरज नाही."

रुक्मिणी म्हणाली - "आपणासारखे महाकवि घरी आले म्हणजेच ते घरात असणार ! आपण आलात, आणि आमचं घर पवित्र झालं. आजचा दिवस सुवर्णाक्षरांनी लिहिण्यासारखा आहे !"

थोड्या वेळाने सत्यवादी घरी पोचला. दुपारची उन्हाची वेळ होती. रुक्मिणीने दोघांना थंडगार सरबत दिले.

सत्यवादी रामशर्माला म्हणाला - "एकादी नवी कविता ऐकवा. अथवा

आपली इच्छा असेल तर जुन्या कवितांतील काही निवडक कवितांचे वाचन करा. आज कविता ऐकण्याची नामी संधी मिळालीय !"

रामशर्मनि आपल्या काव्यातील एकेक ओळ आपल्या मधुर स्वरात ऐकवायला सुरुवात केली. सत्यवादी तन्मय होऊन काव्याचा आस्वाद घेऊ लागला. घरातील सर्व लोक बैठकीत येऊन बसले. नोकर चाकर सुद्धा आले. मोठ्या थट्टेने सर्वांनी कविता ऐकल्या. रुक्मिणीने आपल्या काही नोकरांना भोजनाची तयारी सांगितली.

अंधार पडेपर्यंत काव्य-गायन चालू राहिले. कार्यक्रम सर्वजण जेवायला बसले. भोजन चालू असताना रामशर्मा व सत्यवादी काव्यासंबंधी चर्चा होत

राहिली. सत्यवादीने काव्याबाबत आपल्या काही शंका विचारल्या व रामशर्मनि मोठ्या चतुराईने त्यांचे निराकरण केले.

सत्यवादीने रामशर्माला एक हजार एक रुपये दिले आणि म्हणाला - "कविराज, आपल्या काव्याचे मूल्यमापन करणे माझ्या शक्तीबाहेर आहे !"

रुक्मिणी हसत म्हणाली - "हा पुरस्कार काव्य-गायनासाठी नव्हे. त्यामुळेच आज माझे पतिराज बराच वेळ घरात राहिले म्हणून !"

रामशर्मा रात्री सत्यवादीच्या महालातच राहिला. ओपायला जाताना सत्यवादी म्हणाला - "आपण आता विश्रान्ति ध्या. उद्या सकाळी सायकाश घरी जा. आपण सकाळी

उठल, तेन्हा मी बहुतेक बाहेर पडलेलो असेन !"

दुसऱ्या दिवशी रामशर्मा जागा होण्यापूर्वीच सत्यवादी आपल्या कामासाठी बाहेर पडला. सर्वांचा निरोप घेऊन रामशर्मा आपल्या गावी परत आला. वडलेली सर्व हकिकत त्याने आपल्या बायकोला सांगितली. सत्यवादीची त्याने तोंड भर स्तुति केली.

तेन्हा रामशर्माची बायको म्हणाली - "मला वाटतं सत्यवादीने आपल्याला जी भली मोठी रक्कम दिली त्यामुळे आपल्याला मोठा आनंद झालेला आहे. श्रवणने प्राप्तीच्या एक चतुर्यांशहून अधिक रक्कम आपणास दिली. बिचाऱ्या गरीब शेतकऱ्याने आपली एक दिवसाची संपूर्ण कमाई आपणास दिली, बरं म्हणजे त्या गरीबाचं आपण सर्वात अधिक कौतुक केलं पाहिजे."

जोरजोरात हसत रामशर्मा म्हणाला - "तू पण अगदी मूर्खच ! अग, पूर्वजांनी जी संपत्ति आपल्याला दिली आहे, त्यातून

आपल्या चार पिढ्या खान-पोत राहतील. मला पैशांचा मोह मुळीच नाही. माणसाची किंमत त्याने दिलेल्या शनावरून करावची मला संवय आहे. शेतकऱ्याने आपल्या फुरमतीच्या वेळात माझी कविता ऐकली. श्रवण गाडीन वमून चालला होता, आपल्या घनासाच्या वेळात त्याने माझ्या कविता ऐकल्या. सत्यवादी एकच असा माणूस होता, जो आपला त्यान मिळणाऱ्या फायद्याची गोष्ट विमरून गेला, आणि माझ्या कविता ऐकल्या, काव्याबाबत चर्चा केली. आपला अमूल्य वेळ माझ्यासाठी खर्च केला. कारण तेवढ्या वेळात त्याने काही हजार रुपये कमवले असते. काही फायदा होण्याऐवजी त्याचा तोंटाच झाला. मी त्या वेळाचे मूल्यमापन करतोय, त्याने दिलेल्या रकमेचं नाही. दृष्टिकोणातून पाहिलंस तर सत्यवादी सारखा दुसरा कोणी नाही. समजलं?"

कवि-हृदयच काव्य-रसिकाला जाणले हे जाता रामशर्माच्या बायकोच्या लक्षात आले.

गरीब नवरदेव

दूर देशात एका महान राज्याचा एक राजा होता. पार काही धनवान नव्हता. त्याला गुणवती नावाची एक सुंदर होती. कऱ्येचा स्वतःच विवाह करून घ्यावा. एतकी आर्थिक सुस्थिरताही त्याच्याजवळ नव्हती; म्हणून त्याने तिच्या स्वयंवराची घोषणा केली. स्वयंवराची अशी होती की, स्वयंवरात भाग घेणारांनी आपल्या शक्ती सामर्थ्याप्रमाणे जेटी आणाय्या. त्यापैकी गुणवतीला जो आवडेल, त्याच्याशी ती विवाह करील.

गुणवतीच्या स्वयंवरासाठी आलेल्यांच्यात एक भद्र राजपुत्र होता. त्याने आपल्याबरोबर खूपशा मौल्यवान जेटी आणल्या होत्या. त्याच्या पित्याचे नाव होते दुर्जय. दुर्जय अत्यन्त क्रूर व अत्याचारी प्रवृत्तीचा होता. आपल्या दुरूपणामुळे त्याने कित्येक राजांना अस्वस्थ करून ठेवले होते. त्याच्या अत्याचारांनी पिडलेल्या दहा राजांनी

एक बैठक बोलावली व सर्वांनी मिळून त्याच्यावर आक्रमण करायचे ठरवले. बैठक संपवून परत जात असताना दुर्जयने त्या दहांपैकी पाचांना पकडून कैदेत ठेवले. त्यांच्याकडून त्याने खूपसे धन सोने वसूल केले व नंतरच त्यांना मुक्त केले.

गुणवतीच्या स्वयंवरासाठी ज्यावेळी राजद्वारी पोचला, त्याच वेळी वीर नावाचा आणखीही एक राजपुत्र तेथे आला. तो भेका म्हाताऱ्या घोड्यावर बसलेला होता अन् त्याच्या कवचालाही भोके पडलेली होती. दिसायलाच तो खूप गरीब दिसत होता. ज्या पाच राजांना भद्रने कैद केले होते, त्यातलाच एक या वीरचा बापही होता. त्यामुळेच वीरची परिस्थिती अशी होऊ झालेली होती.

वीर त्याचा म्हातारा घोडा पाहून अवहेलनाभरल्या दृष्टीने त्याच्याकडे पहात भद्र व्यंगाने हसला आणि पुढे गेला. त्याला तसाच

पुढे जाऊ देऊन वीर त्याला ऐकू जाईल अशा आवाजात म्हणाला, "राजांच्या पुढे पुढे नोकरच चालत असतात नेहमी." त्याच्या या बोलण्याने भद्र खूप खचळला. पण त्याने विचार केला की, वेळ आली की त्याला चांगला धडा धिकवता येईल.

स्वयंवराचा पहिला भाग होता राजकुमारांच्या बलप्रदर्शनाचा. यामाठी एक आऊट डा तयार वजण्यात आला होता. तो कार पस पहाण्यामाठी गुणवती आणि राज तेंवारातील बरेच सदस्य आले होते. जमल्या राजकुमारांत भद्र नसत्रांमधे चन्द्र दिसावा तसा अुठून दिसत होता, सगळ्या स्पर्धति तो जिकत राहिला. पण वीरही काही

कमी बहादुर नव्हता. इन्द्रयुद्धात भद्रने एकूण जितक्या स्पर्धकांना हरवले, त्यापेक्षा अधिक स्पर्धकांना वीरने हरवले. परन्तु प्रत्यक्षात भद्र व वीर यांच्यातच इन्द्रयुद्ध झाले, तेव्हा वीर हरला. अर्थात् असे घडले आश्चर्य काहीच नव्हते. भद्रजवळ अनेक घोडे होते. निरनिराळ्या स्पर्धांशी दरवेळी त्याने नवा घोडा वापरला. पण वीरचा एकसुता एक घोडा सर्वच स्पर्धेत भाग घेत राहिला अन् यकून गेला होता. शिवाय तो म्हाताराही होता. यामुळेच वीर हरला.

सूर्यास्त झाल्याबरोबर सर्व पाहुणे दरबारात येऊन बसले. एकेक सर्वांनी बरोबर आणलेल्या भेटाी गुणवतीला दिल्या. भद्रने आणलेल्या भेटाींपुढे तर जाकीच्यांच्या भेटाींची काहीच मानळ्यरी नव्हती. वीर सर्वात शेवटी आला, आपली तलवार काढून तो भेट म्हणून गुणवतीसमोर ठेवत तो म्हणाला, "मी गरीब आहे. माझ्यापाशी असनेली एकच एक बहुमूल्य वस्तु म्हणजे हीच."

व्यंग्यभरल्या स्वरात दरबारात म्हणाला, "या तलवारीचं असं काय महत्त्व आहे? तिने तुला हळू दिलं नाही, असं तर नाही ना घडलं?"

वीर बुलरला, "आपल्या दोघांच्यात सङ्गयुद्ध झालं असतं ना, तर कळली बसती माझ्या तलवारीची महानता !"

दुसऱ्या दिवशी सर्व पाहुणे राजकुमार

आपल्या घोड्यांवरून जंगलात शिकारीला मेले. होय, वीरसुद्धा त्या सर्वांबरोबर गेला; आपल्या घोड्याला पळायला लावून त्याला चायची वीरची इच्छा नव्हती. भद्र मात्र सर्वांच्या पुढे जात राहिला होता. या सर्वांबरोबर सुद्धा गुणवती अन् अन्य राजकुमाराही होते. घोडे पुढे गेल्यावर गुणवतीचा बुत्साह कमी झाला अणि ती परत जायला निघानी. इतक्यात तिला वीर दिसला.

गुणवतीने वीरला विचारले, "तुम्हाला शिकारीची आवड नाही का?"

वीर म्हणाला, "आवड आहे, पण घोडा आहे म्हातारा, आमच्या वंशातल्या लोकांची प्रेक्षेकडून थकून गेला आहे तो. त्याला चायची इच्छा

नाही माझी." "योग्य घोडा नसल्यामुळे तुम्ही मागे आहात असं वाटतंय. माझा घोडा ध्या तुम्ही, अन् तुमचा गला द्या." गुणवतीने सुचवले.

"अहं! आपल्या घोड्यावर फार प्रेम आहे माझं, बऱ्याच कालापासून तो आमच्या सेवेत आहे. कुणालाही देणार नाही मी तो." वीर इक आवाजात बुत्तरला.

"काल तलवार देताना ती खूप महत्त्वाची आहे असं म्हणाला होता न तुम्ही? पण ती द्यायला तयार झालात, मग तुमचं कालचं बोलणं खोट की आजचं?" असे बोलत राजकुमाराने आपल्या घोड्याला टाच मारली अन् वीरकडे न पहाताच ती भरधाव निघूनही

गेली. वीरला या गोष्टीचे फार जाईट वाटले. रस्त्यात त्याला एक गुराळी दिसला.

गुराळ्याला थांबवून वीर म्हणाला, "हे बंध, आता तू जे काही पहाशील त्याचं सगळं व्यवस्थित वर्णन आपल्या राजकुमारीकडे जाऊन सांग." नंतर वीर घोड्यावरून उतरला. म्यानातली तलवार उपसून त्याने घोड्याला मारून टाकले अन् त्या मेलेल्या घोड्याकडे पहात तो म्हणाला, "राजकुमारी गुणवतीसाठी तू स्वतःचा बळी विलास." नंतर तो तेथून निघून गेला.

या घटनेनंतर एक आठवड्याने वीरला आढळले की, आपल्या घरासमोर एक जनिवन्त घोडा बांधलेला आहे. तो

गुणवतीनेच पाठवला असल्याचे वीरने ओळखले. त्याला यामुळे फार आनंद वाटला.

एक महिना निघून गेला. गुणवतीचा निर्णय जाणून घेण्यासाठी पुन्हा एकदा सर्व राजकुमार तिच्या दरबारात हजर झाले. सर्वांचाच वाटत होते की हजार हिक्शांनी गुणवती भद्राची निवड करणार. तिने सर्वासमक्ष घोषित केले की, वीर हाच माझा पती होईल. गुणवतीच्या निर्णयाचे सर्वांना मोठे आश्चर्य वाटले. भद्राने फारच आनंद झाला.

"विवाहापूर्वी मी इंदुयुद्धाचे आहे." आवेशाने बोलला.

वीर म्हणाला, "आज शिकारीला जाय या, परत आल्यावर आपणापैकी कोणाभोहो युद्ध करायला तयार आहे मी."

सर्व पाहणे शिकारीला गेले. अन् दिवसभर शिकार करत राहिले. संध्याकाळी सर्वजण आपापली शिकार बरोबर घेऊन परतले. भद्र अन् वीर मात्र परत आले नाहीत. गुणवती घाबरून स्वतःशीच विचार करू लागली की, "कोणा हीस जनावरांनी त्यांना साबून तर नाही टाकले ना?" पण तसे घडले नाही. संध्याकाळ होता होता आपण मारलेली जनावरे घेऊन भद्र परत आला. वीरचा मात्र अजूनही पत्ता नव्हता. बराच वेळ सर्वजण त्याची प्रतीक्षा करत राहिले. शेवटी सर्वजण भोजनासाठी बसले, तेव्हा कुठे वीरही परत आला. पण त्याच्याकडे पहाताच सहज समजून

घेत होते की त्याने एकाही प्राण्याची शिकार केलेली नाही.

"बराच वेळ लावलास परत यायला? मना तर वाटतं होतं की तू अनेक जनावरां बरोबर घेऊन येशील, दाखव तर खरं, काय शिकार मारलीस ती!" भद्रने विचारले.

"मी जनावरांची शिकार केली नाही. शिकार मिळणं मिळणं ही देवाची गोष्ट आहे." वीर उत्तरला.

भद्र जोर म्हणाला, "पण काय शिकार केलीस, ती दाखव तर खरो!"

"घे" म्हणत वीरने दुशाल्यात लपेटलेले एक मानवी शीर बाहेर काढले अन् ते भद्रच्या पायाशी फेकले. हे दुर्जयचे मस्तक होते!

पित्याचे!

हे दृश्य पाहून सर्वजण अवाक झाले, डोळे फाडफाडून पहातच राहिले. पण जेव्हा ते मानावर आले, तेव्हा त्यांच्या आनंदाला सीमाच असल्या नाहीत. कित्येकांना दुर्जयने हॉनदीन करून टाकले होते, सर्वांच्या डोळ्यात तो सलत होता. मोठ्या काळानंतर

वीरने त्याचा अन्त केला होता. त्यामुळे तेथे हजार असलेले सर्व राजकुमार इतकी मोठी शिकार केल्याबद्दल त्याची वाहवा करू लागले. त्याच्याबद्दल त्यांच्या मनात आदर अत्यंत झाला.

आता भद्र मात्र एकदम थंड पडला! आपल्या पित्याच्या बळावरच तर तो आपली नायकी दाखवत राहिला होता, इतक्या शूर वीराला मारणाऱ्या पराक्रमी वीरला पाहून तो भयभीत झाला. त्यामुळे आता त्याला इंदुयुद्धाचे आव्हान देण्याचे साहस त्याच्यात झुरले नाही. पित्याचा वध करणाऱ्याचा सूड घ्यायचाही प्रयत्न त्याने केला नाही.

यानंतर वीर व गुणवती विवाह करून स्वयंवराला आलेल्या सर्वांनी या समारंभात भाग घेतला. भद्र आपला किल्ला सोडून काही मोजक्या बरोबर घेऊन पळून गेला. वीरने तो किल्ला आपल्या ताब्यात घेतला. आपल्या शेजारील राजांशी त्याने मैत्रीचे संबंध स्थापित केले. पत्नीसह आपल्या राज्याचे शासन व्यवस्थितपणे चालवू लागला.

/ 60

जायवा

कार्य २२२६

1. Place of Publication

"CHANDAMAMA BUILDINGS"
188, N.S.K. Salai
Vadapalani, Madras-600 026

2. Periodicity of Publication

MONTHLY
1st of [ ] month

3. Printer's Name

R.V. REDDI

Nationality

INDIAN

Address

[ ] Preman Prithvi Limited
[ ] N.S.K. Salai
Vadapalani, Madras-600 026

4. Publisher's Name

R. VISWANATHA REDDI

Nationality

INDIAN

Address

Chandamama Publications
[ ] N.S.K. Salai
Vadapalani, Madras-600 026

5. Editor's Name

B. NAGI REDDI

Nationality

INDIAN

Address

"Chandamama Buildings"
188, N.S.K. Salai
Vadapalani, Madras-600 026

6. Name and Address of individuals who own the paper

CHANDAMAMA PUBLICATIONS
PARTNERS:

1. Sri B. VENKATRAMA REDDY
2. Sri B.V. NARESH REDDY
3. Sri B.V. SANJAY REDDY
4. Sri B.V. SHARATH REDDY
5. Smt. B. PADMAVATHI
6. Sri B.N. RAJESH REDDY
7. Smt. B. VASUNDHARA
8. Kmt. B.L. ARCHANA
9. Kmt. B.L. ARADHANA

"Chandamama Buildings"
188, N.S.K. Salai
Vadapalani, Madras-600 026

I, B Viswanatha Reddi, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

B. VISWANATHA REDDI
Signature of the Publisher

1st March 1996

विश्व-समाचार

पोलिओचे समूळ उच्चाटन

को लिवो मुलांना विकलांग बनवणारा एक भयंकर रोग आहे. पोलियो-पॉझिट मुलांकडे पाहिले की त्यांच्या आई-वडिलांच्या मनोव्यवस्थेची सहज कल्पना करता येते. दुर्बल, रोगाचे कीटाणु सरोरात प्रवेश करतात, त्यामुळे पाठीच्या मजक्याची हाडे सुजतात, मज्जा-रज्ज्वर परिणाम होतो आणि नसांवर नियंत्रण ठेवता येत नाही, जे रोगाले पसललेल्या मुलांना आपल्या हाता-पायांना नीट उपयोग येत नाही. एकदा रोग आल्या की ताबडोबून मुटूचे साधारणतः होत नाही. म्हणून या रोगापासून मुलांना एकच मार्ग आहे, नि तो म्हणजे या रोगापासून दूर राहणे.

अमेरिकेचे सुप्रसिद्ध मावळो आयामाजिस्ट जोनास एबर्ड साक यांनी १९५४ मध्ये पोलियो निरोधक लसीचा शोध लावला. एका निर्धारित आतील मुलांना ही लस टोचणे आहे. ही लस टोचल्यामुळे मुलांचे पोलिओपासून संरक्षण मिळते. या लसीने पोलिओचे उच्चाटन करणे तस्य आहे हे श्री. साक यांनी जाणले, परंतु या साक-वॅकसीनचा पायदा फार थोड्याच मुलांना होऊ शकला. बहुसंख्य बालक या लसीपासून वंचितच राहिले.

काही वर्षांनंतर अमेरिकेचे एक दुसरे मावळो आयामाजिस्ट जॉर्ज ब्रुस झोबिन यांनी पोलिओ निरोधक बाणखो एका औषधाचा शोध लावला. जॉबिन-वॅकसीनचे काही गेब लोटा द्वारे घ्यावे. या सोप्या पद्धतीमुळे औषध सर्वमाभान्य लोकांच्या आवाक्यात जाते. निरनिराळ्या देशांच्या सरकारांनी हे औषध मागविले. आपल्या देशातील बालकांसाठी त्याचा उपयोग केला. औषधाचे दोन वेळ मुलांच्या लोटात टाकले म्हणजे झाले, पण हे सर्व मुलांच्या तिसऱ्या

वर्षापर्यंत झाले पाहिजे.

दोन दशकांपूर्वीदेवीहा ही असाच भयंकर रोग मानला जाई. त्याचे उच्चाटन करण्यासाठी प्रयत्न केले प त्यात सफलता मिळाली. १९९५ च्या शेवटपर्यंत चौदा देशांना आपल्याला 'पोलिओ-रहित देश' म्हणून घोषित केले. देश ही अन्य सत्तर देशांबरोबर आपल्याला पोलियो-रहित बनवण्याचा प्रयत्न करीत आहे.

जगात पोलियो-पॉझिट वेबडे लोकां आहेत, त्यातील अर्ध्याहून अधिक रोगी तर आपल्याच देशात आहेत. म्हणून जगाचे अक्ष आपल्यावर केन्द्रित झाले आहे. आपल्या सरकारच्या लग्नात ही गर्भांर परिस्थिति आली आणि आता भारताने पोलिओ-उच्चाटनासाठी कंबर बसली आहे. भारताने ९ डिसेंबर २० जानेवारी हे दोन दिवस 'पोलिओ उच्चाटन दिन' म्हणून घोषित केले. तीन वर्षांच्या सर्व बालकांना जवळच्या भारोम्य-केन्द्रात नेऊन त्यांना पोलिओ-प्रतिबंधक औषधाचे वेळ पाजले जावेत असे जमलेला आवाहन करण्यात आले. आपल्या देशातील ७५० लाख बाळक्यांना या औषधाची आवश्यकता आहे. येथ्या ९ डिसेंबर २० जानेवारी या दोन दिवशी संपूर्ण देशभर लाखो बालकांना हे औषध देण्यात आले.

हा कार्यक्रम पक्षधरी जनविण्यासाठी केवळ सरकारच नव्हे तर अनेक गैरसरकारी संस्था ही मदत करीत आहेत. हा कार्यक्रम असाच उत्साहाने आणखी तीन वर्षे सतत चालू राहिला तर आपला देश सुद्धा 'पोलिओ-रहित देश'च्या यादीत येऊ शकेल.

आपण आपले मित्र, मातेवार्दक, भोजारी यांना या कार्यक्रमाची सविस्तर माहिती द्यावी, जगातून पोलिओचे समूळ उच्चाटन करण्यासाठी सर्वांच्या सहकार्याची अपेक्षा आहे.

इच्छा आणि आवश्यकता

विदेहचा राजा वेषांतर करून राज्यात हिंडत असे. एकदा तो असाच हिंडत असता अंधारात पडला आणि त्याच्या पायांना झोक्याला जखमा झाल्या. एका गरीब माणसाने काही झाड-पाल्याचा रस काढून तो जखमांवर लावला.

राजाला थोड्या वेळात बरे वाटले व त्याने गरीबाची विचारपूस केली.

“मी आपला एक गरीब माणूस आहे. माझ्याबाबत काही जाणून आपण काय मिळवणार?” गरीबाने विचारले.

“तुझ्या इच्छा पूर्ण करण्याचा मी प्रयत्न करीन.”

गरीबाने आपली इच्छा सांगितली - “मी या देशाचा राजा होऊ इच्छितो.”

“धन, कीर्ति आणि सुख सर्वांनाच हवं असतं, पण राजाच्या माग्यात या गोष्टी नसतात हे तुला माहीत नाही असं वाटतंय.”

हसत राजा म्हणाला.

“असं का बरे आपण म्हणताहात?” आश्चर्याने गरीबाने विचारले.

“राजा जवळ सूप धन असतं, पण ते सर्व धन प्रजेचं असतं. त्याच्या मिळते, पण त्याहून अधिक अपकीर्ति. राजाला पुष्कळ सुख मिळतं, पण त्याहून अधिक जबाबदाऱ्या त्याच्यावर असतात. म्हणून तिन्ही गोष्टींमुळे सामान्य माणसाला बरी सुख मिळाले तरी राजाला मिळत नाही.” राजा म्हणाला.

“तुझं म्हणणं बरोबर आहे. काही जबाबदारी नसली म्हणजे कसं छान वाटतं. आता राहिली संपत्तीची गोष्ट! धन शाश्वत वस्तू नाही. कीर्ति मिळाली की त्याच्या बरोबर अपकीर्ति येतेच. धन, कीर्ति वा सुखासाठी राजा बनायची माझी इच्छा नाही. पण माझ्या ममोर कोणी माझी प्रशंसा करावी

असं मला फार वाटतं. राजाला जेथून कित्येक काव्य रचली जातसत. सामान्य माणसाच्या हे नसतं.” गरीब बोलला.

हसत राजा म्हणाला - “ठीक आहे तर, तुम्ही ही इच्छा पूर्ण होईल.”

जेरात हसत गरीब म्हणाला - “इथून पुढे तू सावध रहा हं. पुन्हा असा कुठे पडू नकोस.” आणि तो निवून गेला.

राजा त्याच्या पांजे जात राहिला. जवळच्या त्याची सोपडी होती. तिथे तो एकटाच राहण्या.

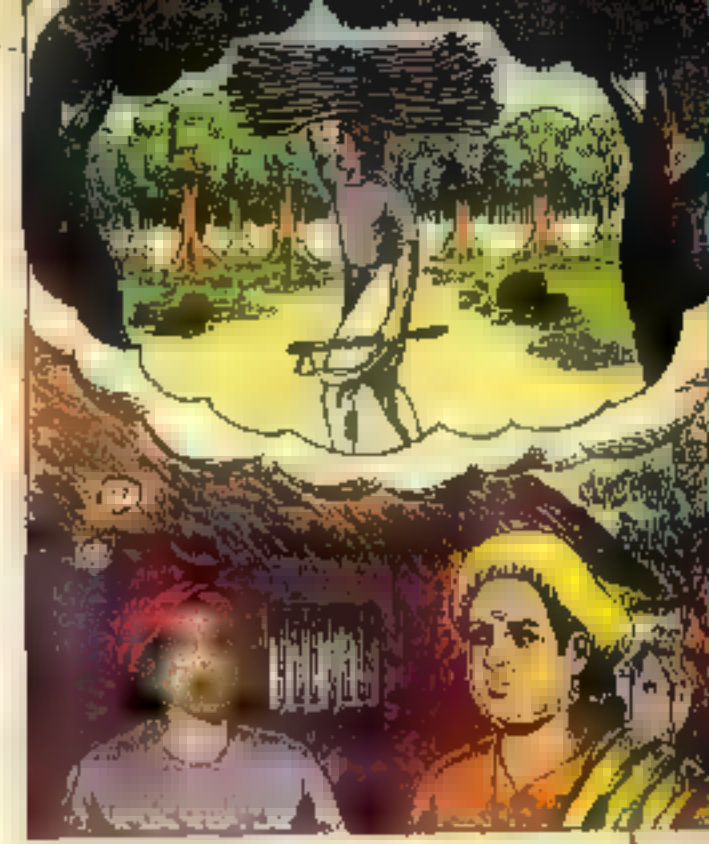
दुसऱ्या विकशी राजाने कवीला त्या गरीबाच्या घरी पाठवले. त्याला पाहून गरीबाला मोठे आश्चर्य वाटले. त्याने विचारले - “महाशय, घरी कसतसाठी आला आहात वर?”

“तुझ्यावर मी एक काव्य-रचना करू इच्छितो!” कवि म्हणाला.

गरीबाने विचारले - “माझ्यात अशी काय विशेषता आहे?”

“आपण आपले जीवन मला सविस्तर सांगा. त्यातून मी योग्य तो आक्षय निवडीन.” कवि म्हणाला.

गरीबाचा जन्म झाला आणि लवकरच त्याचे घडील वारले. जो दहा वर्षांचा झाला नि त्याची आई त्याला सोडून गेली. गावातील काही प्रतिष्ठित लोकांना वाटले की हा जेथे राहील तेथे नुकसान होईल, म्हणून त्यांनी

त्याला एक सोपडी बनवून दिली व तेथे तो राहू लागला. तो सकाळी जंगलात जाई नि लाकूड-फाटा गोळा करून आणी. तो निवून तो आपला उब-निर्वाह कसा-बसा करी.

“तू रोज जंगलात जातोस, मग कधी एकादं धडसाचं काम केलंस की नाही?” कवीने प्रश्न विचारला.

“मला जंगलात एकदा एक कोल्हा दिसला. मला भीति वाटली नि मी पळून आलो. पण लाकूडं आणली नाहीत तर खाऊ काय? म्हणून पुन्हा जंगलात जायला सुरुवात केली.” गरीबाने आपल्या धडसाची कहाणी सांगितली.

“तू मोठा दयाळू दिसतो आहेस. संकटात

सापडलेल्या लोकांना मदत करतोस की नाही?" कवीने विचारले.

एक दीर्घ श्वास सोडीत गरीब म्हणाला - "वेळ आली ■ माझ्याकडून जमेल तेवढी मदत करण्याचा प्रयत्न करतो मनापासून, पण याचा अर्थ मी मोठा दयाळू आहे असा नाही. ■ परमेश्वर निरनिच्छया केवात येऊन मक्तांची परीक्षा घेतो ■ म्हणतात. असा परीक्षेत पास व्हावं असं वाटतं मला."

"वेळ मिळाल्या तर आणखी काय ■ करतोस? कविता वगैरे वाचतोस?" कवीने विचारले.

"सूप मेहनत करतो. काही काव्य वाचण्याना घेतलं की झोप येते, मग मस्त

ओपतो!" गरीबाने उत्तर दिले.

"अरे वा! तुझ्या सारख्या गरीबाला काव्याची ■ आहे ही विशेष गोष्ट आहे. यत्नपूर्वक तुम्ही ■ करावी जेवढी शोधीच." आश्चर्य व्यक्त करीत कवि म्हणाला.

गरीब उत्साहपूर्वक म्हणाला - "काव्याची वगैरेच नसली तर चालेल कसं? अविध्यात कोणी माझ्यावर काव्य-रचना केली, तर ■ काव्य मला ■ नको का?"

"अरे जमान्या, तू तर कर्म-दरिद्रो! तुझ्या सारख्या दरिद्रो माणसावर मला काव्य ■ नागावं ■ माझं दुर्भाग्य!" म्हणत कवीने एक ■ एक छोटं ■ लिहिलं आणि ते त्याच्या हाती ■ कवि निघून गेला.

गरीबाने आनंदाने ते छंद-काव्य वाचले. ■ रचलेलं होतं, प्रत्येक कडव्यात त्याची प्रशंसा केलेली होती.

त्या दिवसापासून रोज रात्री गरीब आपल्या ओपडीजवळच्या झाडाखाली एक दिवा लावून बसे आणि येथारा-जाणाराना ते ■ ऐकवी. शेवटी तो प्रश्न करी - "ही कविता कुणावर रचली आहे माहीत आहे? माझ्यावर, म्हणजे माझ्यावर!"

कविता ऐकून लोक म्हणत - "इतकी सुंदर कविता करणाऱ्या कवीला तुझ्या सारख्या दरिद्रो माणसावर काव्य रचायला लागलं हं!

महादरिद्रो आहे तो. ■ कवीना तुझ्यावर काव्य-रचना करावी लागली हे त्याचे केवढे दुर्भाग्य! या देशाचा राजाच याला जबाबदार आहे!" या सर्व गोष्टी राजाच्या ही कानांपर्यंत पोचल्या.

एके दिवशी ■ नेहमीप्रमाणे केवांतर करून त्या गरीबाच्या ओपडीपाशी आला. त्याने मुद्दामच पडण्याचं नाटक केलं. पण या वेळी गरीब जायचा उठला नाही. तो झाडाखालीच बसून राहिला.

घोड्या वेळाने ■ स्वतःच उठला आणि गरीबाजवळ जाऊन म्हणाला - "यापूर्वी मी तुला एकदा आशीर्वाद दिला होता. तुला जे पाहिजे ते मिळालं. ■ कावेळी मला मदत केली असतोस, ■ तुम्ही आणखी एकादी

इच्छा पूर्ण करायचा माझा विचार होता. पण तू मला मदत केली नाहीस, मगता मी तुला आशीर्वाद कसा देऊ?"

"तुझ्या आशीर्वादाची मला भीतीच वाटते!" गरीब म्हणाला.

राजाने विचारले - "का बरे?"
डोकं साजवीत गरीब म्हणाला - "मी मूर्ख, मात्तो ■ पण मूर्खासारखी! तू तर बुद्धिमान आहेस. ज्यामुळे मी सुखी होईन, असा तरी आशीर्वाद ■ होतास. तसे न करता तू मात्तो ■ पूर्ण केलेस. कवीने माझ्यावर कविता केली आणि निघून गेला. त्यामुळे माझे पोट थोडेच भरणार? मी गरीबच राहून गेलो. त्या काव्याचा मला ■ फायदा? मी ज्यांना हे ■ ऐकवतो, ■

मूर्खपणावर हसतात. कवीला नि देशाच्या राजाला शिव्या देतात. निदान कवीला तरी संतोष वाटायला हवा, तो ही नाही ! काव्य-रचना केल्यावर कवीने मला नि आपल्याला दोष विला, तुझ्या आशीर्वादामुळे कुणालाच संतोष वाटला नाही !”

“तू तर त्या दिवशी असं बोलत होतास की तुला सर्व काही माहीत आहे, तुला उपयुक्त अशी एकावी इच्छा तेव्हा का प्रकट केली नाहीस ?” राजा नाराज होत म्हणाला.

गरीब दीनतापूर्वक म्हणाला - “महाराज, मनुष्य आपल्या इच्छाबाबत किती अनभिज्ञ आहे ! परमेश्वर जाणतो, म्हणून ज्यात माणसाचे कल्याण आहे, तेच परमेश्वराने माणसाला दिले आहे. माणसाला मृत्यु नको असतो, परंतु मृत्युमुळे मनुष्याच्या जीवनाला अर्थ प्राप्त होतो हे आहे. मनुष्याला रोग नको असतो, पण आरोग्य-सुखाचा आनंद तेव्हाच समजतो, जेव्हा रोग त्याला पछाडतो. माणसाला वेदना नकोशा असतात, पण वेदनांवाचून रोगाचे ज्ञान कसे होईल, रोगमुक्त

होण्यासाठी त्याची चिकित्सा तो कशी करील ? परमेश्वराने मनुष्याला जे जे दिले आहे, त्यातील त्याच्या कल्याणाची इच्छा माणसाला ठाऊक नसते. मनुष्याच्या सुख-शांतीसाठी परमेश्वराने अनेक गोष्टी दिलेल्या आहेत. मी तुला परमेश्वर समजून काही मागितले आणि मी जे मागितले ते तू दिलेस. तुझ्यात शक्ति आहे, तुझ्या आशीर्वादात बळ आहे, तू परमेश्वर नाहीस. तुझ्या आशीर्वादामुळे माझ्यातील परोपकाराची प्रवृत्ति नष्ट झाली, दुसऱ्यांना मदत करण्याचा माझ्यातील गुण लुप्त झाला.”

गरीबाच्या माबऱ्या बोलण्यात राजाला एक यूढ अर्थ सापडला. दुसऱ्याच दिवशी राजाने गरीबाला एक नोकरी दिली. तो सुखाने आपले जीवन जगू लागला. राजाने एक खूणगाठ बांधली - लोकांची इच्छा आहे, यापेक्षा त्यांची आवश्यकता काय आहे हे पाहून त्यांना योग्य ती मदत करायची. यामुळे राजा अधिक लोकप्रिय झाला व त्याची कीर्ति सर्वत्र पसरली.

सुटारू राजा

सुटारू जुनी गोष्ट. विन्ध्य पान्तास अनेक लहान लहान राज्यां असत. त्यातल्या राज्याचा राजा होता अमरसिंह. अमरसिंह वीस वर्षांचा होता. त्याने पिश्याचे निधन झाले. 'आसपासची लहानसहान राज्ये जिंकून आपण त्यांचा राजा व्हावे' अशी त्याची आसपासूनच इच्छा होती, परंतु त्याची सैनिकसंख्या कमी होती.

मन्त्री धर्मपाल याला अमरसिंहची इच्छा माहीत होती. त्यामुळे तो 'आपली राज्य विस्ताराची आकांक्षा अचित नव्हे' असे म्हणून राजाला अनेकदा सांगत असे.

परंतु अमरसिंहला आपला मन्त्र्याचा हितोपदेश आवडत नसे. त्याला धाटे - “सैन्याच्या मदतीनं मी आसपासच्या राज्यांवर कब्जा मिळवीन, मग एकादा महाराजा नक्कीच आपल्या कन्येशी विवाह करून देईल.”

आपल्याला आवश्यक असणारे सैन्य मिळवण्यासाठी त्याने एक योजना बनवली. या योजनेनुसार त्याने आपल्या सैन्याच्या लहानलहान तुकड्या बनवल्या व त्या त्या तुकड्यांच्या अधिकाऱ्यांना आसपासच्या राज्यात घुसून तेथील जमतेला सुटावची विली.

आपल्या गावातून होणाऱ्या वा सुटीबद्दल जनतेने आपापल्या राजांकडे तक्रार केली. हे सुटारू अमकमन्दा राज्यातले असल्याबद्दल ही तक्रार नव्हते. निकट भविष्यातच या जुटमारी बंद केल्या जाईल असे आश्वासन त्या राजांनी प्रजेला दिले.

या लहान राजांपैकीच एक वज्रपुरीचा राजा होता. आपल्या राज्यात चालणारा प्रकार कळवण्यासाठी त्याने आपला एक दूत अमरसिंहकडे पाठवला.

अमरसिंहाने दूताचे सादर स्वागत केले

आणि तो म्हणाला, "ते लुटारू केवळ तुमच्याच नव्हे, तर भाड्याही राज्यात घुमकूळ घालत आहेत. आपली राज्य होकराळ अन् वनप्रदेशात असल्यामुळे ते आपले वेष्टक करत आहेत. त्यांचा समाचार घ्यायचं काम मी करीनच असं सांग राजाला."

या केपेला प्रधान धर्मपासने जोरदारपणे सावधगिरीचा इशारा देत अमरसिंहला म्हटले, "महाराज, आपली ही वागणूक राजधर्माच्या अगदी विरुद्ध आहे. कधी ना कधी इतर राजांना सरी गोष्ट कळून चुकेलच अन् ते एकत्र होवून राज्यावर करतील."

पण मोठ्या वेपकानिने हसत अमरसिंह बोलला, "प्रधानजी, तुम्ही मुळीच घाबरू नका. ते सर्वजण एकत्र येण्यापूर्वीच मी लुटलेल्या घनाच्या मदतीनं मोठ्ठ सैन्य आणून त्यांच्यावर हल्ला करीन. मग कससा धोका आपल्याला?"

इकडे वज्रगिरीच्या राजाला आपल्या गुप्त

हेरांकडून नवी समजले की, उटाहंची पयके पाठवणारा स्वतः अमरसिंहच आहे. त्याने एके दिवशी स्वतःच अचानक अमरसिंहाच्या किल्ल्यावर हल्ला केला. त्याचे जे काही बंधू सैन्य होते ते सारे निरनिराळी पयके बनून लूटमारोसाठी जंगले व डोंगरातून फिरत होते. त्यामुळे आता त्याच्या किस्म्याचे होणे अशक्य झाले.

स्वतः अमरसिंह आपल्या मंत्र्यांसह कसाबसा गुप्त द्वाराबंदे जीव वाचवून पळून गेला. तो विचार लागला, "प्राण रक्षणासाठी आता आपण करावं?"

शान्त मंत्री उत्तरला, "आता ना आपण राजा आहात आहात, अन् ना मी मंत्री आहे. आपली अन्यथाची कमाई आसपासच्या राजांना जिंकू शकली नाहीच, अलट तुमच्यावरच संकट गुदरतं, तुमचे प्राण संकटात सापडले, आता तुम्ही इथून कुठेतरी पळून जावं हेच श्रेयस्कर!"

अमरसिंहाला आपली चूक कळून चुकली अन् तो जंगलाकडे पळून गेला.

७

(कथार प्रचलित असा पितृलोकात केला व लुटारू केलेल्या अनेक वीरांच्या कुळातल्याने तेव्हा. त्यांच्याही बोलून व विचारल्या बाबत्या त्यांच्या सांकेतिकपुन माहिती असून येवून तो आपल्या साथीदारांसह आपला निघला. स्वतःचे व साथीदारांचे नामस्मरणालाचून रक्षण केले व तो सर्वभयानाची पभूतपरा पोचला. तेथील पभूती आपल्याला काही दिवस नाही जिंवा त्यांच्याकडे नुसते पहाण्यासाठी नाही नवन येवूनच आपणले साथीदारांना भूतपची परवानगी दिली.) -वर्नातर

श्रीकांती आपली पाण्याबाहेर ओढून बांधून ठेवली. जवळच एक पाण्याचा वाहता अस होता. ज्ञान्याजवळच सर्वजण असून स्वयंपाक करू लागले. त्यांनी भोजन बुरकले. विध्वंसिनी राससीने ज्यांना आपला शास बनवले, त्या साथीदारांची त्यांना आठवण आली. त्यांच्याबद्दल बोलतच ते सर्वजण ओपून येले.

रात्री तिसऱ्या प्रहरी भयानक वादळ सुरू

झाले. आकाश उवांनी भरून गेले. दक्षिणेकडून जोरदार वारे वाहू लागले. श्रीकांती आपली नाका एका सुरक्षित मुहेत ओढून नेली. साथीदारांना पुन्हा एकदा इशारा देत रूपधर म्हणाला, "दोस्तांनो, आपल्याकडे खाण्यापिण्याचा भरपूर साठा आहे. तेव्हा इथे असणाऱ्या पभूकडे तुंकूनही पाहू नका. त्यांच्यापासून दूरच रहा. वात बराही बागळीक घडली, तरी आपण

सूर्यदेवतेची द्रोह केल्यासारखे होईल. अन् तसे घडले, तर मात्र आपला बचाव होण्याची मुळीच शक्यता नाही. सावध रहा सर्वजण!"

रूपधरच्या साथीदारांचीही हकनाक मरायची इच्छा नव्हती, त्यामुळे त्यांनी आपल्या मरबाचा इशारा नीट लक्षात ठेवला व आपली कसलीही हानी होणार नाही अशी त्यांनी काळजी घेतली. एक महिनाभर ह्या वादळीच राहिली. नीकेतला अन्नसाठा संपून गेला. नंतर तेथील पक्ष्यांची शिकार करून त्यांना आपले पोट भरावे लागले, मासेही पकडावे लागले, पण एवढ्याने त्यांचे पोट पुरेसे भरेनासे झाले; ते अर्धपोटी राहू लागले.

या संकटातून सर्वांना वाचवण्यासाठी रूपधर एका गुहेत असून प्रार्थना करू लागला. त्याला तेथेच सोप लागली.

इकडे मायावी आपल्या साथीदारांना म्हणाला, "दोस्तानो, आता माझ बोलणं तक्षपूर्वक ऐका. माणसानं भुकेनं मरणं हा प्रकार अत्यंत वाईट! तेव्हा आता कसलाही संकोच न बाळगता इथले पशु पकडू या. इथाकाला कधी पौचू शकलोच, तर तिसं सूर्यदेवतेचं अंक भलंमोठं मंदिर बनवू आपण. पण आता पशु आणून आपण पद्धतशीरपणे प्रार्थना करून त्यांना बळी देऊ अन् नंतर त्यांना साजून आपले वाचवू. इतकं करूनही आपल्यावर सूर्यदेवतेचा कोप झाला, अन्य देवतांची आपल्यावर कृपा न झाली, अन् समुद्रात मध्येच बुडून गेलो तरी बेहतर! या वेदनेतून मुक्त तरी होऊ, या निर्जन बेटावर भुकेनं तक्षफडून मरण्यापेक्षा बरं पाणी पोटात घेऊन मरू या."

मायावीच्या या बोलण्याने ते गोक सैनिक फार खुश झाले. निर्भय होऊन निःसंकोचपणे त्यांनी जांगली छष्टपुष्ट जनावरे पकडून आणली. शाबोस्त नळीविघो करून नंतर त्यांचे मांस शिजवायला त्यांनी सुरुवात केली.

इतक्यात रूपधर जगा होऊन आपल्या साथीदारांकडे येऊ लागला. सांज अंतरावर असतानाच त्याला मांस शिजत असल्याचा वास आला. आपल्या अनुपस्थितीत आपल्या

माणसांनी सूर्यदेवारी द्रोह केल्याचे त्याने ओळखले. तो त्यांच्यावर क्रोध रागावला. पण आता काय जुपयोग? व्हायचे ठे होऊन येते होते.

जे पशु ग्रीकांनी मारले होते, त्यांचे मांस ते सहा दिवस खात राहिले. सातव्या दिवशी वादळ थांबले. रूपधर त्याच्या साथीदारांनी ताबडतोब नौका समुद्रात नेली ते निघाले. पहाता पहाता ते सूर्याची पशुसंपदा असलेल्या बेटापासून दूर गेले. समुद्र व यांशिवाय नवरेला काहीच दिसत नव्हते.

अशातच आकाशाच्या मध्यावर एक काळा डग दिसू लागला. पश्चिमेकडून आवाज करत येऊ लागला. प्रलय होणार असे वाटू लागले. नौकेची डोलकाठी 'कडाइकड' मध्येच तुटून कर्णधराच्या डोक्यावर कोसळली. तो जागच्या जागीच मरून समुद्रात कोसळला. इतक्यात नावेवर बीज कोसळली आणि ती तुटून छिन्नभिन्न झाली. रूपधरचे सारेच साथीदार समुद्रात पडले.

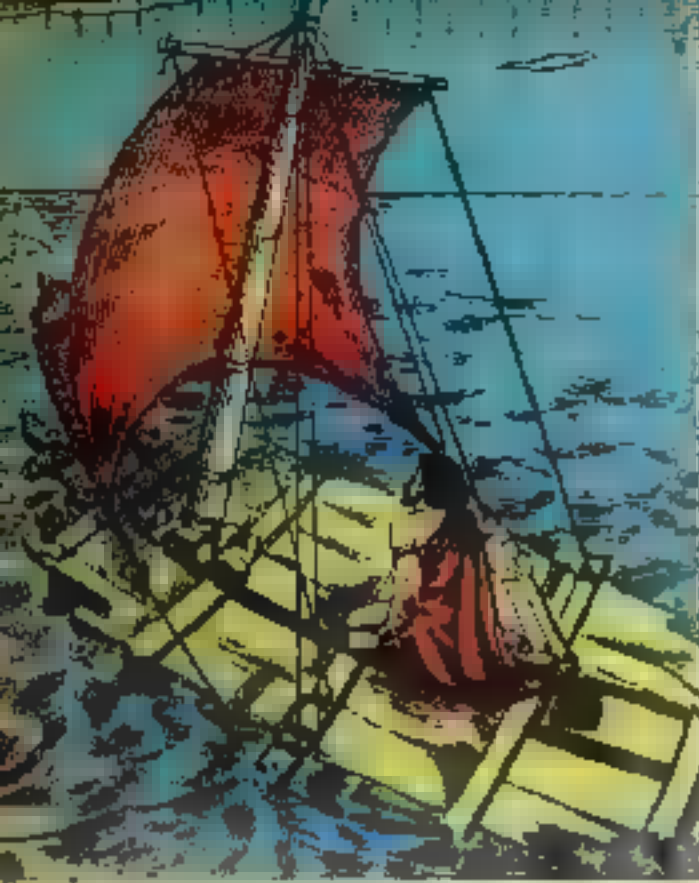
रूपधरला मात्र एक लाकडी खांब सापडला व त्याच्या आधारात तरंगत तो पोहत राहिला. आता पश्चिमवारा थांबून दक्षिणवाऱ्याने जोर धरला. 'हा वारा कदाचित आपल्याला एकाद्या धोक्यात अडकवील किंवा पुन्हा अलट दिशेला नेऊन

विध्वंसिनीच्या तोंडी देईल' अशी भीती त्याला वाटू लागली. त्याची शंका खरी निघाली सकाळपर्यंत त्याच्या खांबाने वाऱ्यामुळे त्याला त्या भोवऱ्याकडे नेले, पण केवळ धाव्यामुळेच त्या वोन्ही संकटातून तो वाचला.

रूपधर अशा प्रकारे नवू दिवस हवेचे धके खात समुद्रातून वहात राहिला. दहाव्या दिवशी रात्री तो ओगीजिया नामक बेटावर पोचला. या बेटावर एका गुहेत सम्मोहिनी नावाची देवी रहात असे. गुहेभोवतालचे वातावरण मोठे स्वच्छ व सुंदर होते. सर्वत्र जंगली झाडी होती. झाडीबाहेर मात्र छान हिरवेगार मैदान व पाण्याचे लहानमोठे

धबधबे होते. गुहेच्या दारावर द्राक्षाचे बेल सटकत होते. त्यावर द्राक्षाचे गुच्छा गुच्छ लागलेले होते.

रूपधरने या बेटावर पावून ठेवले अन् कसातरी स्वतःचा तोल संभाळत, अडकत, चालू लागला. सम्मोहिनीने पुढे होऊन त्याचे स्वागत केले. ती त्याला आपल्या गुहेत घेऊन गेली. तिने त्याला रुचकर जेवण व स्वच्छ पाणी दिले. नंतर ती त्याला म्हणाली, "तू माझा पति बनून कायम इथेच रहाणार असशील, तर तुला मी म्हातारपणातून मुक्त करीन; तू चिरतरुण रहाशील."

रूपधर तिला नकार देऊन दुसरे काही करण्याच्या स्थितीत नव्हता. सम्मोहिनीशी

विवाह करून पाच वर्ष तो त्याच बेटावर राहिला. पण स्वदेशी परत जाण्याची त्याची इच्छा जास्त जास्तच प्रबळ होत राहिली. बिचारा मन मारून समुद्रकिनार्यावर बसून वेळ काढी.

सम्मोहिनीने रूपधरच्या मनातली इच्छा बरोबर ओळखली. तो आपला देश विसरू शकणार नाही, हेही तिने ओळखले. एके दिवशी ती त्याला म्हणाली, "तुला पाहून दया येतेय मला. तुला स्वदेशी पाठवायचं ठरवून आहे मी. काळजी नकोस. बूढ, तोंडून ओंढ्यांचा एक तराफा स्वतःसाठी. प्रवासात काप्यासाठी पुरेसा अन्नसाठा देण्याची व्यवस्था करीन मी. कपडे देईन अन् अनुकूल हवाही देईन. तिच्या मदतीनं सुरूरूप स्वदेशी जा."

तिचे बोलणे ऐकून रूपधरचे शरीर भयाने परघरले. तो म्हणाला, "यात नक्कीच काही काळंबेरं आहे; तुझं काहीतरी कारस्थान असावं यात. नाही केवळ एका तराफ्याच्या माह्याने मी घोर समुद्रातून प्रवास करावा असा सद्दा कसा दिला असताम् नू? चांगल्या मजकूर नाकातुद्धा समुद्रात सोडून जातात, तेव्हा या नुसत्या तराफ्याचा काय भरवसा? 'तू मनापासून मला पाठवत आहेस' याची जोपर्यंत मला खात्री पटत नाही तोपर्यंत माझा इयून निघायचा प्रश्नच येत नाही."

"तुझी बुद्धीच वाकळी आहे. म्हणून तुला संशय येतोय. तुला वाटत असेल तर मी शपथ घेते. तुला मदत करावी, एवढाच अद्देश आहे माझा. मला इतकी कठोर समजू नकोस. तुझी अवस्था पाहून, दया आली मला तुझी!" सम्मोहिनी बोलली.

रूपधरला गुहेत घेऊन जाऊन तिने त्याला जेवण दिले. नंतर त्याला म्हणाली, "घरी परतायचा तुझी इच्छा अमदी नैसर्गिक आणि योग्य असोच आहे. पराच्या वाटेवर तुला किती कष्टातून जावं आहे, ते घेणार नाहीस. आपला निर्णय बदलशील तू, तर सद्दा आहे की मृत्यु आणि म्हातारपण यांतून वाचून इथेच रहा कायमचा."

यावर रूपधर म्हणाला, "घरी जायची तर माझी अमदी तीव्र इच्छा आहे. मी सरोवरच या संधीच्या प्रतीक्षेत आहे. याच प्रयत्नात तर मी कित्येक कष्ट झेलले; किती संकटांना तोंड दिलं. या वेळोही जर मी संकटात सापडलो किंवा एकादे वेळी मी असहाय्य झालो, तरी समजेन की मी आपली एका संकटातून पार होत आहे; अडचणींच्या मागपिकी हाही एक आहे. यापेक्षा आणखी तर काही नाही होणार नं? पहा, मी तसा खूपच सहनशील आहे."

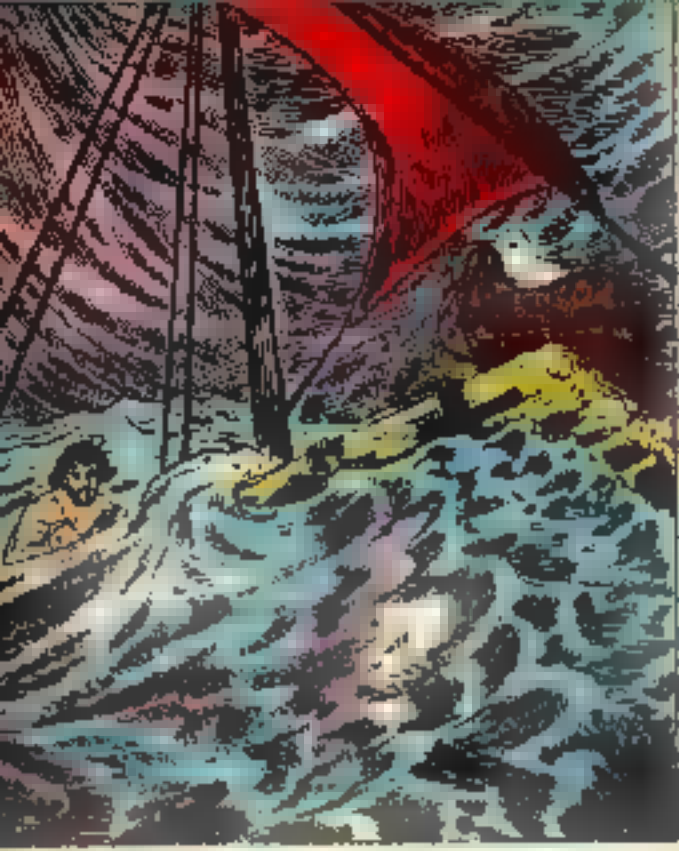
दुसऱ्या दिवशी सकाळीच सम्मोहिनीने

एक धारदार कुन्हाड आणि कोयता रूपधरच्या हवाली केले आणि ती स्वतः त्याच्या बरोबर जंगलात गेली. तेथे अंघ्रि अंघ्रि साऱ्यांचा एक समूह होता. रूपधरने त्यातली वीम झाडे तोडली व ती कोयत्याने तासून काढली. त्यातून त्याने एक छोटीशी नाव बनवली. वल्ही आणि डोलकाठी ही त्याने नावेवर बसवली. शिडामाठी जरूर असणारे वस्त्र सम्मोहिनीने त्याला दिले. नंतर ती नाव रूपधरने समुद्रात नेली.

हे काम पुरे होताहोता चार दिवस गेले. दिवशी सम्मोहिनीने त्याला स्नान घातले, प्रवासासाठी आवश्यक सर्व वस्तु दिल्या. आता वल्ही पकडून रूपधर नावेत बसला.

प्रवासासाठी अनुकूल वारे वाहू लागले. रात्री रूपधर जराही झोपला नाही. आकाशातल्या ताऱ्यांच्या आधारे दिशा ठरवून तो सफर करत राहिला. तो निघाला, त्यावेळी सम्मोहिनीने त्याला सांगितले होते की, 'सप्तर्षी तारे डावीकडे रहातील याकडे नीट लक्ष ठेवून प्रवास करत रहा.'

पंधरा दिवस प्रवास झाल्यानंतर वादळ सुरू झाले. एकाएकी आकाश दाट ढगांनी भरून गेले, वेगवान वारे वाहू लागले. रूपधरला तर वाटू लागले की, आपला मृत्यु आता निश्चित आहे.

''कितो दुर्दैवी आहे मी ! द्रौप युद्धात मेलेले वीरच सरे गायवान! त्यांच्या प्रेतांचा

दाहनसंस्कार होवू शकला. पण मी मात्र या अर्धांग समुद्रात अनाथासारखा मरून जाणार आहे. असल्या मरणापेक्षा त्या वज्रकायचा मृत्यु फार बरा! तसलं मरण माझ्या नशिबी नाही !'' राहून राहून असले विचार त्याच्या मनात येवू लागले.

'देवतांनी सुट सुट ठरवलेलं दिसतंय' असेही त्याला वाटले. वाऱ्याच्या छक्क्याने वरुहे त्याच्या हातून सुटले अन् दुसऱ्याच क्षणी नाव जमिच्या जागी गोल फिरू लागली. पाण्यात पडला; तरीही प्रसंगावधान राखून पटकन् पाण्यावर येवून तो नावेत चढून बसला. मातोवर होणाऱ्या लाटांमुळे अजूनही त्याची फिरत होती अन् एकाद्या चेंडूसारखी इकडून तिकडे फेकली होती.

याच वेळी रत्नकी नाकाची एक देवी समुद्रपक्षाच्या रुपाने नावेच्या टोकावर येवून बसली. तिच्या जोडीत एक वस्त्र होते. ती म्हणाली, ''रूपधर, तुझ्या जिवाला काहीच धोका नाहीय. देवता तुला संकटात टाकू शकतील, पण तुझी ही नाव अगदीच निरुपयोगी आहे. तू हे वस्त्र घेवून ते आपल्या कमरेला बांध अन् नाव सोडून देवून समुद्रात बुडी मार. तसं केलंस म्हणजे बुडायचा नाहीस तू. अगदी सुरक्षित किनाऱ्याला लागशील.

रूपधरला रत्नकीच्या बोलण्याचा मुळीच

विश्वास वाटला नाही. त्याला वाटले की, आपल्याला नवनव्या संकटात इकलण्यासाठीच जाळे विणले जात आहे. 'आता आकाश कोसळलं, तरी नाव सोडायची नाही.' या विचाराने तो नावेत अगदी घट्टपणे बसून राहिला.

परन्तु थोड्याच वेळात वाऱ्याच्या जोरदार थपडेने त्याची नाका तुटून तिची छकले झाली. हाती एका गोल घांवाचा तुकडा आला आणि तो त्यावर घोड्यावर स्वार बसला. रत्नकीने सांगितल्याप्रमाणे ते रूपधरने आपल्या कमरेला बांधले अन् पाण्यावर बुताणा पडून हाताने पाणी कापू लागला.

त्या कोलाहलमय समुद्रात अशा प्रकारे तो दोन दिवस पोहत राहिला. तिसऱ्या दिवशी सकाळीच शान्त झाले अन् थोड्या अंतरावर त्याला किनाराही दिसू लागला. रूपधरला वाटले की, आपले कष्ट संपत आलेत. पण क्षणभरात त्याच्या आले की पुन्हा इथेही मृत्यु आपली

प्रतीक्षा करत आहे. तो संपूर्ण किनारा मोठमोठ्या खडकांनी भरलेला होता. समुद्राच्या लाटा खडकांना जोराने धडका देत होत्या. 'एकाद्या लाटेने आपल्याला असे खडकावर नेवून आपटले तर काय होईल आपले?' अशी भीती त्याच्या मनात अुभी राहिली.

त्याने विचार केल्याप्रमाणेच घडले. एक जबरदस्त लाट त्याला किनाऱ्याकडे घेवून गेली. रूपधरने सावधपणे समोरची मिळ्या घट्ट पकडली. पण परत फिरताना ती लाट त्याला पुन्हा समुद्रात घेवून गेलीच. त्याचे हात मात्र या प्रयत्नात सोलून निघाले.

दुसऱ्या वेळी रूपधरने आपल्या पोहोण्याची दिशा बदलली. तो तटाला समांतर पोहू लागला. थोड्या वेळाने तो एका नदीच्या मुखाशी पोचला. पाहून रूपधरच्या जिवात जीव आला. आपल्याला वाचवण्यासाठी तो नदीची प्रार्थना करू लागला. कसातरी तो जमिनीवर पोचला आणि दुसऱ्याच क्षणी बेहोश होवून पडला.

अंतर

लेलापुरहून सुगंधपुर बारा मैल अंतरावर आहे. राजेदला काही जखमी कामासाठी तेथे जायचे होते. नोकर कामावर न आल्यामुळे त्याला स्वतःलाच धोडागाडी घेऊन जावे लागले.

गावरपासून जेमतेम दोन मैलांवर आला असेल, इतक्यात त्याला [ ] तेरा वर्षांचा एक मुलगा चिंताक्रान्त अवस्थेत वाटेत जुभा असलेला दिसला. राजेदने [ ] प्रेमाने विचारले, "काय झालं रे बाळा? काळजीत दिसतोस? कुठं जायचंय तुला?"

"माझे गाव इधून दोन मैलांवर आहे. इधवर आलो कमाबसा; [ ] आता पुढे चालणं अशक्य झालंय मला. खूप धकलोय; पायही दुखत आहेत कार!" मुलगा कुत्तरला.

राजेन्द्र त्याला म्हणाला, "बस माझ्या गाडीत; मी सोबतो तुला तुझ्या गावी."

दोन मैल पुढे गेल्यावर राजेन्द्रने गाडी थांबवून विचारले, "कुठंय तुझं गाव."

मुलगा म्हणाला, "आता आणखी तीन मैल अंतर [ ] नागेन."

आणखी तीन मैल गेल्यावर राजेन्द्र व्यंगाने म्हणाला, "काय, आता तरी आलं का तुझं गाव?"

"नाही, आणखी [ ] मैल [ ] नागेन आता, तिथंय आहे माझ्या मामाचं [ ] मी जिथे गाडीत बसलो ना, तिथून मागे दोन मैलांवर माझे आई वडील रहातात. सरंच सांगतंय मी, ओटं नाही यात थोडे सुद्धा!" मुलगा बोलला.

त्याचे बोलणे ऐकून त्याच्या लबाबपणाचे राजेन्द्रला मोठेच आश्चर्य वाटले!

वचन भंग

कुदनिश्चयी राजा विक्रमादित्य पुन्हा झाडापाशी आला. त्याने झाडावरून पेंढ उतरवले आणि आपल्या [ ] टाकले. तो नेहमीप्रमाणे स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा [ ] वेताळ बोलू लागला - "हे राजा, कित्येक सूत्र व सत्प्रवृत्त माणसे कधी कधी वचनभंग करायला प्रवृत्त होतात, पण दोष तर त्यांचा स्वतःचा असतो. उदाहरणार्थ राणी कीर्तिमतीची गोष्ट मी तुला सांगतो. एका सुप्रसिद्ध वेशाची राणी असून ही, तिने गंधर्वकन्या चित्रलेखा हिला दिलेले वचन निभावले नाही. गोष्ट ऐकता ऐकता तुम्हा यकवा ही अमळ दूर होईल. ऐक तर...." वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

चंद्रघर कुदन देशाचा राजा होता, त्याच्या राणीचं नाव होतं कीर्तिमती. चंद्रघरच्या आईने तिला लहानपणीच आपल्या घरी आणून ठेवले होते. 'मी तुला आपली सून बनवीन'

वेताळ कथा

असे वचन ही तिने तिला दिले होते.

चंद्रधर आणि कीर्तिमती लहान-पणापासूनच एकमेकांच्या साविध्यात राहिले. त्यामुळे त्यांचे परस्पर प्रेम वाढत गेले. पण जेव्हा लग्नाचा प्रश्न पुढे आला, तेव्हा कीर्तिमतीने विवाहाला नकार दिला. तिच्या दृष्टीने चंद्रधर फारच रूपसंपन्न युवक होता. त्यामानाने तिचे स्वतःचे रूप साधारण होते.

मनमोहक व अद्भुत रूपवान चंद्रधर एका साधारण सुंदरी कीर्तिमतीशी लग्न करणार - या विषयावर सेवक-सेविका आपापसात कुजबुजत. 'चंद्रधर कीर्तिमतीशी लग्न करील ही, पण भविष्यात तो एकाद्या सुंदर गंधर्व-कन्येशी विवाह करील.' अशी भविष्यवाणी

सर्व जण वर्तवू लागले.

कीर्तिमतीने ही बोलणी एक-दोनदा ऐकली पण, तिला फार वाईट वाटले. तिच्याच्याने हे सर्व सहन होईना आणि शेवटी एक दिवशी ती चंद्रधरला म्हणाली - "वाटतं तुम्ही आपणाला योग्य अशा एकाद्या सुंदर सौशी विवाह करावा."

स्मितहास्य करीत चंद्रधर म्हणाला - "कीर्ति, अग मी केलं तर तुम्याशीच करीन."

चंद्रधरच्या बोलण्याने कीर्तिमतीचे बरेच झाले, काही दिवसांनी दोघांचा विवाह ही घाटामाटात साजरा परंतु काही वर्षे जाऊन ही जेव्हा त्यांना अपत्य-लाभ झाला नाही, तेव्हा असंतोषाची सुरुवात झाली, आणि ही भावना दिवसें दिवस वाढू लागली.

परिस्थितीत परिणमिच्या रात्री पत्नि-पत्नि जेव्हा नौका-विहार करीत होते, तेव्हा आकाश-मार्गाकून जाणाऱ्या चित्रलेखा नावाच्या एका गंधर्व-कन्येने त्यांना पाहिले.

चित्रलेखा विद्युन्मय नावाच्या एका राजाची मुलगी होती. गंधर्व-लोकात सौंदर्य-सम्राज्ञी म्हणून ती प्रसिद्ध होती. सर्व गंधर्वगण तिच्या सौंदर्याची तोड भरून स्तुति करीत. कुठल्या ही गंधर्व-पुरुषाशी ती लग्न करायला तयार नव्हती, कारण तिच्या दृष्टीने तिच्याशी विवाहाला योग्य असा कोणी युवक गंधर्व-

लोकी नव्हता. तिने जेव्हा तेजस्वी व अतिसुंदर चंद्रधरला पाहिले, तेव्हा त्याच्यावर मोहित झाली. मनातल्या ती त्याच्या सौंदर्याची प्रशंसा करू लागली. ती अद्भुत स्वरूपात त्याच्या मागे राहू लागली. हे दोघे राजदंपति असून संतान-प्राप्तीच्या अभावी दुःखी आहेत हे तिला समजलं.

चित्रलेखा गंधर्व-लोकी परत गेली खरी, पण तिला चैन पडेना. एक दिवशी चंद्रधर राजोद्यानात एकटाच हिंडत होता, तेव्हा ती समोर येऊन उभी राहिली. तिने परिचय करून दिला आणि आपणाशी विवाह चंद्रधरला विनंती केली.

अनपेक्षित घटनेचे चंद्रधरला रूप आश्चर्य वाटले. मोठ त्याने हा प्रस्ताव फेटाळून लावला.

तरी पण चित्रलेखा आपल्या परीने प्रयत्न करीतच राहिली. ती कीर्तिमतीला एकांतात भेटली. तिने तिला आपली इच्छा सांगितली आणि चंद्रधरने नकार दिल्याचे ही सांगितले. मग ती कीर्तिमतीला म्हणाली - "चंद्रधरचं तुझ्यावर फार प्रेम आहे. म्हणूनच माझ्या सारख्या रूपसुंदरीच्या प्रेमाची त्याने अवहेलना केली आणि तुझ्यासारख्या सामान्य स्त्रीबरोबर जीवन जगण्याचा त्याचा हट्ट आहे. त्याचा निर्णय म्हणजे काळ्या दगडावरील रेव! सौंदर्याची गोष्ट जाऊ दे, पण तुझ्यापासून त्याला अपत्य-लाभ होणार नाही याबाबत

तुला काय वाटतं? तू असाच राहू वेणार का?" चित्रलेखेच्या या बोलण्याने कीर्तिमतीचे अंतःकरण व्यथित झाले, तरी दृढ स्वरात तिने प्रश्न केला - "अगोदर मला हे सांग की या सान्या गोष्टी तू मला कशासाठी ऐकवीत आहेस?"

चित्रलेखा म्हणाली - "मी उगाचच तुझ्याशी कशाला बोलू? जर तुला आपल्या नवऱ्याला सुखी पहायद्याचे असेल आणि तू जर स्वार्थी नसशील तर आपल्या पतीने माझ्याशी विवाह करावा असे काही कर. त्याला समजाऊन सांगून माझ्याशी लग्नाला तयार कर. एक वर्षाच्या आत त्याला संतान-प्राप्ति होईल आणि त्याच्या जीवनात आनंदी-

आनंद होऊन जाईल. माझ्याशी विवाह केला की त्याचे तुझ्यावरील प्रेम कमी होईल असे समजू नकोस. तुझ्या त्याग-वृत्तीमुळे तो होईल आणि त्याचे तुझ्यावरील प्रेम वाढेल. तुझा निस्वार्थपणा पाहून तो तुझी प्रशंसा करील. त्याच्या दृष्टीने तू महान बनशील !”

कीर्तिमती थोडा वेळ काही बोलली नाही. मग म्हणाली - “पण माझी एक अट आहे.” आश्चर्याने चित्रलेखने विचारले - “अट? बरं तुझी काय अट आहे?”

“आज चैत्र शुद्ध पंचमी आहे. आजपासून मला एक वर्षाची मुदत दे, येणाऱ्या चैत्र शुद्ध पंचमी पर्यंत मी जर माता बनू शकले नाही,

तर चंद्रघरशी तुझे लग्न व्हावे यासाठी मी यथाशक्ति प्रयत्न करीन, मी तुला वचन देते.” कीर्तिमतीने आपली अट सांगितली.

‘ठीक आहे’ म्हणून चित्रलेखा निघून गेली. एक दिवशी कीर्तिमती देवीची पूजा करून जेव्हा मंदिराबाहेर पडली, तेव्हा कोपऱ्यात बसलेल्या एका वृद्ध साधूने तिला आपल्याकडे बोलवले.

कीर्तिमती साधूजवळ आली आणि नव्वतापूर्वक केमा. मंदस्मित करीत साधूने तिला आशीर्वाद दिला आणि विचारले - “मूल-बाळ नसल्यामुळे तू दुःखी आहेस. होय ना?”

कीर्तिमतीने होकाराची मान हलवली. “जरा हात दाखव बरं!” म्हणत त्याने तिचा हावा हात हाती घेतला आणि हस्तरेषांचे निरीक्षण करीत म्हणाला - “तुझ्या संतान-रेषा नाही. परंतु ती नसली तरी तुझं भविष्य दिसतंय! एक काम करू शकशील?”

“सांगा बरं, मी काय करू ते?” कीर्तिमतीने विचारले.

“या देशाच्या उत्तरेला विद्रुम पर्वतराजी आहे हे तुला माहीत असेलच. या डोंगराच्या मध्यभागी एक दरी आहे. त्या दरीच्या उत्तर भागात महर्षि व्योमकेश यांचा आश्रम आहे. ते मोठे महात्मा आहेत. तू आपल्या नवऱ्यासह चैत्र शुद्ध पंचमीच्या सुप्रभाती तेथे जा.

महर्षींना सांग की शरत्कारने आपल्याला इथं पाठवलय. मम काय करायचं ते ते तुला सांगतील.”

आता कीर्तिमतीच्या मनात आशा जन्मत आली. ती म्हणाली - “स्वामीजी, मी आदेशानुसार सर्व काही करीन. आम्ही उभयता तेथे अवश्य जाऊ.” साधूला अभिवादन करून ती घरी परतली.

त्या दिवशी रात्री साधूचे सर्व बोलणे तिने आपल्या नवऱ्याला सविस्तार सांगितले आणि म्हणाली - “ही माझी शेवटची संधि आहे. यावेळी आपलं आजमावून पहावं वाटतं. तुम्ही कराल?” अधिक काही ती बोलू शकली नाही. गप्प राहिली.

पत्नीचा उद्देग पाहून चंद्रघर म्हणाला - “कीर्ति, अग आपण पति-पत्नी आहोत. सुख-दुःख आपण दोघांनी ही वाटून घ्यायचं आहे. मूलाची केवळ तुलाच आहे असं नाही. ही आहोय की ! किती ही कष्ट झाले, तरी आपण दोघे ही तेथे जाऊ.”

मग कीर्तिमती आणि चंद्रघर दोघे ही महर्षींना भेटायला निघाले. चैत्र शुद्ध पंचमीच्या दिवशी सकाळी व्योमकेश कधीच्या आश्रमात पोचले. वयोवृद्ध दयाळू महर्षींनी मोठ्या प्रेमाने उभयतांचे स्वागत, त्यांचे कुशल-सेम विचारले.

चंद्रघरने आपल्याला अपत्य नसल्याचे दुःख

महर्षींना सांगितले व कीर्तिमतीला देवळात भेटलेल्या साधू शरत्कार यांची मोठ ही सांगितली.

तेव्हा व्योमकेश म्हणाला - “बेटा चंद्रघर, बरा तुझा उजवा हात दाखव बरं मला.”

महर्षि काही वेळ हातावरील रेषांचे निरीक्षण करीत राहिला. आणि नंतर म्हणाला - “तुझ्या हस्त-रेषांमध्ये संतान-रेषा दिसत नाही. परंतु शरत्कारच्या कल्पनेनुसार एकादा अवभुत चमत्कार घडू शकेल!”

“अद्भुत चमत्कार !” राजदंपतीच्या आश्चर्याला पारावर राहिला नाही. व्योमकेश पुढे म्हणाला -

चंद्रोदयाच्या वेळी तेथे आणि आपल्या भाग्याची परीक्षा पहा.

महर्षीचे हे बोलणे ऐकून कीर्तिमतीला अमळ संतोष वाटला. ती म्हणाली - "स्वामीजी, माझी दुसरी काही इच्छा तर नाही, एक विवाहित स्त्री म्हणून संतान-प्राप्तीची माझी न्यायोचित व धर्मसंगत नाही का?"

कीर्तिमतीच्या बोलण्यावर महर्षि विचित्रपणे हसत - "धर्मचि स्वरूप अति सूक्ष्म असते. धर्माची बृहता केवळ परमेश्वराला माहोत!"

नंतर महर्षींनी सांगितल्याप्रमाणे चंद्रधर व कीर्तिमती चंद्रोदयापूर्वी आंब्याच्या झाडाखाली पोचले. एकच एक आंबा सुवर्ण-फळासारखा चमकत होता. कीर्तिमतीने त्या फळाकडे मोठ्या भक्तिभावाने पाहिले व नमस्कार केला. आपली ओंजळ पुढे करीत ती उभी राहिली. चंद्रधर ही थोड्या अंतरावर ओंजळ पुढे करून उभा राहिला. चंद्रधर असे करीत अशी कीर्तिमतीने कल्पना ही केली नव्हती.

चंद्रोदय झाला. झाडावरील एकुलता एक आंबा हळू हळू खाली आला आणि चंद्रधरच्या ओंजळीत येऊन पडला.

हे दृश्य पाहून कीर्तिमती स्तब्ध झाली. पण थोड्याच वेळाने तिने आपल्याला सावरले. चंद्रधरने अर्धा आंबा कीर्तिमतीला दिला आणि

तिने तो आनंदाने खाकारला. दोघांनी ही बघे फट्ट खाहे.

आतापर्यंत मौन असलेली कीर्तिमती म्हणाली - "प्रभु, आपली काय इच्छा आहे ते मला सांगाल?"

गंभीरपणे चंद्रधरने उत्तर दिले - "कीर्ति, तू स्वतः विद्यावती आहेस, विवेकसंपन्न आहेस. मी जे काही बोलतो व करतो, त्यामुळे तुला होत अमावा असे वाटते. महर्षींनी सांगितलेल्या गोष्टी तू विमरली नसशील. ते म्हणाले होते की आपली इच्छा धर्मसंमत असली पाहिजे. आपल्याला अपत्य नाही ही आपल्यातील एक उणीव आहे. सृष्टीच्या संबंधात याचा विचार केला,

यात काही अधर्म आहे मला वाटत नाही. विधि-विधान अपूर्व असते. आपण त्याचा आदर केला पाहिजे. त्यात बदल करू नाही! असेच काही विचार माझ्या मनात येत राहिले. चोर चोरी करून घन कमवतो, अगोला साडी ठेवून विवाह-बंधनात बांधून घेतलेला नवरा निःसंतान पत्नीची उपेक्षा करून सोशी विवाह करतो - ही धर्मविरुद्ध आहेत. गेले काही दिवस मी वंशवृद्धीसाठी असे धर्म-विरुद्ध कार्य करावे यासाठी मला आग्रह करण्यात येत आहे. म्हणून मी पवित्र वृक्षाला प्रार्थना केली - "हे धर्ममूर्ति, आम्हाला आशीर्वाद दे की जप्रीच्या पवित्र विवाह-बंधनात

बांधले गेलेले आमचे जीवन शेवट पर्यंत आनंदाने व्यतीत व्हावे."

कीर्तिमतीला थोडे वाईट वाटले खरे, पण दुसऱ्याच क्षणी तिचा आनंद गगनात मावेना. संतति नसली तरी अमा उत्तम आदर्श पति मिळवून आपण घन्य झालो असे तिला वाटले. दुसऱ्या दिवशी पति-पत्नी आपल्या राजधर्मीला परत आले. काही दिवसांनंतर चैत्र शुद्ध पंचमीच्या दिवशी आपल्या वायद्यानुसार चित्रलेखा कीर्तिमतीला येऊन भेटली.

कीर्तिमतीने मोठ्या प्रेमाने तिला बसवले व तिचा आदर-सत्कार करून म्हणाली - "चित्रलेखे, मला क्षमा कर. मी वचन-भंगाचे

पाप करीत आहे. माझा नवरा एकपत्नीव्रती आहे!" आणि घडलेली सारी कहाणी तिने चिन्तेसेला ऐकवली.

आशीर्वाद देत चिन्तेसेला म्हणाली - "कीर्तिमती, तू मोठी भक्त्यवान आहेस, तू लवकरच माता बनशील!" आणि ती निघून गेली.

एक वर्षात कीर्तिमती बरोबरच माता बनली. तिला एक सुंदर मुलगा झाला.

एवढी गोष्ट ऐकवून वेताळाने राजाला प्रश्न केला - "राजा, कीर्तिमतीने वचन-भंग तर केलाच. यात तिचा स्वार्थ स्पष्ट दिसतो. हातावर संतान-रेषा नसताना ही ती माता बनली ही मोठी विचित्र गोष्ट नाही का? माहीत असून ही माझ्या या शंकेचे निराकरण केले नाहीस, तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे-तुकडे होतील. तू जाणतोसच."

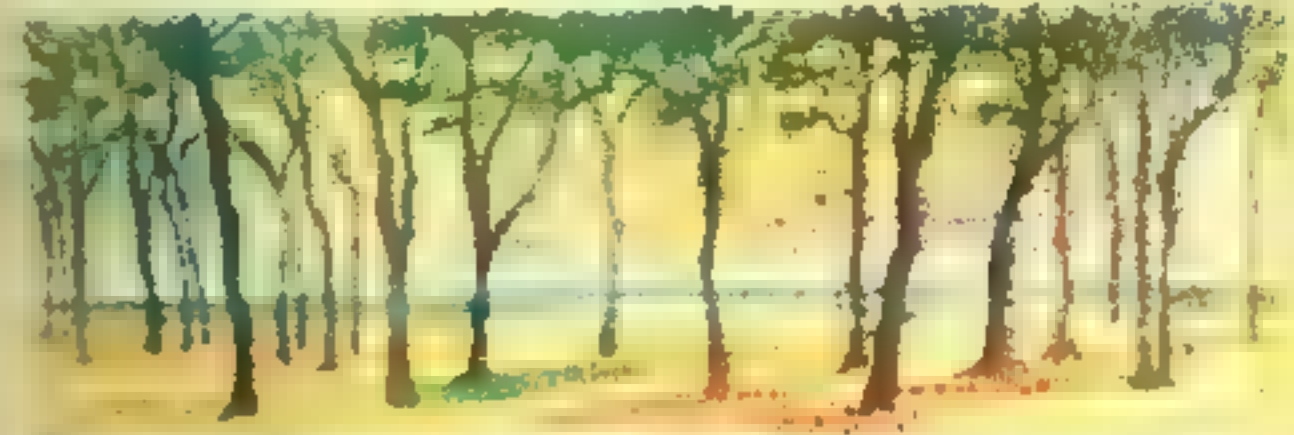
शंकेचे समाधान करीत राजा विक्रमादित्य म्हणाला - "कीर्तिमतीने स्वार्थी बनून वचन-भंग केला असं म्हणता येणार नाही. निःसंतान राहून धर्म-संपन्न कार्य करण्याच्या

तिच्या नवऱ्याच्या प्रवृत्तीमुळे ती असहाय्य बनली होती. तिने दिलेले वचन पाळले असते, तर चंद्रधरच्या म्हणण्यानुसार ते धर्मविरुद्ध वर्तन झाले असते. तेव्हा ते पाप तिला करायचं नव्हतं. चंद्रधरच्या प्रार्थनेतील हे आपण समजून घेतले पाहिजे. एक आहे - विधिलिखित बदलत जावं आणि त्याला संतान-मिळा प्राप्त व्हावी. यामुळे पति-पत्नीचे जीवन आनंदाने भरून जाईल. दुसरी गोष्ट आहे - दुर्भाग्याने संतान-प्राप्ति न झाली तरी परमेश्वराने आशीर्वाद की त्यांना जीवनात आनंद उपभोगता येईल. चंद्रधरच्या धर्म-मूलातील ही सूक्ष्मता आपण समजून आली पाहिजे. आणि यामुळेच त्याची भाग्य-रेखा बदलून गेली. चंद्रधरला धर्म-अधर्माचे ससोल ज्ञान होते. आणि म्हणूनच त्याच्या प्रार्थनेमुळे असाध्य ही झाले."

रीतीने मीन-भंग आल्यावर वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि साहावर बसला.

मुंबईच्या वाटेवर

सूत्र पाठ : ... विनयकरी : ...

हा मुंबईचा व महाराष्ट्र राज्याचा ... प्रवेश आहे. ... किनाऱ्याची लांबी १२ कि.मी. असून त्यावर ... एकदम्याच्या कोळ्यांची सुंदरशी सहान लहान ... बसनेली आहेत. संपूर्ण किनाऱ्यावर बघभेरचीची (कॅन्युरिना) झाडे आहेत. मोती व नानी दमज हे ... पूर्वी इथे ... वसाहतीच्या पोर्तुगीजांची ... देत बघे आहेत.

मुंबईच्या समरकिनारा दमजपर्वत येवून संस्तो आणि दमजवनंतर ७२० कि.मी. लांबीचा कोकनकिनारा सुरू होतो. ... मुत्तर टोकवता समरकिनारी सान्त बसे इहानू भरू वसलेले आहे. १८८० मध्ये इथे येवून इराणी लोकांनी या जागेने फळनावांच्या खेतात रूपान्तर करीपर्यंत ही फक्त काही झाडे मुद्दुपे बमजारी बोसाड जम्या होती.

इहानू शहर तेथील चिकूसाठी फार प्रसिद्ध आहे. ... वाफ्या देशांतील मुख्य चिकू कुत्सादनाचा प्रान्त आहे. इथे चिकू मुंबईला नेते जावून, तेथून देशपर त्यांचे वाटप केले जाते.

इहानूपासून मुंबईपर्यंतच्या बघर्वा किनारी

▲ ... ...

© ... ..

रस्त्यावर नाला सोपारा हे खेडेगाव आहे. प्राचीन काळी हे एक गजबगलेले बंदर असताना त्याला 'शूर्परेक' नावाने ओळखले जाई. शूर्परेक वरून नाव मिळालेली 'मुपारी' व्यापाराची मुख्य वस्तू होती. मत्तवस्त्र व अन्य भागातून सुपारी इथे आणली जाऊन नंतर ती अंतरेकडील निरनिराळ्या ठिकाणी पाठवली जात असे. मोत्यांचे शिंपले वेचणे हा द्यव्या एक महत्त्वाचा मुद्योय होता आणि त्यातून काढलेले मोती चीनमध्ये पाठवले जात.

अशी एक दस्तकथा आहे की गौतम बुद्ध आयल्या एका पूर्ववतारात येथे जन्मला होता. या प्रवेशात स्तूप इत्यादि अनेक घोंड अवशेष सापडले आहेत.

नाला सोपारापासून दहा कि.मी. दक्षिणेकडे असणाऱ्या वसईत पापडीचा बोटी बांधण्याचा कारखाना आहे. इथला सागरकिनारा पूर्वी खीर, कडंब, साग वगैरे झाडांनी व्याप्त होता. लाकूड बोटी बांधण्यासाठी अजून समजले जाते. पोर्तुगीजांच्या शासनाकाली १६ व्या व १७ व्या शतकात बोटी बांधायच्या बुद्धोगाची बांगसोब भरभराट आली होती. आपला विमाल वास्तव्याच्या किस्व्यांचे, चर्चेंसचे आणि जमीर अमरावांच्या रहाण्याच्या हवेत्यांचे अवशेष आजही त्या काळच्या पोर्तुगीज शासकांची आठवण करून देतात. आज मुंबई महाराष्ट्रा भाजीपाला पुरवण्याचे वसई हे एक महत्त्वाचे केंद्र आहे.

या प्रांतातून वहाणाऱ्या तानसा नदीच्या सोऱ्यात व आमपास अनेक ठिकाणी 'जुनेरी' म्हणजेच

जुनेरीचे वरम पाण्याचे झरे

भिखूनी इसवी सनाच्या दुसऱ्या ■ दहाव्या शतकात केलेली कोरीवकामे, शिल्पे, स्तंभ व स्तूप आहेत. ज्ञानांदरीस होदातून येथे वर्षभर पाणीपुरवठा होतो. सांध्याच्या निवऱ्याची व पावसाळ्यातील अधिक पाणी टेकडीवरून साह्याने खाली नेण्याची फार सुलभ व्यवस्था इतक्या जुन्या काळात केलेली असल्याचे आढळते.

येथील सर्वात आकर्षक अशा दोन गुफा म्हणजे दरबार व चैत्यगुफा होत. गुफेच्या मुख्य आयताकृती जागेत दबडी ठेंगण्या ओळी आहेत. बौद्ध भिक्षू या बाकांचा बहुधा प्रार्थना सभासाठी उपयोग करत असावेत. धव्य चैत्य मुकेत एक प्रचंड स्तूप व बुद्धाच्या मोठारूपा

जुनेरीपासून २९ कि.मी.
वरील वसईचा किना

कापेरीच्या चैत्यगुफेतील
स्तूप

कापेरी चैत्यगुफेतील
स्तूप

कापेरीची
चैत्यगुफा

शिवमंदिर, नाशिक

मंगलाची चमेली

मूर्ती आहेत.

जोनेश्वरी येथील या कान्हेरी शैल्यापासून घोटया कि.मी. दगडात कोरलेले शिवमंदिर आहे. भक्तकाव्या वुसण्या ते बांधले गेले आहे.

मुंबईपासून ५४ कि.मी. दूर अंबरनाथ येथील शिवमंदिर ही रूप प्रसिद्ध आहे. हे मंदिर एका खोलगट जागेत काळ्या पाषाणाने बांधलेले आहे. स्वयंभू मानले गेलेले इयत्ते शिवलिंग जमिनोपासून बाढ फूट व्हात आहे. पाकिस्तानातून आलेल्या

शिवलिंग

शिंदी लोकांनी बस्ती केव्हापासून या मंदिराची भरभराट झाली आहे.

मुंबईच्या सीमेवरील ठाण्याच्या बाहेरीलकडे ठाणे शहर आहे. काशेकडेच्या नांदव लांब पट्ट्यात चरतीच्या पाण्याची दलदल व मिठाकराचे बाके आहेत. काही वर्षे असून ही ठाण्यापासून ते मुख्य भूभांडरील टोम्बेवर्षी दलदलीत १८ कि.मी. पसरलेली आहे.

दुसरे वेळे देशातील सर्वात प्रमुख असे 'मात्रा अंटार्कटिक रीसर्च सेंटर' हे अणुसंशोधन केंद्र आहे.

वाईट स्वप्न

चमेली मोठी नर्विण होती. आपली सासू मंगला हिला ती कस्पटासारखी माने. तिचा जे काही घोड कायला ती तोही तिला 'आपण भुपकार करतोय' असे वाटे. मोठे पुण्यकार्य केव्हासारखे वाटे. सासूने कोणतेही केले तरी चमेली त्यात खोट काढी.

सासू वेळोवेळी परत आली की चमेली तिला विचारी, "काय सुनवाई म्हणू आवी, तिचा सर्वनाश व्हावा, असा काही नक्क बोलून नाही?"

सुनेला विचारी मंगला कुठेही बाहेर जायचे सोडून नुसतीच बाहेरच्या कट्ट्यावर बाबून बसली, की चमेली म्हणे, "हं! येवारी-जावारी माणसं मोजत बसला आहात काय? पोटाभर सायबं, अन् बसायबं रिकामटेकडं! तेंव्हा इतकंही काय न केतं, तर पचेल कसं खाणेल?"

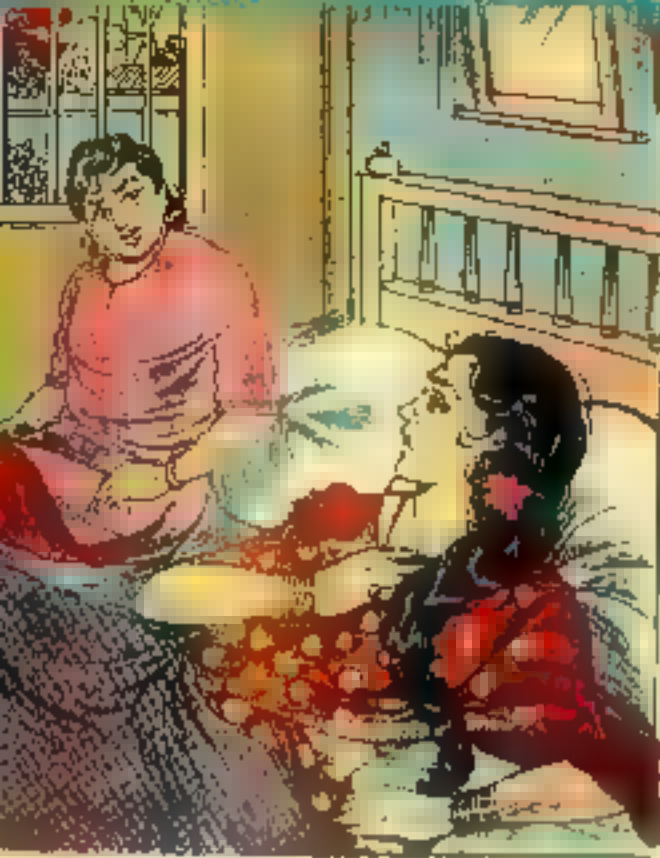
जेवतांना आणखी घोडं वाढायला सांगितलं चमेली सासूला म्हणे, "काय म्हणलात? आणखी हवंय? पण आणू कुठून आणजी? असं राहिलात, दिवाळीच की मुलाचं!" अन् इतके बोलून पानात अगदीच थोडेसे वाढल्यासारखे करी.

एकाद्या विचारी काहीही न बोलता मुकादयाने वाढलेलेच फक्त जेवली तर चमेली सासूला, "न खाऊन आजारी पडलात अन् बिछान्यावर पडून राहिलात, तर तुमच्या सेवेला इयं कोणी दामदासी नाहीयेत." असे म्हणून भांड्यातले समळेच अन्न तिच्या ताटात गुपडे करी.

सुनेच्या असल्या वागण्याने विचारी दुःखी झाली. चमेलीच्या नवऱ्याला-चन्दूला-हे सारे दिसे, कळे; पण बायकोपुढे त्याचे काहीच चालत नसे. तिच्यापुढे तो अगदी ओठ सिवून राही. बायकोने 'अठ' म्हटले, तर

सविनी कोल्हापुरे

अुठावे, 'यग' म्हटले, तर बसावे अशी त्याची यागणूक अम. याचे एकच कारण होते - ते म्हणजे चन्द्राची निर्धनता ! स्वतः काही अुद्योग सुरू कराना, इतके भांडवल त्याच्याजवळ नव्हते. चमेलीच्या आपानेच त्याला 'कुला'चा व्यापार सुरू करून दिला होता.

दिवसाकाठी एकदा तरी चमेली चन्द्राला म्हणेच, "पहा, माझ्या बाबांचीच कृपा आहे ही ! त्यांनी मदत केली नसती, तर तुम्हाला अन् तुमच्या आईला कुठेतरी मोलमजुरी करून आयुष्य कंटावं लागलं असतं."

एके दिवशी सकाळी सकाळीच चमेलीला एक भयानक स्वप्न पडले. अन् दचकून एकदम पलंगावर उठून बसली. स्वप्नात तिला असे

दिसले की, दाट हंगोनी व्यास आकाशातून चार माणसे लाकडांना बांधलेले कसलेसे ओझे घेऊन जात आहेत अन् त्यांच्या मागोमाग एक म्हातारी हमसून रडत चालली आहे. तिने आपले स्वप्न चन्द्राला सांगून विचारले, "या स्वप्नाचा काय अर्थ असेल बरं? या भयानक स्वप्नानं माझी झोप अुडाली अन् धूप मीतीही वाटतेय."

चन्द्राने थोडा विचार केला आणि म्हणाला, "दिवसा आपल्याला दिसणाऱ्या स्वप्नांना घाबरण्याचं काही कारण नाही; पण रात्रीची मात्र फार धोकादायक असतात. मुख्यतः बीथ्या प्रहरातली स्वप्न तर फारच धोक्याची ! ती अगदी सरी होतात. आता अगोदर सांग पाहू, तुला कोणता आरवल्यानंतर पडलं की अगोदर ?"

चन्द्राच्या बोलण्यावर चिडत चमेली म्हणाली, "वा रे वा ! असं श्रावण चालवलेयत की जसे काही स्वप्न-शास्त्र पचवून आहात ! तुम्हाला तर चमेली अन् कमळ या फुलांमधला फरकही नाही कळत ! मला रडवण्यासाठी सारं नाटक चालतंय काय ?"

चन्द्रा गंभीरपणे म्हणाला, "ही काही खेळ किंवा हसवण्यारडवण्याची गोष्ट नव्हे. तुझ्या वाईट स्वप्नामुळे मी आणि तू, म्हणजे आपण दोघाही मोठ्या संकटात पडणार आहोत. आपल्या गावच्या पूर्वेस जो ननाव आहे नं,

त्याच्या अुतरेकडच्या बाभूळवनात एक मुका बैरागी आलाय बघ. गेलं वर्षभर तो कुठेकुठे फिरत होता. चार दिवसांपूर्वीच परत इथे आला आहे तो. स्वप्नांचा अर्थ छान कळतो त्याला. एक वर्षापूर्वी, म्हणजे आपल्या लग्न-आधी एका स्वप्नाचा अर्थही त्यानंच सांगितला होता मला."

चमेलीने कृतुहसाने यावर विचारले, "तुम्हाला सुद्धा असं काही वाईट स्वप्न पडलं होतं ?"

"वाईट नव्हतं, स्वप्न पडलं होतं मला," चन्द्रा बोलला. अुत्सुकतेने चमेलीने म्हटले, "मग सांगा ते स्वप्न ?"

"हं, ऐक ! मी एका सुंदर तरुणीच्या मागेमागे चाललो होतो, ती मला एका फुलबागेत घेऊन गेली आणि नाहीशी झाली !"

"वरं ज्ञानं; ज्ञानं ज्ञानं !" कुटकी वाजवून हसत चमेली म्हणाली.

"अगं मला सांगू दे तर खरं ! मधेमधे बोनू नकोस, मी मग स्वप्नाबद्दल त्या बैराग्याजवळ बोललो. बराच वेळ विचार करून तो म्हणाला, - "तुझ्याशी लग्न करणारी मुलगी तुझ्या जीवनात नंदनवन फुलवील. तिचं नावही एका फुलाचंच असेल. बघ, त्याचं बोलणं अगदी खरंच निघालं ना ?"

"हो, खरंच निघालं. पण तुम्ही तर म्हणत होता, की बैरागी मुका आहे ? त्यानं कसं

सांगितलं हे भारं ?" चमेलीने धांका व्यक्त केली.

"तुला तो सगळं बोटानं जमिनीवर लिहून दाखवील. ना संध्याकाळी त्याच्याकडे, अन् आपल्या वाईट स्वप्नाबद्दल विचार त्याला," चन्द्राने सांगितले.

संध्याकाळी चमेलीने आपल्या सासूला ओरडून बजावले, "मी बाहेर चाललेय. माझ्या अनुपस्थितीचा फायदा घेऊन शेजारधरी जाऊन बसू नका. आपल्या घराकडे लक्ष ठेवा नोट." अन् ती बैराग्याला भेटायला बाभूळवनाकडे निघून गेली.

चमेलीची चाहल लागताच बैराग्याने आपले डोळे अुघडले. आणि तो आपल्या लांब दाढीवरून हात फिरवू लागला. चमेली जरा

दूर बसली. सोड्या अडेने त्याला नमस्कार करून नंतर तिने विचारले, "स्वप्नांचा अर्थ सांगू शकणारे महात्मा आपणच का स्वामीजी?"

"स्वप्नांचा अर्थ विचारलास, तर सांगू शकेन, पण मी काही कुणी महात्मा वगैरे नव्हे." वैराग्याने मातीत लिहून सांगितले.

चमेलीने आपले स्वप्न सविस्तर सांगून विचारले, "या वाईट स्वप्नाचा काय अर्थ स्वामी?"

वैराग्याने काही वेळ होळे मिटून घेतले. नंतर होळे अुघडून त्याने लिहिले, "तुला स्वप्नात जी व्यक्ती दिसली तिचं नाव मला आठवत नाहीय, पण ज्याला ते ओझं बांधलं

होतं, ते पापी माणसांना नरकात पोचवायचं साधन होतं. तू ही लवकरच नरकात जाणार आहेस."

ते वाचून चमेली एकदम घाबरली. ती म्हणाली, "स्वामी, ज्या चार माणसांना पाहिलं, ती माणसं आपलं ओझं द्यातून वाहून नेत होती. नरक तर खाली पाताळात आहे ना?"

■ प्रश्न ऐकून आपल्या दाट दाढीत हसत वैरागी म्हणाला, "तू पाहिलेस ते दग नव्हेत. दिली जाणारी शिक्षा सहन न झाल्याने पापी लोकांच्या होळ्यातल्या पाण्याची होळी होती तो!" अर्थात् ■ सर्व त्याने जमिनीवरच लिहून सांगितले.

आता मात्र आपण बेशुद्ध पडणार असे चमेलीला वाटले. पण स्वतःला कसेबसे सावरत दीन स्वरात ती बोलली, "माझं नुकतंच लग्न झालंय. मला अजून एकाच मुलही नाही झालेलं. इतक्यासा वयात माझी अशी दुर्दशा ■ व्हावी? मागोमाग राहत येणारी म्हातारी म्हणजे माझी आईच ना?"

"अहं! ती रडणारी म्हातारी तुझी आई नव्हे. ती तर सासू होती तुझी. तुझ्यावर मनापासून प्रेम करणारी जगात तीच एक बाई आहे. ती मेल्यावर तिच्या एकुलत्या एका मुलाची काळजी वहाणारी तूच असशील नं? अन् त्याला मुलं देऊन त्याचा वंश तूच पुढे चालू ठेवणार नं? म्हणूनच तिचं तुझ्यावर फार

प्रेम आहे. ज्या वेळी तुझं प्रेत पलंगावरून सली जमिनीवर ठेवलं गेलं, तेव्हा तीच निचारी एकटी काय ती रडत राहिली. इतक्या चांगल्या बाईला तू जरा सुद्धा मान देत नाहीस, एकाचा कुठ्यासारखी वागवतेस तू तिला. दिवसेंदिवस तुझा पापाचा भार वाढत आहे. तो डोक्यावर अुचलून लवकरच तू नरकात ■ आहेस." वैराग्याने लिहिले.

ते वाचून पश्चात्तापाने चमेलीच्या होळ्यातून अंधू वाहू लागले. तिने विचारले, "या पापाला काहीच प्रायश्चित्त नाही का? या आपत्तीतून मार्ग सुचवून तुम्हीच बुद्धार ■ माझा."

होळे बन्द ■ वैरागी पुन्हा विचार ■ लागला. हातातली काठी हनेत फिरवून त्याने मातीत लिहिले, "आहे की मार्ग! जगदी या जगापासून सासूला ■ लाग. तिला आपला ■ तो ■ करील तुला. ■ तुझ्या वाईट स्वप्नाचा दोष दूर होईल. तुझं मासुष्य वाढून, मुलं होऊन तू सुखी होशील."

नंतर इशाऱ्याने वैराग्याने तिला परत आयला सांगितले. धरी पोचल्यावरोंवर मंगलेचे पाय धरून चमेली म्हणाली, "सासूबाई, गर्वामुळं मी आजपर्यंत फार त्रास दिला तुम्हाला. अज्ञानानं मी आपलं कर्तव्यही विसरले. क्षमा करा मला!"

दुसऱ्या दिवशी परसातल्या विहिरीवर चन्दू बांधोळ करत असताना, झाडांना पाणी घालायच्या निमित्ताने तेथे जाऊन मंगसा म्हणाली, "अरे, सुनेत हा आमूलाय बघत कसा झाला?"

हसत चन्दू म्हणाला, "हा सर्व तिच्या वाईट स्वप्नाचा प्रभाव, अन् वैराग्याची महत्ता!"

"मग योही जाते ■ दर्शन ■" मंगसा म्हणाली.

चन्दू एकदम म्हणाला, "अग आई, ■ नाही जमायचं. कारण सकाळीच तो दुसरीकडे निघूनही गेला!"

'वैरागी आपणच होतो' ही गोष्ट चन्दूने आईलाही सांगितली नाही.

विंचवाचा उंख

एका गावात दोन मित्र रहात होते. त्यातला पयनाभ हा स्वभावाने प्रेमळ होता अन् धर्मवीर होता कंजूस. पयनाभला मूलबाळ नव्हते, त्यामुळे तीर्थयात्रा करून पुण्यसंचय करायचे त्याने ठरवले. त्याच्याजवळ दोनशे मोहोरा होत्या. त्यातल्या शंभर आपल्याबरोबर वाटसर्चासाठी न्यायचे ठरवून भुरलेल्या शंभर तीर्थयात्रेला निघण्यापूर्वी कोठे तरी सुरक्षित ठेवाव्या असा विचार त्याने केला. पण ही रक्कम कोठे लपवावी, हे त्याला कळेना. त्याने आपला मित्र धर्मवीर याच्याजवळ सहा विचारला.

धर्मवीर म्हणाला, "तुझी रक्कम आपल्याजवळ ठेवली तर माझ्या हातून ती एकादे वेळी खर्च होईल अशी भीती मला वाटतेय. तेव्हा गावाबाहेरचं मोठं वडाचं झाड आहे ना, त्याच्याखाली तू या मोहोरा

पुरून ठेवाव्यास हे बरं. कोणाला कळणारही नाही. तू परत आलास, की ये काढून म्हणजे झालं."

मित्राचा हा सहा पटला. पण दिवसादवळया झाडाखाली रक्कम पुरली, तर कोणी पाहिल अशी भीती वाटल्याने हे काम अंधारात करावे असे पयनाभने ठरवले. एकट्याने जायचे नव्हते वाटल्यामुळे त्याने धर्मवीरलाही बरोबर नेले. त्याच्या समक्षच पयनाभने जमीन सोदून त्यात शंभर मोहोरा ठेवून सड्डा बुजवला. दुसऱ्याच दिवशी आपल्या बायकोसह तो तीर्थयात्रेला निघून गेला.

आपला नवरत त्या रात्री जराच अशीरा घरी आलेला पाहून धर्मवीरच्या बायकोने त्याला कारण विचारले. पयनाभने वडाखाली मोहोरा पुरून ठेवल्याची बातमी

त्याने तिला सांगितली. त्याबरोबर त्याच्या बायकोची बुद्धी फिरली. तिने ती रक्कम काढून जाणण्याबद्दल नवऱ्याजवळ हट्ट धरला. धर्मवीरने ते कुकर्म करायला नकार दिला. पण तसे न केल्यास विहिरीत बुडो मारून जीव देण्याची धमकी बायकोने देताच तो त्या झाडाकडे गेला अन् त्याने काढून आणून तिला दिली. तिने त्यातून स्वतःसाठी दामिने घडवले.

काही दिवसांनी पयनाभ परत आला. त्याच दिवशी वडाखाली जावून त्याने जमीन सोदली. पण तिथे मोहोरा नव्हत्या. हे काम धर्मवीरचेच असल्याचे त्याने ओळखले. सरळ गावपाटलाकडे जावून त्याने तक्रार नोंदवली.

सर्व हकिकत कळल्यावर पाटोल म्हणाला, "पयनाभ, आता काही अपयोज नाही. तू मागून धर्मवीर घन नकी परत देणार नाही. वडाखाली तू मोहोरा पुरल्यास, याला कोणी साक्षीदारही नाही. तेव्हा एक काम कर." अन् त्याने त्याच्या कानात काही सांगितले.

पयनाभ तेथून सरळ धर्मवीरकडे गेला. त्याला पाहून धर्मवीरचे हृदय भीतीने धडधडू लागले. पण पयनाभच्या चेहऱ्यावरून त्याला अजून काही कळल्याचे जाणवत नव्हते. तो अजून वडाकडे गेलाच

नसावा असे वाटून धर्मवीर त्याचे स्वागत करत भुत्साहाने म्हणाला, "अरे, ये ये पयनाभ. कशी झाली यात्रा?"

"हो, तुझ्या घयेने यात्रा खानच झाली. पण आता परत आपल्या दोघांना वडाखाली जायला हवं. कारण, यात्रेत सौभाग्यानं मी एक हजार मोहोरा कमवू शकलो. आता ते घनही पहिल्या ठिकाणीच गाडून ठेवायचंय, मग निश्चिंत होऊन या खेपेला काशीयात्रा करायचा विचार आहे माझा. भुद्धा रात्री येईन मी तुझ्याकडे. मग दोघं मिळून वडाकडे जाऊ." पयनाभ बोलला.

हे ऐकून धर्मवीर घाबरलाच! 'हो'

म्हणून त्याने पद्मनाभला रवाना केला. नंतर लगेच त्याने ही हकीकत बायकोला सांगून म्हटले, "आता अडकलो की मी ! कसा जाऊ असा त्याच्याबरोबर मी ? माझी चोरी अडक होईल ना!"

"इतके काय भिता ? माझे दागिने गहाण ठेवून मोहोरा आणा अन् आजच त्या पुन्हा वडाखाली लपवून या. त्या पाहून विश्वासानं पद्मनाभ आपल्या हजार मोहोराही तिथेच ठेवील. तो यात्रेला गेला की आपला आणखीच फायदा होईल ना?" धर्मवीरची बायको बोलली.

बायकोच्या हुशारीवर खुश होऊन धर्मवीर दागिने गहाण ठेवून शंभर मोहोरा घेऊन आणि त्याने त्या वडाखाली पुन्हा टाकल्या.

दुसऱ्या दिवशी रात्री धर्मवीरने पद्मनाभाची झूप वाट पाहिली. पण त्याचा काहीच पत्ता नाही. शेवटी मध्यरात्री पद्मनाभकडे जाऊन त्याने त्याचा दरवाजा ठोठावला. मोपलेला पद्मनाभ डोळे चोळत

वाला अन् त्याने विचारले, "काय झाल धर्मवीर इतक्या मध्यरात्री कसा काय आलास?"

"अरे, तूच तर आज रात्री वडाखाली जायचं म्हणाला होतास ना?" धर्मवीरने विचारले.

"ओहो, त्या कामासाठी आलास होय ? मी आपली काशीयात्रा रद्द केल्याचं तुला सक्कळी येऊन सांगणार होतो. संध्याकाळी एकटाच जाऊन झाडाखालच्या मोहोरा काढूनसुद्धा आणल्या मी !"

आता धर्मवीर एकदम मारच ! थरी घेऊन दुःखाने त्याने सर्व काही बायकोला सांगितले. ती रडू लागली.

ती म्हणाली, "इतकं फसवणं त्यानं ? आता गहाण टाकलेले दागिने आणायचे कसे?" धर्मवीरही रडू लागला. पण करणार काय ? चोरी करायला गेला, अन् विचवाने मारला. सांगणार कोणाला ? ओठ शिवून बसण्यावाचून गत्यंतरच नव्हते.

महाभारत

अग्निहोत्रने आपले दुःख जेव्हा ब्रह्मदेवाला निवेदन केले, तेव्हा अणभर विचार ब्रह्मदेवाने सांगितले, "नर-नारायण हे कृष्ण-अर्जुन बनून पृथ्वीवर अवतरित झालेले आहेत. ते मांडववन प्रान्ताकडे येणार आहेत. वेळ पाहून तू त्यांना भेट. त्यांनी तुला मदत करायचं मनावर घेतलं, तर इन्द्रच काय, सर्व देव मिळून सुद्धा तुझं काहीही नुकसान करू शकणार नाहीत. तुझं काम निर्विघ्नपणे पार पडेल."

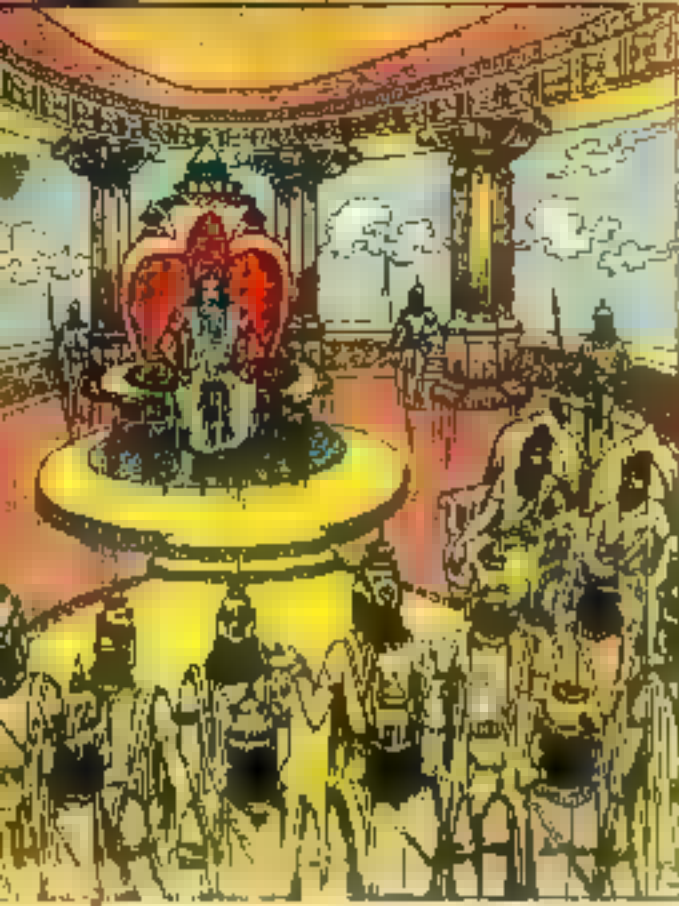
त्यासाठीच अग्नि आज कृष्णार्जुनांची मदत मागायला आला होता.

अर्जुन अग्निहोत्रला म्हणाला, "अग्निहोत्रा, इन्द्रादि देवतांशी लढण्यासाठी कोणत्या अस्त्रांचा उपयोग करायला हवा, हे माहीत आहे. परन्तु आता माझ्याजवळ चांगलं धनुष्यही नाहीय अन्

भुतम घोडे जोडलेला मजबूत रथही नाहीय. मला अन् कृष्णाला ती देण्याची व्यवस्था केलीस, तर तुम्ही इच्छा पूर्ण होऊ शकेल." अग्निहोत्रने वरणाचे स्मरण केले अन् वरुण प्रकट झाला. अग्निहोत्र त्याला म्हणाला, "महाराज, चन्द्राने तुम्हाला गांडीव धनुष्य आणि अक्षय भाता दिला आहे, कपिश्रज्याकडून सुसज्ज असा रथही मिळाला आहे तुम्हाला. याशिवाय तुमच्याजवळ चक्र आयुधही आहे. मला या सर्व वस्तूंची गरज आहे. त्या मला आधार द्या ना."

अग्निहोत्रने मागितलेल्या सर्व वस्तु त्याला वरुणाने दिल्या. अन् त्याने त्या कृष्णार्जुनांहाती सुपूर्त केल्या. कृष्णाने सुदर्शनचक्र घेतले अन् अर्जुनाने गांडीव धनुष्य व भाता भुक्ताला. गांडीव हे काही धनुष्य नव्हते. ते एकटेच

लाख आयुधांशुते प्रभावशाली होते. रथ व अस्त्र भाता यांची निर्मिती विश्वकर्मणि शूष पूर्वीच केलेली होती. देव व असुरांच्या युद्धात या अस्त्रांचा चन्द्राने उपयोग केला होता.

कृष्णाने घेतलेल्या चक्रात शत्रूचा विनाश करून परत येण्याची शक्ती होती. तेथून अंतर्धान होण्यापूर्वी वरुणाने अग्नि-होत्रला कीमोद नावाची गदाही दिली.

आयुधे स्वीकारल्यानंतर कृष्णार्जुन अग्निहोत्रला म्हणाले, "हे अग्निदेवा, सांडववन जाळायला आता सुरुवात कर. इन्द्रही तुझं काही वाकडं करू शकणार नाही अथ."

अग्निहोत्र भुत्साहाने फुलून गेला. त्याने सांडववनात प्रवेश केला आणि तेथील महावृक्ष, लतावेसी, औषधी व अन्य वनस्पति जाळू लागला. अग्नीची भुष्मता सहन न झाल्याने वनातले विविध प्राणी तेथून पळून जाऊ लागले. कृष्णार्जुन त्यांना अडवून त्यांची अर्न्नात आहुती देत राहिले. आकाशात भुडून जायचा प्रयत्न करणारे पक्षी आगीची धग सहन न झाल्याने भाजून पुन्हा अग्निज्वाळांमध्येच होऊ लागले.

दारुण लागलेली होती. जणू प्रलयच झाल्यासारखे वाटत होते. सर्व देव भयभीत होऊन इन्द्राकडे गेले. त्यांनी सांगितले की, आगीने तीन्ही लोक जळून साक होतील. त्यांनी इन्द्राला सांडववनावर मुसळधार पाभूस पाडायची विनंती केली.

जोरदार पाभूस पडू लागला. पण ते पाणी साली न पोचता अग्नितेमुळे मध्येच वाफ होऊन जाऊ लागले. ते पाहून इन्द्राचा स्वतःचरोल ताका सुटून त्याने दगांना मुसळधार पाभूस पाडायची आज्ञा दिली.

परन्तु केवळ नव्हे, तर आसपासच्याही कुठल्या भागावर पाण्याचा एकही पेंच पडू नये, म्हणून अर्जुनाने बाणांनी त्याच्यावर आच्छादन घालून जणू मांडवच तयार केला. यामुळे सांडववन

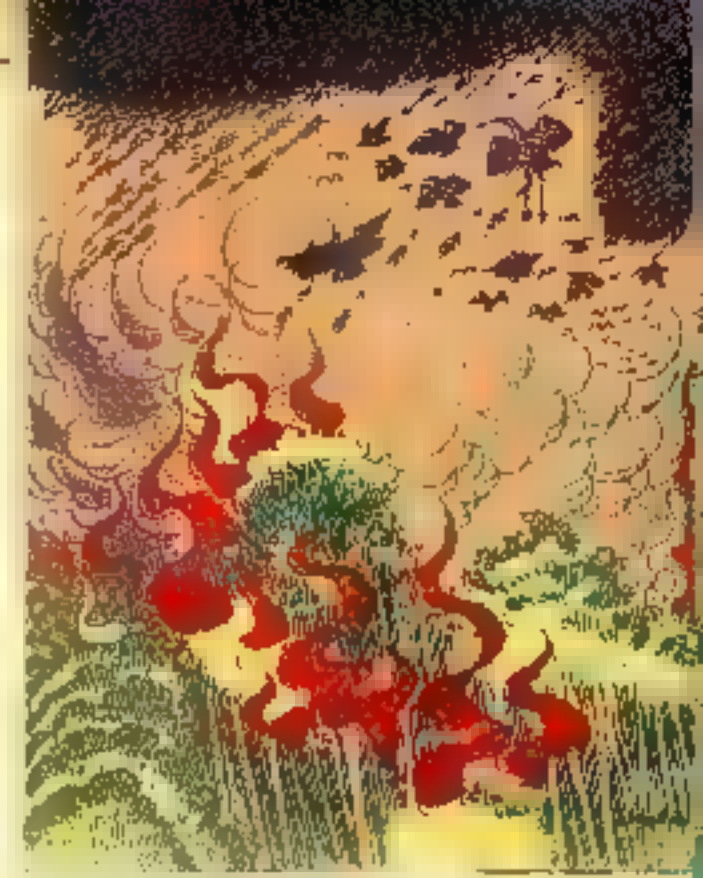
जळण्यात कोणतीही अडचण आली नाही.

शूष काळापासून तक्षक हा त्या वनाचा रक्षक होता. कृष्णार्जुनांच्या मदतीने अग्निहोत्र सांडववन जाळण्याचे आपले कार्य करणार असे जेव्हा त्याने पाहिले, तेव्हा तो मुकाट्याने ते सोडून पळाला व कुक्षेत्री पोचला.

तक्षकाचा पुत्र अश्वसेन हा जेव्हा आईचा आढोसा पळून जाऊ पहात होता, तेव्हा अर्जुनाने त्याला पाहिले. त्याने लगेच तक्षकपत्नीचे डोके कापले अन् अश्वसेनची शेपटीही तोडली. परन्तु शेपटी कापली जाऊनही अश्वसेन तेथून पळालाच.

अर्जुन यांच्यात घनघोर लढाई झाली. पण इन्द्र अर्जुनाचा पराभव करू नाही. रहाणाऱ्या काही राजांसाठीही युद्धात भाग घेतला. त्यांना कृष्णाने आपल्या चक्राने मारून टाकले. मग नावाचा एक राक्षसही जेव्हा तेथून पळून जायचा प्रयत्न करू लागला, तेव्हा कृष्ण मारायला तेव्हा मगाने अर्जुनाचा आग्रह घेतला.

अग्निहोत्र पंधरा दिवसपर्यंत सांडववन जाळत राहिला. त्या वनात जेवढे प्राणी होते, ते सर्वच्या सर्व जळून साक झाले. त्यांच्यातून फक्त तक्षक, त्याचा पुत्र अश्वसेन, मय व शारजक हेच फक्त वाचले.

शारजक हे मन्दपाल नावाच्या मुनीचे पुत्र. मन्दपालांनी ब्रह्मचर्यव्रत धारण करून बराच तपस्या केली. आपल्या तपोबलाच्या साहाय्याने ते स्वर्गात गेले. परन्तु स्वर्गात त्यांना सुख वाटले नाही. देवगणांना त्यांनी विचारले की, "स्वर्गलोकात मला सर्व सुख प्राप्त व्हायला हवी होती. तसे का झाले नाही?"

देव उत्तरले, "तपस्या करून देवगण तर तू चुकवलेस. पण पुत्र प्राप्त करून पितरांचं ऋण चुकवलं नाहीस. यामुळेच तुला स्वर्गात सुख प्राप्त होत नाहीय."

तेव्हा मन्दपालाच्या मनात आले की, 'आता अपत्यप्राप्ती अगदी लवकरच

व्हावयाम हवीं. पड्यांना अपत्यप्राप्ती खूपच लवकर होते. मग आपण पक्षी [ ] बनू नवे?' मन्दपालने शारङ्गपद्म्याचे रूप धारण केले व जरिता नावाच्या पक्षिणोंकडून चार अपत्ये प्राप्त करून घेतली. नन्तर परत मानवी रूपात ते [ ] आश्रमात परतले व लपिता नावाच्या आपल्या पत्नीसह दाम्पत्य-जीवन व्यतीत करू लागले.

या अवघोतच एकदा [ ] सांडववन [ ] निघालेला अग्निहोत्र दिसला. आपल्या शक्तीद्वारा त्यांनी अग्निहोत्रचा अहेश ओळखला [ ] ते त्यासा म्हणाले, "अग्निहोत्रा, सांडववनात माझी अपत्ये आहेत. त्यांना [ ] नकोस हा!" अग्निहोत्रने ते कबूल केले. यामुळेच चारही शारङ्गक वाचले.

काहीही असो. सांडववन पूर्णपणे जळून नाक झाले; अग्निहोत्रची अजीर्णाची तक्रार दूर झाली. विजयी कृष्णार्जुनांजवळ त्यांनी आपली कृतज्ञता व्यक्त केली व ते तिष्ठत गेले.

इन्द्रानेही कृष्णार्जुनांच्या शौर्याची खूप प्रशंसा केली आणि सर्व देवांसह त्यांच्यासमोर प्रकट झाला. त्यांनी इन्द्राला नमस्कार केला. इन्द्राने [ ] वर [ ] सांगितले, तेव्हा अर्जुनाने दिव्यास्त्रांची मागणी केली.

इन्द्र अर्जुनाला म्हणाला, "महेश जेव्हा

[ ] होतील, तेव्हा त्यांच्या समक्ष मी तुला [ ] देईन." जाता जाता "तुम्हा दोघांचा स्नेह शाश्वत होईल" असा आशिर्वादही दिव्या. यानन्तर कृष्णार्जुन यमुनाकिनारीच्या आपल्या विहारस्थलावर पोचले. त्यांच्याबरोबर मयही तेथे गेला. त्याने अर्जुनाला प्रणाम करून म्हटले, "महात्मा, आपणामुळेच मी सांडववनातून जिवंत सुटलो. कृष्ण व अग्निहोत्र यांनी मला नक्कीच जाळून टाकलं असतं. मी कशा प्रकारे या ऋणाची परतफेड करू? मी राक्षसांचा विश्वकर्मा आहे. तेव्हा आपण म्हणाल ते बनवून देईन मी. सांगा आपली इच्छा, ती पूर्ण करून परत जाईन मी."

अर्जुनाने कसलीच मागणी न करता. इतकेच म्हटले की, "तुम्ही मेली फक्त मसा पुरेशी आहे." परन्तु मयाने हट्ट धरला की, मी काही निर्माणकार्य करूनच परत जाईन. यावर अर्जुनाने कृष्णाचा सह्या विचारला. कृष्ण मयाला म्हणाला, "धर्मराजासाठी एक प्रशस्त अशी सभा बांध, ती सूप सुंदर असावी अन् त्याबरोबर तिच्यात काही दिव्य लक्षणांही असावीत."

मयाने हा प्रस्ताव स्वीकारला. कृष्णार्जुन त्याच्यासह इन्द्रप्रस्थाला गेले. त्यांनी खांडववनदहनाचा पूर्ण अहवाल धर्मराजाला सादर केला. अर्जुनाने मयाला कसे वाचवले

अन् त्याच्या बदल्यात तो आपल्यासाठी कशी सभा बांधून देवू इच्छित आहे, ते सर्व धर्मराजाला कळले. त्याने मोठ्या आनन्दाने मयाचा योग्य केला.

एके दिवशी भल्या सकाळी मयाने मंगलस्नान केले, जाह्यांना दक्षिणा दिली व सभा बांधण्याचे काम सुरू केले. हे भवन एका स्थानी बांधायचे व त्याची लांबीरुंदी दोन्हीही दहा हजार कीतीइतकी असावी असे ठरले.

नन्तर कृष्ण द्वारकेला निघून गेला. तो अर्जुनाच्या रघातूनच गेला. पांडवांनी बऱ्याच दूरपर्यन्त जाऊन निरोप दिला.

निर्धारित वेळेच्या आतच मयाने आपले काम पूर्ण केले. सूप पूर्वीची गोष्ट. विषपर्व नामक राक्षसासाठी त्याला एक भवन बांधायचे होते. त्यासाठीच त्याने बिन्दु सरोवराच्या तटावर विविध रत्ने लपवून ठेवली होती. या वस्तूंमध्येच वरुणाच्या देवदत्त-शंख व गदाही होती. मयाने गदा श्रीमाला अर्जुनाला अर्पण केला.

सभानिर्मितीची मयाची पद्धत मोठी अद्भुत होती. यात त्याने काही तनाव बांधले. त्याच्या भिंतींना रत्ने, खांब्यांना वैदूर्य व पायऱ्यांना स्फटिक जडवले. सोन्याची कमळे व मासे, कासवे इत्यादि बनवली. पाणी व जमीन त्याने एकाच पातळीवर ठेवले. त्यामुळे त्यांच्यातला फरक

एकदम लक्षात येत नसे. सभेच्या डावीच्याही सर्व खांबे, भिंती व चबूतऱ्यांना रत्ने जडवलेली होती. सभेत इतरही काही आकर्षणे होती. यामुळे सभा पहाणारे संभ्रमित होऊन जात.

अशी लोकोत्तर सभा निर्माण करणाऱ्या मयाचा धर्मराजाने अति सन्मान करून त्याची खानगी केली. नन्तर निर्मिति कार्याची समाराधना म्हणून दहा हजार जाह्यांना दाने दिली. त्यांचा आशिर्वाद घेऊन धर्मराजाने वधूसह मयसभेत प्रवेश केला.

कित्येक देशांच्या राजांनी धर्मराजाची श्रेष्ठता केली. अगणित घोडे, सुवर्ण, आभरणे, रत्ने, सुन्दर दास-दासी इत्यादी भेटोदासले दिले. या भेटो आणण्याच्यात अंग, बंग, कलिंग, आंध्र, पुडुक, किरात, मगध, मत्स्य, मालव, केकय, कुरु, कांभोज, मद्र, पौर्य इत्यादि देशांचे राजे होते. सूपसे ऋषिगणही तेथे आले व त्यांनी पांडवाना अनेक कथा

सांगितल्या. या निमित्ताने नारदही प्रारिजात, दैवत आदि आपल्या शिष्यांसह तेथे आले. धर्मराजाने त्यांचे श्रद्धापूर्वक स्वागत केले.

नारदाने धर्मराजाला राजांची कर्तव्ये काय असतात याबद्दल सविस्तर माहिती सांगितली. त्याने निष्पालांच्या सभांचे वर्णनही केले. राजसूय यज्ञ केल्याने स्वर्गप्राप्ती होते अशी माहिती त्याने पांडवांना दिली. हरिश्चन्द्रासारख्या मोठ्या राजांनी हा यज्ञ केल्यामुळेच आज ते स्वर्गलोकात रहात असल्याचे त्यांना सांगितले. पण त्याबरोबरच सावधगिरीचा असा इशाराही दिला की, राजसूय यज्ञ निर्विघ्न पार न पडला तर असं पुढे होईल की ज्यस्त अगणित जनता मृत्यु पावेल.

हा इशारा देऊन नारद धर्मराजाला म्हणाले, "राजा, नांदणे विचार करून तुला जो निर्णय घ्यावासा वाटेला, तो घे." आणि धर्मराजाचा निरोप घेऊन नारद द्वारकेकडे निघून गेले.

चांदोवाच्या बातम्या

पक्कू-चिक्किटस केन्नात ज्या बीडरने ही कस-क्रिया केन्नी, त्याने नेहमीनेसार नवून असांचा उपयोग केला होता. त्यावेळां पावताला थूत हो देखत आलो होतो.

पांडा

सोदया पांडाची वेळत येवनेला पं. अन्नाहरताने नेहम पांचा फोटो प्रसिद्ध आहे. त्यांनी दिल्लीतील आपल्या निभूतिथकनात हा पांडा पाळता होता. याचे दोळे टपोरे असतात, आणि डोळ्यांच्या बाजी बाजूंना काळ्या रंगा असतात. सरोवर पांड्या व रंगाचे असतात. पांडा हा चीन व तिबेट मधील प्राणी आहे. येन्ना १४ नोव्हेंबर रोजी पं. नेहम जयंतीच्या सुमूहूर्तावर 'पांडा क्लब ऑफ इंडिया' नावाची एक अंतर्राष्ट्रीय संस्था स्थापन करण्यात आली. क्लब ते सोडून या क्लबचे होळ कळतात, या क्लबच्या मदत करत. अंतर मधामर आहेत. १४ नोव्हेंबर रोजी येन्ना सर्व समासद जमले तेव्हा त्यांनी 'केट पांडा' श्री हस्तारंभेन प्रमुक केळातू विजय अमृतप्राज या संस्थेचे संस्थापक आहेत, त्यांनी सभासदांचे शुभ-चिंतन व संस्थेच्या भविष्यकालीन योजना मागिल्ल्या. सुस्थाना या संस्थेचे सभासद क्लबचे जमेत तर कालीन पत्त्यावर लिहा - पांडा क्लब ऑफ इंडिया, २, कृष्णमाचारी रोड, नूय्याकम्, महाराष्ट्र - ६०० ०३४.

चांदोवा पुसणी - ६७

चांदोवाची वृक्षसंपदा

अर्जुन

वृक्षाचे अर्जुन हे नावच मोठे आकर्षक आहे. पक्कू करेच या नावाचे अमेल का, असे विचाराल. महाभारताचा नायक अर्जुन याला हे पित्याच्या-इंद्रदेवाच्या-चमकदार रंगामुळेच झाले होते. इतर रंगांपेक्षा अर्जुनवृक्षाचे लाकूड पांढरे असते. तमिळमध्ये याला वेळळेमळु (वेळळे-पांढरे), तेलगूत येरमड्डी, मल्याळममध्ये स्वर्णकम, असामीत सोनाळ, बंगालीत सोदाल बंदरसाठी व कानडीत अराजिना असे म्हणतात.

असाम, बंगाल, केरळ, दक्षिण व अुसर कनरा (कर्नाटका पश्चिम किनारा) ही झाडे विपुल प्रमाणात आढळतात. बाष्पयुक्त छिजणे व नदीकिनारी ती अुत्तम प्रकारे वाढतात. सरे पाहता, अनेक संस्कृत रचनांतून यांचा 'नदीसरजा', म्हणजेच 'नदीकिनारी वाढणारे झाड' अुद्देश आढळतो.

पाने लटिन नाव 'टर्मिनालिया अर्जुना' असे सुचको याला उरीव काळाने फुले येतात. त्यांचा रंग पिवळसरपांढरा असून ती पेल्याच्या आकारात फुलतात. तां खूप दाट असतात. मार्च ते जून हा फुले येण्याचा काळ असतो. हिरव्याभार रंगाची मार्ची पाने

झळळीला एकमेकांसमोर लागलेली असतात, थंडीत पाने गळत असली तरी झाड कधीच अजदी अुषडेबोडके दिसत नाही. गळण्यापूर्वी तांब्यासारखा लाल रंग येतो झाड शोभिवंत दिसू लागते.

लाकूड हलके असले तरी चांगले टिकावू असून त्याचा सामान्यतः दारे विडक्यांमाठी वुपयोग करतात. शेतकी बीजारासाठीही याचा होतो.

जनक

विश्वामित्र मुनि हे जगोद्ध एक वैशाखी राजा होते. तपोव्रतिया अर्जुन त्यांनी राजसिंहासनावर त्यांचा केसा व तस्का काढून ते राजाचे बनले, पुढे त्यांना 'ब्रह्मर्षि' असेही संबोधण्यात आले.

परंतु मिथिलाक्षिपति जनकाचे 'राजा' म्हणून कर्तव्ये निभावता मुहूर्तजीवनातच साध्यात्मिक साधना केली. ज्ञान व विराग हे त्यांच्या जीवनाचा भाग बनले. राज्यकारभारामुळे त्यांच्या साध्यात्मिक साधनेत कलमाली. नाही. याचे कारण म्हणजे 'राजा अस्तव्यावहूनचा गर्व नसणे.' त्यांनी शासनभार ही देवतापर्वणभावानेच वास्तव्या आणि संवाहना. त्यामुळे ते कर्मयोगी व राजर्षि म्हणून स्थापना ज्ञाने. त्यांची कीर्ती भारी दिशाना पसरली.

शस्त्रिकी-रामायणातील जनक हे एक अद्भुत पात्र होते. पर करतव्ये उज्वल त्यासाठी मृमि नीगरत अस्तव्या त्यांचा एका तुषणीटीत एक अत्रीय होरास्त्री वासिका मिळवली. तिचे 'मीता' असे नामकरण करण्यात आले. मीत्या येवळे जनकांनी तिचे मासभवाजन केले: शिवचक्राभंग करणाऱ्या श्री रामाशी तिचा विवाह करून देऊ.

जनक महाराज अनेकदा विशेष सभा बोलावून मित्र भोक्तांची धर्म, वैराग्य व भासावहून नमीर चर्चा करत. त्यांचे फुलागुन होते मुनि याज्ञवल्क्य. यांच्याबरोबर जनकाच्या ज्ञानेच्या चर्चा इतिहा आहेत. त्यातील काही प्रसंगांचे अर्थ -

जनक - मुनिवर, मासवाला मार्गदर्शक प्रकाश कोणता?

याज्ञवल्क्य - सूर्य, हे राजा !

जनक - मग सूर्यास्तानंतर ?

याज्ञवल्क्य - नंतर चंद्र प्रकाश देतो, हे राजा !

जनक - पण सूर्य किंवा चंद्र दोन्ही नसतील संध्या ?

याज्ञवल्क्य - संध्या अग्नि प्रकाश देतो; ■ राजा !

जनक - पण अग्निही नसेल संध्या?

याज्ञवल्क्य - बाबा, हे राजा !

जनक - जागाही काळ करत नसेल संध्या, मुनिवर?

याज्ञवल्क्य - अशा वेळी आत्मा हाच मासवाला प्रकाश देतो, हे राजा!

तुम्हाला माहीत आहे का?

१. गेली बारा वर्षे अणु-बास्त्र रहित असलेला देश कोणता?
२. भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसने आपली वाजरावी वर्षाति केव्हा साजरी केली?
३. सहात आकाराने सर्वात मोठा ग्रह कोणता?
४. दिहीतील तत्कालीन व्हाइसरॉयच्या निवास-स्थानाची (आजचे राष्ट्रपति भवन) शिल्प-रचना कोणी केली?
५. पुराणातील इंद्राची राक्षसांनी कोणती होती?
६. रेल्वेचे इले पनविणारी 'इंटीग्रेट कोच फैक्टरी' कोठे आहे?
७. युरोप मध्ये वहाणाऱ्या नद्यात सर्वात मोठी नदी कोणती?
८. पोस्टाचे लिफिट सर्वप्रथम कोणत्या देशात निघाले?
९. गांधीजींनी स्वाफित केलेल्या पहिल्या भाश्म्याचे नाव कोणते?
१०. जामन-सरोरांनीय सर्वात मोठा ग्रन्थय कोणता?
११. कावळ्या देशातील 'हरित क्रान्ति' चे सूचक पीक कोणते?
१२. शक सर्वाची स्थापना करणारा कोणता?
१३. 'साधुनिक इटलीचे पिता' म्हणून प्रसिद्ध असलेली व्यक्ति कोण?
१४. वैशाखी कोणत्या सर्वात वास्त वगळी कोठसा मिळतो?
१५. बुद्धाचे 'निर्वाण' कोठे जाले?
१६. 'रूपू चिप' म्हणजे काय?
१७. सिनेमा बिष्टर असलेला भारतीय देश कोणता?
१८. 'क्रिट इरिया' बळबळ केव्हा सुरू झाली?

अुसर

१. १९४७	२. १९४८	३. १९४९	४. १९५०	५. १९५१	६. १९५२	७. १९५३	८. १९५४	९. १९५५	१०. १९५६	११. १९५७	१२. १९५८	१३. १९५९	१४. १९६०	१५. १९६१	१६. १९६२	१७. १९६३	१८. १९६४	१९. १९६५	२०. १९६६
१. १९४७	२. १९४८	३. १९४९	४. १९५०	५. १९५१	६. १९५२	७. १९५३	८. १९५४	९. १९५५	१०. १९५६	११. १९५७	१२. १९५८	१३. १९५९	१४. १९६०	१५. १९६१	१६. १९६२	१७. १९६३	१८. १९६४	१९. १९६५	२०. १९६६

राक्षसाचा सौदा

सीतापुर गावात लहू नावाचा एक गरीब माणूस रहात असे. त्याला तीन मुले अन् दोन मुली होत्या. सर्वात थोरला सोम सोडला, तर बाकी सर्वजण मेहनत ॥॥ थोडी फार कमाई करत असत. तरीही त्यांचे दिवस कष्टातच पार पडत.

सोम मात्र पक्का आळशी होता. काम तर करत नसेच, पण भुलट तीन माणसांचं अन्न मात्र तो एकटाच ॥॥ करी. त्यामुळे तो चांगला लहठ झाला; खूप चरबी चढली त्याच्या अंगावर. दिवसाचा बराच वेळ तो झोपून काढी. लब्धेत थोडी जरी बिघडली, तरी खूप आरडाओरडा करी. अन् शेवटी वैद्याला बोलावून आणणे भाग पडे. घरच्यांच्या एकूण कमाईतला सर्वात मोठा भाग तर त्याच्याच जीवघात अन् साण्यापिण्यात खर्च होई.

चन्द्रनाथ ॥॥ एक माणूस एकदा

सहारातून लहूकडे आला. तो ॥॥ कुटुम्बाचा दुचा नातेवाईक होता. लहूची स्थिती पाहून तो त्याला म्हणाला, "कुठवर इथं राहून अशी हाड मिजवशील? येवढंच काम शहरात केलंत, तर मजेत राहू ॥॥ सर्वजण."

चन्द्रनाथच्या प्रोत्साहनाने लहू ॥॥ परिवारासह शहराकडे निघाला. रस्ता एका जंगलातून जात होता. थोडे अंतर चालल्यावर रात्र झाली. सर्वजण एका झाडाखाली बरोबर आणलेले पदार्थ खायला बसले.

सोमला चालायची मुठ्ठीच ॥॥ नव्हती. खूप दमला तो, खूप जोरदार भूकही लागली त्याला. खान बांधून आणलेले गाठोड सोडताच त्यानं झडप घालून ते हस्तगत केलं अन् सर्वांचं जेवण त्यानं एकट्यानेच फस्त केलं. नंतर तिथेच लवंगून तो माद झोपी गेला.

लहूलू आपल्या या थोरल्या मुलाचा अतिशय राग आला. त्याला चांगला ॥॥

चायचा विचार केला त्याने. पण बायकोनं त्याला अडवतं. नंतर लहूलूने सोमला तसाच झोपेत जंगलात सोडून पुढे जायचं ठरवलं, पण त्याची आई अन् भावंडांनी तसं करू दिलं नाही.

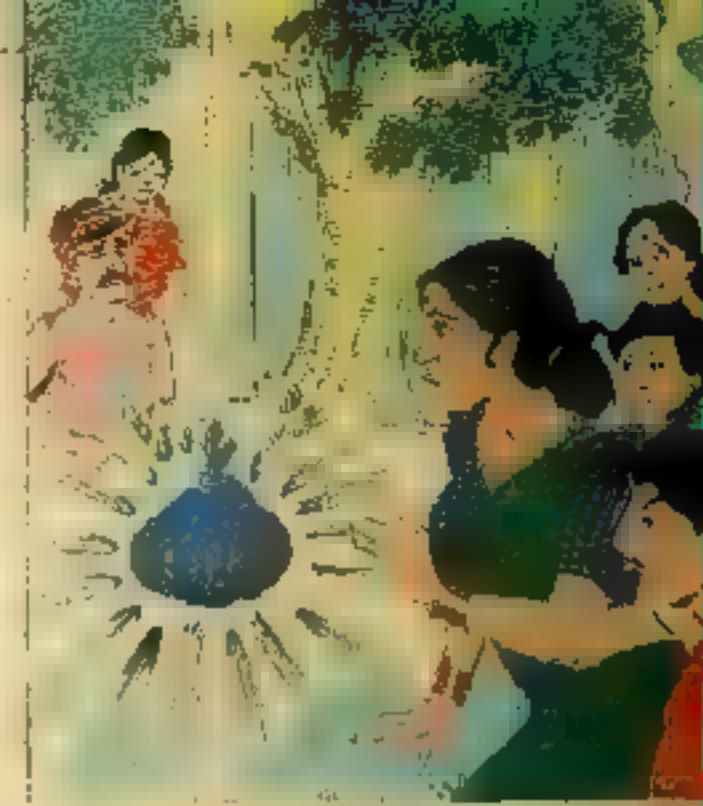
"बोला, आता आपली भूक कशी भागवायची? आसपास कुठे फळझाडही नाहीत. नुसतं पाणांच पिऊन पोट घरायचं पडतलं, तर आमपास कुठे ॥॥ वगैरे आहे की नाही कुणास ठाऊक! अन् असला तरी आता अंधारात दिसणार तरी कसं? काय करावं हेच कळत नाहीय!" लहूलू हताश होऊन कुठारला.

"तुम्ही फक्त ॥॥ विचार करताय. मला तर इकडे जंगली जनावरांची भीती पडलीय! रात्र इथेच घालवणं बरं नव्हे." लहूलूच्या बायकोनं शंका काढली.

जनावरांची मोठ निचताच सर्वजण पावरले. सर्वांनी ठरवलं, ॥॥ रात्रभर चातल रहावं लागलं तरी चालेल, पण आपण जंगल ओलांडून जाऊ या. ॥॥ त्यांनी सर्वांनी सोमला अडवायचा खूप प्रयत्न केला. पण काही केल्या तो काही ओठेना.

"आळशी आहे नुसता. याला इथेच सोडून देऊन आपण निघून गेलो तर बरं होईल. पिडा टळेल एकदाची!" लहूलू हट्टाला पेटला. पण तरी बाकी कुटुम्बांय ऐकेनात.

याच गोष्टीवर त्यांची चर्चा चालली होती,

इतक्यात अचानक ॥॥ एक पोटली त्यांच्यामधेच येऊन पडली. विसायला लहूलूने असली, तरी वजनानं जड अशी ती पोटली धुधडून पडता, त्यात कित्येक सोम्याच्या मोहरा बाळळल्या!

लहूलू म्हणाला, "हे डबोलं घेऊन आपण सीतापुरला परत जाऊ. आणि शेताजमीन खरेदी करून आरामात आयुष्य घालवू."

पण लहूलूच्या बायकोने शंका काढली. "कुणाचं धन आहे हे, कुणास ठाऊक! कदाचित झाडावर कुणी माणूस बसलेला असेल." अन् पुढे ती काही बोलणार, इतक्यात झाडाच्या फांदीवरून एका माणसानं खाली बुडो ठोकली. ती चांगला धट्टा कट्टा

आणि काळा कुट्ट होता.

“हे घन मास आहे. माझी अट मानलीत तर ते तुमचंच समजा.” तो काळा माणूस म्हणाला.

लहून विचारलं, “बोल, काय अट आहे तुम्ही?”

काळा माणूस बोलला, “तुम्ही जी माणसं इथे हजर आहात, त्यापैकी एकाचा माझ्या हवाली करायचं.”

“बोल, कोण हवं तुला?” लहून विचारलं.

काळ्या माणसानं सोयची निवड केली. “या आळशाचा निवडलं यानं, हे एका परीनं बरंच झालं.” लहून हा प्रस्ताव लगेच

मान्य केला.

पण त्याची जायको विचारी घाबरून गेली. ती म्हणाली, “अहो, बशी कशी कबुली दिलीत एकदम? हा कोण, काय, याची आपल्याला काहीच माहिती नाहीय. कमीत कमी त्याला विचारून तरी घ्या, कि याला आपल्या मुलाशी काय काम?”

काळा माणूस कडवटपणे म्हणाला, “आता आमचा सौदा पक्का झालाय. यापेक्षा जास्त काही बोलणं, मला मुलीच पसन्त नाही. घन घ्या अन् पटकन चानू लागायून!”

“ठीक आहे, असंच करू आम्ही. पण आता तर बरं, कि असल्या सोमचं करणार आहंम तू?” लहून विचारलं.

“सांगितलं, तर वाईट वाटेल तुला. मी याचं काय करणार, हे तू न जाणणच बरं.” काळा माणूस टाळाटाळ करीत म्हणाला.

पण लहून हट्टच धरला की, “ते कळल्यावरच हा सौदा होय अकेल.” तेव्हा तो माणूस म्हणाला, “मी सध्या ह्यात समोर प्रकट झालो की तुम्ही सर्वजण भिडून जात, हे माहीत आहे मला. मी एक राक्षस असून माणूस जाय आहे माझ! पण राक्षस असूनही मी नियम कसेधीन पाळतो. नीतिमान आहे मी; म्हणून स्वतःचं आपण मी घन देऊन खरेदी करतो नेहमी.”

त्याचं बोलणं ऐकताच सोमची आई जोराने

रडू लागली. लहून राक्षसाचं घन त्याला परत देऊ केलं. पण त्याने माफ नकार दिला, तेव्हा कुटुंबातली सर्व माणसं एक एक करून पुढे गेली. “मला सा, मला सा. सोमला सोडून दे.” असं म्हणू लागली.

पण राक्षस स्पष्टपणे म्हणाला, “तुम्ही सर्वजण अगदी काडीपहिलवान आहात. तुम्हाला कुणाला कायून माझं पोट नाही. भरणार. माझी भूक नाही भरणार. हा तरुणच फक्त चांगला घट्टा-कट्टा आहे. चांगलो चरबी बदलीय याच्या अंगावर, मला हाच आवडला. हाच हवा मला!”

सल्ल्या कुटुंबातले सर्वजण रडू लागले. राक्षस हसत म्हणाला, “सा, खूप रडून घ्या! तुमच्या रडण्यामुळे हा जागा तरी होईल. मी तर ओपल्या माणसाला नाही खात.”

आस, सर्वांनी एकदम रडणं बन्द केलं. सोम अजूनही मस्त ओपलेला दिसला राक्षसाला.

“हा तर सकाळपर्यंत अठणार नाहीसं दिसतंय, माझा नर असाही नियम आहे की, जे काही खायचं, ते अंधार संपण्यापूर्वीच खायचं!” असं म्हणत राक्षस विचारात पडला.

सोम सकाळ होण्यापूर्वी अठणं शक्यच नव्हतं. त्याची ती नेहमीचीच सवय होती. त्यामुळे “आता सोम नकीच वाचणार” अशी त्याच्या कुटुंबियांचा खात्री झाली.

पण राक्षसाने हार न मानायचं ठरवलं. तो

प्रयत्न करत राहिला. जंगलात जाऊन तो चार हत्ती घेऊन आला. ते हत्ती भयानक आवाज करत झाडाभोवती फिरू लागले. तरी सोमची ओप जराशीही चाळवली नाही.

राक्षस पुन्हा एकदा जंगलात जाऊन दोन सिंह घेऊन आला. अन् त्यांच्या शोपट्या जोरजोराने पिरगळू लागली. सिंह वेदनेनं गरजत राहिले. त्या गर्जना जंगलभर दुमदुमत राहिल्या. पण सोमवर त्याचा दिम्मासुद्धा परिणाम होईना. तो जराही हलला नाही. राक्षसाने आणखी एक अपाय योजला. दोन जंगली मांजर पकडून आणून त्यानं त्यांचं भांडण लावलं. ती मांजर भयानक आवाजात एकमेकांवर गुरगुरून तोंडानं विचित्र आवाज

काळ सांगली. पण सोसण्या घोरण्यात त्यांना भुलट साथच दिली.

पहाता पहाता सकाळ झाली. राक्षसानं लहूला म्हटलं, "तुम्ही लोक आता आपल्या गावी परत जा. मी बरोबर एक वर्षांनी परत येईन. त्यावेळी या तुंदिलतनूला माझ्या हवाली कर. त्यावेळी त्याला दिलं नाहीस, तर माझी रक्कम परत कर."

"आम्हाला नकोच आहे तुझं धन. आताच घे नं परत." लहूची बायको म्हणाली.

"अहं! तसं नाही होणार. एकदा सौदा झाला, तो ससज. पुढे करावचं हे सांगितलंय मी, अन् तुला मानायलाच हवं." म्हणून राक्षस तिथून निघून गेला.

जाणची थोड्या वेळानं सोमू आगा झाला. आईनं त्याला सारी हक्कित सांगितली. ती नंतर म्हणाली, "तू दुसरीकडे कुठे तरी निघून जा. अन् एक वर्ष संपल्यानंतर परत."

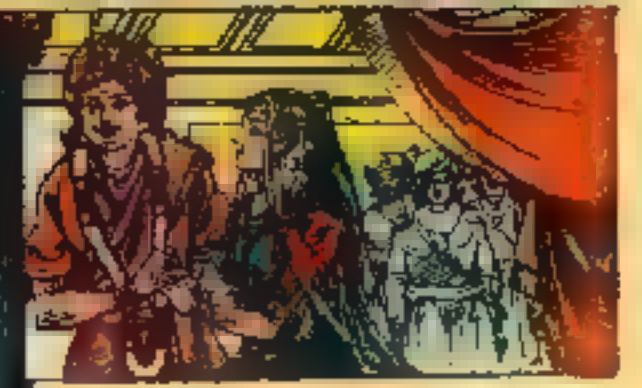
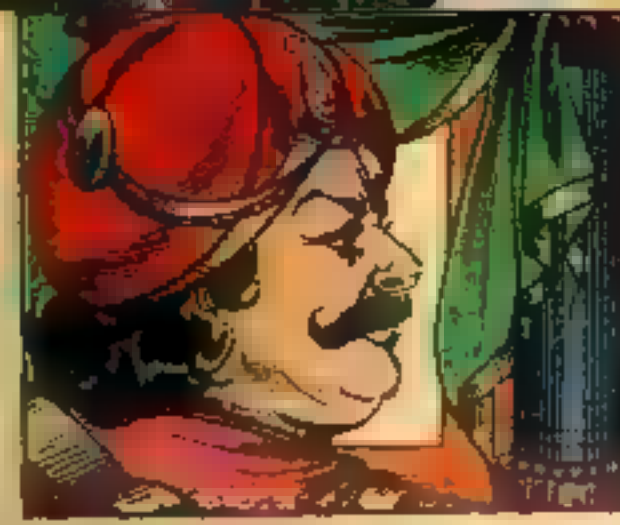
आश्चर्य प्रकट करत सोमू यावर म्हणाला, "का आई? जवळ नव्हतं, तेंव्हाही तू माझं चांगलं पालनपोषण केलंस. आता पैसा

आहे. तर मला दुसरीकडे जायला सांगितं आहेस?"

"अरे पण तू इथं कसलास, तर सारा पैसा खलास होऊन जाईल. म्हणूनच काही दिवस दुसरीकडे रहायला. राक्षस जेव्हा एक वर्षांनंतर येईल, तेंव्हा त्याला धन परत करू अन् त्याच्या तावडीतून मुक्त होऊ." आईनं गयकव्या करून सोमूला सांगितलं. पण सोमून आईच्या बोलण्याची भुळीच पर्वा केली नाही. आळशीपणा त्यानं सोडून दिला अन् तो मेहनत करू लागला. साणही कमी खाऊ तो. त्याच्या भरीरावरची चरबीही कमी जाणू. आणि तोही हलुहलु बारीक, वाळकुडा होत चालला.

एक वर्षांनंतर आलेसा त्यामा पाहून म्हणाला, "मेल्या वर्षांचा मोलमटोल असलेला तरुण हाच?" अन् धिहून आपलं घेऊन तो परत गेला.

लहूच्या कुटुंबानं समाधानाचा थंड श्वास घेतला अन् की, "राक्षसाच्या सौद्यामुळं की आपला!"

राजा आणि राजर्षि

कर्पूर देशाचा वसंत मोठा प्रामाणिक होता. तो स्वतःला आपल्या प्रजेचा सेवक मानात असे. म्हणून राजाला मिळणाऱ्या वैभवापामून तो दूर राहत असे.

कर्पूर देशाचे राजभवन विशाल होते. त्यान पन्नास दारवने होती, एक नाट्य-शाळा होती आणि पांच मर्व मोर्षींनी युक्त स्नानगृहे होती. शंभर सेवक आणि पन्नास सेविका स्वच्छ ठेवण्याच्या कामी गुंतलेल्या असे. तोंम नरुण व उमदे शिपाई रात्रदिवस राजभवनावर पहारा देण्याचे काम करीत.

राजा प्राण्यांवर वसंतने या राजभवनाचे रुपांतर कलाकेन्द्रात केले. विविध कलाकृतींना कलेचे प्रशिक्षण देण्याची व्यवस्था केली. स्वदेशांतूनच नव्हे तर विदेशातूनही प्रसिद्ध कलाकार इथे येऊन नाट्य, नृत्य, संगीत, चित्रकला आदींचा अभ्यास करीत. वसंत स्वतः किल्ल्याच्या आत एका

छोटेल्यानी घरात राही. त्याच्या घरात मृत्यवान वस्तु त्याने ठेवल्या नाहीं. महिला भरासाठी आवश्यक ते सामान खरेदी करून तो व्यवस्थित ठेवत असे. आपल्यासाठी आवश्यक त्या मुलमोर्षी त्याने घरात करून घेतल्या होत्या.

याच वेळी विकल्प देशाचा राजकुमारी विनीला हिचे स्वयंवर झाले. वसंत या स्वयंवरामाठी गेला. त्याच्या मौदर्यावर मोहित होऊन विनीलाने वरमाला त्याच्या गळ्यात घातली.

विनीलाचा हात आपल्या हाती घेत वसंत म्हणाला - "या क्षणापासून तू माझी धर्मपत्नी आहेस. विकल्प राजाला माझी नम्र प्रार्थना आहे की त्यांनी तुला राजाचित अलंकारांनी मजविना माधारण वस्त्रांमह माझ्या बरोबर पाठवावे. भेट-वस्तुंचा स्वीकार माझ्या तंत्राने बघत नाही!"

या मागरी पिकून विनीलाच्या पित्याला मोठे आश्चर्य झाले, ती म्हणाली - "विवाहाच्या पेढीत आपण या मुलीला काही भेट-वस्तू देणे माझे कलेव्य आहे, त्याचा स्वीकार अवश्य करावा."

"प्रजेच्या धनानून दिलेल्या भेटीचा स्वीकार करणे माझ्या तब्येत बसत नाही, आपण कसवलेली संपत्ति आपल्या जवळ असेल तर आपण विनीलाला भेट-स्वरूपात काही देऊ शकता!" वसंत म्हणाला.

विनीलाच्या वडिलांनी विचारले - "तर मग आपल्या वडिलांकडून आपल्याला जे धन मिळाले ते त्यांनी स्वतः मिळवलेले का?"

"होय, विकल्पराज, कर्पूरदेश त्यांच्या

कार्यक्षमतेनेच भक्तिधाली बनला. त्यांनी देशाचे शासन माझ्यावर सोपविले, मी कल्पणापासून देशाच्या संरक्षणाचा भार उचलला. लहानपणापासून त्यांनी मला प्रशिक्षण दिले. राजा बनल्याक मी केवळ राज्यभार संभाळला, राज्यधन नव्हे, मी राजवैभव स्वीकारले नाही, मी आपल्याला प्रजेचा सेवक मानतो आणि राजासाठी निर्धारित वेगळी फक्त घेतो. आपली आवक नशात घेऊन एका छोट्याशा घरात राहतो आणि आपल्या आवश्यक वस्तू तरेदी करतो." आपल्या शाही जीवन-पद्धतीचा परिचय करून दिला.

होत विकल्प राजा होत विकल्प राजा "विनीलाला मी मोठ्या कोड-कोतकाने लहानाचा मोठी केली. वैभवात राहण्याची तिला मद्य लागली आहे. तुमच्या बरोबर राहून तिला राजवैभव उपभोगता येणार नाही. विनीलाला हे अगोदरच माहीत असत, तर तिने अशी चुक केली नमती. तुम्ही राजर्षि आहात, वैराग्यसंपन्न आहात, मुनीचे जीवन तुम्ही दुःखाने भरून टाकले. हे उचित आहे का?"

आपल्या वडिलांना यांबद्दीत विनीला म्हणाली - "नाही पिताजी, मी काही चुक केली नाही, माझा निर्णय अटळ आहे. पतीचे अनुगमन करणे हाच माझा धर्म. आम्ही उभयता त्यांच्या आदेशांचे पालन करीत

जिवनानंदचा उपभोग घेऊ. आपण माझी चिंता करू नये."

वसंत आणि विनीला आपल्या देशात पोचले. विनीलाने जेव्हा किल्ल्यात प्रवेश केला तेव्हा आपले छोटेपणाचे घर पाहून तिला वाईट वाटले. तिने पतीला विचारले - "हे घर महाराजांना राहण्यायोग्य आहे का? याहून मोठे घर आपल्याला मिळणार नाही का?"

हसात वसंत म्हणाला - "विनीला, जर पुरुष देशाचे शासन करील असावे तर त्याला महाराज म्हणतात. जर स्त्री राज्य कारभार चालवीत असेल तर लोक तिला महाराजा म्हणतात. न आपली पत्नी फक्त आहेस. आपण या घराचे भाद नागले. नववाना वेगळी नागले, मिळणाऱ्या.

वेतनात वाहून अधिक मोठे घर आपल्याला घेता येणार नाही."

विनीलाला हे सगळे बोलणे पटले नाही. पण आपल्या सुंदर परंपरिता तिने ते महत्त्व केले. घरात एक दास, एक दामी नि एक पहारेकरा पालवले जा. त्या निघांकडून जमेल तेवढी कामे ती करून घेऊ लागली. एक दिवशी ती वसंतला म्हणाली - "तुम्ही नगलात म्हणजे मी अगदी कंटाळून जाते. एकटी काय सेवक वेळू? कोणा मैवाण नाही, काही वेळाचे माहित नाही. मगळ जीवन तारमवाण चालवत!" विनीलाने आपली ओपण टाकली.

वसंतने रामजाऊन नांगितले - "आपला अमृत्य वेळ आता व्यर्थ नव्हे नवोम. आपले

देवरेख असे, त्यामुळे प्रजेचे नित्य हितसाधन होई. एक समर्थ शासक कसा येतनावर काम करीत आहे हे पाहून त्यांनी ही कर्मा येतनावर सेवा करायला सुरुवात केली.

एके दिवशी विन्यास नावाचा एक तपस्वी रात्यात आला. वसंतने त्याचा स्वागत-सत्कार केला. त्याने वसंतनी वर नाराज केला आणि आपला येण्याचा उद्देश त्याला सांगितला.

विन्यासने अनेक वर्षे हिमाचलपास वार तपस्या केलेली होती. अथार तपोवन शास केले. पुन्यक्ष परमेश्वर विन्यासपुढे येऊन म्हणाला - "हे तपस्वी, प्रजेचे धेव हेच राजाचे ध्येय आहे, अशा राजाचा इच्छा पूर्ण करून घे. नंतर तुला मोक्ष मिळेल."

विन्यास अशा राजाच्या शोभार्थ निघाला. प्रमेनजित नावाचा एक राजर्षि भेटला.

परंतु प्रमेनजित विन्यासला म्हणाला - "तपस्विन, मी राजर्षि आहे. माझी अशी काही इच्छा नाही. माझ्या राज्यात नित्य भुव-शानि नांदाची होच माझी इच्छा होय. माझी ही इच्छा कितपत योग्य आहे हे मला माहीत नाही. कर्पूर देशाचा राजा एकच एक प्रामाणिक व आदर्श राजा आहे. तु त्याला जाऊन भेट आणि मग काही निर्णय घे."

यामाडीच विन्यास आला वसंतकडे आला होता. तपस्व्याचे बोलणे ऐकून वसंतने थोडा वेळ विचार केला. नंतर तो विन्यासला

म्हणाला - "मूर्तिवर. या देशाचा मुखा व गणपत खेव हा माझा धर्म होय. दक्षनेने आसन करून मी आपला प्रयावदारी पान पावोनच. हा भार मी परमेश्वरावर टाकणार नाही. यामाडी मला परमेश्वराची कृपा दृष्टि नका. होय, पुरमनांच्या वेळा विनास करावेमे मला ही वाटने. माझी ही इच्छा पूर्ण झाली तर पत्नीला हा गंतोष मिळेल. जर शान काही अनुचित नसेल. तर माझी ही अनुम इच्छा आपण पूर्ण करू शकता."

हे सर्व ऐकून विन्यास प्रमत्त झाला. वसंतच्या हाता बाहुली दर्शवत त्याने सांगितले - "राजन, आजपासत ही बाहुली तुझा इच्छा-पुर्ति करील. पण एक गोष्ट लक्षात घे. बाहुलीचा उपयोग वेळवेळीच करू शकतील. अन्य कोणी नाही."

आजचपनि म्हणाला "मूर्तिवर, आपण प्रमेनजितनाच वर शान अस मला वाटत होत. प्रमेनजित व मी या दोघात प्रमेनच अधिक निःस्वार्थी आहे. त्याला काही इच्छाच नाहीत. अमनाला आपण हा वर

मला यामाडी देत आहता?"
हसन हसन विन्यासने स्पष्ट केले - "प्रमेनजित राजर्षि आहे. जो इच्छाच्या पर्लाकडे पोचनेला आहे. अना माणूस भोग-विनागापासून दूर राहिला तर त्यात विशेष असे काय? आणि तु? तु मात्र विप्रदाममान समर्थ राजा आहेस! विनासमय जीवनाचा तुला आवड आहे. पण त्यामाडी तु राजकीयातून काही घेतले नाहीस. म्हणून माझ्या दृष्टीने तु प्रमेनजितहून महान आहेस. विनास जीवनाचा आशा असेल. तर एक राजा म्हणून प्रजेचे धन तुला खर्च करता आले असते. पण तु आपल्या मनावर नियंत्रण ठेवलेस. नसा प्रामाणिकपणा निःसंशय प्रशंसनीय आहे. म्हणून माझा हा वर प्राप्त करण्याचा तुला अधिकार आहे."

शानवर वसंत तपस्याने दिलेल्या बाहुलीच्या साहाय्याने सुखमय जीवन जगू लागला. परंतु तो महत्त्व देत असे प्रजेच्या कल्याणाला! त्याच्या राज्य काळात प्रजेला कशाची कमतरता पडली नाही.

पंचालय छोट असते तरी त्यात भंग्य पस्तक आहेत. हे ग्रंथ वाचून कोही मत्वा विद्या व शोक. कीडा-मंदळात लोक खेळ खेळत असतात, खेळात भाग घेतलाम तर नव्येन उत्तम राहिल. निरर्थक कामे करीत राहिलांम तर केवळ माझ्या बरोबर राहून तुला काही लाभ होणार नाही. माझ्या बरोबर राहण्याचा हा तुला कंटाळा येईल, तु चिडचिडी होशील. नोंद विचार कर."

अशा रीतीने एक वर्ष गेले. अना येथील जीवन तिच्या अंगवळणी पडत. पण नव्येच्या अनुपस्थितीत साध ती यामून जाई.

वसंत एक चतुर शासक होता. मंत्री व राजकर्मचारी यांच्या कामावर त्याची स्तत

चॅलेंज ... आणि मला ?

विद्यार्थ्यांच्या विकासासाठी तुमच्या आज्ञेची कुटुंबातले सारथी...
राखण्यासाठी...

...हसा, हास्यीय भरपूर **२ टॅगिना**...

बोवसावा अहं कस कसताना, लेखी अहंसा
ज्याच्यातले होवण्यासाठी...

... हसित, जावा टोटिंग आणि भरपूर
फायदे...

आपल्या विविधता जगतात कसली
होवण्यासाठी तुमच्या कुटुंबात...

... ही. पुढील जीवनकाळात आणि
समृद्ध...

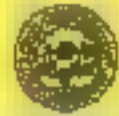
आता या तुमच्या कुटुंबात, त्यांच्या अहंसाचा,
कोटोण्या मस्त...

... देणारा, ... 'कारण' ...
आपण आणि तेथे.

५०० ग्रॅम व २०० ग्रॅमच्या आकारात उपलब्ध !

वारणा

२ टॅगिना

ही वारणा मधुमेक रूढ आरोग्य द्रव्य आहे.
प्रयुक्तगार, वीरते वारणाकार, वि. कॉम्प्लेक्स ४९२, ९९२
पहिले - (०२२९४) २५९८५ ते २५९८८
द्वितीय - (०२२९४) २५९८८.

२ टॅगिना

उत्साही, आरोग्यदायक कुटुंबासाठी

व्हीएटनाम बंधन-मुक्त !

दुसरा विश्वयुद्ध (१९३१-४५) संपल्यानंतर
सुमारे तीस वर्षे पर्यंत व्हीएटनाम मध्ये
हिंसाचार सतत चालू राहिला. होचिमिन्हच्या
नेतृत्वाखाली अनेक स्वतंत्रताप्रेमी लोक याठ
वर्षे पर्यंत फ्रेंच सैनिकांना पळवून लावण्याचा
प्रयत्न करत होते. फ्रेंच सैनिक निघून
गेल्यानंतर १९५४ मध्ये जिनेका येथे एक
झाला. त्यानुसार व्हीएटनाम देश दोन भागात
वाटला गेला - एक कम्युनिस्ट व्हीएटनाम
आणि दुसरा दक्षिण व्हीएटनाम.

सरी पण संपर्क चालूच राहिला.
दक्षिण व्हीएटनामचे गोरिला, उत्तर
व्हीएटनामच्या सैनिकांच्या मदतीने दक्षिण
व्हीएटनामच्या सैन्याशी लढत राहिले.
अमेरिकेने दक्षिण व्हीएटनामला केली.
१९५१ ते १९६१ च्या काळात अमेरिकेने
सुमारे ५,५०,००० सैनिक पाठविले.
अमेरिकेचे हजारो सैनिक या युद्धात मारले
गेले. व्हीएटनाम मध्ये अमेरिकी सेना न
पाठविण्याबाबत अमेरिकेत एक आंदोलन
जाले. १९७२ मध्ये अमेरिकेने व्हीएटनाम
मधून आपली सैन्य काढून घेतली. सरी पण
भारत-चीन द्वीपकल्पात लढाई बंद व्हायला
आणखी दोन वर्षे लागली.

व्हीएटनाम मध्ये झालेला आपला अपमान
अमेरिका विसरू शकली नाही. यामुळे दोन

दशोत जवळ जवळ वीस वर्षे शत्रुत्व धुमसत
राहिले. अमेरिकेने व्हीएटनाम वर आर्थिक
बंधने लादली. अमेरिकेचे अध्यक्ष बिल
क्लिंटन यांना १९९४ मध्ये ही बंधने पूर्णपणे
हटविण्यासाठी नैतिक बळ मिळाले. एक
वर्षानंतर अमेरिकेने व्हीएटनाम मध्ये आपला
दूतावास स्थापित करण्याबाबत विचार
केला.

“असता घडून आल्यानंतर आता संबंध
अधिक दृढ करण्याची वेळ येऊन ठेपली आहे!”
असे म्हणून बिल क्लिंटन यांनी, अब्राहम
लिंकनच्या पायलावर पाऊल ठेवत
व्हीएटनामशी हस्तांतरण केले.

याचा संतोषजनक परिणाम ची
अमेरिका आणि व्हीएटनाम यांचे मैत्रीने संबंध
स्थापित जाले. ते अधिक दृढ होतील अशी
आपण आशा करू या.

अलौकिक व्यवहारज्ञान

पंडित विश्वनाथजींनी कीर्ति देशभर पसरलेली होती. जगपति नावाचा एक तरुण गावाहून त्यांचा शिष्य बनण्यासाठी त्यांच्याकडे आला.

पंडित विश्वनाथजींनी त्याचे प्रेमाने स्वागत केले आणि म्हणाले - "माझे सर्व विद्यार्थी आपापल्या अध्ययनात आहेत. तुला काही विषय माझ्या येथे राहिले पाहिजे, माझ्या बरोबर फिरले पाहिजे."

जगपति तेव्हा तर 'ठीक आहे' म्हणाला, पण संध्याकाळी तो एका शिष्याला भेटला आणि त्याने त्याला विचारले - "पंडित विश्वनाथजी मला आपला सेवक बनवू इच्छितात. तुला सुद्धा प्रथम असेच का करावे लागले?"

तो शिष्य म्हणाला - "एकदा त्यांच्या बरोबर भ्रमंति केलीस तर तुला अध्ययन करावसेच वाटणार नाही."

व्यवहार-ज्ञान मिळविण्यासाठी पंडितजी.

सह भटकणे व्यर्थ आहे, असे जगपतीला वाटले. सोपण्यापूर्वी तो पंडितजींकडे गेला नि म्हणाला - "पंडितजी, प्रत्येक माणूस माझ्या व्यवहार-ज्ञानाची तारीफ करतो. या बरोबर पांडित्य ही असावे या उद्देशाने मी आपणाकडे आलो."

पंडित विश्वनाथ हसले आणि यण्य राहिले. दुसऱ्या दिवशी सकाळी जगपतीला बोलवून ते म्हणाले - "चल आता माझ्या बरोबर. सोपेतून जागी झालेली वनशरी पाहू या. महादेवांनी निर्माण केले. करभारी अनेक काव्य रचले आहेत. त्यांचे परिशीलन तुला करावसे आहे. कवि आणि कवीची अभिव्यक्ति यांच्यातले अंतर तू जाणून घ्यावसे आहेस. हेच व्यवहार-ज्ञान आहे."

पंडितजींना त्रुपणे प्रणाम करीत जगपति म्हणाला - "गुरुवर, महाकवि सुंदर स्त्रीच्या

मुखाची तुलना चंद्रबिंबाशी करतात. परंतु स्त्री किती ही जवळ असली तरी सुंदर दिसते. चंद्रमा पृथ्वीसारखाच एक ग्रह आहे. पण जवळून पाहिला तर तो किती ओबड-धोबड दिसतो. एक कल्पना आहे नि दुसरी वास्तविकता!"

पंडित विश्वनाथ म्हणाले - "वा! तुला तर बरीच काही माहिती आहे." त्यांच्या बरोबर जाण्यासिवाय आता त्यांना गर्वित उरले नाही.

जाताना वाटेत त्यांना प्रथम महाकवि महादेव भेटले. ते नवीत स्नान करीत होते. पं. विश्वनाथजींना पाहताच किनाऱ्यावर येऊन त्यांनी त्यांना प्रणाम केला आणि म्हणाले - "आर्य, आपण भोजनासाठी माझ्याकडे अशी प्रार्थना करतो."

"आज विशेष?" पंडितजींनी प्रश्न केला.

"माझ्या सासुरवाडीहून एक स्वयंपाकी आलेला आहे. कालच त्याला परत जावसे होतं. पण त्याने बनविलेली स्वादिष्ट पकासे आपल्याला खाता यावीत म्हणून एक दिवस मी त्याला थांबवलेय. आपण आलेच पाहिजे." महादेवने प्रार्थना केली.

नकार देत पंडितजींनी म्हणाले - "आजकाल माझी तब्येत जरा सुस्त आहे. निदान एक आठवडाभर तरी पक्क्यांपासून दूर राहिलेले बरे!"

"त्या स्वयंपाक्याला आणखी एक आठवडा थांबवले असतं, पण मला उद्याच एका ठिकाणी जायचंय. नकुलपुरच्या मरेन्द्रला माझे एक काव्य समर्पण करायचं आहे." महाकवि महादेवने सांगितले.

"पण या काव्यात काही दोष राहून गेलेले आहेत. त्यांचं काय?" पंडितजींनी विचारले. महादेवने उत्तर दिले - "आपण ते दोष सुधारून घालू म्हणून तर मी आपल्याला घरी बोलवले होतं. पण आपण तर 'नाही' म्हणताहात."

"काव्यातील दोष जरूर दूर केले पाहिजेत. पण त्यासाठी ते प्रथम ध्यानपूर्वक वाचायला तर हवं. पण एवढं थांबणं तुम्हाला

सुलोचना महांते

भास्य नाही." पंडित विरवनाथ म्हणाले.

"माझं दुर्भाग्य!" म्हणत महादेव निघून गेला.

आता पंडितजी जगपतीला म्हणाले -
"माझी प्रकृति अगदी छान आहे. महादेवकडे जेवण घेण्याची माझी इच्छा नव्हती, म्हणून मी छोटं बोललो."

■ ऐकून जगपतीच्या मनात अनेक शंका आल्या. पण कारण काय? काही अंतर चालून गेल्यावर त्यांना भूषण नावाचा एक सधन शेतकरी भेटला. तो गावात शेती-वाडी करी, अन् शिवाय शहरात व्यापार. पंडितजींना प्रणाम करीत तो म्हणाला - "आज आपण माझ्याकडे भोजनासाठी यायचं. नकार देऊ

नका. सगळी व्यवस्था झालेली आहे."

"आज काही विशेष आहे काय?" पंडितजींनी विचारले. भूषणने सांगितले -
"आज माझ्या मुलाचा अर्थशास्त्राचा अभ्यास सुरू होत आहे."

पंडितजी हसत म्हणाले - "काही असले तरी अध्ययनात तू व्यापाराला प्रथम स्थान दिवस हं! आपल्या मुलाला अर्थ-शास्त्रात प्रवीण बनवणार आहोस. छान!"

"पंडितजी, सगळे वाचू लागले तर व्यापार बंद नाही पणार? नुकसान न होता जनतेची सेवा करण्यासाठी अर्थ-शास्त्राचे ज्ञान आवश्यक आहे. आपण तर अनेक शास्त्रात परमंत आहात. आपल्या मुलाला अर्थशास्त्र शिकवण्याबाबत मी आपणास विनंती केली, आपण नकार दिला. भेटवी मला शहरातल्या एका प्राध्यापकाकडे धाव घ्यावी लागली. तो कितपत सुयोग्य आहे आपण मला सांगावं." भूषण म्हणाला.

"आज मी आलो असलो, दुसऱ्या एका ठिकाणी येण्याचा वायदा केलेला आहे. दिलेला शब्द न आपल्याला कदाचित् योग्य वाटेन, माझ्यासारख्या पंडितांना ते योग्य नाही." असे म्हणत पंडितजी पुढे निघाले.

थोडे अंतर चालल्यावर पंडितजी जगपतीला म्हणाले - "मी दुसऱ्या कोणाला ही शब्द दिलेला नाही. भूषणला छोटंच

सांगितलं मी!"

जगपति काही बोलला नाही. आपल्या मनात म्हणाला - "आपले मुलजी तर छोटं बोलण्यात तरबेज आहेत!"

पुढे जाता जाता त्यांना रामचंद्र नावाचा एक जवळच्या भेटला. पंडितजींना नमस्कार करीत तो म्हणाला - "आपणासाठीच मी हो गाडी होऊन आलो आहे. आपण माझ्या गाडी चला, माझं आतिथ्य ग्रहण करा. आज आपल्याला माझ्याकडे भोजन केलेच पाहिजे. संतोष होईल."

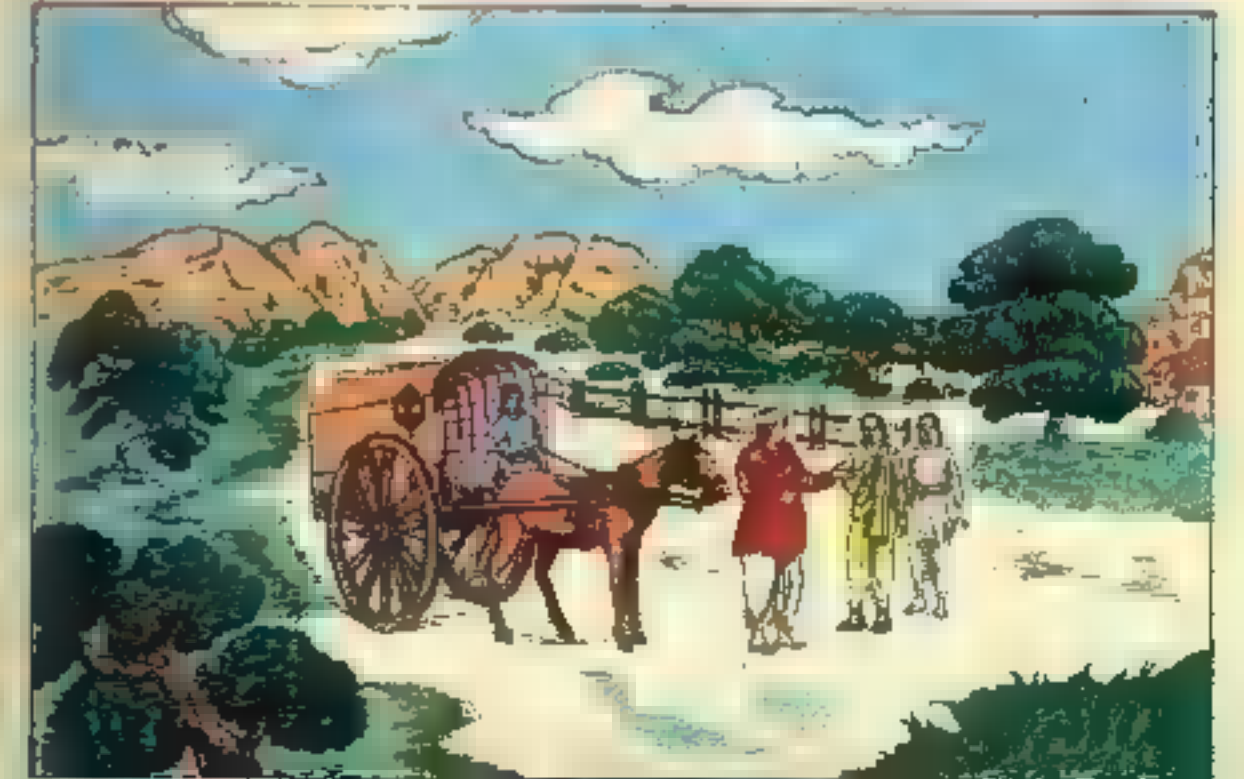
"कां करं? आज काही विशेष?" पंडितजींनी विचारले.

"दरमहा दशमीच्या दिवशी एकाद्या महापुरुषाचा करण्याची आमची रीत

आहे. माझ्या गुणबद्दल आपल्या देशाच्या राजाने भाद्रो अभिनंदन केले आणि 'सन्मान सुधाकर' अशी पदवी मला बहाल केली. यावेळी आपला सत्कार करायचा मी निश्चय केला आहे. पांडित्याचा बाबतीत आपली बरोबरी करणारा निदान आपल्या देशात तरी कोणी नाही." रामचंद्र म्हणाला.

पंडितजींनी हसत नकार देत म्हटले - "माझा एक दूरचा नातेवाईक निवर्तला आहे. महिन्यात कोणाचा स्वीकारणे योग्य होणार नाही. कुठल्याही उत्सवात भाग बरोबर नाही. म्हणून मी येऊ शकत नाही. मरसमज करून घेऊ नका."

"माझंच दुर्भाग्य! कक? आपणास कुठून पाहिलं, नि सावत-पळत इकडे आलो.

आता शेजारच्या गावातल्या बुद्धिबळपटूला घेऊन येण्याचा प्रयत्न करतो." असे म्हणून रामचन्द्र निघून गेला.

रामचन्द्र गेल्या बरोबर पंडितजी शिष्याला म्हणाले - "घाबरू नकोस, माझा कोणी ही नातेवाईक मेलेला नाही."

जगपतीला काही समजत नव्हतं. त्याची बुद्धि काम करीनाशी झाली. ते दोघे एका आमराईतून जाऊ लागले. इतक्यात मागून एक आवाज आला - "महाराज, मीही आपल्या बरोबर येऊ का?" दोघांनी ही मागे वळून पाहिले.

एक मध्यम वयाचा, हाडकुळा, साधे कपडे घातलेला माणूस तिथं उभा होता.

त्याच्याकडे पहात पंडितजींनी विचारले - "धवल, तू? कसा काय आहेस? इकडे कोठे?"

धवल उत्तर देत म्हणाला - "स्वामी, शेजारच्या गावात शेती-वाडीत काम करण्यासाठी मजुरांची आवश्यकता होती. मला तिथे जाऊन एक महिना आजच आपल्या गावी परत निघालो आहे. आज तुम्ही भोजनासाठी माझ्याकडे या हेच मी इच्छा असो. आपल्या बरोबर थोडा वेळ इथं काढीन. जेवणाची वेळ झाली की आपण घरी जाऊ."

"मला तुझं चांगलं माहीत आहे. तू आ. मी जेवायच्या वेळेला येईन. तुझं काही असेल करीत बस." पंडितजींनी प्रेमाने सूचवतं.

"स्वामीजी, एक प्रार्थना आहे. मजुरीच्या गावी जाण्यापूर्वी मी आपला गीतोपदेश ऐकला होता. ऐकून माझ्या मनाला अपूर्व शांति लाभली. आपण दर आठवड्याला आमच्या गावी येऊन गीतेवर प्रवचने देतच असता. गेले आठवडे आपल्या प्रवचनांचा लाभ मिळू शकला नाही. आपल्याला काही नसेल तर गेल्या चार प्रवचनांचे सार सांगाल?" धवलने विचारले.

पंडितजी म्हणाले - "तर मग चल."

पंडितजींनी मागील चार प्रवचनांचे सार

थोडक्यात सांगितले. जगपति आणि धवल दोघे ही ऐकत राहिले. पहाता पहाता भोजनाची वेळ झाली.

जगपतीची कल्पना होती की पंडितजी काही तरी कारण दाखवून भोजनाचे टाळतील. पण वेळी मात्र झालं नाही. ते धवलच्या भोपडीत गेले. चांगलं पोट भरून जेवले. परत येताना पंडितजींनी जगपतीला विचारले - "तुझ्या व्यवहार-ज्ञानाला माझ्या बद्दल काय वाटतं?"

तर जगपतीला संकोच गुळ्याच्या प्रोत्साहनामुळे म्हणाला - "मला वाटतं आपलं व्यवहार-शून्य आहे. चांगली भेजवानी आणि सत्काराचा अव्हेर भोपडीतल्या जेवणाचा स्वीकार केला - काय दाखवतं? आपल्याजवळ व्यवहार-ज्ञान मुळीच नाही, अजून आपल्याला शिकावं लागेल."

पंडितजींनी शांतपणे निवेदन केले - "महादेवचा उद्देश होता की मी त्याच्या

काव्यातील दोष काढून टाकावेत, भूषणची इच्छा होती की मी त्याच्या मुलाच्या गुरूची परीक्षा करावी, रामचन्द्रला 'सन्मान-सुधाकर' पदवी मिळालेली होती. आपल्या पदवीची मर्यादा राखण्यासाठी त्याची इच्छा होती की त्याच्याकडे मी भोजन करावं. कोणी ही प्रयत्नपूर्वक माझ्याकडे आला नाही. ते माझ्यावर अवलंबून नव्हते. मी 'नाहीं' म्हणालो तर ते दुसऱ्या कोणाकडे जाऊ शकत होते. मोल-मजुरी करणाऱ्या घराब्याची गोष्ट तशी नाही. माझ्या पाहिल्याचा लाभ घेण्यासाठी तो माझ्याकडे आला, प्रेमाने मला बरी बोलवले. त्याला मी गीता-सार सांगितलं. तेच माझं घर भोजन. त्याच्या भोपडीत भोवण्यापूर्वीच माझी पोटाची भूक भागलेली होती. धवल सारख्या श्रोत्यांना काही उपदेश देण्यात जे समाधान आहे, ते भोजनात नाही. माणसाच्या दुष्टीने विचार केला तुझं व्यवहार-ज्ञान ठीक आहे. पण पंडितांपाशी असलं पाहिजे अलौकिक व्यवहार-ज्ञान!"

नित्यानंदाचा प्रामाणिकपणा

अमरावती नगरीत राखवेन्द नावाचा एक श्रीमंत माणूस रहात असे. त्याच्याकडे एक नोकर होता - नित्यानंद. तो फार प्रामाणिक होता. परातीन सर्व कामे तर तो करीच, नाहेरच्या ■■■■■ सर्वांना मनापासून मघत करी.

एक दिवशी केर करताना पलंगाव्याली त्याला बांदीची एक मोहर सापडली. ती त्याने लगेच राखवेन्दच्या हातात दिली. राखवेन्द नित्यानंदाच्या प्रामाणिकपणावर खुश आला आणि त्याने ती मोहर त्याला देऊन टाकली.

काही दिवसांनंतर राखवेन्दच्या मुलीचा रत्नहार कुठे दिसेनासा झाला. तिने आपल्या बहिषांना ही मोहर सांगितली. परातीन सर्व पेढ्या व कपाटे धुवाळली, ■■■■■ रत्नहार मात्र ■■■■■ नाही. ■■■■■ राखवेन्दने नित्यानंद व ■■■■■ सर्व नोकरांना बोलावले ■■■■■ रत्नहाराकडून चौकशी केली.

नित्यानंद म्हणाला - "मालक, दोन दिवसांपूर्वी मला न्हाणी-करात तो हार ■■■■■ !"

■ पैकूल रागाने राखवेन्दने विचारले - "दोन दिवसांपूर्वी तुला हार सापडला, मग आता पर्यंत मला का माही सांगितलेस? माझ्यापासून ही मोहर संपवलीस कशासाठी?"

नित्यानंदने मोठेपणाने ■■■■■ - "मालक, ■■■■■ सापडलेला हार ■■■■■ आपल्याला ■■■■■ असला, ■■■■■ माझ्या प्रामाणिकपणाची प्रशंसा करीत हो आपण मलाच देऊन ■■■■■ बसला का? ■■■■■ ■■■■■ गुंतलेले होतात, म्हणून मी आपणास उगाच ■■■■■ दिला नाही. मी हार आपल्यापासी ठेऊन दिला."

नित्यानंदाच्या या उत्तरावर काय बोलामे ■■■■■ राखवेन्दला कळेना.

८

(रूपधरच्या नावीन्यांनी ■■■■■ पाळले नाही. ■■■■■ पूजेत मग बसतांना मायाबोने फूस बाळगी, अन् त्यांनी मूर्खतेच्या पध्दती हार केले व शिजवून खाऊन टाकले. त्यांना बाबईसची प्रचीतौही लगेच मिळाली. समुदात पत्रेच रूपधरची ■■■■■ बुरली ■■■■■ रूपधर होऊन ■■■■■ सर्वजण ■■■■■ मेले. एकटा रूपधरच ■■■■■ तो मोठ्या कडाने किनाऱ्यावर पोचू बसला.) - पुढे

त्या देशाच्या शासक राजाचे ■■■■■ होते बुद्धिमान, वारुणी ■■■■■ त्याची ■■■■■ होती. त्या दिवशी पहाटेपहाटेच तिला एक स्वप्न पडले. त्या स्वप्नात तिला दिसलेली तिची मैत्रीण म्हणाली, "अम वारुणी, इतकी आळसलीस कशी? कितीतरी मळके कपडे धुवायचे पडलेत. बुद्धा नस आहे ना तुझं? मळके कपडे घालून लग्नाला बुभी रहाणार आहेस? लोक तैमणे नाही मारणार? सकाळ

माल्याबरोबर कपडे धुवायला जाऊ या, चल; मीही येईन तुझ्याबरोबर. आपल्या बाकींना सांगून रथ जोडून तयार ठेव. इतक्या लांबवर कपड्यांचं ओझं घेऊन चालणं कठीण होईल."

वारुणी ताबडतोड मुकून बसली. तिला दिसले की आता दिवस अनादत आहे. स्वप्नात पाहिलेले प्रत्यक्षात करून टाकायचा निश्चय तिने केला. आपण कपडे धुवायला

गेली. वारुणी व तिच्या मैत्रिणींनी आवश्यक ती भोजन सामग्रीही करीवर घेतली. गाडीत बसून हातातला चाबूक सेचरांना मारत वारुणीने ती हाकायला सुखात केली. कन्याचशा दासीही आपापसात गप्पा मारत रथामागोमाग निघाल्या.

बेवटी सर्वजणी नदीकिनारी पोचल्या. सेचरे मोकळी करून त्यांना चरायला सोडण्यात आले, सर्वजणी मागील गासगात कपडे धुवू लागल्या. संपल्यावर स्नान करून त्यांनी कपडे वाळवले अन् भोजनही केले. त्यांनी चेंडू सेळायला सुखात केली. सेळता सेळता चेंडू भुडून अन् सर्वजणी ओरडू.

त्यांच्या आरडाओरडीमुळे रूपधर जागा झाला. झाडीतून बाहेर येऊन तो वारुणी व तिच्या सख्यांकडे पाहू लागला. झाडीतून बाहेर पडलेली व धुळीने माळलेली ती आकृती पाहून वारुणीच्या दासी नेल्या व भीतीने आवाजमुडुपांमागे जाऊन लपून राहिल्या. वारुणी स्वतः मात्र बराही न घाबरता जागच्या जागी तशीच बुभी राहिली.

रूपधर दूरच अशा राहून मोठ्या विनयाने तिला म्हणाला, "हे सुन्दरी, तू मानवच आहेस की कोणी देवता आहेस, हे माहीत नाही. तुझी खुंची अन् सौन्दर्य पाहून तर असं वाटतंय की तू देवताच असावीस;

पण मानव असशील, तर तुझ्या जन्मदात्यांना भाग्यवानच म्हणायला हवं. तुझी भावंडंही किती भाग्यशाली! अन् तुझ्याशी विवाह करणाऱ्या भाग्यवन्ताच्या बाबतीत तर काय म्हणू? शब्दात वर्णन करताच नाही येणार. मी आजपर्यंत अनेक देश हिडलोय. पण आजवर असलं सौन्दर्य कुठेच पाहिलं नाही, मी जाता अत्यंत दीन अवस्थेत आहे. वीस दिवसपर्यंत मी समुद्रात अनेक संकटांना तोंड दितंय. कालच या किनाऱ्यावर येऊन पडलोय. हा देश आहे मला, आता तूच एकटी काय ती माझ शकशील. अन् अंगावर घालायला काही वस्त्र दे. कोणत्या दिशेला जावं, तेही सांग मला. इतके अुपकार केलेस, तर आभारी होईन मी तुम्हा."

"तुम्ही तर चांगलेच वृद्धिमान वाटताय मला. सुख केवळ देवचं अुदान करू शकतात, पण आता तुम्ही माझ्या देशात आहात. इथे तुम्हाला अन्नवस्त्राची ददात पडणार नाही. मी आश्वासन देत आहे तुम्हाला, मी तुम्हाला नगराचा रस्ता सांगेन. हा पैयामिया देश असून इथला राजा वृद्धिमान याची मी कन्या आहे." नंतर आपल्या दासींना बोलावून वारुणी त्यांना म्हणाली, "एहेरे! भिन्न्या भागुबाया! पळून गेलात? यांना सायला द्या काही अन् त्यांची नदीत

स्नानाचीही व्यवस्था पहा."

दासींनी रूपधरला स्नानाची जागा दाखवली अन् नंतर कपडेही दिले. पाण्यात भुतरून रूपधरने आपले अंग नीट चोळून स्नान केले. अंगावर रूपा माती अन् मोठ लागलेले होते. ते सर्व धुवून काढल्यावर त्याने मिळालेले कपडे चढवले. अन् एकाद्या सुदृढ मनोहर मूर्तीसारखा चमचमत तो समोर आला. वारुणीने प्रथम त्याला पाहिले, तेव्हा तिला तो रूपा घाणेरडा अन् कुरूप वाटला होता; पण आता तो एकादा 'स्वर्गात्तिला निवासी' वाटत होता. 'असा पति आपल्याला मिळाला, तर काय छान होईल! त्याने कायम आपल्याच देशात रहावे' असे

आभार असल्याबद्दल तिने मातेला सांगून टाकले. नंतर ती आपल्या पित्याला भेटायला निघाली. त्याचवेळी राजा वृद्धिमान आपल्या सेनापतीला भेटायला निघाला होता.

"बाबा, मला एक मोठ्ठा रथ हवा. मी नदीवर कपडे घुवायला आणार आहे. सूप दिवसात कपडे घुतले गेले नाहीयेत. घरात माणसंही सूप जमलीयत. सर्वच जण कपडे घुवून हवे असल्याची मागणी करत आहेत," वारुणी राजाला म्हणाली.

"घे ना, नोकरांना सांगून हवा तो रथ तयार करायला सांग." राजाने संमति दिली. ताबडतोब रथ व सेचरांची व्यवस्था केली

तिला वाढू लागले.

दासींनी यानंतर रूपधरला जेवण दिले. अन्न पोटात गेल्याला त्यांना कितीतरी दिवस झाले होते.

मध्यल्या वेळाला 'आता पुढे [ ] करावे' याबद्दल वारुणी विचार करत होती. आपण तरुण व अविवाहित आहोत; या देशात आपल्याशी विवाह करायला इच्छुक असे कितीतरी युवक आहेत. अन् आपण त्या सर्वांना नकार दर्शवला आहे. अशा परिस्थितीत हा माणूस आपल्याबरोबर आला तर ते बरं दिसणार नाही. एका अपरिचिताला पति बनवून घेऊन आली, असे म्हणून सर्वजण नावं ठेवतील आपल्याला.

त्यामुळे अशा मागझाला अतिथि म्हणूनही आपणाबरोबर न नेण्याचे तिने ठरवले. झुलट तो स्वतःच पाहुणा बनून आपल्या घरी जावा हेच अर्चित होईल असे तिला वाटले.

दासी वाळलेले कपडे मोळा करून [ ] म्हणाली, "बाता वाम्ही नितो. बाकीच्या लोकांबरोबर तुम्ही गाहीमाने येत रहा. किल्याच्या दारापर्यंत असेच या. पण माझ्याबरोबर नगरात मात्र प्रवेश [ ] नका. लोक भुगच काहीतरी बोलत सुटतील. नगरबाहेरच्या भुसानात जरा विमाम करा. मी पोचल्यानंतर काही वेळ जाऊ देऊन [ ] आमच्या काह्यात प्रवेश करा. पोरसोरं सुद्धा [ ] सांमतीन तुम्हाला. काह्यात पोचल्यावर अघेमध्ये कुठेही न थांबता सरळ आतपर्यंत या. माझे आईबाबा दिसतील तुम्हाला. निःसंकोचपणे माझे आई जवळ जाऊन हुशारीने बोला तिच्याशी. तिचं आतिथ्य मागा. तुमची वर्तणूक आवडली, तर तुमचं काम सहज साधून जाईल. राजभवनात माझ्या आईचा शब्द खाली पडत नाही. तुमचं माय्य चांगलं असेल, तर तुम्हाला आवश्यक ती मदत मिळून जाईल."

यानंतर वारुणी गाडीत बसली अन् तिने सेवकांना आवाज दिला. गाडी चालू लागली. मागोमाग इतर सर्वही निघाले. वर्गाचाजवळ

पोचल्यावर रूपधर तिथेच थांबला अन् बाकी सर्व आपापल्या स्थानी गेले. सूर्यास्तानंतर आपली इष्टदेवता बुद्धिमती हिचे स्मरण करून रूपधर राजभवनाकडे निघाला.

वारुणी घरी पोचल्यावर तिच्या भावरांनी धुतसेले कपडे आत नेले. परात चुली पेटवून स्वयंपाकाचे [ ] ही सुरु झाल्याचे वारुणीला आढळले.

रूपधरने नगरात प्रवेश केला. अंधारात त्याच्याकडे कुणाचे लक्षही वेले नाही. एक महान मुमगी भांडी [ ] वाळळमी; तिसा रूपधरने विचारले, "मी एक परदेशी माणूस आहे. [ ] राजा बुद्धिमानचं [ ] दासबतेस?"

"या काका, दासबते मी. [ ] इतरांजवळ असं काही बोलू नका. [ ] इथली [ ] परदेशी लोकाकडे संशयाने पहातात. तेव्हा चुपचाप माझ्या मागे येत रहा."

रूपधर [ ] मुलीबरोबर राजभवनात पोचला, भवन चांगले मध्य होते. [ ] प्रवेश करताना त्याला काहीसा संकोच वाटला. [ ] वेळ [ ] अर्धवट [ ] तिथे काम करणाऱ्या दासींकडे पहात तो कुत्रा राहिला. नंतर त्याच्या तिथे एकूण चार एकर जमिनीवर पसरलेली एक [ ] दिसली. शेवटी आपले घेई एकबटून त्याने आत पावून ठेवले. वारुणीने सांगितल्याप्रमाणे तो

[ ] आत गेला.

आत एका विशाल मंडपात नगरातले मोठे [ ] भोजनासाठी बसलेले होते. रूपधर त्याच्या बाजूनेच पुढे आत आत पोचला. तिथे त्याला राजा व राणी दोघेही दिसले. राणीसमोर जाऊन तिच्यापुढे गुडघे टेकून तो म्हणाला - "महाराणी, मी एक अभागी माणूस आहे. एक शरणार्थी म्हणून आपल्याजवळ आलो आहे. आपण [ ] आपले कुटुंबीय सुखी राहोत ! मला स्वदेशी परत जाण्यासाठी आपल्या मदतीची अपेक्षा आहे."

त्याचे बोलणे ऐकून तेथे उपस्थित सर्वजण चकित झाले! शेवटी एक वृद्ध माणूस

महाराजांना म्हणाला, "राजा, अतिथीला असे जमिनीवर बसवून ठेवल्याने आपल्या प्रतिष्ठेला धक्का लागतोय. तेव्हा पाला आपण स्वतः योग्य आसनावर बसवून भोजन करायलाही जोरव."

बुद्धिमान राजाने स्वतः रूपधरचा हात पकडून जवळच्या आपल्या घोरत्या मुलानेच्या जागेवर बसवले. रूपधरसाठी त्या तहण राजकुमाराने आपले आसन रिकामे केले व तो स्वतः दुसऱ्या एका आसनावर जाऊन बसला. नंतर सर्वांनी मिळून भोजन केले.

भोजनानंतर बुद्धिमान भुभा राहून अप्रस्थित सज्जनांना म्हणाला, "तुम्हा

सर्वांचे भोजन अरकले आहे. जाता जाऊन आराम करा. भुजा भल्या पहाटेच पुन्हा भेटू आपण. आपल्या या अतिथीचं तेव्हा आपण मनोरंजन करू आणि त्याच्या पुढील प्रवासा बद्दल चर्चा करू. याचा देश किती का दूर असेना, त्याला सकुशल तेथे पोचवणं हे आपलं परम कर्तव्य आहे. आपण सूप व्यवस्थित योजना करूनही त्याला पुन्हा कष्ट झेलावे मागले, तर ते आपलं दुर्भाग्यच म्हणावं लागेल, हा कोणी देवता असला, तरी ही काही नवी गोष्ट नव्हे. देवताही कधीकधी मनुष्य रूपात अवतरतात अन् आपल्याबरोबर भोजनही करतात, मनोरंजनाच्या कार्यक्रमात भागही घेतात ते. हे सर्व बऱ्याच जुन्या काळापासून असंच आलेलं आहे."

हे सारे ऐकल्याबरोबर म्हणाला, "महाराज, आपण असल्या काही श्रमाला राहू नका. मी काही देवता वगैरे नव्हे, सामान्य मानवच आहे मी; अगणित कष्ट झेललेला माणूस. कदाचित माझ्याहाते कष्ट अपसलेला माणूस या कुठेच नसेल! म्हणूनच यातून अंधारासाठी मदत करा. जाता माझी एकच इच्छा आहे. माझं ते एकच ध्येय म्हणजे आपल्या देशात परत जाऊन पोचणे; तिथं जाऊन आपली सारी माणसं पाहून मग मरून जाणे! नास."

त्याच्या बोलण्यामुळे सर्वांना त्याच्याबद्दल सहानुभूती वाटली. ती त्यांनी प्रकटही केली. सर्वजण तेथून गेल्यावर फक्त राजारानीच ते बुरले त्या जागी.

राणीने रूपधरकडे निरखून पाहिले. तिच्या लक्षात आले की त्याच्या अंगावरची वस्त्रे तर, आपण आपल्या हातांनी शिवलेली वस्त्रे आहेत. ती विचारू लागली, "बेटा, पहिला प्रश्न मीच विचारते तुला. तू कोण आहेस? कुठून आलायस? हो वस्त्रं तुला कोणो दिली? तू तर म्हणालास की, आपण समुद्रातून नहात या देशात पोचलो?"

आता सम्मोहिनीच्या कैदेतून सुटून या देशाच्या समुद्रकिनार्यावर पोचेपर्यंतची सारी हकीकत त्याने राणीला सविस्तर सांगितली. सत्य न ही सांगून टाकले की, बाहणीची आपली भेट किनाऱ्यावर कशी झाली अन् तिने कशी आपल्यावर दया दाखवून भोजन व वस्त्रे ही दिली.

सर्व काही ऐकून घेतल्यावर बुद्धिमान

रूपधरला म्हणाला, "महाशय, माझ्या मुलीने एक मोठीच चूक केलीय. तिनं तुम्हाला स्वतःबरोबरच इथं आणायला हवं होतं."

"महाराज, तिच्यावर रागावू नका. तिनं तर मला बरोबरच वायला सांगितलं होतं. पण मीच तसं करायला कचरलो." रूपधर बोलला.

"माझ्या मुलीशी विवाह करून इथेच रहायची तुमची इच्छा नसेल, तर भुजा मी तुमच्या प्रवासाची व्यवस्था करून वेईन. तुम्हाला सुखरूप रवाना करणं ही माझी जबाबदारी समजतो मी. आमच्या जहाजांसारखी जहाजं अन् अस्सम नाविक या जगात अन्वय कुठेच नसतील." राजा म्हणाला.

या बोलण्यात ते गुंतलेले असतानाच राणीने रूपधरच्या सोपण्याची केली. आपले सर्व वितरून रूपधर निद्राधीन झाला.

-अनसः

शेजारच्याला मदत!

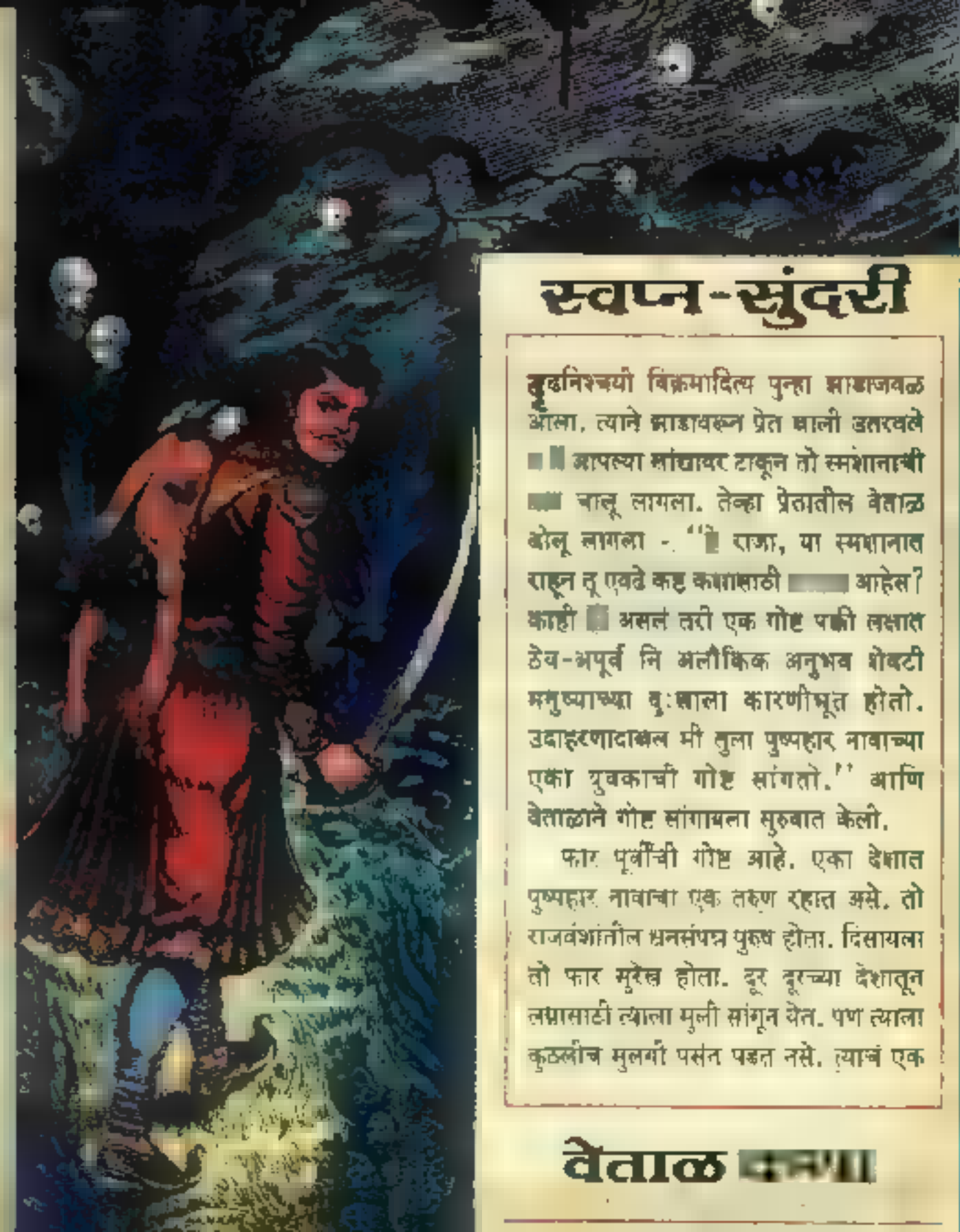
तुन्हाळ्याचे दिवस होते. रामपुर गावातील शेजार-पाजारचे काही लोक विहिरीतून पाणी काढीत होते, तर काही लोक ते पाणी ओपडीपर्यंत नेऊन आग विझवीत होते. काही लोक तलावातून पाणी आणीत होते.

एवढं सगळं चालू असलं तरी नकुल मात्र लिंबाच्या झाडाच्या छायेत बसून माणं गुणमुणत होता. याच वेळी शेजारच्या गावातील एक माणूस तिकडून चालला. नकुलकडे पाहून त्याला मोठे आश्चर्य वाटले. त्याने नकुलला विचारले - "कमा माणूस आहेस तू? सोक मंदत करण्यासाठी बसत आहेस, आणि तू मात्र आरामात आश्या सावलीत बसून गुणमुणतो आहेस!"

नकुलने आरामात उत्तर दिले - "मीच तर तो शेजारी आहे. आज माझ्या ओपडीला लागलेली आग जे विझवीत आहेत, मी कान पागितले होते. त्यावेळी मला कोणी ही मदत केली नाही. आता ही ते काही मला मदत करीत नाहीयेत!"

शेजारच्या गावाच्याने आश्चर्याने विचारले - "काही तरी करस. तुम्या ओपडीला लागलेली आग सर्व जण विझवीत नाहीत; ही ते तुला करीत असलेली मदतच नाही का?"

"मुळीच नाही! आजू-बाजूच्या ओपड्यांना नाम नवे म्हणून स्वतःला करीत आहेत, समजलं?" नकुलने ठमकावले.

स्वप्न-सुंदरी

तुन्हानिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा झाडाजवळ आला. त्याने झाडावरून प्रेत घाली उतरवले. आपल्या सांघायर टाकून तो स्मशानाची चालू लागला. तेव्हा प्रेतातील वेताळ बोलू लागला - "हे राजा, या स्मशानात राहून तू एवढे कष्ट कशासाठी आहेस? काही असलं तरी एक गोष्ट पक्की लक्षात ठेव-अपूर्व नि अलीकिक अनुभव शेवटी मनुष्याच्या दुःखाला कारणीभूत होतो. उदाहरणादाखल मी तुला पुष्पहार नावाच्या एका युवकाची गोष्ट सांगतो." आणि वेताळाने गोष्ट सांगायला सुरुवात केली.

फार पूर्वीची गोष्ट आहे. एका देशात पुष्पहार नावाचा एक तरुण राहत असे. तो राजवंशातील धनसंपन्न पुरुष होता. दिसायला तो फार मुरेख होता. दूर दूरच्या देशातून लग्नासाठी त्याला मुली सांगून येत. पण त्याला कुठल्याच मुलगी पसंत पडत नसे. त्याचं एक

वेताळ

मारली व ती अदृश्य झाली.

निराश न होता तो त्या सरोवराच्या परिसरात राहू. तिसऱ्या पूर्णिमेला त्याला प्रियवादिका पुन्हा तेथे आलेली दिसली. तेव्हा तो स्वतः झाडांच्या आड तपला आणि ती त्याच्या आवाक्यात येताच त्याने तिचा हात पकडला. प्रियवादिकेने जोर लावून आपला हात सोडवून घेतला. तिने पुन्हा सरोवरात उडी मारली नि ती अदृश्य झाली.

तिला शोधून काढण्यासाठी तो सरोवरात उडी मारणारच होता. एक गंभीर आवाज त्याच्या - "पांब!" लगेचच गंधर्व राजा, आपल्या एक सारख्या विसणत्या तीन मुलींसह सरोवरातून बाहेर आला. तो पुष्पहारला म्हणाला - "या तिघी जणी माझ्या मुली आहेत. या तिघींपैकी कोणावर तुझे प्रेम आहे ते सांगशील? तू जर बरोबर उत्तर दिलंस तर माझी ती मुलगी मी तुला देऊन टाकीन."

पुष्पहारने तिघींना एकदा न्याहळून पाहिले. त्या तिघी ही गुलाबाच्या पाकळ्यांसारख्या समानच दिसत होत्या. तो विचार करू लागला की आपण ज्या स्वप्न-सुंदरीला पाहिले, ती या तिघींपैकी कोणती? एकदम त्याला एक कल्पना स्फुरली. तिघींच्या ही उजव्या हाताकडे त्याने निरखून पाहिले. एकीच्या उजव्या हाताचे मनगट अमळ सुजलेले त्याच्या आले.

आता आपली स्वप्न-सुंदरी कोणती हे पुष्पहारने ओळखले. त्याने गंधर्व राजाला ती मुलगी दाखवली. गंधर्वराजा त्याच्या बुद्धिमतेवर खूश होऊन म्हणाला - "शाबास! तू अगदी बरोबर ओळखलंस. माझी कन्या प्रियवादिकेचे ही तुझ्यावर प्रेम बसले आहे. पण माझी एक अट आहे. शांत-गुण आम्हा गंधर्वांचा धर्म आहे. तुला या धर्माचे पालन करावे लागेल. कधी रागावून, आपल्या मनावरील सुटून तीन वेळा तू काही विपरीत केलंस तर ही तुला सोडून स्वगृही येईल." म्हणून गंधर्व राजाने प्रियवादिकेला तेथे सोडले, व बाकीच्या दोन कन्यांसह तो अदृश्य झाला.

प्रियवादिका ताजेने मान घाली घालून उभी राहिली. पुष्पहारने तेथेच गंधर्व पध्दतीने प्रियवादिकेशी विवाह केला व तिला घेऊन तो आपल्या तगरीत आला.

काही दिवसांनी आपल्या बालपणच्या एका मित्राकडे त्याला पत्नी सह जावे लागले. मित्राला मुलगा झाला होता. पुष्पहारने आणतेला आहेर मुलाच्या आईच्या हाती दिला व मुलाना उचलून त्याचा एक पाया घेतला.

परंतु मुलाला पाहताच प्रियवादिकेने आपले तोंड फिरवले. त्या मुलाबद्दलची घृणा तिच्या चेहऱ्यावर स्पष्ट होती. ती लक्षात ठेवून निघाली. तेथे असलेले सर्व लोक तिचा हा व्यवहार पाहून आश्चर्यचकित झाले. पुष्पहारला

ही फार आश्चर्य वाटले. घरी पोचताच त्याने तिला विचारले - "छोट्या लेकराला पाहताच तोंड फिरवून तू अशी परत कर फिरलीस?"

प्रियवादिका म्हणाली - "त्याला आपल्या मांडीवर घ्यावं असं मला मुळीच वाटले नाही."

"मी तुला विचारतोय तुला असं का वाटले नाही?" पुष्पहारने पुन्हा प्रश्न विचारला.

"कारण मी नाही सांगणार!" प्रियवादिकेने स्पष्ट शब्दात सांगून टाकले. पुष्पहार आपल्यावर नियंत्रण ठेवू शकला नाही नि त्याने प्रियवादिकेच्या गालावर एक चापट मारली.

प्रियवादिकेच्या डोळ्यात अश्रू आले. ती

म्हणाली - "मुलाला पाहताच आपल्याला माहीत नसलेल्या काही गोष्टी मला समजल्या. मोठा झाल्यावर हा मुलगा मोठा दुष्ट होणार आहे. तो अनेकांची हत्या करील आणि शेवटी त्याला फाशी दिली जाईल. अशा पाप्याला स्पर्श करणं मला योग्य वाटलं नाही. आपण मात्र माझ्यावर खूप रागावलात. आपण पहिल्यांदा माझ्यावर हात टाकला हे नीट लक्षात ठेवा."

पुष्पहारला वाटले आपल्या हातून चूक घडली. येथून पुढे सावध राहण्याचा त्याने निश्चय केला. राग आला तरी त्याला सीमेबाहेर जाऊ देऊ नये, तेव्हापासून तो प्रियवादिकेशी अधिक प्रेमाने व्यवहार करू

लागला.

एक महिन्यानंतरची गोष्ट. गावाचा नगराध्यक्ष पुष्पहारचा मित्र होता. पुष्पहारला नगराध्यक्षाच्या मुलीच्या लग्नाला प्रियवादिके- जावे लागले.

नमराध्यक्षाने पुष्पहार व प्रियवादिका यांचे मनःपूर्वक स्वागत केले. तो विवाह-मंडपान घेऊन गेला. योद्ध्याच वेळात वर वधूच्या गळ्यात मंगलसूत्र बांधणार होता. आनंदमय वातावरणात प्रियवादिका अचानक जोर-जोरात रडू लागली, आश्चर्यचकित होऊन सर्व लोक तिच्याकडे पाहू लागले.

तेव्हा पुष्पहारने प्रेमळ स्वरात पर्लीला विचारले - "काय झालं? तू मंगल वेळी अशी रडते का आहेस?

प्रियवादिका म्हणाली - "काय सांगू नि सांगू? हे वर-वधू एकमेकांना योग्य नाहीत. लग्नानंतर दोघे ही शत्रूसारखे आपापसात राहतील. ते संसाराचं रणांगण बनवतील!" प्रयत्न करून ही तिला आपले रडणे आवरता येईना.

लग्न-समारंभात उपस्थित मंडळींनी हे बोलणे ऐकले. त्यातील एक जण शेजारच्याला म्हणाला - "विचारा! आपल्या बायकोला कऱ्यात ठेवण्याचं सामर्थ्य नाही याच्यात. तिला गप्प बसवणार?"

हे त्याचे बोलणे ऐकून जोराने प्रियवादिकेचे बाई हलवीत चंद्रहार म्हणाला - "रडू

नकोस, हो."

प्रियवादिका म्हणाली - "आपण दुसऱ्यांदा माझ्यावर हात टाकलात!" आणि ती लग्न-मंडपातून उठून घरी आली.

या घटनेनंतर पुष्पहार बायकोबाबत फारच सावधान राहू लागला. तिला सोडण्याची तर त्याची इच्छा नव्हती. आता केवळ एक संधी शिल्लक राहिली होती.

आषाढी काही दिवसांनी पुष्पहारला बायकोला घेऊन काकांच्या घरी जाण्याचा प्रसंग आला. कारण काकांचा मुलगा मरण पावला होता. हा मुलगा जवळ जवळ पुष्पहारच्याच होता. त्याची बायको प्रेताजवळ बसून विनाय करीत होती. तिचे रडणे ऐकून सर्वजण शोकमग्न झाले होते. सर्वांच्या होळ्यातून अश्रू वाहू लागले. अशा दुःखमय वातावरणात प्रियवादिका अेकदम मोठमोठ्याने हसू लागली. सर्व जण तिच्याकडे पाहू लागले. पुष्पहारने हळूच तिच्या कानात सांगितले - "बस! वेळी इतकं योग्य नाही. घरातील एका तरुणाच्या मृत्युमुळे सर्वजण इथे दुःखी आहेत." तरी पण प्रियवादिका हसतच राहिली. आता पुष्पहारचा आपल्यावरील ताबा सुटला आणि त्याने प्रियवादिकेला जोरात एक मुद्दा मारला.

हसायचं थांबून प्रियवादिका म्हणाली - "जो मेला, तो मोठा आहे! एका मरणाच्या घरी त्याला नवा जन्म प्राप्त झाला

आहे. अशा भाम्यशाली माणसाबद्दल सर्व जण रडत आहेत याचं मला हसू आलं. वरं, ते सगळं राहू आता. माझ्या वडिलांना दिलेल्या वचनाचा तुम्ही भंग केलेला आहे. आता मी तुमच्या बरोबर राहू शकत नाही." असं म्हणून ती गंधमादन पर्वताकडे जायला निघाली. पुष्पहारने तिला थांबवण्याचा केला नाही. ती ज्या वाटेने गेली, तिथे तो निर्लक्षणेने पहात राहिला.

एवढी गोष्ट सांगून आता वेताळ विक्रमादित्याला म्हणाला - "राजा, जे काही घडलं, त्याबाबत माझ्या मनात काही शंका नाहीत. पुष्पहारने गंधर्वस्त्राच्या अटीचे पालन का केले नाही? प्रियवादिका त्याला सोडून

निघाली, तेव्हा पुष्पहारने तिला अडबले का नाही? पत्नीवरील प्रेम कमी झाले म्हणून का त्याने असे केले? माहीत असून ही माझ्या या शंकांचे समाधान तू न केलेस तर तुझे शिर घडावर राहणार नाही हे तू जाणतोसच."

विक्रमादित्य शंकांचे समाधान करीत म्हणाला - "मानव आणि गंधर्व यांच्यात होणारा विवाह तसा धर्मविरुद्ध आहे. सरे म्हणजे हा विवाह विवाहच नव्हे. पुष्पहारने प्रियवाविकेवर मनापामून प्रेम केले. पण तिच्या स्वभावात तो बदल घडवू शकला नाही. तसेच प्रियवादिका ही आपल्या गंधर्व-स्वभावात काही बदल घडवून आणू शकली नाही. दोघांचे गुण-धर्म एकमेकांविरुद्ध होते. त्याप्रमाणे दोघे ही आचरण करीत राहिले. मनुष्य वेदांच्या धर्माचे पालन शकणार नाही, स्त्रीवर केवळ प्रेम करून मनुष्य आपले जीवन परिपूर्ण करू शकणार नाही. पुष्पहारने तीन वेळा जेव्हा आपल्या बायकोवर हात उचलला, प्रत्येक वेळी त्याने विचार केला - अशा परिस्थितीत लोकांना माझ्याबद्दल काय

वाटत असेल? त्यावेळी प्रियवादिकेच्या वडिलांना दिलेले वचन तो विसरला. गंधर्वकन्या असल्यामुळे प्रियवादिकेजवळ अद्भुत शक्ति होती. आपल्या या शक्तीच्या आधारेच ती कोणाचेही भविष्य जाणू शकत होती. म्हणून तिला जे योग्य वाटले, ते तिने केले. मी एका मानवाची पत्नी आहे आणि आपल्या काही मर्यादा आहेत हे ती विसरून जात असे. मानव समाजाच्या रीतींचे पालन ती करू शकली नाही. आपल्या दोघांचे गुण-धर्म एकमेकांच्या विरोधी आहेत हे पुष्पहारने जेव्हा जाणले, तेव्हा हे कठोर त्याला पटले की आपण दोघे पति-पत्नी म्हणून एकत्र राहू शकणार नाही. दोघांचे वैवाहिक जीवन होऊ शकणार नाही. म्हणूनच प्रियवादिके निघालेल्या प्रियवादिकेला यांबवण्याचा प्रयत्न त्याने केला नाही."

राजा विक्रमादित्याचे हे समर्पक उत्तर ऐकून वेताळ प्रेतासह अद्भुत आता आणि पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

आधार : धर्मनंदन पंत यांची एक

योग्याचा सल्ला

गोपी एका तरुणाला गावच्या जमीनदाराकडे एक छोटी नोकरी मिळाली. आता त्याला मुली सांगून येऊ लागल्या. कमला एका छोड्या संपन्न परिवारातील मुलीशी त्याचे झाले.

कमला जेव्हा सासरी आली तेव्हा महिलांकडे पाहून गोपी कडे दागिने, साड्या इत्यादींची मागणी करू लागली. वस्तु न मिळाल्या म्हणजे ती चिडे.

धरातीन या अशान्त वातावरणात गोपी बस्त होऊन गेला. जमीनदाराकडील कामात ही त्याचे लक्ष लागेना. परिणाम असा झाला की त्याला नोकरीला मुकाचे लागले.

एक दिवशी संध्याकाळी गोपी एका योग्याकडे गेला नि म्हणाला - "स्वामी, माझ्या बायकोने माझा छळ मांडलाय. मला जीवनाबद्दल मुळीच आसक्ति राहिली नाही. आपण सिद्ध योगी वाहात असं ऐकून आहे.

मला एकादा नवा जन्म द्या."

त्याचे बोलणे ऐकून योगी हसत म्हणाला - "बेटा, तुला कोणता जन्म द्या ते तरी सांग."

गोपी काही उत्तर देणार एवढ्यात बायाने झाडावरील काही फुले त्याच्या डोक्यावर पडली. सुगंध पसरविणारी फुले पाहून गोपी म्हणाला - "स्वामी, मला फुलाचा जन्म द्या." योग्याने गोपीला डोळे मिटायला सांगितले आणि त्याच्या डोक्यावर आपल्या हाताने काही लिहिले. लगेच गोपीला फुलाचा जन्म लाभला. पण त्याच्या मनात निरनिराळ्या शंका येऊ लागल्या. आपण ज्या झाडावर आहोत त्याला कोणी पाणीच घालले नाही तर? अचानक एकाद्या मुलीने आपल्याला तोडले आणि सुकल्यावर आपल्याला जकिरड्यात फेकून दिलं तर?

भयाने त्याचा धरकाप झाला. जोराने

ओरडत त्याने आपले डोळे उघडले आणि त्याला झाडावर बसलेले एक कबुतर पंख फडफडवीत असलेले दिसले.

गोपी योग्याला म्हणाला - "स्वामीजी, मला फुलाचा जन्म नको, मला पक्षाचा जन्म मिळाला तर बरे होईल!"

योगी म्हणाला - 'तथास्तु' !

दुसऱ्याच दिवशी गोपी पक्षी बनला, एका शिकाऱ्याने पाहिले नि त्याच्यावर बाण सोडला. पण शिकाऱ्याचा नेम चुकला आणि बाण एका फांदीवर जाऊन पडला. पावेळी आणखी ओराने ओरडत गोपी म्हणाला - "स्वामीजी, मला हा पक्षाचा जन्म नको, या जन्मात तर संकटावर संकट दिसताहेत, केव्हा बाण येऊन शरीरात घुसेल सांगता येत नाही, मला आपला तुम्ही बकरीचा जन्म द्या. आरामात हिरवं-गार गवत खाईन अन् मजेत जीवन जगेन !"

योग्याने प्रेमपूर्वक गोपीच्या सांष्टावर हात ठेवला नि म्हणाला - "बेटा, तुला बकरीचा जन्म मिळाला, तर कसाई लोक तुला सुखाने

जीवन जगू देतील का?"

हे ऐकताच गोपीने योग्याच्या पायावर डोके ठेवले आणि म्हणाला - "मी आपला मनुष्य आहे तोच बरा, नको मला दुसरा कोणाचा जन्म !"

गोपीच्या मस्तकावर हात ठेवीत योगी म्हणाला - "पुत्रा, मी तुला फुलाचा जन्म ही दिला नाही, न कबुतराचा. असा जन्म देण्याची शक्ति नाही. मी पर त्या त्या जन्माची अनुभूति मात्र तुला दिली. निदान आता तरी मनुष्य-जीवनाचा सरा अर्थ समजून घे, जीवनाकडे पाहण्याचा योग्य दृष्टिकोण शोक, मनापामून आपल्या पत्नीत योग्य ती सुधारणा घडवून प्रयत्न कर. माझी साखी आहे की तिच्यात घडवू शकशील. दुसरी एकादी नोकरा पहा आणि श्रद्धा व निष्ठेने आपले काम कर, मग तुझं जीवन सार्यक होईल, हेच जीवन तुला जगण्यासारखे वाटू लागेल."

गोपीने योग्याला साष्टांग नमस्कार केला आणि संतुष्ट होऊन घराकडे परत आला.

सागर किनाऱ्यावर स्थल - ४

महानगर मुंबई

लेखक : नीता

चित्रकार : नीता व लेन

केट फिटिंगर
दुसरा चित्रकार

रोसुंगी
चित्रकार

पाच शतकांपूर्वी केव्हा पोर्तुगीज लोक भारतात आले, तेव्हा आजचे मुंबई शहर ज्या सात खेटांनी मिळून बनले आहे, ती पच्छीमार कोळी लोकांची निरनिराळी सामान्यसात गावे होती. १६६१ मध्ये पोर्तुगीज राजाच्या कथारिज व हिवा दुसऱ्या चारमसर्गी विवाह झाला, तेव्हा मुंबई हे केट पोर्तुगीजांनी त्याला आणून पुढे बाकीची सहा खेदे ही त्यांचा ब्रिटिशोपहता सांपवाया लागली, पुढील काही वर्षांत हा खेदे पुलांच्या साहाय्याने एकमेकांना जोडण्यात आले व तत्कालीन मुंबई शहर हे भारताच्या व्यापाराची राजधानी बनले.

मुंबईची सात खेदे

मुंबईला एकूण १४ कि.मी. सांबोचा समुद्रकिनारा लाभला आहे. नैऋत्येला बसोबा किवा ते सच्छीमारीचे गाव मुंबईचे निवासी असणाऱ्या बहुसंख्य देवे वस्ती आहे. पुण्य लोक समुद्रावरून मासे पकडून बोटीवरून भुतरवून घेणे, बाजारात नेभून विकणे, बाळगणे व. याने मुंबई वा नावावरून प्रसिद्धी मिळालेला 'आम्हे डक' किवा 'बोबिन' हा येथील मासे भाणाऱ्या लोकांचा भाववत्ता माझा होय.

वसोव्यापासून थोड कि.मी. उत्तरावर पश्चिमी लोकांचा 'पुतु कीच' नावाने प्रसिद्ध असणारा किनारा आहे, अरबी समुद्राच्या खुसळत्या लाटा व हवेच्या मत्त झुळुका प्रवाहांना आस्वाद देतात. भेळ-धुरी व चटपटवार साद्याकस्मूची हारीने खुशी असलेली दुकाने हे ही येथील एक आकर्षण आहे.

ब्रह्मा होशी विमान चालकासाठी एक हवाई-अड्डा आहे. १९३२ मध्ये श्री.वे.बाबू, डी. टाटा यांनी आपले पुस माथ हे विमान येथे भुतरवले होते. करारी

टाटांनी ज्यातुच रेसिडेंसिक सुट्टीने केले ते पुतु कीच

जे.आर्.बी.टाटा

हे मुंबई हे आपल्या देशातील पहिले अड्डाच होते. टाटा-निगल हेवेचे नाव नंतर 'अंबर इंडिया' असे झाले.

येथून आजही दक्षिणेकडे समुद्रकिनार्यावर, जाल्हा कुपनगराच्या एका टेकडीवर 'माउंट मेरी' हे चर्च आहे. १८४० मध्ये धोर्जुगीजांनी ते बांधले होते. दरवर्षी सप्टेंबरमध्ये येथे मोठा क्रुस्व गरातो. सर्वधर्मीय लोक मुल्लासाठी येथे रवी करतात.

साणि 'हाजी अली दर्गा' तर समुद्रामधल्याच एका अड्डावर बनवलेला आहे. पोर अली हुजरत बुखारीच्या खबरोवर बनवलेला हा दर्गा ८०० वर्षांचा जुना आहे. हे एक संपन्न व्यापारी अमून हय यावेला आप्यापूर्वी यांनी आपली संपत्ती अमून मरीबांना वाटून

हाजी अली दर्गा

टोबळी अन् सोनेहून परतल्यावर समुद्रामधल्या हा छोटासा अड्डाकार राह लावले. त्याच्या तिथनामन्तरेत येऊन त्यांनी आप कसन भक्तीनी दर्गा बांधला. त्याच्या आसपास अनेक मोठे मोठे पाण्यात बुडत असल्यामुळे

हाजी अली दर्गा

फक्त ओहोटीच्या वेळीच तेथे जाता येते.

'मजकार हिल' च्या क्षाली मुंबईची सुप्रसिद्ध 'चीपाटी' आहे. संध्याकाळी भेट पाणी-पुरी. अन् ह्या क्षाण्यासाठी हजारो लोक येथे जमतात. बहु प्रमाणे चीपाटीलाही बिमानोद्वाणाचा इतिहास आहे. अरोवर भोवर वगैरे यांनी वैदिक पंडित शिवाकर आपुनी तळपदे यांनी स्वतः बनवलेले विशा चीपाटीवरून अडवले होते. राईट बंधूंच्याही काळ या अरोवर हे मुद्दाण परले.

'चीपाटी' नाव कुझारत्कारोवर 'स्वराज्य हा माझा जन्मसिद्ध हक्क आहे!' असे ठणकावणाऱ्या लो. बान्ठ गंगाधर टिळक यांचे आपल्याला आठवण येते. दाह-संस्कार वेष्ट्याजांनी आज चीपाटीवर त्यांचा फांशाचा भव्य पुतळा जुना आहे. गणेशोत्सवाला सार्वजनिक स्वरूप न्यांनीच दिले. गणपतीच्या लहान मोठ्या हजारो मूर्ती अनंतचतुर्दशीच्या दिवशी येथे समुद्रात विमर्जित केल्या जातात व चीपाटीवर माणसांचा महासागर गोळा होतो.

स्वातंत्र्यासाठी झालेल्या अनेक चळवळींना मुंबई नगर साक्षी आहे. इंडियन नॅशनल काँग्रेसची स्थापना १८८५ त झाली. ८ ऑगस्ट १९४७ रोजी 'भारत सोडो' आन्दोलन येथेच सुरू झाले. या दोन्ही घटनांशी संबंधित स्थान 'मनालिया टंक' हे होय.

मुंबईनगरात सर्व धर्म, जाती आणि वर्गातले लोक रहातात. त्यामुळे येथे सर्व धर्मांची प्रार्थनास्थाने बनलेली आहेत. नगराच्या माझगाव मुंबईतल्या चवळचवळ ३००० चिनी नागरिकांसाठी १८० वर्षांपूर्वी बनवलेले चिनी मंदिर आजही अस्तित्वात आहे. बहरान एक जपानी मंदिर व कित्येक चहुदी सिनेगोम्बदी आहेत. पारशासाठी अनेक अभ्याया (अग्नि मन्दिरे) तर आहेतच.

मुंबईच्या एस्बेन्ज (सट्टा बाजार) कडून संपूर्ण देशाचे व्यापारालेख संचालित केले जाते. हे देशातील सर्वात मूले स्टॉक एस्बेन्ज होय. १८९० मध्ये महा दत्तात्र्यांनी एका बटाच्या झाडाबाजी वसूत याची सुत्रात केला होती. इलान स्ट्रीटवरील गगनचुंबी इमारत १९७० मध्ये बांधली गेली.

जस्तार चला शहराच्या पूर्व समुद्रकिनारी. नगराच्या सर्व गोळा (जोक) याच काळी आहेत. समूने रॉक, प्रिन्सेस वीक, जलेस्झाझ, इंदिरा (क्लिफ्टोरिया) डोक १. सर्व गोळा १८७० व १९७९ च्या दरम्यान बनवल्या गेल्या. मुंबईच्या बंदरावरील महासांची रवी हटकण्यामाग्यी एक वाधुनिक बनवण्यात आले आहे. ते म्हणजे न्हावा-मेवा बेटावर बतबने गेलेले जवाहरलाल नेहरू बंदर.

१४ एप्रिल १९४४ रोजी बंदरात एक मोठा स्फोट झाला. कूप दुरवर त्याचा भागाज ऐकू आला. घरांची तापणाने फुटली. काही परांतून सोण्याच्या सगळी व त्रिस्किटे येऊन पडली. पुढे महापूज तेव्हा चालू होले. लोकांना बाटले की जपानी बाँम्बलर्नक येऊन पोचले आहेत. स्फोट झाला होता ब्रिटिश जहाज एम एम् स्टोडफिनपर. हे जहाज कराचीहून आले व त्यावर मोठ्या स्फोटक पदार्थ लावलेले होते. मामात सूरमा कापूस व करोडो रुपयांचे सोनेही घटलेले होते. धान सागली व पत्रांचा स्फोट मन कय एका जहाजामुळे दुसऱ्याला

मुंबईचे सर्वधर्मीय, सर्व जातीप रहिवासी

आग लागत बेली व समुद्रात भुजी
अन्य १४ वहाजेही 'अपये स्वाहा'
झाली. आग विझवण्यासाठी ४ बंबांची
गरज पडली. जवळजवळ १०,०००
मजूर मोडतोड झालेले सामान
सहा महिने हलवण्याचा प्रयत्न
करत होते. बरोच भागले
मजुरी झाली व बरीच बेली.

महामहारीला
स्वप्ननगरी व भारताचे
हासिलुद्ध असेही संबोधण्यात
येते. भारतातील सर्वात मोठा
सिमेवरसाय इथेच आहे न'

७ जुलै १८७६ रोजी महाराष्ट्रातील ब्रिटीश वृद्धिमान
देशातची पहिली फिल्म दृश्यव्याप्त झाली. हे स्थान सध्याच्या एम्बलेवर
बिल्डिंगचा एक भाग आहे. गोरगाव या भुवनगरात स्थित एक एम्बलेवर
किंगडोमच्या भुवनगरात असेही आहे. तेथे अनेक प्रकारचे सेंट वरून स्वप्ननगर
बनवून देण्यात आलेले आहेत. बर्बर येथे श्रुतिंग जाला. जमते.

मुंबईच्या दक्षिण टोंकाला नौमेना भा. नौ. पो. असेही परितरत
४०० वर्षांचे जुने सौरमहाराष्ट्र आहे. बंधूमाळावर काही मानवी
जनावरांच्या विविध आकृति कोरलेल्या आहेत. तीन मीटर भुजीच्या
या भूध्याळाचे तोंडे समुद्राकडे आहे. धोर्तुगीजानी ते भूभासाठी
बनवले की बंधूमात येणाऱ्या जहाजांना आपल्या प्रवेशाची
वेळ कळवली.

दक्षिण टोंकवरच मुंबईसुपरिचित 'मेट्रोपोलिटन'
जाहे. मिथळ्याकेसोटकाळने बनवलेले एक महिरपमकर
बनवलेले डार आहे. अन् अगदी समुद्रातला सातून
बनवलेले आहे. १९३१ मध्ये ब्रिटनचे मसाट फेब्रन
बीर्ज व राणी मेरी हे राजबंशप्रथ भारतात आले.
भारतभेटीसाठी येणारे हे पहिलेच राजघाण्यात.
तेव्हा त्यांच्या स्वागतसाठी जॅक्सटर ऑफ
पॅरिसच्या साहाय्याने हे डार मोठ्या गडबडीने
बनवले गेले. नंतर त्याच ठिकाणी १९२७ मध्ये
आजचे गेलेले ऑफडिग्या निर्माण केले गेले.

भारत स्वतंत्र झाल्यानंतर
इंग्रज सैनिकांची शेवटची तुकडीही
याच द्वारातून जाहेर पडून
जहाजातून ब्रिटनकडे रवाना झाली.

भारतचे बर्बर
जीनवृष्टक

हजार रुपयांचा झब्बा

जामनगर मध्ये दोन मित्र रहात होते -
ब्रह्मा आणि भोगी, दोघे झुप मेहनत
करात. एक वर्षी दुष्काळ पडला. मिळविण्यासाठी दोघे शहरात आले. तेथे
चांगली कामे मिळाली. दोघांनी ही
झुप पैसे मिळवले.

आपल्या मावी लोकांना आपलं
वैभव दाखवावं विचार ब्रह्माच्या मनात
आला. भोगीही गावी तयार झाला.
ब्रह्मा भोगीला म्हणाला - "हात
हलवीत गावी जाणे योग्य होणार
नाही. मित्र-मंडळींसाठी काही भेटी
घेऊन जाऊ या."

जामनगर मध्ये ब्रह्माने निदान दहा दोस्त
तरी होतेच. म्हणून त्याने निरनिराळ्या दहा
वस्तु खरेदी केल्या. त्याला शंभर रुपये खर्च
करावे लागले. भोगी ब्रह्माला म्हणाला -
"शहरात आपण कसे वैभवात जाहोत हे

लोकांना ममजाव मशी मसेल तर
बांगल्या मूख्यान वस्तु घेऊन गेलं
पाहिजे."

ब्रह्मा फटकन् म्हणाला - "माझ्या
ऐतत्प्रमाणे मी आपल्या वस्तु खरेदी केल्या
आहेत."

दोघे जण बाजारात भटकत राहिले. एक
व्यापारी जोरजोरात ओरडत होता - "अरे
बाप रे! एवढ्या मोठ्या शहरात माझा माल
खरेदी करणारा श्रीमंत कोणी नाही?"

भोगी व्यापाऱ्याला म्हणाला - "दाखव
पाहू तुम्हा माल."

एक झब्बा दाखवीत व्यापारी म्हणाला
- "हे चीनहून आलेय, याच्यावर
जे नक्षीकाम आहे ते सोनं नि चांदीच्या
धातूयांनी विणलेय! या झब्बात कुठे कुठे
मोती पण दिसतील. माझी किंमत आहे
फक्त हजार रुपये!"

बोडिया शुरुकुले

कोणासाठी खरेदी केलास? आपल्या पाटलांना भेट म्हणून देणार आहेस? जरा वाटव, त्याने आपल्याला कधी काही मदत केली का? दुसऱ्या कोणाला देण्याचा विचार असेल, तर तो हा घालण्याच्या लायकीचा आहे का हे अगोदर पहा."

भोगी हंसत म्हणाला - "दुसऱ्या कोणासाठी हजार रुपये खर्च करणारा मूर्ख मी नाही. हा सव्वा घालून मी गावात हिं लागलो म्हणजे सर्व गावकरी माझ्याकडे पाहून नाही का होणार?"

"आपले वैभव दाखवण्यासाठी हजार रुपये खर्च बसलाम! हा घालून तुला मोठे मिळणार रे? 'यासाठी आपण हजार रुपये मोडलेल' एवढे फक्त तुला आठवत राहील!" ब्रह्माने भोगीला समजून सांगण्याचा प्रयत्न केला.

"ब्रह्मा, तुला सुखाचा उपयोग घेण्याची कला माहीत नाही. दुसऱ्यांसाठी जो खर्च करशील, तो भगळा व्यर्थ आहे. कारण त्यामुळे त्यांचे समाधान कधीच होत नाही. आणि आपल्याला हो काही मिळत नाही. आपण स्वतःसाठी खर्च केला तर आपले सुख वाढते, मन संतुष्ट होते. मी म्हणतो केवढा तर कल्याण होईल तुझी!" भोगीने ब्रह्माला हितोपदेश दिला.

ठरलेल्या दिवशी दोघे जण आपल्या गांवाला जायला निघाले. गावाच्या सीमेवर

एक होता. भोगी करण्यासाठी लियेच थांबला, तो ब्रह्माला म्हणाला - "मी स्नान करून हजार रुपयांचा सव्वा घालीन, आणि भगच गावात पाऊल ठेवीन."

ब्रह्मा ताबडतोब गावात गेला आणि सगळ्या भेट-वस्तु देऊन आला. सर्वांनी त्याचा आदर-सत्कार केला आणि भोगी बाबत विचारपूस केली.

ब्रह्मा म्हणाला - "भोगीच सांगू? आपल्या भेटकण्यासाठी तो हजार सव्वा घालून येणार आहे!"

भोगी आल्याची बातमी समजताच काही लोक गावाच्या सीमेवर त्याला भेटायला आले. तोपर्यंत त्याची आंगोळ झालेली

होती. हजार रुपयांचा सव्वा पण त्याने आपल्या अंगावर चढवला होता.

गाववाले भोगीच्या अवती-भोवती जमा झाले आणि म्हणाले - "ब्रह्माने आम्हाला सांगितले की तू हजार रुपयांचा एक सव्वा आणला आहेस! एवढा मूल्यवान सव्वा कसा असेल ते पहायचंय आम्हाला. एवढा दाखवशील?"

भोगीच्या चेहऱ्यावरचा रंग उडाला. अंगांत घातलेला सव्वा दाखवीत तो म्हणाला - "पहा ना, तोच तर मी घातला आहे."

गावकऱ्यांनी निरखून सगळ्याकडे पाहिले. त्यांच्यातून एक जण बोलून गेला - "शहरातले लोक मोठे धोकेबाज असतात

"सगळ्याची किंमत हजार रुपये ! आरामशीर जीवन जगणाऱ्या एकाद्या श्रीमंताला दाखव, तो घेईल कदाचित! असल्या वस्तु नको आणत जाऊस या बाजारात." ब्रह्मा म्हणाला.

पण भोगीला सौदा करावासा वाटत होता. व्यापारी एक हजारावरून साली पायला जरा ही तयार नव्हता. भोगीने आपल्या जवळचे गिसे काढून मोजले, नऊशे रुपयेच होते त्याच्या जवळ. ब्रह्माकडून भोगीने शंभर रुपये कर्जाक घेतले नि तो सव्वा खरेदी केला.

आश्चर्य करीत ब्रह्माने विचारले - "एवढ्या भारी किंमतीचा सव्वा तू

मोती जडवते आहेत. पण त्याचा काय फायदा? तू जोपर्यंत सांगत नाहीस, तोपर्यंत कोणाच्या [redacted] देणार नाही. [redacted] शंभर रुपयात शिवून घेता येईल. आता तरी सांग खोटं बोलत आहेस की नाही?"

लेंव्हा भोगी त्यांच्या बरोबर [redacted] गेला आणि बऱ्याची साख काढली. बऱ्याने जेव्हा सांगितले की सन्याची किंमत सरोसरीच हजार रुपये आहे तेव्हा सर्व जण एका सुरात त्याला म्हणाले - "तू बरोबर होतास आणि व्यापाऱ्याने भोगीला [redacted] याकडे मुळीच लक्ष [redacted] नाहीस!"

"नाही, नाही. [redacted] बऱ्याची काहीच [redacted] नाही. [redacted] अगोदरच तुम्हाला माझ्या सन्याबद्दल समजणे होते. म्हणून तुम्ही काही तरी मध्य-दिशे कल्पना केलीत. अगोदर काही भाहीत नसतं तर [redacted] नकीच तुम्हाला [redacted]."

हजार [redacted] घालून भोगी गावात कित्येक मंडळींना भेटला. काही लोकांनी त्याला त्याच्या वपलांबद्दल विचारले, तर काहींनी [redacted] हातातल्या छडीबद्दल! काही लोक म्हणाले - भोगी शहरात जाऊन सूपच बदलला आहे. दुसरे काही म्हणाले - याच्या मिश्या जमीन दाराच्या भोठ्या मुलाच्या मिश्यांसारख्या दिसताहेत. पण नाही, आणि त्याने स्वतःच एक-दोन जणांना विचारले - "माझा झन्ना

कसा वाटला तुम्हाला?" त्यांनी उद्धत उद्धत उत्तर दिले - "बरा आहे, पण त्यात विशेष असे काही नाही."

दोन दिवस गावात राहिल्यानंतर दोन्ही भिन्न शहराकडे परत निघाले. दोघांना ही जाणणाऱ्यांपैकी काही लोकांनी बऱ्यासा सहा दिला - "बाबारे, भोगीला नीट संभाळ हं!" नंतर भोगीकडे पाहून ते म्हणाले - "हे बघ, मेहनत करून मिळवलेला पैसा वायफटपणे खर्च करू नकोस. बऱ्या कसा भहाणा आहे, त्याच्या सत्त्याप्रमाणे वागून आपल्याला सुधार."

[redacted] भोगी बऱ्याला म्हणाला - "आपल्या गावचे लोक मोठे स्वार्थी आहेत. तू [redacted] भेटो दिल्यास, म्हणून त्यांनी तुझी तोड भरून तारीफ केली. मी केवळ स्वतःसाठी खर्च केला, म्हणून त्यांनी माझा अधमान केला. मी पुन्हा कधी ही या गावात पाऊल ठेवणार नाही!"

बऱ्या हसत म्हणाला - "तू [redacted] स्वतःलाच अजून नीट ओळखत नाहीयेस,

गाववाल्यांच्या बद्दल तू कसलं काय जाणतोस? हजार रुपयांचा सन्या काय तू स्वतःसाठी खरेदी केला होतास? मुळीच नाही, दुसऱ्यांनी आपली प्रशंसा करावी म्हणून! जर स्वतःसाठी खरीदला असतास, तर तो घालून तुला आनंद वाटला असता. त्याच्या किंमतीचा अंदाज करण्यात खर्च म्हणजे कुणाची काही घूक नव्हती, तू उगाचच त्यांच्या बद्दल गैरसमज करून घेतलास. हजार रुपयांचा सन्या घालून लोकांकडून आपली तारीफ तुला ऐकायची होती. यापेक्षा त्यांना काही छोट्या वस्तू दिल्या [redacted] तर त्यांनी तुम्ही तारीफ केली असती. आपली प्रशंसा ऐकण्याचीच तुम्ही इच्छा होती, तर हा अधिक सोपा मार्ग होता. जरा नीट विचार करून पहा, तू दुसऱ्यांसाठी काही केलं नाहीस, [redacted] त्यांना स्वार्थी म्हणत आहेस!"

भोगीला आता आपली चूक समजली. समाजात कसे वावरावे हे त्याच्या लक्षात आले. त्याने बऱ्याला धन्यवाद दिले.

असं आम्ही ऐकलं होतं. हा सन्या, मनु हजार रुपयांचा! भोगी, हा तर अगदीच साधारण दिसतोय. असल्या सन्यासाठी आपल्या गावातला कोणी हजार रुपये कधीच देणार नाही!"

भोगीला सर्वांतल्या मनात वाईट वाटलं. पण ते लपवीत गंभीरपणे तो म्हणाला - "यातील सोन्या चांदीचे घागे पहा!" पण गाववाल्यांवर याचा काही परिणाम [redacted] नाही. जलट ते म्हणू लागले - "दिसायला तर हे पिवळे नि पांढरे घागे दिसताहेत, आणि तू ज्याला मोती म्हणतोस, ते तर काचेचे तुकडे! समज की हे खरेच सोन्या-चांदीचे घागे आहेत आणि यात सरोसरीचे

आता नको युद्ध!

कमलपुर मध्ये राजा कमलध्वज राज्य करीत असे. त्यांच्या मुलाचं ■■■ शूरध्वज, आणि मुलीचं शालिनी. शूरध्वज आपल्या नावाप्रमाणे शूर-वीर होता. तो सर्व विद्या व कलांमध्ये प्रवीण होता. पराजित होणं जणू त्याला ■■■ नव्हतं. त्याचं नाव काढताच शत्रु थरथरू लागत.

कमलध्वजाने शूरध्वजाला युवराज बनवलं आणि स्वतः नाममात्र राजा बनून राहिला. राजा शालिनीसाठी योग्य वराचे संशोधन करू लागला. हे समजल्यावर शूरध्वज पित्याला म्हणाला - "माझ्या बहिणीचा विवाह एकाद्या महावीराशीच झाला पाहिजे. माझा जो पराभव करील, त्याच्याशी तिचा विवाह होईल."

राजा म्हणाला - "तुझा विचार योग्यच आहे. पण हे युद्ध तुझ्याशी नव्हे, अन्य एकाद्या वीरा बरोबर होईल."

शूरध्वजाला बहिणांचं म्हणणं पटलं नाही. त्याला युद्धात जो पराभूत करील, त्याच्याशीच शालिनीचे लग्न होईल असा त्याने हट्ट धरला. त्याने तशी घोषणा ही करवली.

■■■ दिवस त्याच्याशी ■■■ करायला कोणी ही राजकुमार पुढे सरसावला नाही. शूरध्वजला आपण जिंकू शकू असा कीर्णाला विश्वास नव्हता. पण शेवटी व्यामल देशाचा राजकुमार वायुवर्मा शूरध्वजला पराजित करून शालिनीशी विवाह करण्यासाठी पुढे आला.

राजाला वाटलं की वायुवर्मा सर्व दुष्टांनी शालिनीला योग्य पति आहे. शालिनीला पण तसंच वाटलं. पण शूरध्वजला युद्धात पराभूत करण्याची अट होती. या युद्धासाठी एक मुहूर्त निश्चित ■■■ आला.

परंतु युद्धाच्या आदल्या दिवशी एक

दुर्घटना घडली. राजकुमारी शालिनी जेव्हा राजोद्यानात हिंदू होती तेव्हा काही दुष्टांनी तिला पळवून नेले.

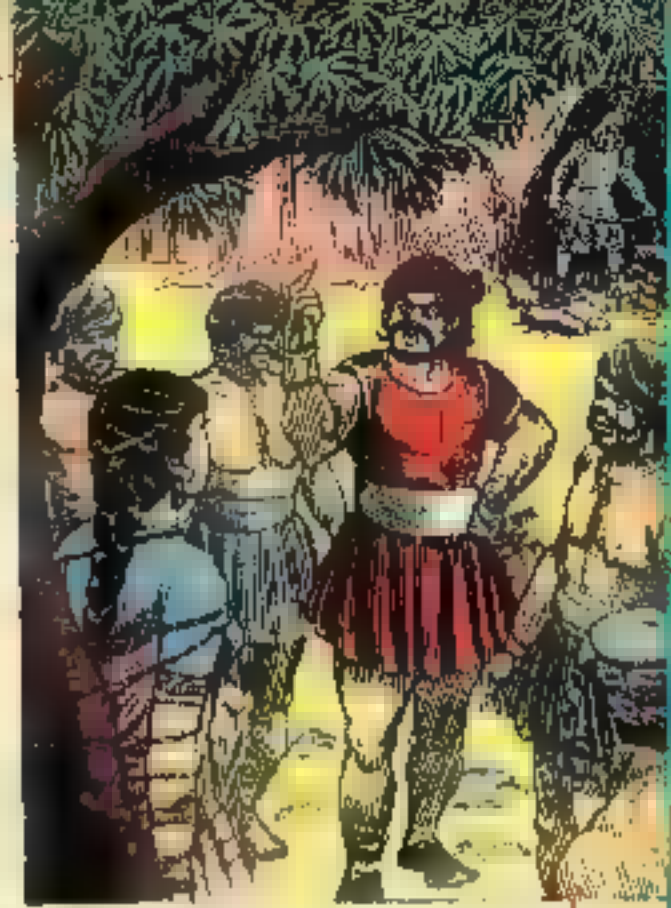
शूरध्वजाने वायुवर्माला बोलावून सांगितलं - "माझ्या बहिणीचं काही दुष्टांनी अपहरण केले आहे. तिचा शोध घेण्यासाठी मी निघालो आहे. आपलं युद्ध ■■■ नंतर होईल."

"तिचा शोध करायला मी पण तुम्हा बरोबर येतो. त्या दुष्टांना मारूनच टाकीन." वायुवर्मा म्हणाला.

दोघे जण आपली भस्त्रे घेऊन निघाले. प्रथम ते राजोद्यानात गेले. जरा बारकाईने पाहिल्यावर बदमाश लोक शालिनीला कुठल्या दिशेला घेऊन गेले ■■■ त्यांच्या लक्षात आलं. बुद्धिमती शालिनी आपण वेचलेली फुलं रस्त्यात टाकत गेली होती. फुलांचा मागोवा घेत दोघे ही जात राहिले. राजधानीपासून बरंच दूर गेल्यावर त्यांना आढळाली बसलेला एक योगी दिसला.

पुढे रस्त्यावर फुले दिसेनात. कदाचित् शालिनी जवळची फुले संपली असतील ■■■ विचार करून दोघे जण योग्याकडे आले आणि त्यांनी त्याला विचारलं - "योगीवर, एकाद्या स्त्रीला जबरदस्तीने झकडून कोणी घेऊन गेलं का?"

योगी म्हणाला - "होय, चार घष्ट-पुष्ट माणसं एका वाईला घेऊन जात होती, हे

मी पाहिलं. ते तिला जंगलाच्या बाजूला घेऊन गेले."

जंगलाकडे जाणाऱ्या त्या रस्त्यावर एक गुहा होती. गुहेपासून काही ■■■ त्यांना एक फुल दिसले.

वायुवर्मा म्हणाला - "दुष्टांनी शालिनीला या गुहेत लपवलेलं दिसतय. मी जाऊन तिला सोडवून आणतो!"

"नको, नको. तू इथच बाहेर थांब." असे म्हणत शूरध्वजाने म्यानातून तलवार उपसली आणि त्याने गुहेत प्रवेश केला.

तो आत गेला अन् गुहेचे मुसद्दार एका विशाल शिलेने बंद झाले.

गुहेच्या बाहेर उभ्या असलेल्या वायुवर्माने

एका स्त्रीचा आर्त स्वर ऐकला, ज्या दिशेने हा स्वर आला, तिकडे वायुवर्मा जात राहिला. काही अंतर चालून गेल्यावर वायुवर्मनि शालिनीला एका झाडाला बांधून ठेवलेले पाहिले. आणि चार घिप्पाड माणसे तिच्या घमकावत होती. त्यांचा नायक शालिनीला म्हणत होता - "जग वेढे, तुला सोडवण्यासाठी जो वीर आला होता, त्याला माझ्या सेवकांनी गुहेत बंद करून ठेवले आहे. आता तर तुला माझ्याशी लग्न केलेच पाहिजे. आता कोणी तुझे रक्षण करू शकणार नाही."

वायुवर्मा तलवार उपसून त्या नायकावर तुटून पडला. हे पाहून चारी जणांनी एकवटून त्याच्याशी सामना दिला. पोढा वेढा ते त्याच्याशी मळत राहिले, पण जेव्हा त्यांच्या लक्षात आले की वायुवर्मापासून आपले रक्षण करणे कठिण आहे, तेव्हा ते जंगलात पळून गेले. वायुवर्मनि शालिनीला बंधन-मुक्त केले आणि तिला घेऊन तो गुहेजवळ परत आला.

त्याच वेळी काही अरण्यावासी तेथे आलेले होते. त्यांच्या मदतीने त्याने गुहेच्या द्वारावर्गेत जिला दूर सारली आणि आत बंद असलेल्या शूरध्वजाची सुटका केली.

शूरध्वज आणि वायुवर्मा शालिनीसह राजधानीत आले. राजाने पुरोहिताला बोलवले आणि वायुवर्मा व शालिनी यांच्या विवाहाचा शुभ-मुहूर्त काढायला मांजितला. शूरध्वज म्हणाला - "युद्धात माझा पराभव केल्यानंतरच हा विवाह होऊ शकेल. ते दुष्ट लोक शालिनीला घेऊन गेले नसते, तर आतापर्यंत होऊन गेल असत !"

"तुमचे माते. मुक्त करण्यासाठी वायुवर्मनि तुझ्याशी युद्ध केले नि तो जिंकला पण! आता नको युद्ध !" शालिनी म्हणाली.

शूरध्वजाने ललित होऊन मान घाली. माहीत नव्हतं की शालिनीचं अपहरण हे केवळ एक नाटक होते. आणि ते घडवून आणणे होते राजा आणि शालिनीने!

महाभारत

महाराजाच्या धर्मराजाने राजसूय यज्ञावरून बंधूंची चर्चा केली. राजसूय सफलतेने पूर्ण तर युद्ध सुरू होईल, मोठ्या प्रमाणावर जीवहत्या होईल अशी भीती एका बाजूला होती, तर दुसरीकडे हा यज्ञ केल्याने दिव्यलोक प्राप्तीची आशाही होती. 'आता काहीही होवो, पण यज्ञ करावयाच' निर्णय झेवटी त्याने घेतला.

हा निर्णय म्हणजे धर्मराजाला एक व्यसनच होऊन बसले. सर्वकाळ तो त्याबाबतच विचार करू लागला. राजसूय यज्ञासाठी करावयाचे प्रयत्न या विषयावरच तो सधेत नोलू लागला. राजसूय यज्ञ मारली जातील' असा विचार करायलाही करण्याची आपली योग्यता आहे किंवा नाही

- याबद्दल तो मन्त्रीगणांना विचारू लागला.

"महाराज, राजसूय यज्ञ करायला आपण सर्वतोपरी योग्यच आहात; तो विजयपूर्वक पूर्ण करून आपण सम्राट म्हणून राज्यशक्त अत्यंत तऱ्हेने हाकू शकाल !" मन्त्र्यांनी अभिप्राय व्यक्त केला.

मन्त्र्यांच्या प्रोत्साहनामुळे धर्मराजाने आपला निर्णय आणखी दृढ केला. 'माझे भावू बलशाली आहेत. शत्रु-राजांना जिंकून ते त्यांच्याकडून वसूल करू शकतील. सर्व परिस्थिती अनुकूल अशीच आहे.' असा विचार त्याच्या मनात येऊ लागला. पण 'युद्धाला तोंड लागले तर अनेक माणसे मारली जातील' असा विचार करायलाही तो तयार नव्हता. तरीही त्याला इतके मात्र

वाटत होते की, याबाबत कृष्णाचा विचार वेणव भुषित होईल.

धर्मराजाने ताणडतोब डारकेला निरोप पाठवला ■ कृष्ण काही लोकांना बरोबर घेऊन इन्द्रप्रस्थाला आला. भुचित आदर-सत्कार, जुशालीची चौकशी इ. झाल्यावर धर्मराज कृष्णाला म्हणाला, "कृष्णा, राजसूय ■ करायची माझी प्रवळ इच्छा आहे. शिवाय माझे अन्य हितचिंतकही सर्वजण मला प्रोत्साहन देत आहेत. पण राजसूय यज्ञ करण्यासाठी खूप शक्ती व सामर्थ्याची आवश्यकता आहे. इतकं सगळं माझ्या एकदयाच्या आकाक्यातलं नव्हे. इतरांचा सहाही पूर्णतः विश्वसनीय वाटत

नाहीय. ■ तुझा सहा हवा, कृष्णा ! नू 'नको' म्हणालस तर नाही करणार मी यज्ञ. बोल, तुझं काय मत आहे?"

कृष्ण भुत्तरला, "धर्मराज, कोणत्याही दृष्टिकोनातून पाहिलं, तरी राजसूय यज्ञ करायला तू पूर्णतः योग्य असाच आहेस. तुला सर्व ज्ञान आहे. पूर्वी परशुरामाने क्षत्रीय वंशाचं निर्मूलन केलं. इच्छाकु वंशाचे राजे हेच करे क्षत्रीय आहेत. कालक्रमाने ते पुढे एकूण एकसे एक ■ वाढले. या सर्वांना पराजित करून जरासन्ध सध्याट बनला. तो महाबलवान असून घमेइसोरही आहे. ■ जिकण म्हणजे अक्षय्य कार्य होय. ■ सेनापती आहे शिशुपाल. पश्चिमेकडचा रामा ■ हा तुझ्या पित्याचा मित्र आहे. तरीही तो जरासंधाच्या सेवेस आहे. ■ पक्षात आणकीही कित्येक ■ राजे आहेत. ■ जरासंधाला त्रासूनच तर आम्ही डारकेला निपून येतो अन् तिघलेच रहिवासी झालो. जरासन्ध जिवन्त असेपर्यंत तुमचा राजसूय यज्ञ सफल होणार नाही. प्रथम ■ काटा काढायला हवा."

कृष्णाचे बोलणे ऐकून धर्मराज चडच झाला! तो कृष्णाला म्हणाला, "प्रत्येक राजा स्वतःसाठी सुखसाधनं जमवण्यातच मग्न आहे. आपलं साम्राज्य स्थापयचा विचार कोणोच करत नाहीय. कुणाचा तसा अंदेश असला, तरी तो अमलात आणणं सोपं नव्हे.

मीही आपला हा विचार सोडून देतो आता. भविष्यात माझ्या वंशात हा याग करणारा कोणी तरी निपकेल अशी आशा बाळगून मी समाधान मानीन. जरासंधाला तूही तोंड देऊ शकला नसशील, ■ आम्ही विचारे काय पराक्रम दाखवणार? आम्ही तर तुझ्याच बळावर अवलंबून ना?"

परन्तु भीमाला आपल्या वडीतबंधूचे बोलणे ■ नव्हते. तो म्हणाला, "सुद्धातीला हातपाय गाळणारे, पुढे काहीच मिळवू ■ नाहीत. आपला पराजय आपण मानवाऱ्याला विजय ■ बरं मिळेल? ■ भुपाय सांगायला कृष्ण तर आहेच अन् ■ अन् अर्जुनाचा ■ ! बलवानावर जय मिळवणं हाच ■ विनय !"

'काही भुपामाने जरासंधाला मारता येईल' असे कृष्णही म्हणाला. परन्तु धर्मराजाचाच धीर होत नव्हता. तो कृष्णाला म्हणाला, "तुला आणि माझ्या दोन नेत्रांसमान असलेल्या भीमार्जुनांना माझाज्याच्या आशेनं जरासंधाशी लढायला पाठवू नाही शकणार मी. तुम्ही त्याला जिंकू ■ नाही. मला राजसूय यज्ञ मुळी करायचाच नाही."

अर्जुन यावर म्हणाला, "जो कसला प्रयत्नच करत नाही, त्याचा अन्य व्यर्थ होय." तो पुढे असेही म्हणाला, "मग

माझ्याबरोबरच गांडीव धनुष, अक्षय भाता आणि रथ या वस्तु शत्रुसंहारासाठी नव्हेत, तर कशासाठी आहेत?"

आता धर्मराजाला जरासंधाची माहिती जाणून घ्यायची वृत्सुकता वाढू लागली. कृष्ण जरासंधाबद्दल सांगू लागला -

बृहद्रथ नावाचा एक राजा मगध देशाचा शासक होता. तो इन्द्रासारखा होता. त्याच्याबरोबर तीन अक्षीहिणी सैन्य होते. काशीराजाच्या दोन जुळ्या राजकन्यांशी त्याचा विवाह झाला. पण खूप काळपर्यंत तो संतानहीनच राहिला. त्याने यासाठी केलेल्या पूजावर्चा व्यर्थ झाल्या. तेव्हा सन्तानप्राप्तीची इच्छा घेऊन आपल्या दोन्ही

पत्नींसह तो तपस्येसाठी बाहेर पडला.

बनात एका आंब्याच्या झाडाबाली चण्डकौशिक नावाच्या एका तपस्व्याशी बृहद्रथाची भेट झाली. हा एक अतम तपस्वी होता. त्याचा वेश होता गौतम. बृहद्रथाने या तपस्व्याची निहापूर्वक सेवा केली.

चण्डकौशिक एके दिवशी म्हणाला, "पुत्रा, दीर्घकालपर्यंत माझ्या सेवेत मग आहेस. तुझ्या सेवेने तू झालोस मी. बोल, काय हवंय तुला?"

"स्वामी, मी रूप प्रयत्न केले, पण बजून संतानहीनच आहे. शेवटी विरक्त होऊन तपस्या [ ] इथे आलो मी. आता माझी इच्छा काय असणार?" राजा बृहद्रथ

लीनतेने म्हणाला.

त्याच क्षणी एक पिकलेला जांबा चण्डकौशिकच्या मांडीवर पडला. ते फळ ताबडतोब राजाच्या हवाली करत तो म्हणाला, "राजा, तुला पुत्र नकी होणार. आता तू आपल्या राजघातीला परत जा."

ते [ ] घेऊन दोन्ही राण्यांसह बृहद्रथ नगरात परतला. दोन्ही पत्नींवर सारसेच प्रेम असल्याने त्याने फळाचे दोन भाग करून दोघींना दिले. फलस्वरूप दोघीही एकाच वेळी गर्भवती झाल्या.

शोम्य समयी दोघींना निरनिराळी मुलेही झाली; पण दोन्ही मुलांची शरीरे अर्धी [ ] होती. दोन्हींना एक डोळा, एक हात, [ ] पाय, एक कान, बघें तोंड, बघें [ ] असे अवयव होते. ही विकृत मुले पाहून राण्या पाबळून रडू लागल्या. तेव्हा दयांनी ती मुले ओजलून नगरात जमलेल्या कचऱ्यात टाकून दिली.

त्या प्रान्तात जरा नावाची एक राक्षसी रहात असे. ती या दोन सर्धेशिर्जूंना घेऊन जाण्यासाठी आली व चुकून ती दोन्ही शरीरे तिने एकत्र पकडली. त्याजरोबर ते दोन्ही भाग एकमेकांना चिकटून एक संपूर्ण [ ] झाले व [ ] जोराने रडू लागले. त्याचे रडणे ऐकून राण्या व राजा अंतःपुरजून घाबित बाहेर आले.

हा शिर्ष राजवंशातला आहे हे जाणून

जरेने मानवी रूप धारण केले [ ] ते बालक राजाहाती सोपवत तिने बालकाची इत्यंभूत हकिवत [ ] दोन्ही [ ] मोठ्ठा सुशीने मृताला घेऊन गेल्या व प्रेमाने त्याचा सांभाळ करू लागल्या.

बृहद्रथाने या पुत्राचे नाव ठेवले जरासंध. मुलाचा जन्मोत्सव दर वर्षी साजरा केला जावा अशी घोषणाही त्याने केली. जरासंध मोठा झाला. तो असामान्य शूरवीर गणला गेला. कित्येक राजांना त्याने पाणी पाजले. युद्धात त्यांना पराजित केले.

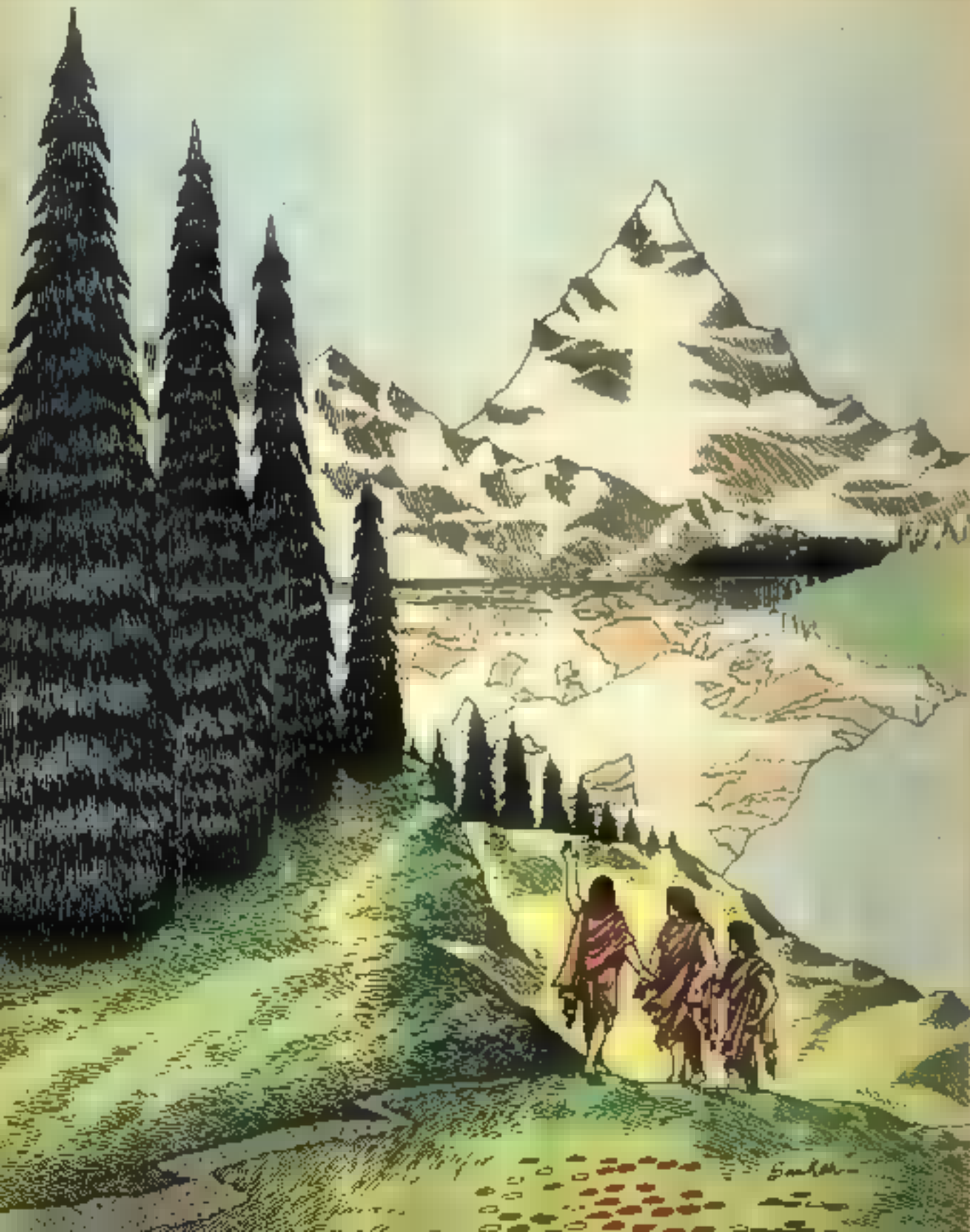
कृष्णाने कंसाला मारत्वाची वार्ता कळली, तेव्हा जरासंधाने मथुरेवर आक्रमण केले. [ ] कंसपत्नी [ ] कन्या होत्या.

कृष्ण घर्मराजाला म्हणाला, "राजा, जरासंध कोणत्याही अस्त्राने वा शस्त्राने मारू शकणार नाही. पण भीम त्याला मलयुद्धात सहज मारू शकेल. माझ्या बोलण्यावर विश्वास असेल, तर भीमार्जुनांना माझ्या बरोबर पाठव."

"बाप रे ! तू हे काय बोललास कृष्णा! तुझ्याशिवाय आम्हाला आधार तरी कोणाचा आहे? तू जर जरासंधाला मारायचे मनावर घेतले असशील, तर तो मेल्याच, असे मी समजतो. तुझा संकल्प असेल, [ ] पाझरा राजसूय [ ] निष्कण्टक पार पडेल. तू बरोबर असशील तर भीमार्जुनांहातून होमू शकणार नाही, बशी गोष्टच नाही. आता तुम्ही तिघांही निघा आणि विजयभी घेऊन सक्षेम

भरत या.” धर्मराज म्हणाला.

कृष्ण व भीमार्जुन ब्राह्मणवेष्टात इन्द्र-प्रस्थाबाहेर पडले. पद्मसरोवर, कालकूट, मंडकी, महाशोण पार करून पूर्वकोसल, मिथिला या नगरांतून पूर्व दिशेकडे प्रवास करत राहिले. मगधदेशात पोचल्यावर गोरधमिरोवर चढून त्यांनी राजधानी पाहून घेतली. नगराला घेऊन किल्ल्यासारखे पाच

होते. यामुळेच त्याचे नाव ‘गिरिवज’ पडले होते. गिरीवजाला घेऊन असलेल्या पहाडांपैकी चैत्यका नावाच्या पहाडावर तीन भेरी होत्या. कोणी परकीय नगरप्रवेश करू पाहतील, तर या भेऱ्या आपोआप मोठ्याने वाजू लागत. म्हणूनच प्रथम जाऊन भीमार्जुनांनी त्या भेऱ्याच फोडून टाकल्या. परंतु त्या नगरद्वारावर तैनात केलेले होते. म्हणून त्या जाऊने नगरात प्रवेश न करता चैत्यक पर्वतावर चढले, नगराचा पार त्यांनी नगरप्रवेश केला.

वावेळेपर्यंत ‘आपले काही

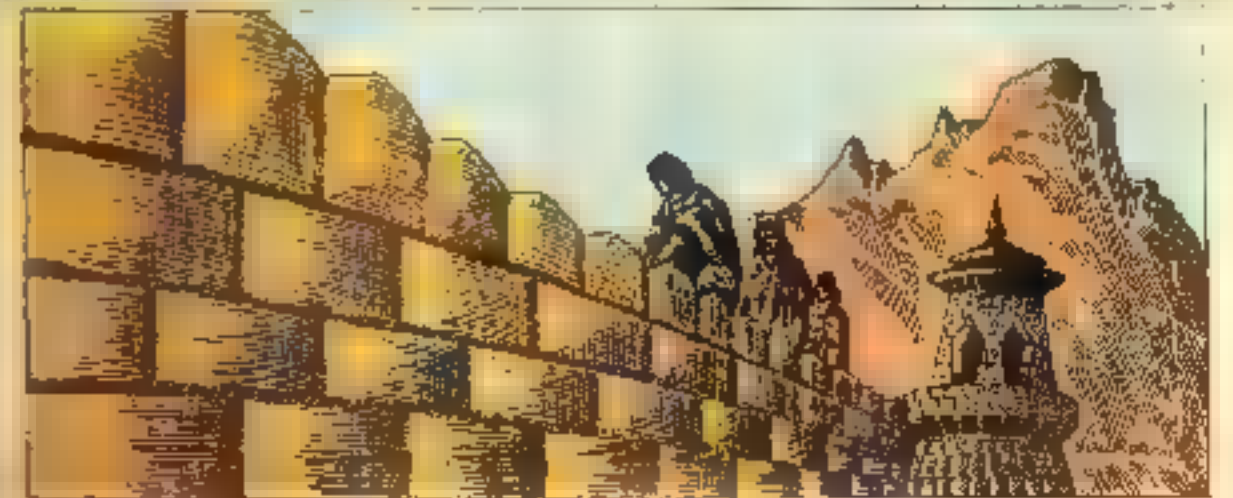
ठरो वाईट होणार’ असा भास होऊ लागला होता. त्यामुळे स्नान बुरकून शांतीसाठी तो पूजेत मग्न झाला. इतक्यात कृष्ण व भीमार्जुन माळ्याकडे गेले. जबरदस्तीने त्यांच्या हातातून कुलांचे हार हिसकून त्यांनी ते आपल्या गळ्यात घातले; शरीरभर चन्दन चोपडले व ते ब्राह्मणवेष्टात जरासंधाकडे गेले.

घरेसुरे ब्राह्मण समजून जरासंधाने त्यांचे चांगले स्वागत केले. परंतु त्यांनी तो सत्कार स्वीकारला नाही. ते मीन राहिले.

कृष्णाने भीमार्जुनांकडे निर्वेक्ष करून जरासंधाला इतकेच सांगितले की, “राजा, दोघांनी मीन-व्रत धारण केलेलं आहे. मध्यरात्रीनंतरच ते तुझ्याशी काही बोलतील.”

“ठीक आहे तर, मध्यरात्रीनंतरच मी यांचा सत्कार करीन.” असे म्हणत जरासंधाने त्या तिघांना यज्ञशाळेकडे रवाना केले.

जरासंधः

'दांद्हीदा'च्या बाताऱ्या

दादिविवाची भेट

साधारणपणे मुलांना त्यांच्या जन्मदिनाची भेट मिळतात. मालेबाईक व मित्र-मंडळींकडून या भेट मिळतात. या

भेट स्वीकारताना त्यांच्याकडे पाहून कधी कधी जूप आनंद होतो. केरळातील कन्नूर जिल्ह्यातील तालिपरंबा येथील मंदरा वर्षाच्या प्रवीणता आपल्या दादिविवाची मिळालेली एक भेट पाहून मोठे आश्चर्य वाटले. ही भेट-वस्तु काय होती माहीत आहे? त्याने स्वतः रचलेल्या कवितांचा संग्रह ! आपल्या कविता प्रकाशित होणार आहेत हे प्रवीणता माहीत होतं, पण त्या इतक्या लवकर प्रकाशित होतील अशी त्याला अपेक्षा नव्हती. सामान्यतः मुले गोष्टी लिहितात, कविता करतात आणि प्रकाशित करण्यासाठी वृत्त-पत्रिकांकडे पाठवितात. परंतु पुस्तकाच्या स्वरूपात छापलेल्या कविता फार कमीच आढळतात. तालिपरंबाच्या केन्द्रीय विद्यालयात दहावीत शिकणारा प्रवीण हिंदी व संस्कृत मध्ये कविता रचतो.

तबला-वादन-पटु

आकाशवाणी वरील संगीत कार्यक्रमात भाग घेण्याची संधि मिळण्यासाठी निदान सोळा वर्षांचे असावे लागते. पण आकाशवाणीच्या अधिकाऱ्यांनी दहा वर्षांच्या दीपक मेहताची मंजीत

-प्रतिभा पाहून नियम मोडला व वी वेट दिली. दीपकने सहा वर्षांपूर्वी स्वतःच दादवायला सुरुवात केली. नंतर त्याला शिकविण्यासाठी शिक्षक नेमण्यात आले. तो तबला-वादनातून सगळे बारकावे शिकला. त्याने 'मेशनल ट्रेनेट स्कॉलरशिप' मिळवली. क्वाच्या विसाव्या वर्षापर्यंत त्याला ही मिळणार आहे. 'झी टी. व्ही.' दीपकवर एक डॉक्युमेंटरी करणार आहे.

बुद्धिबलनिपुण भारतीय बालिका

राष्ट्रीय मधील मावलोरेको येथे १० ते १४ या वयोगटातील बालक-बालिकांसाठी एक 'वर्ल्ड ग्रेड चॅम्पियन्सशिप' आयोजित केला होता. त्यात भारतातर्फे ७ मुलांमुलींनी भाग घेतला. यात दिल्लीच्या टानिया सचदेव नावाच्या मुलीचं बय फक्त भाठ वर्ष आहे. 'इंटरनेशनल चॅम्पियन्सशिप' ने या स्पर्धेत भाग घेण्यासाठी टानियाला प्रोत्साहित केले. फेडरेशनचे अध्यक्ष म्हणाले - "भारताच्या या बुद्धिबलनिपुण बालिकेला या बुद्धिबल स्पर्धेत भाग घेण्यासाठी पाठविताना मला फार आनंद होत आहे." तिचा प्रशंसा करीत एशियन फेडरेशनचे अध्यक्ष म्हणाले - "टानिया चे या खेळातील कौशल्य अप्रतिम आहे. असे नैपुण्य क्वचितच अन्यत्र पाहायला मिळेल."

चांदोबा
पुरवणी - ४८

आपल्या देशाची
वृक्ष-संपदा

द्यूलिप

सर्वप्रथम १९८० मध्ये द्यूलिप वृक्ष आफ्रिकेतील अंगोलाहून श्रीलंकेत आणला गेला असे म्हणतात. नंतर तो भारतात आला. द्यूलिप वृक्ष जगात सर्वत्र आढळतो. महाराष्ट्रातील समुद्र-किनारी भागात द्यूलिप विशेषेकरून दिसतात. उत्तर भारतात हा वृक्ष वर्षभर हिरवागार दिसतो, दक्षिणेत उन्हाळ्यात याची पाने पडतात.

याची सर्व हिरव्या रंगाची पाने एकमेका समोर थंडीच्या विवसात या वृक्षावर हिरव्या रंगाच्या सुरेख नाजूक कळ्या येतात. फांद्यांच्या कोपऱ्यातून थंडीच्या आकाराची फुले झुपक्याने फुलतात. सप्टेंबरपासून मे महिन्यापर्यंत या झाडावर फुले दिसतात. उन्हाळ्यात या झाडावर फळे दिसतात. फळे लांबडी व टोकदार असतात. हळू हळू या वृक्षाचा विस्तार होत राहतो. द्यूलिपचे जाकूड मऊ असते, त्यामुळे त्याचा विशेष काही उपयोग होत नाही.

इंग्रजीत या झाडाला 'स्कॉल्ट बेल'

म्हणतात, कारण फुले लाल रंगाची व थंडीच्या आकाराची असतात. द्यूलिपच्या कळ्या दाबल्या की त्यातून पाण्याचे थेंब बाहेर पडतात. म्हणून इंग्लिश मध्ये या झाडाला 'फाउंटन ट्री' ही म्हणतात.

वनस्पति-शास्त्रात याचे नाव आहे 'स्पॉटोडी कांपा तुलाहा'. फुले थंडीच्या आकाराची असतात, यावरूनच हे नाव पडले. हा मुख्यतः अलंकारिक वृक्ष आहे.

परशुराम

कल्पावधौ नावाचा राजा शिकारीसाठी जंगलात गेला. रस्ता चुकून तो जेव्हा डोंगराकरील अंधार वाटेने चालला होता, तेव्हा वसिष्ठ ऋषींच्या पुत्र शक्ति समोरून येत होता. राजाने त्याला स्तुत्यातून दूर हटायला सांगितले. शक्ति म्हणाला - 'तु नाजूता हो आणि मला जाऊ दे.'

यावर राजा संतापला. त्याने एक बाण सोडला नि शक्तीला मारून टाकले. मरता मरता शक्तीने म्हणाला - "तुम्हाला व्यवहार माणसाला शोभेसा नाही. तू जनावरासारखा वागतो आहेस. आता तुला पशूंच्या जे जनावर दिसेल, त्याची सहाणे तुझ्यात उतरतील."

एवढ्यात जंगलाच्या वाटेने जाणारा एक बाघ दिसला. दुसऱ्याच क्षणी राजा बाघाप्रमाणे डरकाळ्या फोडीत आवेशात येऊन शक्तीवर तुटून पडला आणि त्याला गिळून टाकले. मग त्याने राक्षसाचे रूप धारण केले नि पुढे निघाला.

शक्ति मुनीची पत्नी अदृश्यन्ती गर्भवती होती. परंतु बारा वर्षे झाली तरी ती प्रभूत झाली नाही. आसपास राहणारे मुनि सांगत - अदृश्यन्तीच्या गर्भात असलेला शिशु वेद-संघांचे अध्ययन करीत आहे. नंतर जेव्हा मुलाचा जन्म झाला तेव्हा त्याचे नाव ठेवण्यात आले 'परशुराम'. कपिल, पुलस्त्य आदि गुरुंजवळ त्याने शिक्षण घेतले.

आपल्या वडिलांना एक राक्षसाने गिळले हे जेव्हा आईकडून पराशरला समजले तेव्हा तो

संतापला. आणि सर्व राक्षस-जातीचा संहार करण्यासाठी त्याने एक यज्ञ बारीकसाळी. हे समजल्यावर पराशरचे आजोबा वसिष्ठ वन्य मुनींसह त्याच्याकडे आले. त्यांनी नातवाला यज्ञ शानवायला सांगितले. पराशराने याबाबतला, पण यज्ञकुंडात अग्नि छगछगत होता. तो तसाच सोडून देणं इष्ट नव्हतं. म्हणून पराशरने त्या अग्नीला गिळलं आणि हिमालयाच्या उत्तर दिशेला फेकून दिलं.

हिमालयात कधी कधी अग्नि प्रज्वलित झालेला दिसतो. आणि तो जंगलांना जाळून टाकतो. असं समज आहे की पराशराने जो अग्नि फेकून दिला, त्यामुळेच हिमालयातील कधीकधी पाणी होते!

तुम्हाला माहीत आहे का?

१. कोणत्या पक्षांना सांतांचे चिन्ह मानले जाते?
२. ब्रिटनची सर्वप्रथम महिला प्रधानमंत्री कोण?
३. महात्मा महात्मा मोठा ग्रह कोणता?
४. साप खेळे उपजे ठेवून का झोपतो?
५. खबरातलातील कोणता पक्षी साप्यांना बाळगून टाकतो?
६. 'शार्पना-चक्र' कोठे आहे? त्याचा उपयोग कोण करतात?
७. कोणत्या पुण्यालंकरण कलेचे नाव काय?
८. भारतीय सर्वात अधिक कोणत्या शिष्ट कोणती?
९. 'एलेम टॉपर' कोठे आहे?
१०. चर्मामोटर कोणत्या द्रवाचा उपयोग करण्यात येतो?
११. अमेरिकेचे राज्य काय?
१२. टेनोकोनचा झोप नावला?
१३. कोणत्या 'रंगाचा डालर' फलदास?
१४. जगातील प्राचीन धर्म कोणते?
१५. नाव काय होते?
१६. भारतीय सर्वात उंच विहार कोणता?
१७. भारतीय बालमित्रत्व स्वीकारण्या कोणत्या लीमा मॉबेल पारितोषिक मिळाले?
१८. ब्रिजिटन हा कोठे मुद्दा झाला?
१९. महात्मा मांडी तर्कना हाताने कवविसेल्या उपयोग करण्यात सामत, ते काय?
२०. दिव्य वाहणी नदी कोणती?

उत्तरे

१. कोणत्या पक्षांना सांतांचे चिन्ह मानले जाते?	२०. दिव्य वाहणी नदी कोणती?
२. ब्रिटनची सर्वप्रथम महिला प्रधानमंत्री कोण?	२१. अमेरिकेचे राज्य काय?
३. महात्मा महात्मा मोठा ग्रह कोणता?	२२. नाव काय होते?
४. साप खेळे उपजे ठेवून का झोपतो?	२३. ब्रिजिटन हा कोठे मुद्दा झाला?
५. खबरातलातील कोणता पक्षी साप्यांना बाळगून टाकतो?	२४. जगातील प्राचीन धर्म कोणते?
६. 'शार्पना-चक्र' कोठे आहे? त्याचा उपयोग कोण करतात?	२५. नाव काय होते?
७. कोणत्या पुण्यालंकरण कलेचे नाव काय?	२६. भारतीय सर्वात उंच विहार कोणता?
८. भारतीय सर्वात अधिक कोणत्या शिष्ट कोणती?	२७. भारतीय बालमित्रत्व स्वीकारण्या कोणत्या लीमा मॉबेल पारितोषिक मिळाले?
९. 'एलेम टॉपर' कोठे आहे?	२८. ब्रिजिटन हा कोठे मुद्दा झाला?
१०. चर्मामोटर कोणत्या द्रवाचा उपयोग करण्यात येतो?	२९. महात्मा मांडी तर्कना हाताने कवविसेल्या उपयोग करण्यात सामत, ते काय?
११. अमेरिकेचे राज्य काय?	३०. दिव्य वाहणी नदी कोणती?
१२. टेनोकोनचा झोप नावला?	
१३. कोणत्या 'रंगाचा डालर' फलदास?	
१४. जगातील प्राचीन धर्म कोणते?	
१५. नाव काय होते?	
१६. भारतीय सर्वात उंच विहार कोणता?	
१७. भारतीय बालमित्रत्व स्वीकारण्या कोणत्या लीमा मॉबेल पारितोषिक मिळाले?	
१८. ब्रिजिटन हा कोठे मुद्दा झाला?	
१९. महात्मा मांडी तर्कना हाताने कवविसेल्या उपयोग करण्यात सामत, ते काय?	

सून चांगली, नि सासू पण !

जागोर गावात पीरव रहात असे. लघानंतर एक आठवड्या भरात आषाढ महिना सुरू झाला. आषाढात सासूने सून-मुल पहायचं नसतं; म्हणून पीरवने आपल्या बायकोला माहेरी रवाना केलं.

संपून घाबण मास सुरू होताच पीरवचे वडील त्याला म्हणाले - "दक्षिणा घेऊन तू शास्त्रींच्या घरी जा. तुझी आई पण तुझ्या बरोबर येईल. मग दोघेजण सूनबाईच्या माहेरी जा आणि तिला इकडे घेऊन या."

पीरवच्या आईने धाळीत एक शेर तांदूळ, दोन केली, थोडंसं मीठ आणि काही चिंधा ठेवल्या. ताट घेऊन पीरव शास्त्री-जींच्या घरी गेला. ताटात दक्षिणा नाही त्यांच्या लक्षात आलं. त्यांना थोडासा राग हो आला. पण तो प्रकटपणे न शास्त्रीजी म्हणाले - "अरे पीरव, बर्घा

तास चांगला मुहूर्त नाही. तोपर्यंत मागे परसात ठेवलेल्या तुरी आणि टाक. बर्घा तास मो पंचांगाला शिवणार सुद्धा नाही. तुला सासुरवाडीला जाण्यासाठी चांगला मुहूर्त मी तुला सांगेन!"

पीरव बिचारा करणार काय? मुकट्याने परसात गेला आणि वेळी शास्त्रीबुवांचो बायको पूजेची उपकरणी स्वच्छ करण्यासाठी तेथे आली.

पीरवला पाहून शास्त्रीण बाई म्हणाल्या - "बायकोला घेऊन म्हणजे ती सासूची सेवा करील असं हं. माझी पण सून आहे, काय सांगू तिचं? तिला तर माझी मुळिच पर्दा नाही."

पीरव काही बोलणार एवढ्यात शास्त्रीजींनी सून स्वयंपाक करता करता, बाहेर आली. ती म्हणाली - "सासूबाई, अहो, घरातली चव्हाट्यावर का

मांडायची?"

थोडा वेळ दोघी जणो अरे-तुरे कर घेऊन बोलत राहिल्या. आपल्या घरात ही अभीच दृश्ये दिसू लागतील अशी पीरवला चिंता वाटू लागली.

आपलं काम उरकून पीरव शास्त्रीजीं कडे आला. ते त्यांना म्हणाले - "पीरव, मुहूर्त तर मी. पण बरलक्ष्मी वेळी शास्त्रीजींना त्यांची दक्षिणा ही दिली पाहिजे." शास्त्रीजींनी रवाने सूचना दिली.

दुसऱ्या दिवशी निश्चित मुहूर्तावर पीरव आईला घेऊन सासुरवाडीला विहीण बाईनी केलेल्या सुरेख पाहुणचारवर आई कुश प्रभो. आई नि मुखात सुनेला घेऊन

आपल्या घरी आले.

पीरवच्या जीवनात आता आनंदी-आनंद पसरला. त्याची बायको घरातल्या सर्व कामात तरबेज होती. सासू सुनेवर बेहद खुश! ती नवऱ्याला म्हणे - "चांगली मुलगी असली म्हणजे जिथं बसावं, तिथं छान आरामशीर जीवन जगावं - असं म्हणतात. पण मुलगी आपली कुठ बसते? मुलगी म्हणजे परक्याचं धन! परमेश्वराच्या कृपेने सून मुलीसारखी माझी काळजी घेत असते."

पीरवच्या आईची बहीण लक्ष्मी नव्या सुनेला पाहुण्यासाठी रामापुराहून आली. सुनेनं मावशी बाईची चांगली सेवा केली नि सिद्ध केलं की सासू करोत असलेली

प्रशंसा योग्यच आहे.

आपली ताई सुनेच्या इतकी आहारो गेलेली पाहून लक्ष्मीला घरात आपल्याला स्वातंत्र्य नसल्यासारखे वाटू लागले.

घरी जायला निघाली तेव्हा लक्ष्मी बहिणीला म्हणाली - "ताई, मला तुझी दयाच येते. नवरा आणि मुलगा यांनी तुझ्याबद्दलचा विचार सोडूनच विस्यासारखा दिसतोय. सुनेची तारीफ सतत चालू असते. मला तर वाटतंय या घरात तुला काहीच स्थान नाही!"

बहीण गेल्यावर पौरवची आई याच गोष्टींचा विचार करू लागली. त्या विसरून जाण्याचा तिने प्रयत्न केला, पण व्यर्थ !

तिच्या कानात बहिणीचं बोलणं दुमदुमत राहिलं. स्नान, भोजन, शेतावर इत्यादि सर्वाबाबत बाप नि मुलगा सुनेशीच बोलत. हे सर्व पाहून मनातल्या ती चिंता करू लागली. तिला वाटू लागलं, आपण सगळीकडे डावलले जात आहोत.

अशात कपडे घुळून आणणारी परटीण गौरी एकदा तिच्याकडे आली. पौरवची आई तिच्याशी काही बोलणार, एवढ्यात ती म्हणाली - "आता बारोक-सारीफ गोष्टीत तुम्ही का उगाच लक्ष घालताय बाजी? राम-नामाचा आणि शांतपणे पडून रहा. सून सगळं काही पहात आहे."

गौरीच हे बोलणं ऐकून सासूला वाटलं - आपण घरात कोणीच नाही. तिला फार दुःख झालं. हळू तिच्यात घडून येऊ लागला. घरातील सर्व जबाबदारी तिने आपल्यावर घेतली. सुनेच्या प्रत्येक कामात ती दोष काढू लागली. यामुळे सासू व सून यांच्यात भांडणे होऊ लागली. दोघी एकमेकींचे दोष काढू लागल्या. घरातील शांततेचं वातावरण नष्ट झालं. दोघी पौरव जवळ एकमेकीं बहून तक्रार करू लागल्या. बिचाऱ्या पौरवची स्थिति दयनीय झाली. त्याच्या जीवनातील आनंद नष्ट झाला.

सासू-सुनेची ही पौरवला असह्य झाली, शेताची रसवाली करण्याचे निमित्त

पुढे करून तो रात्र-दिवस बाहेरच राहू लागला. पौरवच्या वडिलांच्या लक्षात सर्व गोष्टी आल्यावर ते मुलाला म्हणाले - "तुझी भावशी येऊन गेल्यापासून आई बदलली आहे. तिला चांगला घडा शिकवला पाहिजे. मी सांगतो तसं कर. तू सर्व बाबतीत आपल्या बायकोवर विश्वास ठेवतोस असं नाटक कर. आईवर वारंवार रागवोत जा." आणि मग मुलाने काय काय करावे ते सर्व वडिलांनी समजाऊन सांगितले. त्या दिवशी पौरव शेतावरून घरी आला तेव्हा आईने सुनेबद्दल तक्रार करायला सुरुवात नाराज होत तो म्हणाला - "सून आयतं देतीय, तुम्ही सेवा करतीय आणि तू? तिच्या

उखाळ्या-पाखाळ्या काढती आहेस. तुला स्वतःला सुख नाही, आणि आम्हाला ही कोणाला तू सुखाने राहू देत नाहीस. आमचं इथं रहाणं तुला पसंत नसलं तर सांग, आम्ही नवरा-बायको दुसरीकडे रहायला जातो. मला आपल्या इस्टेटोतलं काही नको आहे!"

आता पौरवची आई एकदम भडकली आणि नवऱ्याकडे जाऊन म्हणाली - "खरं आहे, बायको आली नि आई गेली ! मी गुढासारखी झाले, आणि ती साखर !" मुलगा जे काही बडबडना ते सारं तिने नवऱ्याला ऐकवलं.

पौरवचे वडील बायकोला येऊन मुलाकडे आले आणि म्हणाले - "बघ, बायकोला

ताब्यात ठेवणं तुला जमत नसलं तर चालू लाग तिला चेऊन, आई बदल चकार शब्दाने काही बोललास तर याद राख!"

पौरवचौ आई खुश होत म्हणाली - "असं याला जरा ताळ्यावर आणा. बामकोच्या नादाने हा फार विषडत चाललाय अलिकडे!"

व्यंगाने हसत पौरव आईला म्हणाला - "आई, बाका तुझं ऐकनात, तर मी माझ्या बायकोचं ऐकतो ! तिच्या संरक्षणाची जबाबदारी माझ्यावर आहे की नाही? ■■■ जे म्हणतील त्याला तू होकार देतेस, आणि मी मात्र आपल्या बायकोचं म्हणणं ऐकू नये असं तुला का वाटतं? मी बायकोकडे दुर्लक्ष करावं असं तुला का वाटतं? नवरा नि बायको एकोप्याने राहिले तरच कुटुंबात शांति नांदेल ना? आपला सासूचा अधिकार कोणी तरी हिसकाऊन घेतलाय अशा झमात आहेस तू."

आता आपली चूक आईच्या लक्षात आली. उदास होऊन म्हणाली - "बेटा,

माझ्या बहिणीने माझ्या सुखात विष ओकले. मला वाटू लागलं की माझ्या घरात माझा काहीच अधिकार राहिला नाही. पण खरं पाहिलं तर माझी सून आईसारखं माझ्यावर ही प्रेम करते. सासू म्हणून जो अहंकार माझ्यात होता, त्यामुळे मी आंधळी बनते!"

ब्रवळच ■■■ असलेल्या सुनेने सासू-सासऱ्यांचे पाय घरले. ती म्हणाली - "मी लहान तोंडी मोठा घास घेऊ इच्छित नाही. त्याचं ■■■ आहे - आई ओरडली म्हणजे म्हणतात ती मुलीला सन्मार्गावर आणीत आहे, सासू ओरडली ■■■ ती सुनेला सत्तावीत आहे असं म्हणतात. सासू ■■■ काही म्हणाली, तर ■■■ वाटतं त्यात आपलं कल्याणच आहे. माझ्या वृष्टीने सासू आईसारखी आहे."

यानंतर सास्वा-सुना एकोप्याने आनंदात राहू लागल्या. सर्व लोक म्हणू लागले - "सासू-सून असावी तर अशी ! सून चांगली, नि सासू ■■■ !"

खोडकर पिशाचिनी

झानपुर गावात रामेश आणि सोमेश यांच्या झोपड्या शेजारी-शेजारी होत्या. ते दोघे जागी दोस्त होते. दोन्ही झोपड्यांमध्ये एक जांभळांचे झाड होते. या झाडाभोवती त्यांनी एक पार बनविला होता. वेळ मिळाला की दोघे ■■■ पारावर ■■■ मारीत बसत.

एक दिवस पारावर बसून दोघांच्या गप्पा-गोष्टी चालू होत्या. रामेश म्हणाला - "सोमेश, केव्हा तरी आपण लग्नपती होऊ आणि छान हवेल्या बांधू. ■■■ मध्ये भिंत नसेल हं. तेव्हा ही ■■■ जांभळांचे झाडच मध्ये असेल आणि ■■■ दोघे असेच गप्पा मारीत बसलेले असू."

"रामेश, नक्की असंच होईल, माझी पण अशीच इच्छा आहे."

रामेश उत्तरादाखल काही बोलणार एवढ्यात त्याची बायको बाहेर वाळत घातलेले कपडे नेण्यासाठी तिथे आली आणि

म्हणाली - "घरातला आरसा फुटलाय. दहा दिवस झाले शहरात जाऊन आणायला सांगतेय तुम्हाना !"

रामेश हसत म्हणाला - "आम्ही काय बायफट बोलतो आहोत?"

■■■ वेळी घरातील कचरा उकिरड्यावर टाकण्यासाठी सोमेशची बायको तिथं आली. ती आपल्या नवऱ्याला म्हणाली - "किती दिवस सांगतेय उंदीर पकडायला पिंजरा भाणा म्हणून ! इतकी टाळाटाळ कशासाठी?"

दोघांच्या बायका घरात निघून गेल्या. आता दोघे ही शहरात जायला निघाले. शहराची वाट एका छोट्या जंगलातून होती. अंधार पडायच्या आत घरी पोचण्यासाठी दोघे ही झटपट चालू लागले. पण ते जंगलात पोचले आणि अचानक मुसळधार पाऊस पडू लागला.

अन्य काही उपाय नसल्यामुळे भावसापासून आपला अनाव करण्यासाठी दोघे ही एकच चिंचेच्या दाडाबाली गेले. तेव्हा दूर अंतरावर घीज पडल्याचे ही त्यांनी पाहिले. भीतीमुळे थरकाप झालेला रामेश म्हणाला - "आरसा नि उंदरांना पिंजरा यांच्या नादी लागून आपण पावसात अडकलो."

"घाबरतोस का? पाऊस केव्हा तरी थांबणारच, मध्यरात्रीपर्यंत घरी पोचलो तर ब्रिचडल कोठे?" सोमेशने धीर दिला.

बऱ्याच वेळाने पाऊस थांबला. दोघे जण घरी यायला निघाले. काही अंतर चालल्यावर वडाच्या पारंच्यांचा झोपाळा

करून झोके घेत असलेल्या दोन पिशाचिनी त्यांना दिसल्या. झोके घेता घेता त्या जोरजोरात हसत होत्या. या दोघांना त्यांनी पाहिले.

पिशाचिणींची नजर चुकवून सटकणे या दोघांना ही शक्य नव्हते. एक पिशाचिणी हेंगणी होती आणि दुसरी उंच, टाळी वाजवून हेंगणी पिशाचिणी म्हणाली - "थांबरु नका, इकडे या बरं."

भीत भीत दोघे ही पिशाचिणींच्या समोर आडून उभे राहिले. तेव्हा उंच पिशाचिणीने विचारले - "तुमची दोघांची मग झाली आहेत का?"

रामेश म्हणाला - "हा प्रश्न आहे." आपला तोंड न वाळू देता तो म्हणाला - "नस झालेय, म्हणून तर मंकटान सपडलोय! त्रिकूट काही बोलल्याचं आम्ही कळू शकलो नाही. म्हणून आम्ही शहरात जायला निघालो." आता त्यांना जंगलच्या वाटेने का आवं लागून याचं पूर्ण विवरण त्याने दोघांना ऐकवले.

सगळं ऐकून हेंगणी पिशाचिणी म्हणाली - "तुम्ही दोघे जण आपल्या आवकांवर प्रेम करता की त्यांना भीता हे सांगा."

रामेश आणि सोमेश दोघांनी ही सांगितलं की ते आपल्या बायकोवर प्रेम ही करतात आणि त्यांना वचकून हा आहेत.

"गेले अनेक दिवस आम्ही तुमच्या मारण्याची वाटच पहात होतो. आता घरी पोचल्यावर आम्ही सांगतो तसं करा." उंच पिशाचिणी म्हणाली.

"असं करण्यात काय फायदा?" रमेशने प्रश्न विचारला.

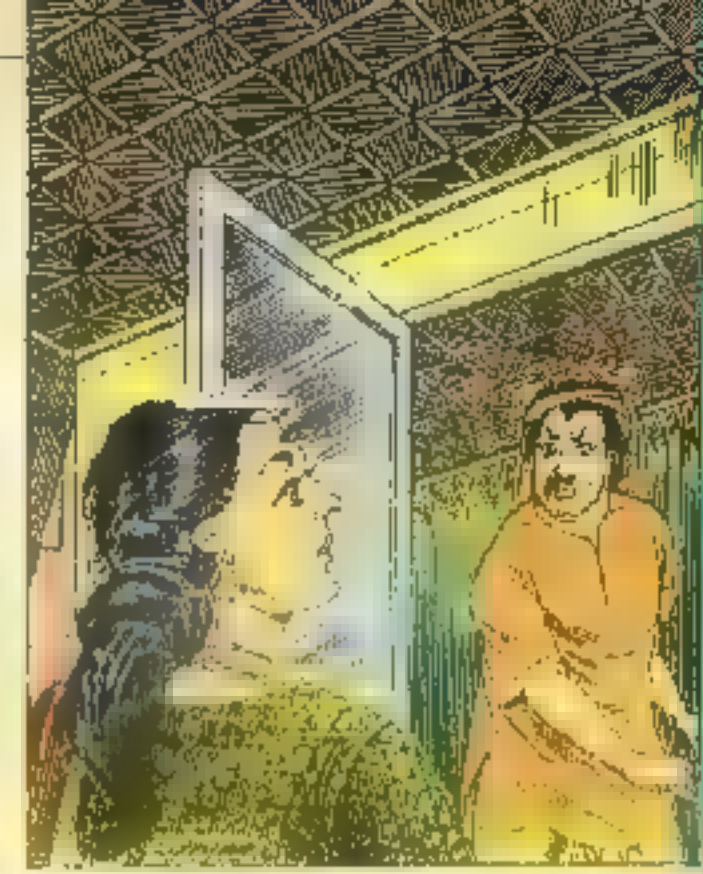
दोघी पिशाचिणींनी आपापसात थोडा विचार-विनिमय केला आणि म्हणाल्या - "आम्ही सांगतो तसं करा. उद्या रात्री दाव वेळी इथं या आणि तुमच्या केलेलं ते सांगा. असं केलेलं तर तुम्हा दोघांना एक-एक मोल्याची मोहर आम्ही देऊ."

सोल्याच्या मोहरेची मोहर ऐकताच रामेश आणि सोमेश खुश होऊन म्हणाले - "सांगा बरं आम्ही करायचं ते!"

पिशाचिणींनी काय ते त्यांना सांगितलं आणि म्हणाल्या - "बस, आता काही विचार नका. घरी जा आणि उद्या याच वेळी इथं या."

पिशाचिणींनी सांगितलेल्या गोष्टी नीट नदयात ठेवून रामेश नि सोमेश माध्यरात्री घरी पोचले. दरवाजा उघडताच रामेशच्या बायकोने प्रश्न केला - "हात हलवीत परत आलात? माझा आरसा कोठे आहे?" काही उत्तर न देता रामेशने बायकोला हटवले आणि आत निघून गेला.

"वेड लागतंय बाय?" असे म्हणत तिने

धडामधडी दार बंद केले.

तिफटे सोमेशच्या बायकोने हात हलवीत घरी आलेल्या आपल्या नवऱ्याकडे पाहून विचारले - "अंदरांचा पिंजरा कोठे आहे?" उत्तर न देता सोमेशने लिचा खांद्या जोरात दाबला नि घरात निघून गेला. सोमेशच्या बायकोला मोठं आश्चर्य वाटलं. ती जोरात ओरडून म्हणाली - "एकाद्या भुताने तर नाही ना पळाडलं तुम्हाला?"

दुसऱ्या दिवशी रात्री दोन्ही दोस्त पुन्हा बंगलात आले. दोघांनी घरी जे घडलं ते पिशाचिणींना सांगितलं.

त्यांचं बोलणं ऐकून दोघी ही खूप जोरजोरात हसल्या. वडाच्या दोलीतून दोन

सोन्याच्या मोहरा त्यांनी काढल्या आणि प्रत्येकाच्या हातावर एक-एक ठेवली.

खुशीत घराकडे निघालेल्या दोघांना यांबवीत पिशाचिणी म्हणाल्या - "यांबा, काही गैरसमज करून घेऊ नका. आम्ही दोघी मोठ्या सोडकर आहोत. आणखी मोहरा मिळवाव्यात असं नाही तुम्हाला वाटत?"

"का नाही? उद्या ऋतूपर्यंत लसपति व्हावं असं वाटतय आम्हाला!" रामेश म्हणाला.

"उद्या रात्री पर्यंत सुद्धा मी नाही थांबू शकत. सूर्योदय होईपर्यंत माझी करोडपति बनायची इच्छा आहे!" खिशात ठेवलेली

सोन्याची मोहरा काचपट सोमेश म्हणाला.

दोघांच्या बोलण्यावर सतत मजली हसत दोघी पिशाचिणी म्हणाल्या - "माणसाला इच्छा असणं ऋ स्वाभाविक आहे. आपल्या इच्छा-पूर्तीसाठी ऋ जंगलातल्या चंदनाचा चोरी मात्र करू नका. त्यामुळे एकाद्या केळी तुल्यात ऋ धोका आहे. उद्या सुद्धा सोन्याची एक-एक मोहर पाहिजे असेल तर आम्ही मांगतो तसं करा. आणि परत येऊन तुमच्या बायकांनी ऋ केलं ऋ आम्हाला सांगा." उद्या काय करायचं ते त्यांनी त्यांना सांगितलं.

रात्री घरी पोचल्यावर रामेश आणि सोमेश दोघे ही बायकांवर पाबडोत म्हणाले - "तुजं नशीबच फुटकं! लाख रुपये कमवायची ताकत आमच्यात आहे, पण तुमचं नशीब भाड येतय! पाच रुपये सुद्धा मिळवणं कठिण झालंय. जर काही लाज-लज्जा असली तर जा, आपल्या माहेरी चालत्या व्हा पाहू."

नवऱ्यांना रागावलेल पाहून दोन्ही गप्पा बसल्या. आपल्या तोंडातून त्यांनी चकार शब्द नाही.

दुसऱ्या दिवशी रात्री दोघांनी पिशाचिणींना घरी घडलेलं सर्व काही सांगितलं आणि म्हणाले - "आम्ही आमच्या बायकांना माहेरी जाण्याची धमकी तर दिली. दोघी पण काही एक बोलल्या

नाहीत. आम्हाला सुद्धा मोठं आश्चर्य वाटलं याचं!"

हे ऐकून पिशाचिणींचा जोरात हसण्याची इच्छा होती, त्यांचा उत्साह पार मावळून गेला. मुक्त कंठाने त्या म्हणाल्या - "छो: या तुमच्या पण काय आहेत? आमचे नवरे आमच्याशी असे वागले असते, तर आम्ही परसातल्या विहिरीत उड्या मारून जीव दिला असता आणि पिशाचिणी बनलो असतो. तुमच्या या बायका एक नंबरच्या हट्टी दिसताहेत!"

"हट्टी नाहीत, अन् तुमच्या सारख्या मूर्ख हो नाहीत!" हे ऐकताच चौघे ही आश्चर्य-चकित झाले.

रामेश नि सोमेशच्या बायका बदललेल्या पतिराजांबाबत जाणण्यासाठी त्यांच्या मागे मागे आल्या होत्या. आता त्यांना समजलं की या सोडकर पिशाचिणींची ही सारी करामत आहे !

बरोबर आपलेल्या निबुणीच्या फांद्यांनी त्यांनी पिशाचिणींना ओढपायला

सुरुवात केली. बिचाऱ्या पिशाचिणीं आरडत-ओरडत वडाच्या पारंब्यांना पकडून झाडावर चढल्या आणि तेथून अदृश्य झाल्या.

आश्चर्य करीत बसलेल्या नवऱ्यांना त्या म्हणाल्या - "पुढे झाला आता हा सेळ. आपले घरी चला झालं!"

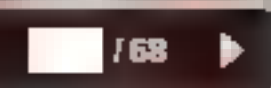
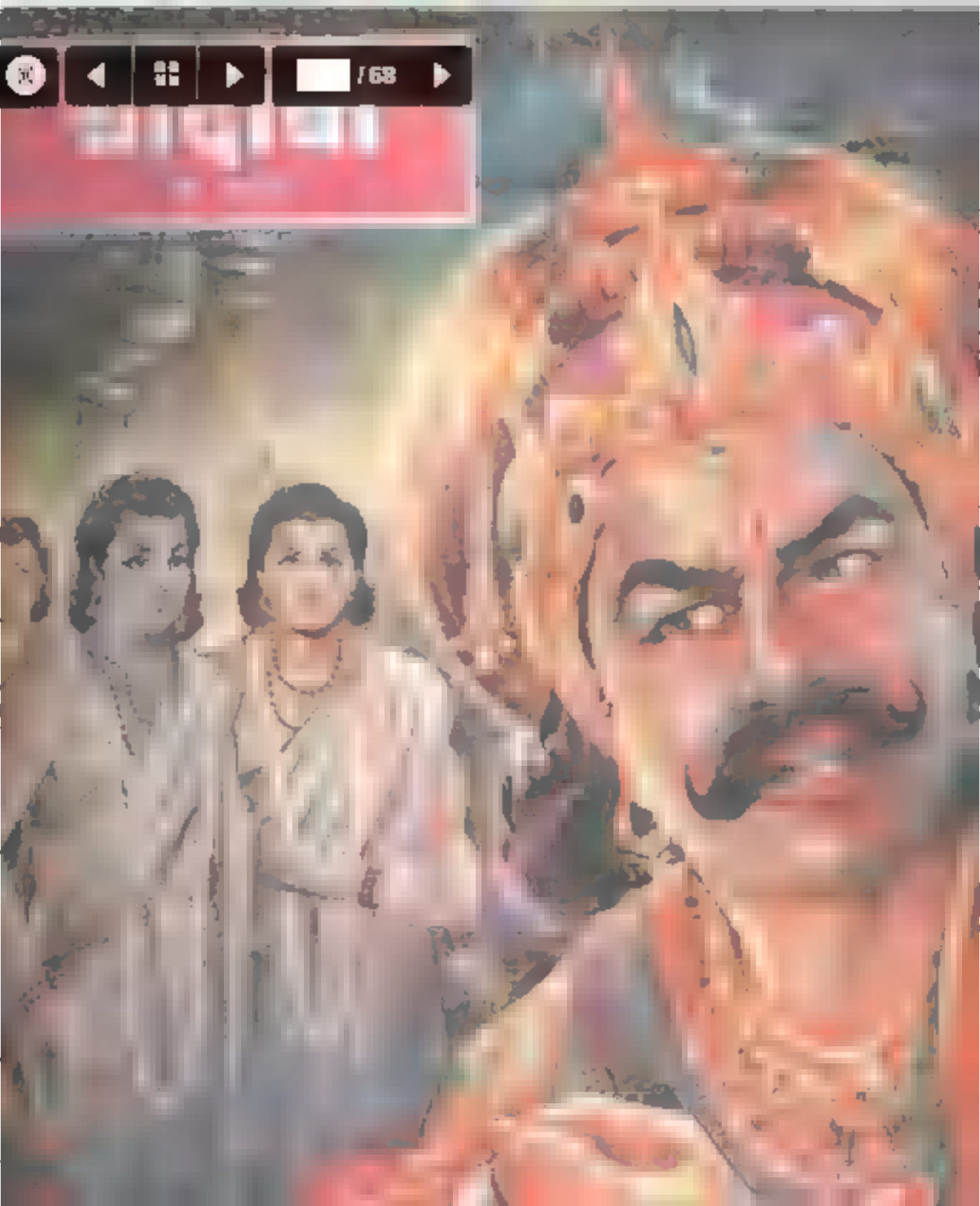
रामेश नि सोमेशला जेव्हा असं वाटलं की निबुणीच्या फांद्यांचा मार त्यांना ही खावा लागेल, तेव्हा शांतिपूर्वक ते आपल्या बायकांना म्हणाले - "पोड्या थांबा. वडाच्या डोलीत पिशाचिणींनी आपल्या करता मोन्याच्या मोहरा ठेवलेल्या असतील!" आणि त्यांनी डोलीत शोधाशोध केली. त्यांना मोहरा सापडल्या.

घरी येऊन दोघांनी अर्ध्या-अर्ध्या मोहरा वाटून घेतल्या. त्यांनी दोन छोटी-छोटी पक्की चरं बनवली.

आपल्या इच्छेनुसार जांभळाच्या झाडाच्या पारोवर संगमरवर आता दोघे ही आपापल्या बायको सह प्रेमाने राहू लागले.

डेन-टॉनिक

‘होमिओचे’ दर्जेदार औषध

दांत सुलभतेने येण्यासाठी पाचव्या महिन्यापासून आपल्या बाळाला होमिओच्या डेन-टॉनिक गोळ्या नियमित दिल्यास दांत विनासाय्यास येतात. मुलांची तब्येत पूर्ववत होते आणि मुले हसू-खेळू लागतात.

★ डेन-टॉनिकच्या अस्सलतेची खात्री करून घ्या.★

विश्व-महाभारत

पॅलेस्टाइनचे अध्यक्ष

अखेरच्या काळात एक छोटा देश आहे पॅलेस्टाइन. यास अराफत यांची नेतृत्व निवड सल्लो. २० जानेवारी १९८८ निवडणुकीत सटव्याच एक कौन्सिल निवडण्यात आले. अराफत यांच्या नेतृत्वाखाली स्थापित झालेल्या विजयी गटाना निवडणुकीत प्रथम स्थान मिळाले.

अराफत यांच्या संपूर्ण नाव यूसुफ क़दुआत. सन १९४२ साली इराकला येथे स्थापना झाली. पॅलेस्टाइनच्या नागरिकांचा अराफत यांचा मातृभूमि सोडून पळून येणे नासले. ते विभागात तुरुंग होते. देशवासियांवर अराफत यांच्या त्यांना सहानुभूती नाहीत. अखेरच्या काळात राहिलेला त्यांच्यावर उभाव झाला. यांनी माघले शिक्षण सोडून दिले.

सन १९६६ मध्ये मातृभूमि मिळवून देण्याचा त्यांनी संकल्प घेतला. आपल्या या महान उद्देशाच्या पूर्ततेसाठी त्यांनी पॅलेस्टाइन विमोचन (पी.एम्.ओ.) स्थापन केली. काळा काळ ते संघटनेचे अध्यक्ष बनून गेले.

सर्वप्रथम इराकलाच्या अक्रमणालाच्या विरुद्ध रोबोला युद्ध आरंभिले. यामुळे त्यांच्या मांडे उघावली आहेत असे समजले जाऊ लागले. यानंतर त्यांनी इराकलाच्या सेनेशी युद्ध सुरू केले. आणि त्यांना याने धोडे मिळाले. यामुळे पॅलेस्टाइनच्या जनतेला त्यांच्याबद्दल प्रेम वाटू लागले. सन १९७४ मध्ये संपूर्ण राष्ट्र-संघाच्या जनरल असेम्बलीने तमर अराफत यांचे अध्यक्षत्व दिले. यावेळी त्यांनी चिन्ह म्हणून एक डेव्हनची काडी आपल्या छातीत घातली.

म्हणजे - 'तो जैतूनी कांदो माझ्या हातातून कधी काढी पटू नये !'

इराकलात पी.एम्.ओ. त्या कधी विजयी नाही. तसे राहिले तर एकमेकांना मान्यता दिली नाही. म्हणून युद्ध चालूच राहिले. शेवटी पक्षांनी आपापला विजय घोषित केला. तरीच पराजय ही मान्यता, शेवटी मिळाली. तसेच पराजय ही मान्यता, शेवटी मिळाली. परिणाम असा झाला की सन १९८८ मध्ये इराकला संपूर्ण राष्ट्र-संघात इराकला देश म्हणून घोषित झाला. अराफत यांच्या अनेक देशात अराफत आदरणीय झाले आणि प्रसिद्धी तेला म्हणून गजाले.

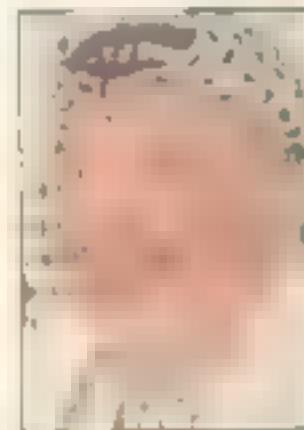
सन १९९६ मध्ये 'पॅलेस्टाइन अथॉरिटी' ची स्थापना झाली. पी.एम्.ओ. आणि इराकला यांच्या तफावात जोखणी सुरू झाली. २९ एप्रिल १९९५ रोजी अराफत यांच्या नेतृत्वात इराकला येथील पश्चिम किनाऱ्यावरील पट्टासारख्या काही प्रदेशातून इराकला येथील काही भागात.

पॅलेस्टाइनच्या अधिकार पुन्हा प्रस्थापित झाला. लोकशाही स्थापित करण्यासाठी सर्व-साधारण निवडणुका झाल्या.

पॅलेस्टाइन तसा फार प्राचीन देश आहे. पश्चिमी किनाऱ्यावरील जेरिको सुमारे ९००० वर्षांपूर्वी मानव प्रथम वेडल राहिले. याला ऐतिहासिक आधार हो उपलब्ध आहे.

नुकत्याच झालेल्या निवडणुकीत अराफतच्या प्रतिस्पर्धी होत्या ७२ पराकृत्या श्रीमती समीहा यमोन. त्यांना १० टक्के वोट मिळाली. अराफत यांना ८८ टक्के वोट मिळाली.

पी.एम्.ओ. आणि इराकला यांच्यात तसे घडवून आणण्याच्या कामा ईजिप्तने पुढाकार घेतला. झालेली निवडणुका पॅलेस्टाइनच्या निर्मितीतील प्रसिद्धी पाऊल आहे असे ईजिप्तने नेते मानतात.

माणूस जाऊन जाईल तरी कोठे?

जुगल, पशगाथात पावला. आपल्यापलीकडे त्याने काहीच आणले नव्हता. आधी मागण्यासाठी तो गावपाटलाकडे गेला. भूषणच रिघास आलेला पाहून गावपाटलाने हेनचला असे मानले. कारण आपल्याकडे मागिकडे.

तराने भूषणकडेच जाऊन बोलला. म्हणाला, "माजक, तमच घर फार आनंद मला. तिथे खूप छान गटरीय. पण मी आहे दिव्यासाला नसत राहाण मला पटत नाहीत. जुगल गावती पळम असेल जे सार सांगा. मी ते करी करीत."

भूषण हसून म्हणाला, "माझ्या आज्ञान नसत आहे. माझा शब्द आहे की, आपला निराळं वाटत. जुगल पळोवत हात मी ते घर. पण तो तर शब्दच निघून गेला अने तिथेच राहू लागला. जगल माणसा नसताना. तर ते आमाड पडत. त्याच्या

आपल्यापलीकडे काही ठेयले मी. तर्च तो आपल्याकडे जायला पण न राहिलात का हे मला माहीत नाही. तेच भाई तमनेन मी आपल्याकडे निमकोच रहा तिथे."

जुगलची मनाला तुमचा सणकोच मागला. मला घर दिवस आले, तर तुमच हे जे नवी नवीन मी."

गावपाटलाने कण्याच लोकोकडे जाऊन भूषणला 'आपल्याला नोकरी देण्याबद्दल' विचारले.

जुगलने आपला हात जोडून, 'जे होत मी मागला पाहू. मीलाच मी करी घेता. तुमच्या मी पळोवत. 'जे ते करी आहे.

जुगलने मी तो मान्यवान लोकांना अर्पण करतो. आपल्या मिळणाच्या पैशात मी आपल्या अदरनिर्वाह चानवतो. माझ्या माझ्याच घरकामात मदतीसाठी एक मोलकरीत नेहलली आहे. गैरसमज नको

करून घेऊस; पण तुला देण्यासारखं काही कामच नाही माझ्या जवळ."

"पण महाराज, तुमचं घर तर चांगलं ऐसपैस दिसतंय. परमूही खूप वाटतंय. मला नोकरी दिलीत तुमची चांगली संभाळीन मी. काम दिलांत, तर मी जुगलच रिकामा राहीन तें?" जुगल बोलला.

सीताकर आश्चर्यचकित दृष्टीने जुगलकडे पाहू लागला. त्याला जुगल चांगला सुशिक्षित वाटला. पण तो अंगमेहनत करू शकेल असं नव्हतं. अर्थात् गरज माणसाला काहीही करायला लावते हे इतका विचार करून तो जुगलला म्हणाला, "अरे, पण भागेचं काम तर स्वतःच करतो; तो व्यायाम! इतकीही मेहनत केली, तर तब्येत होईल न! आपल्या अदरभरणाची इतकी चिंता नको करूस. तुला कुठं काही काम मिळेपर्यंत जेवायला माझ्याकडेच येत जा. देवकृपेनं माझ्याकडे अन्नाला कमतरता नाही!"

सीताकरला नमस्कार करत जुगल म्हणाला, "आभारी आहे मी तुमचा. कुठल्याच घरी फुकट तुमकडे तोडणं असवडत नाही मला. माझ्यावर तुमचा विश्वास असेल, तर मी मागेन तेव्हा मला कर्जाळू देत जा. मला चांगले दिवस आले, की तुमचं कर्ज फेडून टाकीन." इतकं बोलून तो दुसऱ्या घरी गेला.

हे घर होतं एका व्यापाऱ्याचं. या घरीही त्याला मिळालं नाही. सीताकरकडच्या सारखंच कोलणं इधं हो आलं. जुगल सीताकरशी जे बोलला तेच इथेही बोलला.

अशा प्रकारे गावातल्या अनेक घरमालकांना तो जाऊन भेटला. फिरून-फिरून धकून शेवटी तो एका झाडाखाली बसला. तिकडून जाणाऱ्या पाटलाने त्याला पाहून विचारलं, "काय रे बाबा, कुठंच नाही जमलं?"

"बा: महाराज! तुमचं गाव पण महान आहे ! सर्वजण आपापली काम स्वतःच करत असल्याने मला कुठंच काम मिळत नाहीये." जे जे घडलं ते सर्व जुगलनं

सांगून टाकलं.

“तर मग रोज एकेका घरी जावून भोजन करत जा. तुझे दिवस निघून जातील.” पाटलाने सुचवले.

“पण काही काम न करता नुसतं फुकट कुठं साणं कबूल नाही मला. काही दिवस काढायची सवय आहे मला.” जुगल बोलला.

आता आश्चर्य करीत पाटील जुगलकडे निरखून पाहू लागला. त्याला जुगल कोणी सर्वसामान्य माणूस वाटेना. अशा माणसाला आपल्या गावात चांगला मान मिळवून देण्याचा त्याने निश्चय केला.

ताबडतोड गावातल्या प्रतिष्ठित लोकांना

बोलावून घेऊन पाटील म्हणाला, “हा जुगल मोठा स्वाभिमानी माणूस आहे. कुणाकडून दान घेणं पसत नाही त्याला. आपल्या गावात त्याला अपाशी रहावं लागावं हे बरं नाही. दृष्टीनं तेव्हा सर्व मिळून त्याला मदत करू या. आपण एक एक दिवस आपल्या घरी काही काम देऊ, अन् त्या त्या दिवशी त्याला जेवणही देऊ.”

त्या सर्वांना ही योजना आवडली; अशा तऱ्हेने जुगलला काम मिळाले, अन् पोटभर खायलाही मिळू लागले. तरीही जुगल एवढ्यावर नव्हता. तो रोज कुणा ना कुणाकडून कर्ज घेत राहिला. एकाकडून एक मिळवला, तर दुसऱ्या एकाकडून दोनशे रुपये मिळवले त्याने. सर्वांना तो ‘चांगले दिवस आले, मी तुमचे पैसे फेकून टाकीन.’ असे म्हणू पण त्याबरोबरच त्याने कधी कुणाची रक्कम परतही नाही. सर्वांत विचित्र गोष्ट अशी की, कधी कोणी आपलं कर्ज फेडण्याबद्दल त्याच्याकडे तगादाही केला नाही.

असे एक वर्ष निघून गेले. एक दिवस भेटून जुगल म्हणाला, “मी आता आपल्या गावी जातो. तुम्ही गावच्या लोकांना एकत्र करा, कुणाला काही तिकडून आणून हवं असेल तर त्यांना आणून देईन मी.”

गावपाटलाने हसून विचारले, “कस्य काय आणू शकशील तू?”

“मी ज्या गावी जात आहे, तिथे ललितांबिका नावाची एक देवी आहे. ती कोणाची कोणतीही इच्छा पुरी करते.” जुगल विश्वासपूर्ण भुत्तरला.

“सांग बरं मग, ते गाव कुठं आहे? मी पण येतो तुझ्या बरोबर तिथे. मला माझी एक इच्छा स्वतःच सांगायचीय तिला.” पाटील बोलला.

“पण आत्तापर्यंत कोणीच बाहेरचा माणूस तिथे आलेला नाहीय. तुमची आहे, ती सांगा, तुमच्यातर्फे मी मागीन देवीकडे.” जुगल म्हणाला.

“माझं लग्न होऊन दहा अनुतली, पण बायकोला मूल नाही जालं अजून! देवी संतानप्राप्ती देते का?” पाटलाने विचारले.

“हो ! तकीच.” जुगलने सात्रो दिली.

“जुगल गावाला जात आहे, तेव्हा संध्याकाळी सर्वांनी एकत्र जमावे” अशी दवंडी पाटलाने पिटवली. सर्वांना बुद्देशून जुगल बोलला, “या गावचे सर्वजण फार भले आहेत. तेव्हा देव बनच करील. तुम्ही आपापल्या इच्छा मना सांगा. देवी ललितांबिकेला मी त्या सांगीन.”

गावचे लोक एकापाठोपाठ एक जुमे राहून यापारपल्या इच्छा सांगू लागले. ‘बरेच दिवसांपासून आजारी असलेली आपली आई बरी व्हावी’ अशी एकाची इच्छा होती, तर

‘आपला कोपिष्ठ नवरा शान्त व्हावा’ अशी एका वाईने व्यक्त केली.

काही जणांनी व्यक्तिगत इच्छा प्रकट केल्या, तर काहीनी गावासाठी काही अपेक्षा केल्या.

‘सान्या लोकांना गावाबाहेरच्या सन्यावर जावं लागतं. तेव्हा गावात गोड्या पाण्याच्या विहिरी असाव्यात.’ अशी कोणी सांगितली. तर ‘गावच्या रस्त्यालगतची रोपं नोंद वाढून त्यांची सावली मिळण्याइतके वृक्ष तयार व्हावेत’, असे कोणी बोलून दाखवले. ‘गावचं मंदिर जीर्ण झालेलं आहे, तेव्हा कोणा चांगल्या शिल्पकारांनीच ते नोंद करावे; नाहीतर ते पार पडून जावून गावचं नुकसान

होईल' अशी भीती व्यक्त करून 'त्याचा जीर्णोद्धार व्हावा' अशी अपेक्षा केली.

अशा प्रकारे सर्वजण आपापल्या इच्छा सांगत असतानाच एक माणूस तेथे आला. जुगलला त्याने विचारले, "तू इथे आहेस?"

गावपाटलाने त्याला बोलवून हकिक्त विचारली. त्या माणसाचे नाव होते नील. तो चन्द्रपुरचा रहिवासी होता. त्या गावात जुगल एक वर्षभर राहिला होता. तेथे त्याने लोकांकडून खूप कर्ज घेतले होते. एक दिवस असाच तो गावातून अचानक नाहीसा झाला. जसा जसा त्या गावातल्या लोकांनाही असेच ललिताम्बिका देवीकडून गावच्या लोकांच्या इच्छा पुऱ्या करण्याबद्दल

गवाही दिली होती. पण लोकांच्या ननात त्याच्या अदृशाबद्दल मंशय असल्याने त्यांनी आपल्या इच्छा सांगण्या अगोदर आपले कर्ज फेडण्याबद्दल लकडा लावला. झाले! जुगल त्याच रात्री तेथून निघून गेला. गावच्या लोकांनी त्याला पकडून आणण्याचे काम नीलवर सोपवले.

पाटलाने जुगलला विचारले, "खरं आहे हे बाबा म्हणत आहेत ते?" जुगलने होकारार्थी मान हलवला.

"असं का केलंस तू?" पाटलाने विचारले.

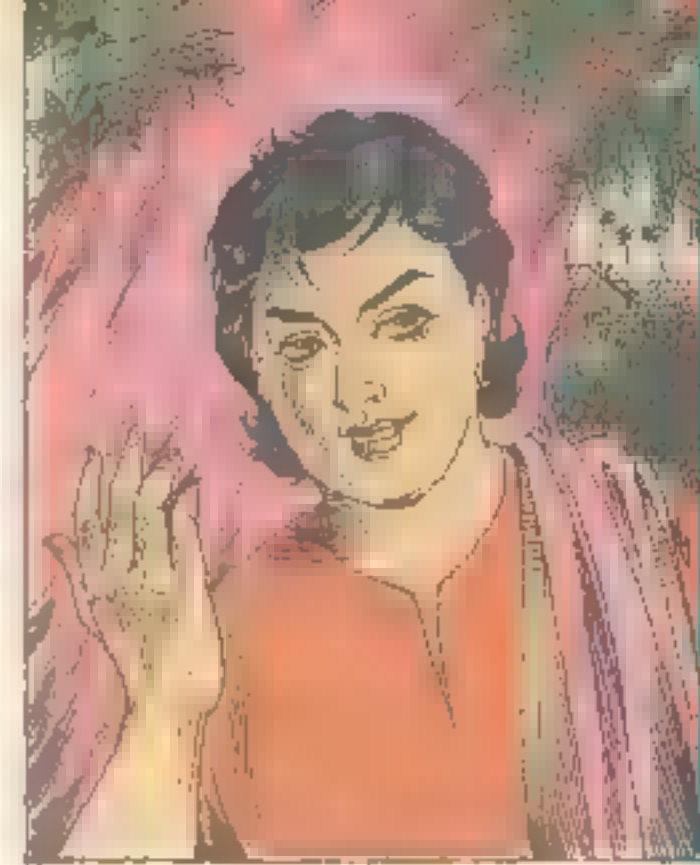
जुगल उत्तरला, "मी देवी ललितांबिकेचा भक्त आहे. लोकांच्या इच्छा देवीकडून पुऱ्या करून घ्याव्या, असं वाटलं मला. त्यासाठीच मी बरकतपुरला गेलो. तिथे मी इथल्यासारखाच वर्षभर राहिलो, त्यांच्याकडून मी एकूण तीन हजार रुपये कर्जांभू घेतले होते. इच्छापूर्तीसाठी मला ते गाव सोडून जायचं होतं. कर्ज फेडल्यावाचून ते मला जाभू देईनात. मी घेतलेली रक्कम एका जमनी पुरून ठेवली होती. ती सारी चोरीला गेली. मी बरी गोष्ट गावकऱ्यांना सांगितली, पण त्यांचा विश्वासही बसेना. मग लपूनछपून तिथून मी पळालो अन् चन्द्रपुरला गेलो. त्या गावात वर्षभर राहून मी पुन्हा तीन हजार रुपये जमवले; पण तिथेही बरकतपुरसारखाच

अनुभव आला. तेही गाव सोडून जाभू देईनात. तिथूनही मी पळून गेलो अन् परत बरकतपुरला जाऊन लोकांचं कर्ज व्याजासुद्धा परत केलं. नंतर मी तुमच्या गावां आलो. आता माझ्याबद्दल बारा हजार रुपये आहेत. ते घेऊन मी चन्द्रपुरला जाईन अन् त्यांची कर्जफेड करीन. अशी इच्छा होती की, सरळ गावी जाऊन ललिताम्बिका देवीचं दर्शन घ्यावं. तुम्हा सर्वांच्या इच्छा तिला सांगून पुऱ्या घ्याव्या. इतक्यात नील अपटला. ही आहे माझी कहाणी. मोटं इतकंसही नाही त्यात."

नील जोराने म्हणाला, "सोडारहा आहे हा! हजार घेऊन इथून पळून जायचं होतं! पण येण्यामुळे त्याचं पितळ भुघडं पडलं!"

"असं काहीतरी बोलू नकोस नील. सगळोदयाचा निर्णय त्या भगवंताच्या हाती आहे! तुमच्या गाववाल्यांसाठी मी जे धन जमवले, ते स्वतः घेऊन सर्वांना देईन मी. सर्वांना दुष्प्रत रक्कम देईन. आता तरी विश्वास ठेव माझ्यावर!" जुगल नीलला विनवू लागला.

"मग आणखी एकाद्या गावी जाऊन बारा हजार रुपये गोळा करशील अन् या गावकऱ्यांना देशील? हा सटाटोप कुठवर चालेल तुझा? मी मृत्तीच गप्प बसणार नाही.

तुला सरळ पोलिसांच्या हवाली करीन, तेन्हाच मनाला शान्ती मिळेल!" नील धमकावत बोलला.

पण गावपाटोल मध्येच देत म्हणाला, "नील, आमचं गाव चांगलं समृद्ध, हिरवंगार आहे! भलेपणावर आमचा विश्वास आहे. 'जुगल चांगला माणूस आहे' असं आम्हा सर्वांना वाटतं. आम्ही त्याला जे काही दिलं, त्याचं आम्हा कुणालाच वाईट वाटत नाही. झुलट याचीच स्वतःची इच्छा आहे की सर्वांचं कर्ज फेडून कुणाच्या अपकारात राहू नये. आताही याच्या असेल, की तो आमचा ऋणको आहे; पण सरी गोष्ट तशी नाही. तुमच्या

कर्ज यान फेडलं की त्याला तुम्ही सोडून द्या, तसं न केलंत, तर तो ललिताम्बिका देवीच्या दर्शनाला जावून 'तुमचं नुकसान व्हावं' अशी मागणी करील."

तरीही नकारात्मक मान हलवत नील म्हणाला, "तो माणसो एकाद्या गावी जावून लोकांना फसवणार नाही, याची काय खात्री? ललिताम्बिकेकडून तो भुषणकार करू शकत असेल, तर आपलं कर्ज फेडण्यासाठी गावोगावी भटक्याची काय गरज? लोकांना लुटायची आवश्यकता?" पाटील हसून म्हणाला, "हा जेव्हा बरकतपुर सोडून निघाला, तेव्हा 'आमचं कर्ज चुकवून मगच जा' असा त्यांनी लावला. त्यामुळेच तो तुमच्या चन्द्रपुरला आला. तुम्ही लोकांनीही कर्जफिडीसाठी लावला; म्हणून तो गावी आला, आम्ही तर अस म्हणतोय की, आमचं कर्ज यान फेडायची काही नाही. आता तो ललिताम्बिकेच्या दर्शनाला जाईल, भाषल्याला जे नाही, ते मिळवण्या-

साठी नकी देवीकडेच जाईल. दुसरा काही मार्गच नाही त्याला ! आमचा हाच विश्वास आहे. पण हां, आमचा विश्वास खरा ठरला नाही, तरी आम्हाला त्याचं जराही दुःख नाही."

हे बोलणे ऐकून जुगलने पाटलाजवळ आपली कृतज्ञता व्यक्त केली अन् तो नीलसह त्याच्या गावाकडे जायला निघाला. चन्द्रपुरला पोचल्यावर त्याने लोकांची पै अन् पै फेडून टाकली.

यानंतर काही दिवसांनी पशगावच्या पाटलाला मुलगा आला. सर्वांच्या आपापल्या पूर्ण आत्मा, गावचे घरे पाणी गोडे ! पशगावचे लोक जुगलचा भुदोभुदो लागले अन् महत्तेचा लागले, नंतर त्याचे जयी स्वागत करावे असे त्यांनी ठरवले, पण त्याचा तर कुठे पत्ताच लागेना ! बरकतपुर चन्द्रपुरच्या लोकांनाही आता पश्चात्ताप काटू लागला की, - आपण चांगली चालून आलेली संघी हक्कवली !

९

(रूपधरच्या मावोदारांनी सूर्यदिवासे पण पाप केले अन् फलस्वरूप त्यांची नाव प्रवाशांसह समुद्राला नुसली काय तो घालून वाचवा अन् कसातरी एका किनाऱ्यावर पोचला. तेथे त्याची तिघांनी राजकुमारी हिच्याशी आली. मदतीने तो राजवाड्यात पोचला व त्याचा भाषण राजा बुद्धिमानने याने त्याला सर्व प्रकारच्या सोयी व मदत मिळवून देण्याचे धमनही दिले. रात्री रूपधर आतपणे झोपला.) -यानंतर

दुसऱ्या दिवशी सकाळी राजा बुद्धिमान बेगीवरच रूपधरही झोपेतून अठला. दोघे मिळून सभागस्थानी पोचले. हे दरबार भवन बंदराजकळच होते. भवनात संमरचराची आसने तयार करण्यात आलेली होती. स्वतः बुद्धिमान एका वसला आणि शेजारच्या त्याने रूपधरला बसवून घेतले. या अवघोत रूपधरच्या प्रवासासाठी योग्य ती व्यवस्था करण्यासाठी राजाचा एक

दुत रवाना झाला. त्याने प्रथम नगरात जावून तेथील प्रत्येक प्रतिष्ठित व्यक्तीला, 'एक अपूर्व माणूस राजाचा अतिथि म्हणून आलेला आहे' असे सांगून दरबारासाठी दिले.

सर्व घुमूस माणसे या नव्या पाहुण्याला पहायला दरबारस्थानी आली व त्यांनी आसने गृहण केली. आलेल्या व्यक्तींना अद्भुत राजा म्हणाला, "महाजनहो !

माझ्या शेजारी बसलेला हा माणूस माझा पाहुणा आहे, तो कोण आहे - हे मला माहीत नाही, तो समुद्रालून येथे आला आहे. पूर्वेकडून आला की पश्चिमेकडून - ही माहीत नाही मला ! परंतु आपल्या देशाकडे परतीच्या प्रवासासाठी याने माझ्याकडे मदत मागितली आहे. त्याची ही व्यवस्था करण्याचा मी त्याला हवाला दिला आहे, कारण माझ्याकडे येणाऱ्या प्रत्येक पाहुण्याला मदत करून त्याला संतुष्ट करणं, हे मी आपलं कर्तव्य मानतो, माझा धर्मच आहे तो ! आजपर्यंत कोणत्याही पाहुण्याला मी विन्मुख पाठवलं नाही, तेव्हा आपल्या परंपरेप्रमाणे या माणसालाही मदत करणं.

हे आपलं कर्तव्य आहे. आपण एक नवी नौका याच्या हवाली करणार आहोत अन् त्याच्याबरोबर आपल्याकडे बसलेले ५२ नाविक ही पाठवणार आहोत. बल्ही चालवण्यात चांगले तरबेज असलेल्यांनी जाऊन आवश्यक ती व्यवस्था करावी. नंतर परत येऊन माझ्याबरोबरच आजचे भोजन करावे. इथे असणाऱ्या इतर सर्व प्रमुखांनीही आज माझ्याबरोबर भोजनास यावे. आजचा ही मेजवानी खूप जोरदार होईल. या निमित्त सुश्राव्य करण्यासाठी एका गायकाला मी आमन्त्रित केले आहे.”

राजाने प्रमुखांशी काही बोलणी केली व नंतर रुपधरला बरोबर घेऊन तो राजवाड्यात पोचला. बोलावून आले. ५२ तरबेज असे नावाडी नवीन नावा पाण्यात घेवून आले व त्यांनी आवश्यक ती केली. खोल पाण्यात तंगर टाकून ते राजवाड्यात पोचले.

राजभवनाचे अंगण, अन्य स्त्रोल्या इत्यादि पाहुण्या लोकांनी भरून गेल्या. मेजवानीसाठी शेळ्या, डकऱ्या, जंगली हुक्रे बेल कापण्यात आले. जेवण चालू असताना गायन ऐकवण्यासाठी एक सुंदरसा तरुणही तेथे उपस्थित झाला, तो अंध होता.

सर्वजण मोठ्या आनन्दाने स्त्रोल्याच्या समाचार घेण्यात मग्न असताना गात

असलेल्या तरुणाच्या गाण्याचा विषय नेमका रुपधरच्या आयुष्यात घडलेल्या घटनांवरच आधारित असा होता -

‘द्वौयचं युद्धं अजून सुरू व्हायचं होतं. त्यापूर्वी सम्राट आपलं भविष्य जाणून घेण्यासाठी, ढगांजवळ असलेल्या सूर्य मंदिरात गेला. सूर्यदेवाने सांगितले की, द्वौयचं पतन होता होता तुझे स्वतःचे वीरही आपसात लढतील, प्रत्यक्षात झालेही तसंच! एक दिवस जेवणाच्या वेळी रुपधर व कञ्जकाय यांच्यात मांडण लागले दोघांनी एकमेकांना धूप शिब्या दिल्या. पण सम्राटाला या घटनेचं जराही वाईट न वाटता, झुलट तो लूशच आला. कारण हो गोष्ट शुभसूचक असल्याचेच सूर्यदेवानं सांगितलं होतं.’

आंधळ्या गायकाने घटनेवर गीत रचून ते गायले. ऐकत रुपधरचे दुःख गुफाळून आले. उपस्थित लोकांना आपले अर्थ दिसू नयेत म्हणून त्याने आपला चेहरा कपड्याने झाकून घेतला. मध्ये जेव्हा थांबत असे, तेव्हा तो हळूच आपले डोळे पुसून चेहऱ्यावरचा कपडा दूर करी. पुन्हा गायक गाऊ लागल्याबरोबर त्याच्या डोळ्यातून अश्रुधारा झरू लागत.

रुपधरच्या या हालचालींकडे अन्य कोणाचे लक्ष गेले नाही तरी जवळ बसलेल्या राजा बुद्धिमानने ते हेरले. वेदनेने निघालेले

रुपधरच्या तोंडचे दुःखोगारही त्याने ऐकले.

शेवटी राजा पाहुण्यांना म्हणाला, “मित्रांनो, तुमची पोट भरली असतील. आता गाणं बन्द करून आपण काही व्यायाम-क्रीडा पाहू या. आपल्या या खास पाहुण्यासाठी ती व्यवस्थाही केलेली आहे. आपण महयुद्धात किती प्रवीण आहोत, ते पाहू दे. तो आपल्या निपुणतेचं वर्णन स्वतःच्या देशात गेल्यावर आपल्या इष्ट लोकांना सांगेल.”

राजा बुठल्याबरोबर इतर सर्वजणही उठून मोठ्या आनन्दाने त्याच्या मागोमाग निघाले.

मैदानात हजारो लोक जमले होते. क्रीडा

दिस्त नाहीय." हे सडेचे मोठ्या
बुत्साहान बोलत होता.

मारे मित्र राजकुमाराला
"छानच की ! मग तुच त्यांना येव्घ्यामघे
ध्यायला न!" राजकुमाराने
रुपधरजवळ जाऊन म्हणाला, "महाशय
तुम्ही सुद्धा या जिद्दवादी जाणत
तर ना भाग घ्यायला ! यांची यांना
माहिती भ्रमण आवश्यक आहे ना. तुम्हा
तर निराश अन निरुत्साही दिस्तताय.
तुम्हाला आपल्या देशी घेऊन जाण्यासाठी
नौका अन नावाडी तयार आहेत."

"असं का वर बोलताय? माझी तुम्हो
चेष्टा बालकली आहे, असं वाटतंय मला.
मी एक संकटांनी घेरलेला माणूस आहे. खेळ
जसायची नव्हे ही. मी आपला
पाहुणक म्हणून सर्वकाही फक्त पहातो आहे,
पण त्याचा आनंद नुटू शकत नाहीये. माझं
केवळ एकच ध्येय आहे; अन ते म्हणजे
घरी पोचणं."

पण रुपधरला विजवण्याच्या अुद्देशाने
एक तरुण व्यंग्यात्मक शब्दात म्हणाला.
"आम्हाला तरी असेच काही की तुमचा
क्रीडांशी कधीच काही संबंध आलेला
नसावा. तुम्हाला पाहुन अन तुमचं बोलणं
ऐकून असच वाटतंय की तुम्ही समुद्री
व्यापारी असालंय अन जमाखर्चाशिवाय
तुम्हाला काही येनही नसावं !"

कसरतीत प्रवीण असणारे अनेक युवक भाग
घेण्यासाठी तयार होऊन एकीकडे भुंभे होते.

प्रथम धावण्याची स्पर्धा झाली; नंतर
महयुद्ध आले. यानंतर जड चेंडू दूर
फेकण्याचा कार्यक्रम झाला. अन असेच
निरनिराळे खेळ झाले. महयुद्धात
मुलाचा जय झाला. तो आपल्या दोस्ताना
म्हणाला, "आपल्या या पाहुण्याने
प्रीताचा आपल्या बालपणी कितपत अभ्यास
केलाय, पाहुंच का? माणूस दिसायला
तर चांगला मजबूत दिस्ततोय. त्याच्या
मांड्या, पिंड्या अन गर्दन यांचे रंगाने
चांगले वमवलेले दिस्त आहेत. हातही
बलवान वाटतायत. बघातं तो किंण जास्त

रूपधरने दगडाचा एक वजनदार गोळा अचलला अन् आपल्या डोक्यावरून गरागरा फिरवून तो दूर भिरकावून दिला.

अंतर माणसारा माणूस त्या जागी गेला अन् ते मोजल्यावर "अरे महाराज! तुम्ही तर गोळा सवपिछा दूर फेकलात की! कोणीही दूर फेकू शकला नाही आमच्यापैकी!" असे ओरडूनच म्हणाला.

रूपधर आता खुशीत आला, तो भुत्साह आवाजात म्हणाला, "तकलातो, या वेळात कोणी माझ्याशी स्पर्धा करायला तयार असेल, तर त्याने पुढे यावे; मी मागे हटणारा नव्हे! महयुद्ध असो, धावण्याची शर्यत असो, धनुर्विद्या असो किंवा इतर कुठलीही स्पर्धा असो; कोणीही पुढे येऊन मला हरवून दाखवावे! युद्धकलेतही माझ्यापेक्षा अधिक समर्थ माणूस होता. देवांबद्दल काही म्हणू शकत नाही मी; पण मानवांपैकी कुणाशीही भिडायची तयारी आहे माझी!"

यावर कोणी काही बोलूही घडले नाही. आता बुद्धिमान रूपधरला म्हणाला, "महाशय, कोणी आपली तर अडवील, आपल्याबद्दल ब्रेपवाई दाखवेल, तेव्हा आपल्या मोठेपणाबद्दल बोलणं गैर नसतं. तुमच्या शक्ती सामर्थ्याबद्दल बोलण्याची योग्यता इथे अुपस्थित असणान्यांपैकी कोणातही नाही. आमची तर इतकीच इच्छा

आहे की, तुम्ही जोवर इथे आहात, तोवर खुशीत असावं, आनन्द लुटवा. होय, आम्ही काही विद्यांच्या बाबतीत मगसलेले आहोत. महयुद्ध आणि अन्य काही क्रीडामध्ये आम्ही प्रवीण नाही आहोत. आमचं वैशिष्ट्य म्हणजे नौका वनवणं अन् त्या चालवणं. नृत्य-गायन कलेतही आम्ही प्रवीण आहोत. आमची इच्छा आहे की, आपण ते पहावं. घरी तुम्ही जेव्हा आपल्या कुटुंबियांसमवेत सुसात राहू लागाल, तेव्हा इथे घालवलेल्या मधुर क्षणांचो तुम्हाला आस्वण व्हावो."

यानंतर नृत्य-गायनाचा कार्यक्रम सादर करण्यात आला. त्या देशाच्या नर्तक नर्तकींनी दाखवलेल्या नृत्यांमुळे दृश आला. तो बुद्धिमानला म्हणाला, "महाराज इतकी सुन्दर सांघिक नृत्य पूर्वी कधीच पाहिली नाहीत."

रूपधरने केलेल्या प्रशंसेमुळे आनन्द वाटला. आपल्या देशातल्या नारा रावकुमारांना बोलावून त्याने त्यांच्या हस्ते रूपधरला भुत्तम वस्त्रे देवधली; भेटोदाखल

सोनेही दिले. ज्या युवकाने रूपधरला टोमणे मारून कुत्साहित केले, त्यालाही हस्तिदंती व चांदीच्या मुठीची आपली तलवार भेट दिली.

त्या रात्री आंधळ्या मायकारने 'लाकडी घोडा' ही कथा गीताद्वारे सर्वांना ऐकवली. ग्रीक आपली शिबिरे जाळून आपापल्या नौकांतून निघाले, इथपासून सुरु झाली. यानंतर ग्रीकांनी लाकडी घोडा ट्रीयमध्ये नेला इत्यादि वर्णनांनी ते गीत भरलेले होते. ते ऐकता ऐकता रूपधर रडू लागला.

हे पाहून बुद्धिमानने गाणे बन्द करवले अन् रूपधरला तो विचारू लागला, "महाशय, सांगा जर तुम्ही कोण आहात? नाव काय तुमचं? कोणत्या देशचे आहात? कुठून आलात इथे? दोजून युद्धाची ऐकून इतकं दुःख ज्ञानं तुम्हाला? त्या युद्धात तुमचे कोणी सगे सोयरे कामात तर आले नाहीत ना?"

- क्रमशः

आणखी शिक्षा

मयूरपुर मध्ये अपणाद्यांसाठी भरपूर वादोदर एक तुरुंग होते. नेणे मुद्देगारांना कडक शिक्षा दिली जाई. परंतु मधून मधून कैद्यांसाठी मनोरंजनाचे कार्यक्रम ही हात असत. राजा अरविंदसेनने तुरुंगात कैद्यांसाठी एक ग्रंथालय ही सुरु केले होते, कैदी शय वाचून आपले मनोरंजन करीत व तानपुरती आपला शिक्षा विमरून जात.

त्यात मगरीत वासुदेव नावाचा एक धीमंत माणूस होता. त्याच्या कविता रचनेत गुपनिष्ठ कवि होण्याची इच्छा एकाएकी जागृत झाली. त्याने काव्य श्रम करीत - कवि वासुदेव. नाव नावने तो काव्य-रचना करू लागला. परंतु लोकांना त्याच्या कविता मुळीच पसंद नसत, ते म्हणत - कवि वासुदेवचे काव्य वाचून डोळे दुखू लागते, यामुळे कवि वासुदेवाचे सर्व काव्य गय घुळ घात होते.

अशा स्थितीत आला या शथाच काय करायला असा वासुदेवाला प्रश्न पडला. त्याने त्या काव्याचे एक गारोटे आणि तुरुंगात गेला. आपली पुस्तके कैद्यांच्या ग्रंथालयात ठेवण्याचाच तो त्याने अधिकाऱ्यांना प्रार्थना केली.

वासुदेवच्या काव्याबाबत जाणून घ्यायला त्याने नसपणे निवेदन केले - "कविदर, राजाच्या परवानगीवाचून कैद्यांना 'आणखी शिक्षा' देण्याचा अधिकार मला द्या. म्हणून मी आपल्या कैद्यांच्या स्थानावर गेलो शकत नाही. क्षमा करा."

अधिकार्याचे ओळखेने आपल्या मूल्य ममत्तना. जो घरी परत आला आणि त्याने दख्खी घिटवली - "जेव्हा मला अजून नाव नसेल तेव्हा मला वासुदेव पाठे!"

विरूपचे साहस

दुर्धनिश्चयी राजा विक्रमादित्य पुन्हा लोडापाशी आला. त्याने झाडावरून प्रेत खाली उतरवले मि ते आपल्या टाकले. बालू लागला - "राजा, अर्धी रात्र उलटून गेली आहे. या अंधारात काही दिसत नाहीय. वातावरण मोठे आहे. काही लोक असे की त्यांनी किती ही प्रयत्न केले तरी प्रेत प्राप्त होत नाही. तुला विरूप नावाच्या तरुणाची सांगतो. तो मोठे ऐकत असता तुझा थकवा कमी होईल." आणि वेताळ विरूपची सांगू लागला.

पूर्णचंद्रपूरचा राजा होता धीरसेन. त्याच्या मुलीचे नाव कांचन. कांचन फार सुंदर होती. तिच्याशी ज्याचा विवाह होईल, तो पूर्णचंद्रपूरचा भावी राजा होणार होता. कांचनचा स्वभाव मोठा साहसी होता.

वेताळ

प्राण छोक्यात घालायला कसा कचरेल पिताजी?"

धीरसेनला आपल्या मुलाचा हट्टी स्वभाव चांगला माहोत होता, म्हणून तो अधिक काही बोलला नाही. पण या स्पर्धेचे स्वरूप आगाऊ घोषित केले तर भाग घ्यायला कोणी येईल नाही याबाबत त्याला शंका वाटली. म्हणून त्याने फक्त एवढेच जाहीर केले की येत्या पंचमीच्या दिवशी एक साहसपूर्ण स्पर्धा आयोजित केलेली आहे. या स्पर्धेत जो विजयी होईल त्याच्याशी माझ्या कांचनचे लग्न होईल व नंतर तोच पूर्णचंद्रपुराचा मावी राजा पण होईल!

पूर्णचंद्रपुराच्या जवळच श्रीरंगपुर नावाने एक गाव होते. विरूप नावाचा एक तरुण रहात असे. तो जन्मला तेव्हाच त्याला दोन्ही हात नव्हते, लहानपणीच त्याची आई वारली. नंतर वडिलांनी दुसरे लग्न केले. मात्र आईला मुलगा झाल्यावर ती विरुपचा काळजी करू लागली. तो म्हणे - 'तू श्रमही नालायक आहेस. तुझं जीण व्यर्थ आहे. तू या पृथ्वीला भार आहेस!' विरुपच्या वडिलांना मुलाची ही स्थिति पाहून फार दुःख होई. परंतु आपल्या बायकोचा विचित्र स्वभाव पाहून विचारे गप्प बसत. बायको पुढे काही बोलण्याचे साहस त्यांना होत नसे.

अशा परिस्थितीत विरुपने कांचनच्या

स्वयंवराची बातमी ऐकली. राजकुमारीचे स्वयंवर पहायला जावे असे त्याला वाटू लागले. शिवाय घोषित झालेली स्पर्धा कशी असेल हे ही पाहण्याची त्याची इच्छा होती. म्हणून पंचमीच्या दिवशी सकाळी तो पूर्णचंद्रपुरात जायला निघाला.

कित्येक राजकुमार व काही साहसी तरुण ही स्वयंवरात भाग घेण्यासाठी आणि राजकुमारीशी विवाह करण्याच्या आशेने राजधानीत पोचले होते.

स्वयंवराच्या मंचावर राजा धीरसेन, राजकुमारी कांचन व मंत्री कुसुमचंद्र विराजमान झालेले होते. स्वयंवराचा मुहूर्त जवळ ठेपल्यावर मंत्री आपल्या आसनावरून उठून व उपस्थितांना संबोधून म्हणाला - राजकुमारीच्या स्वयंवरांनिमित्त आज एक स्पर्धा आयोजित केली आहे. तुम्हाला माहीत आहे. पण या स्पर्धेचे स्वरूप अजून तुम्हाला समजलेलं नाही. आता या स्पर्धेची माहिती मी तुम्हाला थोडक्यात सांगतो - "या स्पर्धेत ज्यांना असेल त्यांनी कितल्याच्या दक्षिणेकडील वुरुजावरून सातो जमिनीवर उडी मारायची आहे. सातो काही तलवारी उभ्या खोचून एक वर्तुळ बनविलेले आहे. हे वर्तुळ सुमारे १० फुट व्यासाचे आहे. उडी बरोबर या वर्तुळात पडली पाहिजे. ही मृत्यूशी झुज आहे हे तुमच्या लक्षात आलेच असेल, तरी पण

राजकुमारीशी विवाह व्हावा असे असेल तर साहस करून पहा, कांचनसाठी आपल्या प्राणाची पर्वा न करणाऱ्या वीरांनो, पुढे या आणि या स्पर्धेत भाग घेऊन आपल्या शौर्याची परीक्षा करा." मंत्र्याने गंभीरपणे आवाहन केले.

मंत्र्याचे निवेदन संपले आणि स्वयंवर-मंडपाल सर्वत्र गंभीर शांतता पसरली. एक राजकुमार दुसऱ्या राजकुमाराला म्हणाला - "ही कसली स्पर्धा? कितल्याच्या वुरुजावरून तलवारीच्या वर्तुळात उडी मारायची म्हणजे आत्महत्तेचाच प्रयत्न नाही तर काय? आमच्या शौर्याची परीक्षा करायची होती तर खड्ग-युद्ध अथवा मह-युद्ध यांचा

तयार आहे." धोरसेनने विकलांग विरूपला नसशिळान्त पाहिले आणि त्याला वसला, विरूपलां जे आपल्या प्रयत्नात यशस्वी झाला तर आपल्या मुलीचे भविष्य किती उडतार होईल असा विचार त्याच्या चमकून गेला. अण भर तो मध्य बसला आणि नंतर दीर्घ सोडून म्हणाला - "ठीक आहे, मग कर स्पर्धेत भाग घेण्याची तयारी!"

एवढे राजकुमार इथे भ्रमतांना हा विकलांग विरूप मात्र स्पर्धेत भाग घ्यायला तयार व्हावा हा केवळा देव-दुर्विलास ! आपल्या स्वयंवरात अस काही होईल अशी कांढने कल्पनाच केली नव्हती, पण अटीनुसार यिजेत्या तरुणाशी विवाह हवा होता, परंतु या विकलांगाला हे साहस करणे मुळीच जमणार नाही असा विचार करून ती शांत झाली. गोष्ट शक्य करण्याची ताकत याच्या ठिकाणी असणारच नाही.

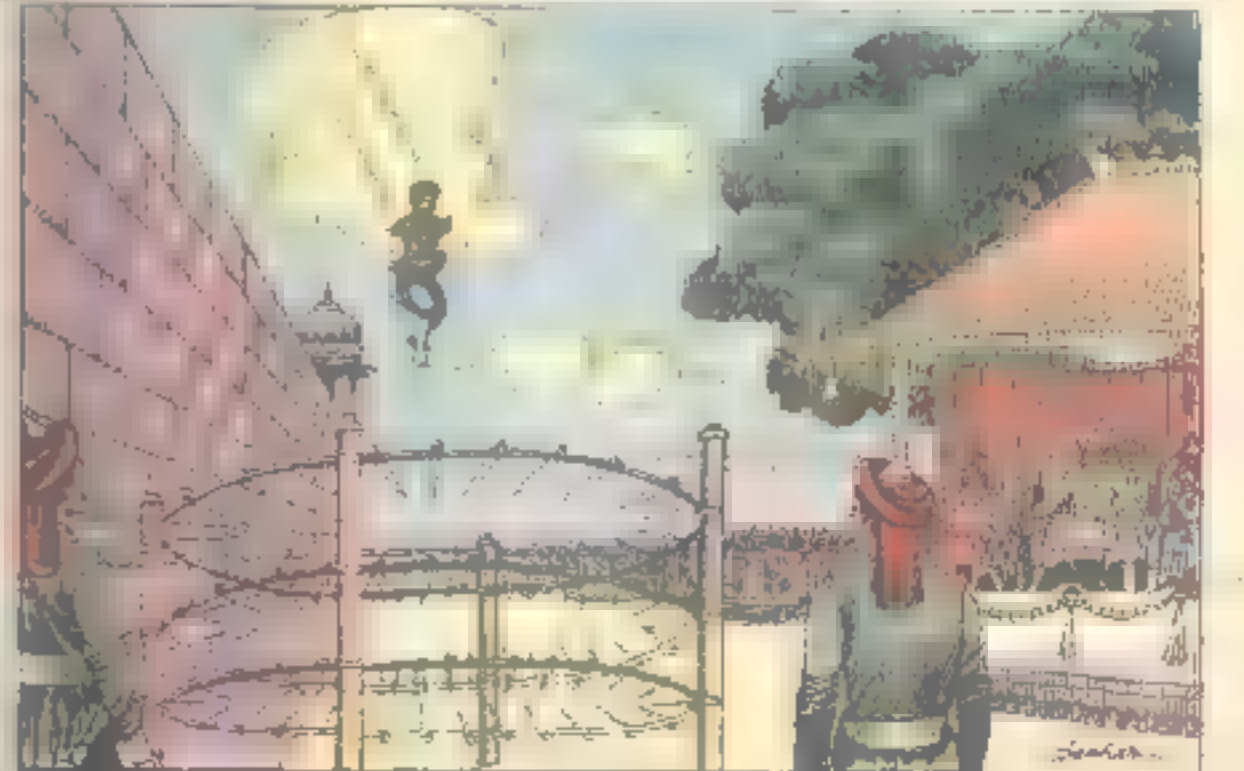
एका सामान्य विकलांग तरुणाने या स्पर्धेत घ्यायला तयार व्हावे याचे सर्व राजकुमारांना ही जाश्चर्य वाटले. त्यांना यात आपला अपमान झाल्यासारखे वाटले. त्यांच्यापैकी एक राजकुमार जोरात ओरडला - "अरे वेड्या, तू कुठल्या आई-बापाचा दैवी मुलगा आहेस हे मला समजत नाही. काही मागचा-फुड्या विचार न करता हे

करायला तयार जालास रे तू? आपल्या मृत्यूला स्वतःच हे आमंत्रण देऊन बसलास ! तुला तर कुठला ही खेळ खेळता येत नाही, कितल्याच्या बुरुजावरून तलवारीच्या वर्तुळात उडी मारण्याच दुस्साहस करणार? जाणून-बुजून मरणाला आव्हान देण्याची बुद्धि तुला कशी झाली?" विरूपला मावघगिरीचा इशाराच होता तो.

विरूपने हे सर्व बोलणे ऐकले, पण त्याने त्याची मरा ही पर्वा केली नाही. भाता सूचनेकडे देण्याच्या मनस्थितीत तो गव्हता. तो हळू कितल्याच्या दक्षिणेकडे गेला. बुरुजाच्या भिंतीला शिडीकडे पहात राहिला.

संख्याने विरूपची अडचण जाणली आणि ताबडतोब दोन सैनिकांना मदत करण्यासाठी पाठविले. त्यांनी काळजीपूर्वक विरूपला शिडीवरून कितल्याच्या बुरुजावर पोचविले. विरूपने खाली तलवारीचे वर्तुळ पाहिले, त्याला तो मृत्यु-भोज वाटला. त्याच्या पायात थोडा कंप भरला. भीतीने त्याला दरदरून धाम फुटला. हृदय धडधडू लागले. वाटले स्पर्धेतून घ्यावी नि आपले प्राण बाचवावे, पण जेव्हा त्याला या क्षणिक दुर्बलतेची वाटली.

जमलेल्या सर्व लोकांची नजर त्याच्याकडे आहे हे त्याने जाणले. अण भर त्याने आपल्या दृष्ट देवतेचे स्मरण केले आणि बुरुजावरून खाली तलवारीच्या वर्तुळात उडी

मारली. दृश्य पाहून सर्वांनी आश्चर्याने तोंडात ओट घातले. आणि दुसऱ्याच क्षणी टाळ्याचा कडकडाट आला. सुदैवाने विरूप तलवारीच्या वर्तुळात सुरक्षित पोचला होता. राजकुमारी कांचनच्या आश्चर्याला पारवार राहिला नाही. विरूप सारखा विकलांग स्पर्धेत विजयी होऊन आपला पति बनेल अशी तिने स्वप्नात ही केली नव्हती. स्वयंवरातील विजेत्याशी विवाह करणे ही तर क्षत्रियांची परंपरागत रीत आहे. क्षत्रिय-धर्माचे अतिक्रमण करणे तिना वाटत नव्हते.

इकडे कांचनची अवस्था मोठी विचित्र झाली होती, तर तिकडे धर्मसेन आपल्या

मुलीच्या भविष्याची चिंता करू लागला.

दोघांची मनस्थिति विरूपच्या चांगली लक्षात आली. पुढे येऊन नसपणे प्रणाम करीत तो म्हणाला - "महाराज, मना क्षमा करा. मी राजकुमारीशी विवाह करू शकणार नाही, स्पर्धेत भाग घेताना राजकुमारीशी विवाह करण्याचा उद्देश माझ्या मनात मुळीच नव्हता. या स्पर्धेत यशस्वी होऊन मला एक अनमोल पारितोषिक मिळाले आहे." असा म्हणून विरूप निघाला व आपल्या गावी परत आला.

वेताळाने राजाला एवढी गाष्ट ऐक्यली आणि म्हणाला - "राजा, विरूपने तर अगदी वेडेपणासही केला नाही? जर राजकुमारीशी लग्न करायचे नव्हते, तर या जिवघेण्या स्पर्धेत त्याने भागच कशाला घेतला हे माझ्या नज्जात येत नाही. उलट तो म्हणतो की स्पर्धेत विजयी झाल्याबद्दल त्याला अमृत्य बक्षिस मिळाले ! हा तर त्याच्या वेडेपणाचा कळस होय. अन्यथा हाती आलेली सुवर्ण-संधि अशी कोणी गमावला नसतो, विरूपने कांचनशी लग्न केले असते तर तो पूर्णचन्द्रपूरचा राजा झाला असता, पण अभाम्याच्या ते नशिवात नव्हते ! माहीत असून ही माझ्या या शंकाचे समाधान केले नाहीस तर त्याचा परिणाम काय होईल हे तू जाणतोसच."

वेताळाचे संदेह दूर करीत राजा विक्रमादित्य म्हणाला - "अभागो विरूप जन्मतःच विकलांग होता. लहानपणीच त्याची आई त्याला सोडून गेली होती. सावत्र आई त्याला नित्य शिब्या देत असे. ती नेहमी त्याचा अपमान करी. 'मी पण कोणी आहे, माझ्यात योग्यता नि सामर्थ्य आहे!' हे सिद्ध करण्यासाठी विरूप योग्य संधीची वाटच पहात होता. याशिवाय त्याला थोडे ही वाटे की लोकानी हा आपली प्रशंसा करावी. राजकुमारीच्या स्वयंवराच्या घोषणेमुळे विरूपला जीवनात एक सुवर्ण-संधि लाभली. संधीची त्याने कधी कळत सुद्धा केली नव्हती. राजकुमारीशी करण्याची इच्छा त्याच्या मनात मुळीच नव्हती. आपण राजकुमारीच्या योग्य हे लक्षात आलेले होते. शामनभार सांभाळणे आपले काम नाही ही त्याने जाणले होते. निर्भयपणे स्पर्धेत भाग घेऊन यशस्वी होण्याचा अर्थ नव्हे की राज्य-

कारभार करायला तो योग्य आहे. तलवार पकडण्यासाठी ज्याच्या जबळ हातच नाही तो युद्ध करू नाही हे ही त्याने जाणले होते. विरूपला हे कठोर सत्य माहीत होते, म्हणूनच त्याने राजकुमारीशी विवाहाला संमति दिली नाही. हे त्याचे दुर्भाग्य असे म्हणता येणार नाही. आपण कोणी तरी 'सुप्रसिद्ध भाणूस' व्हाव एवढ्याच उद्देशाने त्याने स्पर्धेत भाग घेतला होता. आता राहिले त्याला मिळालेले अमृत्य बक्षिस ! 'आपल्या माहसाची लोक चर्चा करीत राहिले !' इतके ते बक्षिस ! आपला उद्देश सफल झाला हे जेव्हा त्याने जाणले तेव्हा राजकुमारीशी विवाह न करण्याचा निश्चय करून तो आपल्या गावी परतला. म्हणून विरूपला वेडा अथवा मूर्ख म्हणणे कधी ही योग्य होणार नाही."

अशा गैतीने राजाचे निवेदन संपल्यावर वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला. झाडावर जाऊन बसला.

वीथी यांची कथा

परस्पर विश्वास

दा मोदरचा विश्वसनीय नोंकर होता गंगाराम. वही नोंकरी केल्यानंतर हो त्याला काही पगारवाढ मिळाली नाही. म्हणून त्याने नोंकरी सोडून दिली आणि कमलाकांतकडे नोंकरी करू लागला. कमलाकांतने त्याला दामोदरच्या दुप्पट पगार दिला.

दामोदरने सीताराम नावाचा एक नवीन नोंकर ठेवला. त्याने सीतारामला सांगितले - "वधू, गंगारामने भाड्याकडे दहा वर्षे नोंकरी केली, पण तो माझा विश्वासपात्र बनला नाही, नोंकर विश्वास असला पाहिजे, तु मगशा विश्वास संपादन कर."

सीताराम एक दिवशी गंगारामला भेटला, तेव्हा त्याने त्याला विचारले - "तु दामोदरकडे दहा वर्षे नोंकरी केलास, मी त्याच्याशी कसं वागवू यावा असे माझाजत काही मंत्र असेल तर मला सांग ना."

गंगारामने उत्तर दिले - "शत्रु जाणण्याची काय आवश्यकता आहे? दामोदर माणूस आहे, तुला त्याच्या कडे काही पास होणार नाही."

सीताराम म्हणाला - "जर तो मंगला माणूस आहे, त्याच्याकडून नोंकरी का मोडलीस? तुझा त्याच्यावर विश्वासच नाही, अधिक पगाराच्या - म्हणजे नोंकरी सोडून मर्यादा ठरवून घेऊन, तु मंगला विश्वासपात्रा कसे राहिलीस?"

गंगारामने उत्तर दिले - "मला नाही असे यातल. दामोदर मला चांगला माणूस आहे, पण त्याच्या ठिकठिकाणी विश्वासासो भावनाच नाही, मानवाना मुख्य गुण म्हणजे विश्वास. ज्या मानवाना नोंकरीकडे विश्वास नाही त्याच्याकडे काय किंवा किती दिवस नोंकरी करणार?"

मुंबईच्या दक्षिणेला

जुलू पण्ड : सींग नाथा
शिंपकरी : गौतम मेन

भांगगाडीचा पहिला प्रवास

आपल्या देशातले प्रथम मुंबईपासूनच मुंबई आले. १५ एप्रिल १८५३ रोजी दुपारी साडेतीन वाजता पहिली भांगगाडी इरावती मोरीवरील रेल्वेपट्टेवर ३२ कि.मी. वेगाने धावत भांगगाडी रवाना झाली. शिंपकरी २०० प्रवासी होते, त्या भांगगाडीत 'भांगगाडी' गंगारामासाठी ह्यातले भांगगाडी दोन्ही बाजूला ठेवली होती, ही गाडी व रेल्वे स्टेशन पेनिन्सुला (पी.आय.पी.) रेल्वे मधल्याच्या एका व्हॉल्व्हो कंपनीने चालवली होती.

त्यावेळी बोरगावकर रेल्वेमधील नाकरी प्रवासात भांगगाडी व्हिक्टोरिया टर्मिनस व अंगदी मधल्या भांगगाडी 'भांगगाडी टर्मिनस' असे नावकरण देण्यात आले. भांगगाडी दिवाळीद्वारे भारतात नंतर प्रवासात आला. या भांगगाडी मुंबईच्या देवूळ होते, स्थान भांगगाडीगावकर ३ देवूळ तोच कि.मी. दूर गंगारामने भांगगाडीत आले.

मुंबईच्या दक्षिण टोकावरून भांगगाडी - नांगरी रेल्वेला प्रवास करून आपण एनिफॅट वेटरन पोल् शरणी. वाटेत कुवर भांगगाडी असे विविध भांगगाडीत एक जोखे वेट दिसते. एका झाली रोजीन नावाचा एक कसाई तेथे रहात असे व मुंबईच्या ब्रिटिश नोंकरासाठी सर्व प्रकारचे प्राणी पालून असे. भांगगाडी नांगरीने वेटरन हे विज्ञान 'कसाई वेटर' असे नाव प्राप्त झाले. हाच कसाई नांगरी जगाचे तेथे भांगगाडी.

व्हिक्टोरिया टर्मिनस

प्रभुशालीस एक
मध्य शिल्प

भगवान शिवाजी तीन कचे
सहाय्याची प्रभुशालीस
विशाल शिभुर्ती

वेडावर हनी रहातात असे समजु नका. तिथे तर माकडेच मोठ्या सव्हेने दंडतात. २६ व्या शतमान पोर्तुगीज लोक जेव्हा प्रथम या वेडावर पोचले, तेव्हा त्यांना समुद्रकिनऱ्यावर हत्तींचे एक विशाल दगड शिल्प वाडलेले, वास. त्यांनी वेडाला 'एलिफंटा' नाव देऊन टाकले. नंतर ख्रिश्चनांनी ते शिल्प 'राणोज्या घासे' तीन पशुमंडळान्यात नेऊन ठेवले. तो हत्ती आजही तिथे भुभा आहे; परंतु ख्रिश्चोमिया गाईने किंवा 'राणोचा बाग' चे नामधेयना धाता 'सोनमाला जिजाबाई सुधान' असे ज्ञाने आहे. एलिफंटा वेड धापण्या कोरीव लेण्यांभाठी प्रसिद्ध आहे. हर्न येणां तेथील अरुण सोडून बनवलेली आहेत. त्यातील सर्वात मोठ्या व आकर्षक हस्त मूर्त्य लेण्यात सप्रसिद्ध 'विभूर्ति' आहे. जगाची मूर्त्यशी. २७ व्या शत निर्देशक मूर्तिकर्ता, मरसक ५ राहाळक अशी भगवान शिवाजी रुपे ही मूर्ती निर्देशित करते.

जिजाबाजी
विवाह

वेडात भंडोतार दसलेने
भगवान शिव

लेण्याच्या शितीवर रोचक पौराणिक घडामोडी आहेत. स्मरति भनोरेलक वाढे रावगाच्या गर्वहरणाची मोह. गवनि चूर झालेला रावग कैलास पर्वत हलवण्यासाठी परावता वक्त आहे. पद्य भगवान शंकर मध्य त्याची जराही पर्वत व वरुण आत्म्यात पट मांडुत पार्वतीवरोवर खेळत दसलेने आहेत. मात्र पायाचा अंगठा दाबून त्यांनी संपूर्ण पर्वत अचल करून ठेवलेला आहे. शिव-पार्वती विवाह व गयावतरण कथाही सुंदर प्रकार कोरलेल्या आहेत. सद्भाग्याने त्यांची विशेष तोडफोड झालेली नाही. भगवान शिवाचे अर्धगारोश्वर रुचही भूप सुन्दर साहे. शिवरात्र व अन्य शिव पर्वति एलिफंटा लेण्यांवर तोकवची मरपूर गदी असते. दिवसा रथा असते आणि रात्री मृत्य, राणे-ब्रह्मदेव शान्तरथे शाल्कृतिक कार्यक्रम असतात. मुख्य लेण्यापासून जरा दूरपरच दोन लेणे आहेत. पद्य त्यांगो घरांग तोडफोड केला गेला आहे. 'सोतामारीचे लेणे' रावाचे धापसाठी एक लेणे आहे. अरुण जराही कोण एके कोळी एक सुन्दर द्वार व सेगनरदराचे एका दालन होते. ते लेणे अपेक्षावृत्त मय्या अवस्थेत आहे. एलिफंटा वेडाच्या दक्षिणेला मुख्य नदीवर अतिबाग आहे कोकण क्षेत्राचे हे नद्याची भाग मजईच्या तीर्था लावांच आजहीच सहलकेन्द्र आहे.

लेण्यातील अरुण
कापून बनवलेला
एक सुन्दर मय्या

अलिपागचा गालु श्रुतिनारा

अलिपाग शहराचे **१९५३** वर्षात मृतकमान धरणाच्या नावावरून पडले आहे. त्याने मला त्या **१९५३** इतं अनेक विहिरी खोदल्या आणि त्या वर्षीचे लोक न श्रावही अस्तित्वात आहेत. इथले भागळ व कलमां आज कोकनात सूप प्रसिद्ध आहेत.

मालेबागशातल्या जवळील कमवाही आहे. जोरच्या भक्तीपर्यंत हे एक महत्त्वाचे व गजबजेले वन्दन होते. याच आचाराने त्यांच्यापलीकडे येतो क्षेत्र असे होते. रोगांनी येथून ध्याशा चाले, सोळाव्या शतकात येथे पोर्तुगीज उभे गेले, सोपरीत थाला चौल मळले जाऊ लागले होते. इथला मजूर क्लिमाग वहाजे येथून ध्याण्यामाठी सोपरीत आहे; म्हणून हे महत्त्वाचे व्यापारी बंदर बनले.

चौलपागून किशोक वि.मौ दक्षिणेला एका लष्कराळ वेगळी अतिशय हा मजबूत किष्ठा बनलेला आहे. किष्ठाच्या १५ मीटर अंघीच्या भिंती जणू पाषाणातून भुजमल्यासारख्या आहेत. मध्याच्या या किष्ठाच्या **१९५३** मलिक भंमर नावाच्या अविश्वसनीयत सरदाराने १७०० **१९५३** केले. भांगिणी देव अविश्वसनीयाना हल्ली इथपांपिथी जम म्हणतात. एतल्या दूर देऊबा भांगुरा पंढराहाहाच्या एका जलकुशाचा मानक कथा वनू शकता? **१९५३** मज मनीमन्क **१९५३** आहे.

असे म्हणले जाते की, अविश्वसनीयतला एक लुटाह या ब्रेटावर येथून पोचला, **१९५३** त्याने येथील राजाकडे आपल्या आज्ञा मागल्या ३० पेढ्या बुजवल्याची परवानगी मागितली. राजाने त्याला व्यापारी मजबूत लष्ठी परवानगी दिली. पहलापहला **१९५३** पेढ्यातून सवय्ये बाहेर पडले अन् किष्ठावर अविश्वसनीयत भरदाराने नावा मिळवला. येथेपासून १९४३ पर्यंत किष्ठा त्याच्याच वंशजांच्या ताब्यात राहिला. तेव्हा त्या 'सय्यद' म्हणूनच प्रथम, पुढे तो शब्द 'मिही' असा बनला. 'गडिग' हो 'जोरा' (डोप) या अर्थात शब्दाचे विकृत रूप आहे.

जातगे किष्ठा

माहेरची देवी

सोना एका गामात कुटुंबात जन्माला आला होता. लहानपणापासून तिला दागिन्यांचा फार सोरा! ती **१९५३** आली अर्धे वहादुरशी तिचे **१९५३** आहे.

सोना सासरी आली तेव्हापासून नेहमी आपल्या नवऱ्याकडे दागिन्यांची मागणी करीत असे. वायकोला म्हणाला - "आपल्या परिस्थितीनुसार ते दागिने असायला पाहिजेत, ते **१९५३** तुझ्याकडे आहेत. मी जमीनदारकडे **१९५३** करणारा एक साधारण सेवक आहे."

सोना विचारी काय करणार? चुप बसली, पण दागिन्यांचा मोह मात्र तिला आवरेना.

अशा रीतीने दिवस जात राहिले. सोनाला एक मुलगा झाला. त्याचं नाव ठेवत गोविंद. गोविंद मोठा झाला, चांगला शिकला. त्याला एक चांगली नोकरी

मिळाली. पण नोकरी मिळाली नि बहादुर आजारी पडला. त्याची प्रकृति एकदा बिघडली. विचाच्या बहादुरला नोकरी सोडवा लागली.

गोविंदला नोकरी मिळाली तशी सोनाच्या मनांतील दागिन्यांची इच्छा पुन्हा एकदा उफाळून आली. ती विचार **१९५३** लागला माझ्या गोविंदच्या लग्नाच्या वेळी खूप हुंडा मागेन, अन् मग त्या रकमेतून निरनिराळे दागिने खरेदी करीन.

गोविंद एकदा आपल्या एका मित्राच्या लग्नासाठी बाहेर गावा गेला होता. त्या लग्न-सोहळ्यात जमलेल्या मुलींतील कमला नावाच्या एका मुलीचे त्याला फार आकर्षण वाटले. त्याने त्याच मुहूर्तावर कमलाशी लग्न केले आणि तो तिला आपल्या घरी घेऊन आला.

गोविंद सोनाला म्हणाला - "आई,

जामची चूकच आहे. पुढील दोन महिन्यात नंतर मुहूर्त नव्हता. विहीणवाई, माफ करा आम्हाला." असे म्हणत तिने सोन्याचे हात पकडले.

आपले हात सोडवीत सोना रागाने म्हणाली - "जाऊ दे त्या नव्याच! मोठा आर्तीय मला विहीण म्हणणारी! या तुमच्या लाडकीला इथे सोडून मज व्हा चालत्या." हे कटु शब्द ऐकून विवाच्या कमलाच्या आई-वडिलांचे डोळे आले. त्यांनी एकदा आपल्या मुलीकडे पाहिले नि आपल्या गावी निघून आले.

यावेळी सोन्याचा नवरा घरात नव्हता. १० मैलांवर असलेल्या एका गावी एक वैरागी आला होता. वृद्धादुरने ऐकतं होतं की कोणत्याही असाध्य रोगावर वैरागी औषध देतो आणि एकदा औषध घेतलं की रोग बरा होतो. वैराग्याचं औषध घेऊन आपला रोग ही दूर होईल अशा आशेने तो त्या गावी गेला होता.

दुसऱ्या दिवशी ब्रह्मादुर परत आला सैद्धा गोविंदकडून त्याला सर्व वार्ता कळली. निराश होऊन तो मुलाला म्हणाला - "गोविंद, मी मोठा अभागो आहे. आदल्या दिवशीच तो वैरागी गाव सोडून गेला होता. तुझी आई कशी आहे हे तुला माहीतच आहे. तिच्या अनुमती वाचून तू लग्न करायला नको होतंस."

एक आठवडा नंतरच सोनाने सुनेचा छळ सुरू केला. घरातील मोलकरीण काढून टाकली. भांडी धासणं, कपडे धुणं, स्वयंपाक वगैरे सगळी कामं ती कमलाकडून करून घेऊ लागली.

पण एवढे करून तिला संतोष वाटला नाही. एक दिवशी तिने कमलाला धमकावले - "एक पैसा सुद्धा हुंडा न देता महाराणां सारखं राज्य करायला घरात आलोस हे? आजपासून तुला एकदाच जेवण मिळेल, आणि ते ही रात्री." जर आपल्या नवऱ्याला यातून काही सांगितलंस तर याद राख, तुझ्यावर चोरीचा आळ घालीन आणि तुझी कायमची माहेरी रवानगी करीन. समजण?"

एकच वेळेला जेवण मिळाल्यामुळे विचारी कमला दुवळी होत चालली. एक दिवशी रात्री भोजन करीत असताना गोविंदने कमलाला विचारले - "तू आजारी आहेस का? अशी का चालली आहेस?"

जवळच असलेल्या सोनाने मध्ये तोंड घातले - "आईची आठवण होत असेल विचारीला! उद्या तिला माहेरी पोचवून ये जानं."

गोविंद म्हणाला - "ठीक आहे." रात्री कमलाला झोप आली नाही. ती मध्यरात्री परतून गेली आणि मुसमुसून रडू

लागली. मासूची धमकावणी तिला आठवली. तसं तिचं दुःख अधिकच एकाएकी झाडावरील पागं सळसळू लागली. म्हणून तिने घर नजर टाकली. झाडाच्या फांद्यांतून एका पिशाचिनीत छद्मदिशो खाली उडी मारली आणि ती कमलाच्या पुढ्यात येऊन उभी राहिली. ती कमलाला म्हणाली - "धाबळू नकोस. तुझं काही भलं करावं म्हणूनच मी इथे आलेय. तुझं दुःख तरी मला सांग."

हे ऐकून आता कमलाच्या जिवात जीव आला. मासूच्या सगळ्या कारवाया तिने पिशाचिणीला ऐकवल्या. सगळं ऐकून पिशाचिनी म्हणाली - "ठीक आहे,

आजपासून तू जे अन्न खाशील, हजार शिताबींकी एक शीत सोन्याचं होईल. रात्री जेवण आल्यावर जेव्हा आपण ताट उचलशील, तेव्हा ताटाखाली तुला सोन्याची शितं चिकटलेली सापडतील. तुझ्या सासूला काय सोनं च पाहिजे ना? आता ती तुला पोटभर जेवण देऊ लागेल."

दुसऱ्या दिवशी माहेरी जायला निघणार होती, ती सासूला म्हणाली - "काल रात्री मला एक स्वप्न पडलं. स्वप्नात माझ्या माहेरच्या देवीने येऊन सांगितले की माझ्या भोजनाच्या ताटाखाली मला रोज काही सोन्याची शितं सापडतील." पिशाचिनीशी झालेल्या बोलण्याचे सार तिने

माहेरच्या देवीच्या नावावर सासूला ऐकवले.

थोडा वेळ सोनाच्या तोंडून शब्द फुटेना. सोना सुनेला म्हणाली - "खरंच?" एकाएकी तिच्या मनात एक शंका चमकून गेली. तिने कमलाला विचारले - "ज्या माहेरच्या देवीबद्दल तू म्हणत आहेस, ती इतके दिवस कुठे नपून बसली होती? मूक बनून या घरात पाऊल ठेवलेस, त्याच दिवशी मला हे सांगितलं असतं, तर आतापर्यंत घरात सोन्याचा डोंग लागला असता. मी अनेक दारिने बनवले असते. विचारल्या तुझ्या देवाला आपलं घर शोधून काढायला घास झाला असेल. म्हणूनच तिला पायला पडदा उशीर झालेला असतना, मीक आहे, आज आता न मरतंय माऊ नकोस!"

रात्री जेव्हा सर्व जण सोपले तेव्हा सोनाने सुनेचे ताट उलटून पाहिले. तेव्हा तिला खरोखरीच काही सोन्याची शितं सापडली. सोनाला क्षुब्ध आनंद झाला. आता ती सुनेला दिवसातून तिनदा जेवण देऊ लागली. महिन्याभर गोळा केलेल्या सोन्यातून तिने सुरेखा वांगड्या बनविल्या. सोना कमलाला म्हणाली - "आता तू माहेरी जायचं नाव काढू नकोस." दिवसें दिवस सोनाचा सोन्याचा मोह वाढत चालला. मूक म्हणाली - पोट भरलंय, तरी ती तिला आग्रह कर करून आणखी

भाग पाडू लागली.

एक दिवशी रात्री पोटान दुखू लागले. म्हणून परमात जाऊन बसली. एकदा आपल्या आई-वडिलांना भेटून यावं असं हो तिला फार वाटू लागल.

इतक्यात पिशाचिनी तिच्या समोर येऊन उभी ठाकली. आणि तिने विचारले - "बोल, आता कुठल्या संकटात सापडली आहेस?"

कमलाने जेव्हा तिची अडचण सांगितली, तेव्हा एक चुटकी वाजवून पिशाचिनी म्हणाली - "भाजपासून तुझ्या ताटाखाली सोन्याची शितं सापडणार नाहीत. तुझ्या सासूने जर एक येळी भोजन नाही तर तिला आपल्या ताटाखाली एक सोन्याची

मोहर मिळेल." आणि पिशाचिनी तेथून अदृश्य झाली.

सकाळी उठल्यावर कमलाने सासूला ही बाती सांगितली. सोना झटकन म्हणाली - "मस आता या घरात तुझी काय आहे? तू आपली आजच माहेरी जा पाहू." आणि तिने कमलाची माहेरी रवानगी केली.

सोना दुपारी जेवलीच नाही. तिने उपास केला. रात्री तिला आपल्या ताटाखाली सोन्याची मोहर सापडली. दुसऱ्या दिवशी तिने दोन्ही वेळेला उपास केला. तेव्हा तिला दोन मोहरा सापडल्या.

हे सगळं पाहून सोनाला युक्ति सुचली. तिने विचार केला - जेवणाचं काय मोठं? आतापर्यंत आले आहे.

दहा दिवस उपास केला तर विधवांसार आहे? दहा दिवसात सोन्याच्या चांस मोहरा मिळतील, मग चंद्रहार बनवता येईल, काही दिवसांनी एका नातेवाईकाच्या लग्नाला जायचंय, माझ्या गळ्यातील चंद्रहार पाहून सगळे थक होऊन जातील.

आणि सोनाने उपास करायला सुरुवात केली, तीन दिवसात तिला खूपच अशक्तपणा आला, ताटाखालची मोहर काढून घेण्याइतकी ताकत ही तिच्यात उरली नाही. आता तिला आणखी एक युक्ति सुचली.

गोविंदला बोलावून ती म्हणाली - "बेटा, ताबडतोब वैद्य गुरुनाथकडे जाऊन विचारून ये की सावुदाणा अथवा भाताची पेज घेतली तर उपास मोडत नाही ना?"

आईला अशी विचित्र शंका का आली? गोविंदच्या लक्षात येईना. तो धावत-धळत वैद्याकडे गेला आणि आईच्या शकियेबाबत त्यांना विचारले. वैद्य हसत म्हणाले - "पाणी घ्यायला हरकत नाही, दुसरं काही

साहज प्यायलं की उपास मोडलाच."

गोविंद परत आला तोपर्यंत आई वैद्यकडे आलेली होती. त्याने आईला वैद्यांच्या सुपुर्द केले, वैद्यांना बोलवून आपले आणि कमलाला घेऊन येण्यासाठी सासुरवाडीला पोचला.

कमला सासरी आली आणि सासूकडे पाहून जोर-जोरात रडू लागली. तिने विचारले - "सासूबाई, काय झालं तुम्हाला?" सोनाने कमलाला प्रेमाने जवळ बसवून घेतले आणि झालेली सर्व घटना सांगितली, ती म्हणाली - "कमला, तुझ्या सारखी सुरेख सुत घरात असताना मी दागिन्यांचा हव्यास केला आणि आपली अशी अवस्था करून घेतली, मी कितो मूर्ख आहे. आता या वयात मला दागिन्यांचं काय करायचंय? सोनं तू घे आणि तुझ्यासाठी दागिने ही गोष्ट आपल्या सासऱ्याला सांगू नकोस हे."

कमलाने सासूची भूप सेवा-मुखरुषा केली. एक महिन्या भरात तिची प्रकृति पूर्ववत् झाली.

फरक

एक होता राजा. राजधर्मचे पालन तो मोठ्या श्रद्धेने व निष्ठेने करी. या राजाची कीर्ति देशाच्या काना-कोपऱ्यात कुमकुमत होती.

एके दिवशी राजा शिकारीसाठी जंगलात गेला. शिकारीच्या नादान तो एकटाच जंगलात खूप दूरवर गेला. आता त्याला येण्याची वाट सापडेल, तहान ति भुकेने ही तो व्याकुळ झाला, शेवटी तो एका मुनीच्या आश्रमात पोचला.

मुनी त्यावेळी दोळे मिटून तपस्येत मग्न होता. त्याला अभिवादन करून राजा म्हणाला - "महात्मन्, जंगलात वाट चुकलोय, खूप दमलो आहे आणि तहान व भुकेने व्याकुळ झालो आहे. आपल्या आश्रमात थोडा वेळ विश्रांति घेऊ का?"

दोळे न उघडता मुनि म्हणाला - "विश्वांति घ्यायला हरकत नाही.

वैशाचा राजा धर्मप्रभु आहे. म्हणून तहान व भुकेची तुला चिंता. आश्रमातील कुठलं ही फळ वा पान खा, गोडच लासेल, स्वादिष्ट वाटेन! खाऊन तुला शक्ति मिळेल. तेव्हा ती खाऊन आपली भूक भागव."

मुनीच्या बोलण्यावर राजाला मोठं आश्चर्य वाटलं. त्याने एका तोडलं नि तोंडात घातलं. लरोखरीच गोड आणि होतं. साडाची फळं वांबट वा कडु असायला हवीत, ती ही मधुर होती. काही फळं खाऊन राजाने आपली भूक तर भागवली. त्याचं मन संतुष्ट झालं. शरीरात उत्साह संचारला. थोडा वेळ आश्रमात आराम करून राजा आपल्या राजधानीला परत आला.

आता राजाने असा विचार केला की आपल्या धर्म-शासनाची चुणूक सर्व

पंचवीस वर्षांपूर्वी 'वांदेबा'त प्रकाशित झालेली गोष्ट

दरबारी-जनांना एकदा दाखवावी, त्याने ताबडतोब सर्व मंत्री, भामंत व राजवडीतील प्रमुख मंडळींना मेजवानीचे आमत्रण दिले. कडू लिंबू आणि कारली यांचा रस घालून खीर कराचची आज्ञा त्याने स्वयंपाक्यांना दिली.

स्वयंपाक्यांनी राजाच्या आज्ञेचे तंतोतत पालन केले. त्यांना वाटले राजाच्या या आज्ञेचा काही तरी विशेष उद्देश असला पाहिजे.

सर्वांबरोबर राजा हो भोजनासाठी बसला. पण त्याची निराशा झाली. खीर तोंडात आल्यावर ओकारी आली.

राजाने मेजवानी थांबवली. पुन्हा स्वयंपाक करून सर्वांना भोजन वाढण्यात आले. दिवशी मुनीच्या मर्क फळे गोड व स्वादिष्ट होती हे राजाच्या लक्षात येईना. त्याला वाटले कदाचित् स्वयंपाक्यांनी खीर विघडवली असेल. त्याने एक कारले खाऊन पाहिले. कडूच होते. अर्थात् स्वयंपाक्यांची काशी चूक नव्हती हे सिद्ध झाले.

पानील रहस्य जाणण्यासाठी राजा लगेच मुनीला घेतायला निघाला. मुनीला अभिवादन करून राजाने प्रश्न केला - "त्या दिवशी तर मी जे फळ खाहं, ते मधुर नि स्वादिष्ट होतं. राजधानीत मात्र मला तसे आढळून आले नाही. याच कारण काय वर?"

मुनीने राजाला समजाऊन सांगितले - "तू राजा आहेस हे त्या दिवशी मला माहीत नव्हतं. मी तुला धर्म-धर्म म्हणून तुझी प्रशंसा केली. त्यामुळे तुझ्यातून अहंकार वाढला. तू स्वतःच आपल्या गोळेपणाची परीक्षा घेतलीस. तू धर्म-शासन करीत तरी अजून तुला सूपच प्रगति केली पाहिजे. परीक्षेच्या फसोटी वर तुला मिळाले नाही."

राजाने मुनीची मागितली आणि तो आपल्या राजधानीकडे परत आला. यानंतर राजाचा अहंकार दिवसेंदिवस कमी होऊ लागला आणि तो विनयपूर्वक राज्य-शासन करू लागला.

महाभारत

अध्य-रात्र झाली. जरासंधाला पाहण्यांना दिनेल्या वधनाचा झाली. यज्ञशाळेत येऊन तो कृष्णार्जुनांना म्हणाला, "महोदय, तुम्हां ग्वाणक आहात. ग्वाणच तर गळ्यात माळा घालत नाहीत, चन्दन लेपत नहीत. तुम्ही हे दोन्हीही केलेय. तुमच्या देहावर धनुष्याचा शृण दिसतेय. तुमचा नगरप्रवेश प्रवेशद्वारातून झालेला नाहीय. तुम्ही तर शिंत ओलांडून घुमले आहात. दाहाणवेघात झालेले क्षत्रिय वाटताय तुम्ही. तुम्ही कोण आहात, मर सांगा पाहू. काय कारणाने आला आहात इयं?"

कृष्ण क्षुत्तरला, "दाहाण, क्षत्रिय अन् वैश्यही स्नातक असू शकतात. आम्ही

क्षत्रिय-स्नातक आहोत. आपल्या खास शक्तीमुळे दाहाणांसारखे दिसत आहोत. बडीलधारी भ्रम सांगतात की मित्राच्या घरात दरवाजातून प्रवेश करावा, पण शत्रूच्या घरात मात्र नसलेल्या मार्गेतून प्रवेश करावा. तू आमचा शत्रू आहेस, म्हणून आम्ही शिंत ओलांडून आलो. तू-आमचे गीत समत नाही, म्हणून आम्ही तूला पूजा नकारली. आम्ही आपला शौर्य पराक्रम दाखवायला इयं आलो आहोत."

करामन्ध कृष्णाला म्हणाला, "कितोही आठवत पाहिलं, मग मी तुमच्यावर का रागाववं, हे मला कळत नाहीय; तुमचा द्वेष का करावा मी? बोला, मी तुमचा शत्रू कसा? निरपराध्याला शत्रू मानणं धर्मसंमत

आमच्याशी जडून मर. मी कृष्ण आहे, अन् हे दोघे भीम अन् अर्जुन !”

कृष्णाचे बोलणे ऐकून जरासंध रागाने म्हणाला, “आपल्या जळावर जिकलेल्या राजांना काय तुझ्या भयान सोडून देऊ? माझ्याशी युद्ध करायची फार सुमसुम असेल, तर जाऊन आपलं सैन्य घेऊन ये ना ! तुमच्यापैकी कोणाही एकाशी, किंवा तिघांशीही युद्धाला तयार आहे मी.” त्याने लगेच पुत्र सहदेव याला राज्याभिषेक करवला अन् तो युद्धाला तयार होऊन परत आला.

कृष्ण त्याला म्हणाला, “आमच्यापैकी पाहिजे त्याच्याशी शकतोस तू.”

आपल्या शक्तीचा जरासंधाला गर्व होता विश्वासही होता. त्याने सरळ भीमालाच आव्हान दिले, आपला मुकुट भुतरवून त्याने आपले कैस बांधले अन् लगेच तो भीमावर तडून पडला. दोघेही दोन हत्तीसारखे मल्लयुद्ध करू लागले. नगरातून असंख्य लोक हे युद्ध पहायला तेथे जमले. हे मयंकर युद्ध कार्तिक शुद्ध पंचमीला सुरू होऊन त्रयोदशीपर्यंत चालू राहिले. चतुर्दशीच्या दिवशी जरासंधाला युद्धाची शक्ती भुरली नाही असे पाहून कृष्ण भीमाला म्हणाला, “भीमा, जरासंधाची शक्ती आता झीज झालीय. मारून टाक त्याला.”

कृष्णाच्या या बोलण्याने भीमाला अत्साह

संचारला. त्या दिवशी भीमाने जरासंधाला अगदी सहजपणे आपल्या पकडीत घरले अन् त्याला फाडून मारून टाकले. मयंकर सिंहनाद करत त्याचे प्रेत फरपटत ओडून नेऊन भीमाने ते राजद्वारां फेकून दिले.

यानंतर कृष्ण, भीम व अर्जुन कारागारात गेले व त्यांनी नेथील कैदेत असणाऱ्या राजांना मुक्त केले. गिरिविजयाच्या ब्राह्मणांनी तिघांना आशिर्वाद दिले. कारागृहातून सुटलेल्या राजांनीही कृष्णाची प्रशंसा केली. कृष्ण त्यांना म्हणाला, “धर्मराज राजसूय यज्ञ आहे. तुम्ही सर्वांनी त्याला सहकार्य दिलं पाहिजे.” सर्वांनी मोठ्या सुधाने यासाठी संमतो दिलो.

जरासंधाचा पुत्र सहदेव आपल्या पुरोहितासह बरोबर भेटी घेऊन आला. कृष्णाने भेटीचा स्वीकार ‘मगधचा राजा’ म्हणून घोषित केले.

नंतर भीमार्जुनांना जरासंधाच्या रथावर बसवून कृष्ण तेथून निघाला. मुक्त झालेले सर्व राजे ही त्यांच्याबरोबर आले. लवकरच सर्वजण इन्द्रप्रस्थाला पोचले. कृष्णाने “तुझे दोन्ही भाऊ सकुशल इन्द्रप्रस्थाला परत आले आहेत. अन् युद्धात भीमाने जरासंधाचा कैद केला असून आगच्या बरोबर आलेले हे सर्व जरासंधाने कैद केलेले राजे आहेत.” असे धर्मराजाला सांगितले. धर्मराजाने त्या सर्व राजांचा भुक्ति असा आदर-सत्कार केला

अन् त्यांना आपापल्या देशाकडे पाठवून दिले. नंतर कृष्णही जरासंधाच्या रथावर बसून द्वारकेला परत गेला.

काही दिवसांनंतर अर्जुन धर्मराजाला म्हणाला, “माझ्याजवळ दिव्य असं गांडीव धनुष्य आहे; भरीत दिलेला रथ आणि अजोड अशी युद्धसाधन आहेत. मी दिग्विजयासाठी बाहेर पडून आपला खजिना टाकतो.”

आपल्या भावाच्या या बोलण्याने धर्मराजाला फार आनंद झाला. दिग्विजय यात्रेसाठी एक शुभमुहूर्त पाहून त्याने अर्जुनाला उत्तरेकडे, भीमाला पूर्वेकडे, सहदेवाला दक्षिणेकडे व नकुलला पश्चिमेकडे

रवाना केले. स्वतः, धर्मराज राज्यभार
राहिला.

मैत्र्यासह अंतरेकडे गेलेल्या अर्जुनाने
प्रथम पुलिन्द राज्यावर आक्रमण केले. त्या
राजाला त्याने अगदी महजपणे दूर केले.
नंतर अनंत, कालकूट, कुलिंद, सुमङ्गल इ.
राज्ये हस्तगत केली. आकल द्वीपाचा
महापराक्रमी राजा प्रलंबिन्द्या याला हरवले.
प्राज्योत्तिष्ठचा राजा भगदत्त याच्या
परिवारात किरात व चिनी रजात असत.
भगदत्तने अर्जुनाशी आठ दिवस युद्ध केले,
अन् शेवटी आपला पराजय कबूल केला.

अर्जुन भगदत्तला म्हणाला, "माझा
अग्रज धर्मराज राजसूय यज्ञ करून साम्राज्य

स्थापन करणार आहे. त्यासाठी विपुल
धनस्रोतांची गरज आहे. आम्हाला धन देवून
रवाना करा. बाकी आम्हाला काहीही
नको." भगदत्तने त्याला सूप धन देवून
प्रणाम केला. अर्जुनाने सूपशा राजांना
पराभूत करून त्यांच्याकडून धन वसूल केले.
भेटवस्तु स्वीकारल्या. गन्धर्वांना
त्रिकल्यानन्तर भुत्तर कुरुदेशांमधील हरिवर्ष
नावाच्या देशात प्रवेश केला. तो देश
त्रिकायची अर्जुनाची होती, परन्तु
तेथील द्वारपालक त्याला म्हणाले, "हा देश
त्रिकाय तुम्हाला भक्ष्य होणार नाही. तुम्ही
परत जाणच होईल."

भरदार शरीरवर्षी असलेल्या त्या महावीर
वाटणाच्या द्वारपालकांनी अर्जुनाला आपल्या
देशावदल असे मागितले :- "या नगरात
प्रवेश करणाऱ्यांना इथे तजरेला काहीही
दिमणार नाही. या नगरात मनुष्यरुपात
प्रवेश करण अशक्य आहे. तुला काय हवेय
ने साम. आम्ही देव तुला दे.".

अर्जुनाने धर्मराजाच्या राजसूय यज्ञाची
माहिती देवून त्यांच्याकडे घन्याची भागणी
केली. द्वारपालांनी ताबडतोब भणजित धन,
रत्न, हिरे, रंगीतगंगी कावळ्या, हरिणाजिने
इत्यादि आणून अर्जुनाच्या स्वस्वामिने केले.

अथाप्रकार भुत्तरविजय करून अर्जुनाने
आणलेली सारी संपत्ती स्वजिन्वात जमा
केली.

सैन्य घेवून पूर्वेला गेलेल्या भीमाला
पांचालराजाचे महाव्य व प्रशंसा प्राप्त झाली.
मिथिलाधिपतीला त्याने युद्धात हरवले.
दशार्ण राजा मृधन्व याच्याशी युद्ध करून
त्याची प्रशंसा केली. त्याला सेनापती
नेमला. नंतर भीमाने रौचमान व त्याच्या
बंधूवर विजय मिळवला. पुलिन्द, सुकुमार
व समित्र यांना हरवून तो चेदि देशात
पोचला.

क्षिशुपाल हा चेदीचा राजा होता.
धर्मराज साम्राज्य स्थापन करण्यासाठी यज्ञ
करणार आहे. हे कळल्यावर तो पारच
प्रसन्न झाला. त्याने भीमाला याही दिवस
आपल्याकडेच राहवून घेतले अन् परत
जाताना अनंत धनराशि त्याच्या स्वाधीन
केली.

तेथून निघून भीम अनेक देशांत
हरवत मगध देशात पोचला. तिथल्या
सहदेव याच्याकडून सूपसे धन घेवून
त्याच्याच साहाय्याने पोंडूकवासुदेव व इतर
अनेकांवर विजय मिळवला. समुद्रतटावरील
संपन्न माणसांशी युद्ध करून, त्यांच्याकडून
सोने, चांदी, मोती, रत्ने, चन्दन, सुगंधी
द्रव्ये, हिरेंजवाहिर इ. घेवून भीम इन्द्र
प्रस्थला परत आला.

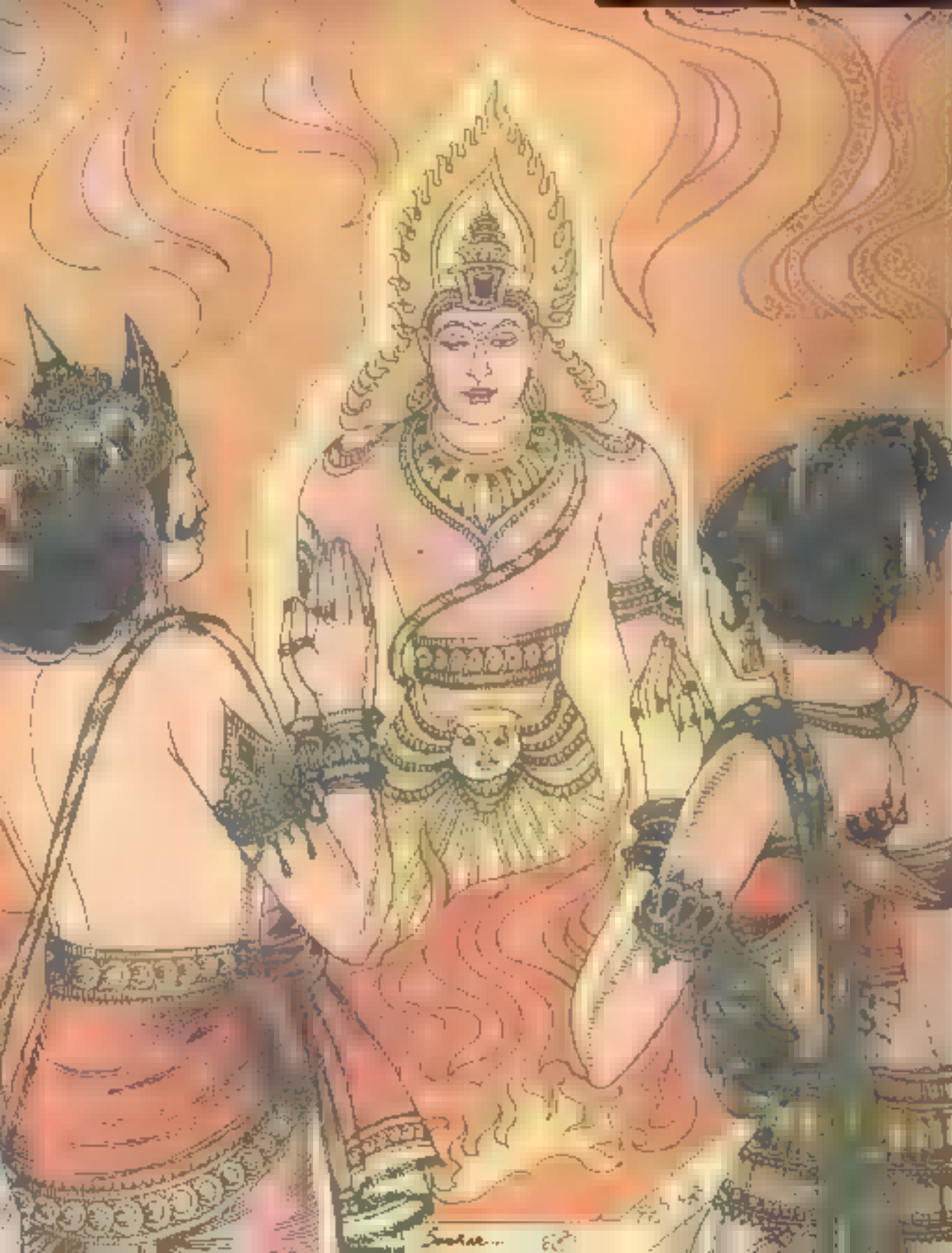
दक्षिणेकडे गेलेल्या सहदेवने शूरमेन,
मत्स्यदेश, निषाद इत्यादींवर विजय
मिळवला. कन्तिभोज याला

भेटून त्याच्याकडूनही अपार धन मिळवले.
त्याने इतरही अनेक देशांवर विजय
मिळवला. तो जेव्हा महिष्मतीचा राजा नील
याच्याशी युद्ध जागला, तेव्हा त्याचे
सैन्य जळून जावू लागले.

याचे कारण असे की - महिष्मतीचा
राजा नील याने अग्निकार्यासाठी एकदा
आपल्या कन्येचा अुपयोग केला. अग्निदेव
तिच्या मौन्दर्यावर मृध होवून
ब्राह्मणरूपाने तेथे आला. हे लक्षात
आल्यावर नीलने त्याला शिक्षा दिली. नंतर
अग्निदेव स्वतःच्या रूपान प्रकट झाला.
नीलने अग्नीला माहात्म्य नमस्कार केला व
असाधारणा केली. नंतर त्याने आपल्या

कन्येचा शास्त्रोक्त पद्धतीने विवाह करून दिला. दक्षिणेलाकडून नीलला असे मिळाले की त्याला किंवा त्याच्या नगराला शत्रूकडून कसलेही भय रहाणार नाही. तेव्हापासून केंव्हा ही एकाद्या शत्रूने महिष्मतीवर आक्रमण केले, तर तो दग्ध होऊन जातो.

सहदेवाने कुशासनावर वसून होम केला व अग्नीची स्तुती केली. अग्नीने प्रसन्न होऊन नीलशी त्याचा परिचय करून दिला. नीलने सहदेवाला वृषसे धन दिले.

सहदेव नंतर दक्षिणेत गेला. कलिंग, ओड्रा, केरळ व आन्ध्रमध्ये आपले दूत पाठवून त्यांना त्याने आपल्या कब्जात घेतले. समुद्र तटावर असलेल्या विभीषणाकडूनही त्याने वृषसे वसूल केले.

इन्द्रप्रस्थहून पश्चिमेकडे गेलेल्या नकुलने रोहितक देशचा राजा मयूर याच्यावर विजय मिळवला. तेथून निघून त्याने शैरोवक, महेश्वर देशातून दशार्ण, शिबी, जिगर्त, अंबह,

मालव येथील राजेही त्याच्याशी युद्धात हारले. इतरही अनेक राजांना जिंकत तो पुढे गेला व त्याने कृष्णाला आपल्या आगमनाची कळवली. यानंतर त्याने मद्रदेशात प्रवेश केला. शाकलपुरला पोचून त्याने आपला मामा शल्य याला आपला भग्न धर्मराज असलेल्या यज्ञाची माहिती दिली. शल्य खूपच आनंदित झाला व त्याने नकुलला विस्तृत धनराशी व वाहने दिली.

समुद्रातल्या कित्येक राजांनाही नकुलने जिंकले. कृष्णाने ज्यांना अगोदर जिंकले होते. त्यांच्यावरही त्याने पुन्हा विजय मिळवला. मिळवलेल्या धनासह तोही इन्द्रप्रस्थला परतला.

चारही भावांनी गोळा केलेल्या धनामुळे धर्मराज ब्रह्म व कृत्रेरापेक्षाही अधिक संपन्न या संपदेच्या आधारावरच त्याने राजसूय करायचा निर्णय घेतला. 'यज्ञाच्या हीच उत्तम वेळ आहे' असे म्हणून मंत्रीगणांनीही त्याला प्रोत्साहन दिले.

झाडाचे लग्न झाडाशी !

हे श्रीर्षक मोठे विचित्र वाटेल तुम्हाला. झाडाच कसले लग्न? पण एक सत्यच घडलेली घटना आहे - केरळातील पालघाट जिल्ह्यातील भलकुलम येथे. ही घटना पूर्णतः जाणून घ्यायची असेल तर तेरा वर्षे मागे गेले पाहिजे. केलन नावाचा एक शेतकरी आणि धेलम्पन नावाचे एक झाडा-प्रमुख एकमेकांचे मित्र होते. दोघांनी गावाच्या सरहद्दीवर एक वडाचे व एक लिंबाचे झाडे लावले. दोघांनी या झाडांना आपला मुलगा-मुलगी मानले. जण म्हणावचे - ही झाडे जेव्हा जेव्हा तेव्हा त्यांचे लग्न करू या. दोघे मिळून झाडांना पाणी घालत, त्यांना देत, तेरा वर्षे गेली. दुर्भाग्याने धेलम्पन स्वर्गवासी जाला. पण केलनने मोठ्या प्रेमाने दोन्ही झाडांचे पालन-पोषण केले. वडामधे शिवान्ना असतो नि कडू लिंबात परशुरामाची आईरेणुकादेवी हिचा अंश असतो, असा प्रचारातील लोकांचा विश्वास आहे. म्हणून या दोन झाडांवर लोकांच्या मनात भक्ति-भावना असते. काही दिवसांनी ही झाडे रस्त्यात कोसळली. म्हाणून कापून टाकण्याचा विचार केला, पण रस्त्यावर नाही. या दोन झाडांना लावायची योजना पक्की झाली, लग्नाच्या दिवशी दोन्ही झाडांना पुष्पमालांनी अलंकृत करण्यात आले. गावाच्या पुजाराच्या दिवशी पूजा केली. वाजंत्री वाजवली गेली. आणि सोहळापूर्वक गोण्याचे मंगलसूत्र बांधले गेले. लग्नातील भोजनात ४०० अधिक भोजन घेतले. केलनने आपल्या मित्राला दिलेले वचन पूर्ण केले. हे दृश्य पाहून त्याच्या डोळ्यात आनंदाश्रू तरळले.

वाहन:

३०-४० वर्षांपूर्वी सायकल गरीब लोकांचे वाहन मानली जात असे. मोटार वा मोटर-सायकलचा उपयोग श्रीमंत लोकच करू शकत असत. वर्गातील काही लोक नंतर स्कूटर वापरू लागले. स्कूटर इटलीतून आली. नंतर छोटी मोटार-गाड्या आल्या. त्यांचा उपयोग काही थोडे लोकच करू शकत. काही दिवसांनी १९५० पासून सायकलींचा उपयोग वाढतच आहे. सन १९९४ मध्ये अशा ११०,०००,००० सायकलींची निर्मिती झाली, यापैकी ४९,००,०० सायकली चीन मध्ये तयार झाल्या. सायकलींच्या उत्पादनात आपल्या देशाचा नंबर दुसरा लागतो. अधिक संख्येने सायकलींचे

उत्पादन होते, याचे एक कारण आहे. या वाहनाचा कोणालाही सहज उपयोग करता येतो. चालविण्यासाठी कुठल्याही इंधनाची गरज नाही. वामुळे वातावरण दूषित होत नाही. पेट्रोलवर चालणारी वाहने काही विशेष ठिकाणी चालविता येत नाहीत. विश्वविद्यालयांच्या परिसरात व काही औद्योगिक क्षेत्रात मोटारी चालविण्यास बंदी आहे. ४०० शहरात पोसिस व पोस्ट-मन यांना सायकली देण्यात आल्या आहेत. आता सहली आपल्या देशाची गोष्ट. पुणे, हैद्राबाद, दिल्ली इ. शहरात सायकलींचा सुप्रच मोठ्या प्रमाणावर उपयोग केला जातो.

कदंब

विष्णूच वाहन गरुड स्वर्गातून अमृताचा चोचीत वृक्ष आणीत होता. रस्त्यात तो विमरंतीसाठी एका कदंब वृक्षासाठी असे म्हणतात की जेव्हा आपली चोच बुड्यावर होत नाही, तेव्हा अमृत त्या बुड्याला लागेल. म्हणून कदंब वृक्ष ३०० वर्षे पर्यंत जगतो. पुराणात शीर्षावृक्षाचे हेच सांगितले आहे.

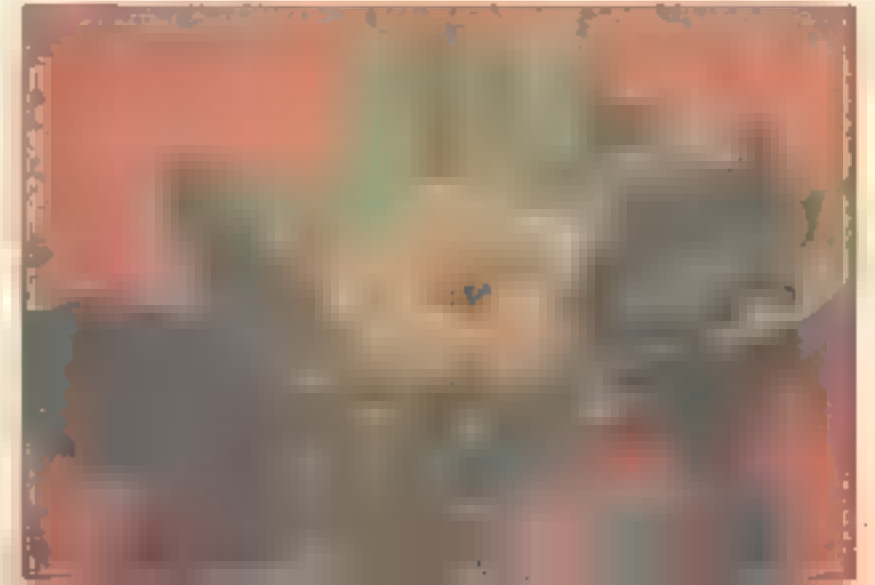
सुमंड पसरवणारी फुलं बालकृष्णाला फार आवडतात. श्रीकृष्ण वृंदावनात वृक्षाबालोच मुरला. गोपिकांसह विहार करीत.

वसंत ऋतू मुरु होण्यापूर्वीच मोहर येतो. मरकट देठावर एकदम चार-पान फुल विकसित होतात. कदंबाची पाने गर्द हिरव्या रंगाची असतात.

कदंब वृक्ष विशेषतः समुद्र किनाऱ्यावर हिमालयाच्या उतरणीवरील मैदानात आढळतात. संस्कृत, हिंदी, बंगाली, गुजराती, तेलगू व मराठीत या वृक्षाला कदंब म्हणतात. कानडांत ‘कदंबाला’ मल्याळीत ‘बन्नुटेक’ आणि तमिळ मध्ये ‘वेहै’ म्हणतात.

कदंब वृक्षावाढत आपली

एक कथा प्रचलित आहे. एका व्यापाऱ्याच्या घराच्या अंगणात वृक्ष होता. सात मुलगे होते. सर्वात धाकटा मुलगा नेहमी कदंबासाठी बसून बासरी वाजवीत असे. वडील व्यापारासाठी दूरच्या राज्यात गेले. मोठ्या नावांनी या धाकट्यावर होऊन त्याला घराबाहेर काढले. बिचारा छोटा भाऊ आपली बासरी वाजवीत जगतात गेला. वडील परत आल्यावर त्यांना जेव्हा ही वार्ता समजली तेव्हा त्यांना वाईट वाटले. एवढी त्यांची आर्थिक हालावत झाली. व्यापाऱ्याच्या हृदयाने वेळीच सांगितले - ‘तुला धाकटा मुलगा जेव्हा घरी येईल, तेव्हा तुला भाग्योदय होईल!’ वडिलांनी अनेक मापल्या भुजाला शोधून घरी आणले. मग व्यापाऱ्याचा परिवार पुन्हा मंगल झाला.

सत्यकाम जाबाल

अंगलात एक नदी चहात होती. नदीच्या पश्चिमेला गौतम ऋषींचा आश्रम होता. गौतम आपल्या आश्रमात राहून काही शिष्यांना निरनिराळ्या विद्या शिकवीत. दूर दूरच्या प्रदेशातून आलेले शिष्य गुरुकुलातच रहात.

शिष्य सूर्योदयापूर्वी उठत. स्नानादि उरकून सूर्याला नमस्कार करीत. नंतर गुरु बरोबर बसून एकाच चिंतने वेद-मंत्रांचे पठण करीत.

नदीच्या पूर्व दिशेकडून एक छोटा मुलगा दृश्य पहात असे. त्याच नाव

तो आपली आई जाबाली बरोबर झोपडीत रहात असे. आई जंगलात जाऊन लाकडे तोडून माणो शहरात जाऊन ती विकून आपला उदर निर्वाह करी.

एकदा सकाळी सत्यकाम नदीत स्नान करीत असताना त्याने ममोरच्या आश्रमातील अध्ययनात असलेल्या शिष्यांना पाहिले. घरी परत आल्यावर त्याने आईला विचारले - "आई, या मुलांच्या बरोबर मी ही शिकावं अशी माझी इच्छा आहे, जाऊ मी आश्रमात शिकायला?"

जाबाली म्हणाली - "जा आणि त्या ऋषींना विचार." नदीतून पोहत दुसऱ्या किनाऱ्यावर पोचला. आश्रमात जाऊन त्याने मुनींना केला आणि

नम्रतापूर्वक म्हणाला - "महाराज, मला आपला शिष्य बनवून काही विद्या शिकवा?"

मुनीने प्रश्न केला - "पुत्र, तुझं कुल-गोत्र सांगशील?"

सत्यकाम म्हणाला - "मला आपलं गोत्र माहीत नाही मुनिवर!"

मुनीने पुन्हा प्रश्न विचारला - "तुझ्या पित्याचं नाव काय?"

सत्यकामने उत्तर दिले - "मला आपल्या पित्याचं नाव ही माहीत नाही. मी आपल्या आई बरोबर राहतो. वडिलांचा मी कधी पाहिलंच नाही."

"सग जा. आपल्या आईला विचारून कि तुझ्या पित्याचं नाव काय?" मुनींनी सुचवलं.

सत्यकामने घरी येऊन आपल्या आईला विचारलं. थोडा वेळ चुप राहून जाबाली म्हणाली - "बेटा, तुझा जन्म होण्यापूर्वी मी एका घरी काम करीत असे. मी जेव्हा काम करीत होते, तेव्हा माझ्याच काम करणाऱ्या एका पुरुषाशी मी लग्न केले. नग्न आल्यानंतर घोड्याच दिवसात एका तुझे वडील मरण पावले. मग मी ते गाव सोडून इथे आले. तुझा जन्म इथेच झाला. मला तर नवऱ्याचे नाव ही माहीत नाही."

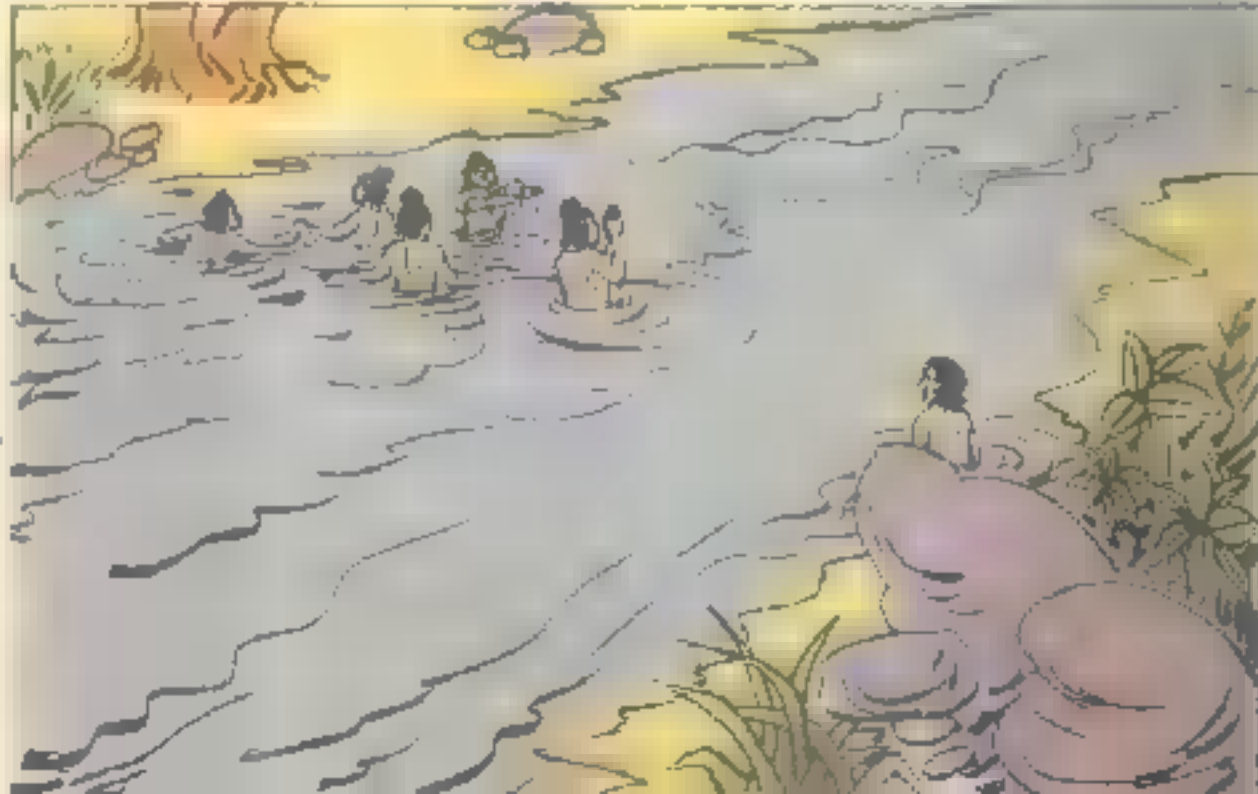
सत्यकाम पुन्हा मुनींच्या आश्रमात परत

आला आणि आईने सांगितलेले सर्व वृत्त त्याने मुनींना कथन केले. संपूर्ण कथा ऐकून मुनि गौतम हसत म्हणाले - "जो नेहमी सत्य बोलतो तोच खरा ब्राह्मण होय. सगळं खरं खरं सांगितलंस, तू ब्राह्मणच आहेस!" आणि त्यांनी सत्यकामला आशीर्वाद दिला.

सत्यकाम जाबालने मुनींच्या आश्रमात राहून सर्व विद्यांचे अध्ययन केले. तो गुरुचा पट्ट शिष्य बनला. नंतर तो स्वतः गुरु बनला आणि खूप कीर्ति संपादन केली.

काळात ही वृत्ताचे निर्धारण जन्मावर नाही, गुणांवर उरविले जात असे हे या सत्यकामच्या कथेवरून आपल्या सदात येते.

तुम्हाला माहीत आहे का?

१. सोमालियाचं नाव कुठल्या काय होतं?
२. इ.स. ५० मध्ये आपल्या देशात ख्रिश्चन धर्माचा प्रचार कोणी केला?
३. इजिप्तची सुप्रसिद्ध राणी क्लिओपाट्रा इजिप्त देशाची नव्वती, तर कोणत्या देशाची होती?
४. आपल्या देशात प्रथम बॅटमिंटन खेळ खेळला जाई तेव्हा त्याचं एक दुसरं नाव होतं, ते कोणतं?
५. यहुदांच्या पवित्र ग्रंथाचं नाव कोणतं?
६. आपल्या देशात सर्वप्रथम स्थापित झालेल्या पोलो-मल्लख नाव काय?
७. दुसऱ्या विश्व-युद्धाच्या शरंभू इतलीचा हुकुमशहा कोण होता?
८. गेल्ल्यात नैपुण्य मिळविणाऱ्या भारतींना आपल्या देशात पुरस्कार दिला जातो. त्याचं नाव कोणतं?
९. पहिले ऑलिंपिक सामने केव्हा झाले? ग्रायुनिक ऑलिंपिक स्पर्धा सर्वप्रथम कोठे झाल्या?
१०. आपल्या देशात पिनाशाच्या मार्गावर आलेले सस्तन प्राणी कोणत्या प्रागात आहेत?
११. सर्व रंगांचे आधारभूत मूळ तीन रंग आहेत-ते कोणते?
१२. ७५०ना जगताने मानव-संरक्षक म्हणून गौरविले तो प्रसिद्ध मोंगल सम्राट कोणता?
१३. पुखीरखन गेलेल्या मनुष्याचा अंतरिक्षात सर्वप्रथम प्रवेश केव्हा झाला?
१४. सुप्रसिद्ध रशियन शोधक: कार्ट टिओ: टॉन्स्टॉयच्या जन्म-स्थळाचं नाव काय?
१५. ४ जुलै १८२६ रोजी दोन अमेरिकी अध्यक्ष एकाच दिवशी मरण पावले ते कोणते?
१६. आपल्या देशात राज्यांचे पुनर्विभाजन केव्हा झाले?
१७. युरोपमधील सर्वात भविका नावीची नवी कोणती?
१८. रेल्वेचे डबे तयार पाहणारी 'इंटीगल कोय फॅक्टरी' कुठे आहे?

उत्तरे

१. सोमालियाचं नाव कुठल्या काय होतं?	१. सोमालियाचं नाव कुठल्या काय होतं?
२. इ.स. ५० मध्ये आपल्या देशात ख्रिश्चन धर्माचा प्रचार कोणी केला?	२. इ.स. ५० मध्ये आपल्या देशात ख्रिश्चन धर्माचा प्रचार कोणी केला?
३. इजिप्तची सुप्रसिद्ध राणी क्लिओपाट्रा इजिप्त देशाची नव्वती, तर कोणत्या देशाची होती?	३. इजिप्तची सुप्रसिद्ध राणी क्लिओपाट्रा इजिप्त देशाची नव्वती, तर कोणत्या देशाची होती?
४. आपल्या देशात प्रथम बॅटमिंटन खेळ खेळला जाई तेव्हा त्याचं एक दुसरं नाव होतं, ते कोणतं?	४. आपल्या देशात प्रथम बॅटमिंटन खेळ खेळला जाई तेव्हा त्याचं एक दुसरं नाव होतं, ते कोणतं?
५. यहुदांच्या पवित्र ग्रंथाचं नाव कोणतं?	५. यहुदांच्या पवित्र ग्रंथाचं नाव कोणतं?
६. आपल्या देशात सर्वप्रथम स्थापित झालेल्या पोलो-मल्लख नाव काय?	६. आपल्या देशात सर्वप्रथम स्थापित झालेल्या पोलो-मल्लख नाव काय?
७. दुसऱ्या विश्व-युद्धाच्या शरंभू इतलीचा हुकुमशहा कोण होता?	७. दुसऱ्या विश्व-युद्धाच्या शरंभू इतलीचा हुकुमशहा कोण होता?
८. गेल्ल्यात नैपुण्य मिळविणाऱ्या भारतींना आपल्या देशात पुरस्कार दिला जातो. त्याचं नाव कोणतं?	८. गेल्ल्यात नैपुण्य मिळविणाऱ्या भारतींना आपल्या देशात पुरस्कार दिला जातो. त्याचं नाव कोणतं?
९. पहिले ऑलिंपिक सामने केव्हा झाले? ग्रायुनिक ऑलिंपिक स्पर्धा सर्वप्रथम कोठे झाल्या?	९. पहिले ऑलिंपिक सामने केव्हा झाले? ग्रायुनिक ऑलिंपिक स्पर्धा सर्वप्रथम कोठे झाल्या?
१०. आपल्या देशात पिनाशाच्या मार्गावर आलेले सस्तन प्राणी कोणत्या प्रागात आहेत?	१०. आपल्या देशात पिनाशाच्या मार्गावर आलेले सस्तन प्राणी कोणत्या प्रागात आहेत?
११. सर्व रंगांचे आधारभूत मूळ तीन रंग आहेत-ते कोणते?	११. सर्व रंगांचे आधारभूत मूळ तीन रंग आहेत-ते कोणते?
१२. ७५०ना जगताने मानव-संरक्षक म्हणून गौरविले तो प्रसिद्ध मोंगल सम्राट कोणता?	१२. ७५०ना जगताने मानव-संरक्षक म्हणून गौरविले तो प्रसिद्ध मोंगल सम्राट कोणता?
१३. पुखीरखन गेलेल्या मनुष्याचा अंतरिक्षात सर्वप्रथम प्रवेश केव्हा झाला?	१३. पुखीरखन गेलेल्या मनुष्याचा अंतरिक्षात सर्वप्रथम प्रवेश केव्हा झाला?
१४. सुप्रसिद्ध रशियन शोधक: कार्ट टिओ: टॉन्स्टॉयच्या जन्म-स्थळाचं नाव काय?	१४. सुप्रसिद्ध रशियन शोधक: कार्ट टिओ: टॉन्स्टॉयच्या जन्म-स्थळाचं नाव काय?
१५. ४ जुलै १८२६ रोजी दोन अमेरिकी अध्यक्ष एकाच दिवशी मरण पावले ते कोणते?	१५. ४ जुलै १८२६ रोजी दोन अमेरिकी अध्यक्ष एकाच दिवशी मरण पावले ते कोणते?
१६. आपल्या देशात राज्यांचे पुनर्विभाजन केव्हा झाले?	१६. आपल्या देशात राज्यांचे पुनर्विभाजन केव्हा झाले?
१७. युरोपमधील सर्वात भविका नावीची नवी कोणती?	१७. युरोपमधील सर्वात भविका नावीची नवी कोणती?
१८. रेल्वेचे डबे तयार पाहणारी 'इंटीगल कोय फॅक्टरी' कुठे आहे?	१८. रेल्वेचे डबे तयार पाहणारी 'इंटीगल कोय फॅक्टरी' कुठे आहे?

महावीरचा हट्ट

उत्पल देशाचा राजा होता कीर्तिचंद्र. त्याची मुलगी पद्मावती दिसायला सुंदर होती. ती जेव्हा उफवर आली, तेव्हा एक दिवशी अचानकपणे ती राजवाड्यातून वदृश्य आली.

तेव्हा राजपुरोहिताने दिव्य दृष्टीने सांगितले की, "एक तिला उचलून घेऊन गेला आहे, तो एका जंगलात राहतो, आजपासून तीन महिन्यांनी तो तिच्याशी लग्न करणार आहे."

हे सर्व ऐकून राजा निराश झाला, करावं हे स्वला समजेना,

तेव्हा मंत्री राजाला म्हणाला - "प्रभू मला वाटतं आपण एक अशी घोषणा करा की जो कोणी राजकुमारीला राजासाच्या ताबडीतून सोडवील त्याचा विवाह राजकुमारीशी लावून दिला जाईल. घुडे जशी भगवंताची इच्छा!"

कीर्तिचंद्राला हा सल्ला पटला, त्याने ताबडतोब राज्यभर घोषणा केली - "भयंकर राहणाऱ्या एका राजासाने राजकुमारी पद्मावतीचे केले आहे, तीन महिन्यात राजासाच्या ताबडीतून तिला जो सोडवून आणील, त्याच्याशी राजकुमारीचे लग्न करून देण्यात येईल." ही घोषणा ऐकून राज्यातील अनेक वीर पुढक मोठ्या उत्साहाने अरण्याकडे निघाले.

उत्पल देशातील महावीर नावाचा एक युवक सर्वांमोदर पोचला होता, जो कोणी तेथे जाईल त्याला तो आव्हान देई - "असल्या बलाद्वय राजासाशी सामना करणं तुझ्यासारख्या सामान्य माणसाला थोडंच जमणार आहे? प्रथम माझा पराभव कर अन् मग जंगलात पाऊल ठेव."

महावीरशी लढायला कोणी ही पुढे सरमावला नाही.

कीर्तिचंद्रला आपल्या गुप्तचरांकडून ही वार्ता समजली. महावीर नद्दल अधिक माहिती मिळविण्याचा त्याने प्रयत्न केला. तेव्हा त्याला कळले **महावीरचे वडील सैन्यात करीत असत व लढता लढता** **मृत्यु** आला. पित्याच्या मृत्यूनंतर महावीरने आपला देश सोडून दिला व तो अन्यत्र निघून गेला. तेथे त्याने अनेक विद्यांचे अध्ययन केले व महान् शक्तिशाली बनून परत आला. कीर्तिचन्द्र स्वतः महावीरच्या आईला भेटायला गेला. राजा आपल्या घरी आलेला पाहून ती घाबरली.

कीर्तिचन्द्र गंभीर त्वरात महावीरच्या
आईला म्हणाला - "तुझा मुलगा राजद्रोही

आहे ! धाचं करण जाणून येण्यासाठी मी तुझ्याकडे आलो आहे."

"महाराज, आमचा वंश राजभक्तांची वंश आहे. आम्ही राजद्रोहाची कल्पना सुद्धा करू शकत नाही. राजवंशासाठी आम्ही कधी प्राणांची पर्वा करीत नाही, आपण आरोग्य का करीत आहात हे माझ्या लक्षात येत नाही." महाराजांच्या अद्भुत आपल्या मनातील भाव स्पष्ट केला.

या उत्तराने राजाचे [REDACTED] झाले नाही, तो म्हणाला - "अरण्यात प्रवेश करणाऱ्या शूर-वीरांना तुझा मुलगा का अडवतो आहे बर? [REDACTED] मुलीला राक्षसाच्या तडाक्यातून सोडविण्यासाठी ने वार जाताहेत, त्याचे प्रयत्न हा [REDACTED] होऊ देत नाही?"

आश्चर्य व्यक्त करीत महावीरची आई म्हणाली - "महाराज, मुलगा मोठा पराक्रमी आहे. त्याच्याशी सामना करणारा वीर या पृथ्वीतलावर दुसरा कोणो नाही. अनेक मुस्कंडून निरनिराळ्या विद्या शिकला आहे. मरणप्यासाठी तो माझा आशीर्वाद मागायला आला होता. आणि मी आशीर्वाद दिला हो. आपण जे काही म्हणत आहात ते ऐकून मला मोठे आश्चर्य वाटतंय!"

राजाला वाटलं - महावीरची आई मरच
बोलत आहे. तो राजध्वनीत परत आला

आणि त्याने मंत्र्यांशी सदा-सहकार करतो

विचार कहल मंत्रा

"आजपर्यंत आपका नाम सुनने का शकसेला नहीं। आपका नाम सुनकर मैं महावीर आहे, आपण एकदा भेटलो तर बरे होईल. आता येथे येतांतर करून!"

राजा आणि मंत्रा खोलीत
 देशातून देशातून देशातून देशातून देशातून
 देशातून देशातून देशातून देशातून देशातून
 त्यांनी आपल्या डोळ्यांनी पाहिले

राजाने त्याला विचारले
करतोस''

“भी राहुन महावा
परीक्षा पेतो आहे!” महावा

राजाने पुन्हा प्रश्न केला की तब
तब देशाच्या राजाचे प्राप्ती, राजाच्या
सेनापतीचं ते काम, तबपमच्या राजाच्या
परीक्षा तू कशासाठी घेत तबपमच्या राजाच्या

महावीरने स्वष्ट कलन मी...
जगनात एक राक्षस राहता. तो मोठा
बलाढ्य आहे. त्याला
शक्तीत नाहीत. त्याच्याशी सामना
करायला गेले, त्याला त्याने खाऊ
दाले. उत्तम देशाच्या वीराने मरझण
करतो आहे.”

“त्या राजसाला नारण्याची शक्ति
एकाद्या वीरात असू शकते”

प्रश्न - 1. निम्नलिखित में से एक को चुनिए और इसका विवरण दीजिए।
प्रश्न - 2. निम्नलिखित में से एक को चुनिए और इसका विवरण दीजिए।
प्रश्न - 3. निम्नलिखित में से एक को चुनिए और इसका विवरण दीजिए।

सत्य-हमन गंगावीर महशाला -
 "सत्य-थाइ व्यसहार-जान पुनेसं आते,
 जो माया पराभव लक्ष लक्ष नाही, तो
 त्या जी-सत्य-सत्य माय मारणार!"

“सर्वज्ञः सर्वशक्तिः सर्वशक्तिमान्” - “सर्वज्ञः सर्वशक्तिमान्” - “सर्वज्ञः सर्वशक्तिमान्”

[illegible]

“य एष अधीर कषाला” तृच आ नि
गदसाला पाखन दक्ष, अण्य वीरांना

तच्छा चन्द्रिकेये बडौल महावीरना म्हापाते

चंदौडा

महाराज उत्पल वेशात पोचला. त्याला वाटले - आईला लग्नाची गोष्ट सांगितली तर ती घाबरून जाईल, म्हणून त्याने आईला लग्नाची काहीच सांगितले नाही. राक्षसांशी करण्यासाठी त्याने आईचा आशीर्वाद मागितला. याच वेळी त्याने राजाची घोषणा ऐकली नि अमळ संकटाल पडला.

मज्याने विचारले - "यात संकट कसले? राजकुमारीशी लग्न करायला तुला काय हरकत आहे?"

"राजाच्या घोषणेनुसार जो वीर राजकुमारीला मुक्त करील त्याच राजकुमारीशी लग्न होईल, म्हणून तर लग्न झालेच आहे, शिवाय मी एकपत्नीवादी आहे," महावीरने खुलासा केला.

महावीरच्या निष्कपटतेचे राजाला मोठे आश्चर्य वाटले, तो म्हणाला - "एवढ्याशा गोष्टीसाठी इतका काय कडाला? तुझी अश्वचणू नू राजाला का नाही सांगितलीस?"

"मी तम केले असतं तर आले

असतं कोणास ठाऊक? शिवाय हे होतं जाणण्याची माझी इच्छा होती की राजकुमारोला मुक्त करणारा एकादा वीर या देशात आहे की नाही?" महावीरने आपली शंका प्रकट केली.

राजा महावीरच्या नम्रतेवर खुश झाला आणि त्याने सांगून टाकले - मोठे राजा आहे. राजाने आपली घोषणा बदलली, त्याने जाहीर राजकुमारीला मुक्त करणाराने तिच्याशी लग्न केलेच पाहिजे असे नाही, हे काम करणाराने तिच्याशी लग्न केलेच पाहिजे असे नाही, हे काम करणारा जो मागेल तो पुरस्कार त्याला दिला जाईल.

काही दिवसातच महावीरने राजसाला सहज सहज टाकले, आपल्या पत्नीला आणि राजकुमारीला मुक्त केले, त्याने राजकुमारी पद्मावतीला राजाच्या स्वाधीन केले, राजा कीर्तिचंद्र महावीरच्या शौर्यावर धुश आणि त्याने त्याची नैन्यात अधिकारी म्हणून नेमणूक केली.

रमानाथची अक्कलहुशारी

चं बलपूरजवळ हिऱ्यांची आहे, असे जाहीर झाले आणि तांब तांब अंतरावरून रत्नपारखी तेथे येथून पोचते. खणीत करण्यासाठी मजूर आणि हिऱ्यांना पैलू पाठव्यात तरवेज अशी मागसही येथून सधानी गायत एकच गर्दी केली, रहाण्यासाठी गावात घरे मिळणे मुश्किल झाले.

अशातच रमानाथ तेथे पोचला. घन शोधता शोधता त्याचे जोडे झिजले, शेवटी कुठेसे एक असल्याचा त्याला पत्ता लागला. घरमालकाची भेट अशी की महिना भाड पाचशे रुपये द्यावे अन् वर्षाखेर घर खाली करावे.

रमानाथ मालकाला म्हणाला, "मावातल्या दोन घरांपैकी मीही भाड्याने देतो, पण तुमच्यासारख्या माझ्या काही अटी वगैरे नसतात, इथे तर हा सरळसरळ आहे, आता अन् मांगा

की, वर्षाखेर मी घर स्विकारं नाही, तर तुम्ही कराल?"

"यात अन्याय? मला आपल्या घराची कधी गरज पडेल हे काही मांगता येत नाही. मी मोठ्या परिवारातला माणूस आहे. शहरात लहानसा करणारा माझा जावई सहकुटुंब येथून राहू इच्छितोय, अशी बातमी कळलीय मला, म्हणून मी जर आधीपासून सावध न राहिलो, तर नंतर त्रास नाही का होणार? आता आपण एक कागद करू या, करारानुसार घर खाली नाहील, तर तुम्हाला दरमहा दोन हजार रुपये द्यावे लागतील असं निहिणार आहे मी त्यात."

घरमालक गुरूनाथ भुतरादावला बोलला.

रमानाथ काहीमा नाराज होत म्हणाला, "तुमच्या बोलण्यावरून असं वाटतंय, की तुमचा जावई एका वर्षाच्या आत इथे येण्याची शक्यता नाही; कारण तशी शक्यता, तर मला

भाड्याचं घ्यायला तयार आलाच नसता तुम्ही, दरोघर न? थर सगळ्या मत्तर ही तो न भासा, तर पुन्हा घर मलाच देणार तुम्ही, हेही दरोघर न?"

"हो तर ! अगदी आनन्दानं वेईत, तुम्हाला सोडून दसऱ्या कोणाला का देऊ? पुन्हा दुसरा करारनामा करू, कबूल?" गुरुनाथने विचारले. नंतर दोघांनी त्याप्रमाणे करारनामा लिहिला.

रमानाथ सहकटुंब त्या घरात राहू लागला. अकरा महिने आनंदात निघून गेले.

गुरुनाथ एक दिवशी रमानाथला म्हणाला, "तुम्ही दर महिन्याच्या एका ठरायिक तारखेला न चुकता भाडं देता, मी ब्रूश आहे

तुमच्यावर!"

"दुतकं चांगलं घर रहायला मिळाल्याचा मलाही संतोष आहे. आता तर असं वास्तव्य की आपलं गाव विसरून इयंच कायम रहावं," रमानाथही कुशीने बोलला.

त्याचे हे बोलणे ऐकून गुरुनाथ सावध झाला. अन् पावरून म्हणाला, "काय म्हणालात? आपला करार विसरलात की काय?"

"नाही नाही, तुमच्या अटी अगदी चांगल्या लक्षात आहेत माझ्या. का? तुम्हाला घराची गरज पटली की काय? जावयाचं मायच ठरलं इकडे?" रमानाथने विचारले.

"तसं नव्हे, पण पुढच्या महिन्यापासून घरभाडं सहाशे होईल, कबूल असेल तर फळ्या कागद. नाहीतर घर झालो करावं नामणार तुम्हाला," गुरुनाथ स्पष्ट म्हणाला.

गुरुनाथचे हे बोलणे ऐकून रमानाथवर जणू वज्रपात झाला. 'सरा वेळ तो स्तब्ध राहिला अन् स्वतःला सावरत म्हणाला "हा तर मोठाच अन्याय झाला की ! एका वर्षात शंभरची वाढ? पंचवीस वाढवा हवे तर! म्हणजे जमानं खोटावने त्यात जिवन्त आहे असं जाणवेल, तुम्ही माझं ऐकलं नाही, तर भाडं कमी करण्यासाठी मलाही काय करायचंय ते करीन मी."

त्याच्या बोलण्यावर रागावून गुरुनाथ

म्हणाला, "मला सांगायचं, ते सांगितलं मी. पुढे तुमची मर्जी," अन् ताबडतोब तो तेथून निघून गेला.

रमानाथची बायको इतका दोघांचे बोलणे ऐकत होती. ती नवऱ्याला म्हणाली, "जुगाच तक्रार कशाला? सर्शी तर गावान भाड्याची धरं कमीच आहेत. भाडं कमी करणं जमणार नाही तुम्हाला. मुकाद्यानं कागद करून टाका ना!"

आता काय करावं याबाबत रमानाथ विचार करू लागला. आपण जिहून दिलेले करारपत्र त्याने पुन्हा एकदा मीट वाचले. त्याला वाटले आपण एकाद्या चांगल्या वकीलाचा सल्ला घ्यायला. म्हणून तो एका वकीलाकडे गेला. वकीलाने करारपत्र वाचून सल्ला दिला - "जर करारपत्रातल्या अटींचे पालन तुम्हाला करता येजे शक्य नसेल, तर तुम्ही दुसरे एकादे घर पहा नि हे सोडून घ्या."

रमानाथ ने घर तर रिकामं केलं नाहीच, पण भुलट एक महिना अधिकच

दोन हजार रुपये त्यानं; अन् नंतरच करारपत्र लिहून रमानाथ गहारात तपय भाडे देऊ लागला.

"हे करारपत्र माहनाभर अगोदर लिहिलं असतं तर दोन हजार रुपये लावावं ना अनावश्यकच धोदाशे मय जाय. गम आपलं," म्हणाली.

"वेष्टा रेही! जग माझा चनेथी नसत आली तुझ्या. अगोदर मी नंतर असा अर्थ आला असला भाड्यात शंभर रुपये वाढ! मा न राची अट एक महिन्यानंतर गुरुनाथच्या प्राप्तीत पालाशी पाटा झाला. याच आता घरात राहील. जळत मा ममजून-गुजळत तसं केलेय."

त्याच्या या अकलहशरीर हमायें की त्याच्या बायकोला !

भुतावळपण आणि सावकारी

गंधार गावले प्रत्येकी कान सफलतापूर्वक करी. परंतु त्याचा शेजारी रमानाथ याच्या कामात मात्र काही काही चुक होईच; त्यामुळे तो विचारा नेहमी निराश असे.

एकदा साधू गावात आला. लोकांना काही चमत्कार दाखवून त्याने ब्रम्हापैकी नाव मिळवले. किरपेक गावकऱ्यांनी साधूला काही भुषण देऊन त्याच्याकडून आपल्या अडचणी सोडवून घेतल्या.

गंधार म्हणाला, "हा साधू आपल्या गावकऱ्यांना फसवत आहे. खराखुरा साधू असेल, तर त्याला या भुषणांची काय गरज?"

यावर त्याचे मित्र विचारू लागले, "साधू फसवतो आहे, असं तू सिद्ध करून दाखवू शकशील?"

गंधार उत्तरला, "होई 'दाढीचीन की'!"

पण त्याच दिवशी रात्री रमानाथ साधूकडे गेला. गावाच्या शेवटच्या कोपऱ्याशी असलेल्या एका टेकड्याच्या गुहेत साधू रहात असे. रमानाथ तिथे पोचला, तेव्हा साधू झोपलेला होता. असे लक्षात आले की, साधूची दाढी तर नकली आहे! त्याने ती दाढी ओढली, तर ती पटकन त्याच्या आली. साधू यामुळे जागा होता होता रमानाथ पळून गेला.

दुसऱ्या दिवशी साधू गावकऱ्यांशी काही जोलत अमनाना तिथे जावून ओरडू लागला, "अरे, या साधूवर कोणी विश्वास नका ठेवू. याची दाढी नकली आहे, कान रात्री मी ती भुषण आणली."

"नोट बघ निरखून साधूमहाराजांकडे. यांची दाढी अन् मिशाबुद्धा भावून आहेत!" गावकरी रमानाथला म्हणाले.

रमानाथने साधूकडे नोट पाहिले, तर

खरोखरच त्याच्या दाढीमिशा जागव्यजारी होत्या! तो साधूला म्हणाला, "कान रात्री मी ओळखले की तुझ्या दाढीमिशा नकली आहेत. तू झोपेत असतानाच मी एकदम तुझी दाढी ओढली, मी नोट ठेवल्याची तू पुन्हा नवी छोटी दाढी लावून आलायस." अन् त्याने आपला हात पुढे केला.

पण साधूने त्याला पटकन डवळून म्हटले, "अरे जारे! अजाना आहेस म्हणून तुझी ही चुक मी माफ करीन. पण तुला मुळीच समा नाही. तुझ्या हातून काही चुक नये, म्हणून मागं डवळलं. काही वाईट विचारानं प्रेरित होऊन कोणी माझ्या दाढीला हात घातला, परमेश्वर देईल; सर्वनाश होईल त्याचा! तू ज्या बोलतो आहेस, ती दाखव वरं काढून तुझ्या पिशवीतून!"

रमानाथने पिशवीतून काही काहीच हाती लागले नाही त्याच्या! तो एकदम ओरडला, "घोवरा! दगा! या दोघ्यानं जादूटोणा करून नाहीशी केली ती!"

त्याच्या दोलण्यावर कोणाचाच विश्वास बसला. रमानाथ विचारा मान खाली घालून तेथून निघून गेला. वाटेत त्याला गंधार भेटला. रमानाथचा बुद्धास चेहरा पाहून त्याने विचारले, "अरे तरी काय? बुद्धास का तू असा?" रमानाथने घडलेली

सारी हातकत सविस्तर सांगितली.

"हं! साधू धोकेबाज आहे, यात तर काही शंकाच नाही! तो जादुगार असल्यामुळे वाचला. पण आता माझ्या तांबडीतून सुटणं अशक्य होईल त्याला!" गंधार जोलला.

रमानाथने कुतुहलाने विचारले, "तू काय करणार आहेस आता?"

"मला त्याच्यावद्दल बरंच काही समजलेलं आहे. त्याचं नाव आहे पद्माकर अन् तो इन्द्रपुरचा आहे. तो कधी साधू बनतो, तर कधी आणखी काही. त्याला आता इन्द्रपुरला नेनं. तर सगळं खरं भुडबुकीस येईल. तिथं त्याची बायको अन् तीन मुलं आहेत. लोकांना फसवून कमाई

गावकरी त्याला सूप पिटून काढतात अन् तो आपला कट्टर शत्रू बनेल. आपला मुड अंगवायचा प्रयत्न करील पुरे तो. त्याच काय? तो आपला गाव मोडून दुसऱ्याकडे कुठेतरी जाईल अन् तिथंही हाच घडा करील. कुणालाच त्याने फसवू शकू तसे अन् त्याबरोबर त्यालाच म्हायत नसणारा माणूस अनवायचा आपल्याला प्रयत्न करावला हवा. त्याच स्वभावपरिवर्तन घडवायला हवं' तेव्हाच आपले ध्येय माध्य होईल."

दुसऱ्या दिवशी गंधारने साधूनी एकान्तात घेऊन घेतली अन् त्याच्याबद्दल स्वतःला कळलेली मारी हाकित मागितली. साधू आता मात्र चांगल्याच वावरला. 'गंधार म्हणाला, "हे पहा, भिऊ नकोस असा! मी तुझ्या बाबतीत कुणालाच काही मागणार नाही. नू या गावकऱ्यांकडून ज्या भेटी वसूल केल्या आहेत, त्या मगळ्या त्यांना परत करून देऊन की, मी फक्त तुमची परीक्षा घेतली, मला काय करावचंय या समज्याचं?" - अन् मग इन्द्रपुत्रा पत्त जा. यापुढे मत्स्यागर्भ चालून आपले जीवन मुखात जग."

साधूने गंधारचे म्हणणे मान्य केले. गावकऱ्यांच्या भेटी त्याने पत्त केल्या. त्याला माघला मोठ्या आनंदाने निरोप दिला अन् तो आपल्या गावी परत गेला.

हे सर्व पाहून रमानाथला फार वाईट वाटले. त्याने तर खरे तेच सांगितले होते,

पण त्याचा काय उपयोग आला? त्याचे बोलणे कोणा ऐकून न घेता झुलट त्याची चेष्टाच केली. गंधारने खरी गोष्ट लपवून गावाचे हित माघले; साधूचे स्वभावपरिवर्तन घडवण्यात तो सफल आला. त्याच्या या कर्तृत्वामागे होनी त्याची समजून-भ्रमजून काम करण्याची शेती. आता रमानाथनेही हाच पद्धत अवलंबायचे ठरवले. ती योग्य असल्याचे भावीत कायची संधीही लवकरच त्याच्याकडे चालून आली.

रमानाथची आई गौरी ही दुरोज नदीवर जाऊन पशुभर घ्यायचे पाणी आणत असे. त्या दिवशी पाणी आणताना तिचा पाय घसरला अन् मारे पाणी सोडून गेले. शेजारच्या गंगारामला सांगून त्याच्याकडून पशुभर पाणी आणवायचं काम तिने रमानाथला मागितले. रमानाथ त्यासाठी गंगारामकडे जायला निघाला; इतक्यात रमानाथ तिच्या घेते ऐकून घेत असलेला गंगाराम त्याला दिवला. तो सूप कुशीत दिसत होता. रमानाथ त्याच्याशी काही ओळखापूर्वीच तो तेथून पुढे निघत गेला.

रमानाथ त्याच्या मागेमागे जाऊ लागला. थोडे पुढे गंधारवर गंगाराम एका ओपडीत घुसला. रमानाथला आनंदाचे होते, पण नोकर दवाजा बन्द झालेला होता. मग तो फटीतून आज वाहू लागला.

काय आश्चर्य! जे घडे रमानाथला रिकामे

वाटले होते, ते रिकामे नव्हते! ते अर्थोअर्थ नेळाने भरलेले होते. गंगारामने एका छव्यातला कसनामा द्वय पदार्थ ओतून ते घडे पूर्ण भरले. अन् पुन्हा ते भुजतून तो बाहेर आला. रमानाथ पुन्हा लपून छपून त्याच्या मागे चालू लागला. त्याला असे दिसले की तो पूर्णचन्द्र मावकागच्या प्रगत घुसत आहे. आता रमानाथला कळून चुकले की मावकार गंगाराम करवी तेलात भेसळ करायचे काम करतो आहे.

रमानाथ जेव्हा गंधारला भेटायला गेला अन् पाहिलेले सर्व त्याने गंधारला सांगितले. तो पुढे म्हणाला, "आता मी सावध राहीन. नीट बुद्धीचा उपयोग करून तेलात काय

वरतो हा; अन् त्यातून त्याच्या कुटुंबाचा तिथं आरामात अदरनिर्बाह चालतो."

रमानाथने मोठ्या आश्चर्याने विचारले, "तुला कसं कळलं हे सगळं?"

गंधार झुतरला, "कोणत्याही कामात अतावळेपणा करू नये बघ! आन्तपणे नीट विचार करून सावकाशीनं नीट सगळं समजून घ्यावं; म्हणजे मग एकादी अडचण मोडवायला त्रास होत नाही."

भुलाहाने रमानाथ म्हणाला, "तर मग चान असाच! आताच भोषळा फोडू त्याचा?"

पण गंधार थंडपणे म्हणाला, "रमानाथ, अतावळेपणात असं काही करणं बरं नव्हं.

आता गोष्ट सरळ स्पष्ट झाली की सावकाराच्या वाचकोला सणासुदीसाठी चांगली साडी हवी होती. सावकाराने तिला नकार दिल्यामुळे तिने गंगारामला सालूच दाखवून तेलात भेसळ करून साडीसाठी परस्परच पैसे जमवायचे ठरवले. पण दुर्भाग्याने तेलविक्री सुरू होण्यापूर्वीच ते कारस्थान भुचडे पडले.

गायकऱ्यांनी गंधारच्या अकलहुशारीची तारीफ केली अन् ~~आता~~ टोमणे मारले.

रमानाय आता पुन्हा एकदा नाराज झाला. गंधारच्या घरी जाऊन त्याने त्याला ~~हे~~ विचारले, "तू तर म्हणत होतास ~~मी~~ शांतपणे, सावकाशीनं काम करावीत, पण मला कळलेली माहिती तूच माझ्या आधी जाऊन तवर्ना सांगितलीस, अन् लोकांकडून स्तुति ~~आता~~ पेतलीस. शांततं का तुला हे?"

"यात स्तुति करून घेण्याचा शब्द शोभण्याचा ~~आता~~ प्रश्न? गंगारामचं रहस्य ~~मी~~ भुचडून दाखवले. हे मी लोकांना सांगितलेच ना?" गंधार म्हणाला.

"पण सर्व गायकऱ्यांना एकत्र करून तूच त्यांना सावध केलेस ना? ~~आता~~ तारीफ तुझीच झाली, नाच तुझच झालं! मी ते केले असतं तर माझी प्रशंसा नवती झाली?" रमानायने आपले दुःख प्रकट केले.

गंधार हळूच म्हणाला, "मग तूच का

माही सावकऱ्यांना सावध केलेस?" "शहणाच आहेस की? तूच तर म्हणत होतास नं, की मी शांत रहाव, नीट समजून - भुमजून सावकाशीनं काम करावं?" रमानायने जाब विचारला.

आता गंधार हसत म्हणाला, "होय, ही गोष्ट खरीच; पण ही शांत रहायची वेळ नव्हती. भेसळ तेल वापरून किती लोकांचे प्राण घोक्यात आले अमते कोणास ठाऊक? या दुर्घटनेपासून लोकांना वाचवणं, हे कर्तव्य नव्हे ~~मी~~ माझ? म्हणूनच तुम्याकडून गोष्ट कळल्याबरोबर घाबलो मी, अन् धोका पडला. बरोबर आहे की नाही बोल!"

रमानाय म्हणाला, "पण साधूच्या विषयात तर तू ~~आता~~ संयमपूर्वक वागण्याचा सल्ला दिला होतास."

"होय, तेंव्हा आपल्याला शान्त अन् संयमानं रहाणं आवश्यक होतं. साधूला शिक्षा करणं आवश्यक नव्हतं, पण आत्ताची गोष्ट वेगळी आहे. ताबडतोब मगळ भुचड करणं जरूरीच होतं. सावकाराच्या

कारस्थानाचा भोपळा ताबडतोब फोडणंच जरूरीच आहे, ~~आता~~ वाटलं मला!"

रमानायने आता द्रौढ स्वरात विचारलं की, "केंव्हा शांत रहाणं आवश्यक आहे, अन् केंव्हा घावपळ करणं गरजेचं आहे, हे कमं ओळखायचं?"

"म्हणजे विवेक कसा वाढवायचा हेच विचारायचंय नं तुला? तू स्वतःच्या बाबतीत विचार करायच सोडून इतरांच्या बाबत विचार करायला लाग, जे काम करशील, त्यात इतरांचं हित होतंय की नाही याचा विचार कर, स्वतःचा विचार करणं हा स्वार्थ होतो, पवित्र मतानं जो दुसऱ्याच्या हिताचा विचार करतो, त्याला विवेक आपसुकच येतो. कोणत्याही गोष्टीचं विचक्षण तो आपोआप ~~आता~~ लागतो."

रमानायला आता कुठे स्वतःची चूक समजून चुकली. शरमेने त्याने मान खाली घालली. यानंतर प्रत्येक काम तो गंधारचा सल्ला नजरेसमोर ठेवून करू लागला अन् त्यात मफल होऊ लागला.

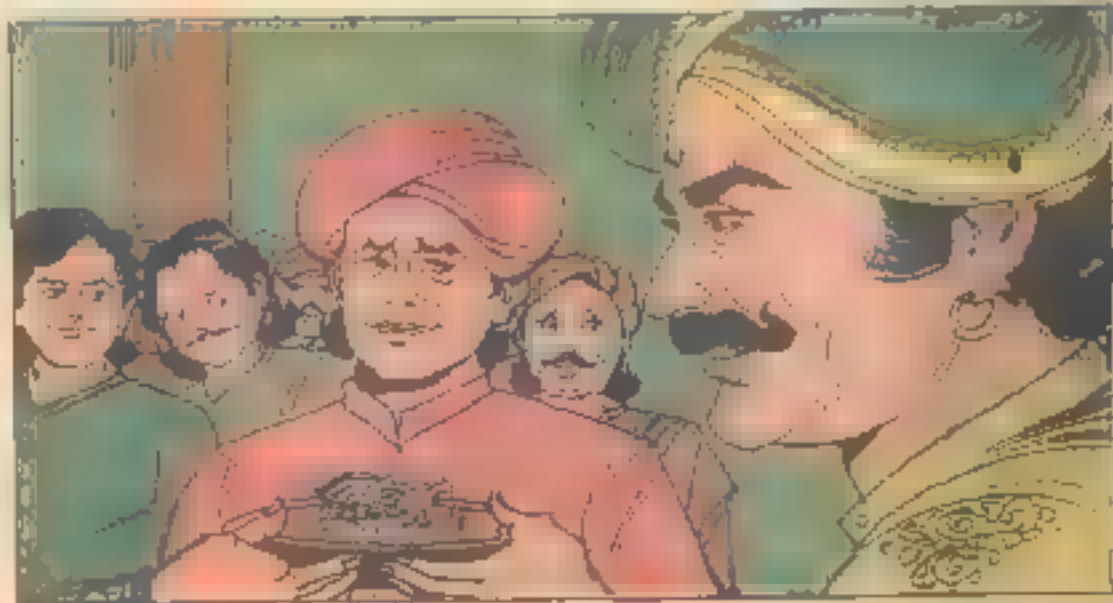
मकररास

ए मोठ्या जमीनदाराच्या दरबारात ~~मोठ्या~~ नावाचा एक दिवाण होता. त्याला संपत्तीचा फार लोभ असे. जमीनदाराचा त्याच्यावर अत्यंत विश्वास होता. ~~विश्वासाच्या~~ आधारवरच तो केवळ शेतकऱ्यांकडूनच नव्हे, तर कचेरीतील कारकून मंडळींकडूनही भेटी-दाखल निरनिराळ्या वस्तु मिळवीत असे. कधी कधी तर त्याला सोन्याचे दागिने सुद्धा भेट म्हणून मिळत.

~~जन्म~~ होता कर्क राशीत. म्हणून त्याच्या वाढदिवशी कर्मचार्यांना त्याला एक सोन्याचा खेकडा भेटीदाखल बहाल केला.

नागभट्टने मोठ्या खुशीने ~~होता~~ सर्व काजूनी पाहिला आणि येणारांची प्रशंसा करीत म्हणाला - "माझी जन्म-रास कर्क ! या राशीत ~~येणारांना~~ सर्वांचे प्रेम मिळते. पांच पत्न्यस सदाहरण म्हणजे मी स्वतः ! या राशीच हेच भक्तत्व आहे, वर ~~मला~~ मला ~~माझी~~ तुम्हा सर्वांना ~~सांगून~~ ठेवतो पुढच्या महिन्यात ~~वायकोचा~~ वाढदिवस आहे. आणि तिची रास ~~मकर~~ मकर ! मकर म्हणजे मगर ! तुम्हा सर्वांना माहीतच असेल."

जमीनदाराने नागभट्टाचे सर्व बोलणे ऐकले. ~~त्याला~~ - "दिव्याणजी, येत्या पीर्णिमेला माझा जन्म-दिन आहे. नशात ठेवा ठं. माझी ~~सिंह~~ सिंह ! ~~भेट-वस्तु~~ देताना हे चांगले नशान ठेवायचं वर का !"

१०

(एकूण ~~समूह~~ समूहवाढात रूपधरना ~~तोड~~ तोड घावे लागले. नावा व आपल्या सार्थीदारांनाही हो सुपना. पण पैसासिमाच्या नदर पोंचल्यानंतर गाय त्याला महाराजा बुद्धिमानकडून ~~अभय~~ अभय ~~आले~~ आले. त्याच्या ननानार्थ ~~निरनिराळ्या~~ निरनिराळ्या कीडांच्या स्पर्धा आयोजित केव्या. नवर जी भेजवानी दिली गेली. त्यावेळी ~~शाचकने~~ शाचकने ~~मोठ्या~~ मोठ्या सोचक पद्धतीने प्रस्तुत केली. ~~ऐकता ऐकता~~ ऐकता ऐकता रूपधरच्या ~~भाषाभाषण~~ भाषाभाषण अमुधारा नदर लागल्या. त्याची ही विचित्र नवस्था पाहून महाराजाने "तु कोण आहेस? कोठल्या ~~रहिल्या~~ रहिल्या आहेस?" ~~धीकभा~~ धीकभा ~~गेल्या~~ गेल्या.) - वागतर

रूपधरने महाराजा बुद्धिमान थाला आपली सर्व हक्कित सांगितली. त्याची कहाणी ऐकून स्वतः महाराज व अन्य सर्व ओलेही आश्चर्यचकित झाले.

महाराजा सर्व अपुपस्थितांना अदेशून म्हणाला. "अपण सर्वजण मिळून याला काहों घेटी देऊ या."

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच ~~भेटवस्तु~~ भेटवस्तु बंदरावर पोचल्या झाल्या. बुद्धिमानने स्वतः

लक्ष घालून त्या सर्व वस्तु नौकेत व्यवस्थित लावून ठेवल्या. त्या दिवशीही राजभवनात रूपधरच्या सन्मानार्थ मोठी मेजवानी झडली.

भोजन संपल्यावर सर्व अपुपस्थितांना अदेशून रूपधर म्हणाला. "महाजनहो ! इतक्या मोठ्या कालावधीनंतर माझी तीव्र इच्छा आता पूर्ण होणार आहे. मी मायदेशी परत जातो आहे. आपण सर्वांनी माझा खूप आदरसत्कार केलात, मला सर्व प्रकारची

मदत देऊ केलीत, मी सर्व आपल्या आयुष्यभर कधी विमरु शकणार नाही.” त्याच्या बोलण्याने सर्वजण फार हर्षित झाले. रूपधरने राणीचा निरोप घेतला. आपल्या दासीकरवी तिने त्याच्यासाठी भरपूर रोट्या व नाल द्राक्षाचा रस बोटीवर पाठवला.

नाव चालवणाऱ्या नावाड्यांनी रूपधरसाठी नावेत विछान्याची व्यवस्था केली. रूपधर त्यावर आडवा झाला. त्याला लगेच झोप लागली. आता लवकरच आपण आपल्या देशात पोचणार व आपले काष्टमय दिवस संपले आहेत या विचाराने त्याचे मन आनन्दाने भरून गेले होते. नाव वायूवेगाने

जान राहिली.

इथाकाच्या किनाऱ्यावर एक गुहा होती. या गुहेत मधमाशांची फोळी होती. गुहेबाहेर भुच भुच दगडां खाव होते. असे मानले जाई की, देवकन्यांचा तेथे संचार असतो. माणसेही गुहेत जाऊ येऊ शकत.

नौका किनाऱ्यावर पोचताच नावाड्यांनी किनाऱ्यावर उड्या मारल्या. गाढ झोपेत असलेल्या रूपधरची झोप मोडणे त्यांना योग्य वाटले नाही. त्यामुळे त्यांनी रूपधरला विछान्यासकट भुचलून जाऊन किनाऱ्यावरील रेंतेंदर ठेयले. नंतर बाकी सर्व सामग्री भुतरवून त्याच्याजवळच व्यवस्थित रचून ठेवून ते आपल्या देशाकडे निघून गेले.

झोपेतून जागा झाल्यावर रूपधरने चहुकडे आपली नजर फिरवली. दाट घुस्त्र्यामुळे आपण कोठे आहोत, हेच त्याला कळेलना. समोरील व्रदर व डोंगर तो ओळखू शकला नाही. दुःखाचा स्वर काढत तो बोलला, “बापरे ! फुत्हा कुठे येऊन पडलो मी? इथे कसने लोक रहातात कुणाम ठाऊक! बुद्धिमान महाराजांनी मला पूर्ण मदत नाही केली. दुसरीकडेच कुठेतरी आणून सोडले !”

रूपधरने सर्व वस्तु सोडून पाहिल्या. सर्वच्या सर्व तिथे होत्या. आपल्या देशाबद्दल विचार करत तो इकडे तिकडे फिरू लागला.

इतक्यात तेथे एक गुरास्ती आला. त्याच्या जवळ जाऊन रूपधर विचारू लागला. “अगदी देवासारखा भेटलास बघ! हा कोणता देश आहे, मांग वरं! इथे कोणत्या प्रकारचे लोक रहातात? एकादे वेट आहे की एकाद्या देशाचा किनारा?”

तुल्य गुरास्ती मुत्तरला, “महाराज, मला वाटते की आपले देश अगदी तुटपुंज आहे. तुम्ही एकाद्या दूरच्या देशाचे नागरिक नव्हेत? कारण आमचा हा देश चांगलाच प्रख्यात आहे. इथाका देशाबद्दल तर दोन नोकही खूप जाणतात.”

रूपधर तसा मोठा चतुर होता. ‘आपण इथाका देशात पोचलो आहोत’ हे ओळखून मनातून तो खूपच खूश झाला. आनन्द चेहऱ्यावर न दाखवता म्हणाला, “हां, हां! कीट वेटांवर हो मी या देशाबद्दल वरच काही ऐकत होत. मी तिथे एका दुष्ट भायसाला मारलं; म्हणून मला तिथून पळून यावं लागलं.”

तो हे बोलत गुरास्ती अद्भुत झाला अन् त्याच्या मागील देवी बुद्धिमती प्रकट झाली. ती म्हणाली, “तुझ्या सारखा चतुर माणूस मी कुठेच पाहिला नाही. स्वरचित गोष्टी सांगणं, म्हणजे तुला हातचा मळच. स्वदेशी परतलास; पण तुझी ही सवय काही सुटली नाही. मीही थोडाफार हुशार आहे हं !”

तुझ्या गमजा नाही चालायच्या । वरं, मोडून देऊ गोष्टी. खरी गोष्ट अशी की, कस होईना, पण मीच तुला तुझ्या देशात आणून पोचवलय, पण तुझ्या सर्व अटवणी आता दूर झाल्या आहेत, अशा समान राहू नकोस. नोंद सावध रहा. तू इथाकाला येऊन पोचला आहेस, हे कुणाला कळू देऊ नकोस.”

“वरच हा माझा इथाका देश आहे? माझा तर विश्वासच बसत नाहीय! तू माझी चेष्टा तर करत नाहीस ना?” रूपधरने विचारले.

“तू मुळी कुणावर विश्वासच ठेवत नाहीस. दुसरा कोणी असता, तर लगेच

केना व हपधरच्या माण्या वस्तु तेथे व्यवस्थित लावून ठेवल्या. गृहेचे द्वार एका मोठ्या शिल्लेने झाकून ठेवून नंतर ती हपधरमह एका झाडाखाली त्याला काही मुचकण्यांमार्गे जमली.

"हपधर, तूला तीन वर्ष काही दुष्ट माणस तुझ्या घरात तळ देवून बसलेली आहेत. तुझचे अन्न खावून तुझ्या नायकोला आपलीशी करायचे काग्याने रान आहे त्यांच. देत आहेत ती विचारीला! चांगला धडा शिकवायची जवानदारी आता तुझीच आहे! पाहण्याचे मन राखत, त्यांना फुमलावत ती मोठ्या जातुरलेने तुझीच वाट पहात आहे."

बुद्धिमतीने वस्तुस्थिती समजावून मागताच हपधर अनुलोळणें म्हणाला, "माने बुद्धिमती, तुझी कृपादृष्टि असेल, तर मी माझीच त्या दुष्टांचा मळार करीन. बोल, आता कळू मी?"

"प्रथम मी तुझें हप बदलून टाकते, म्हणजे तुला कोणी ओळखणार नाही. इतके बदलीन तुला, की पत्न्य तुझी नायको अन मूलगाही तुला ओळखू शकणार नाही. तुझ्या आपली हुकर मभाळणाच्या स्वबाल-दाराकडे जावून त्याच्याबरोबर राहू नाग, ती मध्या तुझी हुकर चारण्यासाठी कावळ्याच्या पहाडाजवळ रहात आहे. मधल्या अवघीत मी तुझा पूज घोरमनी

याला बरी पोचवते. तुझा माईहता कावळ्यासाठी तो सम्राटाकडे गेल्या आहे." बुद्धिमतीने देवी म्हणाली.

यानंतर तिने हपधरला एका वृद्धाचे हप दिने, त्याचे सारे शरीर सुरकुत्यांनी भरून गेले, त्याच्या हातान एक काठी अन झोळा देवून तिने त्याला कावळ्याच्या पहाडाची वाट समजावून सांगितली आणि ती स्वतः अंतर्धान पावली.

हपधर काही जंगले व पहाड पार आपली हुकरे संभाळणाऱ्या स्वबालदाराकडे पोचला. त्याच्या सर्व नोकरात हा स्वबालदारच चांगला विश्वासपात्र नाकर होता. त्याने एका विशाल मैदानात धर वनवने, मैदानाला घेऊन दगडांची एक भिंत भुभी त्यावर त्याने नागफणी निवडंग लावून टाकला. त्यामुळे भिंतीच्या आत कोणालाही सहजपणे प्रवेश करणे अशक्य होते. या रक्षकाच्या रक्षणाखाली एक हगार हुकरे होती. पण आतापर्यंत हपधरच्या घरी रहाणाऱ्या दुष्टांनी त्यापैकी बरीच हुकर घरा मागवून शिजवून खावून टाकली होती. हुकरांच्या रक्षणासाठी चार शिकारी कुशीत तेथे पाठळ्यात आलेली होती.

हपधर पोचला, तेव्हा स्वबालदार स्वतःमाठी चपला शिवत होता. त्याला पाहिल्याबरोबर तिथला कुडी भुंकत त्याच्या रोखाने येऊ लागली. त्याबरोबर हातातला

काठी घाली टाकून हपधर पटकन शमिनीवर बसला. तबथान हुकराचा स्वबालदार तिथे येवून पोचला. हपधरला न ओळखून तो एकदम म्हणाला, "माणसानी, बर जमने, नाकान नमो तुमच्या वनवनाला! नाही तर फाटत काढून असत त्यांना नमस्कार! कशी नर अलिकडे माझी स्थितीही काही फारशी चांगली नाहीय माझा भल्या भनाने मानक विचार आपला देश सोडून दुसऱ्या देशांमधे भटकत फिरतो आहे, काण जाण, त्याच्यावर कसली संकट कोसळत असतील! अन इथे माव रिकामटेड्या, नालाग्रक माणसांची गर्दी त्याच्या घराने बसून आरामात हुकराच्या

मेजवाल्या झोडत आसते, ये बाबा आत घरात, जे काही थोडे अन्न आहे, ते खावून घे, अन् मग आपली हफिकत सांग मला."

रूपधर जोपर्यंत खात होता, तोपर्यंत तो रक्षक आपल्या मालकाचा स्तुतीच करत राहिला. आपले दुःख प्रकट करत त्याने सांगितले की, आपला मालक सम्राटाबरोबर ट्रोजन युद्धात भाग घ्यायला निघून गेला अन् नगर कुठे निघून गेला हेच कळले नाहीय कुणाला ! त्याचे संगळे घोलणे ऐकून बेतल्यानन्तर रूपधर म्हणाला, "अरे तू आपल्या मालकाबद्दल इतकं तोंड फाटोपर्यंत सागत राहिला आहेस; पण तो आहे तरी कोण? मी तर

अनेक देश फिरून आलोय, पण असल्या माणसाबद्दल कधीच कुठे काही ऐकलं नाही! तू नोट त्याचं वर्णन करून सांगितलंस, तर कदाचित् ओळखून मी त्याच्याबद्दल काही सांगू शकेन !"

रखवानदार म्हणाला, "बाबा, तू काहीही सांगितलंस, तरी आईसाहेब अन् धाकटे मालक त्यावर विश्वास नाही देणार, कारण आतापर्यंत अनेकांनी मोठ्या मोठ्या मांगून त्यांना फसवलेय, काही नव्याशा मिळवण्यासाठीच त्यांनी कायकाय सोपं केली! तूही तसल्या माणसासारखा नसशील कशावरून?"

"हं! काही मिळवण्यासाठी तोंड बोलणं हा खरोखरच मोठा नोंचपणा आहे ! पण मी शपथपूर्वक मागतो आहे, ते नोट लक्षपूर्वक ऐकून घे. तुझा या अमावस्येपूर्वीच परत येणार बघ ! त्याच्या शत्रूंचा संहार त्याच्याच हातून होईल. आता मला कसलंच बक्षिस बगैरे नकोय. माझ मागणं खरं निघालं की घेईन मागून मी तुझ्याकडून ते," रूपधर विश्वासपूर्वक बोलला.

"पण अरे वेड्या! आता येणार कोठून तो? तो तर केव्हाच मरून गेलाय. तुझं बोलणं खरं निघालं, तर त्यापरत त्याच्या बायकोला अन् मुलाला दुसरं काय हवं? त्याचा मुलगाही आता त्याच्यासारखाच मोठा अन् वृद्धकाय झाला आहे. त्याच्या

हवाबदारपणाचं जितकं वर्णन करीत, तितकं थोडंच वाटेन." रखवानदार बोलला.

दोघेजण बराच वेळ राहिले. रूपधर स्वतःबद्दल बोलताना म्हणाला, "मी क्रीट देशचा आहे. शत्रूंच्या युद्धात मीही भाग घेतला होता, रूपधरला ओळखतो मी. इतरत्र भ्रमण करत दुसऱ्या एका देशात मी त्यालाही पाहिलं होतं," तरीही रखवानदार विश्वास ठेवायला तयार होईना.

अंधार होता होता रखवानदाराचं नोकर हुकरांसह परत आले, त्याने त्या रात्री आपल्या पाहुण्यामाठी स्वादिष्ट जेवण बनवले.

बाहेर पाऊस लागला, जोराचे वाटे लागले. रूपधर रखवानदाराला म्हणाला, "ट्रॉय युद्धात एवढा काय झालं बागू? एक दिवस आम्ही ट्रायच्या तटामागच्या आडीत पडून राहिलो होतो, त्या दिवशीही आजच्यासारखीच कडक थंडी

पडली होती. बर्फ पडत होतं. माझ्याजवळ पाघरायला चादर नव्हती. मध्यरात्री मी रूपधरला अडचल अन् आपली अडचण सांगितली. तेव्हा त्याला एक अुपाय सुचला, तो माथीदारांना म्हणाला, "मला आत्ताच एक वाईट स्वप्न पडलं, कोणीतरी सम्राटाकडे जावून काही शिपायांना बोलावून आणाचं," लगेच एक माणूस अडून आपली चादर खाली टाकून सम्राटाकडे निरोप सांगायला गेला. तीच चादर घेवून, ती पांघरून रात्र घालवली."

"चांगली गोष्ट सांगितलीस म्हातारबाबा! आज रात्री तुला पांघरायला मीही एक चादर देईन, नकोस." रखवानदार हसत म्हणाला.

त्याने कातड्यांचा एक बिछाना अंधरला अन् रूपधरला त्यावर ओपवले, अन् त्याच्या अंगावर एक कांबळेही पांघरून म्हणून घातले, रूपधर आरामात झोपून गेला.

क्रमशः

त्यांनी रामशास्त्रीला काही विचारले अन् त्याची उत्तरे ऐकून ते म्हणाले महापंडित बनण्यासाठी नव-नवे शब्द निर्माण त्यांचा प्रचार ही केला पाहिजे.

"असे करणारा कोणी पंडित आहे?" रामशास्त्रीने प्रश्न केला.

"माझ्याच गावात कृष्णशास्त्री नावाचे एक पंडित आहेत. कोणत्याही शब्दाचा अर्थ ते सहजपणे मागतात. पण त्यांनी स्वतः रचलेल्या नवीन शब्दांचो अर्थ दुसरे कोणी सांगू शकत नाहीत."

रामशास्त्री उतावलेपणाने म्हणाला - "मग तर मी कृष्णशास्त्रींना अवश्य भेटेन आणि आपल्या पांडित्याची परीक्षा घेईन!"

"मग उशीर कशाळा? माझ्याच बरोबर नल, एक गोष्ट लक्षात ठेव. त्यांच्याशी बोलताना, काही नवीन शब्दांचा उपयोग कर. मग ते तुला आपला शिष्य बनवतील." पाहुणे म्हणाले.

दोघे ही निघाले. वाटेत रामशास्त्री एकाच गोष्टीचा विचार करीत राहिला की कृष्णशास्त्रींशी नाविन्यपूर्ण काय व कसे बोलावे?

कृष्णशास्त्रींना अनुपमा नावाची एक सुंदर मुलगी होती. ते शिष्य म्हणून काही जिज्ञासू होतकरू युवकांना नेहमी आपल्या ठेवीत. अनुपमाच्या जवळ पास अशी काही तरुण संडळी असली तर एकमेकांच्या मजबूततात सर्वांचा विकास होईल असे त्यांना वाटे. कदाचित् अनुपमा एकाद्यावर प्रेम करू लागेल आणि मग तिच्या विवाहाचा प्रश्न ही सुटेल. म्हणून त्यांनी रामशास्त्रीला आपल्या घरातच ठेवून घेतले.

रामशास्त्री आपल्या विद्याभ्यासनातून मग राहू लागला. अनुपमेकडे त्याचे जरा ही लक्ष नसे. आपल्याला काही पाहिजे असले तर तो अनुपमेला करी.

रायभर विश्रुति घेतल्यानंतर दुसऱ्या दिवशी सकाळी कृष्णशास्त्रींना भेटण्याची त्यांची इच्छा होती. अनुपमा म्हणाली - "पिताजी बाहेर गावी गेलेले आहेत, नि त्यांना परत यायला दोन दिवस लागतील."

असत नाराजाने अनुपमेला म्हणाला - "दोन दिवस मी इथं बसून काय करू? माझा तर एकेक सण पुगासारखा चाललाय!"

"इतकं विहायला काय झालं? या दोन दिवसात पुष्कळ काही महत्वाचे शिकता येईल. माझ्या वडिलांनी बनवलेले काही नवीन शब्द जाणून घे!" अनुपमेने शिफारस केली.

रामशास्त्री अभिमानपूर्वक सांगू - "मला कुठल्या अर्थ सहज समजतो. वातापर्यंत मी खूप शिकलो आहे. कृष्णशास्त्रींनी आजपर्यंत कधी जे शब्द वापरले नाहीत, ते मी जाणतो!"

"तुझ्यासारख्या माणसासाठी 'विकृतघ्न' शब्दाची निर्मिती झालेली आहे!" असे म्हणत तो तेथून निघून गेली.

विकृतघ्न हा शब्द रामशास्त्रीला अगदीच नवीन वाटला. तो विचार करू लागला या शब्दाचा अर्थ काय असावा. जेव्हा त्याच्या काही येईना तेव्हा त्याने अनुपमाला बोलावून विचारलं - "बाता तू मला कुतघ्न ऐवजी विकृतघ्न म्हणालीस. अडाणी माणसंच असल्या विचित्र शब्दाचा वापर करतात. तू मला हे वाग की मी तुझ्या दुष्टांने कुतघ्न कमा झालो?"

असत यांकून अनुपमा म्हणाली - "तू जसा घरी जालास, तशी मी तुझी सेवा केली. तू काही दिसायला मोठा सुंदर

आहेस अस नाही, तरी ही मी तुझ्या मींदर्याची तोंड धरून प्रशंसा केली. याबद्दल कुतघ्नते दाखल तू मला काय दिलास? माझ्याकडून सेवा करून घेतलीस, पण माझ्या मींदर्याचावत एक शब्द बोलला नाहीस. म्हणजे माझ्याबद्दल तू काही जाणत नाहीस. मी किती शिकलेली आहे हे तूला माहीत नाही. माझ्या ज्ञानाची तू कधी परीक्षा घेतली नाहीस. मी केवळ तुझी सेवा करण्याच्या योग्यतेची आहे असे तूच आपल्या तोंडाने म्हणालास. तू माझा अपमान केलास. मी तुझी जी सेवा केली, तिच्याकडे संपूर्ण दुर्लक्ष केलेस. तू विकृतघ्न आहेस!"

मला विकृत घन म्हणावंस' माझ्या शब्दकोषाला हा शब्द नाही, केवळ उपकार जो विमलतो, त्याला म्हणून म्हणून 'ग्राहिजे.' रामशास्त्री म्हणाला, "तुला तुमचे कुतूहल म्हणून पुरेसे नाही. चिन्ताया त्रिनिध म्हणतात, मयांना विकृत म्हणतात, त्याप्रमाणे कुतूहलासाठीही तुझ्या मारक्या माणसाकरता 'विकृत घन' शब्द निर्माण केला आहे." अनुपमा म्हणाली, "आता रामशास्त्री या शब्दाचा अर्थ माणण्यासाठी गंधारपणे विचार करू लागला. कारण या शब्दाची निर्मिती माणसांसाठीच होती, मग विचार करून ही गंधारपणे अथवा त्याच्या नजारात उरना.

शेवटी निरुपायाने त्याने अनुपमेलाच या शब्दाचा अर्थ विचारला. "आपल्याला महापंडित म्हणवतोस, आणि हा शब्दाचा उपयोग मी तुझ्याच माठी केला. तुला सम आहे नाही हे? उपनिषदात मागितलेय महापंडित मुद्रा स्वतःच हल साणत माही. म्हणून मला तुला विरुप व्हल मागितलेच पाहिजे. आपल्या हाक्यापुढे ठवून माझ्या वडिलांनी या उपयोग केला." आणि अनुपमेने विरुपची मागायला मुहूर्तात केली, विरुप एका गावातला गरीब शेतकरी होता. एक शेत स्वस्तात विकून जात होतं, म्हणून ते घरेदी करायची आली, पण कुठे होते? शेजारच्या रामने त्याला पैसे दिले, काही दिवसांनी विरुपला शेतात एक डबोल मापडलं, त्याने लगेच शेतचं कर्ज परत फेडलं, त्याच वेळी रामच्या मुलीचं लग्न झालं, रामने विरुपला घोरं कर्ज मागितलं, विरुपने नकारार्थी उत्तर दिलं - "गरीबांना कर्ज देऊ नये, गरीबांनी आपलं शोधण पाहून पाय पसरवेत, पातच त्यांचं कल्याण असत!" दिवशी विरुप शेतात काम करीत असताना त्याला माप चावला, शेजारच्या शेतात काम करणाऱ्या श्यामने नावडतोच त्याला आपल्या खांद्यावर बटाकलं आणि

मांत्रिकाकडे घेऊन गेला. मांत्रिक म्हणाला - 'थोडा उशीर झाला तर हा मेलाच असता.' दुसऱ्याच दिवशी घराच्या परमात श्यामला माप चावला, त्यावेळी विरुप तिकडून चालला होता, त्याला ही वार्ता समजली, तो म्हणाला - 'श्यामला उचलून घेऊन जाण्याइतकी ताकत माझ्यात नाही.' कोणी म्हणाले - 'निदान मांत्रिकाला थोडापुन आणण्याचे काम नरो कर.' वावर विरुप म्हणाला - 'मी तर काही महत्वाच्या कामासाठी दक्षिणेकडे निघालो आणि मांत्रिकाचे घर उत्तरेकडे.' मला मांत्रिकाकडे येणार नाही." वायको विरुपला म्हणाली - 'तुम्ही माझ्या तयऱ्यापाशी थांबा, मी जाऊन मांत्रिकाला घेऊन येते,' पण विरुपने याला ही नकार दिला आणि ती तिथून निघून गेली. मांत्रिकाला कोणाकडून तरी बातमी मिळताच तो धावत-पळत श्यामकडे आला आणि त्याने त्याचे प्राण वाचवले. विरुप व्हलच्या या दान्दी घटना ऐकून रामशास्त्री म्हणाला - "खरोखरीच विरुप मारक्या माणसासाठीच 'कुतूहल' शब्द जन्मला आहे!" अनुपमा म्हणाली - "कुतूहल नाही, विकृत घन!" "विकृत घनला काही अर्थच नाही, केलेली, मदान जो विमलून जातो, तो

कुतूहल नसा जायला परतला त्याला कुतूहल नाही. मगल कुतूहल-एकाच भाळच मणी." रामशास्त्रीने आपला तर्क मांडला, "मी मागून गोट तुझ्या लढाल शायची नाही. स्वताच जा नि विरुपला भेटून ये." अनुपमाने सह्या दिला. रामशास्त्री गावात गेला, तो नांकांना विचार लागला की विरुपचं घर कुठे आहे. एवढ्यात त्याला आपसात भाडणारी दान माणस दिसली, एक पुरा महा फट उंचीचा होता, दिसायला पेलवानासारखा दिमत होता, दुसरा ठेगणा आणि दुय्यल होता, पैलवान ठेगण्याला मारायच्या इतात होता, पण गस्त्यावरील उण्या ही त्याला आडवीत नकन.

मला रामशास्त्री मध्ये पडला नि त्याने पैलवानाला विचारले - "अरे, तुम्ही कशासाठी भांडत आहात?"

पैलवान रामशास्त्रीला म्हणाला - "महाराज, हा काल नवीस बुडत होता, तेव्हा याला वाचवायला गावातला कोणी पूडे सरसावला नाही, आपल्या प्राणांची पर्वा न करता मी याला वाचवले! आज हा रस्त्यात दिसला, तेव्हा मी त्याला विचारले - "तुझी तब्येत कशी आहे?" गुरगुरत हा मला विचारतो आहे - "असं काही घडलंच नाही, आणि घडलं असेल तर मला आठवत नाही!" मी काय याला पैसं यांडेच मागितले? माझी एवढीच अपेक्षा होती की

हा प्रेमाने दोन शब्द बोलेल, उलट माझी यट्टा करीत हा लेकाचा म्हणतोय - "शक्तीमुळे पैलवानांची बुद्धि धष्ट होते, तू जगदी जिवंत उदाहरण आहेस, तू केवळ मूर्ख माणूस आहेस!" ठीक आहे, मी महा बुद्धिहीन आहे. नाहीतर याना काय करायला कशाला धावलो असतो? याला पथेच्छ पिटून चांगला धडा मी शिकवणार आहे!"

रामशास्त्रीला परिस्थितीचा उलगडा झाला. हा ठेंगणा माणूसच विरूप असावा असा हा त्याने अंदाज केला, तो पैलवानाला म्हणाला - "हे पहा, तुमच्यात बुद्धिमत्ता आहे नि शारीरिक बळ ही आहे, या मामत्याचा उपयोग असल्या करणं व्यर्थ आहे, या जगाल कधी ही भाश्चन नाही हे तुम्ही जाणताच, अशा परिस्थितीत आपण उपकार केलेत म्हणून त्याच्याशी अधिक कशासाठी वाडवीत आहात? मला तर वाटतं हा मोठा वेदांती माणूस आहे, त्याच्या प्रत्येक कृतीत काही तरी रहस्य दिसतंय! मी त्याच्याशी बोलून त्याची सर्व माहिती मिळवतो, आणि मग आपण मविस्तर बोलू."

रामशास्त्रीच्या चेहऱ्यावरील तेज आणि त्याची बोलण्याची पद्धत पाहून पैलवानाने विरूपता सोडून दिले, तेव्हा रामशास्त्रीने विचारले - "तुझेच नाव विरूप का?"

विरूप म्हणाला - "तुजं माझ्याशी काय काम हे माहीत नाहीय, मला वाटतं मी कोण हे तुला तू कोण हे मला माहीत नाही आणि ते जाणण्याची माझी इच्छा पण नाही." आणि तो तेथून विघ्न घेला, एक दीर्घ निःश्वास सोडून रामशास्त्री घरा परत आला.

अनुपमाने विचारले - "बेटला का विरूप?"

"बेटला आणि मी त्याच्याशी बोललो सुद्धा." शास्त्री म्हणाला, नंतर त्याने अनुपमाला सगळं मविस्तर मागितलं - "विरूपला शिबी देण्यासाठी नसला कुतूहल शब्द पुरेसा नाही, म्हणूनच कृष्णशास्त्रीनं विकृतज्ञ शब्दाचो रचना केलो असावा, या शब्दामुळे त्याच्या बद्दलची कुतूसेत भावना चांगली व्यक्त होते, शब्दात ती गरिमा आहे ती मोठी तार्किक आहे!"

"शब्दाचे अर्थद्वार आणि गारीपणा जरी तुला समजला असला तरी अजून त्याचा संपूर्ण अर्थ तुला समजला नाही वाटत!" अनुपमा हसत म्हणाली.

तेव्हा ब्रॉहेल्डन आलेल अनुपमाचं बडोले रामशास्त्रीला म्हणाले - "पांडित्याच्या कावणीत अनुपमेची तर तुला येणार नाही हे आता तुझ्या सधाल आले असेल, कारण कृष्णशास्त्री नावाचं कोणी माणूस इथे नाहीच, तुला नि अनुपमेला जवळ आणण्या

साठी मी कृष्णशास्त्री निर्मिना.

बोलणं ऐकून रामशास्त्री त्याच्याकडे पहातच राहिला, गरा वेताळाने तो अनुपमाला म्हणाला - "हा विकृतज्ञ शब्द मला महान होत नाहीय, शमा कर मला!"

वेताळाने आपली मोष्ट संपवली, आता आपल्या शका करीत वेताळाने रामा विक्रमादिन्याला विचारले - "राजा, कोणत्याही भाषेला व्याकरणाचे नियम असतात, त्याचे अतिक्रमण करणं इष्ट नसते, स्वतः पंडित नसताना आपल्या पांडित्याबद्दल कोणी गर्व केला तर त्याला विपंडित म्हणायचं का? रामशास्त्री नहानपणापासून पंडित होता, अशा पंडिताला विकृतज्ञ

अर्थहीन विशेषण वापरून अनुपमाने त्याला
नामच नाही का दिला? यात तुला काही
आश्चर्य नाही वाटत? आणि पाहून
आश्चर्याची गोष्ट ही नाही का कि
रामशास्त्र्याने अनुपमाने म्हणायचे - "हा
विकृतधन शब्द मला म्हणून होत नाही, ~~म्हणून~~
कर," अनुपमा पांडित्याच्या वाचतोत ~~म्हणून~~
रामशास्त्र्याहून भरस होती? मारीत असून
ही जर माझ्या या शंकांचे समाधान तू कर
नाहीस, तर त्याचा काय परिणाम होईल ते
तुला ठाऊकच आहे."

रामान उत्तर दिले - "रामशास्त्री न
अनुपमा याच्या पेकी कोण मोठा पंडित हा
प्रश्नच उद्भवत नाही. रामशास्त्री महान
पंडित आहे, मंदार आहे, म्हणून अनुपमाने
प्राची मला केले, पण रामशास्त्र्याने तिची
मनात उपेक्षा केली, कृष्णशास्त्री आणि
अपण यांच्यात महापंडित काण हे
जाणण्याच्या प्रयत्नात ना मग राहिला.
रामशास्त्री अनुपमवर नेहमी चिडत असे.
रामशास्त्री शास्त्रात पंडित आहे, पण त्याचे

लोकज्ञान अल्प हे अनुपमान म्हणू लागले,
म्हणून एक सुनिश्चित योजना बनवून तिने
~~म्हणून~~ विरुध्दा भेटायला वाठविले.
विरुध्दा कृतधनता पाहून ही रामशास्त्री
आपल्यातील दोष समजू शकला नाही.
आपल्यावर केलेले उपकार जो काही काळ
विमरतो त्याला कृतधन म्हणावे अशा
अनुपमाची धारणा आहे. जो दुसऱ्याचे इतके
केलेले उपकार विमरतो तो विकृतधन!
म्हणून रामशास्त्रीसाठी तिने या नवीन
शब्दाचा उपयोग केला, जवळ तिने हे स्पष्ट
कर की कृष्णशास्त्री नावाचा कोणी पंडित
नाहीच आणि रामशास्त्री शब्द आपल्या मूर्ख
कथांसाठी अति ममतेने नाही, तेव्हा
रामशास्त्रीच्या ज्ञानात आल की अनुपमेशी
~~म्हणून~~ केलेले ~~म्हणून~~ कृतधनार्थीने आहे,
आणि म्हणून ~~म्हणून~~ तिची श्रमा मागणारी."

राजाचे हे समर्पक उत्तर ऐकून वेताजाच्या
मनातील शंका का गेली आणि वेताज
नदर होऊन ती त्याच्या जाळून उरली.

आधार : म्या कुमारीची एक कथा

किनाऱ्यावर - ४

जंजीरा ते गोवा

आलेख : नीता चित्र : गीतम मेन

जंजीराच्या दक्षिणेला भाविथो तटांच्या भव्यावर होमलेल्या
नीचे बसलेले आहे. ~~म्हणून~~ इवण ही म्हणतात. ममदीकितानाच्या
अनन्यता अनेक गदिगात एक पमिद्ध मीटर आहे. काळानुसार
मूर्ति परावर्तित पातून जवळच्या टांगरावर नाथान. या
होमरांची नावे आहेत अशा, विष्णू, महाभूता आणि पार्वती.

हरिहरेश्वराच्या दक्षिणेला काळ्याट्या किह्या नाते.

अठराव्या शतकात भवता नोमतापनि ~~म्हणून~~ आणि उरता

ममता पावपर प्रथवा पुढासगडी ~~म्हणून~~ जवळ. मग

: ३५६ मध्ये मराठा शासकांनी जाणकार ~~म्हणून~~ आहे।

इगजाना दिसा, आणि त्याच्या मातृशब्दात

कलागिरीच्या दक्षिणेकडील भविषा किह्या नाथान।

नाथानम वेगळा, अशा रीतीने इगजाना पश्चिम

~~म्हणून~~ अगोदर जाणकार शब्द आपला योजना

पात्र रोवता, शिवाजीने वेगळा किह्यावे नते ~~म्हणून~~

हेवले - विजयदूर्ग।

मुमुगिद्ध मराठा राजनीतिज्ञ

नाला फडणवीस यांचा जन्म

जाणकारांच्या दक्षिणेकडील वेता श

विशाला आला.

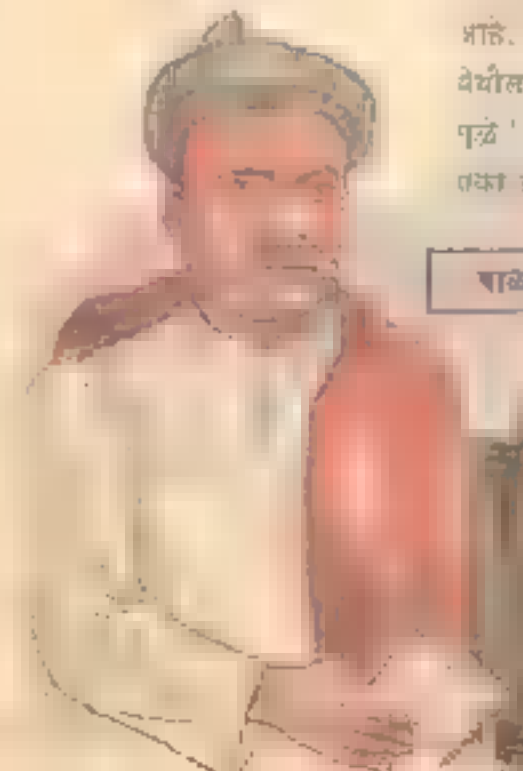
नाला फडणवीस

वाल्मीकी भाग

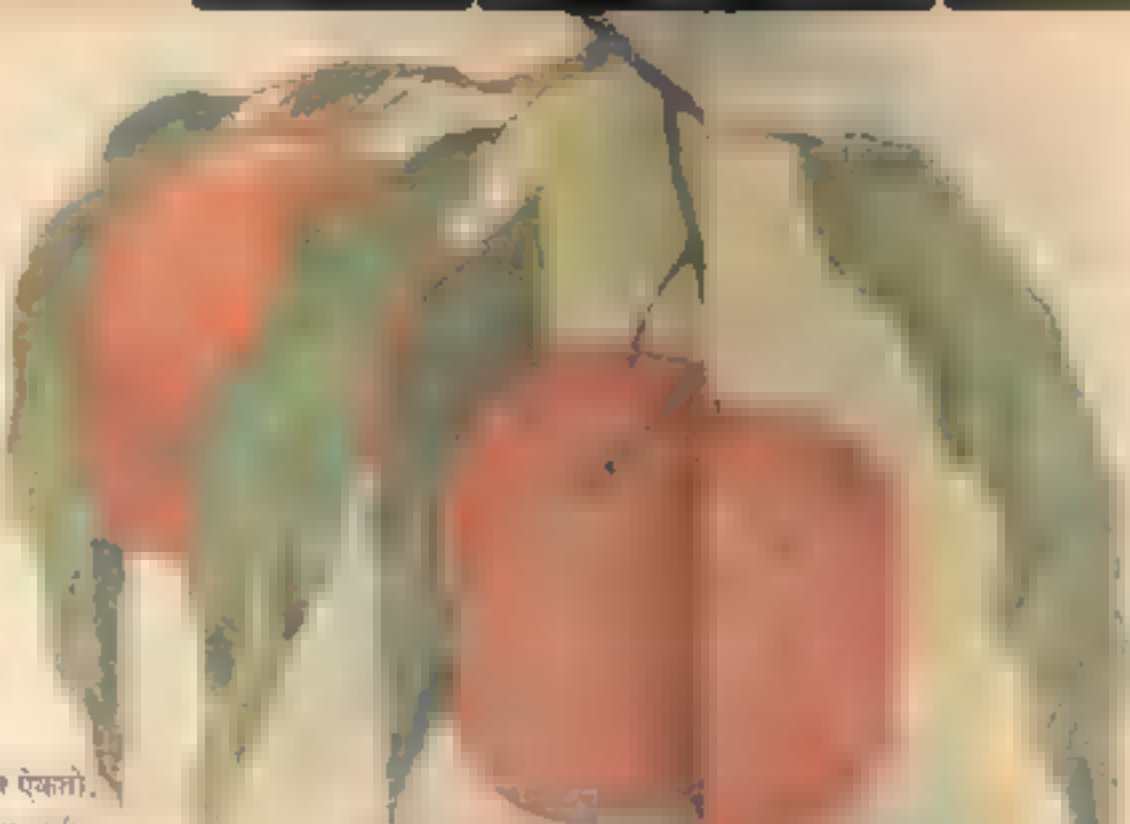

प्राचीन काळां वा भागात **कोकण** महत्त्वाचे बंदर होते. परिघाटना अथवा पालेपाटने, हे अनेक शतके समुद्री व्यापाराचे प्रमुख केंद्र होते, हे द्राणकोटच्या दक्षिणेला होते आणि चौचाच्या शतकापर्यंत दक्षिण कोकणातील एक प्रमुख बंदर होते, येथून इराकची लढी आणि भूमध्य-समुद्री देशांशी व्यापार चाले. नंतरच्या काळात दक्षिण **राष्ट्रकोट** देशावरून याचे नाव वागोळ ठेवण्यात आले. दक्षिण रेल हा वनात संचार करणारा रेल आहे असे म्हणतात. **राष्ट्रकोट** दोन पाचवीय स्तरांचे आहेत - अनेक शतकांपूर्वीची एक मधोमध आणि पुसटे समुद्र-सपाटीवरील **राष्ट्रकोट** नंदिकाळ मंदिर. **राष्ट्रकोट** कोकणाला या शीताने बांधलेले अन्य मंदिर नाही. चंद्रिकाळ मंदिर ई.स.न ५५० ते ५७०च्या दरम्यान बांधले गेले.

अतिशक्ते अभेदिनेच्या एकाच कपनीबाबत आपण अनेक ऐकतो. ही कपनी **राष्ट्रकोट** मध्ये एक गीत-निर्मिती **राष्ट्रकोट** स्थापित करीत आहे. याचून महाराष्ट्राचा बीज **राष्ट्रकोट** होईल.

राष्ट्र गंगधर दिक्षक

अतिशक्ते तळ आणू

दक्षिणेकडे आणमी **राष्ट्रकोट** असायलर आहे. गणपतिपुळे. कोकण-फिन्त्यावरील **राष्ट्रकोट** काय काम समजोव आहे. **राष्ट्रकोट** कायू, **राष्ट्रकोट** आम्हांची गुण आहे आहेत. येथील गणपति मंदिरावरून गासच नाच पडले गणपति पुळे. **राष्ट्रकोट** मंदिरातील गणेश-मूर्ति **राष्ट्रकोट** अर्थपूर्वी जवळच्या एका डोंगरात प्रकर झाली असे येथील लोक सांगतात.

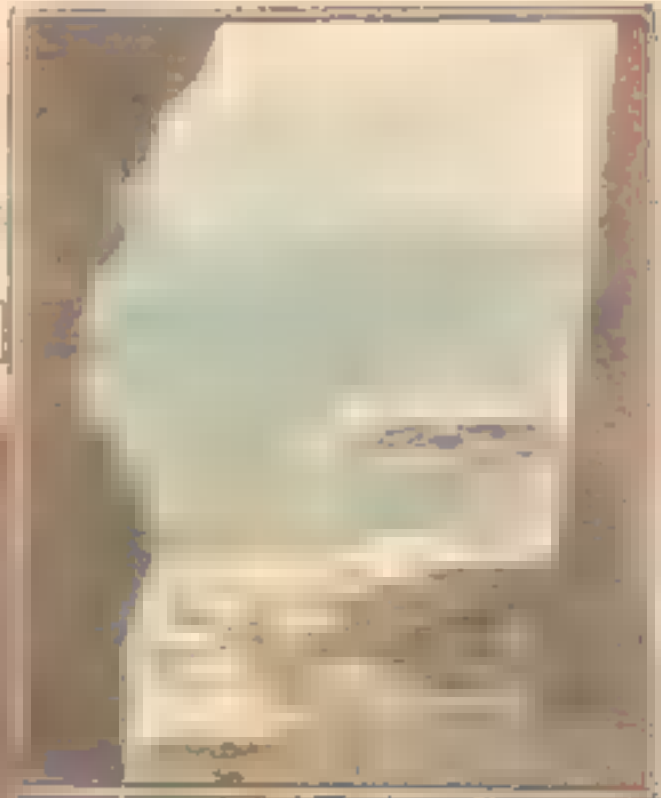
विशेष म्हणजे चतुर्थीच्या दिवशी नाच-नाचून लोक गणपतीच्या रंगांमार्फत येतात. त्या दिवशी उपाम करतात आणि राजांचे चन्द्र-दर्शन करून मोदक साजून **राष्ट्रकोट** गोहतात. तावुळाचे पत्र, मारल व गूळ याचा उपयोग **राष्ट्रकोट** मोदक हे पक्कान्न बनते.

कोकणाला सर्वत्र लाभल्ल रंगाची फळे देणारे कोंकण वृक्ष आहेत. त्या फळांपासून **राष्ट्रकोट** आकर्षक रंगाचे आंबट-गोड सरबत बनवतात. **राष्ट्रकोट** बनवून प्राण्यावर फळाच्या सालींमार्फत मीठ लावून दहा दिवस उन्हात सुकविताना आणि अमसुने बनवतात. आमटो व भाजीत चिंचेप्रमाणे अमसुले ही उपयोगात आणली जातात.

विजयदुर्ग

राष्ट्रकोट आपल्या देशात आपल्याची जाडे सर्वत्र आहेत. पण रत्नागिरीच्या आपण आपल्याची गोष्ट काही देगळीच. रत्नागिरी **राष्ट्रकोट** कोट आहे. यथे इथले आपण आपले आणि लोकमान्य **राष्ट्रकोट** टिळक यांची जन्मभूमि म्हणून आला आप प्रसिद्धि मिळाली आहे. २३ जुलई १८५६ रोजी लोकमान्यांचा जन्म त्या घरात झाला **राष्ट्रकोट** त्यांचे एक स्मरण **राष्ट्रकोट** आहे.

रत्नागिरीपासून दक्षिणेकडे काही **राष्ट्रकोट** विजयदुर्ग नावाचा समुद्री

बंद होत, पण आज २ मंड आणि चार पाक-कुर्त्याही प्रसिद्ध आहे. नारळच्या दुधाने शिजवलेली मासळी आणि कोकणाचे फुले पाशिवाय भातवणी भोजन पूर्ण होत नाही. पाशिवाय येथील मंत्रांप्रमाणे लाज-पदार्थ म्हणजे दहे-मागुली. मागुली म्हणजे मसालेदार मासाचा रस.

समुद्र किनाऱ्यापासून थोड्या अंतरावर शिवाजीचा एक समुद्री किल्ला आहे. शिवाजीने आपल्या व्यक्तिगत देखरेखीसाठी तो बांधला असे म्हणतात. याचे नाव सिंधुदुर्ग ! येथे एक शिवाजीचे मंदिर पण आहे. संपूर्ण देशात हे शिवाजीचे एकमात्र मंदिर आहे. या मंदिरात दगडात कोरलेली शिवाजीची मूर्ति आहे. या मूर्तीच्या शीर्षावर चांदीचा मुकुट ठेविलेला आहे. जेव्हा जेव्हा प्रभूंनी हा चांदीचा पंथ काढून घेतला तेव्हा मोठ्याचा पंथ काढला. एक कुडीत कुणवडी दगडाच्या एका शिखरावर शिवाजीच्या हात व पायाचे अक्षर अक्षर सुरक्षित ठेवले.

१२-मागुली

महाराष्ट्राच्या समुद्र-किनाऱ्यावर दक्षिणतम टोकावर एक वेगळी, उगळ्यापासून उगळी आहे. पूर्वी हे फार मोठे व्यापारी होते. येथून नारळ, भोमपाद, गुळबरी काकडा आणि याच गुळबरी निर्यात होत असे. कारण किनाऱ्यावर समुद्री मत्स्य लुटमार करीत असत. सन १९६४ व २०१२ मध्ये दरम्यान समुद्री शक्ती वेगळ्यात अनेक वेळी लुटमार केली. सध्या आणि भोगल येथे दोन्ही अक्षरपाळा लागून येथील पकळ हाकले.

येथूनच थोड्या थोड्या टाकल्या नि जाऊन याच कालकास समुद्र-किनारा आहे. येथील मुख्य मंदिर आहे - काम, नारळ, काकडा व चांदी, येथे दोन्ही साली व रामशर्मा यांची येथील मंदिरात मुख्य प्रसिद्धी आहे.

शिवाजीची मूर्ति

सिंधु दुर्ग

वृत्ति आणि प्रवृत्ति

राजा प्रतापवर्माच्या दरबारात विविध क्षेत्रांतले निष्णात पंडित होते. त्यांच्यापैकी एक वैद्य शब्दंतरी होता. धन्यतरा कुटुंबातील रोगांचा निःकिस्म अग्रणी सहज करत असे. राजपरिवारातील मंडळी त्याला नेहमी आदर देत. वेळी त्यांनी त्याला भारी किमतीच्या वस्तु भेटोदायित दिल्या. प्रतापवर्माच्या दरबाराने रामशर्मा नावाचा एक आभू कवि पण होता. तो आपल्या कवितांचे वाचन करून दरबाराचे मनोरंजन करी. त्याच्या त्याच्या साहित्याचे ही दर्शन होत असे.

एकदा शेजारच्या राज्यातील काही कवि-मंडळी प्रतापवर्माकडे आली. राजाने गर्वाचे यथोचित स्वागत केले. प्राकृतिक अन्वान्ध्यामुळे रामशर्मा त्यावेळी तिथे नव्हता. राजा प्रतापवर्माने एक कवि-मंडळी नेमवून आणविले.

या समवेताने राजाची नगळ्यामुळे राजा प्रतापवर्मा अमळ निराशा झाला. आलेल्या कवींनी आपापल्या सर्वोत्तम कविता राजास मुनवल्या आणि नंतर त्यांना राजाला प्रार्थना केली - "महाराज, आपल्या दरबारातील कवि रामशर्मा यांच्या प्रतिभेबद्दल आम्हाला खूप आहे. त्यांचे स्वास्थ्य ठीक नसल्यामुळे आज या संमेलनात भाग घेऊ शकलेले नाहीत. त्यांचे काही शिष्य येथे असतीलच. त्यांच्या कविता ऐकण्याचे भाग्य आम्हाला लाभेल का?"

राजाच्या आज्ञेवरून दोन-तीन कवींनी आपल्या कविता ऐकवल्या. पण प्रतापवर्माच्या इष्टीने कोणाच्या ही कविता विशेष उल्लेखनीय नव्हत्या. उदास प्रतापवर्माकडे पहात शब्दंतरी म्हणाला - "राजन्, मला ही काव्याची अभिरुची आहे. आपला संमति असून नर या संमेलनात मा

कधी समजलन नव्हतं!"

धन्वंतरी नम्रतापूर्वक म्हणाला - "समा करा महाराज, मी वैद्य-वृत्ति करीत असलो, तरी माझ्या प्रवृत्तीनुसार मी काव्य-रचना करीत असतो. माझ्या फुरसतीच्या वेळात मी काव्याबाबत चिंतन करतो, आणि जमेल तेव्हा काव्य-रचना करतो. कृपा करून आपण मला कोणी मोठा कवि समजू नये!"

प्रतापवर्माला हे पटल नाही, आणि तो म्हणाला - "आपल्या प्रवृत्तीनुसार जो वृत्ति पसंत करता तोच आपल्या कामाशी लागू राहू शकतो. आपण वैद्यकीय पेशातील निवृत्त कवि आणि काव्य-रचनाच करायची - आपलं हित आहे."

धन्वंतरीला नाइलाजाने राजाच्या सहा मातावा लागला. काही दिवसांनी राजाच्या पाठीला एक फोड आला. धन्वंतरी शंजराच्या राज्यात भरलेल्या कवि-संमेलनात भाग घेण्यासाठी गेला होता. त्याच्या जाहीर शिष्यांनी राजाच्या फोडावर इलाज करण्याचा प्रयत्न केला, पण कोणी ही वेदना दूर करू शकला नाही.

रामशर्मा राजाच्या वेदना पाहवेनात. तो राजाला म्हणाला - "मला वैद्यक-शास्त्रात थोडी गति आहे. आपल्या फोडावर मी काही इलाज करू का?"

पंडितन अवस्थेत राजाने आश्चर्याने रामशर्माकडे पाहिले आणि अमळ

अविश्वासाने होकार दिला.

रामशर्मा धावत घरी गेला आणि आपल्या परमातून एक वनस्पति मुळासकट उपटून आणला. तिचे तुकडे-तुकडे करून ते पादुकावर वाटून देतले. हा लेप राजाच्या फोडावर लावून त्याने पट्टी बांधली.

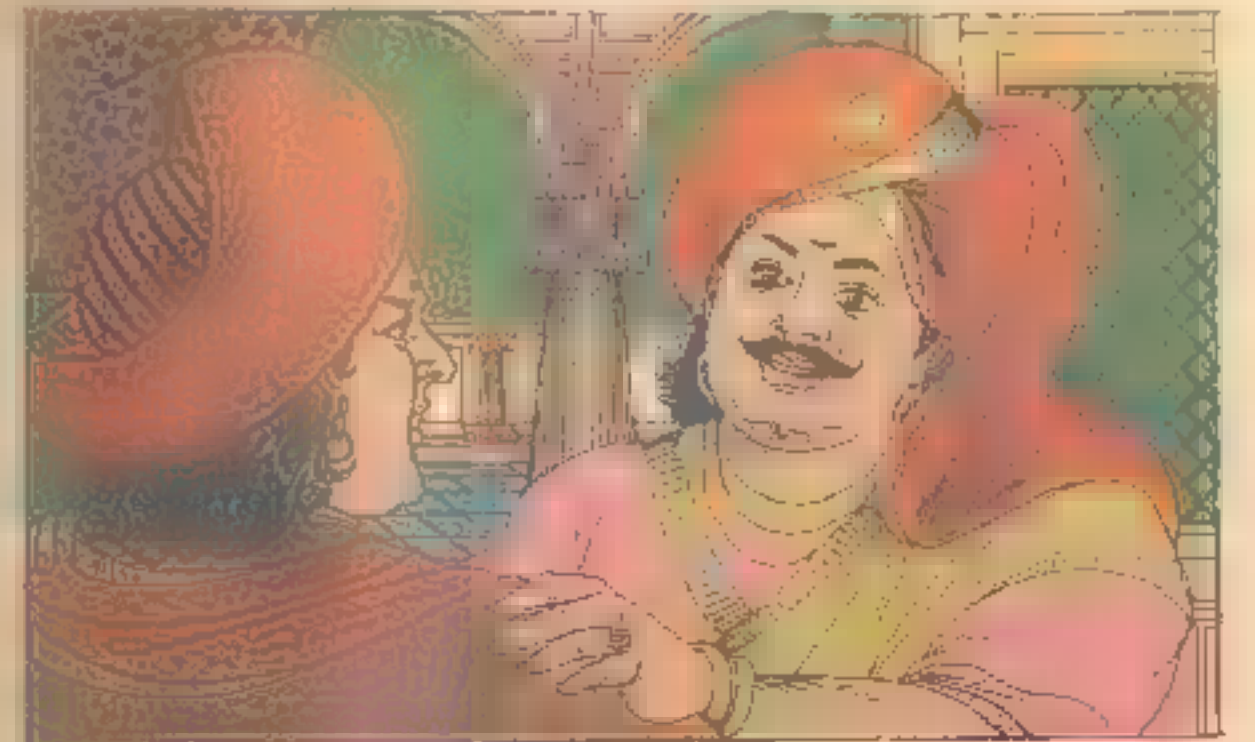
आणि आश्चर्याची गोष्ट अशी की दुसऱ्याच दिवशी फोडातून निचरा आला. तो बसून गेला. राजाच्या वेदना थांबल्या. तो सडखडात बरा आला. रामशर्माला आतिथ्य देऊन म्हणाला - "वैद्यक शास्त्राचे आपले आम प्रश्ननाथ आहे. इधून पुढे कविते रचत बसून आपल्या वेळेचा दुरुपयोग करू नका."

तेव्हा रामशर्मा म्हणाला - "जशी

आपली इच्छा, महाराज! आपल्या घराच्या परमात सर्व औषधी वनस्पतींचे मी लावलेल्या आहेत, मी जेव्हा राजवाड्याच्या परिसरात असतो, तेव्हा मतत काव्य-विषयक चिंतन करीत असतो. पण घरी गेलो की माझ सवे लक्ष न्या वनस्पतींकडे केन्द्रित प्रालेन असतं."

"सग आतापर्यंत तुम्ही हे सांगितले नाहीत" आता तुमची काव्य गुंथाळून ठेवा आणि वैद्य-वृत्तीत चालू ठेवा." प्रतापवर्माने थड्या दिला.

काही दिवसांनी तरुण कवींचा एक गट प्रतापवर्माच्या राज्यात आला. राजाने कवि-संमेलनाची व्यवस्था केली. धन्वंतरी अजून शिवाऊ कवि होता, म्हणून राजाने त्याला

आपल्या काही कविता गादर करू."

प्रतापवर्माने अणभर आश्चर्याने धन्वंतरीकडे नजर टाकली आणि म्हणाला - "हो, हो, जरूर!"

धन्वंतरीने आपल्या काही जडबड कविता संमेलनात गावल्या. त्या विविध विषयांवर होत्या. त्याच्या कविता ऐकून पाहुण्या कवींनी जोर-जोरात टाळ्या वाजवल्या.

प्रताप वर्माने शंजराच्या राज्यातील कवींच्या घरोघर धन्वंतरीचाही मन्मान केला. ते सर्व निघून गेल्यावर राजाने धन्वंतरीला विचारले - "तुम्ही एवढे प्रतिभासंपन्न कवि असाल हे आजपर्यंत मला

या संमेलनात ~~आज~~ घेऊ दिला नाही.

या वेळीं रामशर्मनि कवींच्या प्रश्नांची उत्तरे सहज सहज दिली आणि त्यांनी विचारलेल्या कूट-प्रश्नांची ही समर्पक उत्तरे दिली आणि आपल्या पांडित्याने त्यांना यक्ष करून टाकले. राजाला ही याचे मोठे आश्चर्य वाटले.

एक आठवड्या भरात प्रतापवर्माचा चार वर्षांचा मुलगा आजारी पडला. राजाने रामशर्माला बोलवले, त्याने निरनिराळ्या शडी-चुटी देऊन तीन दिवस उपचार केला, पण मुलाचा ताप काही उतरला नाही.

धन्वंतरीला ही वार्ता समजलाच ~~आज~~ राजाकडे आला. आपल्या बैलीतून त्याने एक गोळी काढली आणि ती राजकुमाराला दिली. तामाभरात त्याचा ताप उतरला. नंतर जाणशी दोन गोळ्या देऊन त्याने मुलाला पूर्णपणे बरे केले.

प्रतापवर्मा आश्चर्यचकित झाला. त्याने मंत्र्यापुढे आपली शंका व्यक्त केली. मंत्री राजाला म्हणाला - "महाराज, धन्वंतरीने

अभ्यास केला वैद्यकीचा. पण त्याची प्रवृत्ति काव्याकडे झुकते! त्याचप्रमाणे रामशर्मा प्रतिभासंपन्न कवि आहे, पण त्याचे वैद्यकावरही प्रेम आहे. पण याचा अर्थ असा नाही की प्रवृत्तीनुसार आपण जे करतो त्यात निष्णात असले पाहिजे. कारण वृत्तीचा संबंध बुद्धीशी आहे आणि प्रवृत्तीचा संबंध मनाशी ! बुद्धि आणि मन यांचा योग्य समन्वय करून सफलतापूर्वक आपल्या क्षेत्रात प्रवीण बनणे फारच योग्यांना जमते. ~~ही~~ मामर्थ्य ज्यांच्यात असते, त्यांची उदाहरणे आहेत - धन्वंतरी आणि रामशर्मा !"

आता आपली चूक राजाच्या लक्षात आली. त्याने दोघांना बोलवून घेतले आणि म्हणाला - "आपल्या प्रवृत्तीला अनुसरून जी वृत्ति आहे ती निवडा आणि त्यात प्रवीण ~~हो~~ असा ~~हो~~ मी तुम्हा दोघांना दिला होता. पण आता मला आपली चूक समजली. तुम्ही आपापल्या वृत्तीनुसारच काम करावे. फुरसतीच्या वेळात आपल्या प्रवृत्तीनुसार काम करायला हरकत नाही."

तलाठी चंदन

शंभापुराचा तलाठी आता म्हानारा आला. म्हणून त्याने आपले तलाठ्याचे काम आपला भोळा मुलगा चंदनकडे सोपवले. तो चंदनला म्हणाला - "गावच्या नदीला पूर आला, तरी तलाठ्याच्या घरात पैशांचा पाऊन पडतो असे म्हणतात. आणि ते खरे ही आहे. परंतु नरकाच्या तिजोरीत हलत घालणे खरे नव्हे. स्वयंपाकघरात वावरणाऱ्या छोटीय छोट्या उंदरांप्रमाणे गरीब शेतकऱ्यांच्या जिवावर आपल्याला नगायचंय ! धीमंत शेतकऱ्यांशी वैर पत्करण आपल्या हिताचं नाही. गरीब शेतकऱ्यांना मदत करायची, आणि त्यांच्याकडून मदन पण घ्यायची. ही तरिवरची कसरत आहे चघ. सरकारी अधिकार्यांचा रोष ~~आपल्या~~ होणार नाही याची पण खबरदारी आपण घ्यायची. हा सगळा विचार करून जेवढा पैसा कमवता

येईल तेवढा कामवायचा. अशा रीतीने ~~आपण~~ राहून काम केलेम तर उत्तम तलाठी होशील !"

चंदनने मुकादद्याने बहिलांचे सर्व बोलणे ऐकून घेतले. काही दिवसांनी शत्रुघ्न ~~आपल्या~~ एक शेतकरी चंदनला भेटायला आला. त्याला आपली एक एकर जमीन विकायची होती. म्हणून तलाठ्याने एकदा आपल्या जमिनीची मोजणी करावी व काही बाकी नमल्याबाबत निहून द्यावे अशी त्याची इच्छा होती. यामुळे खरेदी करणारा निश्चितपणे जमिनीचा मूद्रा करील ~~आपल्या~~ आपल्या व्यवहारात काही अडचण येणार नाही असा शत्रुघ्नचा विचार होता.

चंदनने या जमिनी मंडधित हिशोबाची वर्दी पाहिली. शत्रुघ्नने सगळी रक्कम दिल्याची नोंद तर त्याला मापडेता. पण पावल्या एकर सगळ्या केलेल्या होत्या.

चंदनने खूप डोके खाजवले, पण असं झाल असावं हे वाही त्याच्या नशात घेईना, गेली चार वर्षे शत्रुघ्न सतत देत आला आहे आणि थक-वाकीच्या यादीत मात्र त्याचं नाव आहे !

चंदनने आपल्या वडिलांना ही गोष्ट सांगितली, म्हातारे वडील जोरजोरात हसत म्हणाले - "अरे, हीच तर तलाठ्याची कला ! केवळ शत्रुघ्नचीच गोष्ट काय घेऊन बसलास ? अन्य अनेक छोट्या छोट्या शेतकऱ्यांची नावे तुला थक-वाकीच्या यादीत सापडतील. पण भूषण नि रंगा सारख्या श्रीमंत शेतकऱ्यांनी अनेक वर्षे कराची रक्कम दिली नसली, तरी त्यांची

नावे तुला थक-वाकीच्या यादीत मिळायची नाहीत. थक-वाकीच्या यादीत ज्यांची नावे आहेत, आणि त्यांनी ज्या रक्कम दिलेल्या आहेत त्यांची वेरीज करून होणारी रक्कम श्रीमंत शेतकऱ्यांकडून वसूल करावयाची आहे. शत्रुघ्नासारखे गरीब शेतकरी नियमितपणे आपला कर भरणा करतात, ते मोठे प्रामाणिक आहेत. त्यांना आपल्याला पावती तर द्यावीच लागते, जे श्रीमंत शेतकरी आपला कर देत नाहीत, त्यांची आपल्यावर सरकारतर्फे दवाब पडू नये अशी इच्छा असते. म्हणून ते तलाठ्याला देत राहतात. आपल्याला मिळतात, म्हणून तलाठी आपल्या हिशोबाच्या वह्यात असं दाखवतो की त्यांनी कराची रक्कम भरलेली आहे, आणि त्यांच्या कडून काही थक-वाकी येणे नाही. शत्रुघ्न सारख्या गरीब शेतकऱ्यांकडून पावल्या आहेत, पण थक-वाकीच्या यादीत आपण त्यांची नावे दाखवतो, सरकारा अघिकाऱ्यांनी विचारले म्हणजे आपण त्यांना सांगतो - 'विचारे गरीब शेतकरी हलाखीमुळे वेळेवर कर देऊ शकत नाहीत, त्यांच्यावर फार जबरदस्ती करणे बरे नाही.' सोटेच सांगून अघिकाऱ्यांना ही थोडी चिरो-मिरी द्यायची. तलाठ्याच्या कामाचे हेच तर रहस्य !"

चंदनला हे सगळं बरोबर वाटलं नाही.

हे तर घोका देणं झालं. त्याने शत्रुघ्नच्या शेताची मोजणी केली आणि काही वाकी नसल्याचे लिहून दिले. व्यवहार पूर्ण झाल्यावर चंदन म्हणाला - "आमचे आजोबा-पणजोबा यांना कशाची दवात नव्हती. आता जमाना आहे. श्रीमंत शेतकरी आणि जमांदार व्यसमाधीन होत आहेत. हळू हळू दिवाळबोर चालले आहेत. आम्हाला सुद्धा जर भरपूर वेतन मिळालं असतं, तर तुझ्या सारख्या गरीब शेतकऱ्यांकडून कशाची अपेक्षा केली नसती !" शत्रुघ्नने खरीददात्या नमस्कार केला व तो निघून गेला. त्या दिवसापासून थक-वाकीच्या यादीत चंदनने शत्रुघ्नच्या ऐवजी

भैरवचे नाव लिहायला सुरुवात केली.

अशा रीतीने दोन-तीन वर्षे गेली. वडिलांच्या मार्गदर्शनानुसार चंदन तलाठ्याचे काम करीत राहिला. दिवस चांगले गेले. अकस्मात चंदनचे वडील वारले. दहम-संस्कार झाल्यावर अस्थि गंगेत दिसर्जित करण्यासाठी त्याला काशीला जावं लागलं. काशीला जाण्यापूर्वी त्याने आपले तलाठ्याचे काम आपल्या जावयाकडे सोपवले.

चंदनच्या नाव होतं तो मोठा दुष्ट होता. त्याला वाटलं की दिवसांपुरत आपल्याकडे आलेलं काम पकं व्हावं. श्रीमंत शेतकऱ्यांना तो भेटला आणि हिशोबातील रहस्य त्यांना

सांगत म्हणाला - "आमच्या हिशोबा प्रमाणे तुमच्यापैकी कोणी आता कर देण्याची आवश्यकता नाही. गरीब शेतकऱ्यांनी जो कर दिला आहे, त्याच्या पावत्या त्यांच्याकडे आहेत, पण हिशोबात मात्र त्यांची नोंद नाही. अर्थात हा दोष चंदनचा ! आपण मला सहकार्य दिलेत तुमचे भले होईल !"

बऱ्याच शेतकऱ्यांनी दिली. महिन्याभरात चंदन परत आला तेव्हा गावात हाहाकार माजलेला त्याला दिसला. बघाने दबडी पिटवली होती - "ज्या लोकांनी कर भरलेला आहे, त्यांनी आपापल्या पावत्या घेऊन यावे. जर कोणी कर न भरल्याचे मिळाले, तर त्याचे शेत जम जाईल."

आपल्या नावावर थक-बाकी आहे हे ज्या शेतकऱ्यांना समजले, त्याला फार वाईट वाटले. त्यांनी चंदनकडे जाऊन विचारणा केली. सर्वांना शांत करीत चंदन लपून-लपून श्रीमंत शेतकऱ्यांना नेटला आणि

म्हणाला - "बघानच्या दुसऱ्या कानातच तुम्ही आज कुश दिसताहान ! काही महिन्यांपूर्वी पुर आला होता तेव्हा तुम्ही जम भावला होतात. माझ्याकडून विचर घेतले होते. केवळी लावलेल्या आहेत. मरकरी अधिकऱ्यांकडून तुम्ही आर्थिक सवलती पण मिळवल्यात. मी वगळून सांगितली तर सर्व जण मरकरीत मापदान याची कल्पना आहे का तुम्हाला ? माझी नोकरी गेली तर बाऊ छऱ, मला त्याची काही नाही. पण तुमचे नुकसान आणि मानहानि होईल हे नशात देवा नोंद !"

श्रीमंत शेतकरी या वचकीला ध्यावले. त्यांनी सर्व गावकऱ्यांची एक बैठक घेतली आणि तक्रारदारांची तोंड भरून पळसा केली. त्यांच्या धार्मिकपणाची तारीफ केली.

श्रीमंत शेतकरी चंदन नेकटाने वाकला. पण तो अधिक मावध झाला. श्रीमंत नि गरीब शेतकऱ्यांचा हिशोब तो व्यवस्थित ठेवू लागला आणि एक चांगला तलाठी म्हणून प्रसिद्ध झाला.

महाभारत

आरकेत धाकण्याने राज्यकारभाराची मगळी जबाबदारी वसुदेवावर सोपवली आणि अर्धसज करत असलेल्या राजसूय याच घेण्यासाठी तो विविध रत्ने, धन-धान्य त्यादींसह राजधानी इन्द्रपथ या धर्मराज कृष्णाला म्हणाला. "राजसूय यज्ञ पूर्ण करण्यासाठी आम्हाला तुझ्या मदतीची फार गरज आहे. यज्ञाच काम मूळ करावयाची मला परवानगी दे किंवा तू स्वतःच तो पूर्ण कर."

कृष्ण म्हणाला, "धर्मराज, यज्ञ कर. माझ्यावर सोपवलेली ती मी पूर्ण करीन."

कृष्णाच्या या बोलण्याने धर्मराज फार पमत्त झाला. सहदेवाला बोलावून त्याने

यज्ञाची करवली आणि त्यात भाग घेण्यासाठी चारही वर्णांच्या लोकांना आवाहन केले. नकुलला बोलावून तो त्याला म्हणाला, "हस्तिनापुरात जाऊन तू भीष्म, धृतराष्ट्र, विदुर, द्रोण, कृपाचार्य, अश्वत्थामा, दुर्योधन त्यादींला आमन्त्रण देऊन बरोबर ये."

सहदेवाने मोठ्या दळताने गाराची व्यवस्था पूर्ण केली. नकुल हस्तिनापुरातून सर्व कौरव प्रमुखाना बरोबर घेऊन आला, सर्व पाहुण्यांना धर्मराजाने राजसूय यज्ञाची माहिती देऊन तो पूर्ण करण्यासाठी त्याचा सहयोग व आशिर्वाद मिळवले. दानधर्माची जबाबदारी कृपाचार्यावर सोपवण्यात आली. तर सांजन व्यवस्था वृशामनाला करावया सांगितली.

अश्वत्थामाने ब्राह्मणाच्या आदरसत्काराचा भार भुचनला, अन् राजे लोकांच्या सत्कारामागे लागला. अश्वत्थामाने पाहुण्याकडून येणाऱ्या भेटी स्वीकारून त्या तीट ठेवण्याचे काम दुर्योधनाकडे आले. एकूण सर्व कामे जो तो ठीक करत आहे किंवा नाही, कुठ काही कमतरता तर नाही ना, हे पाहण्याचे काम वहीलध्याच्या भीष्म-द्रोणांवर सोपवले गेले. अशा प्रकारे कामे सर्वांना वाटून दिल्यावर धर्मराजाने यज्ञदीक्षा ग्रहण केली.

जितके लोक तिये जमा झाले होते त्या सर्वांची राजसूय यज्ञाबरोबरच मयमभा पहाण्याचीही इच्छा होती. राजेलोक अपार भेटी घेऊन आले होते. याग जोपर्यंत चालू

राहिला, तोपर्यंत ब्राह्मण-भोजनही न थांबता चालू राहिले. यज्ञाचे समापन सोड्या वाटने साजरे झाले. शेवटी भीष्म धर्मराजाला म्हणाला, "स्नतक, ऋत्विज, सद्गुरु, इष्टजन, राजे व इन्द्रियांचे मग्नवयक पूजनीय मानले जातात. याच्यात सर्वश्रेष्ठ व्यक्तीची अग्र-पूजा तुला हवी."

यावर धर्मराज भीष्माला म्हणाला, "पितामह, याच्यात थोडा कोण याचा निर्णय आपणच करायला हवा. मी त्या महान् व्यक्तीला अग्रपूजेचे अर्घ्य देईन."

जरा विचार करून भीष्म उत्तरला, "या राभेत अग्रपूजेयोग्य एकच व्यक्ती, म्हणजे कृष्ण हाच आहे. तेव्हा अगोदर त्यालाच अर्घ्य दे."

पितामहाच्या आज्ञेचे करत धर्मराज सहदेवाला कृष्णाला अर्घ्य घ्यायला सांगितले. कृष्णाने सवर्ष श्री गोष्ट मान्य केली.

परंतु शिशुपालाने या निर्णयाला विरोध दर्शवित धर्मराजाला म्हटले "धर्मराज, इथे अनेक राजे व अन्य मन्माननीय व्यक्ती अश्वत्थामाने आहेत. असे असताना तू या यादव कृष्णाला अग्रपूजेचा अर्घ्य कसा काय देत आहेस? हा कोणी बडोनिघारा योडाच आहे? हा काय तुम्हा लोकांचा आचार्य आहे का? कि कोणी महान् ऋत्विज? त्याच्यात असे कोणते गुण आहेत, कि त्यालाच 'योग्य' म्हणून निवडलय? तुला सह्य देणाऱ्या भीष्मांना अर्चित व अनुचित याच्यातला फरक कळत

नसावाम वाटतंय. कृष्णाचीच अग्रपूजा करायची होती, तर इतक्या साऱ्या राजांना बोलवायची गरजच काय होती? त्या सर्वांचा हा अपमानच नव्हे का? मोठा प्रतापी किंवा पराक्रमी आहेस असे समजून काही आम्हां तुला कर दिलेला नाही. तू धर्मपरायण, सत्यव्रती अन् साम्राज्यभार संभाळायला लायक आहेस. या विचारानंच तो दिलाय. पण आताच हे कुकर्म करून तू केलेलं सगळं खद्दयात घालवल्यस, आपल्या कीर्तीला काळं फासलंस बघ!" क्रोधाने लाल झालेला शिशुपाल आपल्या परिवारासह मंडप सोडून जायला निघाला.

त्याच्या मागे धावत धर्मराज म्हणाला, "थांब शिशुपाल ! अमा सोडून जाऊ

नकोस. तुझं हे असलं बोलणं अर्चित नव्हे. अन्यायपूर्ण बोललास तू ! पितामह भीष्मांसारख्या वृद्धाचा असा करणं अर्चित नव्हे. कृष्णाच्या बाबत त्यांना तुझ्या पेक्षा अधिक माहिती आहे. तुझ्यापेक्षाही मोठे लोक इथे अश्वत्थामाने आहेत, पण त्यांच्यापैकी कोणीही आपला विरोध दर्शविला नाहीय, मग तूच एकट्याने असले आरोप कसे काय केलेस?" समजावणीच्या आवाजात असे बोलून धर्मराजाने शिशुपालला शांत करायचा केला.

आता भीष्म धर्मराजाला म्हणाले, "कशाला त्या दुष्ट शिशुपालासमोर गप्पावया करतोस? जाऊ दे त्याला बाहेर." तेथील सभामंडपाना अद्देशून ते म्हणाले, "हा

विघ्न आपू शकणार नाही. तितकी शक्तीच कृष्णाच्यात नाही. शिशुपालाची वेळ मरली आहे. म्हणूनच त्याला असली दुर्बुद्धि भुवलीय."

आता तर शिशुपालाचा स्वतःवरील तावा अविबातच सुटला! भ्रांष्मांना संजोवून तो अद्वातदा बोलू लागला. कृष्णालाही तो रूप अपशब्द बोलत राहिला. त्याची निन्दा केली. शिशुपालाचे बोलणे ऐकून भीम एकदम चवताळला.

रौद्ररूप धारण करून, दातओठ धात तो शिशुपालाच्या दिशेने सरकू लागताच भ्रांष्मांनी त्याला अडवले.

नंतर भ्रांष्मांनी भीमाला शिशुपालाचा जन्मवृत्तान्त सांगितला. शिशुपाल तेव्हा त्याला तीन डोळे व चार हात होते. गाडवासारखा रक्तच तो जन्मला. त्याचे अष्टावक्र पाहून त्याची माता मात्वती व पिता दमघोष घाबरेलून त्याला फेकून देणार होते. पण इतक्यात आकाशवाणी झाली की, "आपण हे मूल फेकून देऊ नका. हा महापराक्रमी निपजेल. आता याची मृत्युवेळ नाहीय. मारून टाकणारा अगोदरच जन्माला आलेला आहे व आपल्या घरी तो वाढत आहे."

आता सात्वतांच्या मनात पुत्रमोह जागा होवून आकाशवाणीला तिने विचारले, "कोण मारणार आहे याला?"

आकाशवाणीकडून उत्तर मिळाले. "ज्याच्या मांडीवर ठेवल्या नंतर या बाळाचे शास्त्रीचे अवयव गळून पडतील, त्याच्याच हातून याचा मृत्यु घडेल."

तेव्हा पावून सात्वतां भेटायला येणाऱ्या पन्वेकाच्या मांडीवर आपल्या बाळाला ठेवून पाहू लागली.

अशातच एकदा बलराम व कृष्ण चेदिपुरला आले व थोडा वेळ राजा गोष्टी करत राहिले. नंतर ते अंतःपुरात आभूत सात्वतांनाही भेटले.

सुभारतीची बोलणी झाल्यावर तिने आपले बाळ बलरामाच्या मांडीवर ठेवले अन् नन्वर भुवन्नून कृष्णाच्याही हाती दिले.

कृष्णाने आपल्या मांडीवर ठेवल्याबरोबर त्याचा अनावश्यक डोळा व हात नाहीसे झाले. सात्वतांना कळून चकले की आपल्या पुत्राचा मृत्युही कृष्णाच्याच हातून होणार आहे. तिने कृष्णाला विनवले की, त्याने या बाळाच्या हातून पटे चकाना शमा करावी.

कृष्णाने तिला वचन दिले की, "मी याचे शंभर अपघात पोटात पालन."

भीष्मांनी सांगितलेला हा गोष्ट ऐकूनही शिशुपाल त्यांना शिष्यासाथ देतच राहिला. नंतर कृष्णाला अद्भुत तो म्हणाला, "अरे, पृष्ठ कर ना माड्याशी! मी तुला मारून टाकत नाही, तोवर हा म्हातारा भीष्म अमाच

काहीतरी बकबक करत राहोस. तुला मारून टाकून मी याची धमेई जिरवतो वष! नंतर या पांडवांनाही पाहून घेईत, पांजी अपमान केलाय आम्हा सर्वांचा! तुझी पूजा केल्याच्या अपराधाची चांगली शिक्षा करणार आहे मी त्यांना!" अशा प्रकारे बराच वेळ शिशुपाल तोंडाला येईल ते बडबडत राहिला.

कृष्ण इतका वेळ शांतपणे सर्व काही पहात गेवत होता. त्याचा महत्तशक्ती जेव्हा संपला, तेव्हा तो अस्थिर नाकांना म्हणाला, "आपण सर्वांनी याच आकषण पिकून आहेच. हा माझा मामेभाऊ असूनही याने आम्हा यादवांशी रूप गैरवर्तणूक केली; आमचं रूपम नुकमान केलंय. आम्ही जेव्हा

दिलेल्या वचनामुळे भावही गप्प राहिलो. तो धर्म हाता माजा !"

कृष्णाचे हे बोलणे ऐकून विकटपणे हसत शिशुपाल बोलला. "कृष्णा! जो वधू मी पसंत केली, तिच्याशी तू लग्न करून मोकळा झालास! अन् तोंड वर करून सांगायला तुला लाजही नाही वाटत? निर्लज्ज कुठचा ! गोष्टी तर अशा करतोयस, की जसा काही तुझ्या दयेनेच मी जगतो आहे! मी मुळीच भीत नाही तुला, तू काय करायचं असेल ते !"

त्याबरोबर कृष्णाने आपले सुदर्शन चक्र हातात घेतले. शिशुपालाच्या दिशेने ते सोडून दिले. चक्राने शिशुपालाचे भस्तक घडावेगळे केले अन् तो धराशायी झाला. शरीरातील तेजसत्त्व बाहेर पडून कृष्णाच्या शरीरात जाऊन मिळाले. हे पाहून सर्वजण आश्चर्यात बुडाले !

धर्मराजाने नंतर शिशुपालाची भत्त्यक्रिया करवून त्याच्या मुक्ताचा राज्याभिषेक घडवला. राजसूय यज्ञ पूर्ण झाला अन् धर्मराजाने स्नान पंजरीपोटी संगता केली. सर्व राजांनी आता सम्राट बनलेल्या धर्मराजाचे अभिनन्दन करून आपापल्या स्थानी परत जाण्यासाठी आज्ञा मागितली.

धर्मराजाने त्या सर्वांचा अर्चित मत्कार करून नंतर सीमेपर्यंत स्वतः जाऊन त्यांना निरोप देण्याची आपल्या वधूंना आज्ञा केली. यानंतर कृष्णही द्वारकेला निघून गेला. पण

प्रागज्योतिषपुरावर हद्दा केला होता, तेव्हा याने द्वारकेत प्रवेश केला अन् आग लावून भागूवार्डसारखा पळवून गेला. भावही ऐताक पर्वतावर विश्रान्तीसाठी गेलो असताना हा तिथे उपस्थित आला. काही जणांना याने ठार केले अन् काही नायका पळवून घेऊन गेला.

माझे पिता वसुदेव अश्वमेध यज्ञ असताना त्याने यज्ञाच्या वारूचं अपहरण केले. ऋष्याहनाच्या पत्नीलाही हा अुचलून घेऊन गेला. याला हविर्मणीशी विवाह करायचा होता; पण ते जमलं नाही त्याला.

हे सारे अन् असेच आणखी कित्येक अन्याय आणि अनाचार याने केले आहेत, पण मारामा

मयसभा पाहण्याच्या तीव्र इच्छेने दुर्योधन मात्र शकुनीसह तेथेच राहिला.

एके दिवशी महर्षी व्यास धर्मराजाच्या ममेत आले. आपले शंकानिरसन करून घेण्यासाठी धर्मराजाने त्यांना विचारले. "राजसूय यज्ञाच्या वेळी शिशुपालवध झाला. एकाद्या भुत्पाताचा संकल नव्हे?"

"होय, भुत्पातच आहे. याचं फळ तेरा वर्षांनी दिसेल, त्यावेळी क्षत्रियांचा खूप संहार होईल." कृष्णद्वैपायन व्यास म्हणाले.

हे ऐकून धर्मराज दुःखाने व्याकुळ झाला. अर्जुनाने धीर दिला.

मयसभा पहायला भुत्सुक असलेल्या दुर्योधनाची मात्र फार मानहानि झाली. पाणी नसलेला भाग जलमय समजून तो आपली वस्त्रे भुचलून धरून चालत राहिला; अन् भुलट कोरडी जागा समजून चालत असताना त्याची वस्त्रे भिजून चिंब झाली. ते पाहून भीम, अर्जुन, नकुल, सहदेव, द्रौपदी आणि सेवक सेविका हसू लागले. धर्मराजाला जेव्हा हे समजले, तेव्हा दुर्योधनाचे मन

दुखावू नये म्हणून त्याने दुर्योधनाला दुसरी वस्त्रे दिली.

तरी नंतरही दुर्योधनाचा चेळोवेळी अपमानच होत राहिला. भुघडा दरवाजा समजून तो त्यातून पलिकडे जाऊ लागला तेव्हा त्या जागी असलेल्या भित्तीवर त्याचे डोके आपटून टेंगूळ झाले.

एका ठिकाणी जमीन समतल होती, पण तेथे चढ समजून दुर्योधनाने चढाथचा प्रयत्न केला, अन् त्याने माहाय नमस्कार घातला ! मयसभा पाहून लुटायच्या विचाराने आलेल्या दुर्योधनाला ती काट्यासारखी सनू लागली!

ईर्ष्येने तो जळू लागला. धर्मराज सम्राट बनला, त्याला लोकोत्तर अशी मयसभा मिळाली. याबद्दल विचार करता करता त्याच्या क्रोधाचा तडाग राहिला. तो स्वतःला बलहीन समजू लागला.

धर्मराजाचा निरोप घेऊन तोही हस्तिनापुरला निघून गेला.

'चांदोबा'
पुरवणी - १०

आपल्या देशाची
वृक्ष-संपदा

खेरटी

परमशिव नंदीवर बसून चालत होते. वाटेत त्यांना चैतरणी नदी दिसली. परमशिव स्नानासाठी नंदीवरून उतरले. चांदोबा उभ्या असलेल्या नंदीने अवलंबून एका साडाजवळ जाऊन त्याच्या डोक्याने स्पर्श केला. शिवाने नंदीला विचारले - "तु अस का वरे केवस?" नंदीने उत्तर दिले - "हे खेरदांव झाड. या झाडाच्या पात्रांना स्पर्श केला म्हणजे उत्तम भोजन मिळते अम पुराणात सांगितलेय, म्हणून मी त्यांना स्पर्श केला." तेव्हा शिव म्हणाले - "मला पुराणतत्त्वा गोष्टी माहेत? मी पण पाहतो तुला काय घायला मिळतंय ते!" शिव नंदीवर बसून उगानच १५ दिवडे फिरत राहिले. शिवाच्या नंदीला काहीच वायला मिळाले नाही.

कैलास पर्वतावर पार्वती यांना रात बसले होती. त्यांना त्या भाला नाही. म्हणून दोघांच्यासाठी बनवलेली पक्वान्ने आपल्या पदचान घेऊन तिने वायला मुरवात केली. एवढ्यात तिला असल्याची चाहल लागली. ती तिच्या वाडन आपण मोठो वृक्ष केली. नवऱ्याच्या अंगावर याण योग्य नव्हे. तिने लपकवीने त्याला पकावे टचकली आणि मंशापुढे ठेवली. आणि ती नवऱ्याला समोरी भाला. तिने पाहिले की शिव खूप रागावलेले आहेत.

नंदीवरून उतरत शिव पार्वतींना म्हणाले "आज बाला काही चायला देऊ नकोस!" आज परमशिव आपल्यावर का नागज आहेत ते नंदीच्या लक्षात आले नाही. वाईट वाटून तो झोपायचा प्रयत्न करू लागला. पण पक्षांशांचा सुगंध त्यांच्या नाकात शिरला. अवलंब ठेवलेल्या पक्षांशांवर नंदीने आनंदाने ताव मारला.

खेरटी वृक्षानास्त पुराणात सांगितलेली गोष्ट व्यर्थ नाही हे या कथेवरून सिद्ध होते. जमस्पती आरगन या वृक्षाला

स्ट्रेवस म्हणतात. इंग्रजीत सिंधी व्हाबूश. हिंदी व बंगालीत सेहोरा, मराठीत निरतं मल्याळीत परुका, तमिळ मध्ये पिरियामरम् आ तेसगूत थारेकि म्हणतात.

मराठीत अडाकृति पाने टोकाला अणकुचीत असतात. पाने पोन्नी वाळूना भरखरीत असण्यामुळे लाकड व हस्तिदंत गुळगुळीत करण्यासाठी वापरता. या माशाची फुले छोटी व हिरव्या रंगाची असतात. कानेवाची ही मार्च पर्यंत फुलता नव्हत अमलो. माशा तान याची रंगाची असते. मालीत औषधी गुण असतात.

उदंक

महाभारतात उल्लेखिलेल्या प्रसिद्ध महाकवीत एक प्रमुख कवि आहेत उदंक.

उदंक पैलमुनींचे शिष्य होते. गुरुगृही आपला विद्याभ्यास संपल्यावर त्यांनी गुरुला विचारले - "गुरुजी, आपल्या श्रणातून मुक्त होणे तर फार कठीण आहे, पण आपणाम गुरु-दक्षिणा देण्याची फार इच्छा आहे. आपणाम काय पाहिजे ते सांगाल मला?"

गुरु म्हणाले - "मला तर काही नको. गुरु-पत्नीला विचार तिला काही हवं असेल तर! उदंक गुरु-पत्नीकडे गेला आणि

तोच प्रश्न विचारला. गुरु-पत्नी म्हणाली "तुला जमलं तर पौष्य राजाच्या राणीकडे जेवण कुंडलं मला आणून दे!"

उदंक पौष्य राजाकडे आला आणि आपल्या गुरु-पत्नीची इच्छा सांगितली.

राजा उदंकाला म्हणाला - "राणी अंतःपुरा आहे. तुच तिच्याकडे जा आणि मगणी कर.

उदंक अंतःपुरात गेला, पण राणी ते सांगितली. तो राजाकडे परत आला आणि राणीची भेट न झाल्याची कातई सांगितली. थोडा वेळ गप्प राहून राजाने विचारले

"आज सकाळी कुंडलं केलं होतस का? ध्यान केलस का? देवी-देवतांना नैवेद्य समर्पित करून तु भोजन का?"

उदंक म्हणाला - "नहीं!"

"मग जा नियमांचं पालन करून उद्या अंतःपुरात जा. तुला राणी भेटेल." राजाने सुचवले.

दुसऱ्या दिवशी राजाच्या सूचनांचे पालन करून उदंक राणीला भेटण्यासाठी अंतःपुरात गेला. राणी अंतःपुरात होती. उदंकाच्या तम बोलण्यावर राणी खूश जाली आणि आपली कुंडलं तिने उदंकाच्या स्वस्थीन केली.

गुरुच्या आश्रमाकडे परत येत अमता वाटेत उदंकाला एक सरोवर दिसले. त्याला स्नान करावेसे वाटले. एका दगडावर कुंडलं ठेवून त्यालासाठी सरोवरात उतरला. स्नान करीत असताना त्याने पाहिले की एक संन्यासी कुंडलं उचलून पळून चालला आहे. संन्याशाचा पाठलाग केला. संन्यासी एका गुहेत शिरला आणि माग वचून विलीन पुरता.

उदंकने इंद्राला प्रार्थना केली. दुसऱ्याच राणी इंद्राने आपल्या दद्यायुधाने त्रोल शकले. तेव्हा पाताळाचा मार्ग दिसे. उदंक त्या मार्गाने पाताळात पोचला. त्याने सर्पराजाची प्रशंसा केली आणि संन्याशाने चोरलेला कुंडलं परत मिळवली.

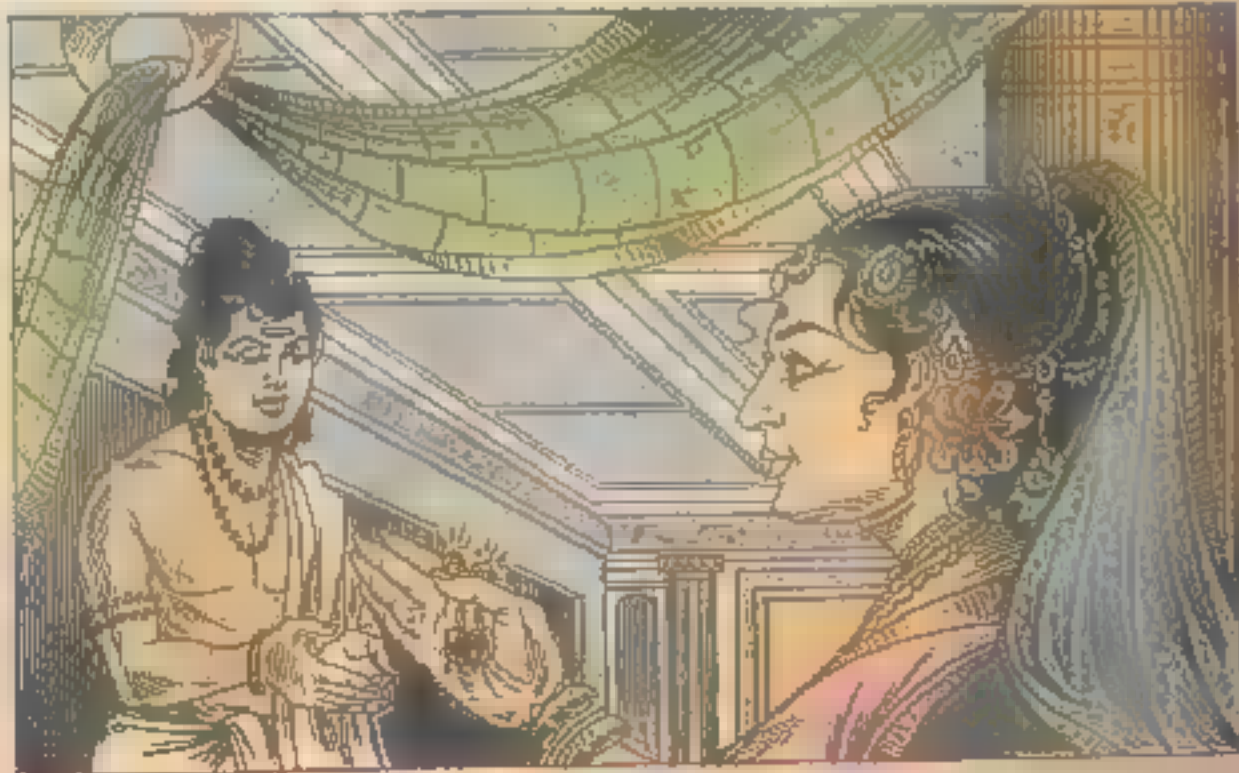
पाताळात दोन स्त्रिया काळ्या नि पांढऱ्या धाग्यांनी एक वस्त्र विणत असलेल्या उदंकने पाहिल्या. चाकला वारा आरे होते आणि सहा मुले चाक फिरवत होती.

उदंकने साश्चर्यात येऊन गुरु-पत्नीला कुंडलं समर्पित केली. संतर त्याने गुरुला आपल्या

प्रवासाची सर्व हकिगत सांगितली आणि आप पाताळात जे काही पाहिलं त्याच वर्णन केले. तेव्हा गुरुने स्पष्ट करून सांगितलं - "पांढऱ्या नि काळं धागे दिवस व रात्रीचे होतस आहेत ते चाक म्हणजे कात-धक्र. त्याचे वारा व म्हणजे वर्षाचे महिने ! आणि चक्रात गति देणारे महा बालक म्हणजे षड्रक्तु !"

उदंकाच्या कथेत एक गूढ रहस्य लपले आहे. सृष्टीच्या रहस्याचा उलगडा करण्यासाठी उदंकाचा पाताळ-प्रवेश आहे. कुंडलं गृ जानाकडे संकेत करतात. अविचल आग्रह कठोर परिश्रम आणि सतत सावधानी यांच बळावरच दिव्य ज्ञान प्राप्त होऊ शकते उदंकाच्या या कथेचे सार होय.

तुम्हाला माहीत आहे?

१. जगातील महाकाव्यात कोणते अति-विशाल आहे?
२. कोणता देश सर्वात अधिक भूकंपग्रस्त आहे?
३. पूर्वी संदिग्ध-वहनाचे काम पथी करीत असत. यामाठी कोणत्या पदार्थाचा उपयोग केला जाई?
४. दगड भाषांच्या पद्यांचे नाव काय?
५. सूर्यमालेतील सर्वात मोठा ग्रह कोणता?
६. 'नाईल नदीचा धर पात झालेला देश कोणता?
७. पाऊस कसा सुरू होतो?
८. जैन धर्माचे संस्थापक कोण?
९. ~~काय~~ हृदयाचा आकार केवढा असतो?
१०. धर्मांगीदर मध्ये कोणत्या ~~काय~~ उपयोग करतात?
११. अमेरिकेचे पहिले अध्यक्ष कोण?
१२. तीन महासमुद्रांची नावे कोणती?
१३. नर्स-व्यावसायिकांचा आरंभ एका स्त्रीमुळे झाला, ती कोण?
१४. सूर्यकिरणंपासून कोणते व्हिटॅमिन मिळते?
१५. आपल्या देशात कोणत्या ययात मनाधिकार प्राप्त होतो?
१६. १९९६ ई. तीस वर्ष आहे. ~~किती~~ वर्षातून एकदा येते?
१७. 'बुल-फाइट' खाठी प्रसिद्ध देश कोणता?

उत्तर

१. जगातील महाकाव्यात कोणते अति-विशाल आहे?
२. कोणता देश सर्वात अधिक भूकंपग्रस्त आहे?
३. पूर्वी संदिग्ध-वहनाचे काम पथी करीत असत. यामाठी कोणत्या पदार्थाचा उपयोग केला जाई?
४. दगड भाषांच्या पद्यांचे नाव काय?
५. सूर्यमालेतील सर्वात मोठा ग्रह कोणता?
६. 'नाईल नदीचा धर पात झालेला देश कोणता?
७. पाऊस कसा सुरू होतो?
८. जैन धर्माचे संस्थापक कोण?
९. ~~काय~~ हृदयाचा आकार केवढा असतो?
१०. धर्मांगीदर मध्ये कोणत्या ~~काय~~ उपयोग करतात?
११. अमेरिकेचे पहिले अध्यक्ष कोण?
१२. तीन महासमुद्रांची नावे कोणती?
१३. नर्स-व्यावसायिकांचा आरंभ एका स्त्रीमुळे झाला, ती कोण?
१४. सूर्यकिरणंपासून कोणते व्हिटॅमिन मिळते?
१५. आपल्या देशात कोणत्या ययात मनाधिकार प्राप्त होतो?
१६. १९९६ ई. तीस वर्ष आहे. ~~किती~~ वर्षातून एकदा येते?
१७. 'बुल-फाइट' खाठी प्रसिद्ध देश कोणता?

शिल्प-सुंदरी

मानसवर्मा मधुमती नगरीचा भ्रमक होता. तो मोठा कलाप्रेमी होता, आणि होता विष्णुभक्त. ~~नगरीत~~ नगरीत एक अति-सुंदर नि भव्य विष्णु-मंदिर असावं असं ~~वाटे~~ वाटे. त्याने तशी एक योजना बनवली आणि प्रमुख शिल्पी म्हणून रत्नाकरची योजना केली. रत्नाकर २५ वर्षे वयाचा युवक होता आणि एक अद्भुत शिल्पकार होता. मंदिरासाठी जी जागा निश्चित करण्यात आली, तिथेच जवळ त्याने एक झोपडी बांधली आणि आपल्या वडिलांसह राहू लागला.

रत्नाकर तल्लीन होऊन एकाच चिंतने आपल्या मूर्तीचे कोरीव काम करीत असे. त्याने घडवलेली शिल्पे मोठी मनमोहक असत. त्याच्या स्पर्शाच्या किमयेने मूर्ति जिवंत वाटत.

एक दिवशी सकाळी मूर्ति

घडविण्यासाठी योग्य अशा शिल्लेच्या शोधात तो डोंगरात खूप दूरवर गेला. त्याच्याबरोबर एक गाडी आणि नऊ सेवक होते. गाडीला हत्ती जुंपलेला होता.

बराच वेळपर्यंत रत्नाकर शिल्लेचे अवलोकन करीत राहिला. दुपारपर्यंत त्याला चार-पाच शिल्ले सापडल्या, त्या त्याने गाडीत चढविल्या. पण जे एक भव्य शिल्प ~~पडवायचे~~ पडवायचे होते, त्यासाठी योग्य अशी शिल्ले मात्र अजून त्याला सापडली नव्हती. एकादा मोठा दगड दिसला तर तो योग्य माशाचा नसायचा. योग्य माशाचा एकादा दगड दिसला, तर तो गुणवत्तेत कमी असायचा. यामुळे तो भमळ निराश झाला.

शेवटी एका तळावाच्या काठाशी बसून त्याने आपले भोजन उरकले. गाडीत ऊस होता, तो हत्तीपुढे ठेवला.

रत्नाकर पुन्हा शिल्लेच्या शोधार्थ

राहिली. परांकुशाने सुरेख मूर्ति तर घडवली, पण मानसी, त्याची थट्टा करीत म्हणाली - "माझी ही प्रतिमा माझ्यासारखी सुंदर मुळिच नाही!" परांकुश तिच्यावर खूप रागावला आणि तिला सुवर्ण-शिळेत बदलून टाकून त्याने भूलोकी फेकून दिले. मला वाटतं या शिळेतून भगवान विष्णूची मूर्ति बनवणं इष्ट नाही, कारण या शिळेत गंधर्व-कन्येचा आत्मा निवास करीत आहे. म्हणूनच तिने रत्नाकरला स्वप्नात येऊन सूचना दिली, या शिळेची आणखी एक विशेषता आहे. हिच्यातून जी मूर्ति घडवली जाईल ती नित्य सजीव व चिरनूतन वाटेल."

वार्धक्याच्या उंबरठ्यावर असलेल्या

राजाला दैवज्ञाच्या साऱ्या गोष्टी ऐकून एक अजब कल्पना सुचली. गुप्त कक्षातून बाहेर आल्यावर राजा रत्नाकरला म्हणाला - "शिल्पी, या सुवर्ण-शिळेतून तू माझी प्रतिमा बनव. दिवसात हे काम झालं पाहिजे."

रत्नाकरने होकारार्थी मान हलवली, धरी परत आल्यावर त्याने वडिलांना राजाची सांगितली, वडील म्हणाले - "वेढा, तुला जे न्यायोचित वाटेल तेच कर, कुणाला भिऊन काही नकोस."

त्या रात्री गंधर्व-कन्या पुन्हा रत्नाकरच्या आली, आणि तिने रत्नाकरला सुचवले - "राजाची आज्ञा स्वार्थपूर्ण आहे. ती शिळा माझी आहे आणि तिच्यातून माझी प्रतिमा घडविणेच न्यायसंगत आहे हे विसरू नकोस."

काही ही असो, या शिळेतून गंधर्व-कन्याच साकारायची असा रत्नाकरने निश्चय केला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी रत्नाकर उठला आणि शिळेसमोर बसून त्याने गंधर्व-कन्येच्या रूपाचे चिंतन केले. मंतर एकाच होऊन आपली छित्री तो शिळेवर चानस लागला. शिळेवर कोरीव काम करीत असना रत्नाकरला एक अनिर्वचनीय आनंद होत होता. तयार होत असलेले शिल्प मंदस्मित करीत असल्याचा त्याला भास होई. ते शिल्प

मधून मधून सुत्कारे टाकीत त्याच्याशी कानगोष्टी करीत आहे असे त्याला वाटे.

दहा दिवसात गंधर्व-कन्येची मूर्ति तयार झाली. रत्नाकरने एकदा मूर्तीकडे नवशिवान्त पाहिले आणि तो आपल्यावरच खुश झाला.

राजा आपल्या राणीसह आपली मूर्ति पाहण्यासाठी आला, त्या सुवर्ण-शिळेतून अवतरलेली गंधर्व-कन्या पाहून राजाला मोठं आश्चर्य वाटलं. त्याने म्हणजे काय केला - "ही शिल्प-सुंदरी कोण? तू तर अवभुत शिल्पकार आहेस! जणू ब्रह्माचा वंशज!" रत्नाकरची प्रशंसा करीत राजाला आपल्या मूर्तीची आठवण झाली. अमळ संशयाने राजाने विचारले - "हो मूर्ति जणू सौन्याचीच आहे, माझी प्रतिमा बनविणार होतास, ती कुठे आहे?"

रत्नाकर तसतापूर्वक म्हणाला - "महाराज, क्षमा करा. अत्यंत अनिवार्य परिस्थितीत मला या शिळेतून गंधर्व-कन्या साकार करावी लागली. आपण

आताच तिचा प्रशंसा करीत होता!"

त्याचे हे बोलणे ऐकून राजाचे डोळे रागाने लाल झाले. तो अधिकार-वाणीने म्हणाला - "मी तुला त्या सुवर्ण-शिळेतून माझी प्रतिमा घडवायला सांगितलं होतं, आणि तू धूर्तपणे गंधर्व-कन्या बनवलीस हं? राजाची अवज्ञा करण्याची काय शिक्षा असते तुला आहे न? फाशीची शिक्षा! हा तयार."

रत्नाकर मान झाली घालून उभा राहिला. दुसऱ्याच अणा गर्जना झाली. पहाता पहाता काळे-कुट्ट दग जमा झाले. मुसळधार पाऊस सुरू झाला. आकाशातून एक विजेचा लोट जोरात खाली येऊन गंधर्व-कन्येच्या मूर्तीवर आदळला आणि मूर्तीचे तुकडे-तुकडे होऊन गेले.

राजाला दैवज्ञाने सांगितलेल्या गोष्टी आठवल्या. जर गंधर्व-कन्येऐवजी शिल्पकाराने राजाची प्रतिमा घडवली असती तर राजाचा असाच भास असता. केवळ त्या कल्पनेनेच राजा भयभीत झाला.

पैशांचा फासा

एका कुसामात एक शेतकरी रहात होता. दुर्दैवाने तो आणि त्याची बायका एका पाठीपाठ एक मरण पावले. त्यांना तीन मुलगे होते.

मोठा मुलगा म्हणाला - "हे ~~माझा~~ ~~माझा~~ आहे!"

मधला ~~मुलगा~~ - "हे ओसाड शेत माझे!"

धाकड्याने दोन्ही ~~मुलगा~~ विचारले - "मग माझ्या बाट्याला ~~काय~~ ?"

थर भर शोधा-शोध केली, खूटावर एक दोरछंड लटकत होतं, माठा नि ~~माठा~~ माऊ म्हणाला - "हा तोर तुझा 'बाच्या मदतीने तुला काय हव ते कर."

धाकटा मोठा हिमती होता. त्याचा उत्साह ओमडत होता, तो म्हणाला - "ठीक आहे, या दोरछंडाच्या जिवावरच मी जिवंत राहीन!" त्याने दोरछंड आपल्या

क्षायाक लटकवले नि पराडाहेर पडला.

जंगलातलं वाटेने चालत असताना त्याने काही जंगली पशु पाहिले. आपल्या ~~पशु~~ एक फास बनवून त्याने एक खार थ मसा ~~पकडले~~ पकडले. त्याने एक लाकडी पिंजरा बनविला आणि खार ~~सशाला~~ सशाला त्यात ठेवून दिले. पिंजरा घेऊन तो एका तलावाच्या ~~पायला~~ पायला.

~~एक~~ एक जम्यल जंगलात भ्रमतांना त्याने पाहिले, तो एका झाडाखाली उभा राहिला नि आणखी ~~पशु~~ पशु पकडण्यासाठी लहान मोठे फासे तयार करीत राहिला.

त्या तलावात एक जलराक्षस रहात होता. त्याने पाण्यातून आपलं डोकं वर काढलं आणि झाडाखाली उभ्या असलेल्या मुलाला पाहिलं. ~~हा~~ मुलगा काय करतोय हे मात्र राक्षसाच्या लक्षात आले नाही. राक्षस खोल पाण्यात शिरला आणि आपल्या

मुलाकडे जाऊन म्हणाला - "तलावाच्या काठावर एक मुलगा उभा आहे. तो काय करतोय जरा नीट पाहून ये वर."

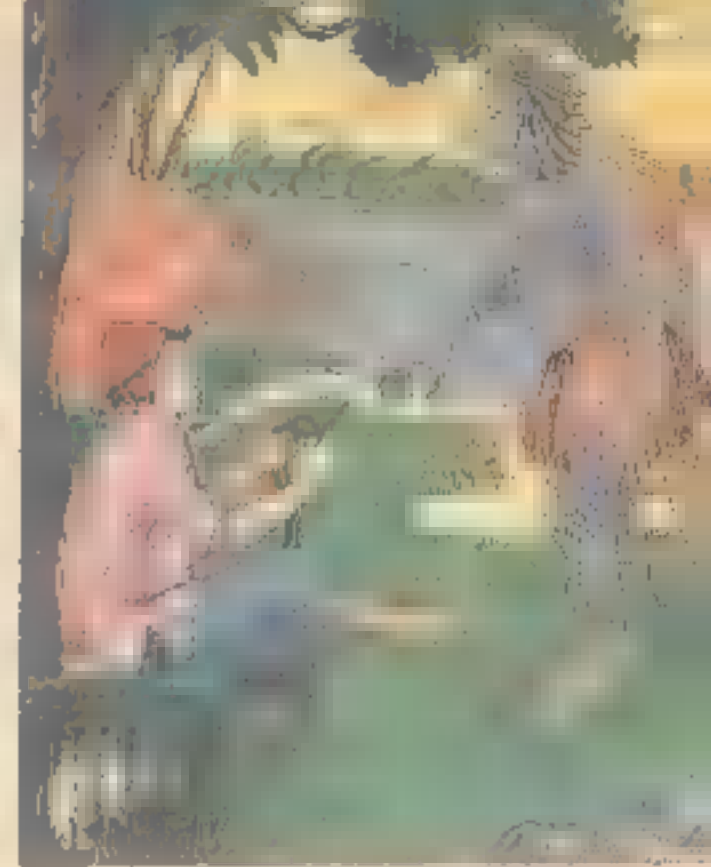
जलराक्षसाचा मुलगा पाण्यातून बाहेर पडला आणि धाकड्या मुलाकडे चालत त्याने विचारले - "तलावात काय होतंय?"

हा मुलगा जलराक्षस आहे हे धाकड्याने ताडले. जल-राक्षसाबाबत तो काही ऐकून होता, ते बुद्धिहीन अस्मत्तात आणि जे ज्यांना बंध होतात, त्यांना मुक्ति मिळत नाही अम त्याने ऐकले होते, जरा ~~हा~~ भय न बाळगता तो जलराक्षसाच्या मुलाला म्हणाला

"दिसत नाही ~~हा~~ तुला? मी या दोराचा फास बनवितो आहे. या ~~पायला~~ ~~पायला~~ टाकून मी त्याला पकडणार आहे. नम्रा सर्व जलराक्षसांना ~~आपल्या~~ आपल्यासाठी एकादी गर्वी जगा पहायना हवी."

जलराक्षसाचा मुलगा तलावाच्या तळाशी जाऊन आपल्या बडिलांना म्हणाला - "फास टाकून हा मुलगा आपला तलाव पकडणार आहे. आपल्यामा दुसरी एकादी दारा पहावी लागेल जम मी म्हणतो!"

"हे तर आपल्यावर मोठं संकटच कोसळेलंय, न ताबडतोब त्याच्याकडे जा आणि झाडावर चढण्याच्या स्पर्धेत त्याला भान ध्यावून मांग, या स्पर्धेत त्याचा पराजय होईल तेव्हा त्याला ~~हकलून~~ हकलून दे." जलराक्षसाने मुलाला रणाय सूचवला.

~~हा~~ हा मुलगा तलावाच्या तळाशी नि म्हणाला - "झाडावर चढण्याच्या शर्यतीत मांग वशील."

"तला दिसत नाही, मी तर कामात गुंतलोय? पण ~~हा~~ हा छोटा माऊ शर्यतीत मांग घेईल," असे म्हणत त्याने लाकडी पिंजऱ्यातून वारीला ~~काय~~ कायले.

डोळ्यांची पापणी लवत न लवत एवढ्यात खार झाडावर चढत गेली अन दिसेनाशी झाली. जलराक्षसाचा मुलगा धापाकडे आला आणि खबर दिली - "झाडावर चढण्याच्या स्पर्धेत मी हारलो."

जलराक्षस मुलाला म्हणाला - "झालं गेलं विसरून जा, आता परत त्याच्याकडे

आणि [redacted] स्पर्धेत त्याचा [redacted] कर. या वेळी त्याला हसतून ये."'

जलराक्षसाचा मुलगा धाकट्यापार्शी आला आणि म्हणाला - "धाकट्याच्या शर्यातीत माझ्या बरोबर भाग घेतील?"

"अरे, मी [redacted] त्यासारखा रिकामटेकडा का आहे? तुझी इच्छा असेल तर माझ्या या दुसऱ्या भावाला पाठवतो. तु त्याच्या बरोबर पळून दाखव." धाकटा म्हणाला. त्याने सधाला पिजऱ्यातून बाहेर काढले. नाब नाब उड्या मारत अणार्धात मसा दिसेनासा आला.

जलराक्षसाच्या मुलाने परत आपल्या बापाकडे येऊन आपल्या पराभवाची वार्ता

दिली.

"अरे, आताय कुठून हा पोरगा? तुझ्याहून अधिक शक्तिशाली तो नाहीच नाही. त्याला मह-युद्धात भाग घ्यायला लाव. ती हास्या को घाला तलावात डकलत दे." जलराक्षसाने मुलाला सांगितले.

"तुझ्या बरोबर वेळ सेल्लायला मला फुरमत नाही. माझा म्हातारा आजोबा निकडे जातोत झगला आहे, त्याच्याशी जाऊन मह-युद्ध कर." आणि धाकट्याने जंगलाकडे [redacted] दाखवले.

जलराक्षसाचा मुलगा भाडीत गेला आणि प्रस्वलाशी भिडला. विचारा पायाळ होऊन माडीतून [redacted] पडला.

पुन्हा [redacted] मुलाचा पराभव झालेला पाहून आता मात्र [redacted] घाबरला. तो आपल्या मुलाला म्हणाला, [redacted] विचार - "तुला किती पैसे दिले, तर हा तलाव आपल्या [redacted] नाहीस?"

जलराक्षसाचा मुलगा पुन्हा परत आलेला पाहून धाकट्याने विचारले - "अजून ही काही मुला वेळ सेल्लायचा विचार आहे काय तुम्हा? आज एवढे पुरेसे नाही वाटते मुला?"

"नाही नाही, [redacted] काही नाही! आपण कशाला आपापमात भांडायचे? किती पैसे तुला दिले तर बऱ्या बोलाने हा तलाव सोडून जातील?" जलराक्षसाच्या मुलाने विचारले.

पोढ वेळ विचार करून आपल्या डोऱ्याकरीत टोपी पृडे करीत धाकटा म्हणाला - "एवढी टोपी [redacted] सोन्याच्या मोहरा दे, अन् मी आपला चालू लागतो."

जलराक्षसाच्या मुलाने वडिलांना हा संदेश सांगितला नि त्यांनी मुलाकडे टोपीलाभर सोन्याच्या मोहरा दिल्या.

एवढ्यात धाकट्या भावाने आपल्या टोपीच्या वरच्या भागात एक शोक पाडले नि खाली जमिनीत एक लहडा खणला. आणि त्या खड्ड्यावर टोपी उलटी ठेवली. जलराक्षसाच्या मुलाने टोपीला [redacted] मोहरा [redacted] ओतल्या, पण टोपी काही भरली नाही.

"अजून मोहरा घेऊन ये, टोपी भरली नाही हे तुला दिसत नाही का?" धाकट्या भावाने विचारले.

दुसऱ्या टोपीतील मोहरा ही कमीच पडल्या, तिसऱ्यांदा टोपीलाभर मोहरा आपल्या तेव्हा खड्डा मोहरांनी भरला नि टोपी पण भरली.

"ठीक आहे, [redacted] मी चाललो, [redacted]

काळजी करू नकोल, जा," धाकटा मुलगा म्हणाला. त्याने सगळ्या मोहरा पिशवीत भरून घेतल्या आणि आपल्या गावाकडे परत आला. त्याने एक मोठं घर खरेदी केले आणि एकाद्या जमीनदारासारखा राहू लागला.

मोठा अन् [redacted] भाऊ त्याच्याकडे आले [redacted] विचार लागले - "एवढा मारा पैसा कुठून आणलास रे तू?"

धाकटा भाऊ म्हणाला - "तुम्ही लोकांनी [redacted] वाट्याला फक्त दोरखंड दिलेत. मी त्याच्यातून फासे घेऊन, जंगलातील प्राणी पकडले नि खूप पैसे मिळवले."

"मग ते दोरखंड आम्हाला उसनं दे, आम्ही ते तुला परत करू सुरक्षित!" तोघे [redacted] म्हणाले.

"ते घेऊन जा!" म्हणत धाकट्याने दोरखंड आपल्या भावांना देऊन टाकले.

पण दोरखंड काही त्याला परत मिळाले नाही. कुणास [redacted] दोघे भाऊ ते कुठे घेऊन गेले आणि त्यांना कोणकोणत्या सकटांना तोंड द्यावे लागले !

होमिओचे दर्जेदार औषध

अंथरुणात नकळत लघवी करणाऱ्या मुलांसाठी

ए-पिल्स

लहान मुलांना झोपेत नकळत लघवी होते. मुलांना घरात या कारणाने अपराधी मनाने वावरावे लागते.

होमिओच्या ए-पिल्स घेऊन दिल्याने ही तक्रार दूर होते व मुले पुन्हा आनंदी बनतात.

होमिओ लॅबोरेटरीज

मुंबई ६९ अवि

विश्व समाचार

दक्षिण कोरियातील निवडणुका

१९ एप्रिल रोजी दक्षिण कोरियात पंधराव्या राष्ट्रीय विधानसभेच्या निवडणुका झाल्या. या निवडणुकीत तीन मध्ये स्पर्धा झाली. या विधान-सभेत एकूण २९९ जागा आहेत. 'न्यू कोरिया पार्टी' या पक्षाने १३९ जागा जिंकल्या. अध्यक्ष किम यंग सॅम या पार्टीचे नेते आहेत. 'नॅशनल काँग्रेस फॉर न्यू पॉलिटिक्स' या प्रमुख विपक्षी-दलाचे नेते आहेत किम डे जॅंग. ७६ जागा मिळाल्या. किम जांग 'न्यूनायटेड लिबरल डेमोक्रेटिक पार्टी'ला फक्त १० जागा मिळाल्या.

२०१ जागां पैकी २६ जागा पसरपद्धत प्रतिनिधित्व पद्धतीनुसार भरल्या गेल्या. १२१ जागा जिंकणाऱ्या प्रमाणवद्ध प्रतिनिधित्वानुसार १८ अनिश्चित जागा मिळाल्या. या एकूण १३९ जागा मिळाल्या. १९९१ मध्ये झालेल्या निवडणुकीत या पक्षाला १४१ जागा मिळाल्या होत्या. निवडणुकीत आपघात करीत कमी १०० जागा मिळतील अशी नॅशनल काँग्रेसला होती. परंतु प्रमाणवद्ध प्रतिनिधित्वानुसार प्राप्त झालेल्या १३ जागांसह या पक्षाला एकूण ७९ जागा मिळाल्या.

किम यंग सॅम १६ स्वतंत्र सदस्यांपैकी कमीत कमी ११ सदस्यांचे सहकार्य निश्चित मिळेल. म्हणून त्यांना पूर्ण मताधिक्य मिळेल व ते शासन करू शकतील. निवडणुका-पूर्वी दोन आठवडे त्यांना जिंकण्याची आशा कमीच होती. उत्तर कोरियाने दक्षिण कोरियावर केले, जगातील अनेक देशांनी यथे

संमत केले. हे आक्रमण शासन पक्षाला अनुकूल सिद्ध झाले. यापल्या अपेक्षेनुसार नॅशनल काँग्रेसला १०० जागा मिळाल्या असल्या तर शासन-पक्षावर संकटच आले असते. यामुळे शटनेत जे बदल करण्याची त्यांची इच्छा आहे, ते ते करू शकले नसते.

अध्यक्ष किम यंग या निवडणुकीत अपेक्षित विजय मिळाला नाही असे राजनैतिक पंडितांना वाटते. किम यांची स्थिती अधिकच नाजूक बनली. कोरियाच्या घटनेनुसार व्यक्तिदुस्तेच्या अध्येक्ष बनू नको, म्हणून १९९६ सार्वजनिक निवडणुकीत किम यंग सॅम यांना अध्यक्षपदासाठी कोणी तरी अन्य उमेदवार उभा कराना लागेल. तरी पण १९९८ पर्यंत किम यंग सॅम हेच अध्यक्ष राहतील.

राष्ट्रीय विधान सभेच्या निवडणुका पूर्ण होण्यापूर्वी एक आठवडा. ता.१६ एप्रिल रोजी अमेरिकेचे अध्यक्ष बिल क्लिंटन दक्षिण कोरियात आले. त्यांनी किम यंग सॅम यांच्याशी चेन्नै बैठकानिमित्त चर्चा केली. दोघांनी घोषणा केली की कोरिया मध्ये शांति स्थापित करण्यासाठी दक्षिण कोरिया, उत्तर कोरिया, चीन अमेरिका यांनी आपापसात चर्चा करून काही मार्ग काढावा. कोरियाच्या जनतेला स्थिर व शांतत शांतीची अपेक्षा आहे. वासाळी दोन्ही कोरिया देश प्रयत्नशील आहेत.

पूर्वी कोरिया एकच देश होता. पुन्हा तो तराच एक देश व्हावा असे जगातील देशांना वाटते.

प्रशंसा

वामन काहीही काम करीत नसे. आई-वडील, भाऊ नि त्यांच्या बायका त्याला 'आळशीचा राजा' म्हणत. गावातील ओळखीचे सर्व लोक म्हणत - वामन अगदी कुचकामी माणूस आहे. सगळे अगदी साफ त्याच्या तोंडावर बोलून दाखवीत, पण वामनला कुणाची पर्वा नव्हती. तो कसलीच काळजी करीत नसे. काही कारणे त्याला मुळीच आवडत नसे. व्यापार-धंदा करायची तर गोल्फट वेगळी. वाचनाचा त्याला जराही नाद नव्हता. सकाळ पामून संध्याकाळ पर्यंत तो आळशीपणात आपला वेळ घालवी.

एक दिवशी त्याचा मामा सुकीर्ति त्याच्या घरी आला. घरातील सर्व लोकांनी मामाकडे वामन बद्दल तक्रार केली. त्याच्या आळशीपणा बद्दल सर्वांनी त्याची निंदा केली. सुकीर्तिने आपल्या भाऊला काही समजावण्याचा प्रयत्न केला.

"मी अशी काय मोठी चूक केलीच बरं? घरातील लोकांच्या मागण्यावरून मला काही उपदेश करीत आहान?" वामनने विचारले.

"माणसाने निरुद्योगी असणे नव्हे. काही तरी आणि थोडी कमाई करावी. जर एवढेही नाही, त्याचं जीवन व्यर्थ आहे. तूना एवढी साधी गोष्ट कशी कळत नाही रे?" मामाने प्रश्न केला.

वामन म्हणाला - "मी कधीसाठी काही कमवायचं? थोडंभर जेवण, जगावर कपडे नि रहायना घर एवढ्यासाठीच तर कमाई करायची न? काहीही न करता सगळं मिळतंय, मग कशाला बरं चिंता करायची?"

भाऊच्या या उत्तरावर अमळ नाराज होत मामा म्हणाला - "अरे, आई-बाप जन्मभर का पुरणार आहेत? केव्हा ना

केव्हा त्यांचा मृत्यु भट्ट आहे. भाऊ नि त्यांच्या बायका किती दिवस तुला जेवू-खाऊ घालतील? त्यांनी नाकारलं म्हणजे काय करशील? मग उपाशी का बसशील? आज सगळं ठीक आहे, पण प्रसंग आला तर आपल्याला आपलं पोट भरता पाहिजे."

"ठीक आहे, तुम्ही म्हणताहात त्या प्रमाणे मी काम करून काही पैसा मिळवला, अन् माझी कमाई चोरांनी चोरली तर? म्हणून ज्ञानी लोक कधीही उद्याची चिंता करीत नाहीत. मी पण एवढा चांगला ज्ञानी आहे!" आपला विचार बोलून दाखवला.

यावर आश्चर्य प्रकट करीत मामा सुकीर्ति म्हणाला - "जन्माला आल्यावर माणसाने काही तरी कर्म केले पाहिजे. जे काहीच करीत नाही, त्याचे जिणे व्यर्थ आहे. अशा जीवनाला काही अर्थच नाही."

"मामा, तुम्हाला काय म्हणायचंय हेच बरं म्हणजे माझ्या लक्षात येत नाही!" वामन म्हणाला.

सुकीर्ति वामनला समजावीत म्हणाला - "माणसाचा जन्म मोठ्या भाग्याने मिळतो. म्हणून तू असं काही काम कर, की ज्यामुळे लोक तुझा आदर करतील, तुला नित्य स्मरतील. तुझ्या आळशीपणाची निंदा करण्यात नाहीत. तुझ्या उद्योगशीलतेचे गोडवे गातील. तुझी प्रशंसा करतील. तेव्हाच तुझ्या जन्माचे सार्थक होईल."

"असं म्हणताय? आमचे आजोबा सेले, त्याला वहा माली. आम्ही सगळे जण त्यांना विसरलो. आमच्या पणजोबांचं तर नाव ही कुणाला ठाऊक नाही. इतरांची गोष्ट सोडून द्या, पण घरातल्या ही कोणाला त्यांची काही माहिती नाही. मामा, तुम्हाला तरी तुमचे आजोबा-पणजोबा यांच्या आबत काही माहिती आहे का? तुम्ही कधी त्यांचे स्मरण करता? या जगात शरीरा प्रमाणेच काहीही ही शाश्वत नाही. अशाश्वत वस्तूंकरीता परिश्रम करणं व्यर्थ नाही का?" वामनने आपले विचार मामांपुढे मांडले.

भाऊच्या बोलण्यावर दीर्घ निःश्वास सोडीत सुकीर्ति म्हणाला - "वादविवाद करण्यात तर तू मोठा चतुर आहेस. पण त्याचा काय फायदा? तुझ्या आयुष्यात

एकदा तरी कुणी तुझी प्रशंसा केली आहे का? केली असली, तरच तुझं जीवन सफल झालं असं म्हणता येईल."

"मामा, तुम्ही 'सफल' शब्दाचा उपयोग करताहात, ती सफलता मी केव्हाच मिळवून बसलोय. या आमच्या गावात प्रल्हाद गावाचा एक मोठा माणूस आहे. तो केव्हाही भेटला की माझी तारीफ करतो." आपण काही विशेष गोष्ट सांगत आहोत अशा थाटात वामन म्हणाला.

"माझा यावर मुळीच विश्वास नाही!" सुकीर्ति ठामपणे बोलला.

"तर मग आजच संध्याकाळी भोव्यावर चला भाऊ बरोबर. होळ्यांनी माणूस पहा अन् कानांनी त्याची वाणी ऐका," वामनने मामांना विनवले.

त्या दिवशी संध्याकाळी सुकीर्ति भोव्यावर पोचला. वामन एका झाडाखाली

बसून काही तरी गुणगुणत होता. एवढ्यात प्रल्हाद तेथे आला.

वामन उठून उभा राहिला आणि त्याने नम्रतापूर्वक प्रल्हादला नमस्कार केला. प्रल्हाद म्हणाला - "बस."

जरा यळा साफ करीत प्रल्हाद म्हणाला - "तुझ्याहून मोठा माणूस निदान मला तरी कोणी दिसत नाही. तू महान ज्ञानी आहेस. तुझ्यासारखं ज्ञान मिळवायला एकाद्या महान योग्याला सुद्धा सहज रहा वर्षे लागतील. तू आमच्या सारख्या सामान्य माणसात राहतोस म्हणून लोकांना तुझं मुख्य समजत नाही. तू ज्ञानी लोकांच्या सान्निध्यात असतास म्हणून त्यांना तुझी पूजा केला असतो. वेदांताचं अध्ययन करणं एक गोष्ट आहे आणि तो समजून त्याप्रमाणे म्हणूनही ही भगदी वेगळी गोष्ट म्हणजे केवळ प्रल्हाद केला आहेस.

वेदांत तुझ्यात भिनला आहे."

"यात प्रल्हाद खरोखर काही मोठेपणा नाही. आपले प्रेम आहे. म्हणून माझ्याबद्दल असे गौरवोद्गार काढीत आहात." वामन नम्रतापूर्वक म्हणाला.

"मला सवई मिळाली तर तुझ्याशी वेदांतावर चर्चा करण्याची माझी फार इच्छा आहे. परमेश्वराची कृपा झाली तर नवकरच तशी संधी मिळेल!" असं प्रल्हाद तेथून निघून गेला. झाडामागे लपून सुकीर्ति हे बोलणे लक्षपूर्वक ऐकत होता. आता पुढे येऊन तो म्हणाला - "तू प्रल्हाद दुशार आहेस. आपली सूप करून घेतलीस हं? याला कसं काय अडकवलंसं तुझ्या जाल्यात?"

"ही तर देवाण-पेवाण आहे. मी त्याची तारीफ करतो नि तो माझी!" वामनने प्रश्नाचे उत्तर दिले.

यष्टेच्या सुरात सुकीर्ति म्हणाला - "तुझी प्रशंसा केली म्हणून तो मोठा झाला काय? तुझी प्रशंसा केली यावहूनच हे स्पष्ट होतंय की तो मोठा नाही!"

यावर अमळ नाराज होत वामन म्हणाला - "माझी प्रशंसा केवळ प्रल्हादच करतो, पण त्याला गावातील सगळे लोक मानतात. त्याची प्रशंसा न करणारा माणूस गावात शोबून सापडायचा नाही! तुम्हाला शंका असेल तर गावातल्या कोणालाही विचारा.

भाऊच्या बोलण्यावर सुकीर्तीचा विश्वास बसेना. त्याने गावातल्या एकेकाला विचारायला सुरुवात केली. एका व्यापार्याने प्रल्हादच्या अर्थशास्त्राच्या ज्ञानाची सूप तारीफ केली. एका पंडिताने त्याच्या पांडित्याची प्रशंसा केली. एका विप्रकाराने त्याच्या

चित्रकलेतील निपुणतेबद्दल सांगितले, तर एका संगीतकाराने त्याच्या सुरेल संगीताची वाहवा केली. आता सुकीर्तीच्या लक्षात आले की प्रह्लाद एक असामान्य माणूस आहे आणि त्याला अनेक कलांची जाण आहे. पण आपल्या भाव्यात अशी काय विशेष गोष्ट आहे की ज्यावर प्रह्लादने खुश व्हावे हे काही सुकीर्तीच्या लक्षात येईना.

त्याने जेव्हा वामनच्या वडिलांच्या कानावर सर्व गोष्टी घातल्या तेव्हा ते हसून म्हणाले - "दुसऱ्याची प्रशंसा करण्यात मोठ्यांचा मोठेपणा असतो. वामनची प्रशंसा करून त्यांचा मोठेपणा वाढला, पण त्यामुळे वामन थोडाच मोठा झाला?"

वामनची आई आपल्या भावाला म्हणाली - "प्रह्लादला वामन मध्ये काही

विशेषता आढळली असेल. तो जाणण्याचा मी अनेकांकडून प्रयत्न केला. पण माझ्याकडे कुणी लक्षच घालला तयार नाही. तु प्रह्लादला जाऊन विचार बरं."

सुकीर्तीला हे रहस्य जाणण्याची तीव्र इच्छा झाली. दुसऱ्याच दिवशी तो प्रह्लादला भेटला. त्याची प्रशंसा करीत त्याने आपला परिचय करून दिला.

प्रसन्न होऊन प्रह्लाद म्हणाला - "मी आपल्याला काय मदत करू बरं? जमेल तेवढे आपणासाठी मी अवश्य करीन."

सुकीर्तीने लगेच वामनबाबत प्रश्न केला - "त्याच्यात आपल्याला काय विशेषता आढळली?"

आश्चर्य प्रकट करीत प्रह्लादने सांगितले - "मला तर वामनची काहीच माहिती नाही. प्रशंसा करण्याची सक्क आहे."

"प्रशंसा करण्याची तुम्हाला सवय आहे काय? योग्यता नसताना युवांची प्रशंसा करणं चुकीचं नाही का? तुमच्या सारख्या मोठ्या माणसाला हे क्षोभित का?" आवेशात येऊन सुकीर्तीने विचारले.

हसत प्रह्लाद म्हणाला - "कुणाची प्रशंसा करण्यात काय बरं चुक आहे?"

"एकाद्या आळशीला ज्ञानी म्हटल्यामुळे तो विघडणार नाही का?" सुकीर्तीने विचारले.

"नाही, मी ज्याची प्रशंसा करतो तो सरोसरीच ज्ञानी असेल तर नम्रतापूर्वक ललित होईल. तो ज्ञानी नसेल तर माझ्या प्रशंसेला पात्र होण्याचा प्रयत्न करील!"

प्रह्लाद म्हणाला.

"महाराज, तरी पण प्रशंसा करताना आपण आपली बुद्धि गहाण टाकणं बरं नव्हे. नाहीतर माझ्या भाव्यासारखा माणूस चुकीच्या मार्गाला लागेल. ज्ञानी नसताना तो स्वतःला ज्ञानी समजू लागेल व आपल्या पायावर कुन्हाड मारून घेईल." सुकीर्तीने दिला.

यावर प्रह्लाद म्हणाला - "जो कसा ज्ञानी असतो, तो स्वतःच आपल्याला जाणून घेतो. आपण ज्ञानी असल्याचे दुसऱ्यांकडून जाणून घेणे हा शुद्ध मूर्खपणा होय. माझ्या बोलण्याने मी कोणाला झानी बनवीत नाही, आणि कोणाचा मूर्खपणा नष्ट करू नाही!"

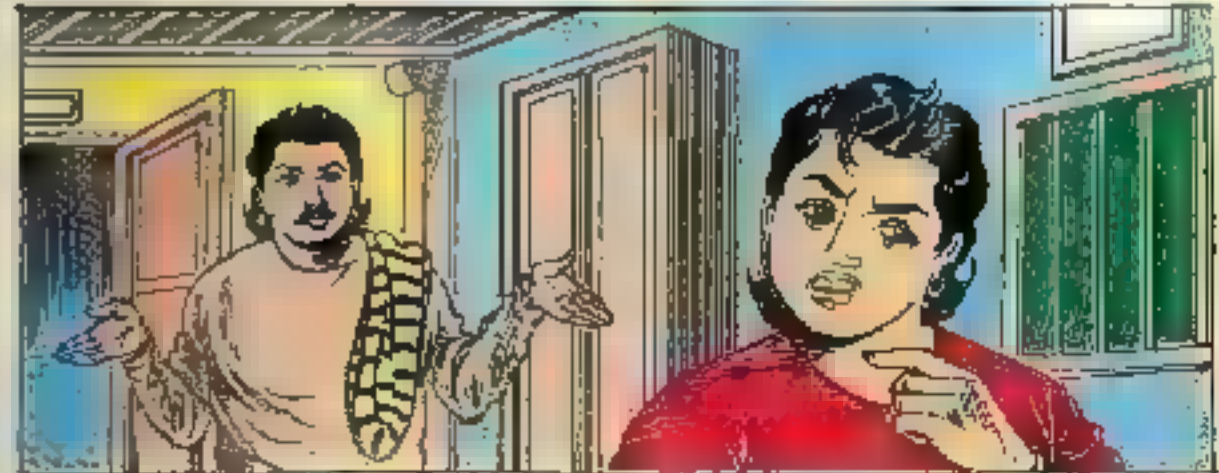
"तरी कोणाची कसल्यापूर्वी तो प्रशंसेला पात्र आहे किंवा नाही याचा विचार केला पाहिजे." सुकीर्ती जोरदार शब्दात म्हणाला.

"दुसऱ्यांच्या बद्दल काही जाणण्यात मी आपल्या वेळेचा दुरुपयोग कशासाठी करू? त्याच वेळात मी काही नव्या

विषयांचं अध्ययन करू शकतो. आळशी लोकांसाठी मी आपला वेळ कशाला घालवू? अशी आळशी माणसं भेटली तर मी थोडो-फार त्यांची प्रशंसा करतो आणि आपल्या मागनि पुढे चालू लागतो." प्रह्लादने आपली विचार-प्रणाली स्पष्ट करून सांगितली.

सुकीर्तीच्या सर्व शंका दूर झाल्या. थरो येऊन भाव्याला घडलेलं सर्व काही सांगितलं आणि म्हणाला - "प्रह्लादकडून मला बरंच काही शिकायला मिळालं, इधून पुढे मी तुम्ही प्रशंसा करीत राहीन. दुसरं काही एक बोलणार नाही. बरं म्हणजे तुझ्यासारखा महाज्ञानी जगात विरळाच!" इतकं बोलून मामा आपल्या गावी परत गेला.

आता वामनच्या चांगलं लक्षात आलं की आपण किती पाण्यात आहोत. त्याला आपलोच लाज वाटू लागली. छळू छळू त्याच्यात बदल घडून येऊ लागला. प्रह्लादने आपली प्रशंसा करावी यासाठी त्याने नंतर कधी ही प्रयत्न केला नाही.

खोटा रडा

लिंफा नावाच्या गावात शंकर नावाचा एक तरुण राहत असे. मोठे बोलापचे वन इतरांना त्यावर विश्वास ठेवायला त्यावायचा - अशी त्याची सवय होती. तसे तर सर्वजण 'खोटा रडा' म्हणायचे, पण त्याच वेळी, तो मोठा हुशार असल्याचेही मनोमन मान्य करत, जरी ते त्याला शिच्या देत, तरी त्याच्या अकलेची तारीफ करत.

एकदा शंकर एका गल्लीतून जात असताना दुसऱ्या एका गावच्या ईश्वराने त्याला म्हटले, "मी जरी तुमच्या गावचा नसलो, तरी तुम्यावद्दल बरेच काही ऐकून आहे. तू खूप सोटं बोलतोस, वन तरीही लोक त्यावर विश्वास ठेवतात, असही ऐकलेय मी. आता माझ्याकही काहीतरी सोटं बोलून माझा त्यावर विश्वास बसेल, असं करून दाखव पाहू."

शंकरने ईश्वरकडे एकदा आपादमस्तक झाला वन तो म्हणाला, "सोटं बोलून त्यावर विश्वास ठेवायला त्यावायची मात सोडून द्या हो! मला तर तुमच्याशी काही बोलापसाठी वेळ नाहीय. तिकडे गावच्या तलावाचा बांध फुटलाय, सगळं पाणी येथून घालून देऊन घेतलय. तेव्हा आता हवे तेव्हा मासे पकडून घरी येऊन जाऊ शकतील पहा."

"इतक्या सहजापणे मासे मिळत असतील, तर पकडून घरी काय हरकत आहे?" विचार करून ईश्वरही तिकडेच पळत सुटला. तिथे पोचल्यावर त्याला असे दिसले की, काटोफाट भरलेला आहे! आता कडून चुकले की काळोख मोठे सांगितले वन त्यावर विश्वास ठेवायलाही भाग पाडले! मनातल्या मनात त्याने शंकरचे कौतुक केले!

रूपधरच्या

यात्रा

११

(दुसऱ्या पुढ संपल्यावर रूपधर द्यावाला पोचण्यासाठी भुताबोळ माला होतो, त्याला फार संबंद असतो समजतो, यामुळे त्याचे सर्व लक्षणेही गारमने येते. शेवटी तो एकदाच स्वतःची पोचू शकतो, पण भजून त्याचे कष्ट संपले नाहीत. त्याची ही वेधी बुद्धिमती हिने त्याला त्याच्याच हितासाठी गुप्त बनवले आहे त्याचे रूप धरून टाकले, या भजून (वाक्याचे).)

दुसऱ्या पुढ संपले, वन त्यातून जगले वाचलेले हळुहळू गावाकडे परत आले, परन्तु बराच काळ लोटला तरी रूपधर व त्याचे साथीदार परत न आल्यामुळे अशी अफवा पसरली की रूपधर मृत्यु पावला आहे. आणि दयाकाच्या आसपासचे एकशे बारा राजपुत्र रूपधरच्या घरी येऊन राहिले. या सर्वांचीच अशी इच्छा होती की काहीही करून रूपधरची पत्नी पद्ममुक्ती हिच्याशी विवाह करून आपण

राजा वनावे, प्रत्येकाच्या मनात हाच एक आशय होता.

धीरमती आताच कुठे तारुण्यात पदार्पण करत होता. तो लहान बालक असतानाच रूपधर युद्धावर गेलेला होता. त्यामुळे त्याला आपला पिता आठवत नव्हता, परन्तु त्याला भेटायला मात्र तो फार गुत्सुक होता. वन त्याच्या परतण्याची मोठ्या आशेने वाट पहात होता. रूपधरची काहीच खबर मिळत नाही असे पाहून त्याला फार

चीक पौराणिक कथा

काळजी वाटू लागली. त्याला तर असेही वाटले की, 'आपला पिता मरून गेल्याची पक्की वार्ता काळजी तरी बेहतर! आपली आई पुन्हा कोणाशी लग्न करून मोकळी तरी होऊ शकेल!' आपल्या घरात तळ देऊन राहिलेले अन् आपल्याच इस्टेटीवर मजा माणारे हे लोक एकदाचे आपापल्या ठिकाणी परत जातील आणि आपली पिळवणूक थांबेल.

इतर सर्व राजपूत धीरमतीला असमर्थ समजून त्यांच्याच घरात ठाण देऊन राहिले व रूपधरचे पशूधन एकएक करून मारून टाकून खात राहिले. दारू पिऊन ते सर्व जूप धुमाकूळ घालत, नशेत ओरडत - पद्ममुखी माझीच बायको आहे. घातून आपली काशी मुटका करून घ्यावी; या साऱ्यांना घरातून कसे हाकलून काढावे, धीरमतीला समजतेनासे झाले.

'आपला पती नक्की जिवन परत येणार' यावर पद्ममुखीचा दृढविश्वास होता. एका ज्योतिष्याला गराडून, 'आपला नवरा जिवन असून तो नक्की परत येणार' असे ज्योतिषही तिने माहीत करून घेतले होते. त्यामुळे दुसऱ्या लग्नाला ती स्पष्टपणे नकार देत राहिली. पण तिच्याशी लग्न करायला अमुक असणारे राजकुमार माव 'तुझा नवरा नक्कीच मेलाय, आता माझ्याशी लग्न कर' असा तिच्यावर दबाव आणत राहिले. त्याच्या आरातून आपल्यासाठी तिने एक अपाय योजला. ती त्यांना म्हणाली, "माझ्या सासऱ्यांचे प्रेत झाकण्यासाठी मी एक कत्त विणत आहे. ■ पुरं झालं, ■ सगेच मी लग्न करीन." राजपूतांनी ■ मम्मती दर्शविली आणि ■ वस्त्र पुरे होण्याची वाट पहात राहिले.

तेव्हापासून पद्ममुखी दिवसभर

विणकाम करून रात्री ते जुसवून टाकी. तीन वर्षे असेच चालत राहिले. शेवटी एकदा राजपूतांना 'आपण ठकवले जात आहोत' हे लक्षात आले व पुन्हा दबाव वाटू लागला. ते व्यंग्याणांनी तिला सतावू लागले.

स्वतःच्या डोक्यांसमोर चालणारा हा अस्थायी धीरमतीला सहन होईना. जूप विचार ■ त्याने एक निश्चय केला अन् पैयासला जाऊन नवघोलला व स्पार्टाला जाऊन प्रतापला भेटून आपल्या पित्याची ■ विचारायचे ठरवले. युद्धक्षेत्रावरून सर्वात अगोदर प्रतापच परत आला होता. तेव्हा त्याला रूपधरबद्दल नक्कीच पोलीफार माहिती असेल, असे त्याला वाटले.

धीरमतीने विचार केला, "आपल्या पित्याच्या मृत्यूच्या वार्तेला पाठिंबा मिळाला तर त्याचे सारे अन्त्य ■ करून आपणच

आईचा विवाह करून द्यावा. पण आता या दुष्ट लोकांचे अत्याचार सहन करायचे नाहीत. माझ्या वयाचे किती कितीतरी तरुण चांगले बलवान अन् पराक्रमी आहेत, मीच एकटा काय तो ■ दुबळ्यासारखा गप्प बसलो आहे. माझा पिता जिवन असल्याचं कळलं तर ■ परत येऊन मा सर्वांचा संहार करीन; मग त्यात माझा जीव गेला तरी बेहतर!" हा विचार पक्का झाल्यावर त्या दिवशी तो सर्व राजकुमारांना म्हणाला, "तुम्ही सर्वजण माझ्या आईशी विवाह करायला अमुक आहात, ठीक आहे, पण तुमचं बागणं मात्र मला मुळीच पसंत नाहीय. मुद्या तुम्हा सर्वांना माझ्यासाठी एकत्र आणून खुलमखुला सांगणार आहे ■, आता तुम्ही सर्वजण ■ घरातून चालते व्हा. आपापल्या घरी जाऊन काय ती चैन करा, पण आता ■ घरात मी हा प्रकार

चालू वेणार नाही. तरीही तुम्ही असेच वागत राहिलात तर तुम्हा सर्वांना मी यमसदनास पाठवीन!"

धीरमतीच हे अचानक धैर्य पाहून सर्व राजकुमार आश्चर्यात पडले.

दुसऱ्याच दिवशी धीरमतीने बवंडीवाल्याला बोलावून सर्व नागरिकांना चमूतऱ्याजवळ येण्याबद्दल दवंडी पिटायला सांगितले. एका हातात बरछी अन् बरोबर दोन कुत्रे घेऊन तो स्वतः शूर वीरसारखा चालत तेथे हजर झाला. त्याची दमदार चाल खरोखरच एका राजपुत्राला साजेशी होती. त्याच्या डोळ्यात आत्मविश्वासाचे तेज व चेहऱ्यावर निग्रह दिसत होता. तेथे जमलेल्यांपैकी वडीलश्यांच्या भाणसांनी त्याला चमूतऱ्या-वरील स्थानावर बसवले. येथेच पूर्वी त्याच्या पिता रूपधरही बसत

असे. हे अग्रस्थान होते. सर्वजण बसल्यावर वृद्ध ऐंगुल चोल् लागला. त्याच्या मुलांपैकी एक रूपधरचा सार्थीदार होता. फाल्गोचनच्या हातून मारल्या गेलेल्या शीक वीरांपैकी तोही एक होता. दुसरा मुलगा पद्ममुखीशी विवाह करायला इच्छुक राजकुमारांपैकी एक होता. वृद्ध सर्वांना अद्देशून म्हणाला "मुलांनो, हो बैठक बोलावून धीरमतीनं बांगलंच केलां. कारण रूपधर गेल्यानंतर इध्याकामधे कधी बैठकच झाली नाही. त्यामुळे नागरिक कधी एकत्र आले नाहीत. आपण सर्व इथे का जमलो आहोत, हे जाणायची माझी इच्छा आहे."

वृद्धाच्या ■ बोलण्यामुळे धीरमती उत्साहित झाला. उठून भुमा राहून तो म्हणाला, "बाजोबा, या सभेचा प्रबंधक मीच आहे. केवळ आपला आस कळवण्यासाठी तुम्हा सर्वांना मी इथं बोलावलंय. माझ्या घराला सध्या दोन संकटांनी ग्रसलंय. माझा सुप्रसिद्ध पिता मला पारखा झालाच. एके काळी तो तुमचा राजा होता. त्याच्या परत न येण्यामुळेच मी मोठ्या अडचणीत सापडलोय. त्याच्या अनुपस्थितीचा फायदा घेऊन कित्येक राजकुमार आईशी विवाह करण्यासाठी आमच्या घरात तळ देऊन बसले आहेत. आमचं घर पोखरत आहेत ते! जवळच माझा सर्वनाश होणार असं वाटू लागलंय मला. इथे उपस्थित असणारात काही न्यायक्षिप — पाहणारे पिताही आहेत.

माझ्या आजोबांकडे जाऊन त्यांच्या मुलीला मागणी घालायचं धैर्य त्यांच्यात मुळीच नाहीय. त्यामुळेच आमच्या घरात राहून आमचेच पशु ते मारून खात असतात अन् दारू पिऊन घुमाकूळ घालत असतात. क्काला येईल तसं करत असतात ते. माझा पिता नसल्यामुळे आमचं घर आमचं राहिलेलं नाहीय. ■■■ वडलांनी असा कोणता देशद्रोह केलाय, की ज्यामुळे आम्हाला अशी शिक्षा भोगावी लागत आहे, सांगा! झुलट त्यांनी देशासाठी टोचून बुडाले भाग घेवून लूट पराक्रम गाजवलाय. ते खरोखरच युद्धात मारले गेले असतील, तरी त्यांच्याबद्दल सर्वांना अभिमान ■■■ हवा. पण जे काही ■■■ आहे, ते ऐकून ■■■ सर्वांनाही ■■■ वाटत असेल असं वाटतंय मला."

दुर्बुडो नावाचा एक माणूस ताबडतोब उठून म्हणाला, "धीरमती, तुझ्या आरोपांमध्ये काहीही तथ्य नाही. चूक तर तुझ्या आईचीच आहे. आपऱ्यावर आरोप करून काय अप्रयोग? गेली तीन वर्ष ती सर्वांना फसवत आली आहे. तिनं आमच्या प्रत्येकाच्या ■■■ आशा भुत्पन्न केली. मी म्हणायची की, कापड विणून झालं की लग्न करीन. आम्हा सर्वांचाच तिनं या भ्रमात ठेवला. चौथं वर्ष भुजाडलं तरी तिचं विणकाम संपलंच नाही. संपेवच कसं मुळी ते? कारण दिवसा विणलेलं, रात्री ती गुसवून टाकायची. तिच्याशी विवाह करायला इच्छुकांच्या वतीनं मी बोलतो

आहे. ऐक, तिला तू आपल्या घरातून बाहेर पाठव अन् तिला आयडणाराशी लग्न करायला सांग. तसं घडलं नाही, अन् पुन्हा ती तशीच सर्वांना फसवत राहिली, तर आम्ही मुळीच ते घर सोडून जाणार नाही. ही गोष्ट म्हणजे अगदी दगडावरची रेंघ समज."

"आपल्या आईला घरातून काढणं मला केवळ अशक्य आहे. शिवाय आपल्या पित्याकडून तिनं हुंडा म्हणून जे आणलं, ते परत वऱ्याच्या परिस्थितीत नाहीये ती." धीरमती म्हणाला.

आणखी एक वृद्ध भुमा राहून म्हणाला, "रूपधर युद्धाला निघण्यापूर्वी मी भविष्य वर्तवलं होतं की, अनेक संकट झेलत बीस वर्षांनी तो परत येईल. मी जे सांगितलं, ते सर्व खरं होत राहिलंय. तेंव्हा नो नकीच

परत येणार आहे, त्याच्या घरात जे जे ठिय्या देऊन राहिले आहेत त्यांचं नष्टचर्य ओढवलेच असं समजा."

"अ! ज्योतिष आपल्या मुलांना ऐकव. आम्हाला पचमुखी हवीच. तुझ्या घमक्यांना भीक नाही घालत आम्ही; रूपधर परत आला, तरी आम्हाला घराबाहेर काढायचं घाईस करू शकणार नाही तो." आणखी एकजण बहबडत राहिला.

शेवटी धीरमती म्हणाला, "मला सांगायचं ते मी सांगितलंय! कृपा करून मला एक नाव अन् वीस नावाडी मिळवून दिलेल, तर मी हार्टा अन् पैयासला जाऊन आपल्या पित्याची बातमी काढून आणतो, ते जिवंत असल्याचं कळलं. तर आणकी एक वर्षभर मी हे हाल सहन करीन. त्यांच्या मृत्यूची सबर मिळाली, त्यांची अन्तर्क्रिया करून आईचं लग्न मी स्वतःच

लावून देईन, माझ्या बोलण्यावर सर्वांनी कृपा करून विश्वास ठेवावा."

भाषण संपवल्यावर घरी न जाता धीरमती तडक समुद्रकिनार्यावर जाऊन बसला, तिथे त्याला सहन भेटला. तो रूपधरचा खास मित्र होता. धीरमतीला पाहून तो म्हणाला, "बेटा, तुला पाहून मला फार आनन्द झालाय. पित्यायोग्य पुत्र बसल्याचं तू मित्र करून दाखवसंयस. इथाकात लूप नावा आहेत. तुझ्यासाठी मर्वात अत्कृष्ट नौकेची सोय मी करून देईन. तू घरी जाऊन इतर आवश्यक सामान गुळवून घेऊन ये."

धीरमती ताबडतोब घरी गेला. पाहताच सर्व राजकुमार त्याची टिंगल लागले. ते म्हणू लागले, "रे! हा तर आमचं रक्त भुळसा की! इतके दिवस याला नानादेक समजत होतो.

पण हा तर कृपा छतुम निघाला!"

दुसरा एकजण म्हणाला, "तो पैयास अन् हार्टाला का निघालाय माहीत आहे? तिथून सैन्य आणायला...!"

तिसरा म्हणाला, "एक दिवस हा आपल्या पेयात विष मिसळून मारेत आपल्याला!"

चौथा हेटाळणी करू लागला, "बरे हा तर आता आपल्या बापासारखाच समुद्रात बुडून जाईल, अन् मग याची इस्टेट वाटून घ्यायला किती होईल आपल्याला!"

त्यांच्या या टीकेची काहीही पर्वा न करता धीरमतीने आपल्या म्हातान्या दासीला प्रवासाची तयारी थापला सांगितले.

"जाभू नको तू! तूही समुद्र गेलास तर तुझ्या आईचं काय होईल? हा अघोरी विचार तुझ्या मनात आलाच कसा?" म्हणतारी दासी रडत म्हणाली, तिला शान्त करत तो म्हणाला, "अग आजो, हा तर देवाचा निर्णय आहे. आता अडवू नको मला! रात्री आई प्रोपली,

की निघेन मी. ती स्वतः काही विचारी-पर्यंत माझ्या प्रवासाबद्दल तिला काहीही न सांगायची भाषय घे पाहू. अन् आता सामानाची अन् भोजनाची व्यवस्था करायला लाग कशी!"

या अवधीत गल्ली गल्लीत फिरून सहनने निपुण नावाडी निवडून समुद्रकिनारी पाठवले. एक भुत्तम नौकाही मिळाली. इतक्यात रात्र झाली, इकडे रूपधरच्या घरातील सर्वांनी भरपूर खाणेपिणे झुकले अन् सर्वजण मोपूमही गेले. इतक्यात सहनने येऊन, "प्रवासाची मर्च जवळत तयारी झालेली आहे. फक्त तुझ्याच येण्याची वाट पहात आहोत." असे सांगितले. अन् तो धीरमती बाहेर येण्याची वाट पहात तेथे थांबला.

मंतर दोघे मिळून समुद्रकिनार्यावर पोचले. नावाड्यांनी रूपधरच्या घरून आलेले सामान नौकेत नोट रचले. धीरमती नौकेत चढला, नाविकांनी सुकाणू संभाळले, नांगर झुकलला अन् पुढे सरकली. हवा अनुकूल होती. नाव पैयासकडे निघाली,

‘चान्दोबाच्या’ बातम्या

सर्वात लहान

आपल्या लोकसभेच्या निवडणुका नुकत्याच संपल्या, त्याचबरोबर विधानसभेच्या निवडणुकाही झाल्या. काही वर्षे राष्ट्रपति भासन चालू असलेल्या जम्मू-काश्मीर मध्येही निवडणुका झाल्या. आमच्या देशातील सर्वात लहान मतदान-केन्द्रही इथेच आहे. जडाल जिल्ह्यातील प्रताफात येथे फक्त नऊ मतदात्यांसाठी एका मतदान-केन्द्राची व्यवस्था केली गेली. हे गाव समुद्रमपाटीपासून ५,००० फूट उंचीवर

आहे.

जगात सर्वात जास्त लोकसंख्या असलेल्या चीनच्या तिबेटमध्येही एका गावात फक्त तीनच माणसे रहातात. तिबेटची राजधानी ल्हासा पासून ५५० कि.मी. दूर मध्येच विलेखा मध्येच आहे. तेथे ७२ वर्षांचा बुद्ध याच गावाच्या दोन मुलीं राहातात. आतापर्यंत याच मुली भवतारा आप होता, पण आता त्या जागा मोठ्या मुलांने घेतली आहे.

सर्वात भुंच

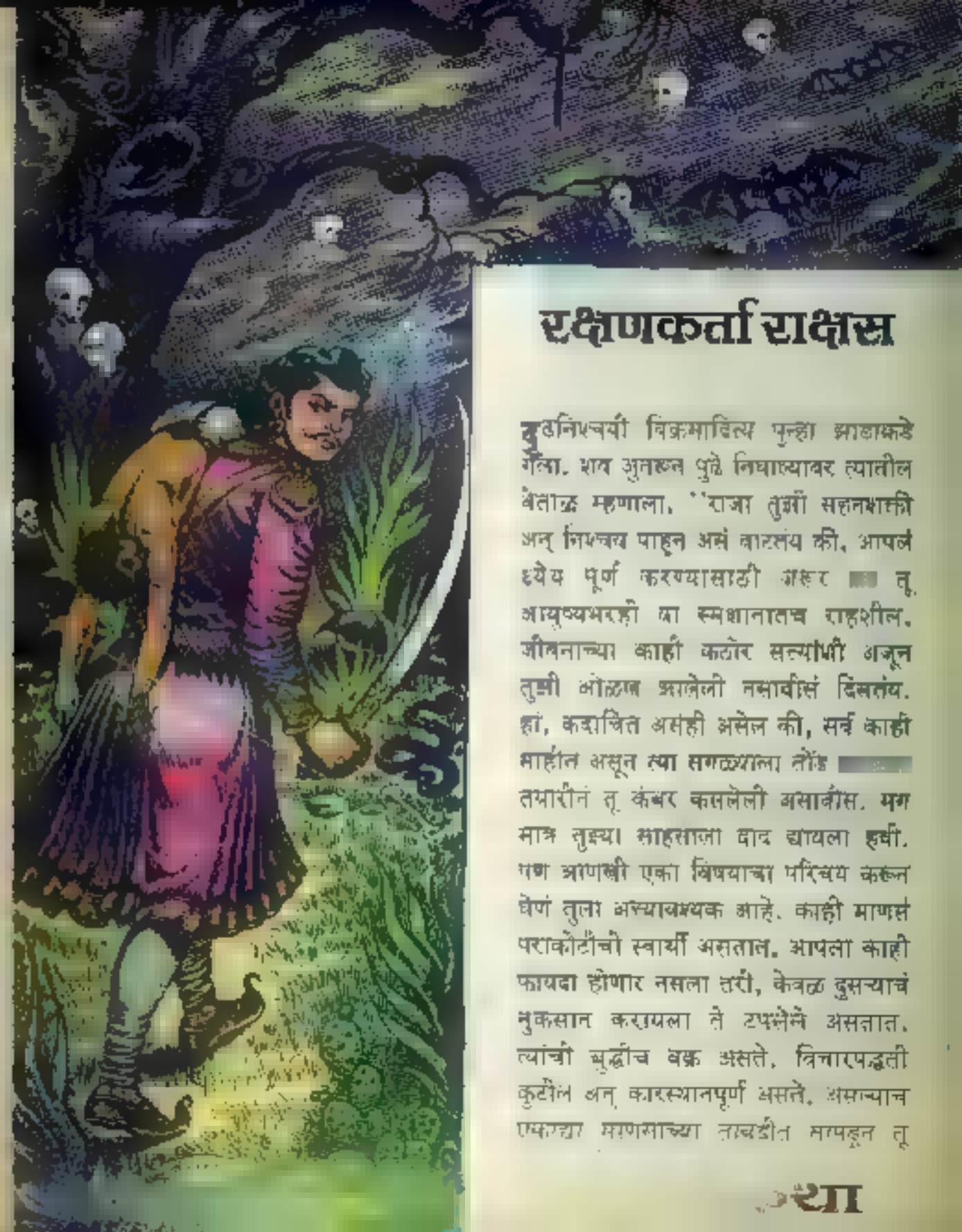
भारतातील कोलारपुरमचे जगातील सर्वात भुंच इमारतीचे काम पुरे होत आहे. ‘पेट्रोनास टॉवर्स’ बनत टी.व्ही. अँटोनासह इमारतीची भुंची ४४५ मीटर होईल. शिकागो नगरातील ‘सेवर्स टॉवर्स’ ची भुंची ४३५ मीटर आहे.

सर्वात मोठे

चोनचे आणखी एक वैशिष्ट्य आहे. अशियातील सर्वात मोठे रेल्वे-स्टेशन जीजिंगमचे आहे. येथे एकाच वेळी ६० ते ९० गाड्यांचे आवागमन चालू असते. असे म्हणतात की दररोज ६,००,००० प्रवासी या स्टेशनचा उपयोग करत असतात. जानेवारीच्या तिसऱ्या आठवड्यात या स्टेशनच्या शुद्धाटन समारंभाचे अध्यक्षस्थान चीनचे प्रधानमंत्री ली पेग यांनी भूषवले होते. चीनचे नेता मानले तुंग यांचे छातुचे मोठे चित्र असलेल्या मानले तुंग नावाच्या गाडोला अध्यक्षानी हिरवा झेंडा दाखवून स्टेशनचे शुद्धाटन केले. २०,००० मजुरांच्या मदतीने हे स्टेशन बांधायला एकूण तीन वर्षे लागली.

आशियातीलच आणखी एक

राजधानी बँकॉकमध्ये जगातील सर्वात मोठे रेस्टॉरंट आहे. हे रेस्टॉरंट ३.५४ एकर एवढ्या जमिनीवर विस्तारलेले असून त्याचे आहे ‘रीयल इग्नॉन’ या रेस्टॉरंटमध्ये एकूण ९,२०० माणसे काम करतात. त्यातील १९४० लोक म्हणजे तेथील स्त्री-पुरुष बेटर्स. हे सर्व रोलर स्केट्स वर फिरत असतात. ३२५ अंतिम स्वयंपाकी स्वयंपाकाचे काम पहातात. एकच वेळी १,००० माणसे येथे बसून खाऊ शकतात. पहिले तेव्हा रेस्टॉरंटमध्ये गर्दी नव्हती असते. दर तासाला येथे ३,००० पदार्थ बनवले जात आपल्याला वाटेल अशाच रालन सूप मोठे बसेल. तसे नसून निरनिराळ्या दातनात मिळून ही सोय केलेली आहे.

रक्षणकर्ता राक्षस

दुर्धनश्रवणी विक्रमादित्य पुन्हा आढाकडे गेला. शय अतस्त पुढे निघाच्यावर त्यातील वेताळ म्हणाला. “राजा तुम्ही सहनशक्ती अन् निश्चय पाहून असे वाटतंय की, आपले द्येय पूर्ण करण्यासाठी जरूर तू आयुष्यभरही या स्मशानातच राहशील. जीवनाच्या काही कठोर सत्यांभी अजून तुम्ही ओळख झालेली नसावीसं दिसतंय. हा, कदाचित असही असेल की, सर्व काही माहीत असून त्या सगळ्याला तोंड तयारीत तू कंबर कसलेली नसावीस. मग मात्र तुझ्या साहसाला दाद द्यायला हवी. पण आणखी एका विषयाचा परिचय करून घेणं तुला अत्यावश्यक आहे. काही माणसं पराकोटीची स्वार्थी असतात. आपला काही फायदा होणार नसला तरी, केवळ दुसऱ्याचं नुकसान करायला ते टपलेले असतात. त्यांची बुद्धीच बळ असते. विचारपद्धती कुटील अन् कारस्थानपूर्ण असते. असाऱ्याच एकाद्या मरणमाच्या ताबडीत मापहून तू

लहानपणीच अपघाताने नदीत बुडून गेले. स्वतःचे इतरे कोणी जवळचे नातेवाईकीही नव्हते बिचऱ्याला! या लहान लेकराला मग जासपासच्या लोकांनीच वाढवले. कोणी त्याच्यासाठी कपडे शिबी, कोणी दुध पाजी, तर कोणी काही सायला घाती. गावपाटलांनी त्याला गावच्या शाळेत घातले व तिथे जितके शिकणे शक्य होते, व तितके शिकवले. त्याच्यासाठी लागणारी वह्या-पुस्तके व इतर शालेय साहित्य ते स्वतःच त्याला बरेदी करून देत. पण गावची शाळा सातव्या इयत्तेपर्यंतच होती. पुढे स्वतः कर्ब सोमून त्याला शहरात शिकवायची कोण करणार? तो स्वतः समजूतदार होता. परिस्थितीची जाणीव असल्यामुळे बारा-तेराव्या वयापासूनच कुठेकुठे तो आपलं पोट भरू लागला. कुरसत मिळाली की गावच्या पंडितांच्या आश्रयाला जाऊन त्यांच्याकडून थोड-फार ज्ञान मिळवी. त्याची ज्ञानगानसा पाहून हे पंडित नोकही त्याला आवडीने व्यवहारज्ञान शिकवत. त्याच्या शंकांची उत्तरे देत. यामुळे तो बोलण्यात हजरजबाबी व चतुर झाला.

त्याच गावात सौदामिनी नावाची एक तरुणी होती. एके दिवशी तिला मोठं विचित्र स्वप्न पडलं. स्वप्नात तिला एक वैरागी दिसला. तो म्हणाला, "योग्य माणसाशी विवाह केलास, तर आयुष्य सुखात जाईल तुझं."

सौदामिनीनं विचारलं, "तो माणूस

योग्य आहे, हे कसं ओळखायचं?" वैरागी उत्तरला, "ज्या माणसाना तू - 'आकाशात किती तारे आहेत?' असं विचारल्यावर त्याच्याकडून 'विवाहा नंतर मौजू या की!' असं उत्तर येईल, तोच माणूस योग्य पती होऊ शकेल."

जागी झाल्यावर 'आपल्याला असं स्वप्न कसं काय पडलं?' याचंच सौदामिनीला मोठं आश्चर्य वाटलं. पण हां मांस तो घरात कुणाजवळही बोलला नाही.

त्या दिवशी दुपारी सौदामिनी आपल्या मैत्रिणींबरोबर आमराईत गेली. तिथे लपडाय लेळतालेळता ती एका झाडामागे गेली अन् चुकून तिथून जाणाऱ्या एका सापाच्या शेपटीवर तिने डेवना.

माप ताबडतोब फणा भुभारून तिला डसणार, कोणी तरी हान पकडून तिला बाजूला वेचले सापही धाबडून सळयळत वेगानं तिथून निघून गेला.

वळून पाहिल्यावर सौदामिनीला असे दिसले की आपला हात पकडून आपला जीव वाचवणारा माणूस वेंकटेशच आहे. तिचा हात पकडून बाजूला सेचल्यावर तिच्या सौंदर्यावर मुग्ध झालेला वेंकटेश टक् लावून तिच्या तोंडाकडेच पहात होता!

तशी तर वेंकटेशाला सौदामिनी ओळखत होतीच; पण इतक्या जवळून तिने त्याला कधीच पाहिला नव्हता. तिला तर असा भ्रम झाला की वेष्टातर करून देशात भ्रमण करणारा हा कुणी राजकुमारच असावा.

"माझा जीव वाचवल्याबद्दल

धन्यवाद!" ती हळूच पुढपुढली.

"होय, केवळ तुझा जीव वाचवण्यासाठीच मी स्पर्श केला तुला. पण अशी मधुर अनुभूती मी कधीच अनुभवली नव्हती. तेंव्हा, तर तर मीच आभारी आहे तुझा!" वेंकटेश मजेनं म्हणाला.

सौदामिनीच्या मनात अचानक विचार चमकला, "हा वेंकटेशच तर माझ्यासाठी योग्य पती नव्हे?" तिने ताबडतोब त्याला विचारलं, "खूपच हुशार वाटतोस की! मग आकाशात किती नक्षत्रं आहेत, हे सांगू शकशील?"

"हं, सांगू शकतो. पण माझ्या अतिरानं तू नाराज होशील अशी भीती वाटतेय मला." वेंकटेश बोलला.

"नाही, नाही, मुळीच नाराज नाही होणार. बरं!" सौदामिनीनं चायदा

केला.

“पुष्कळ वर्ष अर्चून मोठ्या कष्टानं मी नक्षत्र मोजून काढलीच. पण शेवटी मोजणी पुरी झाल्यावर मनात शंका आली की, बहुधा एक दोन तारे मोजलेच नाहीत मी! पण पुन्हा एकदा तेच काम करण्याइतकी धास्ती नाही माझ्यात. तेव्हा आता असा विचार आहे की माझ्याप्रमाणेच नक्षत्र मोजू इच्छिणाऱ्या मुलींशी लग्न करावं. दोघांनी मिळून मोजली तर नक्षत्र मोजायचं हे काम यशस्वी होवू शकेल.” वेंकटेश म्हणाला.

त्याचं हे उत्तर ऐकताच सौदामिनीने ‘हाच आपला योग्य पती असल्याचा’ निर्णय घेतला. आपल्याच विचारांची लज्जा वाटून ती तिघून एकदम पळून गेली.

घरी पोचल्यावर शशिकान्त नावाचा एक युवक आपल्या आई बाबांशी बोलत

असलेला तिच्या दिसला. ‘सौदामिनीवर आपलं फार प्रेम असून, तिच्याशी विवाह करायची इच्छा असल्याबद्दल’ तो बोलत होता.

हा विवाह घडला तर तिच्या आईबाबांना हजार मोहरा द्यायला तयार असल्याचंही तो सांगत होता. त्याच्या या प्रस्तावाला आपली संतोषपूर्वक संमती असल्याचं आईबाबाही सांगत होते. थोड्या वेळानं शशिकान्त निघून गेल्यावर सौदामिनीनं आपल्या आईला आपलं स्वप्न व आम्हाईन घडलेल्या घटनेबद्दल मांगितलं. तिने स्पष्ट सांगून टाकलं की, ‘मी लग्न केलां, तर वेंकटेशशीच करीन.’ आईनं ही गोष्ट पतीला मांगितली.

सौदामिनीचे ते ऐकून रागाने यरथरत म्हणाले, “स्वप्न मुळीच बरी नसतात; ही अर्थ नसतो त्यात. वेंकटेश सुंदर, धट्टाकट्टा आहे, म्हणून आपली सौदामिनी लुब्धा झाली. पण ज्याच्याजवळ फुटकी कवडीसुद्धा नाही, अशा माणसाशी तिचं लग्न कस करून देऊ? काहीही होवं, मी तिचं लग्न शशिकान्तशीच लावून देणार.”

आपले बाबा किती हट्टी आहेत, हे सौदामिनी चांगलं ओळखून होती. म्हणून ती त्यांना म्हणाली, “मला एक संधी द्या बाबा! माझं स्वप्न खोटं नसल्याचं सिद्ध करून देईन मी. एक वर्षभर लग्न पुढे टाकला भासं. तेवढ्या अवधीत वेंकटेशने शशिकान्तपेक्षाही जास्त धन कमवून, दाखवलं

तर माझं लग्न त्याच्याशी लावून द्या.”

यावर सौदामिनीचे बाबा जोरात हसून म्हणाले, “हं! वेंकटेश काय एका वर्षात लाख मोहरा मिळवू शकेल? शशिकान्त लग्नपती असल्याचं तुला माहीत नसेल कदाचित. म्हणूनच असलं काहीतरी आहेस तू.”

“तो माझ्यासाठी खरोखरच योग्य असेल, तर नकीच कमवू शकेल. माझं स्वप्न खरंच ठरेल.” सौदामिनी विश्वासपूर्ण स्वरात म्हणाली.

बाबांनी अट मान्य केली अन् सौदामिनीनं वेंकटेशला निरोप पाठवला.

वेंकटेशनंही सौदामिनीशीच करावचं धन कमवायचा निश्चय करून तो निघून गेला. तिथं त्यानं हरत-हेची केली. काही महिने निघून गेले; पण तो एक हजार मोहराही जमवू शकला नाही. नाम मोहरा मिळवणं आता त्याला असाध्य वाटू लागलं, अन् तो निराश

अशातच एक दिवस त्यानं एका बैराग्याला बैलाच्या हत्त्यातून वाचवलं. त्यानं उसं केलां नसतं, तर बैरागी नकी मेलाच असता. खूप खूश होऊन बैराग्यानं वेंकटेशचो चौकशी केली. मग तो म्हणाला, “बरे बेटा, इतक्या थोड्या काळात इतकी मोठी रक्कम मिळवण्याचा एकच मार्ग आहे. पण तो मोठा धोक्याचा आहे. करशील घाबरा?”

वेंकटेश म्हणाला, “आता या प्रयत्नात

प्राण गेला तरी चालेल, पण मी मागे सरणार नाही.”

बैराग्यानं मांगितलं की, शहरापासून कोसभर अंतरावर एक जंगल आहे, तिथल्या डोंगरात एक गुहा आहे. या गुहेत करोडो मोहरा असून, त्या घनाचं एक राक्षस रक्षण करत असतो. त्याच्या ताबडीतून वाचून धन मिळवणं कठीण आहे.

बैराग्याच्या वर्णनाप्रमाणे शोधत वेंकटेश तांबडतोच जंगलात गेला. खूप शोधल्यावर त्याला ती गुहाही सापडली. गुहेसमोर तो राक्षस एकाद्या सडकासारखा बसून झोपला होता. त्याला पाहिल्याबरोबर वेंकटेशचं धाकंच दणाणलं! पण धीर एकवटून तो गुहेजवळ गेला. तिथं पोचल्याबरोबर एकदम जागा होऊन राक्षसानं त्याचा हात पकडला. कठोर आवाजात तो म्हणाला, “मला

तिच्याशी लग्न केल्यामुळे तिचा तो पती या जन्मी वैरागी बनला. दोघांनाही आपापल्या पूर्वजन्माची माहिती असल्यामुळे केलेले पाप धुवून टाकायच्या प्रयत्नात दोघेही होते. सौदामिनीला स्वप्नात हा वैरागीच दिवला होता; अन् त्यानंच तिला वेंकटेश्वर प्रेम करायचा प्रेरणा दिनी. कारण वेंकटेश हाच तिचा पूर्व जन्मीचा प्रियकरही होता.

ही सर्व हक्किल नाणून वेंकटेश सूत्रा जाला. अन् आशेत त्यानं विचारलं, "मग नक्की मदत करशील न मला?"

"हो, नक्कीच करीन. पण तुही भाड्यावर एक भुयकार घ्यावा. ह्यास." "का नाही करणार? भुयकार नव्हे, जगाकार करीन मी?" वेंकटेश बोलला.

"ऐक, मी तुला दोन लाख मोहरा देईन. तुझं अन् सौदामिनीचं लग्नही होईल. एक वर्षाच्या आत तू असे एक लग्न करून धावचंस की जिथे वर अन् वधू एकमेकांना आवडत नसतील." राक्षसाने अट सांगितली.

"पण यामुळे तुला कमला फायदा होणार?" वेंकटेशनं विचारलं. सणभर थांबून राक्षस म्हणाला, "एक नोट. गुहेतलं घन अक्षय आहे. जितकं घन आपण काढू, तितकं पुन्हा आपोआप जमा होतं. म्हणून रात्रंदिवस त्याचं रक्षण करणं आवश्यक आहे. या जन्मी सौदामिनीचं शशिकान्तशी लग्न जालं असतं, तर तिचा बाप राक्षस होऊन माझ्या जागी आला

बसता. परन्तु प्रेम नसूनही जबरदस्तीनं झालेल्या विवाहामुळेच मला अन् वैराग्यालाही मुक्ति मिळेल. आमच्या जागी दोन पाप्यांची स्थापना होणं आवश्यक आहे. आता कळली ना माझी गरज तुला?"

संकोचानं वेंकटेशनं विचारलं, "अन् असं लग्न होऊ न शकलं तर?"

या प्रश्नावर बदसलून हमत राक्षस म्हणाला, "मूर्ख कुठचा! अशी लग्न विचारात आहंम वा? हे काम पूर्ण केल्यामुळे तशी तर आम्हा दोघांना मुक्ती मिळेलच. पण तुला माहीतच आहे या गुहेत अक्षय निधि आहे. तेन्हा इथे एका पहाटेकच्याची आवश्यकता आहेच ना? हे तेन्हाच रावध घेतलं की जेव्हा जबरदस्तीनं लग्न होईल."

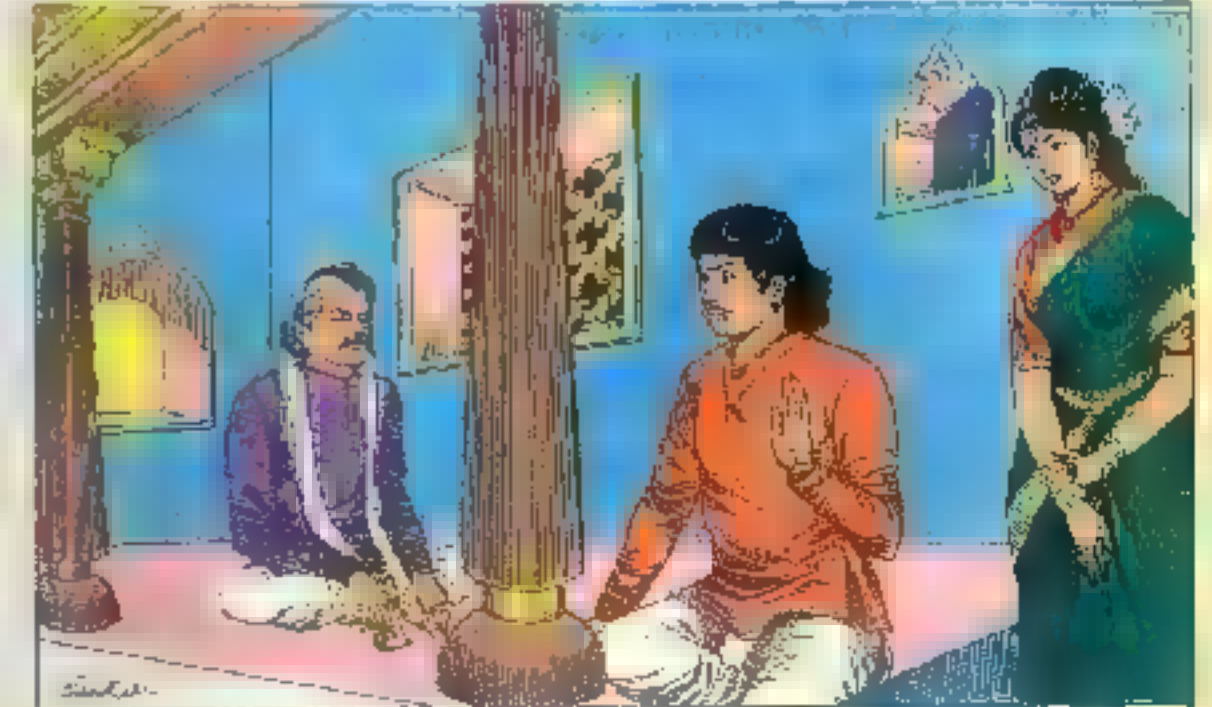
वेंकटेश म्हणाला, "ठीक आहे. मी

प्रयत्न चालू ठेवीन."

"हं, ठीक. चा प्रयत्नात रहाच. आता दृष्टून निघून सरळ घरी जा. तुझ्या घरात दोन लाख मोहरा असतील. आपल्या इच्छे प्रमाणे सौदामिनीशी लग्न करून सुखानं रहा. मला दिलेलं वचन विसरू नकोस." राक्षस म्हणाला.

यानंतर राक्षसानं सांगितल्याप्रमाणे धडत गेलं.

सौदामिनी वेंकटेशच्या लग्नानंतर सहा महिन्यांनी वसुदत्त नावाचा एक माणूस वेंकटेशच्या घरी येऊन म्हणाला, "माझ्या मुलाचा एका राजागणक माणसाशी लग्न करायचा विचार आहे, मला ते मुलाचं नावही नाहीय. तू अगोदर गरीब होतास. मग सांग बरं, असा काही मार्ग आहे का, की ज्यामुळे माझ्या मुलाचा प्रियकर तुझ्याप्रमाणे गतवान व्हावं?"

चकमायचा विचार आहे काय? हु!" अन् तो जोरानं हुंकारत राहिला.

वेंकटेश त्याला यावरला बराच! पण आपलं अद्विष्ट आठवून म्बलाला गावरून त्यानं आपली रामधहाणी राक्षसाला सांगितली.

"ओहो! तुला वैराग्यानं पाठवतं होय?" असं म्हणत राक्षसानं आनन्दानं आपलं डोकं हलवत आणि तो वेंकटेशला स्वतःच आपली हक्किल सांगू लागला.

राक्षसानं सांगितल्याप्रमाणं सौदामिनी ही त्याची पूर्वजन्मीची मुलगी होती. त्यानं तिला न आवडणान्या माणसाशी तिचं जबरदस्तीनं लग्न लावून दिलं. सौदामिनीनं आत्महत्या केली. पूर्वजन्मी केलेल्या पापामुळे ती राक्षस बनला. 'सौदामिनीला आपण आवडत नाही' हे माहीत असूनही

वेंकटेश चिडून म्हणाला, "ही गोष्ट तर मुलीच्या प्रियकराने विचारायला हवी. तू नव्हे!"

"पण तो तर काहीच ऐकायला तयार नाही. जसा आहे, त्याच परिस्थितीत लग्न करायचंय त्याला." वसुदत्त म्हणाला, "वेंकटेशाने विचारलं, 'मग तुझ्या मुलीचं काय म्हणणं आहे?'"

वसुदत्त भुत्तरला, "तिमाही घनाची मुलीच अपेक्षा नाही."

थोडा विचार करून वेंकटेश म्हणाला, "लहान आहे अजून तो! पैशातच परमेश्वर आहे, कळलं नाहीय तिला. तिच्या बोलण्याची मुळीच पर्वा करू नकोस. त्या दरिद्रयाशी मुळीच तिचं लग्न करू नकोस. मो अनु सौदामिनी सुलात याचं कारण धरूच!"

मोदया आनंद्याने वसुदेव तिथून तिथून गेला.

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ विक्रमला म्हणाला, "राजा, वेंकटेशाने वसुदेवला दिलेला सहा माझ्या दृष्टीनं द्रोहबुद्धीनं

भरलेला आहे. वसुदत्तची मुलगी जर लग्नाला नकार देत आहे, तर जबरदस्ती करणं चूक आहे. ती आत्महत्या करायला ही मागेपुढे पहाणार नाही. असल्या संकल्पानं कुणाचंच मलं होणार नाहीय. जुलट हानीच होईल. माझी शंका तू दूर केली नाहीस, तर तुझं मस्तक घसावेगळं होईल."

विक्रम भुत्तरादाखल म्हणाला, "ज्या रक्षणकर्त्या राक्षसानं त्याच्यावर अपकार केले, त्याला मदत केली, त्याचं चुकवणं हे वेंकटेशचं आहे. ते करायचं वचनही दिलंय त्यानं. वचन पाळणं हे पाप आहे. वसुदत्तला दया दाखवून स्वतः पापी बनावचो आवश्यकता नाही. राक्षसाच्या गुहेत अत्यन्त आकर्षणशक्ती आहे. त्यामुळे प्रभावित होवून कित्येक वधूपिते तिथले पहारेकरी बनावला तयार होतीलच."

राजाचं मीन भंग करण्यात सफल झालेला वेताळ प्रेतासह अदृश्य होवून पुन्हा झाडावर जावून बसला.

समुद्र-किनाऱ्यावर सहल - ७

गोवा

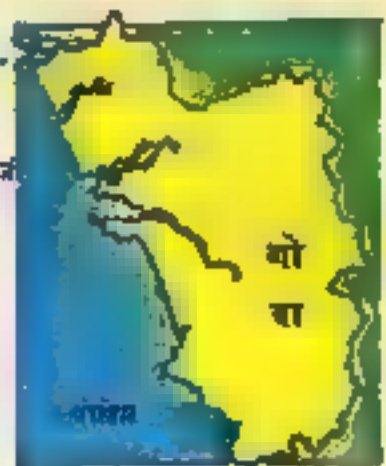
मूळभाषा : मीना नोकर ♦ विषयवारी : गीतम सेम एनजे

गोव्याच्या बऱ्याभाबत एक दंतकथा आहे. एकदा महर्षि परशुराम ध्यान करतानागर्भी उपमृष्ट अशा जागेचा शोध करीत होते. त्यांनी एक बाग सोडला, त्याचा विचार होता की हा बाग जेथे पडेल, त्या जागेवर तपश्चर्या करायची. बाग खर्ची गडदवाग पडला, बाग पडताच तेथील पाणी हटू लागलं नि सुतर स्त्रियांसार म्-प्रवेश कर आला. माव गोवा म्हणजे तो हा प्रदेश!

पुरातन वैज्ञानिकांच्या मतानुसार इ.स.पू.ची तिसऱ्या शतकात बोनापुर एका बऱ्याच बंदर होते. ते अरबी देशांशी समुद्री मार्गाने होणाऱ्या व्यापारासाठी फार सोयीचे होते. पंधराव्या शतकापर्यंत हिंदू राजे राज्य करीत होते. नंतर ते पोर्तुगीजांनी आरिस्तभाई घेतले. सन १५१० मध्ये पोर्तुगीजांनी यावर विजयला, त्यांनी १५४२ पर्यंत राज्य केले. डिसेंबर १९६१ मध्ये भारतीय सेनेने याच्यावर प्रवेश केला आणि मग तो एक भाग बनला.

गोव्याचा समुद्र-किनारा १०५ किमी मीटर लांब आहे. उत्तरेकडील तेंकोन पासून दक्षिणेकडील पोलेम पर्यंत पाहो ठिकाणी मोमेरो-ल्येरी वाळूने भरलेला लांबच समुद्र-किनारा आहे, तर काही ठिकाणी टेकड्या आहेत. कोटे मध्ये नटा मधुदास फिलोज होताना विरातात, पोर्तुगीजांनी समुद्र-किनाऱ्यावरील अवळ अवळ सर्व टेकड्यांवर किड्डे बांधले.

या किनाऱ्यात आम्हादचा किड्डा सर्वात सुंदर आहे. किड्ड्यात पोड्या वाणवणे अनेक इमे होते, म्हणून पोर्तुगीजांनी याचे नाव डेवले अगुआडा (पोर्तुगीज मध्ये पाण्याला म्हणतात 'अगुआ'). हिन्दी महासागर व अरबी समुद्र यातील दोघं

आरकावो-इ-अल्फुर्कने सन १५१० मध्ये गोवा काबीज केला.

मगुजराडा किल्लाचा एक भिंत

समुद्रकिनार्यावरून पहाडीचे शोषणचे दृष्य

प्रवास संपवून अगुवादा मधील गोंड पाणो पिऊन नविक संवुष्ट होत असत. पोर्तुगीजांच्या कडकट अगुवादा आणि रीत मेगोस या किल्ल्यांचा युगांतराचा उपयोग केला जात असे व आत ही तमाच होतो. गोव्याचे सुप्रसिद्ध समुद्र-किनारे किल्ल्यांच्या उंच प्रांशरांगांनो बोट्यात. हादसर, चापोरा, रामाटोर, बाया, कलंगुट, बंभना, मेसम धिक्क आणि होना पावला हे उत्तर गोव्याचे प्रसिद्ध वामकागय समुद्र-किनारे आहेत. बरदेशो प्रवाशांना घनुष्याच्या भावारांना कलंगुट किनारा काळ भावकतो. होना पावला हे नाव एका व्हडसरायच्या मृत्तीच्या नावावरून ठेवण्यात आले आहे. मच्छीमार पेशिकाशी लठ करणाऱ्या परागाणो व मिळाल्यामुळे तिने येथील काळ टेकडावळून उर्दी माळून भावमहत्या केली होती. येथील गोडा म्हणजे गुवा गोवा पणहोपासून नऊ कि.मी.दूर अंतरावर आहे. मोठाकाळ काळजी ही राजधानी होती. काळी येथील राज्याचे वैभव पोर्तुगीजांच्या राजधानी सिरबनहून अधिक होते असे म्हणतात. यदाच्या किनाऱ्यावर गोव्याचे प्रताप म्हणून कादंबरीचे प्रवेशाडार (कादंबरीविन आर्क) बांधलेले आहे. गोव्याचा प्रवेश कादंबरीय या द्वारातून गोव्यात प्रवेश करीत असे. प्रसिद्ध रंगविर्दी संशोधक वारको र. गामाच्या स्मरणार्थ हे द्वार बांधण्यात आले. याद्वारे उ-गामाने युरोपहून भारताला येण्याचा समुद्री मार्ग ओघून काढला होता. हा द्वारहामून प्रवाहक मत्त कजेनानचे चर्च आहे. रोम या येथील सेर पीटर बेसिलिका सलग्ग बनाविले आहे.

येथे कजेनान चर्च समोरून ते कंवीडून आहे. हे भागिकानील सर्वात प्राचीन व विशाल चर्चमधील एक चर्च आहे.

येथील घंटेला सिने वी वीरो म्हणजेच मोन्वाची घंटा म्हणतात. या घंटेचा आवाज सीडा भारदस्त नि बघीर वाहे.

या दोन्ही चर्च जवळच मोन्वातील अत्यंत महत्त्वाचे व प्रसिद्ध चर्च आहे जॉय येथु बेसिलिका, याचा सेंट क्रॉसिग बेसिलिकेचे चर्च ही म्हणतात. गोव्यातील प्रमुख भक्त क्रॉसिग बेसिलिका मूल देह या चर्च येथे ठेवलेला आहे.

क्रॉसिग बेसिलिकेच्या याच जवळ एप्रिल १५०६ मध्ये स्पेन मधील नवारे जाला. कासेनाम शिकत बसतानाच आपले एक चर्च-मिच स्पेनियस लांबोला याच्या प्रेरणेने त्यांनी आंतरण प्रभुतेचा ठराव घेतले. १५४२ मधील गोव्यात भागे. त्यांनी कोकणी व पोर्तुगीज भाषा पोर्तुगीज म्हणून लिखित धर्माचा आधार केला. काही महिन्यांनो गोव्यात राहून त्यांनी येथु लिखाणाच्या उपदेशाचा उपनेत प्रचार केला. येथून पुढे ते तमिळनाडूच्या किनारपट्टी वरील प्रदेश, कोलकाता इत्यादि ठिकाणी गेले. नंतर ते जपान व चीन मध्ये गेले. १ डिसेंबर १५४१ मधील मधील गोव्यात जेव्हा त्यांना मृत्यू आला. दोन वर्षांनी तेव्हा यज्ज्यातून त्यांचे भाग बाहेर काढले गेले, तेव्हा ते जसेच्या तसे राहिलेले पाहून मोकासा मोठे आश्चर्य वाटले. नंतर त्यांचे आप गोव्यात आणले गेले. अनेक वर्षे लोटाव्यावर ही जाग मत्त मेजिधरच्या मुल देहात काही ही विचार आलेला नाही. ती पोटर कृष्ण मान्यारवा शिस्तो. दर दहा वर्षातून एकदा यात येथु चर्चपासून 'से' कंवीडून पर्यंत एक मिश्रणक कादंबरीय येते. तेव्हा जगातील अनेक वेळातून धिक्कन घाक हवे येणार.

जॉय येथु चर्चच्या समोर एका योगरावर मत्त पोर्तुगीजांचे चर्च व एक कान्वेट (साडवो मठ) आहे. पूर्व आशियातील धिक्कन सार्वीचे हे सर्वात

जॉय येथु बेसिलिका

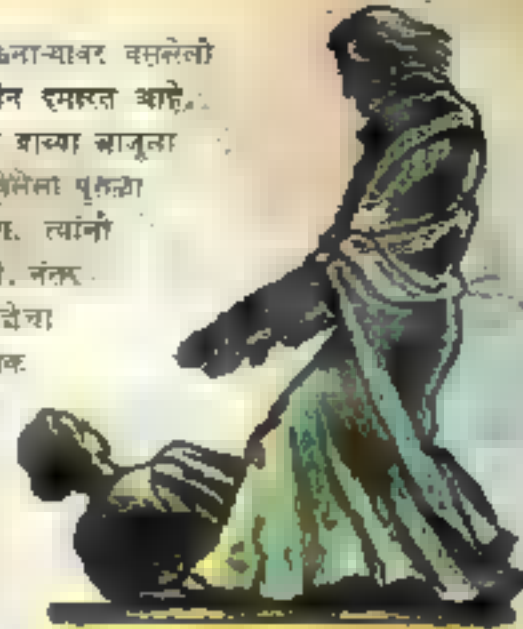
गोवा येथीलप्रधान राज्य आहे. तांदूळ हे येथील प्रमुख पीक होय.

मोले निवासस्थान (महाराष्ट्र) आहे.

गोव्याची राजधानी पणजी गांधी नदीच्या दक्षिण-किनाऱ्यावर वसलेली आहे. येथील सचिवालय-मठ गोव्याची एक अति-प्राचीन स्मरत आहे. कोणे एके काळी देवे भाविलबाहाजा महाल होता. याच्या शिखराजाला गोव्याचे संमोहन-राजा माने फारिआ यांचा काश्मिरा मन्दिरेला पुढला आहे. त्यांचे संपूर्ण नाव जोसे करटाडिओ हि फारिआ. त्यांनी प्रहारापली गोव्याहून पोर्तुगाला शिक्षणामाठी प्रणय केले. नंतर ते पाहो, वैज्ञानिक व विविधतः केली. त्यांना संमोहन-विजेचा अनेक आले जाते. संमोहन हे एक शास्त्र आर आण मार्गिक रोम्याला योग्य त्या मुक्ता देऊन त्यांच्यावर भारोत्तरित उपचार हो करता येतो असे प्रतिपादन त्यांनी सर्वप्रथम केले. प्रसिद्ध जेव काश्मिराकार अलेनझोवर इयुमाने आगम्या र मांडी वीक मांते क्रिस्टो नावाच्या कार्यकारीन वर्या माझचे ज वर्णन केले आहे. ते आहे फारिआला पाहून कसे असे काही लोक म्हणतात.

पणजीच्या दक्षिण-पूर्वेला स्थानी किष्मोर्वाय अंतरावर अंकुशवे प्रसिद्ध गोव्या मंदिर आहे. या मंदिराच्या गावली मोष्ट आहे. इतका केलास सर्वसाधार शिवा आणि पार्वती यांचे मंदिर आहे. पार्वती शम्भूक उरावर आली. ती

फारिआचा पुतळा

श्री वनेली मंदिर

जेव्हा देवे [ ] होती, तेव्हा निता एक काय केला दिसता. तेव्हा पार्वतीच्या पुढातून तय व्हाते फळे - "जाहि ना विरीता" असा प्रकारे गेले जनतेच्या मंदिराचे नाव पळे - ना विरीता. यादूनच मागील भक्त जाला आणि शेवटी त्यांचे नाव जाले - गोव्या.

दृष्टिकोण

मुंदावनात श्रीनाथ नावाचा एक पंडित गोकुल चालवत असे. त्याचे दोन शिष्य होते - गदाधर नि विद्याधर. दोघे जामी दोस्त होते.

अध्ययन [ ] दोघे आपापल्या गावी गेले. गदाधरने आपल्या गावात एक धाऊन सुरू केली. गावातील सर्व [ ] त्याच्या शिकवण्याच्या पद्धतीची तारीफ करीत. त्याची चांगली मिळकत पाहून त्याच गावातील एकाचे आपली मुलगी दमयंती हिचे त्याच्याशी लग्न करून दिले. दमयंतीला सुंदर नावाचा एक मुलगा झाला. आई-बाप मोठ्या प्रेमाने बालकाचे संगोपन करू लागले. त्यांनी त्याचे नाव ठेवले सुंदर.

एकदा विद्याधर आपली पत्नी बनसूया आणि दोन वर्षाचा मुलगा चंद्र यांना घेऊन गदाधरच्या घरी आला. दोन्ही मित्र लूप दिवसांनी एकमेकांना भेटले. दोघांनी आपापल्या व्यवसायाबाबत लूप गप्पा-गोष्टी

केल्या. गदाधरने जेव्हा आपल्या धाऊनबाबत सर्व माहिती सांगितली तेव्हा विद्याधर म्हणाला - "मी व्यापारात लूप पैसा कमवला. आता केव्हा तरी मुम्ही दोघे सुंदर [ ] या."

इकडे दोन्ही मित्र गप्पा मारीत बसले होते. तिकडे त्यांच्या बायका एकमेकींशी बोलण्यात रंगून गेल्या होत्या. मुलांकडे कोणाचेच लक्ष नव्हते. एकदा मुलांच्या भांडणाचा आवाज ऐकू आला. सुंदरने चन्द्रला घपाटा दिला. म्हणून चन्द्र रडू लागला.

विद्याधरने चन्द्रला कडेवर घेतले आणि म्हणाला - "गदाधर, एवढ्या तेवढ्या गोष्टीवर भातामारी करायची सुंदरला सवय लागलेली दिसतेय. ही सवय चांगली नव्हे."

गदाधर हसत म्हणाला - "होय, तुझे म्हणणे बरोबर आहे. मी लूप प्रयत्न करतो, पण त्याची सवय काही जात नाही. मी नेहमी त्याला लहान मुलांपासून दूर ठेवतो. आज

माझी चूक झाली."

विद्याधर अमळ रागाने म्हणाला - "अरे, हसतोस काय? अगोदर या वाईट सवयीपासून सुंदरला वाचव."

गदाधर पुन्हा हसत म्हणाला - "दोन वर्षांचा छोटा मुलगा, त्याला कस समजून सांगायचे?"

विद्याधर चिडून म्हणाला - "जंदला ही अशीच सवय होती, मी त्याला चांगले पिटून काढलं. तेव्हापासून सुधारला तो!"

आता गदाधरच्या तक्राल आलं की आपला मित्र एवढ्या गंभीरपणे काय समजावून सांगतोय. त्याला थोडं वाईट वाटलं. विद्याधरला समजावीन तो म्हणाला - "माझा सुंदर मोठा बुद्धिमान आहे, गोष्ट सांगितलेली त्याला समजते, गाणं तो मोठ्या आनंदाने ऐकतो, पण तो जस जस करतो,

त्यांकावत त्याला किती ही समजावले तरी काही उपयोग होत नाही, मी त्याला रोज सांगत असतो, मला वाटते, एक-दोन वर्षांत तो सुध्देस आपोआप."

"तुझ्या मुलाच्या स्वभावात होईल असं मला नाही वाटत, त्याच्या सवयी कधी सुटणार नाहीत. तुम्ही लोक त्याला नोट समजाऊन सांगता असं मला नाही वाटत." विद्याधरने आपला विचार सांगितला.

दुसऱ्याच दिवशी विद्याधर आणि त्याचा बायको आपल्या गायो निघून गेले. गदाधरला मात्र आपल्या मुलाबाबत चिंता वाटू लागली. विद्याधर त्याच्या मनात होता, म्हणून आपल्या गुलात सुधारणा व्हावी यासाठी तो प्रयत्न करत होता. गदाधरने सुक्यात केली, अर्थात् घामुळे त्याचा सोडकरपणा कमी नाही. तो बापाजवळ पायला भिऊ वडिलांना पाहताच त्याला भयाने कापरे भरे.

या घटनेनंतर काही दिवसांनी गुरु श्रीनाथ एकदा गदाधरकडे आला. तो गदाधरला म्हणाला - "शिष्य आपल्या पुत्रासारखा असतो, मी आपल्या नातवाला बघायला आलो आहे, आणि बरं त्याला जरा इकडे."

गदाधरने बायकोला बोनवलं आणि स्वः बाहेर निघून गेला. गदाधरला असा आहोत गेलेला पाहून श्रीनाथला मोठं आश्चर्य वाटलं. गदाधरची बायको सुंदरला घेऊन आली. गुरुने मुलाचा मुका घेतला आणि प्रेमाने त्याच्याशी बोलू लागला. श्रीनाथने बायकोला

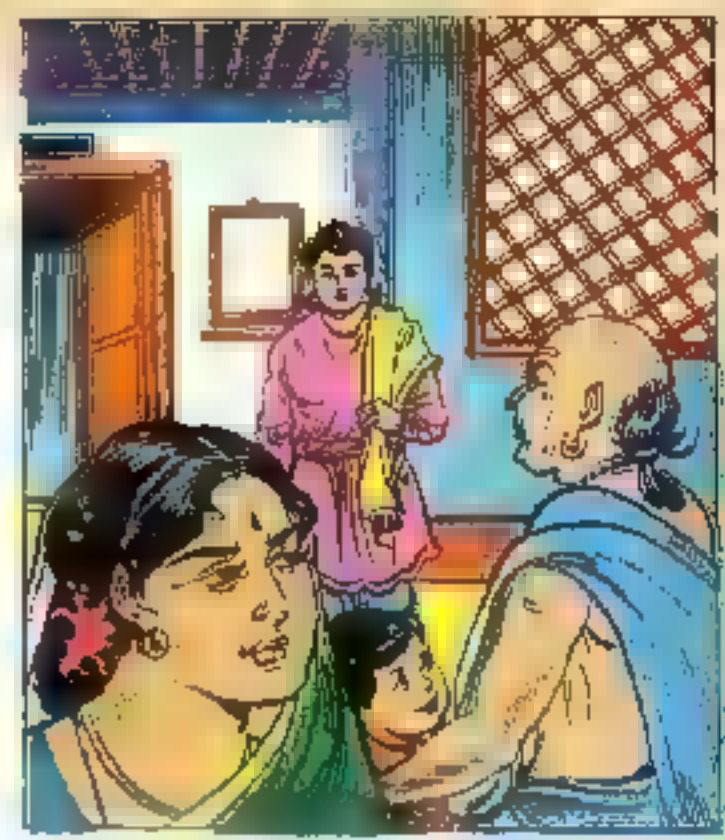
गदाधरला बोनवायला सांगितलं. ती म्हणाली - "ते नाही वाचचे, कारण सुंदर त्यांना पाहून घाबरतो." आणि दमयंतीने गुरुला गडलेली सर्व घटना सांगितली.

गुरु श्रीनाथने गदाधरला बोलावलं आणि अमळ धमकावीत म्हणाला - "अरे, तुझी बुद्धि तर ब्रह्म ज्ञानी नाही ना? कुणाच्या सांगण्यावर विश्वास ठेवून आपल्या मुलाशी राक्षसासारखा वागतो आहेस!"

गदाधर नम्रत्वापूर्वक म्हणाला - "गुरुजी, विद्याधर कोणी परका आहे? मी त्याला आदर्श मित्र आहे. त्याच्या प्रत्येक सांगण्यामागे काही अर्थ असतो हे त्याच्या बरोबर अभ्यास करीत असताना मला चांगलं समजलेलं आहे!"

हसत श्रीनाथने सांगितले - "विद्याधरचा दृष्टिकोण तुझ्याहून मी अधिक चांगला जाणतो. पण काही लोक आपल्या मुलावर फाजिल प्रेम करताना हे मुला माहीत नाही अर्थ दिगंतय. या अति प्रेमाने अगत्य अनेक अपराध घडतात. विद्याधरच्या बोनव्याकडे लक्ष देऊ नकोस. मुले मारून सुधारत नाहीत, प्रेमाने गोष्ट गोष्ट बोलून त्यांना बस करायचे असते. सुंदरने सोडी केली की प्रत्येक वेळी त्याला गोडीने समजावीत रहा." परंतु एवढ्याने गदाधरची शंका दूर झाली नाही. तेव्हा गुरु म्हणाला - "चत, आपण दोघे ही विद्याधरला घेतायला जाऊ, तुझ्या समक्ष मी त्याच्याशी बोलें."

श्रीनाथ आणि गदाधर दोघे ही निघाले आणि संध्याकाळपर्यंत विद्याधरच्या घरी

पोचले. विद्याधरने गुरु आणि मित्र दोघांचे यथोचित स्वागत केले.

बोनवता बोनवता श्रीनाथने गदाधरला मुलगा सुंदर याच्या प्रेमळ सोडकरपणाचे वर्णन केले. विद्याधरला ते सहन होईना. तो आवेधाने म्हणाला - "सुंदर मारली सोडकर मुलं मला मुळीच आवडत नाहीत. त्या दिवशी सुंदरने मी सोडी केली, ती मी जन्मभर विसरणार नाही."

"बेटा, हंस दूध नि पाणी वेगवेगळे करून खुश होतो. तहान मुलांच्या सोड्या आणि त्यांचा प्रेमळ व्यवहार यांना वेगळे करून माणूस पाहू शकणार नाही का?" यावर विद्याधरने काही उत्तर दिले नाही.

रात्री विद्याधरची बायको अनुसूया हिने ताट वाढून सर्वांना जेवायला बोनवलं. सर्व जण भोजन करू लागले. त्यावेळी चन्द्र

पाण्याचा लोटा हातात घेऊन इकडे-तिकडे हिडत होता.

श्रीनाथ अमळ घाबरून म्हणाला - "हा चंद्र पाणी सांठेल. त्याच्या हातातून लोटा काढून घ्या बरे!"

अनुसूया मुलाच्या हातून लोटा काढून घ्यायला निघाली तेव्हा विद्याधरने तिला थांबवून म्हटले - "धान, लोटा त्याच्या हातून घेऊ नकोस. तो रडायला लागेल. त्याचं रडणं मला सहन होत नाही. लोटा तर त्याने हातात घट्ट पकडलेला आहे. याबरायचं काही कारण नाही."

एवढ्यात चंद्रने आपल्या बापाच्या ताटात लोढ्यानील पाणी ओतून टाकले. विद्याधर उठणीर एवढ्यात श्रीनाथने त्याला थांबवीत म्हणजे - "नाही बेटा, तो लहान मुलगा आहे. काय काळंतेय? त्याला मारू नकोस."

विद्याधर आश्चर्यचकित होत म्हणाला - "एवढ्याशा गोष्टीवर मी चंद्रवर हात टाकीन असं का बरं आपल्याला वाटलं? ताटातील पाणी काढून टाकण्यासाठी मी उठलो होतो

गुरुजी!"

नाराज होऊन गदाधरकडे पाहण्याचे ताटकंकीत श्रीनाथ म्हणाला - "माहिनेस? तू तर म्हणत होतास मुलाने खोली-कली की विद्याधर त्याला मारतो. तुझं सांमणं बरोबर नव्हतं. आता तरी आपली चूक नसात घेईल का?"

हे ऐकून काय कराले हे विद्याधरला कळतेना. गदाधरला घेऊन गुरुजी आपल्याकडे कक्षासाठी आले हे आता त्याच्या कानात आले. म्हणाला - "त्या दिवशी गदाधरच्या घरी मी राईचा पर्यंत केला. गुरुजी, मी चुकलो. आपल्या चुकीचे प्रायश्चित्त ?"

शिष्याच्या सुषा होत श्रीनाथने निवेदन केले - "दुसऱ्याच्या मुलाकडे आपलीच मुले आहेत असं समजून पहावं. आपल्या मुलांना ती दुसऱ्यांची आहेत असं समजावं. म्हणजे तुझ्या दृष्टिकोणात योग्य तो बदल घडून येईल."

यानंतर गदाधर नि विद्याधर यांच्या मैत्रीत त्यांची मुले कधी वापक बनली नाहीत.

चांदोबा

सोनेरी क्षण

अंतरिक्षातील भयानक राक्षस

भारताचा पहिला अंतरिक्ष-यात्री सूर्य हा यज्ञावर पोचला.

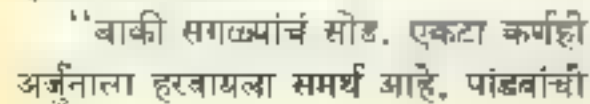
आह !

ही गोष्ट भारताला तेमनाने कोणती चूक केलेली आहे?

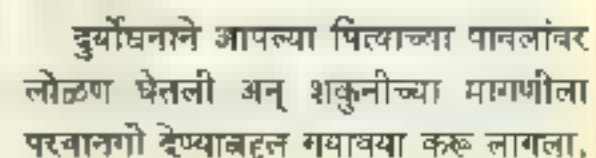

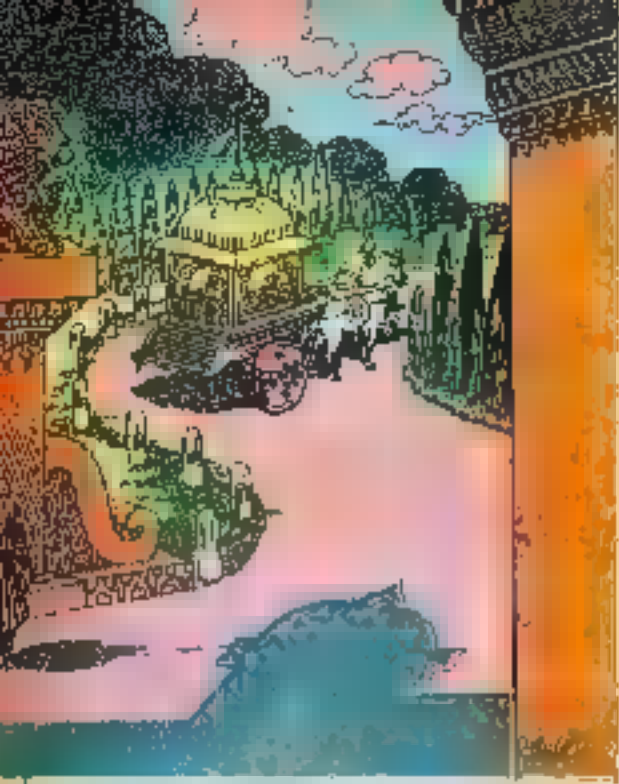

हे सर्व आता मी तुला सांगायचा
मर्थितार्थ तुझ्या ध्यानात घेता वसेलच.
कर्णसारखा योद्धा तुझ्या बाजूला आहे, हे

दुर्गोष्ठन बोलू लागला, "तात, मायल्या
मनची व्यथा कशी सांगू? बोलवत नाही
मला! भोजन गोड लागत नाही मला! शत्रूंचा
वैभव, ऐश्वर्य पाहून दुःखी आहे मां.

अश्रुपात करू लागला.

धृतराष्ट्र दुर्योधनाला म्हणाला, "विदुराचा सल्ला घेऊन आपण या संघघात काय करावं याचा निर्णय घेऊ."

"विदुरकाका तर कोणाच्याही परिस्थितीत हा प्रस्ताव मान्य करणार नाहीत, पण तुम्ही जर परवानगी दिली नाहीत, तर मी जिवंत राहायचा प्रश्नच येत नाही. मी मेल्यावर तुम्ही अन् विदुरकाका हे राज्य आपल्या मस्तकावर धारण करा अन् सोभाळा." दुर्योधन कर्कश्य आवाजात बोलला. पुत्रमोहामुळे धृतराष्ट्र दुर्योधनाचा प्रस्ताव टाळू शकला नाही. त्याने कारागिरांना बोलावून द्यूतसभा बांधायला सांगितले. त्यांना तो म्हणाला, "या द्यूतसभेला हजार खांब असावेत, शंभर दरवाजे असावे अन् रंगीबेरंगी शिळांनी भरलेला मंडप असावा." नंतर त्याने

विदुराला बोलावले. पण आपल्या मनची गोष्ट त्याच्यापासून लपवून इतकेच सांगितले की धर्मराजाला द्यूत खेळण्यासाठी निमन्वण द्यायचे आहे. पण विदुराने स्पष्ट शब्दात म्हटले, "मी मुळीच याला सहमत नाही. द्यूतामुळे भावाभावात शत्रुत्व सुरू होईल. तेव्हा यासाठी पाजून पुढे न टाकणंच श्रेयस्कर!"

धृतराष्ट्र म्हणाला, "विदुर, यात बरंही होऊ शकतं अन् वाईटही. कोणाच्याही परिस्थितीत हे द्यूत स्नेहपूर्वक खेळतं जाईल. त्यात मैत्रीची असवी. मुलांच्या मनात शत्रुत्वाचा प्रश्न बुडलाच, तर मी, तू, भीष्म, द्रोण सर्वजण भाहोतच ना. आपण परिस्थिती संभाळून घेऊ. तू इन्द्रप्रस्थला जाऊन धर्मराजाला घेऊन ये."

विसावहू भीष्माला ही हकिकत सांगून सल्ला विचारायला विदुर निघाला. तो गेल्याबरोबर धृतराष्ट्राने आपल्या मुताला द्यूताबद्दल विसरून जायला मुचवले. वाटले तर त्यानेही राजसूय यज्ञ करून सम्राट बनावे, असेही मागितले. पण दुर्योधनावर त्याचा मुळीच परिणाम झाला नाही. शकुनी म्हणाला की द्यूतही युद्धासारखंच आहे. जय-पराजय मुक्ती अन् बुद्धीवर अवलंबून आहे.

या अवघोत धृतराष्ट्राने सांगितल्याप्रमाणे हस्तिनापुरातही एक मोठे भवन निर्माण झाले. धृतराष्ट्राने धर्मराजाला स्नेहपूर्वक द्यूत खेळण्याचे आमन्त्रण देण्यासाठी विदुराला इन्द्रप्रस्थला जायची आज्ञा दिली.

सर्व काही चुकीचे घडत असल्याचे

जाणूनही, आलेचे अडवून करणे हा राजद्रोह होईल म्हणून विदुर इन्द्रप्रस्थला गेला. धर्मराजाने त्याचे स्वागत करून विचारले, "विदुरकाका, आपण खुशाल आहात ना? चेहरा कोमेजलेला का दिसतोय? धृतराष्ट्र, दुर्योधन आदि सर्वजण खुशाल आहेत ना?" विदुर उत्तरला, "सर्व जण खुशालच आहेत. तुझ्या मयसभेप्रमाणेच एक सभा हस्तिनापुरातही बनली आहे. तू काही दिवस तिथे राहून दुर्योधनाशी स्नेहपूर्वक द्यूत खेळावंस अशी धृतराष्ट्राची इच्छा आहे. त्याचं म्हणणं आहे की, तुझ्याशी द्यूत खेळल्यावरच त्याच्या पुत्रांना व त्याला स्वतःला सुख प्राप्त होईल. दुष्टांची इच्छा पूरी करावीत."

धर्मराज म्हणाला, "नाही नाही, यामुळे तर मित्रही शत्रु होऊन आतील; वैरभावना वाढेल. तुम्ही याबद्दल आपलं स्वतःचं मत

सांगा बरं! तुम्ही म्हणाल, तसं करायला मी तयार आहे."

"मी त्या आंधळं पुत्रप्रेम करणाऱ्याला सांगितलं, की द्यूत हे भांडणाला कारण होईल. पण त्यानं माझं ऐकूनच घेतलं नाही अन् तुला बोलावण्यासाठी मला पाठवलं. आता तूच नीट विचार करून निर्णय घे," विदुर धर्मराजाला म्हणाला.

धर्मराजाने विचारले, "द्यूत खेळण्यासाठी तिथे कोणाची इतकी तडफड चालू आहे?" विदुर उत्तरला, "शकुनी, विवशर्ती, चित्रसेन, सत्यव्रती, पुरमित्र अन् जय."

"ओहो, तर सर्व द्यूतवेडे तिथे जमलेले आहेत तर! मला शंका आहे की यात काही काळंबेरं आहे. पण माझा तर कोणी बोलावला तर द्यूत खेळायला जायचा नियम आहे. मला भीती तर वाटतेय, पण अवश्य जाईन मी हस्तिनापुरला, बुद्धीच निघतो."

निघायची तयारी झाली. धर्मराज द्रौपदी व बंधूसह हस्तिनापुरला पोचला. धृतराष्ट्र, भीष्म, द्रोण, कृपाचार्य, अश्वत्थामा आदि बडोलघान्यांना त्यांनी नमस्कार केला; गान्धारीकडे जाऊन तिची शुभाभी विचारली. द्रौपदीच्या मुखावरचे महाराणोचे तेज पाहून दुर्योधन आदींच्या बायका मनोमन दुष्टाने जळू लागल्या.

दुसऱ्याच दिवशी सकाळी धर्मराज, शकुनी, दुर्योधन, दुःशासन द्यूतकक्षात आले व त्यांनी सर्याना प्रणाम केला. शकुनी धर्मराजाला म्हणाला, "केवळ तुला पहाण्यासाठी काहीजण इथे आले आहेत. काहीजण तुझ्याशी द्यूत खेळायला आले आहेत. पण आपण नियमबद्ध होऊन द्यूत खेळू या."

धर्मराज म्हणाला, "मामा, द्यूतात

फसवणूक करणे हा अपराध असतो. तसे करणारा क्षत्रिय म्हणवायला योग्य नव्हे. तेव्हा फसवणूकसवी करून आम्हाला जिवायचा प्रयत्न करू नका. आम्ही जे कमवलेय, ते सारं जाह्याणांचे संरक्षण व नुष्टांच्या निर्दालनासाठी आहे."

"वेदाध्ययनात समर्थ क्षत्रिय दुसऱ्या एकाद्या क्षत्रियाला वेदाध्ययनात हरवतो, तेव्हा फसणाऱ्या जुवेसोराला फसवणे हे चुकीचे ठरत नाही. हा, खेळायचा तुम्ही इच्छाच नसेल, तर नको खेळू."

धर्मराज भुसळून म्हणाला, "द्यूत खेळण्यासाठीच तर बोलावले आहे मला! तेव्हा माघाची फिरण, अनादर केल्यासारखं होईल. म्हणून खेळतो मी, खेळत नाही. कोण खेळणार आहे माम्याशी?"

"माझे प्रतिनिधी म्हणून खेळतील तुझ्याशी. ते जे पणाला लावतील, ते देण्याची जबाबदारी माझी!" दुर्योधन म्हणाला.

"कोणा कोणाचा प्रतिनिधी म्हणून खेळणार, ही गोष्ट कधी पाह्यली नाही. न ऐकलीही नाही. तर सार विनवणूक वाटतंय. तरीही, तुम्हा लोकांची इच्छा प्रमाण! मी तयार आहे खेळायला." धर्मराज बोलला.

धृतराष्ट्राच्या निमन्वणावरून वृद्ध कौरव भीष्म, द्रोणाचार्य, कृप, विदुर आदि सर्वजण तेथे येऊन बसले.

पहिल्या डावात धर्मराजाने गळ्यातला हार पणाला लावला, तर

दुर्योधनाने हिऱ्यांची रास लावली. डावाने धर्मराज हरला. यानंतर सर्व डाव धर्मराज हरतच राहिला. चूताने हेरता-हेरता धर्मराजाच्या क्रोधाचा अन् सूडाचा पारा चढत राहिला. सोने, रथ, दासी व इतर अनेक मूल्यवान वस्तु धर्मराज हरला.

हे सर्व विदुराला पहावेना. तो धृतराष्ट्राला म्हणाला, "असे म्हणतात की ज्याचा मृत्यू जवळ ठेपला असेल, त्याला दिव्य औषधही आवश्यक नाहीसं होतं, त्याप्रमाणेच माझं बोलणं तुला आवश्यक नाही. तुझ्या पुत्राचा जन्मच मुळी कौरवकुलाच्या विनाशासाठी झालेला आहे. तुही या कपटी चूताची योजना करून पांडवांचं धन लुटत आहेस. पण यामुळे तुझं अपार नुकसान होणार आहे. माझ्या बोलण्याकडे लक्ष दे, पांडवांना सत्ताच नको, आज नाही तर केव्हा तरी त्यांची त्यांच्या रागाला बळी पडायचं नगेल तुम्हाला. तुम्हा लोकांचं मग निश्चितच निर्मूलन होईल. चूत आताच सत्य करावं हे बरे!"

धृतराष्ट्र सावर गप्प राहिला; पण

दुर्योधनाने मात्र आवेशात येऊन विदुराला मृग शिब्या दिल्या. या अवघीत युधिष्ठिर आपल्या जवळचे सर्वकाही हरवून बसला. बाह्याणांची शेते व बाह्याण सोडून बाकी सर्व माणसेही तो चूतात हरला. त्यासमोर फासे फेकत शकुनी म्हणाला, "पणाला लावायला आता तुझ्याकडे अुरलंय तरी काय?"

धर्मराजाने नकुल-सहदेवांना पणाला लावले अन् तो ही डाव हरून बसला. नंतर भीम-अर्जुनही त्याच्या हातून गेले. स्वतःला पणाला लावूनही हरला तो.

"दौपदीहो तुझीच ■ संपत्ती आहे. लाव न पणाला!" शकुनीने आव्हान दिले. तोही ■ धर्मराज हरला.

या चटनेमुळे सभेत लळबळ माजली. काहींनी टीका केली की, 'कौरवांचा अंत आता निव्वट आलाय.' भीष्म, द्रोण, कृप मीनच राहिले. ■ असह्यतेची त्यांना शरम वाटली. विदुरहो ■ फुसफुसत राहिला. कर्ण, दुःशासनाच्या आनंदाला सोपा बुरली नाही.

‘बांदोबा’ वृक्ष - ११

भारताची वृक्षसंपदा

पेजी

एकचकीत हिऱ्या रंगाची बांगल्या फुटभर नाखो व भरपूर हन्दीच्या पानांनी भरलेला हा निव ■ निव प्रकारातला वृक्ष नव्हे. हा वृक्ष आकाराने भरपूर मोठा ■ याची पानेही निवापेक्षा मोठी असतात. ही पाने लहान लहान आकाराच्या पानांमध्ये चिरली येलेली असतात. अंदाजित असलेली याची फळ चरबरीत असते.

हिन्दीत याला ‘बाकास’, बंगालीत ‘महानाम’, तमिळमध्ये ‘मल्लेम्बु’, मल्याळीत ‘करीनवेम्बु’ ■ गुजरातीत ‘बाकान लिम्बो’ असे म्हणतात. इंग्रजीत याला ‘बीड ट्री’ ■ पर्शियनमध्ये ‘निलक’ म्हणतात. हा वृक्ष पर्शिया ■ बलुचिस्तानातून ■ प्रदेशात प्रसृत झाला, असे मानले जाते.

याच्या फुलांचा रंग बैंगणी असतो. हलक्या निळसर रंगाच्या पानांनी भरलेला हा वृक्ष मोठा सुन्दर दिसतो. यातून वहात आलेली मध्याळ वासाची हवा शरीराला तुलवते. वसंत ऋतूच्या सुरुवातीला म्हणजे मार्च-एप्रिलमध्ये नवीन फुटलेल्या वहाळ्यांदर फुले अुसलतात. नंतर हळूहळू झाडे पानांनी भरू लागतात. दोन-तीन महिन्यांनी फुले अडू लागतात.

या झाडाची फळे गोल असतात. मात गर असतो. मात चार बीजे असलेल्या या फळाची वरची सत चांगली चिवट असते. ही फळे पक्षी जरी आवडीने खात असले, तरी

भासवांसाठी मात्र ती विषारी मानली जातात. बीजांमध्ये औषधी गुण असतात. विशेषतः मांघेदुर्जीवर ती गुणकारी असतात. ही बीजे मधून मधून हारात ओवली जातात.

ही झाडे जवळजवळ १२ ते २५ मीटर अुंचीपर्यंत वाढतात. ती वाट व छपीसारकी असतात. विशेषतः यांची वाट भरभर होत असल्याने सावलीसाठी ही झाडे लावली जातात.

महीदास - कवश

विशाल नावाची कधीचवट मनेक शिष्य विद्याभ्यास करत असत. त्याच्यातच त्याचा स्वतःचा मूलगाही होता. शिष्यांना जेव्हा समजने की, त्या दिवशी गुरुजी यज्ञाच्या विधीचे कर्ण सांगणार आहेत, तेव्हा पांढरा हा मूलगाही मोठ्या आत्माहाने तेथे हजर राहिला. परंतु, विशाल कर्णांनी त्याला दुसरेच काही काम सांगून येथून दुरीकडे पाठवले.

पित्याच्या या वागण्यामुळे चकित झालेल्या गुरुला आपल्या मातेजवळ गेला व आश्चर्य प्रकट करीत म्हणाला. "बाबा मला यज्ञाचा विधी शिकवण्यापासून दूर का ठेवू इच्छित आहेत. कळत नव्हतं मला. काय असे ते शिकवण्याची इच्छा नाही त्यांची?"

आई म्हणाली, "बाळा, तुम्ही वडील श्रावण आहेत, पण मी तर एका शेनवरी कुटुंबातली आहे. तुम्ही वडील केवळ आहाराणाच ते ज्ञान देतात. पण त्यांनी ते न शिकवले, तरी तुम्ही काहीच नुकसान होणार नाही. तू जातापासूनच भूमातेची पूजा करत आ. भूमाता हीच मानव जीवनाचे आधारकेन्द्र आहे. सर्व संपत्ती आणि विद्यायं भूजली भूमाताच. ही देवी मोठी प्रेम्ळ आहे. तिच्या पुजेमुळे तुला ज्ञानप्राप्तीही होईल."

यानंतर पुत्र वारा वर्षेपर्यंत मोठ्या श्रद्धा-भक्तीने भूमातेची पूजा करत राहिला. गंभीरपणे निराशाचे परिशीलन करत राहिला. तो शेती करत असे. हाच मूळगा मोठ्या झाला, तेव्हा 'महीदास' नावाने श्रेष्ठ कवी म्हणून प्रसिद्ध झाला. मातेच्या 'इतरा' या नावावरून लोक त्यांना 'ऐतरेय' असेही

म्हणत. त्यांनी 'ऐतरेय ब्राह्मण', 'ऐतरेय उपनिषद्', 'ऐतरेय ब्रह्मसूत्र' नावाचे तीन ग्रंथ रचले. एकूण पंधरा वर्षांचे आयुष्य त्यांना लाभले. त्यांची माता ब्राह्मण तसली, तरीही सर्वज्ञ त्यांना खूप मान देत.

त्यांनी रचलेल्या 'ऐतरेय ब्राह्मण' या ग्रंथात कवश नावाच्या कर्णांचा उल्लेख आहे. कवशांची मताही ब्राह्मण नव्हती. काही मुनि सरस्वतीच्या किनारी तटस्थेन गंगे अमृताना तेथे पोचले, मुनि म्हणाले, "आम्ही तुला बोलवले नव्हते, का आवास तू दे?"

कवश हे ऐकून जेव्हा तेथून निघून रावू लागले, तेव्हा सरस्वतीच्या पत्रात त्यांच्या बसले ब्राह्मण पोचला. आपल्या पाण्याने त्यांचे पादप्रक्षालन केले. पाहून मुनि हतप्रभ झाले. कवशांची श्रेष्ठता त्यांनी भोळकपणा व अज्ञानाच्या केली.

तुम्हाला माहीत आहे का?

१. एका देशाचे नागरिक ज्वालामुखीला पवित्र मानतात. त्या ज्वालामुखीचे नाव काय?
२. विम्मलदन दिनसमवेत भाग घेणाऱ्या पहिल्या खेळाडूचे नाव काय?
३. आपल्या देशातील सर्वात मोठा मानवनिर्मित नलाव कोणता?
४. रागिने ननवताना सोन्यामध्ये कोणता धातु मिश्रित केला जातो?
५. कोल्कताने अमेरिका केंद्रा शोधून काढला?
६. कोणत्या नद्याला 'बंगालची अरबूची नदी' म्हटले जाते?
७. अंतराष्ट्रीय न्यायालयात किती न्यायाधीश असतात?
८. आपल्या देशाचा अंतरिक्ष प्रवासी राकेश शर्मा याने कोणत्या देशात यात्रीबरोबर आपला काय केला?
९. घाहिवान देशात पेन्हा झाले होते?
१०. एमिनाट प्रीक्षातर्फे सर्वप्रथम कोणता व कुठे झाली? त्यात कितीने बोलले होते?
११. तानव-शरीरात लाडाचा मुख्य अणुयुग काय?
१२. ताजमहाल कोणत्या प्रांतात? त्याच्या बांधकामात किती वर्षे लागली?
१३. मंगोलियाच्या राजधानीचे नाव काय?
१४. महामाई पटल 'सरदार' का म्हणतात?
१५. जगात सर्वात मोठ्या प्रमाणावर धान्यव्यापार कोणते होतो?
१६. आपल्या देशातील सर्वात मोठा भूबध्वा कोणता?

भुतरे

१. महाराष्ट्र शासनाच्या 'महाराष्ट्र शासकीय' या नावाचे काय?	१०३
२. महाराष्ट्र शासनाच्या 'महाराष्ट्र शासकीय' या नावाचे काय?	१०४
३. महाराष्ट्र शासनाच्या 'महाराष्ट्र शासकीय' या नावाचे काय?	१०५
४. महाराष्ट्र शासनाच्या 'महाराष्ट्र शासकीय' या नावाचे काय?	१०६
५. महाराष्ट्र शासनाच्या 'महाराष्ट्र शासकीय' या नावाचे काय?	१०७
६. महाराष्ट्र शासनाच्या 'महाराष्ट्र शासकीय' या नावाचे काय?	१०८
७. महाराष्ट्र शासनाच्या 'महाराष्ट्र शासकीय' या नावाचे काय?	१०९
८. महाराष्ट्र शासनाच्या 'महाराष्ट्र शासकीय' या नावाचे काय?	११०
९. महाराष्ट्र शासनाच्या 'महाराष्ट्र शासकीय' या नावाचे काय?	१११
१०. महाराष्ट्र शासनाच्या 'महाराष्ट्र शासकीय' या नावाचे काय?	११२

देता किती घेशील?

गौरीधामचा शंकर कोणे एके काळी चांगला श्रीमंत माणूस होता, पण तसाच तो नादान हो होता, यामुळे त्याची संपत्ति संपुष्टात येऊ लागली, जो जे मागेल ते तो देई. कोणावर ही मोकळ्या हाताने जाण्याची पाळी घेत नसे, म्हणून आज तो गरीब झाला होता. गरीबीत कसे तरी दिवस म्हाणू. पण जवळ पैसा असला की दान-धर्म करण्याची वृत्ति मात्र गेली नाही. त्याची पत्नी केव्हाच स्वर्गासाठी झालेली होती, त्याला एकच एक आधार होता - त्याची मुलगी शकुंतला.

शकुंतला दिसायला फार सुंदर होती. तिचा स्वभाव ही फार छान होता. आपल्या एवढ्या एके मुलीला आपण सुखात ठेवू शकत नाही असा विचार करून शंकर फार दुःखी होई. रात्रंदिवस या विचाराने त्याला झोप येत नसे. त्याचा परिणाम त्याच्या प्रकृतीवर ही होई.

शंकरचा एक जिवलग मित्र होता भूपति.

शंकरची दयनीय अवस्था पाहून त्याने शकुंतलेसाठी एक आणले. मुलगा सत्यवान कृष्णपुरीतील कचेरीत काम करीत होता. एकाद्या सुंदर मुलीशी लग्न करायची त्याची इच्छा होती. भूपति त्याचा दूरचा नातेवाईक होता. त्याने त्याला शकुंतलेबाबत सांगितले. सत्यवान म्हणाला - "एकदम कसे सांगू शकेज मी? एकदा मुलगी तरी पाहू या!"

शंकरशी सत्यवानबाबत नीलत भूपति म्हणाला - "नवरदेवाच्या बापाला पाहिजे आहे पैसा! पण सत्यवानला मुलगी पसंत पडली तर आपण त्याला समजाऊ शकू. आधली शकुंतला तशी मोठी गुणी मुलगी आहे. ती नवऱ्याची पसंत पडेल कुणाला ही. नसत्रासारखी पोर आहे! तो हुंद्याची रक्कम कमी करील. सगळं काही ठीक होईल असं मला वाटतं."

आपल्या नाजूक स्थितीचे वर्णन करीत

शंकर म्हणाला - "निदान पाच हजार तरी हुंडा द्यावाच लागेल ना? मना हे शक्य होणार नाही, याशिवाय लग्नात आणखी खर्च करावाच लागेल. एवढी सारी रक्कम मी आणू तरी कोठून? या पोरीला उजवणं म्हणजे मला तरी महासंकटच वाटतंय. तू प्रयत्न पहा, याऊपर परमेश्वराची इच्छा!"

थोड्या संकोचाने भूपति म्हणाला - "जवळ जवळ १५ वर्षांपूर्वी कोदंडरामने दुसऱ्या एकाद्या शहरात जाऊन व्यापार करण्यासाठी तुझ्याकडून पैसे घेतले होते आणि आपल्या कुटुंबासाठी तो तिथून मेलाला. तुला हे सर्व आठवतंय? कोदंडराम मला माणूस आहे. व्यापार ही चांगल्याच केला असेल त्याने. तुझे पैसे बुडवायची त्याची नसेल."

शंकर म्हणाला - "ही तर जुनी गोष्ट आहे. मी तर ते सगळं विसरून गेलोय. त्याला पैसे देण्याची इच्छा असती तर यापूर्वीच त्याने देऊन नसते का टाकले? त्या पैशांची अपेक्षा करणं मला व्यर्थ वाटतंय. तो हल्ली कुठे आहे हे तरी मला कोठे माहीत आहे?"

"एक आठवड्यापूर्वी मी कृष्णपुरीला गेलो होतो. तेथे मी श्रीविष्णूच्या मंदिरात गेलो होतो. तेथील सर्व पहारेकरी सर्वांना दूर हटवीत होते. काय चालतं आहे हे मी काही अंतरावरून पहात होतो. एवढ्यात चार सेवकांसह कोदंडराम तेथे आला. पंधरा वर्षांपूर्वी होता, तसाच तो दिसला मला. आपली शंका दूर करण्यासाठी मी

आसपासच्या लोकांकडे त्याच्याबाबत चौकशी केली. गवईतील एकाने माहिती दिली - "हे कोदंडराम शहरातील मोठे व्यापारी आहेत. ते मोठे धर्मात्मा ही आहेत. मंदिराच्या मागे एक मोठी धर्मशाळा आहे. ती त्यांनीच सांभरलेली आहे. शहरातील शैक्षणिक संस्थांना उदारपणे हे मदत करीत असतात." हा मोठा धर्मात्मा दकडे कधी का आला नाही हे मात्र माझ्या लक्षात आले नाही. त्याने तुला भेटायला जरूर पायला हवं होतं. तुझं कार्य त्याने अवश्य फेडायला हवं होतं. नाच तर त्याने खूप कमवलयं, मग तुझ्याशी त्याने असा व्यवहार का केला? का कोणास ठाऊक, पण त्याला जाऊन भेटावं असं मला वाटलं नाही. तू म्हणत असलास तर आपण एकदा जाऊ त्याला भेटायला."

“आतं आहे होय? परमेश्वराच्या कुपेने मृग भ्रामंत झाल्यास तों ! आहे.” संतोधाने शंकर म्हणाला.

शंकराची कीर्त झाली भूपति म्हणाला - “अत्यधिक. घात-धर्म करून तू आपली अशी भवस्थ करून घेतलीस. या परिस्थितीत ही तू भुकादयाने वसत्रात, तर तुझ्या मुलीचे काय होईस कोण जाणे? तिचे सर्व लागी लावून देणं तुझंच कर्तव्य आहे ना? आपण दोघे जाऊन कोदंडहरामला भेटू आणि त्याच्याकडून मदत मागू या.”

शंकरने नकार दिला नाही. थोड्याच दिवसात सत्यवान, त्याचे वडील रामावतार आपल्या अनेक नातेवाईकांना घेऊन मोठ्या शाटामाटाने शकुंतलेला पाहण्यासाठी आले. सवरी मुलगी शकुंतला सर्वांनाच आवडली. रामावतारने भूपतीला निवेदन केले -

“भूपति, मुलगी तर आम्हा सर्वांना पसंत आहे. माझा मुलगा सरकारी कचेरीत काम करतो हे तुला माहीतच आहे. पंचवीस हजार हुंडा द्यायला तयार आहेत काही लोक. मुलगी पसंत नाही म्हणून आम्ही अजून काही पक्के केलेले नाही.”

भूपति म्हणाला - “रामावतार, शंकराची हलाखीची स्थिती मी असोदरच सांगितलीय. आजच्या परिस्थितीत तो पाच हजारांहून अधिक देऊ शकणार नाही.”

रामावतारला थोडा रागच आला. पण तो सपथीत तो म्हणाला - “फक्त पाच हजार! कोणा ऐकून गर हसं होईल माझ. पंधरा हजारांहून एक पैसा कमी घेणार नाही मी!”

इतक्यात एक थोडा-गाडी घरासमोर येऊन थांबली. गाडीतून एक तरुण साली उतरला. दोन हातात दोन पिशव्या होत्या.

त्याला आत येताना पाहताच रामावतार ताबडतोब उठून उभा राहिला. त्याला नमस्कार करीत आश्चर्याने म्हणाला -

“अरे, तुम्ही इकडे कसे काय आलात?”

या प्रश्नावर चुकक हसला. आश्चर्याने रामावतारकडे पहात तो शंकर जवळ आला आणि त्याचे पाय धरले. मग त्याने विचारले - “काका, आपण मला ओळखले नाही? आपले मित्र कोदंडहराव यांचा मी थोरला मुलगा. पंधरा वर्षांपूर्वी आपण बालगोपाल म्हणून मला कडेवर घेऊन मिरवीत होतात. मी तोच गोपाल.”

त्याचे बोलणे ऐकून शंकरला फार आनंद झाला. गोपालकडे पहात घेमाने तो उद्गारला - “किती मोठा झालास रे तू! तुम्हा सर्वांना पाहून किती दीर्घ काळ लोटला. तुझे धाई-वडील सुशाल आहेत ना?”

“सगळे काही उत्तम आहे!” म्हणत गोपाल रामावतार जवळ घेऊन म्हणाला -

“आपण इथे कसे हे मला सांगाल का?”

शकुंतलेकडे बोट दाखवीत रामावतारने सांगितले - “सत्यवानशी हिचं लग्न जमविण्यासाठी मी इथं आलो होतो. मला पाहिजे हुंडा शंकरराव देऊ शकत नाहीत. तेव्हा आता जातो मी.” आणि रामावतार जायला निघाला.

गोपालने रामावतारला थांबवले आणि म्हणाला - “आपल्या प्रश्न आहे, मी इथे का आलो? तर मग ऐका. माझ्या वडिलांची इच्छा आहे की शकुंतला त्यांची मुल व्हावी. आपणाला पाहून वटलं की मला द्यायला उशीर घाला. काही ही असो, माझ्या वडिलांची इच्छा पूर्ण करण्यात आपण मला मदतच केली. मी आपले आभार मानतो.”

त्याच्या बोलण्यातील व्यंग जाणून रामावतारला ओढे वाईट वाटले आणि आपल्या सर्व लोकांना घेऊन तो लग्नघीने निघाला.

रामावतारचे सर्व लोक गेल्यावर शंकर आणि शकुंतला बांच्याकडे पहात गोपाल म्हणाला - “आपला विचार न जाणताच

मी झटपट निर्णय घेऊन टाबाला. आता मी म्हणतो ते सर्व ऐकून घ्या.”

“पंधरा वर्षांपूर्वी माझ्या वडिलांनी आपणाकडून काही पैसे घेतले होते. त्यावेळी आपली आर्थिक स्थिती खालावत चाललेली होती. माझ्या वडिलांनी वृत्तपुरता घेऊन आपला व्यापार सुरू केला. त्यांनी व्यापारात खूप पैसा मिळवला. एक वर्ष पूर्ण झाल्यावर आपली रक्कम सव्याज आपणाला देण्यासाठी वडील निघाले. वाटेत त्यांना एक मिष भेटला आणि त्याच्याकडून त्यांना समजले की आपल्या स्वभावात काही ही बदल झालेला नाही. अपात्री दान करण्याची आपली प्रवृत्ति आहे तशीच आहे. म्हणून त्यांनी आपली रक्कम परत करण्याचा विचार स्थगित केला. ती रक्कम त्यांनी आपल्याच

नावावर व्यापारात गुंतवली. प्रत्येक वर्षी जो फायदा होई तो त्यांनी आपल्याच नावे सुरक्षित ठेवला. ती आपली सगळी रक्कम मी या दोन पिढ्यांत भरून आणली आहे. आता गोष्ट शाहिली-” इतके बोलून तो थांबला.

“का बरं? थांबलास का? जे काही मनात आहे ते निःसंकोचपणे सांग.” शंकर म्हणाला.

शकुंतलेकडे पहात गोपाळ म्हणाला - “काका, माझ्या आईवडिलांच्या मनात आपणाबद्दल आदर आहे. तुमच्या मुलाला आपली सून बनवण्याची त्यांची इच्छा आहे. मी म्हटलं - मला जर मुलगी पसंत पडली तर मी तिच्याशी लग्न करीन. म्हणून ते स्वतः आले नाहीत, त्यांनी मला एकदमालाच पाठवले. तुमची मुलगी मला एकदम पसंत! आता पुढील निर्णय आपला.”

त्याच्या या बोधण्यावर खुश होऊन शंकर नि भूपति यांनी शकुंतलेकडे पाहिले. शकुंतलेने लाजून मान आली घातली आणि म्हणाली - “माझ्या वडिलांच्या मित्राच्या

मनात आमच्याबद्दल एवढी आर्त्तावता आहे, तेव्हा त्यांची इच्छा मला नाजेप्रमाणे आहे. परमेश्वराला समर्पित केलेले सुमंछित पुण्य आपल्या डोऱ्यात घालताना जो आनंद होतो, तोच आनंद मला या क्षणी होत आहे. कोदंडकाकांची आज्ञा मला शिरोधार्य आहे.”

शकुंतलेचा विचार ऐकून शंकरसा अतिशय आनंद आणि गोपाळला आलिंगन देत तो म्हणाला - “बेटा, चांगल्या मित्राहून जवळचा नातेवाईक कोणी नाही असे म्हणतात. आज तू ते सिद्ध करून दाखवलास!”

आपला आनंद प्रकट करीत भूपति म्हणाला - “तुझे वडील आदर्श मित्र आहेत. भग्यवान तर हा शंकर आहे. संपत्ति, याहून अधिक मूल्यवान मैत्री, तुझ्यासारखा गुणी जावई, सगळं काही एकदम मिळालं. कवीने किती म्हटलंय - ‘अनंत हस्ते कमलावराने, देता किती घेशील वो कराने?’ असे म्हणत भूपतीने शंकरचे हार्दिक अभिनंदन केले.

घराचा मुख्य दरवाजा

समर आणि सरल नावाचे दोन तरुण एकाच गावचे रहिवासी होते. लहान-पणापासून अगदी जिवलग मित्र होते ते एकमेकांचे. काही वर्षांनी सरल आपलं पोट भरण्यासाठी दूरच्या प्रांतात निघून गेला. समर गावातच राहून शेती करू लागला. खूप कमाई केली त्याने शेतीत. बरीच जनावरे खरीदली, लग्न केले अन् नवं घरही बनवले. आरंभात राहू तो.

गाव सोडून गेलेला सरल सात वर्षांनी परत आला. आपल्या बालपणाच्या दोस्ताला भेटावंसं वाटलं त्याला. त्याच्या लहान घराच्या आगी एक मोठं घर विसलं अन् घरासमोरचं पिंपळाचं झाडही आता चांगलं मोठं झालं होतं. पिंपळाचा चांगला पारही बांधलेला होता.

सरल मनात म्हणाला, “समरची परिस्थिती खूप चांगली झालेली दिसतेय.” पण तो जेव्हा घराजवळ गेला, तेव्हा एक

मोठाला कुत्रा धावत येतून त्याच्यावर भुंफू लागला.

भुंफुणं ऐकून समरची बायको दार खुलवून बाहेर आली. कुत्र्याला दगावून तिने हाकळून विलं अन् सरलकडे निरळून पाहू लागली.

सरलनं विचारलं, “समरचं घर ना हे?” तेव्हा मान हलवून होकार भरणा समरच्या बायकोनं.

“घरातच आहे, की कुठे बाहेर गेलाय तो?” सरलनं विचारलं.

“मला सांगून नाही गेले तें.” ती फारशे अतुल्यता न दाखवता उत्तरली. सरल म्हणाला, “आम्ही दोघं लंगोटीधार. सात वर्षांपूर्वी गाव सोडून बाहेर गेलो मी. त्याला भेटायला मुद्दाम आलोय.”

समरची बायको यावर काहीच बोलली नाही. सरलला ‘आत या’ असंही म्हणाली नाही. सरलनंही घरात येण्याची इच्छा दर्शवली नाही. बाहेर पारावरच बसला तो, अन् पंचातं

आपला घाम घुसू लागला. नंतर त्याने विचारले, "गैरसमज करू नका, पण समरच्या कोण लागता तुम्ही? त्याची बाबको का?"

पुन्हा तिनं फक्त मान हलवून होकार दर्शविला.

"ठीक आहे. नुकतंच लग्न झालंयसं वाटतंय, बापरे, काय कडक अन्हे हे! जरासं पाणी देणार घ्यायला?" सरलने विचारल्यावर समरचो बाबको लोद्यात पाणी घेऊन आली. ते थंड तर नव्हतंच पण थिळा वासही होता पाण्याला. सरलने पाणी तसेच ओतून दिलं अन् सोदा परत देत तो म्हणाला, "आता आयला हवं मला. समरला भेटायची फार इच्छा होती, पण नाही भेटला तो. त्याला सांगा की सरल भेटायला आला होता. अन् असंही सांगा की त्याची एकूण परिस्थिती पाहून खूप आनंद वाटला मला. घर खूप सुंदर अन् मोठं बांधलंय, पण सांगू नको सांगा की, गराचा हा

दरवाजा माव मुळीच आवडला नाही मला. वाटलं, ते बोललो; वाईट वाटून घ्यायचं नाही. दरवाजा अगदीच चुकीचा आहे. मला सुतारकामाचं चांगलं ज्ञान आहे. समरने दरवाज्याकडे दुर्लक्ष केलंय. नक्की सांगा त्याला!" इतकं बोलून निघून गेला.

अंधार होऊ लागला तरीही सरलला नव्हता. मध्यरात्री परत आल्यावर सरल येऊन गेल्याचं त्याला कळलं. त्याला वाईट वाटलं फार. जायकोला तो म्हणाला, "राहून का घेतलं नाहीस त्याला? अगं, लहानपणचे फार जिवश्चकंठश्च मित्र आम्ही."

समरला लहानपणच्या आठवणी येऊ लागल्या. पुन्हा भूतकाळात शिरल्यासारखा तो बायकोला मागू लागला. "सरल इथं मागल्या गल्लीत रहात असे. इथंच शाळेत शिकलो आम्ही. दोन्ही घरची परिस्थिती वेताचीच असल्यानं इथं मातयी-

पर्यंत शिकल्यावर पुढं शहरात शिकायला नाही जाऊ शकलो. सरलच्या वडलांना- शिवाकांना गावापुरती सुतारकी येत होती. तोही शिकताशिकता त्यांच्या हाताखाली काही 'अकडेक' करी. मीही नंतर बाबांच्या हाताखाली शेतात रमू लागलो. शिवाकाका तब्येतीनं यथातथाच. त्यांच्या मरणानंतर काही दिवसांनी काकीनीही 'राम' म्हटला. सरल मग गावाला कंटाळला अन् विकून दूर निघून गेला."

"पण इथलं शिक्षण होईपर्यंत खूप मजा केली आम्ही. सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत जवळजवळ वेळ एकचच असायचो आम्ही. शाळा भुरकली की परस्पर आम्ही नदाकडे जायचो अन् दप्तर लढकावून तरी नदीत हुंबायचो. कधी खेळताता कुणाशी भांडण जिंकण झालं की आम्ही दोघं एकमेकांची बाजू घेऊन तिसऱ्याशी

भांडायचो. कधी मारामान्याही चालत आमच्या. पण घरी आईबाबांनी विचारलं तर खुशाल, 'खेळताता पडलो' म्हणून सोटं सांगायचो. बरं, आताका काही म्हणाला का तो?"

"म्हणाले की आपली परिस्थिती पाहून फार आनंद वाटला त्यांना. घर खूप आवडलं म्हणे त्यांना. पण असंही म्हणाले की आपला मुख्य दरवाजा बरोबर नाहीय. आपल्या सुतारकीच्या आनाची खाही देत तीन तीनदा म्हणाले की, दरवाजा अगदीच चुकीचा आहे. तुम्हाला हे सांगावं असंही पुनःपुन्हा बजावून गेले ते." समरच्या बायकोनं निरोप सांगितला.

समरला खूप आश्चर्य वाटलं अन् तो मोठ्या लक्षपूर्वक दरवाजा गिरे लुगला. त्याला तर त्यात कसलीच चूक आढळली नाही.

एक वर्ष असंच निघून गेलं अन् पुन्हा

अुन्हाळ्याचे दिवस आले. पुन्हा काही कामानिमित्त सरल त्या भागात आला. पावेळी तरी आपल्या मित्राची गाठ घ्यावी, असं वाटलं त्याला. तो समरच्या घरी गेला अन् त्याच्या नावाने हाका मारू लागला.

समरची बायको दार अुघटून बाहेर आली. सरलसा पाहून सूक्ष्म होत ती म्हणाली, "वा, वा! आस या ना!" सरलनं विचारलं, "घरी आहे समर?" अन् तसं विचारत तो दरवाजाकमोर आला.

"नाही, बाहेर गेलेत ते. लवकरच येतील परत. पण तुम्ही आत तर या ना!" मोठ्या प्रेमानं स्वागत करत ती म्हणाली. कडक अुन्ह होतं; तरीही डोकं हलवत सरल म्हणाला "काही-तरकत नाही. त्या जाडाच्या सावतीत बसोन असामात." अन् तो पाराकडे जायला बघला.

"अरे, असं कसं चालेल? तुम्ही जाडाचाली जाअून असे बसणार की जण आमचं घर हे घर नव्हेच. आत ना!" समरच्या बायकोनं आग्रह धरल्यावर "लोक आहे, जशी तुमची इच्छा!" असं म्हणत समर धरात आला.

घरात थंडावा होता. अन् ही वाट होता आत. समरच्या बायकोनं खाट केली.

"वाटलं होतं की पावेळी तरी भेटेल. पण आता वाटतंय की पाही वेळी ते कामणार नाही." मुस्कारा सोडत म्हणाला.

समरची बायको जाअून थोड्याच वेळात तीन लोटे पाळीतून बाहेर पडून आली. पाळी मरलममोर ठेवत ती म्हणाली, "वात क, दुसऱ्यात पाणी अन् तिसऱ्यात माठातलं घंट पाणी आहे. घ्या हवं ते. जेवायच्या वेळेपर्यंत तुमचे दोस्त घरी येतील, लोवर जरा आराम करा." सरलला वाटलं, "किती बदललो ही वर्षभरात!"

काही वेळानं स्वयंपाकघरातून बाहेर येत समरची बायको सरलला म्हणाली, "फार वेळ झाला. तुम्ही आत येअून जेवून घ्या. काढते मी तुम्हाला सर्व गरम आहे लोवर."

"अरे पण घाई काय आहे? समरला येवू दे ना!" सरल म्हणाला.

"स्वतःच्या भुकेचाही पत्ता नसतो त्यांना. किती वेळ लागेल परतायला कुणाम ठावूक. तुम्ही कशाला ताटकळता अुगीच? या

जेवायला आत." समरच्या बायकोच्या वा आग्रहावरून अुळून आत गेला. त्याला खरोखरच जोरदार धूकही लागली होती. जेवणातले पदार्थ खूपच स्वादिष्ट होते. जेवून तो आरामात ओपून गेला. सूर्यास्त झाला तरी समर परत आला नाही.

शेवटी सरल म्हणाला, "मला जायला हवं आता. पाही वेळी भेट झाली नाही समरची."

"रहा नं, नका जाअू. पाही वेळेला भेट न झाली, तर फार वाईट वाटेल त्यांना. रात्री रहा अन् सकाळी पुडे." समरच्या बायकोनं प्रेमानं आग्रह केला.

"नाही जमणार बहिनी, आहे फार. माझ्याबरोबर कामासाठी आलेली इतर मंडळीही आहेत. वाट पाहतोय माझी सगळेजण. रहावंसं तर वाटतंय, पण शक्य नाही ते. समरला भांगा की, खूप आठवण काढली त्याची. सांगा त्याला की घर अन् सर्गाचा खूप आवडला मला. मी सुतार जातोचा? दरवाजाचं खूप ज्ञान आहे मला. फार चांगला ग्रेट दर्जाचा दरवाना आहे हा!" इतकं बोलून सरल निघून गेला.

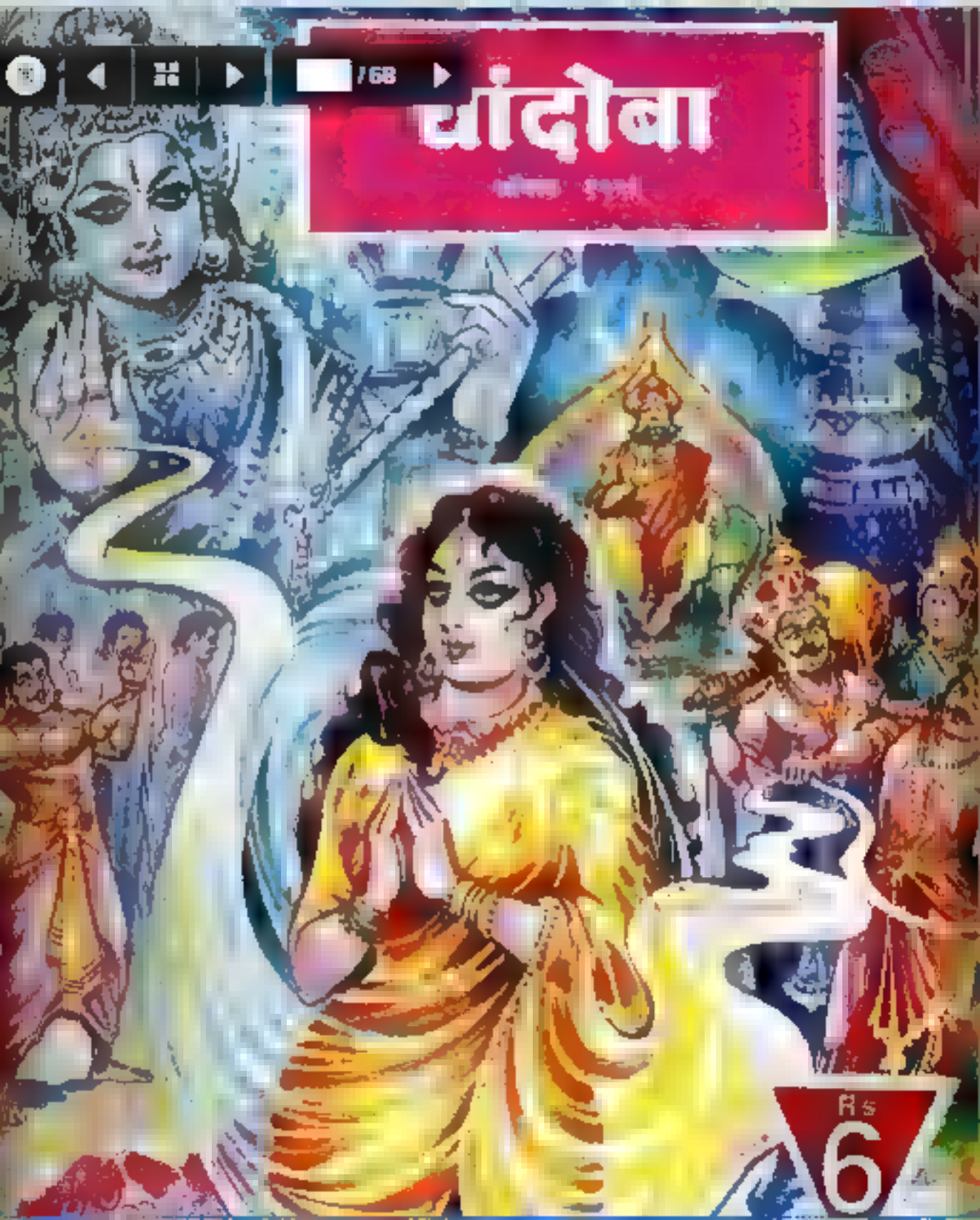
समर अुशीरानेच घरी आला. त्याच्या बायकोनं सरल येअून गेल्याचं सांगितलं अन् तो कायकाय बोलला तेही सर्व सांगितलं. ते ऐकून समर म्हणाला, "सल्ल भोळा योग्य माणूस आहे. अुत्तम मित्र अन् मोठा बुद्धिमान आहे तो."

"मागल्या वेळेला आले, तेव्हा आपला दरवाजा मुळीच चांगला नसल्याचं पुन्हापुन्हा म्हणाले; पण या खेपेला तर त्याचं खूपच कौतुक केलं त्यांनी! विचित्रच नाही का?" तिनं संशय व्यक्त केला.

"मागच्या वेळी 'दरवाजा डीक नाही' म्हणाला, तेव्हा मला नीटमं काही समजलं नव्हतं. पण पावेळची त्याची तारीफ बरोबर समजली मला. असं वा बोलला तो, हे कळलं तुला? तो मागे आला तेव्हा तू त्याचं नीट स्वागत केलं नसणार; म्हणूनच 'आपला दरवाजा चांगला नसल्याचं' म्हणाला तो. पावेळी तू त्याचं स्वागत केलं असशील, म्हणून आता लोच दरवाजा खूप चांगला वाटला त्याला!" असं सांगून समरनं तिचा संशय दूर केला.

/ 68

चांदोबा

महाराष्ट्र

Rs
6

'मेरि'

जग भरच्या स्त्रिया गेली
३१ वर्षां वापरित
असलेले सोन्याचे पाणी
दिलेले मनमोहक सुंदर
व टिकाळ दगिते

"मेरि" आता मादर कॅसेट आहे झोळे दिपविणारे मेग व
उत्कृष्ट डिझाईनचे शुद्ध चांदीचे दागिने जखन सोन्याचे
पाणी दिले आहे व ज्यात अमेरिकन डायमंड्स (A.D.)
यसविले आहेत.

दागिन्यांचे नव्य कळविल्यास दागिने एएए ने मागविता
येतील भारतनाट्यम कलाकारांसाठी व वेगळालेल मुर्तवे
दागिने ही आपची साम वैशिष्ट्य मोग कॅसेटसोबत

MERI GOLD COVERING WORKS
P.O. Box 14015, 18, Ranganathan Street, T. Nagar,
Madras 600 017, Phone: 444671, 442513

विबर-समाचार :

स्पेन मधील राजकीय घडामोडी

स्पेनच्या जनतेची 'ब्रवन व्हावा' अशी इच्छा होती.
सन १९८२ पासून सत्तेवर असलेल्या सोशलिस्ट पार्टीला
जरासात बरे गेले. ३ मार्च रोजी स्पेनच्या संसदेच्या
कनिष्ठ सभागृहाची निवडणूक झाली. एकूण १०० जागा
होत्या. मार्च १५ रोजी फिनिश सोशलिस्ट पार्टी या
पक्षाचे नेते होणे, त्या सोशलिस्ट पार्टीला फक्त १४१
जागा मिळाल्या. जोस मारिया अझनार यांच्या नेतृत्वात
राष्ट्रांत १९६ जागा मिळाल्या, अधिकार गृहण
करण्यासाठी त्यांना अधिक २० जागांची आवश्यकता
होती. 'कॅन्सलर नॅशनल पार्टी' ने १६ जागा मिळाल्या.
'नॅशनल डेमोक्रेटिक पार्टी' ने ५ जागा मिळालेल्या
होत्या. १९८२ पक्षांनी सरकार बनविण्यास झाले.

सोशलिस्टांना विरोध करणाऱ्या अनेक कारणां
आहेत. त्यापैकीचे एक प्रमुख कारण आहे. गृह-
मंत्र्यांनी 'रेव्हल्युशन' व्यापकतेने विपक्षी दलाच्या
'आरक गॅशनलिस्ट' या काही कार्यकर्त्यांना ठा-
वेले. म्हणून त्यांना मंत्री-पदावरून दूर हावे लागले.
कटनन नॅशनल पार्टीने शासन पक्षाचे मध्यस्थ
वरायनामकारिणी, पुन्हा निवडणुका करण्यावर
त्यांनी आपण घेता. देशाची आर्थिक स्थिती जरी
थोडक्यात तरी बेकायदाची यामच्या ८० टक्क्यांनी
वाढली. यामुळे देशातील युवा नागराज झाले. या
गर्भ कारणांमुळे शासन पक्षाबद्दलचा जनतेचा
वाढत राहिला.

इतर विषयवृद्धांच्या (१९३९-१९४५)
वेळी हुकुमशहा बनून फ्रेंको स्पेनचा शासक
होता. स्पेनचारा माद्रीस सोडून पळून गेल्या. फ्रेंकोने

असो घोषणा फॅली की त्याच्या मृत्यु नंतर स्पेन पुनः
राजवंशाच्या ताब्यात जाईल, आणि राजकुमार जुवान
कालीस त्याचा उत्तराधिकारी होईल. ही घोषणा सन
१९८७ मध्ये झाली. २८ वर्षांनी म्हणजे सन १९७९ मध्ये
जनरल फ्रेंकोच्या मृत्यु नंतर ही घोषणा अमलात आली.

१९८८ मध्ये स्पेनने आपली नवी घटना नव्या
केली. सोडुमार 'डेमोक्रेटिक पक्षा' व 'अॅटोन्को स्वारेज'
प्रधान मंत्री बनले.

सन १९८९ मध्ये ज्या निवडणुका झाल्या, त्यात
गोन्झालेजच्या नेतृत्वाव्याली 'सोशलिस्ट वर्कर्स पार्टी'
ने संपूर्ण विजय प्राप्त झाला. त्यांनी आपल्या शासनरत्ना
तुळवत फॅली. यामुळे देशाच्या निवडणुका झाल्या,
त्यात या पार्टीची लोकप्रियता प्रचंड होत गेली.
नवव्या वेळी ही आपण प्रधान मंत्री झाले अशी
गोन्झालेज यांची इच्छा होती, पण जनतेची नवी
इच्छा नव्हती.

या विषयावरील सर्वां जालु सरतांना पक्षाचे
उपनेता एल्वी भणाले - "इतरां कडु जय, आणि
इतरां नाजूक पक्षात मी कधी धाडिला नाही!"

माथेफिरू गोविंद

सगळे म्हणतात, 'गोविंद मोठा गर्वित आहे. पण आपल्या परित्रापी तो नम्रपणे वारतो, म्हणून आजपर्यंत प्रगति करीत आलेला आहे.' थोड्याच दिवसात राज-दरबारात त्याला चांगली नोकरी हो मिळाली.

या देशाचा राजा इंद्रकांत थोड्या चिडचिड्या स्वभावाचा होता. एवढ्या तेवढ्या गोष्टीसाठी तो सरकारी नोकरीवर नाराज होई आणि त्यांना भ्रमस्तवत राही. एक दिवशी अशाच काही कारणास्तव तो वस्त होता. अशात विचारा अभावा गोविंद त्याच्या समोर आला. रागात राजा त्याला म्हणाला - "चान्ता हो, पुन्हा काही गोड दाखवू नकोस मला."

गोविंदने आपल्या नशिवाला दोष दिला. तो विचार करू लागला की आता काय करावं.

मंत्री सुधीरला ही वार्ता समजली. गोविंदला आपल्याकडे बोलावून तो म्हणाला

- "तू चांगला भिकलेला आहेस, बुद्धिमान आहेस. राजाचं अम अकारण तुझ्यावर रागावणं मला मुळावंच नाही. माझ्या बरोबर चम, आणि राजांना कारण विचार या."

गोविंद गावडगेड - "गवाकला तर राजा, मी नाही, शक्य आहे. माझच काही चुकलं असेल. आपल्या चुकीबाबत क्षमा मागू पाहिजे. कशी क्षमा मागू यावाचन आपण मला सल्ला द्याल?"

सुधीर राजाकडे आला नि म्हणाला - "महाराज, माझ्या भोवला कोणावर एवढ्या तेवढ्यासाठी आपण नाराजता हे बरं नव्हतं. ही फार वाईट सजा आहे. आपल्या या मय्यागुल आपण अनेकाना दुःखी बनवत आहे. गोविंद फार चांगला आणि नम्र सेवक आहे. काही ही कारण नमनाना आपण त्याच्यावर रागावलात. विचारायला फार वाईट वाटतंय."

राजा इंद्रकांत थोडा वेळ काही बोलला नाही. नंतर म्हणाला - "खरंच, मी उगाच रागावलो गोविंदवर. मीच त्याची समजूत काढली पाहिजे. पण उलट माझीच क्षमा मागण्याच्या विचारात तो आहे. यावरून त्याची नम्रता स्पष्ट दिसून येते. त्याची जेवढी प्रशंसा करावी तेवढी वाईटच आहे. गोविंदला काही तरी बक्षिस दिलं पाहिजे. सांतापुर गावात ग्रामाधिकाऱ्याची नियुक्ति करायची आहे. या जागेवर मी गोविंदची नेमणूक करतो. ठीक आहे?"

अशा रीतीने गोविंद सांतापुरचा ग्रामाधिकारी बनला. अनेक दिवस तो राज-दरबारातील अधिकाऱ्यांची सेवा करीत राहिला. कधी कोणाच्या विरुद्ध त्याने 'ब' काढला नाही. मंत्रां आणि राजा यांच्यावर तो नेहमी आपली स्तुति-सुमने उधळी. तोच त्याचा एक दिनक्रम बनून गेला. तो गावचा सर्वात वरिष्ठ अधिकारी होता. गावात तो म्हणेत त्यांना कोणी विरोध करीत नसे.

गांवाशी संबंधित कामे करण्यात त्याचा सल्लागार होता रमेश. मोठा बुद्धिमान आणि निष्कपट होता. तो कधी ही कोणाच्या भानगडीत पडत नसे. आपलं काम तो बिनचूक व व्यवस्थितपणे करी. निःस्वार्थपणे तो आपलं काम करीत असे.

रमेशच्या सल्ल्यानुसार गोविंदने काही काळ चांगल्या रीतीने गांवकऱ्यांची सेवा केली. गावचा सर्व कारभार उत्तम चालू राहिला.

गोविंद मधून मधून गावातील प्रमुखांना

बोलवी आणि आपल्या शासनाबाबत त्यांचे विचार जाणून घेई. एक दिवशी सर्वांनी मुक्तपणे मागितले - "जोपर्यंत रमेशच्या सल्ल्यानुसार आपण काम करता, तोपर्यंत आपणास काही ही त्रास होणार नाही. आपण समर्थपणे शासन करीत रहाल." गोविंदला हे बोलणं मुळीच आवडलं नाही. त्याला फार वाईट वाटलं. रमेशला बोलवून त्याने प्रश्न केला - "आपल्या गावची परिस्थिति आता खूप सुधारली आहे. पण त्याचे श्रेय मला की तुझ्या सल्ल्याला?"

रमेश हसून म्हणाला - "पूर्वी जे ग्रामाधिकारी होते, त्यांना ही मी सल्ला देतच असे. सल्ला योग्य आहे की नाही हे जाणण्याचे सामर्थ्य ग्रामाधिकाऱ्यात असायला पाहिजे. मला वाटतं सल्ल्यात काही विशेष नसते. खरं सामर्थ्य तर आपलं!"

शकुनीशोच सद्ग-ममनत करू लागला.

शकुनी तसा बुद्धिमान होता, पण त्याच्यात अहंकार गुण अधिक होता. त्याला वाटू लागले - 'मी ग्रामाधिकाऱ्याचा सहाय्यार आहे. तेव्हा तोंकांनी तसा मान दिला पाहिजे.' त्याने रमेश जवळ आपला विचार बोलून दाखवला - "आपण दोघे ग्रामाधिकाऱ्याचे सहाय्यार आहोत. म्हणून ग्रामाधिकाऱ्याच्या कचेरीत आपल्या दोघांना स्वतंत्र बोलण्या मिळाल्या पाहिजेत. आपण गोविंदकडे तशी मागणी या."

"मह्मा देणं म्हणजे मोठं काम थोडंच आहे? त्यासाठी स्वतंत्र बोलो करायचीय? आपला विचार नू सोडून दे जालं." रमेशने विचार मागितला.

त्या दिवशी गंध्याकाली शकुनी गोविंदला भेटला आणि म्हणाला - "मला वाटतं, आपल्याला सहा देण्याचं मोठं महत्त्वाचं आहे. म्हणून आपल्या कचेरीत माझ्यासाठी एका सोला असो. पण रमेशच्या दृष्टीने सहा देणं हे काही मोठं महत्त्वाचं काम नाही. तो म्हणतो, सहा देणं हे काही काम थोडंच आहे. त्याच्या दृष्टीने सहाला काही किंमत नाही."

"त्याचं म्हणणं बरोबर आहे. हल्ली मी फक्त तुलाच सहा विचारतो. त्याला मी काही विचारतच नाही. म्हणून त्याला तुझा हेका वाटणं माहजोच आहे. तुम्हा दोघांनाही माझ्या कचेरीत आजच एकेक सोलीची व्यवस्था करतो. पण सहा माव मी तुझाच घेत जाईन." गोविंद म्हणाला.

"रमेशला तर स्वतंत्र बोलो नकोच. मग त्याला कशांना देतोयस?" शकुनीने विचारले.

"मी बघपात करतोय असं कुणाला वाटू नये." गोविंद म्हणाला.

त्या दिवसापासून शकुनीचा भाव वाटला. त्याने गोविंदला मांगायला सुरुवात केली - "ग्रामाधिकारी गावाचा राजा असतो. त्याच्यात अहंकार असलाच पाहिजे. भेटेल त्याच्याशी त्याने बोलू नये. कोणाशी ही हमून बोलू नये. कुणी नमस्कार केला तर त्याच्याकडे पहावं नि बसायं. नोकरीना नेहमी तमकावांल रहावं. गर्विष्ट असतील त्यांना समजाऊन सांगितलं पाहिजे."

गोविंद अहंकारी होता. त्याला शकुनीचा भावटला च त्याप्रमाणे अंमल-बजावणी सुरू झाली. तरी पण कोणी त्याला उलट प्रश्न करायला धजेना. त्यामुळे गोविंद अधिकच धाक-दपटशा दाखवू लागला. लोकांशी वागण्याची त्याची पद्धत बदलून गेली. सर्व जण त्याला घाबरत, कारण राजाशी त्याचे संबंध चांगले होते.

परंतु रमेशचा गोविंदशी व्यवहार निताळ्या प्रकारचा होता. गोविंद प्रतिनमस्कार करीत नाही असे जेव्हा त्याने पाहिले, तेव्हा त्याने नमस्कार करायचे सोडून दिले. गोविंदने त्याला सहा मागितला नाही, रमेशने सहा देण्याचे सोडून दिले. एक दिवशी गोविंद चिडून रमेशशी बोलू लागला. तेव्हा त्याने स्पष्ट सांगून टाकले - "मी चुक केली ते मला अगोदर सांगा. तुम्हां

मला अकारण दोष दिला. तर मी गप्प बसणार नाही. राजाकडे जाऊन तक्रार करीन."

हे ऐकून गोविंद घाबरला. रमेशवर नाराज होत म्हणाला - "सांग, काय तक्रार करशील माझ्या विरुद्ध?"

रमेशने काही बोलायला सुरुवात करताच माणखी रागावून गोविंद म्हणाला - "तुम्ही ही बडबड ऐकून माझा कार्य कायदा होणार आहे? मला मुळीच तुझ्या गोष्टी ऐकायच्या नाहीत. इधून पुढे माझ्याशी बोलत जाऊ नकोस."

रमेश म्हणाला - "तुम्हां विचारलत म्हणून मी उत्तर दिलं. तुमची इच्छा नसेल तर थापूडं मुळीच बोलणार नाही मी तुमच्याशी." आणि रमेश तेथून तिथून गेला. यानंतर रमेशने गोविंदशी बोलायचंच

गोविंदला यामुळे संतोष वाटला नाही. रमेशचा सहा मानण्यातच ग्रामाधिकाऱ्याचे कल्याण आहे असा रमेशचा अशाय अमात्रा असं त्याला वाटलं. या परिस्थितीत बदल व्हायला असा त्याने निश्चय केला. थोडी चौकशी केल्यावर त्याला समजलं की गावातील शकुनी व रमेश हे एकमेकांचे शत्रू आहेत.

एक दिवशी गोविंद रमेशला म्हणाला - "कोणा ही एकाचा सहा योग्य की अपयोग्य हे सांगणे कठिण आहे. मला वाटतं दखून पुढे मी शकुनीला पण सहा विचारतो जावा."

"जोपर्यंत आपली विवेक-बुद्धि जागृत आहे, तोपर्यंत कोणाचा ही सहा योग्यच सिद्ध होईल!" रमेशने आपला विचार मागितला. त्या दिवसापासून गोविंद रोज

सोडून दिने, आतां गोविंदच्या रागाचा पारा अधिकच चढला. पण काय करावं हे मात्र त्याला सुचेना. त्याने शकुनीला गद्दा विचारला. तो म्हणाला - "या गायान्या लोकरांध्येचा संपूर्ण हिशोब रमेशपार्शी आहे. आपण त्याला कळवा की आपणाम काही शंका आहेत, व त्या दूर करणे हे त्यांचे कर्तव्य आहे. मग निरुपाय होऊन त्याला आपल्याशी बोलावेच लागेल."

गोविंद म्हणाला - "ते कम बरे शक्य आहे? प्रथम मी त्याच्याशी कसा बोलू? त्यात माझी मानहानि नाही का?"

यात मानहानीचा प्रश्नच कुठे येतो? आपल्या नोकराला पाठवून तुम्ही त्याला बोलवून घ्या.

आपल्या सेवकाकडून गोविंदने रमेशला निरोप दिला. आपल्या काही शंका दूर

करण्यासाठी त्याने स्वतः रावे असे कळवले. रमेशने सेवकातर्फेच शंकांचे समाधान लिहून पाठविले. गोविंद शकुनीला म्हणाला - "या रमेशचं डोकं फिरलय!"

"आपण फार चांगुलपणा दाखवताय. एकदा आपल्या अधिकाराची जुणूक त्याला दाखवा. झकत घाबत-पळत येईल तो!" शकुनीने सूचवले.

त्या दिवसापासून रमेशचे भाव्य फिरते. त्याची घरपट्टी व शेत-सारा वाडविण्यात आला. त्याच्या शेताचे पाणी तोडण्यात आले. आपल्या घान्याचे योग्य मूल्य त्याला मिळतेनासे झाले. परंतु सर्व अन्याय रमेश मुकाद्याने सहन करीत राहिला.

काही दिवसांनी रमेशच्या मुलीचे झाले. निमंत्रण देण्यासाठी तो गावात सर्वाकडे गेला. गोविंदला फक्त निमंत्रण-पत्रिका तेवढी पाठवली. गोविंदला वाटलं - जाणून बसून आम्हाला केला जातोय. रमेशला एकादा नफद्यात गोवायची कल्पना त्याच्या मनात आली.

नोकर आणि गावातील काही नोकांकडून रमेश पर्यंत ही वार्ता पोचली. राजाचा प्रमुख सद्दागार सुधीर त्याचा जवळचा नातेवाईक होता. रमेश राजधानीत गेला आणि गोविंदच्या सर्व अन्याय-कथा त्याने सुधीरला सांगितल्या.

सगळं ऐकून सुधीर म्हणाला - "गोविंदची इथ पर्यंत मजल गेली? इथ तर कुठ्यासारखा शेपूट घालून बसायचा. आणि आता असे अत्याचार सुरू केले तर त्याने?

तु चिंता करू नकोस. मी अशी तजवीज करतो की त्याची नोकरीच संपुष्टात येईल."

सुधीरच्या बोलण्यावर हसून रमेश म्हणाला - "यामुळे प्रश्न सुटणार नाही. अधिकाराच्या तशेत अपराध करणारांना काही मिळावा अशी आपण काही तरा उपय-योजना करा."

होकाराशी मान हलवत सुधीर म्हणाला - "राजा इंद्रकांत मोठा घमंडखोर आहे. हल्ली त्यांची तव्येत बरी नसते. राज्यकारभाराची सर्व कामे राजकुमार चंद्रकांतच पाहतो. चंद्रकांत मोठा समर्थ, बुद्धिमान आणि विनयशील आहे. पित्याच्या चुकांचेही फार वाईट वाटते. तुझा प्रश्न सोडविण्याचा मार्ग त्यालाच सुचेन." सुधीर रमेशला राजकुमाराकडे घेऊन गेला. काही ऐकून चंद्रकांत म्हणाला - "राजवर्त्मचारी आणि सर्व ग्रामाधिकारी गोविंदला आदर्श मानतात. अलीकडे सर्वच गरिब नि मायेफिरु बनलेले दिसतात. यांना सुधारण्याचा एकच मार्ग मला दिसतोय. मी तुझ्या गावी येतो, फार दिवसांपूर्वीची गोष्ट आहे. एकदा भासे वडील गोविंदकडून उगाचच रागावले होते. आपल्या वडिलांतर्फे मी त्याची क्षमा मागेन. यामुळे गोविंद मध्ये आपोआप सुधारणा होईल असे मला वाटते."

रमेश म्हणाला - "पण आपण संस्कृत मध्ये क्षमा मागा, मी त्याचे माझांतर करून गोविंदला मागेन. त्याला कुठे संस्कृत येतेय?"

रमेश असं फा म्हणतोय चंद्रकांतच्या लक्षात आलं. तो मनातल्या मनात हसला. नंतर राजकुमार आणि सुधीर सीतापुरला गेले.

सर्वांना एकत्र पाहून आता गोविंद घाबरला. चंद्रकांतची बोलण्याची पद्धत पाहून त्याचे भय कमी झाले. राजकुमार स्वतः आपली क्षमा मागायला आले आहेत हे नेह्या त्याला समजले. तेव्हा त्याच्या अहंकाराने डोळे वर काढले. त्याला वाटले की आता रमेश निश्चित हारणार! ग्रामाधिकाऱ्याच्या कचेरीत राजकुमार, सुधीर, रमेश, शकुनी, गोविंद व गावातील काही प्रमुख मंडळी एकत्र आली.

जरा गळा साफ करीत चंद्रकांत म्हणाला - "माझ्या वडिलांनी ज्या चुका केल्या त्या सुधारण्याचा मी प्रयत्न करीत आहे. राजा-

तर्क मी गोविंदची क्षमा मागतो. गुरुकुलात असताना माझे सर्व अध्ययन संस्कृत मध्येच झाले. त्यामुळे तुमच्यापुढे लोक-भाषेत बोलायला मला अमळ संकोचच वाटतो. म्हणून जे काही सांगायचेय ते मी संस्कृत मध्येच मांगतो. रमेश त्याचे भाषांतर करून गोविंदला सांगेल."

शकुंत गोविंदच्या कानात कुजकुजला - "राजकुमार मोठा बुद्धिमान दिसतोय. आता तरी रमेशाला निरुपायास्तव तुझ्याशी बोलायमाच लागेल की नाही?"

राजकुमाराची विनयशीलता पाहून गोविंदला मोठा संतोष वाटला. चंद्रकांत संस्कृत मध्ये जे काही बोलला, रमेशाने त्याचे भाषांतर खुणांच्या भाषेत करायला सुरुवात केली. गोविंदला ही भाषा समजणे कठीण झाले आणि तो राजकुमाराला म्हणाला - "महाराज, जाचा गर्व पहा. 'माझ्याशी बोलू नको' असे मी मला सांगितले. म्हणून हा खुणांची भाषा बोलतो आहे. आपण नमोर आहात, तरी ही धाड्यात काही सुधारणा होतील का पहा."

चंद्रकांत उत्तर देत म्हणाला - "अहंकार आणि आत्मविश्वास यांच्यात फरक आहे. 'आपणाशी बोलू नको' असे ज्याने सांगितले त्याच्याशी न बोलणे हा आत्मगौरव आहे. राजकुमार असून हा मी तुझी क्षमा मागवला आलो. तू रमेशाला म्हणालास - 'माझ्याशी बोलू नकोस' ही एक मोठा चुक आहे. आपल्या चुकीबद्दल तुला मुळीच पश्चात्ताप होत नाही, त्याची क्षमा मागण्याची तुझी तयारी नाही. हा तुझा गर्वच नाही काय? मला वाटते, तू मोठा गर्वित आहेस."

राजकुमाराने आपल्याला चाबकाने मारतंय म्हणजे गोविंदला वाटले. तो लज्जित होऊन म्हणाला - "चुक केले, म्हणून क्षमा मागण्याची गरज नाही. चुक सात्याने येणे पुरेसे आहे! आपल्या दोषांच्यातील सुटका हे बरे झाले."

राजकुमाराकडून मिळालेले ज्ञान गोविंदने चांगले पचवले. नंतर कोणत्याही अहंकारी भाषणाशी त्याला सामना करावा लागला नाही.

१२

(किंदाला रूपधरच्या अनेक ल्हवरे लोमारी लोमारी, मी जेव्हा स्वदेशात पोचला, तेव्हा त्याच्या प्रत्येक कानात तपास करायला मिळाले. तेव्हा, रूपधरच्या पत्नीशी विचार केले. आपले राजकुमार म्हणजे काय? म्हणजे जेव्हा जेव्हा, ते तेव्हा मिळायचे मात्र नदीमान. रूपधरचा मुलगा क्षीरसागरात जावे ते पाहणे अलीकडेच झाले, त्याने ही प्रत्यक्ष निवारण्यासाठी एक यत्न जोडला. मग तो वामने काहीच करायला आला नाही, त्यामुळे आपल्या गिऱ्याशी शीकरी घेण्यासाठी तो नौकेतून उभाकाढून पैदासकडे जावला निघाला.) - धानंतर

धीरमतीची नौका दुसऱ्या दिवशी पैदासच्या किनाऱ्याला लागली. वाटेत, 'आपल्याला मिळेल की नाही' याबद्दलच धोरमती राहून राहून विचार करत होता. जर आपल्याला यश मिळाले नाही, तर पुढे काय करावे याबद्दलही तो चिन्तित होता. आपल्या शत्रूंना घराबाहेर कसे हाकलावे व त्यांच्यापासून आपल्या आईचे कसे रक्षण करावे याबाबही तो विचार करत होता. 'वडील जिवंत असल्याची

पक्की वार्ता समजली तर विली बरे होईल? त्यांच्या भुविस्थितीमुळे घरघुसे शत्रु आपोआप पळून जातील अन् आपल्या डोक्यावरचा हा भार अुनरेल' असे त्याला वाटले. आपल्या वडिलांच्या पराक्रमबद्दल ऐकलेल्या कथा तो आठवत राहिला.

तो पैदासच्या किनाऱ्यावर पोचला, तेव्हा लोक समुद्रतटावर बसून देवासाठी काळ्या जेलांचे बळी देत होते. त्या लोकांचे नज्म गट असून प्रत्येक गटात पाचशे माणसे

होती. तटावर नवू चुली पेटलेल्या असून त्यावर तऱ्हेतऱ्हेची पक्वान्ने शिजत होती. धीरमतीच्या नाविकांनी शोड अंतरवले अन् नाव पाण्याबाहेर ओढून आणली. धीरमतीबरोबर आलेला वृद्ध महनही किनाऱ्यावर अंतरला. ते दोघे पायी चालू लागले. तेथील लोकांकडे नोट निरखून पहात ते पुढे जात राहिले.

“आता आपण नवघोसला भेटायला जात आहोत. आपण कोणत्या कामासाठी आलोय, हे तू त्यांना निःसंकोचपणे सांगून टाक. आपल्या पित्याची माहिती विचार त्याला. त्यांना रूपधरबद्दल असिकडे काही कळलं का वगैरे नोट विचार. तो जिवंत आहे की मेलाय, मेलत असेल, तर केव्हा मेलत? त्याला त्याच्याबद्दलची आणखी काही माहिती आहे का? इ. अगदी स्पष्ट पणे विचार. त्याला जे काही माहीत

असेल, ते तो अगदी सरळरं सांगून टाकेल. तो सत्य गोष्टी नपवणाऱ्यांपैकी नव्हे. अगदी सज्जन आहे तो. त्याला तू स्वतः विचारणं च बरोबर होईल.” महनने धीरमतीला सांगितले.

“मी तर अजून एक मुनगाच आहे. मोठ्या माणसांशी कसं बोलावं, हे मला कळत नाही अजून. त्यामुळे मांती वाटतेय मला.” धीरमतीने आपली असमर्थता प्रकट केली.

पण धीर देत महन नवघोस आपल्या पुत्रांसह जसलेल्या ठिकाणी घेऊन गेला. नवघोस लोकांना घेताना पाहून नवघोसच्या मुलांनी पुढे होऊन त्यांचे स्वागत केले. महन नवघोस जवळच मधु कातडी पसलून त्यांनी या दोघांना त्यावर बसवले व काही पदार्थ व दाखाचा रसही त्यांच्यासमोर ठेवला.

महन व धीरमतीने पोटभर भोजन केव्हाच नव्होतले पाहुण्यांना विचारले, “हं, आता सांगा बरं तुम्ही कोण आहात? कोणत्या देशचा ममुद पार चरून आलात इयं? की आणखी कुठे पुढे जाता जाता काही काळासाठी इथं थांबले आहात?”

धैर्य एकवटून आता धीरमती उत्तरला, “महाराज, आम्ही इयाकाचे रहिवासी. स्वतःच्या वैयक्तिक काभासाठी आलोय मी इथं. युद्धात दोजन लोकांबरोबर लढाई केलेल्या माहिती विचारयला आलोय मी आपणाकडे. ते माझे वडील. युद्धात भाग घेतलेल्या नवायिदून आतापर्यंत सर्वांना सर्व माहिती मिळाली आहे. पण माझ्या पित्याबद्दल काहीच वार्ता नाही. ते आणणाला निश्चित माहांत जसेल, तर अगदी सरळ सांगून टाका, आपण सर्वांनी रणक्षेत्रावर किती

संकट झेलली असाल! कृपा करून माझ्या बाबांबद्दल जी काही माहिती असेल, ती सांगा. मी त्यांच्या व आपल्या मैत्रीबद्दल बरंच काही ऐकलेलं आहे. आपण दोघांनी रणक्षेत्रावर केलेल्या वीरोचित कार्याबद्दलची सर्व माहिती मिळाली आहे मला. पण आपण दोघं एकमेकांना केव्हा दुरावलात, हे मात्र कळलेलं नाही अजून.”

नवघोस धीरमतीला म्हणाला, “बघ बेटा, तुझ्या बोलण्यामुळे घडलेल्या सान्या घटना पुन्हा दोळ्यासमोर भुड्या राहू लागल्या. यज्ञकायच्या नेतृत्वाखाली आम्ही इथून जहाजातून जाऊन द्रौघ शहर घेऊन. नवू वर्ष पर्यन्त घनघोर युद्ध झालं. आमच्यापैकी कित्येक योद्ध्यांनी धारातीर्थी देह ठेवले. सान्या घटना सांगायला लागलो, तर फार वेळ लागेल. त्या नवू

वर्षात आमच्यावर फार संकट आली. आम्ही स्वतःसुद्धा कित्येकदा मरता मरता वाचलो. केवळ भगवन्तान्या कृपेनच वाचवले आम्हाला. आम्हाला विजय मिळाला. मी अगदी आम्हाला देऊन मांगू शकतो, की तुझ्या पित्याच्या तोडीचा वीर दुसरा कोणीच नव्हता. आम्हा दोघात कधीच कसला मतभेद अपस्थित झाला नाही. दोघांचीही विचारपद्धती सारखीच असे. आमची मर्त सारखी असत. पण शेवटी व्हायचं ते झालं. परत येताना आमच्यात जगडे सुरू झाले. सम्राट अन् प्रताप यांच्या भिन्न-भिन्न मतप्रणालींनी अगदी टोक गाठलं. दोघांनी एकमेकांना आव्हान दिलं. मुरलेल्या साऱ्या योद्ध्यांच्यातही दोन गट पडले. सर्वजण आपापल्या इच्छेनं त्या दोघां भावांपैकी

आपल्याला हव्या त्या पक्षात सामिल झाले. दुसऱ्या दिवशी अद्याहून अधिक लोक नौकांमध्ये बसून प्रतापबरोबर निघाले. बाकी सारे सम्राटाबरोबर देवदर्शनासाठी तिथेच थांबले. आम्ही टेनेडोसला पोचल्याबरोबर रूपधर म्हणू लागला की, 'मी आपला स्वतंत्रपणे निराट्टा जातो। त्याच्याबरोबर काही वीरही निघून गेले. मी, देवमय अन् इतर काहीजण सरळ घरी निघून आलो. बरा प्रकार हा असा पडला. तेंव्हा येडा, बाकी हकिकत मला काहीच माहीत नाही. मी मात्र अकलंय की वज्रकायचा मुलगा नवद्योत आपल्या साथीदारांसह सुरक्षित पोचला अन् मुरलेले सारे योद्धेही सकुशल' घरी पोचले."

"सम्राटही स्वदेशी पोचला. पण अकलसनें सम्राटाच्या पत्नीला आपल्याकडे वळवून घेतले अन् त्याची निर्घृण हत्या केली. तुला हे बहुधा समजूनच असेन की, सम्राटाचा मुलगा मोठा माहसी अन् योग्य असून त्यानं संधी साधून अजबलला मारून टाकलं अन् आपल्या पित्याच्या हत्येचा सूड घेतला."

धीरमतीने अुदासपणे नवद्योतला म्हटले, "तो तर मोठाच भाग्यवान म्हणायला हवा. मी कधी तसा अनेन, हे माहीत नाही मला. माझ्या घरात काही बदमाश तळ देऊन राहिले आहेत. अन् आमच्यावर अत्याचार करत आहेत. आमचं घरच पोसून काढत आहेत ते.

त्यांना मी हाकलून देऊ शकेन की नाही, कुणाम ठाऊक !"

"होय बेटा, तुझ्या घरात असलेल्या बदमाशांबद्दल मीही ऐकलंय. पण तू का गप्प राहून त्यांचे अत्याचार सहन करत आहेस? शेवटी ते सारे तुझे शत्रूच तर आहेत. त्या बुद्धिमती देवीची तुझ्यावरही कृपा असेल, तर तू त्या सगळ्या अत्याचारांना नेस्तनाकूत करायचा दिवस हो लवकरच येईल." नवद्योत त्याला धीर देत म्हणाला.

बोलता-बोलता संध्याकाळही सरत आली. धीरमती परत जायला निघाला. पण नवद्योतने त्याला जाऊ दिले नाही. तो म्हणाला, "अरे रूपधरचा मुलगा आज रात्री नावेत ओपणार? मुळीच नाही. माझं घर ते तुम्ही नव्हे का? माझ्याकडे काय अंधारुणपांघरुण कमी का आहे?" अन् तो धीरमतीला आपल्या घरात घेऊन गेला.

इतर नाविकांची खुशाली जाणून घेण्यासाठी सहन मात्र नौकेकडे निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी धीरमती लवकरच मुळ्या अन् स्नान करून त्याने कपडे बदलले. त्याला प्रतापकडे येऊन जाण्यासाठी एका घोड्यागाडीची व्यवस्था करण्यात आली. खाण्याचीही सामग्री बरोबर घेऊन नवद्योतचा एक मुलगा धीरमतीबरोबर गाडीत चढला. दोन दिवसांनी ते सर्वजण प्रतापकडे पोचले.

बरोबर त्याच वेळी प्रताप आपल्या मुलीचा विवाह वज्रकायच्या मुलाशी लावून

छायला निघाला होता. या विवाहासाठी आमघामच्या प्रदेशातले लूपसे लोक तेथे आले होते. एका मोठ्याशा मैदानात जेवणावळ चालू होती. काही करमणुकीचे कार्यक्रमही चालू होते. इतक्यात प्रतापचा अंगरक्षक तेथे येऊन म्हणाला, "महाराज, आत्ताच दोन तरुण गाडीतून अुतरले आहेत. त्यांना इथे आत बोलावू, का जाणखी कुठे जायला मांगू?"

प्रताप रागावून म्हणाला, "तू इतका मूर्ख असाशीलसं वाटलं नव्हतं. आम्ही लोक जेव्हा परक्या देशात गेलो, तेव्हा तिथल्या अपरिचित माणसांनी आमचं खूप चांगलं स्वागत केलं होतं. ताबडतोब जाऊन तू त्या दोघांना डकडेंच घेऊन ये."

थोड्या वेळातच धीरमती व नवद्योतचा मुलगा असे दोघे जण तेथे पोचले. तिथले

सारे वातावरण पाहून त्यांना मोठे आश्चर्य वाटले.

असे वाटत होते की सूर्य अन् चन्द्र दोन्हीही इथे एकाच वेळी प्रकाशित आहेत! नोकर त्यांना स्नानासाठी बोलावून येवून गेला व त्यांना नवी वस्त्रेही दिली गेली. भोजनासाठी दोघांना प्रतापजवळच बसवण्यात आले. प्रताप त्यांना म्हणाला, "मुलांनो, तुम्ही दोघेही अगदी राजपुत्रासारखे स्वादूदार दिसत आहात. प्रथम भोजन भुरका, अन् मग मी तुम्ही कोण आहात, कुठून आलात वगैरे चौकशी करतो."

भोजनानंतर धीरमती आपल्या दोस्ताच्या कानात हळूच कुजबुजला, "पाहिलंस, इथे किती सोनं अन् चान्दी आहे!" प्रतापने, बोलणे ऐकले. तो म्हणाला, "मुलांनो, अरे नाना देशात

फिरून ही संपत्ती गोळा केलीच मी. परंतु दरोजन युद्धात माझे कित्येक साथीदार मारले गेले. ते जिवंत असते, तर ही संपदा नसूनही मी अधिक सुखात राहिला असतो. त्यांच्या आठवणींनं अजूनही कधीकधी रडू येतं. विशेषतः रूपधरची आठवण आली, की मला झोपच लागत नाही. माझीच जर अशी अवस्था आहे, तर त्याच्या बिचाऱ्या बापको, मुलावर काय प्रसंग ओढवला असेल! ते किती आतुरतेनं त्यांची पहात असतील! किती जीव तडफडत असेल त्यांचा रूपधरच्या भेटीसाठी!" काळजी दर्शवत बोलला.

त्याचे बोलणे ऐकल्याबरोबर धीरमतीचे दुःख अुफाळून आले. तो दोळे पुसत असतानाच भुवनसुंदरी तेथे आली.

धीरमतीला पाहिल्याबरोबर म्हणाली, "हा कोण आहे, ते माहीत नाही मला. पण

दिसायला हा हुबेहुब रूपधरसारखाच दिसतोय न?"

धीरमतीकडे निरखून पहात प्रतापही म्हणाला, "हो हो! अगदी बरोबर बोललीस तू."

नवदोतचा मुलगा प्रतापला म्हणाला, "महाराज, तुमचा अंदाज अगदी सरा आहे. रूपधरचाच मुलगा आहे हा! रूपधर नसल्यानं पाच घर जुवाड झाल्यासारखं झालंय. मोठ्या अडचणीत सापडलाय तो. जायण कदाचित योग्य सद्दा देऊ भकाल, म्हणून बाबांनी, नवदोतनी याला आपणाकडे पाठवलंय."

"किती विचित्र आहे हे सारं! रूपधरचा मुलगा भाग्या घरी आलाय!" म्हणून प्रतापने रूपधरबद्दल कितली गोष्टी मांगितल्या.

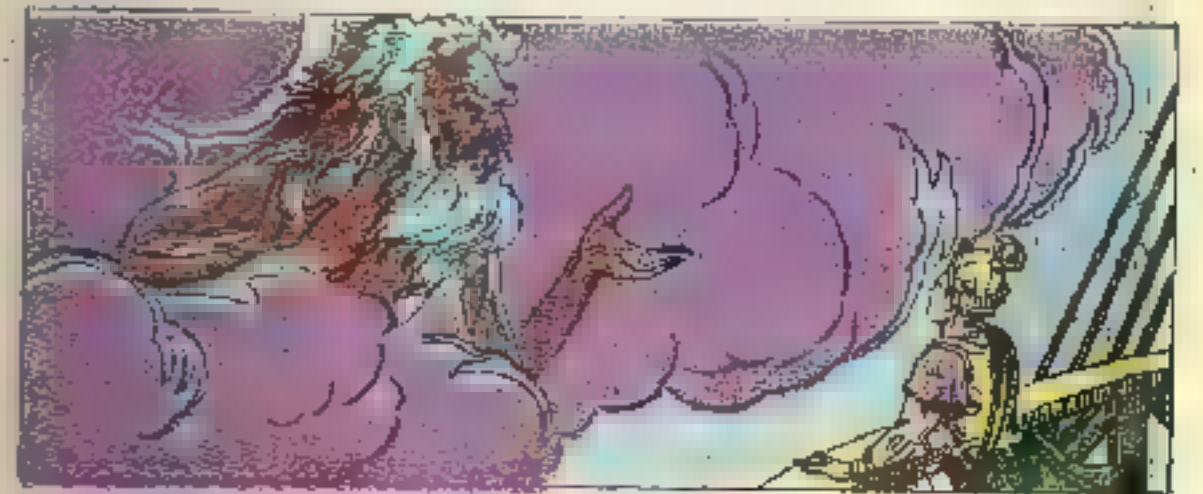
आपल्या शरीरावर जखमांच्या खोदयाच खुणा करून ग्रीक शिविरातून पळून आलेल्या गुलामाचं रूप करून द्रौपदी शहरात शिरणं, इ. घडलेल्या गोष्टी सांगून भुवनसुंदरी म्हणाली की, त्याच्या त्या

वेशातही मी ओळखलं त्याला! सर्वजण द्रौपदींवर हल्ला करण्यासाठी लाकडी घोड्यात तयार होवून बसले असताना, रूपधरचं त्या सर्वांची नावं घेवून हाका मारणं, अन् ते बाहेर यायला अुतावीळ झाले असताना त्यांना रूपधरचं अडवणं वगैरे सर्व हकिकती प्रताप व भुवन सुंदरीने मोठ्या रोचक पद्धतीने सांगितल्या.

सर्व ऐकल्यानंतर धीरमती म्हणाला, "महाराज, मी आपल्या पित्याच्या चौकशीसाठीच आपणाकडे आलोय. आपणाला जे काही माहीत असेल, ते सारं न लपवता सांगा."

"मला माहीत असलेलं सारं काही जरूर सांगेन. मी इजिप्त देशात अडकलो होतो. समुद्रावर फिरत राहणारा एक महातारा मला भेटला. त्यानं अनेक योद्ध्यांबद्दल सांगता सांगता मला असं सांगितलं की रूपधरचे सारे साथीदार नाहीसे झाले अन् सध्या तो स्वतः कुठल्याशा जेटात कैदी बनून सम्मोहिनीच्या ताब्यात अडकला आहे."

क्रमशः

‘चांदोबा’च्या बातम्या

अति विचित्र हास्य

सुप्रसिद्ध ‘गिन्नीज बुक ऑफ रेकॉर्ड्स’ च्या धर्तीवर गिन्नीज संस्था जगातील काना-कोपऱ्यानील चित्र-चित्र घटनांचे संकलन करते आणि त्या ‘रिप्लेश विलोव्ह दूट ऑर नोट’ नावाच्या पुस्तकात प्रकाशित करते. यात अनेक असे विचित्र अमनात, ज्यांच्यावर आपला विश्वास बसत नाही, रिप्लेश संस्था अमेरिकेतील हास्यप्रिय नगरां टेक्सासच्या नागरिकांसाठी एक हास्य-स्पर्धा आयोजित करीत आहे. या कोणी अतिशय विचित्र रूपाने हुसल त्याला १५० डॉलर (म्हणजे सुमारे १५ हजार रुपये) चे बक्षिस दिले जाईल, या स्पर्धेत ज्यांना भाग घ्यायचा असेल, त्यांनी रिप्लेश संस्थेला फोन करायचा आणि फोनवर हसून दाखवायचे, हे हास्य घ्यानिमांद्रन केले जाईल.

त्याचे हास्य अतिविचित्र ठरेल त्यांना नक्षिम दिले जाईल.

कुशा कोर्टात

अमेरिकेतील नास-एजेन्सि शहरात हेरोल्ड मार्श नावाचे एक वकील राहतान, गेली तीन वर्षे त्यांना एक कुशा पाळलेला आहे. ‘डिविल मार्श’, ते जेव्हा-जेव्हा हाटेलास जातान, नेव्हा कुश्याला बरोबर घेऊन जातात. एक दिवशी हाटेलाच्या मासकाने कुश्याला मनाई केली. हाटेलाच्या मासकाचे म्हणजे असे की असोभ्य विभागाच्या अधिकाऱ्यांनी तसा नियम केलेला आहे. बस, यकील हेरोल्ड मार्श यांना कुश्याला कर्ताने कोर्टात सटला दाखल केला. वकीलाचे म्हणजे असे - “गेली दहा हजार वर्षे कुशा गाणसांबरोबर रहात आलेली आहेत, ती माणसां बरोबर वाता-वितात, ओपतात, विसाळलेली कुशी वाचली तर रंकीज मारले रोग होतात. यांगच्या कुश्यापामुन माणसांला काही ही होत नाही. त्यांच्यामुळे रोग नवून नाहीत.”

अद्भुत दिनदर्शिका

तीस अद्भुत संकलने एकत्र घेली म्हणजे होतान दोन हजार पांचशे पृष्ठे! या पुस्तकासाठी जो कागद वापरला आहे त्याची किंमत आहे पांच हजार रुपये, या तीन पुस्तकांची एक-एक प्रत अस्तित्वात आहे. या पुस्तकांचा विषय आहे माहीत आहे? ने आहे एक असेंदर! इ.सन १ ते १०,००० वर्षांपर्यंतचे महिने, तारखा इत्यादींचे पाल वर्णन आहे, जून १९९९ च्या पहिल्या तारखेला कोणता वार असेल हे जाणायचे असेल तर या दिनदर्शिकेचे तिसरे पुस्तक आपल्याला पहावे लागेल. मद्रास येथील कुमार नावाच्या एका बालकाने ही अद्भुत दिनदर्शिका तयार केली आहे. ती लिहून काढायला त्याला ४७ दिवस लागले. जिल्हा कलेक्टर, रोटरी क्लब, सायन्स क्लब, जूनियर चेंबर चे प्रतिनिधींनी कुमारच्या या महत्कार्याची प्रशंसा केली. त्यांनी दिलेल्या प्रमाण-पत्रांच्या आधारावर अन्ता कुमाराला ‘गिन्नीज बुक ऑफ रेकॉर्ड्स’ मध्ये स्थान मिळाले आहे.

थाप आणि आशीर्वाद

तुळनिश्चयी राजा विक्रमादित्य पुन्हा जाडपणवळ आला. जाडावरून त्याने प्रेत पाली उतरवले आणि आपल्या खांद्यावर टाकले. तो मुकादयाने स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा वसत असलेला वेताळ आतून बोलू लागला - “राजा, सर्वत्र दाट अंधकार पसरलेला आहे. वातावरण अति भयानक आहे. या स्मशानात इतके परिश्रम करण्यासाठी तुला कोणी प्रवृत्त केले असावं काही माझ्या लक्षात येत नाही. तुला ज्यांच्याबद्दल अतिशय आदर आहे, अशा कोणी गुरूने तर तुला ही संपश्र्वर्या करायला मांगितली नाही ना? अथवा ज्या आपल्या पित्यावर तू प्राणस्पतिकडे प्रेम करतोस, त्याने तर तुला या कामावर जुंपले नाही ना? कारण कधी कधी गुरू आणि पिता आपल्या शिष्य अथवा पुत्राला अकारणच कठोर परिश्रम करायला भाग पाडतात. त्यांनी स्वतः अशा परिश्रमाचा अनुभव घेतलेला असतो, पण योग्य निर्णय न घेता आल्याने

वेताळ कथा

ते एकाना अशी पोडनुक बसतात. उदाहरणार्थ मी तुला विश्वदत्त नावाच्या मोठ्या व्यापाऱ्याची गोष्ट सांगतो. तक्षपूर्वक ऐक. यामुळे तुला थकवा ही धोडा दूर होईल." असं म्हणून देताळ गोष्ट सांगू लागला.

सूर्यनगर मध्ये विश्वदत्त नावाचा एक मोठा व्यापारी होता. त्याचा एकुलता एक मुलगा होता - धनदत्त. तो मोठा बुद्धिमान होता, पण स्वभावाने चंचल नि उतावळा. वडील व्यापार करून पैसे मिळवीत, आणि धनदत्त खूप खर्च करून मजेत दिवस घालवी. हज्जू हळू त्याला काही वाईट सवयी लागल्या.

एक दिवशी विश्वदत्तने मुलाला जवळ बोसवला आणि समजूत सांगितला - "बेटा धन, मुलगा वयात आला म्हणजे मित्रासारखा असतो. म्हणून चांगलं काय नि वाईट काय

या विषयावर मी तुझ्या पुढे भाषण देऊ इच्छित नाही. मना या गोष्टींवर फार वाईट वाटतं की तू ज्या मागनि जालला आहेस, त्यात तुझा खचित नाश आहे. दिवसेंदिवस तुझं पतन होत चाललंय. तू जे मागतोस ते मी तुला देतो. म्हणून तुला पैशांची काही किंमत काटत नाही. इथून पुढे आपल्या पूर्ण करण्यासाठी तू स्वतः थम करून पैसे मिळव."

धनदत्तने वडिलांची सूचना मान्य केली. त्याला व्यापाराची आवड होती, पण त्यासाठी आवश्यक ते भांडवल वडिलांकडून येण्याची त्याची इच्छा नव्हती. काही व्यापारी मित्रांजवळ त्याने आपली इच्छा बोलून दाखवली, तेव्हा ते म्हणाले - भागीदार बनण्यासाठी ते भांडवल घेऊन ये प्रथम. शेवटी निरुपायाने निर्बळ होऊन धनदत्तला वडिलांकडे पैशांची मागणी करावीच लागली.

विश्वदत्त मुलाला म्हणाला - "व्यापार करण प्रत्येकाला जमेलच असं नाही, व्यापार करता येतो. त्याचं मुळ भांडवल म्हणजे त्याची बुद्धि!"

"जरूर पडेल तेव्हा मी व्यापारान आपल्या बुद्धीचा उपयोग करीनच. आपण माझे वडील श्रीमंत आहात. मला एक हजार मोहरा द्या. वाटलं तर कागद लिहून घ्या. एक वर्षाच्या आत आपली रक्कम मज्यावर परत घेईन." धनदत्तने आश्वासन दिले.

तुला जर माझ्याकडून पैसे पाहिजे

असतील, तर प्रथम आपल्या बुद्धिमत्तेची चुणूक दाखव. त्यासाठी तुला परीक्षा द्यावी लागेल." विश्वदत्ताने आपला विचार सांगितला. आणि पुढे म्हणाला - "सूर्यनगर पामून आठ कोमांवर रमणपुर नावाचं एक गाव आहे. तिथं करटक आणि दमनक नावाच्या दोन व्यक्ति राहतात. त्यांच्यापाशी अद्भुत शक्ति आहेत लोक म्हणतात. नवा सुरु करण्यापूर्वी त्या दोघांपैकी कोणाची तरी सेवा-सुश्रूषा केलीस तर तुझं होईल. जे मिळवण्याचो तुमी इच्छा असेल, ते तुला मिळेल."

एवढं सांगून विश्वदत्त आपल्या मुलाला म्हणाला - "रमणपुरला जा. सहा महिने करटकची आणि महा महिने दमनकची सेवा कर. दोघांचे आशीर्वाद घे. परत दोघांच्या चांगला कोण मला मांग. तेव्हा कळेल तू किती बुद्धिमान आहेस. बरेच लोक सांगतात की करटक दुष्ट आहे आणि भाप देतो. दूष्टीने फार चांगला माणूस आहे. आणि तो आशीर्वाद देतो. लोक जे काही सांगतात त्यात कितपत तथ्य आहे हे प्रत्यक्ष अनुभव घेऊन तू मला सांग."

वडिलांच्या इच्छेनुसार धनदत्त रमणपुरला जायला निघाला. वडिलांनी त्याला एक दमडो दिलो नाही. पण तो जेथे जाई तेथे वडिलांचे नाव घेतले की त्याला पाहिजे ती मदत मिळे.

धनदत्त प्रथम करटकच्या घरी गेला. धनदत्त आपल्याकडे कथासाठी आला आहे हे जेव्हा करटकच्या लक्षात आले तेव्हा तो

म्हणाला - "तू माझा सेवक नाहीस, मित्र आहेस. मी तुझ्या सर्व शंका दूर करीन, पण एक गोष्ट ठेव. मला कधी नाराज करू नकोस. मी रागावून शिबी दिल्ली तर तुझे नुकसान झाल्याशिवाय राहणार नाही."

करटकचा मुलगा होता राम. त्याला एक मुलगी होती दमयंती. ही दोन्ही मुलं वयाने धनदत्तपेक्षा खूप लहान होती. दोघे ही धनदत्तला नेहमी प्रश्न विचारित. धनदत्त सर्व प्रश्नांची उत्तरे मोठ्या कुशलतेने देई. धनदत्तवर त्यांचा पूर्ण विश्वास होता. धनदत्त जे करायला सांगे, ते सर्व दोघेजण श्रद्धापूर्वक करीत. हळू हळू अशी परिस्थिति निर्माण झाली की राम आणि दमयंतीला धनदत्त वाचून राहणं अशक्य वाटू लागलं.

करटकने धनदत्तला व्यापाराचो अनेक सूत्रे शिकवली. मात योग्य किंमतीला कसा

सरेदी करावा, कोणत्या वस्तू कोठे विकल्यात, ग्राहकांचा विश्वास कसा संपादन करावा ■ करटक धनदत्तला नित्य शिकवत राहो. धनदत्तने आता व्यापार-शास्त्रातील बरेच बारकावे जाणून घेतले. एक दिवशी त्याने करटकला विचारले - "आपण मला व्यापाराबाबत बरेच ज्ञान दिले, पण आपल्या सर्व सूचना अमलात आणायच्या म्हणजे तर सत्य, न्याय, प्रामाणिकपणा सगळं सोपूनच दिलं पाहिजे नाही? नित्य अधर्माचरणच करीत राहिलं पाहिजे. याशिवाय काही अन्य मार्ग आपण सुचवू शकाल?"

करटक उपदेश करू लागला - "व्यापारात यश मिळवायचं असेल तर बोटं बोललंच पाहिजे. आपल्या लोकांना सुद्धा फसवतं पाहिजे. प्रामाणिकपणाचे नुसते नाटक करायचं! न्याय, धर्म, सत्य हे सगळं

विसरून जायला हवं, हं, आपण सरकारच्या तावडील सापटणार नाही, यासाठी मतत सावधान राहिलं पाहिजे."

धनदत्तला, गुरूचा उपदेश पटला. राम आणि दमवंतीला पण याच गोष्टी तो शिकवू लागला. ते दोघे खुश होऊन म्हणाले - "आपण मोठे झाल्यावर व्यापारच करू या, काका, तुम्हो आम्हाला व्यापारातील सर्व बारकावे छान शिकवा."

आपल्या मुलात होत अमलेला बदल करटकच्या ■ आला. एक दिवशी त्याने मुलांना याच ■ विचारलं. मुलं म्हणाली - "काका ■ शिकवतात."

करटकने धनदत्तला झेलवून घेतलं नि तक्रार केली - "मी तर तुला ■ सद्गा देन राहिलो, आणि ■ माझ्या मुलांना ■ देऊन निघडवायला सुडवात केलास. ■ अन्याय तुला का बरे करावासा वाटला?"

"आपण मला जो सद्गा दिला, तोच मी राम व दमवंतीला दिला. आपण दिलेला ■ चुकीचा कसा असेल?" धनदत्त उत्तरला.

अमळ रागावून करटक म्हणाला - "व्यापारात दगा, धोका, अन्याय यांशिवाय चालणारच नाही. म्हणूनच आपल्या मुलांनी व्यापार करावा अशी माझी मुळीच इच्छा नाही."

"जर दगा, धोकाशिवाय व्यापार ■ घेत नसेल, तर आपण मला व्यापारापासून का परावृत्त केले नाही?" विहून धनदत्तने विचारले.

"तर मग ऐक. ■ जगात व्यापाऱ्यांची

फार आवश्यकता आहे. म्हणून मी दुसऱ्यांना व्यापार करायला प्रोत्साहन देतो. पण माझ्या मुलांनी व्यापार करावा हे मला पसंत नाही. आता हे या मुलांना शिकविणे तुझे कर्तव्य आहे." गंभीरपणे करटकने सांगितले.

"आपल्या मुलांना ■ न्याय, अन् दुसऱ्यांना दुसरा न्याय हे तुमचं घोरण मला योग्य वाटत नाही, जर जगाला व्यापाऱ्यांची आवश्यकता असेल तर तुमच्या मुलांनी व्यापार ■ करू नये?" धनदत्तने विचारले.

धनदत्तच्या या म्हणण्यावर करटक एकदम संतापला आणि म्हणाला - "भूर्मा, चालता हो. इयून पुढे कधी मला तोंड दाखवू नकोस. तुम्हा सर्वताश होईल असा तुला ■ देतो मी!"

धनदत्त हंसत ■ परातून बाहेर पडला. पण रस्त्यातील वेळीच्या मालीवर त्याचा पाय घसरला आणि तो जमिनीवर पडला. त्याला उठणं कठिण झालं. ■ एकाला त्याचा ■ आली. त्याला उचलून तो वैद्याकडे घेऊन गेला. वैद्याने औषधी पानांचा रस जखमेवर लावून त्याला विचारले - "पण अमा कसा पडलास तू?" धनदत्तने आपली संपूर्ण कथा वैद्याला ऐकवली.

"अरे बाप रे! करटकने तुला शाप दिला? हे तर फार चाईट झालं. तुझ्यावर रोज काही ना काही संकट येत राहणार आता. त्याच्याकडे जाऊन क्षमा माग." वैद्याने सुचविले.

धनदत्त म्हणाला - "माझा आपावर मुळीच विश्वास नाही. मी मोठा हुट्टो आहे.

आवश्यक वाटलं तर रोज तुमच्याकडे औषधासाठी येईन. पण त्या करटकाची ■ मागायला कधी हो जाणार नाही."

अत विचार करून वैद्य म्हणाला - "तू विश्वदत्तचा मुलगा आहेस, औषधामाठी वेळो हो आलास तर मी तुला अवश्य मदत करीन. पण उपाच आपली नव्हेत कशासाठी निघडवून घेतोस? माझं ऐक, तू दमनकाच्या आश्रयाला जा. तिथे तुला काही त्रास होणार नाही."

"ठीक आहे, हा मी चाललो दमनक कडे. पण ते मला आपला शिष्य बनवतील का?" धनदत्तने आपला संशय व्यक्त केला.

वैद्य म्हणाला - "रस्त्यावरून तुला उचलून कोणी आणलं? तेच तर दमनक. ते परोपकारी आहेत. सर्वांना मान देतात. सर्वांना आशीर्वाद देतात. शाप देणं जणू काही त्यांना माहीतच नाही!"

धनदत्त दमनकाच्या घरी गेला, आपला परिचय देऊन आपली सभ्य रामकहाणी ऐकवली.

दमनक त्याला म्हणाला - "बेडा व्यापारात लोक-सेवा आहे, परोपकार आहे. पण पदरी अनुभव असेल तरच व्यापारात यश मिळतं. तू इथंच व्यापार सुरू कर. अर्ध भांडवल तुझं, अर्ध माझं. फायदा आपण अर्धा वाटून घ्यायचा. आहे तुला कबूल?"

धनदत्तला मोठं आश्चर्य वाटलं. तो म्हणाला - "मी तर असं ऐकतय की आपण फार चांगले गृहस्थ आहात. मला व्यापार करण्यासाठी आपण का प्रोत्साहन देत आहात हे मला कळत नाही."

"अरे, वैद्य औषध देतो आणि पैसे घेतो, गायक संगीत सुनावतो नि आपली बिदागी घेतो. व्यापारी माल देतो नि आपले पैसे

वसूल करतो. खाद्य-पदार्थात प्रेमळ करून भोळ्या लोकांना फसविणे हे व्यापारात गैर नाही. व्यापारात असतो, म्हणून व्यापारात तुझ्याशी भागीदारी करायला मी तयार आहे." दमनकने समजाऊन सांगितले.

धनदत्तला दमनकचे बोलणे आवडले. त्याने ताबडतोब व्यापार करायला सुखात केली. दमनकच्या आर्शावादाभुळे कदाचित् असेल, धनदत्तला चांगले यश मिळाले. चार महिन्यात त्याने सूप पैसा मिळवला.

भांडवल म्हणून दमनकने एक हजार मोहरा धनदत्तला दिल्या होत्या. पहिल्या महिन्यात धनदत्तला पांचशे मोहरा फायदा झाला. निम्म्या मोहरा त्याने दमनकला दिल्या. दुसऱ्या महिन्यात मोहरा फायदा मिळाला. त्यातील अर्ध्या त्याने दमनकला दिल्या. दरमहा भसाच क्रम चालू राहिला.

चार महिन्यांनंतर धनगुप्तच्या एक विचार आला. एवढ्या थोड्या दिवसात त्याने दमनकला पंधराशे मोहरा दिल्या. दमनकने २० टक्क्याने कर्ज दिले असते तर एका वर्षात बाराशे मोहराच मिळाल्या असल्या.

एक दिवशी धनगुप्त दमनकला म्हणाला - "महाराज, आपण जे भांडवल दिले त्याचे व्याज तर आपणाम मिळून गेले. इथून पुढे माझ्याकडून काही अपेक्षा करू नका."

नाराज होत दमनक म्हणाला - "आपण भागीदारीत व्यापार करीत आहोत. माझं भांडवल आणि अर्धा-अर्धा फायदा दोघांचा!

यात काही बदल होऊ शकणार नाही. जोपर्यंत व्यापार चालू आहे, तोपर्यंत फायद्यातील अर्धा वाटा मला मिळायलाच हवा." दमनकने आपली भूमिका स्पष्ट केली.

धनदत्त आवेशात येऊन म्हणाला - "म्हणजे तुमची घोकाबाजी आता माझ्या तऱ्यात आली. जर झालं, आपण काही लेखी करार केला नाही. आपले संबंध संपले, इथून पुढे मी आपलं पाहणार नाही, बस!"

"मग भाजपासून तुला जो वास होईल, त्याची जबाबदारी माझ्यावर नाही." दमनकने सांगून टाकले.

दोघे घराकडे निघाले. धनदत्त रस्त्यावर नि केव्हाच्या पाय कोणी तरी त्याला वैद्याकडे घेऊन गेलं. वैद्याने पुन्हा एकदा औषधी पानांचा रस काढला आणि तो त्याच्या बोलला. आणि मग वैद्य म्हणाला - "अरे, करटक नि दमनक दोघांच्या ही वाणीत समर्थ आहे. पण त्याची मत्ता रमणपुर पर्यंतच सीमित आहे. तू ताबडतोब हे सोडून आपल्या गावी जावंस हे बरं."

धनदत्त सूर्यनगरला परत आणि आपल्या बडिलांना घडलेला सर्व वृत्तांत सांगितला. तो म्हणाला - "करटक नि दमनक दोघे ही मोठे स्वार्थी आहेत. दोघे ही दुष्ट आहेत. दोघांनी मला शाप दिला!"

विश्वदत्त म्हणाला - "समजलं मला तू किती बुद्धिमान आहेस ते. शेती-वाडी आणि गुरे-दारे सभाळण्याची तूही लायकी. व्यापार

करण काम नाही."

वेताळाने राजा विव्रमादित्याला एवढी गोष्ट सांगितली आणि मग विचारले - "राजन्, 'तू व्यापार करण्याच्या लायकीचा नाहीस' हे विश्वदत्ताचे म्हणणे अनुचित व अन्यायाचे नाही वाटत? मला वाटते हा घिसाडघोईत घेतलेला निर्णय असावा. आपल्या स्वतःच्या अनुभवावरून धनदत्ताच्या लक्षात आले की करटक व दमनक हे दोघे ही स्वार्थी व दुष्ट आहेत. दोघांनी ही जेव्हा हे जाणलं की धनदत्तापासून आपला काही फायदा नाही, आपल्या दुष्टीने तो कुचकामी आहे, तेव्हा दोघांनी ही त्याचा अपमान केला आणि त्याला शाप दिला. परंतु विश्वदत्ताच्या बोलण्यावरून वाटत की दोघांच्या पैकी एक चांगला आहे. दुष्ट हे जेव्हा दुष्टच राहणार, कारण ती त्यांची मूलभूत प्रवृत्ति असते. त्यांच्यापैकी

कोणाला चांगला दुष्ट नि कोणाला चाईत दुष्ट म्हणणे याला काही अर्थ नाही. विश्वदत्तासारख्या योग्यतासंपन्न व्यापाऱ्याने आपल्या मुलाच्या बाबतीत अशी बूक का बरे करावी? माहीत असून ही माझ्या या शकेंच समाधान केले नाहीस तर त्याचा परिणाम काय होईल ते तू जाणतोसच.”

वेताळाच्या शकेंचे निवारण करीत राजा म्हणाला - “करटक दुष्ट आहे हे निःसंशय. जी गोष्ट अयोग्य आहे हे त्याला माहीत आहे, ती दुसऱ्यांना धिक्कृत तो आपला स्वार्थ साधतो, पण दमनकची गोष्ट यातून वेगळी आहे. तो जे सांगतो, ते अमलात आणतो, व्यापाराबाबत धनदत्तची योग्यता माहीत नसताना त्याने त्याला मोहरा दिल्या, हा त्याचा चांगुलपणा होय. त्याच्या आशीर्वादानेच धनदत्तला व्यापारात यश मिळाले व त्याने आपण कमार्ड केली. जर पाहिले तर करटक आणि दमनक यांच्यातील धनदत्तला शाप देणारा फरकच आहे. ज्या क्षणी धनदत्तचा दमनकशी परिचय झाला, त्या क्षणापासूनच त्याला करटकाच्या

शापपासून मुक्ति मिळाली. परंतु लोभाला बळी पडून धनदत्तने प्राप्तीचा अर्धा दमनकला द्यायला नकार दिला आणि वर म्हणाला - ‘माझ्याशी बोतू नकोस!’ रीताने त्याने दमनकचा अपमानच केला. म्हणून दमनकने त्याला आशीर्वाद देण्याचे सोडून दिले. परिणाम की तो रस्त्यात केळ्याच्या सालीवर पडून घसरून खाती पडला. याचे कारण जाणून घेण्याचा हो त्याने प्रयत्न केला नाही. अनुभव नसल्यामुळे व योग्य निर्णय घेण्याच्या क्षमतेच्या अभावी धनदत्तने दोषाला ही दुष्ट ठरवले. यावरून विश्वदत्तच्या लक्षात आले की आपल्या मुलात व्यापारी बनण्याची लक्षणे नाहीत, त्याच्यात बुद्धि-कुशलता नाही आणि व्यापारासाठी नागणारी दक्षता ही नाही. म्हणून त्याने शेती-वाडी पशु-पालनाला योग्य ठरवले.

राजाचे संतोषजनक ऐकून वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

आधार : सीमा राजपेयी बांधी एक कथा

समुद्र-किनाऱ्यावर सहल - ८

कर्नाटका कडे

आलेख : बीरा नायर ■ चित्र : गौतम सेन

गोव्याच्या किनाऱ्यावरून आपण दक्षिण दिशेला गेलो की येते मारगाव, ते भारतातील एक उत्कृष्ट नैसर्गिक बंदर आहे. हे बंदर नेहमी गववजलेले असते, येथून बराच परदेशी निर्यात होते. याला प्रमुख आहे मँगनीज व लोहयुक्त माती.

पामून योव्या अंतरावर आहे कोल्वा, हा गोव्याचा नैऋत्य बाजू वालुकामय किनारा आहे. येथून काबो डि रग्वा पर्यंत भूप्र वाडू विसते. वनवासात आपला काही काळ होय असे म्हणतात. २५ कि.मी. रस्त्याच्या या किनाऱ्याच्या मध्यभागी आहे. एक बाण पडला होता अशी कथा आहे.

कोल्वा किनाऱ्यावर एक सुप्रसिद्ध पर्व आहे - श्रेजा डि नोसा सेन्होरा डि प्येडाडे. भिक्षु येशूची मूर्ति आहे. रोग-निवारण करण्याची अद्भुत या मूर्तीत आहे असे येथील लोक सांगतात.

गोव्याचा दक्षिणतम शालुकामय किनारा आहे पोलेत, स्वच्छ व एकांतपूर्ण स्थानापासून गोवा व कर्नाटकाची गोमा बंधूच आहे.

‘दक्षिण काशी’ नावाने प्रसिद्ध गोकर्ण शहरापासून ६० कि.मी. अंतरावर आहे. हे शीवांचे एक पवित्र तीर्थ आहे. येथील महाबळेश्वर मंदिरातील ‘आत्मलिंग’ दर्शनासाठी खूप दूरवरून शिवभक्त

गोव्याचा शालुकामय किनारा

येतात, रावणाने दीर्घ तपस्या करून हे लिंग प्राप्त केल्याचे सांगण्यात येते. गणेशाने चलाखी करून ते जमिनीवर ठेवले. जेव्हा रावणाने ते पुन्हा उचलण्याचा प्रयत्न केला, तेव्हा ते त्याला उचलेना, रावणाला ते तेथेच सोडून जावे लागले. तेव्हा पासून 'महाबल' नावाने या लिंगाची पूजा होऊ लागली. दर बारा वर्षांनी येथे 'अष्टबंद' उत्सव साजरा केला जातो. त्यावेळी असपासची भारती उक्कळून संपूर्ण लिंगाचे दर्शन भक्तांना फडविण्यात येते.

नारळ्याच्या बागांनी सुशोभित किनाऱ्यावरून आपण पुढे चाललो म्हणजे कूमटा येथे पोचतो. येथील चंदनाची कारागिरी प्रसिद्ध आहे. पिढीजात हे काम करणाऱ्या कलाकारांना 'गुडिमार' म्हणतात.

दक्षिण पुढे गेले म्हणजे येथे होनावर. जुनं नाव आहे - 'होम्लु' (मोन्यांचे शहर!). हे रागाविणकारीन स्थान आहे असे येथील लोक म्हणतात. 'रामतीर्थ' नावाचे कुंड आहे. याची रामाने असे मानले आहे. हेथर असोच्या काळात होनावर समृद्ध शहर होते आणि तेथील बंदर नेहमी शरावती नदीवर बसविलेला. कर्नाटकातील सर्वात अधिक

रवीन्द्रनाथ ठाकुर

स्वातंत्र्याच्या लढ्यात
अंग्रेजीला उल्लास
आन घेतला होता

बळीचा गुन आहे.

कर्नाटकाच्या भगवद-किनाऱ्याचे क्षेत्र भगवान परशुरामाने बऱ्या समुद्राच्या घाम केले असे सांगतात. म्हणून या परशुरामसेच ही म्हटले जाते.

कर्नाटकाच्या उत्तर कोणत्या वगळले कारवार भगवद समुद्राच्या किनाऱ्यावरील तटबंदी स्थान आहे. कर्नाट किनाऱ्याच्या या प्रमुख शहराच्या तोंड वावुता शालुक्रासळ किनारे आहेत.

कारवार हे एक उत्तम नैसर्गिक बंदर गण आहे. दक्षिण-पश्चिम मान्सून पासून सुरक्षित या बंदराचा उपयोग सुचवून चोमबोला जाणारी बऱ्याच करतात. अरबी सागर या म्हणतात - 'बेट-एल-कोळ'. येथून गिरे, चेंबोरा, तमातपत्र, इगरी नावाचे सुता कपड आणि यांची सुप निर्यात होते.

गुणदेव रवीन्द्रनाथ ठाकुर यांनी आपले पहिले गीति नाटय 'उकुतीर प्रतिशोध' सन १८८३ साली रचले होते. यावेळी ते बाबोजी वरचि होते व आपला मोठा भाऊ मल्लोन्नाथ ठाकुर यांच्याकडे असत. पहिले भारतीय आय.ए.एस. आणि भर श्री. मल्लोन्नाथ ठाकुर तेव्हा जिन्हा-न्यायापीठा होते.

कोदवारच्या इतिहास कोणत्या प्राचीन बंदर आहे

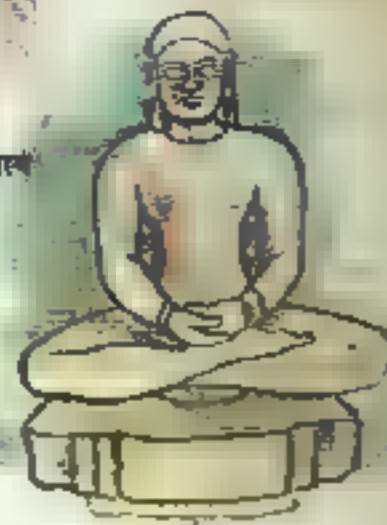
मधीकाम कर्नाट अस्तिता गुडिमार

मरावतीवरील पूल

चंद्रनाथेश्वर
मंदिरातील
तीर्थंकर चंद्रनाथ
यांची मूर्ति

गावडी : सदाशिवरा
एका जैन-मंदिरातील
होरीय मूर्ति

चंद्रनाथ मधील एक सजलेला नट

अंकोला, कदंब, चालुक्य ■ विजयनगर ■
हे व्यापाराचे प्रमुख केन्द्र होते. भारतीय स्वातंत्र्याच्या
सङ्घर्षातील अंकोला एक महत्त्वपूर्ण स्थान आहे. येथे
मिठावा मत्स्याग्रह व करवंदीची मोठ्या
प्रमाणात झाली होती.

होब्रेविल्ल येथील प्रसिद्ध जैन गुहा अंकोल्याहून
भाठ कि.मी. अंतरावर आहेत.

उत्तर कन्नड जिल्ह्याच्या दक्षिणी टोकावर वसले आहे -
भटकल, येथील जैन-मंदिरे प्रसिद्ध आहेत. कमीत कमी तेरा
जैन-मंदिरे आहेत. सर्वात मोठे जैन मंदिर चंद्रनाथेश्वराचे आहे.
हे ५०० वर्षांपूर्वी बांगले गेले आहे.

भटकल पासून सहा मैल अंतरावर घनदाट जंगलात भरलेले
मेवाणी लेट आहे. इथे खूप फळुतरीची वस्ती आहे. म्हणून
इंग्रज लोक याला 'विजन-आयलंड' म्हणू लागले. स्विफ्टलेट नावाने वस्ती पण इथे खूप दिसतात.

येथून पुढे दक्षिणेकडे कुंदापुर आहे. 'बडगतट्टु' चे हे एक मोठे केन्द्र आहे. पणगान नोकनाट्याची
उत्तरी शैली आहे - 'बडगतट्टु'.

कन्नड साहित्यकार 'मुद्दण' कुंदापुरचेच. त्यांचे बरे नाव नंदलिके लक्ष्मीनारयणा. जानु शतकच्या
प्रारंभी ते येथील सरकारी हायस्कूल मध्ये व्यायाम-शिक्षक होते. मध्यपूर्वेत कन्नड गद्यात लिहिलेला
त्यांचा ग्रंथ 'रामाश्वमेधम्' अति प्रसिद्ध आहे.

'आपुली आपण..!'

नरसिंह हा धवलगिरीतल्या संपन्न
शेतकऱ्यांपैकी एक होता. त्याचा एकुलता
एक मुलगा परमेश शेजारच्या गावातल्या
गुळकुलातले पाच वर्षांचे संपन्न
नुकलाच परत आला होता.

तसा तर परमेश स्वभावाने बांगला
होता, पण दुसऱ्याशी बोलताना स्वतःबद्दल
जरा गौरवास्पद बोले. नरसिंहने
त्याला अनेकदा असे वागणे 'बरे
नसल्याबद्दल' सांगून पाहिले. पण अलट
पित्याच्या बोलण्याचे छंडन तो म्हणे,
"तसं नाही आम्हा, जे गुण माझ्यात
नाहीतच, ते असल्याबद्दल मी गौरवून
बोललो तर ते अगंदा चूक! पण हल्ली मी
इतरांशी जे काही बोलतो, ते सारं मी
गुळकुलात शिकून आलोय. त्यात अति-
शयोक्ती नावालाही नाही."

एकदा काही कामानिमित्त नरसिंह
आपला मेहुणा शिव याला भेटायला

शेजारच्या गावी गेला. बोलता बोलता त्याने
परमेशाचाही विषय काढला अन् त्याच्या
वर्तणुकीबद्दल दुःख व्यक्त केले.

शिव म्हणाला, "त्याच्या वागवतीत
बुगीच मनाला लावून घेऊ नका. त्याला
एकदा माझ्याकडे पाठवा, जरा मोठेपणा
म्हणजे काय हे दाखवून देईन मी त्याला."

घरी परत आल्यावर नरसिंह परमेशाला
म्हणाला, "अरे तुझ्या शिवमामान बोलवलं
आहे तुला. तुझ्याशी काही जरूरी गोष्ट
करायची आहे त्याला." परमेश लगेच
शिवला भेटायला निघाला.

परमेशच्या मनात शिवबद्दल फार आदर
होता. माच्याशी थोडे इकडचे-तिकडचे
बोलल्यानंतर त्याने परमेशला विचारले,
"शहरातले बडे व्यापारी गोविन्द गुप्ता यांना
मोळखतोस का रे तू?"

परमेशने त्याच्याबद्दल आपल्याला काही
माहिती नसल्याचे सांगितले. शिव म्हणाला,

“मलाही तशी काही खास माहिती नाहीय त्यांची. पण आता कामच अपस्थित भालंय, तेंव्हा वाटलं की तुलाही बरोबर घेऊन जाऊन त्यांच्याशी ओळख करून घ्यावी.”

“काय, हा व्यापारी इतका मोठा आहे, की मी म्हणून त्याच्याशी ओळख करून घ्यावी? काहीही असो; आता मामा असं समजणं की तुमचं काम झालंय. अनोळखी माणसाशी ओळख करून घेऊन आपलं काम करून घेण्यास माझ्या बरोबरचा कोणीच नसेल.” परमेशने पुन्हा एकदा आपलंच गुणवर्णन करून घेतलं.

त्याच्या चा बोलण्यावर शिवमामा सूप जोराने हसून “अरे वा! आपलं काम साधून घ्यावंच एवढाच तर माझा अहंसा!”

दुसऱ्या दिवशी भल्या सकाळीच भाड्याने बैलगाडी घेऊन मामा-भाचे

शहराकडे निघाले. शहरात पोचल्यावर परमेशला तो म्हणाला, “गुप्तांचं घर द्येच कुठेतरी आहे.” गाडीवाल्याला भाडं देऊन त्याने खाना केले अन् समोरून डोक्यावर भाजीचे टोपले घेऊन येणाऱ्यां बाईला विचारले, “गोविन्द गुप्तांचं घर कुठं आहे ते माहिती आहे का बाई तुम्हाला?”

जगेच थांबून ती बाई म्हणाली, “त्या धर्मराजाचं घर कुणाला माहिती नसेल? गावच्या एकाद्या शेजऱ्या पोरालाही विचार-मंत तरी घर दाखवेल तो. त्यांनी ज्याला मदत केली नाही माणूस सापडणं विपदाच. माझंय न! माझा नवरा अपघातात वारला. शेठजींनीच हा भाजीचा धंदा करायचा देऊन सुरुवातीला शंभर रुपये भांडवलही दिलं बघा.” नंतर बाईने गुप्ताशेठच्या रस्ताही सांगितला.

तिनं सांगितलेल्या न्होंत शिरून ते पुढे जाऊ लागले अन् समोरून येणाऱ्या एका प्रौढ माणसाला अडवून शिवने पुन्हा घराची चौकशी केली. गोविन्दशेठचं नाव ऐकताच ते घर स्वतःच दाखवण्यासाठी तो माणूस मोठ्या प्रेमाने परत फिरला व या दोघांबरोबर चालता चालता त्याने विचारले, “काय काम काढलंत गुप्ताशेठकडे? काही हरकत नसेल तरच सांगतं हं!”

मोठा दुःखी आवाज काढून शिवमामा म्हणाला, “आम्ही शेजारच्या गावचे आहोत. काही अडचणीत सापडल्यामुळे त्यांना भेटायला आलो आहोत. ते मोठे

दयाळू जन् धर्मात्मा असल्याचं ऐकूनच त्यांची मदत सांगायला चाललो आहोत.”

रस्ता दाखवण्याच्या प्रौढाने आणखीनच आदर प्रगट करत म्हटलं, “असं होय? गोविन्द गुप्ताशेठना भेटलात की सगळ्या अडचणी दूर होतील बघा तुमच्या. आता तुमचं काम झालंय असं समजून विशिचिन्त व्हा! अहो, असा दयाळू माणूस असं दुनिघेत नाही सापडणार! माझा विस्कटलेला त्यांनीच दिला सावरून! मला आर्थिक मदत करून पुन्हा घोरानं अंधं केलं त्यांनी मला.”

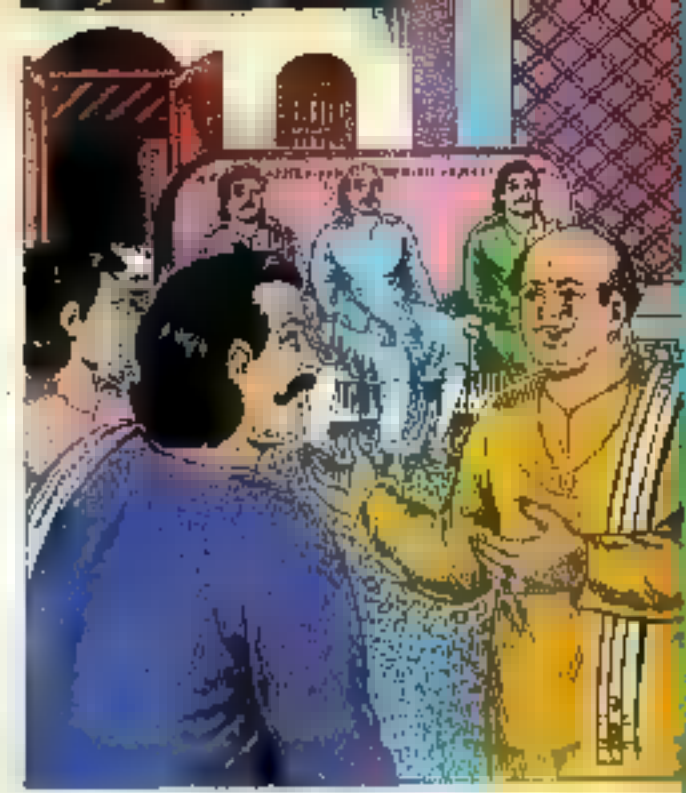
इतक्यात शेठजींच्या घरासमोर पोचले. नमस्कार करून शिव परमेशसह घरात शिरला.

मामा भाचे गोविन्दशेठसमोर पोचले, तेंव्हा अगोदर आलेल्या तीन माणसांशी शेठजी बोलत होते. शिवला पाहिल्याबरोबर स्वतः अडून अग्ने रहात ते म्हणाले, “अरे वा या! बऱ्याच दिवसांनी आलात शिवमहाराज!”

त्यांचे बोलणे ऐकून तर परमेश चाटच पडला! पण शिव हसतहसत मुत्तरला, “जरा तब्येत बरी नव्हती; म्हणून नाही आलो. ठीक आहात नं सर्वजण?”

गोविन्द गुप्तानेही हसत हसत त्यांना जवळ बसवून घेतले. तेथे असलेल्या तिघांचेकी एकाने सुणेनेच शिवला परमेशबद्दल विचारले.

“हा? हा माझा भाचा परमेश.” शिवने सांगितले! “अच्छा, माझा मुलगा मुस्कलात

शिकत असताना पाहिलाय मी याला तिघं, पण भलिकडे बेंकनंय की तो स्वतःला कोणी ‘मोठा माणूस’ समजत असतो. आपल्यासारखा मोठा माणूस आसपास कोणी नव्हेच असं समजत असतो म्हणे हा? म्हणजे त्या हिशोबानं पाहिलं, तर तुमचा भाचा आमच्या गोविन्दशेठ पेक्षाही महान् म्हणायला हवा! हो की नाही?” त्याच्या या व्यंगात्मक बोलण्यात सत्यही होतीच. परमेशचे मन थामूळे चांगलेच दुखावले. नंतर बराच वेळ शिव तेथील सर्वांशी बोलत होता, पण परमेश मात्र मौन साधून बसला होता. सर्वांनी मिळून नंतर गोविन्दशेठकडेच भोजन केले. दुपारी थोडी विश्रान्ती झाल्यावर मामाभाचे परत आपल्या गावकडे निघाले.

परत जाताना परमेशला अगदी गप्प्याप

पाहून हंसत मामाने विचारले, "ज्या कामासाठी आपण इथं आलो, ते सफल झालं की नाही?"

अुतरादाखल मान खाली घालून परमेश म्हणाला, "तुम्ही ज्या कामाचा विडा अुचलला होता, ते सफळच झालंय मामा!"

शिवने मोठ्या नाटकी आवाजात विचारले, "मी कसला विडा अुचलला? सांग बरं काय ते!"

धीम्या आवाजात परमेश म्हणाला, "मी स्वतःला कोणो 'मोठा' समजू नये, शिकवण्याच्या अुद्देशानेच तर तुम्ही शहरात आणलंय न मला?"

मोविन्द गुप्ता शेठ ■ तुमचे मित्रच आहेत. मण तुम्ही असं नाटक केलंत, की जणू तुम्ही ओढावतच नाही त्यांना. मला त्यांची सर्वांकडून स्तुतीच ऐकायला मिळावी, म्हणून रस्त्यानं सुद्धा त्यांच्या घराचा पत्ता सर्वांना विचारत राहिलात. नंतर आपण त्यांच्याकडे गेल्यावर माझ्या आपोआपच लक्षात आलं, की थोडजी आगदीच साधे, कसलंही अवडंबर न

मात्रवणारे अन् स्वतःबद्दल चुकूनही काही न बोलणारे गृहस्थ आहेत. तिथे हजार असलेल्या माणसांचे टोमणे ऐकून मला सापेध केला. असो, घडलं ते सगळं चांगलंच घडलं. माझे थोडे भुषवले!"

परमेशच्या पाठीवर प्रेमाने घोपटत भिक्कामा म्हणाला, "अरे माणसाचं महत्त्व वाढतं, ते त्यांच्या कृत्यांमुळे. नुसत्या बोलण्यामुळे नव्हे. तू चांगली कामं केलीस, तर ■■■■■ आपोआपच तुला मान देईल. मोठं म्हणवून देणं हे सर्वांनाच शक्य होत नाही. तसा तर लाखात एकादाच! मोविन्द गुप्तांच्या अुदाहरणावरून 'मोठेपणा म्हणजे काय' अन् 'मोठं कोण' या गोष्टी शिकून घे. समजाचं ■■■■■ तर तुला माहीतच आहे की, 'आपली ■■■■■ करी स्तुती ...!'"

परमेशने मामाचे ओतणे लक्षपूर्वक ऐकले. आपल्या घरी पोचल्यावर तो सर्वांशी मोठ्या विनयाने वागू लागला. त्याच्यातल्या या इह बदलामुळे त्याच्या पित्यालाही आनन्द वाटला.

साधू-सुखी

सोनेरी क्षण

मृत्यु-व्यूह

राजकुमार विद्वान्ता
अदालत घरी जातोच्या
साथीने घडवले.

आहे, हे
जाचं पत्तं
मरिचक
नाहीय

मोठ्या मंत्र बहाल
नुसतं त्रय बलाबले
मोठे सुचलं पडलं
जालं घराज्या

या व्युहाच्या घडोकेतून
जादूचा जल-प्रवाह
आहे. लोचं खुलं
नसलंय बलाबले, जालं

राजकुमाराने भाड्याने घेतले
जुलान प्रवेश केला

सुखी भाड्याने घेतले
राजाने सुवात न्याये
स्वरूप दिले.

आजकालीन वन
पडलं कायतलं
त्ये...

ते रस्त्या-मध्य कोणते?

'पांडा' कात्रीने कापा !

हे चित्र मोठे करा
(जेरॉक्स पण
करता येईल)
आणि ते एका
जाड व धिवड
कागदावर
चिकटवा.

कात्रीने चित्र कापून घ्या
आणि मधील रेषेवर गही
करा. आता तुमचा पांडा
चित्रात दाखविल्याप्रमाणे
बघेल.

सोप्या तीन क्रमाने कुज्याच्या पिछाचे चित्र काढा.

विशाल पांडा जागतिक
निसर्ग-निर्घाचे (इन्सु डेन्स्यु
एफ) चिन्ह आहे.

© Amrita Bharati, Bharathiya Vidya Bhavan, 1996

महाभारत

धर्मराज सुतात शेवटी द्रौपदीलाही पणाला
लावून हरला. आणि हारण्यासारखे
त्याच्याजवळ काही भुरलेच नाही.

दुर्योधन भरसभेत एकदम गरजला,
"द्रौपदीला ओलावून आणा इथे. तिच्या
हातून ही सभा सादून घ्यायची आहे."

असह्य होऊन विदुर दुर्योधनाला म्हणाला,
"मूर्खा, आपली भयंदा ओलावत आहं स तु!
तोडावा येईल ते बडबडतो आहेस! पांडवांना
डिवचणं म्हणजे विश्वसर्पाना डिवचण्यासारखं
आहे. द्रौपदी नुझी दासी बनेलच कशी?
स्वतःच स्वातंत्र्य गमावल्यानंतर युधिष्ठिरानं
तिला पणाला लावलं आहे." नंतर सभेला
बुद्देशून तो म्हणाला "हा दुर्योधन वेडा
माझं बोलणं तो ऐकणार नाही अन्
त्याप्रमाणं वागणारही नाही. निवट भविष्यत

कीरवकुळाचा नाश निश्चित आहे." तरीही
दुर्योधनाने विदुराचे बोलणे कानाबाज केले
अन् प्रतिकामीला बोलावून त्याला तो
म्हणाला, "ताबडतोब अंतःपुरात जाऊन तु
द्रौपदीला इथे घेऊन ये. या पांडवांना
घाबरायचं काहीच कारण नाही तुला!"

दुर्योधनाच्या आज्ञेने प्रतिकामी अंतःपुरात
जाऊन द्रौपदीला म्हणाला, "देवी पांचाली,
आपले पती धर्मराज यांनी सुतात आपणाला
पणाला लावले अन् ते हरले. दुर्योधनांनी पण
जिंकला. ज्ञाना आपण त्यांची दासी वाहात.
त्यांची अशी आज्ञा आहे की आपण ताबडतोब
धृतराष्ट्रांसमोर हजर व्हावे."

"कोणी क्षत्रीय कधी आपल्या पत्नीला
पणाला लावतो का? कधीच नाही! धर्म-
राजांची बूढी तर ब्रह्म झाली नाही ना? जे

द्रौपदीवत्साहरण

दुर्योधनच प्रतिकामीला म्हणाला की, "जा, तिला जाऊन मांग की स्वतः सभेत येऊनच काय ते विचार, अन् संशय फेडून घे."

"प्रतिकामी, मी सभेत येणं अचित नव्हे. पामूळे कौरवांच्या कीर्तीला कलंक लागेल. सभामंडांनी माझ्या प्रश्नाचं उत्तर द्यावं. नंतर ते म्हणतात तसे करीन मी." द्रौपदीने प्रतिकामीला पुन्हा परत पाठवले.

प्रतिकामीने पुन्हा सभेत येऊन द्रौपदीच्या बोलण्याचा पुनरुच्चार केला. दुर्योधनाला सर्वजण पाहून अनाग्याने कोणीही मभासद काही बोलू धजेना. माना झाला घालून सर्वजण मौन राहिले. धर्मराजाने परिस्थिती ओळखली. तिला आणण्यासाठी स्वतःच प्रतिकामीबरोबर दून पाठवला. त्या दृष्टाने सन्देश सांगताना स्वतः रत्नरत्ना असूनही द्रौपदी प्रतिकामीबरोबर सभेत जाऊन घुतराष्टासमोर भुभी राहिली. पाचही पांडव माना झाली घालून, दुःखी मुट्टे तेथे बसले होते, पण मान नव्हता द्रौपदीकडे पाहण्याचे श्रेय त्यांच्यात नव्हते. त्यांना स्वतःचीच धरम वाटत होती.

दुर्योधनाने त्यांची ही मनस्थिती ओळखून गंभीर आवाजात प्रतिकामीला आज्ञा दिली. "पहातोम काय? तिला इथे आण."

प्रतिकामी द्रौपदीला स्पर्श करावला भीत होना. सभामंडांना संजोधित करून त्याने विचारले, "पांचालीला मी काय सांगू?"

भीमाना पाहून तो घाबरून आहे, हे ओळखून दुर्योधन दुःशासनाला म्हणाला,

"दुःशासन, तिला इथे सेचून घेऊन ये. हे सर्वजण दास आहेत आपले. आपलं काहीही वाकडे करू शकत नाहीत ते."

पाहून दुःशासन मर्यादा विमरून द्रौपदीला म्हणाला, "द्रौपदी इकडे ये. तुझ्या पतींनी तुला आमच्या सुपुर्त केलंय, जाता लाजतेस कशावा? आमच्या या दुर्योधनावर प्रेम कर - कौरवांना आपलंच समज," तरीही कोणी काही बोलू धरला नाही.

दुर्योधनाने 'इथे येऊन बस' असा संकेत करत तिला आपली मांडी भुषडी करून दाखवली.

दुर्योधनाचे हे कृत्य पाहून भीमाने भुसळून प्रतिज्ञा केली की, "वृद्धात मी दुर्योधनाचं हांच मांडी आपल्या गवेन फोडून मुळातून भुसडून टाकीन." त्यावेळी तो एकाद्या ज्वालेशारला दिसत होता.

भीष्म द्रौपदीला म्हणाला, "देवी द्रौपदी,

धर्मराजाने तुला पणाली लावून मोठी चूक केलीय हे मला मान्य आहे. धर्मराज आपलं सर्वस्व लुटायला तयार होईल, पण तो आपला धर्म कधीही सोडणार नाही. स्वतःला वृद्धात गमावूनही तो आपला धर्म सोडील का, तुझ्याशी कपट करील का?"

द्रौपदी म्हणाली, "मुळातच अयोग्य अशा वृद्धाच्या खेळात भाग घ्यायला लावून माझ्या पतीला फगवण्यात आण. त्यांनी सर्व काही गमावले. आणखी काहीच अरुन नाही, म्हणून त्यांनी मला पणाला लावले का? पण, कन्या अन् पत्नीची नियमानुसार भरण पोषणाची जबाबदारी माणगाच्या वृद्ध कौरवांनी या मद्यावर काही प्रकाश टाकावा." अन् हे बोलता बोलता ती रडू लागली. दुःशासन तर जास्तच चव घेऊन तिला अचकट विचकट बोलत तिचा अपमान करू लागला.

हे सर्व भीमाना पहावेना, ऐकवेना. तो

घडलं, ते जरा मरिचक मांग नरं" द्रौपदीने विचारले.

"धर्मराज घृतात सर्वकाही हरले. पणाला लावायला काहीच अरुन नाही, तेव्हा त्यांनी स्वतःला, आपल्या बंधूंना आणि अक्षर आपणालाही पणाला लावले अन् सर्वांनाच गमावून बसले." प्रतिकामीने अुतरादाखन सांगितले.

द्रौपदी पाहून वट्ट स्वरात त्याला म्हणाली, "अमाच सभेत परत जा अन् नीट माहिती विचारून ये की - त्यांनी स्वतःला गमावल्यानंतर मला पणाला लावले, की मला गमावल्यानंतर तसे केलं?"

प्रतिकामी घुतमंडपात परत आला व त्याने द्रौपदीचा प्रश्न धर्मराजाला कळवला. हा प्रश्न ऐकून धर्मराज फारच चिंतित झाला, तो काही बोलूच शकेना.

काहीही चूक नाही. तू शान्त हो बरं!"

दुःशासन दौपदीला बेंचून आणण्यासाठी पुढे सरसावला. तेंव्हा अवकळा आलेला आपला चेहरा दोन्ही हातांनी झाकून तो गांधारीकडे वळला.

दुःशासनाने तिचा पाठलाग करत म्हटले, "माझ्या पकटीतून सुटून कुठे जाशील?" अन् त्याने तिचे केस पकडून तिला खेचले. पाच जतदंड पती असूनही अबला दौपदी भयाने बरबर कापू लागली. ती हळू स्वरात म्हणाली, "अरे बुद्धिहीना, मी रजरवला आहे. अशा नवस्थेत ■■■ भरसमेत नेणं अतुचित आहे."

दुःशासन म्हणाला, "तु■■ रजस्वला असण्याशी ■■■ काय देणं-येणं? तू वस्त्रहीन आहेस की कधी पाच्याशीही ■■■ कमला संबंध नाही. तुझा पती तुला पणाला लावून हरला आहे. आता तू आमची झाली आहेस. आमची दासी आहेस तू!" असे म्हणत केस धरून सेवत दुःशासन तिला भरसमेत सर्वासमोर घेऊन गेला.

दौपदीचे केस सुटून विस्फळित झाले, अंगावरची साडीही अर्धवट सुटली. क्रोधाने तिचे डोळे लाल झाले. ती दुःशासनाला म्हणाली, "अरे दुष्टा, पितामह अमणाच्या ■■■ वृद्धासमोर असं अंगं रहाणं मला भुचित नव्हे. असल्या अपमानास्पद स्थितीत मला इथे अशी करण्याच्या पापाबद्दल तुला नकीच शिक्षा भोगावी लागेल. या सभेतील सर्वजण धर्मज्ञाते आहेत, पण ते सर्व असे माना नटकावून गप्प का बसून राहिले आहेत? तुला

असलं दुष्ट काम करण्यापासून अडवत का नाहीयेत? मला हे काहीच कळत नाहीय. भरतकुलच चहुधा अगदी सहून गेलंय. असं वाटतंय की हा अन्याय वाच-वण्याचं सामर्थ्य भीष्म, द्रोण, विदुर अन् धृतराष्ट्र यांच्यातही नाहीय." असे बोलून ती पांडवांकडे जळजळत्या नजरेने पाहू लागली.

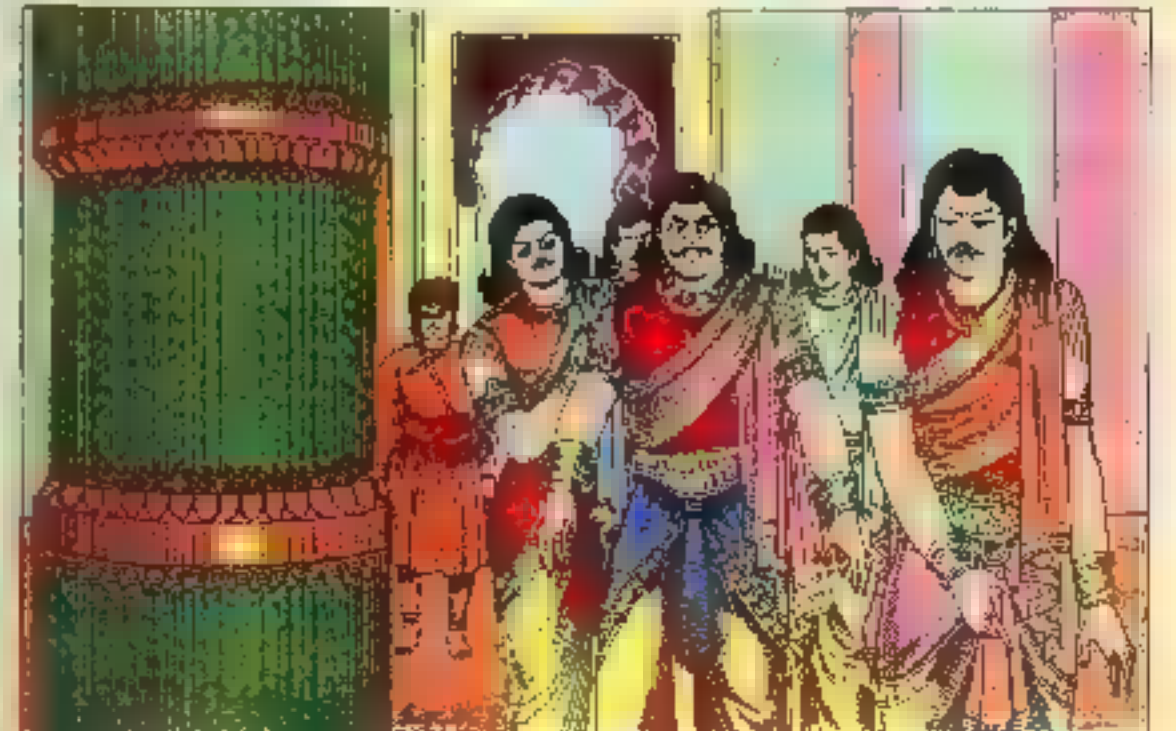
दुःशासन जोराने ओरडला, "ए, दामो! काय भुगाच ■■■ आहेत?" त्याच्या या ओरडण्याने कर्ण, शकुनी, दुर्योधन इ. गडगडून हसू लागले. पण बाकी सर्व मनोमन दुःखी झाले.

भीम अत्यंत क्रोधित होऊन आपला झालचा ओठ दातांनी चावून जमिनीवर हात मारून आवेशाने ओरडला, "सभेत हजर असणाऱ्या ■■■, सर्वांनी नोट ■■■ भुघडे ठेवून ऐका! हा दुष्ट दुःशासन दौपदीची विटंबना ■■■ बसला आहे. त्याने तिचे

केस ओढून मोकळे केले आहेत. नसांचीही विटंबना आरंभली आहे. मी तुम्हा सर्वासमक्ष प्रसिद्धा करतोय की, युद्धात या दुःशासनाची कोणी फोडून त्याचे रक्त पिईत अन् त्या रक्तमासल्या हातांनीच पांचांनीचे हे मोकळे केस पुन्हा बांधीन."

सभेत दौपदीच्या प्रश्नांना कोणीही भुत्तरे देऊन न्याय करत नाही, असे पाहून धृतराष्ट्राच्या पुत्रांपैकी एका विकर्ण भुत्तरे अुमा राहिला अन् आवेशाने बोलू लागला, "दौपदीच्या प्रश्नाला उत्तर द्या सभासदहो! कुक्कुर पितामह अन् गुरुराज द्रोण मीन साधून का बसले आहेत? रागद्वेष अन् पक्षपात विसरून आपला अभिप्राय मांगा! धर्माचं निशेदीकरण करा!"

तरीही कोणीच काही बोलेलना, तेंव्हा तो स्वतःच म्हणाला, "आपण लोक न्याय करू इच्छित नसाल, तर नका करू. पण मी गप्प

धर्मराजाला म्हणाला, "गुहारी माणसं नीतिहीन नायकोलाही कांभी पणाला लावत नाहीत, पवित्र अशा दौपदीला पणाला लावून तुम्ही घोर अन्याय केलाय तिच्यावर! सारं पेशवर्च्य अन् आम्हाला ही पणाला लावून हरलाय, त्याचं फारसं जाईत नाही वाटलं मला. पण पांचालीला पणाला लावणाऱ्या तुमचे हात जाळून टाकायला हवेत. महदेव, विस्तार घेऊन ये बघू!"

पण अर्जुन भीमाला म्हणाला, "आतापर्यंत सर्व सहन केलंस ना! मग आताच अचानक त्यांच्या मनाला क्लेश का देतो आहेस? या जुगान्यांसारखी तुझीही बुद्धी भ्रष्ट झालीय का? अरे, धर्मराजानं जाणून बसून घेत खेळलेलं नाही. त्यांना आव्हान दिलं गेल्यामुळे राजधर्माचं पालन करण्यासाठीच खेळावं लागलं. त्यांत त्यांची

त्याबरोबर द्रौपदीही घालवली. त्यामुळेच हे पांडव मरण आहेत. तु म्हणतोस की अशा स्थितीतल्या द्रौपदीला मध्येत आणणं अन्याय्य आहे. अशारथीय आहे! अरे, पण ती तर कुलटा आहे कुलटा! कारण ती पांचवजांची पत्नी आहे. असल्या बाईची वस्त्र अंतरवली, तरी त्यात कसलेही पाप नाही. दुःशासना, अज्ञानी विकर्णाची मूळीच पर्वा न करता या पांडवांची अन् द्रौपदीची वस्त्रे अंतरव!"

कणाचि ॥ अद्गार ऐकताच पांडवांनी आपले भुत्तरीये काढून माती ठेवली. उकडे दुःशामन द्रौपदीची साडी ओढून काढू लागला. द्रौपदीने कृष्णाचे स्मरण करून आरम्भला. कृष्ण ताबडतोब अद्भुत रूपाने तिच्या वस्त्रे राहिला.

दुःशासन ऐकक साडी ओढून काढू लागला, तरीही द्रौपदीच्या अरोरावर साडी धिमवत राहिली. अशा प्रकारे दुःशामनाने ओडलेल्या साड्याचा मध्येत एक रोंगर जमला! शेवटी दुःशामनच दमून भूमीवर कोसळला.

आता विदुर सभेत जुभा राहून हात भुत्तरीय म्हणाला, "वास झाला हा अन्याय! मभास्यही, द्रौपदीच्या प्रज्जाला भुत्तर न देण दा अद्यर्ष आहे. विकर्णाभिवाय कोणीही आपले मत द्वय व्यक्त केलं नाही. दोन-दुनक्यांवर अन्याय केला, तर ते मोठेच पाप होय. या पापाचे आपण सर्व भागीदार व्हाल. जसंय ममजलं जाईल की आपण सर्वच वज्र या पापात सहभागी आहोत."

तरीही कोणीच काही बोलेलना. तेव्हा दुर्योधन द्रौपदीला म्हणाला, "भाड्याकडून

वसणार नाही. मी वस्त्रे न्याय, स्त्री, शिकार, जुगार अन् मयिरेच्या अहारी जाणारा माणूस धर्मपालन करायला असमर्थ बनतो. धर्मराजाने घृताच्या व्यगनापराय स्वतःला, भावाना पण शेवटी द्रौपदीलाही पणाला लावले; पण द्रौपदी ही केवळ एक त्या पुष्टिष्ठिराचीच नव्हे, तर नाकीच्या चार पांखांचीही पत्नी आहे. त्याचीही मयस्ती आहे, तेव्हा तिचा जबरदस्तीनं ओढून आणणं अन्याय्य आहे. माझा हाच धर्म-निर्णय आहे."

विकर्णाला विरोध दर्शवत कर्ण आवेशाने म्हणाला, "अरे, या सभेत विग्नज प्रमविते वसलेले आहेत. त्यांनाही जो धर्म समजला नाही, तो तुझ्यासारख्या जालच्या पोराला समजला काय? किती हास्यास्पद गोष्ट ही! धर्मराजास आपले सर्वकाही घालवले अन्

कसलीही चूक घडलेली नाहीय, भीम, अर्जुन, नकुल, सहदेव या सर्वांनी असं म्हटलं की, 'युधिष्ठिर आमचा प्रभु नव्हे, मालक नव्हे'; तर तुम्हाला दास्यातून मुक्ती मिळेल."

अर्जुन यावर झोलला, "ही गोष्ट खरीच, की युधिष्ठिर आम्हा सर्गांचा प्रभु आहे. पण आता तोच हरला आहे. तेव्हा आसा कौरवांतीच सांगावं की ते कुणाचे प्रभु आहेत."

याचवेळी तेथे अनेक भूत्यात घडले. धृतराष्ट्र यामुळे घाबरून जाऊन दुर्योधनाला म्हणाला, "अरे पापी, दुष्टा! द्रौपदीला असं जबरदस्तीनं का घेऊन आतास? पांडवांच्या बद्दल तुझ्या मनात [ ] द्वेष का आहे? ही तर अन्यायाची पराकाष्ठाच झाली!" पुत्राला अशा प्रकारे दुखातून तो द्रौपदीला म्हणाला, "मुली, भाड्या मुलांवरून तूच सर्वश्रेष्ठ आहेस. सांग, तुला काय हवं माझ्याकडून?"

द्रौपदीने झुजून व्यक्त केलेली की, 'पांडवांची दास्यातून मुक्तता होऊन त्यांना त्यांची शस्त्रे

परत मिळावीत?"

यावरही कणनि टोमणा मारला, "अरे वा! आज एका अबलेनं पांडवांचा मुद्दार केलाय!" भीमाने लगेच रौद्राकार धारण करून शत्रूंना विनाशाची धमकी दिली.

मोठ्या मुश्किलीने अर्जुन व धर्मराजाने त्याला शान्त केले. नंतर धर्मराजाने धृतराष्ट्राला विचारले, "आमच्यासाठी काही आज्ञा असेल, तर सांगा महाराज!"

"पुत्रा, तू आपले बंधू आणि द्रौपदी यांच्यासह निर्विघ्नपणे हनुप्रस्थाला परत जाऊन आपला राज्यकारभार संभाळ. मला वाटलं होतं की द्यूत खेळीमेळीच्या दातावरणात खेळलं जाईल. [ ] तसं घडलं नाही, मी मधे अडकल नाही, [ ] भाडो चूकच झाली. आम्हा वृद्ध पतिपत्नींवर अपकार म्हणून माझ्या पुत्रांनी केलेली दुष्कर्म विसरून जा. तुझं अन् तुझ्या झाल्यांचं कल्याण असो." संवेदनशील धृतराष्ट्र गदगदल्या [ ] बोलला.

सर्वांचा निरोप घेऊन पांडव द्रौपदीसह हनुप्रस्थाला परत गेले.

'पांदोवा'

पुर्वणी - ९२

आपल्या देशाची

वृक्ष-संपदा

कवठ

कवठाची फळे हत्तींना फार आवडतात. या वृक्षाची फळे हत्ती सहजपणे लोंडत घालतात आणि गिळून टाकतात. पण पोटात गेल्यावर फळांचा गर मात्र पचवतात आणि साली विसर्जित करून टाकतात. म्हणून [ ] लॅटिन भाषेत 'फोरोनिया एलिफांटम' म्हणतात. गणेश चतुर्थीच्या दिवशी वैवेच म्हणून कवठाची फळे विघ्नेश्वराला अर्पण केली जातात. फळाचे वगैरे [ ] कठिण असते आणि आतील गर मात्र गोड असतो. म्हणून पोला इंग्रजीत 'वुड अपल' म्हणतात.

कवठाचा गर गंड असतो. म्हणून उन्हाळ्याच्या दिवसात याचे सरबत बनवतात. या सरबतात साखरेऐवजी गूळ घालतात. [ ] गर, मध व सदांमासर एकत्र करून स्वादिष्ट बर्फी तयार करतात.

कवठाला संस्कृत मध्ये 'कपित्थ', हिंदीत 'कैथ' अथवा 'कवित्ताही' वा 'कावात', गुजरातीत 'कोथा', मराठीत 'कवठ', बंगालीत 'कथवेल', कन्नड मध्ये 'बेला', तमिळ मध्ये 'विलांबलम्' व तेलुगू मध्ये 'वेलग' म्हणतात.

कवठाची आडे विशेषेकरून जंगलात

असतात. पण काही ठिकाणी घराच्या परमात ही आवळतात. मजबूत लांब-लांब फांद्या असलेले हे वृक्ष फार उंच नसतात. फांद्यावर भरगच्च पाने येतात. नाजूक लाल रंगाचे फुलांचे गुच्छ झाडावर दिसतात. फळे अदी रंगाची असतात. चेदूसारख्या गोल फळांचे कवच खरखरीत असते.

* * *

कश्यप-अस्तिक

कोणं एक काळां पृथ्वीवर सर्प-भय फार असे. शेतात, नद्यात, तलावात सर्वत्र सापच साप दिसत. जंगलात सगळीकडे साप वावरत. यामुळे पृथ्वीवर राहणे माणसांना अवाक्य वाटू लागले.

कश्यप ऋषींनी हे संकट जाणले. ते ध्यान-मंत्र झाले आणि ऐकविले त्यांनी काही मंत्रांची रचना केली. या मंत्रांच्या सहिष्याने त्यांनी मनुष्य जातीला सर्पापासून वाचविले. सापाची विषवाधा झालेल्या माणसांचे प्राण वाचविण्यासाठी त्यांनी विष-वैषक भोधून काढले. आपल्या तपोबलाच्या साहाय्याने त्यांनी मनसा देवीची निर्मिती केली. ही देवी सापांना वश करू शके.

गेवमा रेयीमे जलहार नावाच्या एका ऋषीची लक्ष केली. त्यांना एक मुलगा झाला. त्याने नाव अस्तिक, लक्षणपणत्यासून अस्तिक सोडा विष्णुभक्त होणा.

परोक्षित राजा एकदा शिकारीसाठी जंगलात गेला. तेथे सगळे मात्ताना एक गुनि डोळे मिटून तपस्या करीत बसलेला होता. राजाने एक मेलेला साप त्याच्या गळ्यात अडवलेला. राजाच्या या खोडीमुळे समीकना मुलगा फार रागावला. हे धुस्कीय करणाऱा राजा मात चिंत्तलात साप नावून भरेल असा त्याने धाप दिला. भाषायासून आपल्या बन्दा वल्हावा म्हणून राजा जाले असा पक्षा बंदोबस्त वेला की साप आपल्यापर्यंत पोचूच शकणार नाही. सातव्या दिवशी सूर्यास्ताच्या वेळी राजाने एक फळ खापला सुरुवात केली. त्या फळात किड्याच्या रूपान एक साप होता. क्षणात किड्याने विराट स्वल्प धारण केले आणि राजा परोक्षिताला डेव भारला. ऋषि-कुमाराचा शाप बरा ठरला. तो साप सर्पराज तक्षक होता.

परोक्षिताचा मुलगा जन्मल्या तक्षकावर सृष्ट

राजावला आणि सर्पवंशाचा सर्वनाश करल्याने त्याने प्रतिज्ञा केली. त्याने ऋषींशी सद्गमसमत केली. त्यांच्या सत्त्वानुसारच त्याने सर्पवात मुरू केला. ऋषींचे तपोबल आणि त्यांच्या मंत्रांची भक्ति यामुळे हजारो सर्पांची पंजवुंडात आहुति पडू लागली.

हे गाहुन तक्षक घाबरला व इंद्राच्या सिंहासनाला लो लपून बसला. ऋषींच्या मंत्रांच्या सामर्थ्यामुळे देवेन्द्र व त्याचे मित्रासन यजकुंडाकडे आकर्षित होऊ लागले. तक्षक सिंहासनाला चिकटून राहिला.

त्यावेळी अस्तिक जन्मेजयाला भेटले. आपल्या वाक्-चातुर्यनिष्पत्ती राजाला प्रमत्त वेळे आणि सर्पयाप शोढवला. तक्षक पळून गेला आणि बऱ्याच सर्पांना जोषम-दान मिळाले.

अस्तिकने सर्प-जातीला विनाभाषासून वाचवले. म्हणून असे म्हणतात की भक्तिपूर्वक त्यांचे नाव येताने तर मनुष्याला सापाला भिण्याची आवश्यकता नाही.

तुम्हाला माहीत आहे का?

१. भूतांचे हॉप (डेव्हिन्स आयलंड) कोणते?
२. भारतीय रेल्वे-मार्गांची लांबी किती?
३. नुकतीच केरळ मध्ये निवडणूक झाली. तेथील विधान-सभेत एकूण किती जागा आहेत?
४. इंग्रजीला सरकारी भाषा म्हणून लोकार करणारे कोणत्या देशातील राज्य कोणते?
५. तामीळ अर्ली प्रिन्सिपल पक्षाचे नेते कोणते? त्यांच्या व्यक्तिगत जीवनाशी संबंधित पक्षी कोणता?
६. पणित आत्मातोंव 'मोर्गॅरियस' ची रचना कोणी केली?
७. अलिगेअर विचयट बनविण्यासाठी स्टुडिओची स्थापना आपल्या देशात कोणी केली?
८. तो कोडे आहे?
९. संयुक्त राष्ट्र-संघाचा स्पर्ध-महोत्सव येत्या वर्षी साजरा झाला. त्यावेळी मलयाळम मध्ये भाषण करणाऱ्यासाठी कोणाला बोलवले होते?
१०. संयुक्त राष्ट्र-संघात प्रवेश मिळवणारा प्रथम देश कोणता?
११. संयुक्त राष्ट्र-संघात प्रवेश मिळवणारा प्रथम देश कोणता?
१२. सर्वप्रथम भारताच्या बोन नगराचा जोडणारा भारताचा राष्ट्रीय राजमार्ग कोणता?
१३. बिचर इतरांवर तसेचचे टाचरेकर जपून कोण?
१४. जर्सी क्रिकेट मध्ये सामन्यात पाकिस्तानने फारच थोड्या खेळा केले. त्या वेळी? हा लढाया केव्हा झाला?
१५. जेथे क्रिकेट मध्ये फार थोडे खेळ झाले आहेत?

अुत्तरे

१. 'डेव्हिन्स आयलंड'	२. 'मोर्गॅरियस'
३. 'मोर्गॅरियस'	४. 'मोर्गॅरियस'
५. 'मोर्गॅरियस'	६. 'मोर्गॅरियस'
७. 'मोर्गॅरियस'	८. 'मोर्गॅरियस'
९. 'मोर्गॅरियस'	१०. 'मोर्गॅरियस'
११. 'मोर्गॅरियस'	१२. 'मोर्गॅरियस'
१३. 'मोर्गॅरियस'	१४. 'मोर्गॅरियस'
१५. 'मोर्गॅरियस'	१६. 'मोर्गॅरियस'
१७. 'मोर्गॅरियस'	१८. 'मोर्गॅरियस'
१९. 'मोर्गॅरियस'	२०. 'मोर्गॅरियस'
२१. 'मोर्गॅरियस'	२२. 'मोर्गॅरियस'
२३. 'मोर्गॅरियस'	२४. 'मोर्गॅरियस'
२५. 'मोर्गॅरियस'	२६. 'मोर्गॅरियस'
२७. 'मोर्गॅरियस'	२८. 'मोर्गॅरियस'
२९. 'मोर्गॅरियस'	३०. 'मोर्गॅरियस'
३१. 'मोर्गॅरियस'	३२. 'मोर्गॅरियस'
३३. 'मोर्गॅरियस'	३४. 'मोर्गॅरियस'
३५. 'मोर्गॅरियस'	३६. 'मोर्गॅरियस'
३७. 'मोर्गॅरियस'	३८. 'मोर्गॅरियस'
३९. 'मोर्गॅरियस'	४०. 'मोर्गॅरियस'
४१. 'मोर्गॅरियस'	४२. 'मोर्गॅरियस'
४३. 'मोर्गॅरियस'	४४. 'मोर्गॅरियस'
४५. 'मोर्गॅरियस'	४६. 'मोर्गॅरियस'
४७. 'मोर्गॅरियस'	४८. 'मोर्गॅरियस'
४९. 'मोर्गॅरियस'	५०. 'मोर्गॅरियस'
५१. 'मोर्गॅरियस'	५२. 'मोर्गॅरियस'
५३. 'मोर्गॅरियस'	५४. 'मोर्गॅरियस'
५५. 'मोर्गॅरियस'	५६. 'मोर्गॅरियस'
५७. 'मोर्गॅरियस'	५८. 'मोर्गॅरियस'
५९. 'मोर्गॅरियस'	६०. 'मोर्गॅरियस'
६१. 'मोर्गॅरियस'	६२. 'मोर्गॅरियस'
६३. 'मोर्गॅरियस'	६४. 'मोर्गॅरियस'
६५. 'मोर्गॅरियस'	६६. 'मोर्गॅरियस'
६७. 'मोर्गॅरियस'	६८. 'मोर्गॅरियस'
६९. 'मोर्गॅरियस'	७०. 'मोर्गॅरियस'
७१. 'मोर्गॅरियस'	७२. 'मोर्गॅरियस'
७३. 'मोर्गॅरियस'	७४. 'मोर्गॅरियस'
७५. 'मोर्गॅरियस'	७६. 'मोर्गॅरियस'
७७. 'मोर्गॅरियस'	७८. 'मोर्गॅरियस'
७९. 'मोर्गॅरियस'	८०. 'मोर्गॅरियस'
८१. 'मोर्गॅरियस'	८२. 'मोर्गॅरियस'
८३. 'मोर्गॅरियस'	८४. 'मोर्गॅरियस'
८५. 'मोर्गॅरियस'	८६. 'मोर्गॅरियस'
८७. 'मोर्गॅरियस'	८८. 'मोर्गॅरियस'
८९. 'मोर्गॅरियस'	९०. 'मोर्गॅरियस'
९१. 'मोर्गॅरियस'	९२. 'मोर्गॅरियस'
९३. 'मोर्गॅरियस'	९४. 'मोर्गॅरियस'
९५. 'मोर्गॅरियस'	९६. 'मोर्गॅरियस'
९७. 'मोर्गॅरियस'	९८. 'मोर्गॅरियस'
९९. 'मोर्गॅरियस'	१००. 'मोर्गॅरियस'

सोनेरी क्षण १ ची उत्तरे

१. स्वच्छरून लीक राकेश शर्मा, याने १९८४ मध्ये धाणवी दोन रशियन प्रवाशांमधे अंतरिक्ष-प्रवास केला.
२. जयपुरच्या मराई राजा जयसिंगने निर्माण केलेल्या जगतच्या सर्वात मोठ्या मूर्त्येच्या नावे 'काल सधाट चंन' असे आहे.
३. गंगाल व गुरु या ग्रहांच्या मध्ये ग्रेनेस नावाचा उज्यामा अणुग्रह किंवा आलापर्यंतच्या साक्ष्यापमाणे सध सर्वात मोठा अणुग्रह होय. १ जानेवारी १९७९ रोजी पाषा शोध लागला.

चंद्रावरील रहस्य

अंतरिक्ष प्रकाशाला भयंकर प्राण्याचा आवाज ऐकू मेहे शक्य नाही, कारण तेथे वातावरणच नाही.

४. जगन्नाथपुरी पॅरिस हे जगन्नाथ मंदिर, श्रीकृष्ण मावळ मोठे मथुरेला भाठकर्णानिमित्त मोठा जुलाव गास्ता केला जातो. या केळी या तीन मुर्ती मोठमोठ्या बसून गिळकणूक पाडती जाते.
५. २८ फेब्रुवारी रोजी बेल्जियमलाहोर आला असणार, रोज १ मीटर प्रमाणे २३ दिवसात तो २३ मीटर २८ दिवशी तो २ मीटर चकून बाहेर आला. पुन्हा २ मीटर घसण्याचा प्रयत्न नाही.

$$34 + 41 = 1$$

$$34 = 41 \text{ नि}$$

६. अ. महाराष्ट्र
बी. गोण्डवन (म.प्र.)
सी. कूर्म (कर्नाटक)
डी. नामान्धर

पिशाचिनी स्वयंपाकीण

राणीगंजच्या रावतच्या मुलीचं नाव सुनंदा. सुनंदाच्या लग्नासाठी रावतने आपले दोन एकरांचे शेत हजार रुपयांना विकले. बहिऱांनी केलेसा सौदा सुनंदाला मुळीच आवडला नाही, ती बहिऱांना म्हणाली - "बाबा, या रकमेतील अर्धी रक्कम खर्चून तुम्ही एक घर खरेदी करा. तुम्ही असं केले नाहीत, तर माझं लग्न झाल्यावर तुम्ही राहणार तरी कोठे? शेताची मिळकत तर संपलीच, आता दर महिन्याला भाडं देणं ही तुम्हाला कठिण होईल. माझ्या लग्नासाठी आपली सारी संपत्ति तुम्हां खर्च करावी हे योग्य होणार नाही."

मुलीच्या सल्ल्यानुसार रावतने एक छोटे घर खरेदी केले. हे घर होतं आनंदचं. लहानपणीच तो पितृ-छात्रा पारसा झाला, आईने मोठ्या कष्टाने त्याचे पालन-पोषण करून त्याला लहानाचा मोठा केला. मोठा झाल्यावर मुद्दा आनंदने आपल्या जबाबदाऱ्या

स्वीकारल्या नाहीत. आईच्या मृत्यूनंतर पैस मिळवायला किती कष्ट करावे लागतात, किती मेहनत करावी लागते हे त्याच्या लक्षात आले. त्याला कांढे नोकरी पण मिळाली नाही. आता त्याच्या पुढे एकच मार्ग होता. घर विकून टाकायचं आणि बाहेरून वाजून काही व्यापार करायचा. अशा परिस्थितीत त्याने आपले घर सुनंदाच्या बहिऱांना पंचवीस हजार रुपयांना विकले.

आता रावत आपल्या नव्या घरी रहायला आला. घडोळ व मुलगी यांनी नव्या घरात सर्व सामान नोंद लावले. काम संपता संपता संध्याकाळ झाली.

थकून गेल्यामुळे आता स्वयंपाक करायची ताकत सुनंदात राहिली नाही. ती विचार करू लागली - एकाद्या बाईने येऊन आपला स्वयंपाक करून दिला तर काय बहार येईल नाही!

"आजच का, रोज मी येऊन नुसता

स्वयंपाक करीत जाईन, हे काम तू आता माझ्यावरून मोगव." हानात चिमटा घेऊन आत आलेली पिशाचिणी म्हणाली.

पिशाचिणीला पाहून सुनंदा पाचरून गेली. पिशाचिणीने आपल्या हानातील चिमटा हवेत असा फिरवला की जणू तिने सुनंदाचा आश्वासन दिले, ती म्हणाली - "अग, अशी घाबरू नकोस, मी काही कोणी परकी का आहे? हे घर ज्या आनंदाने तुम्हाला विकले त्याची मी आई, तुज्या वडिलांनी दिलेले पंचवीस हजार रुपये घेऊन काही व्यापार करण्याच्या विचारात तो आहे. फार बुद्धिमान आहे हं तो. त्याच्यासारखा हुशार मुलगा इथं आसपास कुठे असेल असं मला नाही वाटत. आता राहिली माझी गोष्ट! जेव्हा जिवंत होते, तेव्हा मी दोन-तीन घरचा स्वयंपाक करून आपली उपजीविका करीत असं, आता निदान

एकाद्या तरी घरात स्वयंपाक करण्याचे काम केल्याशिवाय मला चैन नाही पडणार. आपल्याच घरात स्वयंपाक करावयाची संधि मिळाली तर व्याहून अधिक चांगलं ते काय?"

सुनंदा भीतीने थरथर लागली. तिने दाहरे घेऊन वडिलांना ही बातमी दिली. रावत ही घाबरला आणि म्हणाला - "आपण मुद्धा किती दुर्दैवी नाही? शेवटी आपण खरेदी केले ते भुतांचे घर!" आणि तो आपल्या आवडत्या दोष देत राहिला.

वडिलांना समजाऊन मागून सुनंदा म्हणाली - "बाबा, आपण फार वाईट वाटून घेऊ नका. स्वयंपाकीण पिशाचिणी तर स्वभावाने फार चांगली दिसतेय. तिची बोलण्याची पद्धत आवडली, तिला भ्यायचं काही कारण नाही."

रावत काही बोलणार एवढ्यात स्वयंपाक-घरातून पिशाचिणीचा आवाज आला - "भोजन तयार आहे. दोघे ही जेवायला या लवकर." रावत आणि सुनंदा अमळ भोत भोत स्वयंपाक-घरात आले. सगळे पदार्थ फार चत्रिष्ट होते. तसे पिशाचिणीला संगाने की नाही आवाहन दोघे ही विचार करीत होते, इतक्यात पिशाचिणीच म्हणाली - "उद्या मकाळी लवकरच येईन आणि स्वयंपाक करून जाईन!" एवढं बोलून ती अदृश्य झाली.

अशा रीतीने सुनंदाची स्वयंपाकाच्या कामातून तद सुटका झाली. पण एक आठवड्याभरात पिशाचिणीच्या पदार्थांचा

सुनंदाचा कंटाळदा आला. पिशाचिणी रोज एकाच चर्चाचे पदार्थ बनवायची. तेलावर निचा फार हात असे, पहाटे बनवलेले खाद्य-पदार्थ जेवणाच्या वेळेपर्यंत थंड होऊन जात. नंतर अंधार पडल्यावर ती पायची नि स्वयंपाक करायची. जेवण संपेपर्यंत अर्धो राय व्हायची. रावतला जोपायची सवय होती. म्हणून दोघे ही पिशाचिणीच्या या स्वयंपाकाला कंटाळून गेले.

एक दिवशी सवाळी मकाळी पिशाचिणी आली तेव्हा सुनंदा तिला म्हणाली - "आता मी स्वतः आपला स्वयंपाक करीत जाईन. तुज्या मुलाच्या घरी स्वयंपाक करायला कोणी नाही, त्याला फार त्रास होत असेल नाही? तू मुलाकडे गाऊन स्वयंपाक केलास तर बरं नाही होणार?"

"हे शक्यच नाही. मी पिशाचिणी बनलेय हे समजून, तग वाईट वाटेल त्याला. आता तो क्षूण कमवू लागलाय म्हणे! जरून वाटली तग एकाद्या आचारी मुद्धा डेवेल तो आपल्या पदरी." पिशाचिणी म्हणाली.

सुनंदाचे घनातल्या घनात विचार केला - हो व्यर्थ इतक्या सहज जाईलये वाटत नाही. अमळ मकाळीच्या स्वरात ती म्हणाली - "तुझा स्वयंपाक आम्हाला आवडत नाही बघ!"

हे ऐकताच पिशाचिणी म्हणाली - "हे काय बोलत आहेस तू? माझा स्वयंपाक आणि आवडत नाही. हे कसे शक्य आहे? ऐक, मी मोठी लहरी आहे. मी बनवलेले पदार्थ तुम्ही

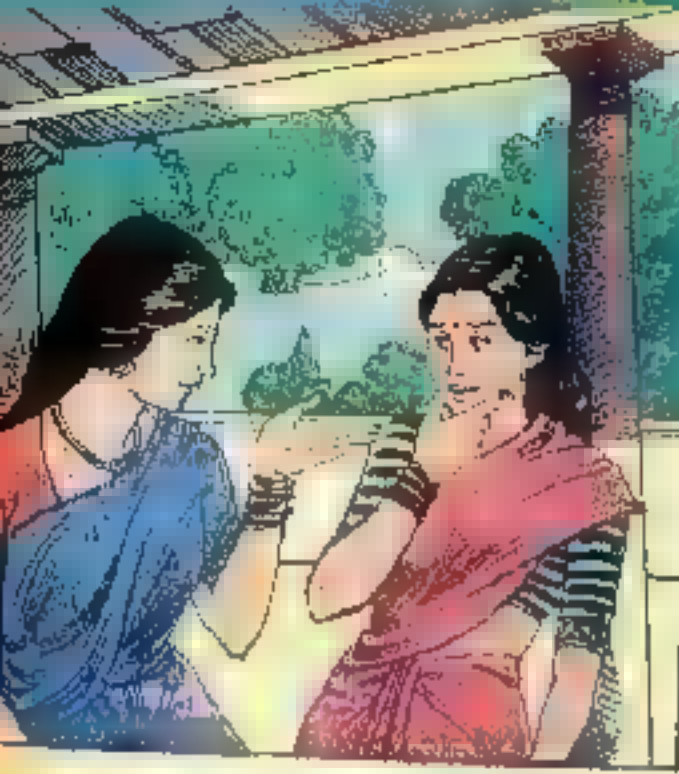
दोघांना त्यांचेच पाहिजेत. नाहीतर परिणाम चांगला होणार नाही हे लक्षात ठेव."

त्या दिवसापासून पिशाचिणी रागाने पदार्थात क्षूण मिळ्या घालू लागली. भाज्या तेलात बडबून काडू लागली. यामुळे महिल्याच्या वेगमागे सामान पंधरा दिवसातच संपू लागले. बिचाऱ्या रावतला महिल्याच्या मध्येच अरेच पदार्थ खरेदी करावे लागले.

एक दिवशी रात्री बघील मूळगी भोजन करीत असले होते. अकरमात सुनंदाची एक बाल-सर्षी तिला भेटायला आली. बाहेरात राहणारी ही मैत्रीण आपल्या एका नातेवाईकाच्या मुलाच्या लग्नासाठी भारी होती.

रात्री इतक्या उशीरा जेवण करताना पाहून तिने सुनंदाला विचारले - "ही काय जेवायची का घेऊ? इतका उशीर का?"

आनंदची आई होय? आनंद माझ्या भावाचा जिवलग मित्र आहे. तो नेहमी आमच्याकडे येतो बघ, व्यापारात मोठा डझ आहे तो. जसं आईचं या घरावर प्रेम आहे, तसंच मुलाचं पण आहे. तो माझ्या भावाला नेहमी पराबहुन मांगतो आणि म्हणतो - व्यापारासाठी भांडवल प्रमवण्यासाठी आपल्याला घर विकतं लागतं. आपल्या आजोबा-पणजेवांनी बांधलेले घर विकण्याची पाळी आपल्यावर यावी याचे फार दुःख आहे त्याला.

सुनंदा रडत्या सुरात म्हणाली - "त्या निचाऱ्या भोड्या व्यापाऱ्याला हे माहीतच नाही की हे घर खरेदी करून आम्ही इकडे कसे संकटात पडलो आहोत ते!"

राधा थोडा वेळ शांतपणे बसली आणि एकदम पलंगावरून खाली येत म्हणाली -

"बाड, मला [redacted] उपाय सुकवाय वप सुनंदा, तू तसं केव्हा तर [redacted] व तू दोघे ही सुसी व्हाल." सुनंदाच्या कानात काही मांगल ती म्हणाली - "तुझी काही हरकत नसेल आणि तुला सर्वस्वी योग्य वाटत असेल, तर माझी योजना तडीस जाईल. त्या पिशाचिणीला मात्र घातील काही मांगू नकोम हे हे शुभ कार्य झालं तर शहरातच होईल."

सुनंदा लाजत म्हणाली - "ठीक आहे. तू म्हणशील तसं." दुसऱ्या दिवशी पिशाचीण स्वयंपाकीण येण्यापूर्वीच राधा शहरात निघून गेली. पिशाचीण आल्याबरोबर सुनंदा तिला म्हणाली - "मला नि वडिलांना काही महत्त्वाच्या कामासाठी शहरात बायबंय. आम्ही दुपारी जाणार आहोत. निदान पंधरा

दिवस तरी आम्हाला तिकडे रहावं लागेल."

चिडून पिशाचीण म्हणाली - "मग हे सांगायला एवढं मोठं भाषण कळाला? तर काय, तुम्हाला पंधरा दिवसांची रजा पाहिजे ना? मंजूर. पण रजा संपल्यावर परत आला नाहीत तर माव तुमचा सर्वनाश करून टाकीन हे. समजलं?"

त्याच दिवशी दुपारी सुनंदा आणि तिचे वडील शहराकडे गेले. राधा आणि तिचा भाऊ यांच्या देणरेमांगलांनी आनंद आणि सुनंदा यांचा विवाह निर्विघ्नपणे पार पडला.

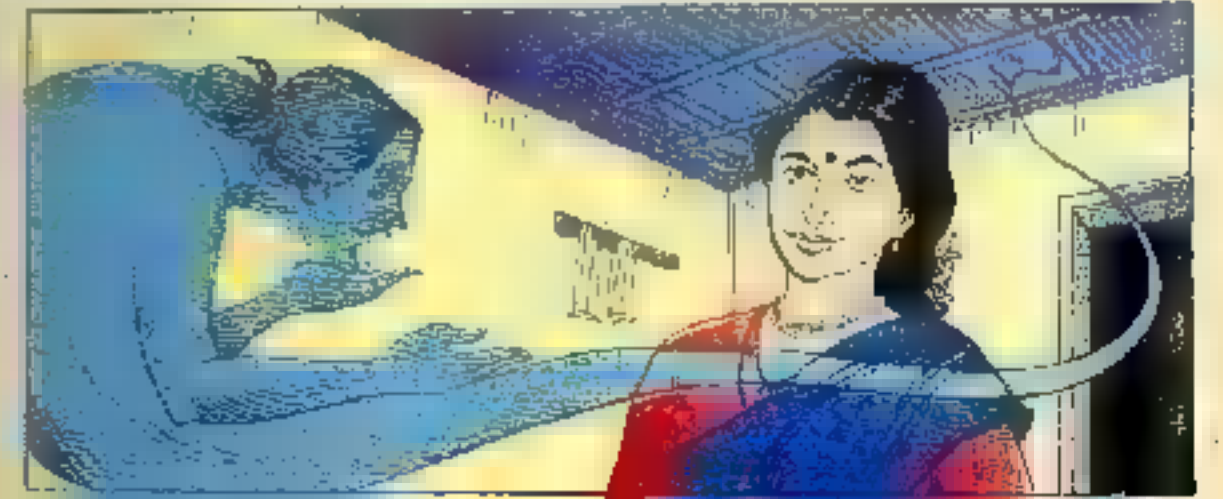
नंतर एक आठवड्याने सुनंदा आपल्या नवऱ्याबरोबर सकाळी-सकाळी घरी आली. पिशाचीण नारळ्याची चटणी [redacted] असेल असेल तिने पाहिलं. सुनंदा निच्रागयल जाऊन म्हणाली - "सामुवाई, शहरात येण्यापासून तुमच्या मुलाला चटण्या आयदेनाशा झाल्या आहेत. त्यांच्यासाठी थोड्या भेंड्या नळा." आश्चर्याने पिशाचीण म्हणाली - "म्हणते भाऊ! मुलगा आनंद वाक्याशी जय करण्यासाठी तू शहरात गेलो होतोय तर?"

"होय सामुवाई, तुमचा मुलगा काही दिवस

याच घरात राहणार आहे, रोज त्याच्यासाठी स्वादिष्ट पकवाने बनवा. आज खीर पण वता, तुम्ही उत्तम स्वयंपाक करता हे दाखवून द्या. मी आता फार बसलेय, जग वेळ आराम करणे हं." जांभई देत सुनंदा म्हणाली.

डोळे लाल करीत पिशाचीण म्हणाली - "बांब जरा, तू किती चलाख आहेस! समजलं मला आता. आपल्या मामकून काम कढन घेणार आणि स्वतः नाणून देणार हं? दुसरी तोणी जगली तर मी मुळिच सोडलं नसतं. ठीक आहे, आज तुझं म्हणणं मानते मी. माझ्या मुलाने मला स्वयंपाक करताना पाहिलं [redacted] फार वाईट वाटेल त्याला, त्याला दुःख करावं अर्धा माझी इच्छा नाही. आतां आपला स्वयंपाक तुच संभाळ. माझ्या मुलाची चांगली काळजी घे." आणि पिशाचिणी अद्भुत झाली.

सामुवईल आदर होता म्हणून सुनंदाने घातील काही ती आनंदला सांगितले नाही. आपल्या घरी परत आल्यावर आनंदला फार आनंद झाला, त्याला फार ममाराधान वाटतं की आपल्याला मोठी गुणवर्ती बायको मिळाली आहे.

"मगयत्कथा ऐकायला देवळात गेलो होतो. आताच परत आलो. तुम्हाकडे मगळे घुशान आहोत ना?" सुनंदाने विचारलं.

थोडा वेळ दोघा मैत्रिणी पलंगावर बसून इकडच्या-तिकडच्या गण्ठा भारीत बसल्या, नंतर सुनंदाने घर खरेदी करण्यापासून पिशाचिणीच्या स्वयंपाकापर्यंत सर्व कथा आपल्या मैत्रिणीला सांगितली. आणि म्हणाली - "या पिशाचीण स्वयंपाकिणीला मुलगा शहरात व्यापार करतो, लुप पैसे मिळवतो तो. निवेच आम्हाला हे सर्व सांगितले, आपल्या मुलाकडे जाऊन राहिली, तर तिच्या तडाख्यातून सुटका होईल आमची!" सुनंदाने मैत्रिणीला आपली व्यथा सांगितली.

हे ऐकून मैत्रीण राधांना मोठं आश्चर्य वाटलं. ती म्हणाली - "अग, तू काय मांगत आहेस हे? तुझी पिशाचीण स्वयंपाकीण

माकडाची मदत

एका शहरात एक गरीब स्त्री रहात असे. तिचा नवरा वारला, पण लोक त्याला विस्मरले नाहीत, त्याच्या गुणांचे गोडवे गात. आपल्या आयुष्यात त्याने फक्त नाच करवले, धन नाही, आपली बायको आणि मुलगा यांना गरीबीत खिंतपत ठेवून तो मरून गेला. त्याच्या मुलाचे नाव होते - गोपाळ.

बडोत वारले तेव्हा तो पंधरा वर्षांचा होता. तो जिथे बसायचा, तिथे बसून राहो. उठण्याची ताकत त्याच्यात नव्हती. अजगराने एकादा प्राणी वा मनुष्य गिळल्यावर तो जमा पडून राहतो, तसा गोपाळ आळसून पडून राहो.

गोपाळची आई म्हणे - "परमेश्वराने आपल्यावर अघकृपा केली, आपण तरी काय करणार?" ती मुलावर कधी रागावीत नसे. त्याला काही काम करायला सांगत नसे. तो स्वतः मात्र चार घरी काम करून थोडे-

कार कमावो, त्या पैशातून मुलाचे नि आपले पोट भरी. आई जेव्हा मागवीत तेव्हा गोपाळ मोठ्या कष्टाने उठे आणि जेवून-खाऊन पुन्हा झोपून जाई.

गोपाळच्या घराजवळच एक व्यापारी होता. त्याने होतं अशर्फी गुप्ता. व्यापारासाठी तो चीनला जाणार आहे असं तिला समजलं. त्याच वेळी तिच्या हातात पगाराचे पैसे आलेले होते. त्याच्यातून चांदीचे पाच रुपये गोपाळच्या हाती देऊन ती म्हणाली - "बेटा, ही रक्कम अशर्फी गुप्ताला दे आणि त्यांनी चीनहून येताना आपल्यासाठी एकादी वस्तू आणावी असे सांग. ती विकून तू काही व्यापार कर आणि थोडे पैसे मिळव."

मोठ्या कष्टाने बडबडत गोपाळ बिछान्यावरून उठला. त्याने एक जांभई दिली. आणि अर्धवट जागृतावस्थेत झोपेच्या कुमारीत चालत चालत तो अशर्फी गुप्ताकडे

गेला आणि आईने दिलेले पाच रुपये त्याच्या हातावर ठेवून, आईचा निरोप सांगितला.

गुप्ताला गोपाळची दया आली. त्याने विचार केला - एवढ्या थोड्या पैशात हा काय व्यापार करणार? इतक्या थोड्या रकमेतून मी वस्तू तरी काय खरेदी करू? आपल्या दयाळु स्वभावामुळे तो गोपाळला म्हणाला - "ठाक आहे, मी आणोन तुझ्यासाठी काही तरी." गोपाळ घरी आला अन् झोपून गेला. अशर्फी गुप्ताने अन्य व्यापाऱ्यांच्या सल्ल्याने मुहूर्त निश्चित केला आणि तो चीनला रवाना झाला. मुदयाने समुद्रातील प्रचंड निर्बिघ्नपणे पार पडला. हवा पण अनुकूल होती. वाटेत ते ज्या बंदरात थांबले, तेथे मालाची खरेदी-विक्री छान झाली. शेवटी जहाज चीनला पोचले. तेथे व्यापाऱ्यांनी आपलेला सर्व माल विकून टाकला आणि रेशमी वस्ते, हस्तिदंत, रत्ने वगैरे माल खरेदी केला. जहाज परत मायदेशां वायला निघाले.

दहा दिवसांनी अशर्फी गुप्ताला एकदम गोपाळच्या पाच रुपयांची आठवण झाली. गोपाळच्या आईने चीन मधून काही तरी वस्तू आणायला सांगितली होती. व्यापाराच्या गडबडीत तो हे सर्व विसरूनच गेला होता. त्याने विचार केला की आपण खरीदलेल्या मालातील एकादी वस्तू देऊन टाकली. पण इतक्या कमी किंमतीची देण्यासारखी वस्तू त्याच्याकडे नव्हती.

अशर्फी बाकीच्या व्यापाऱ्यांना म्हणाला - "आपण जहाज पुन्हा चीनला घेऊन

जाऊ या. मी एक खरेदी करायला विस्मरलो." पण कोणी ही हे मान्य केले नाही.

काही दिवसांनी जहाज पुर्वेकडील एका बेटावर थांबले. बंदरावर बरेच भिकारी जमले. त्यांच्या पैकी एका जवळ तीन माकडे होती. त्यांच्यापैकी दोन मोठी चंपळ होती. मानक जे वारायचा हुकूम देई ते ती बिनचूक करून डाखवीत. तिसरे माकड मात्र म्हातारं होतं. त्याला कुठल्याच खेळात भाग घेता येत नसे. बाकीची दोन्ही माकडे जेव्हा आपली कला दाखवीत, तेव्हा हे म्हातारे माकड दिनवाणेपणाने समुद्राकडे पहात बसे.

त्या माकडांकडे पाहून अशर्फी गुप्ताला एक कल्पना सुचली. गोपाळच्या पैशातून एकादं माकड त्याला खरीदून दिलं की आपली जबाबदारी संपली. काही आपलं

नाही असे गप्पो म्हायना.

"अरे ऐक, यार्तीन एक मानकड गला विकत देशील? मी तुला पाच रुपये देईन."

अशाफी माकडच्या मानकडाला म्हायना.

मानकड म्हणाला - "हे म्हायनार माकड घेऊन जा पाहिजे तर!"

"ते नको, दुसऱ्या नात पैकी एक दे न?" गुप्ताने विचारले.

"शेअर हायांहन कमी किमतीला नाही देता घेणार ते. याच्या कलेवर तर मी जगत आहे, या म्हायनाच्याला मी पाच रुपये देऊन खरेदी केले, फुकटच घ्यायला यालनाय मी त्याला, याला काहीच वेळ करून घेन नाही, शिकवले तर शिकत नाही! वेळा हे घेऊन जा पाच रुपयात."

शेअर अशाफीने ते म्हायनार माकड पाच रुपये देऊन खरेदी केले तिच्याला जहाजावर

घेऊन आला. ते ही गोपाळ मारखेच मुस्त होत. खाण्या-पिण्याची वेळ मोडली तर चाकीच्या वेळात ते पडून रहायच, मुस्त होणुन रहायच, त्याला बांधुन देवायनी जखर नव्हती.

आषाढी काही दिवसांनी जहाज मोत्यांच्या वेटर पर पावले. या वेटरच्या चारी नाजूच्या समुद्रात मोत्यांचे शिंपले मिळतात. या वेटरावरील नावाही स्वस्तात मोत्यांचे शिंपले व्यापाऱ्यांना विकतात. कधी कधी भावदान व्यापाऱ्यांना मोठ-मोठे शिंपले मिळतात. त्यातील टपोरे मोती भारी किमतीला विकले जातात. ज्या दुर्दैवा व्यापाऱ्याच्या नशीबात छोटे शिंपले येतात, त्याला या व्यापारात खोद बसते. दिलेले पैसे ही बसून होत नाहीत.

हे जहाज मोत्यांचा गीदा करण्यासाठीच या वेटरावर आलेले होत. जहाज पाहताच तरुण नावाइयांनी समुद्रात उड्या मारल्या, आतापर्यंत मुकाट्याने बसलेले माकड नावाइयांचा आवाज ऐकून जाग झाले. आणि त्याने एवढाच समुद्रात उडी मारली.

हे म्हायनार माकड ही गोपाळच्या नशिवात नाही की काय अशा अशाफी गुप्ताना कोळगी वाटू लागली. पण थोड्याच वेळात माकड दोन शिंपले छोटोछोटे कवटाळून पोहत जहाजापर्यंत आले. आणलेले शिंपले जहाजावर एका ठिकाणी ठेवून त्याने पुन्हा समुद्रात उडी मारली. अशा रीतीने बरेच मोत्यांचे शिंपले माकडाने जमा केले.

चाकीच्या व्यापाऱ्यांनी आपापल्या कुवतीनुसार शिंपले खरेदी केले. टपोरे मोती फारसे कोणाला मिळालेच नाहीत. बरेचसे मोती छोट्याच होते. माकडाने आणलेल्या शिंपल्यात मात्र छान मोती होते. त्याच्या मागे त्याची नपस्या होती.

हे माकड पुढीं मोत्यांच्या वेटरावरच रहात असे. त्याचा मानक एक नावाडी होता. मोत्यांचे शिंपले आणायचं काम त्याने त्याला शिकवले होते. पुढे तो नावाडी मेला. त्याला काही कोळ्यांना आपल्या पार्शी ठेवले. पण हे नेहमी शोषत असे म्हणून एका भाकड्याच्याला विकून त्याला मोत्यांचे शिंपले आणायची कला शाला अवगत केले हे त्याच्या आले नाही. कोणे एके काळी नाचणार माकड सुरत का शाले हे ही त्यांना समजले नाही. हे निरुपयोगी आहे जसे समजून त्यांनी त्रिबायाला विकून टाकले.

माकडवाल्याने बरेच दिवस त्याला आपल्याजवळ ठेवले, पण त्याची किंमत व

उपयोग तो समजू शकला नाही.

माकडाने जमवलेले मोती ही आता गोपाळची संपत्ति होती. त्याने आपल्या भावी मालवतसाठी हा मंडूह जमवला होता.

अशाफी गुप्ताने सर्व मोती मुर्गशेत ठेवले आणि आपल्या शहरात पोचल्यावर ते गोपाळच्या हवाली केले.

आता गोपाळ पैसेवाला बनला. त्याने एक छोटेखानी घर बांधले. मोत्यांचे वेटर पाहून जसा माकडाने उल्लाह मंचारला, तसाच पैसे मिळाल्यावर गोपाळचा आळस पळून गेला. वर्षातून एकदा तो माकडासह मोत्यांच्या वेटरावर जाई आणि तेथून शिंपले घेऊन येई. पाहता पाहता तो चांगला श्रीमंत झाला. एका आशामात जीवन जगू लागला. आईने आपल्यासाठी किती कष्ट केले हे आता त्याला समजले. मयंजण त्याला आळशी निकामा म्हणत, पण आईने तिकडे लक्ष न देता त्याला लहानाचा मोठा केला. ती व त्याची बायको मोठ्या पैमाने आईची सेवा करू लागले.

गांधीवा

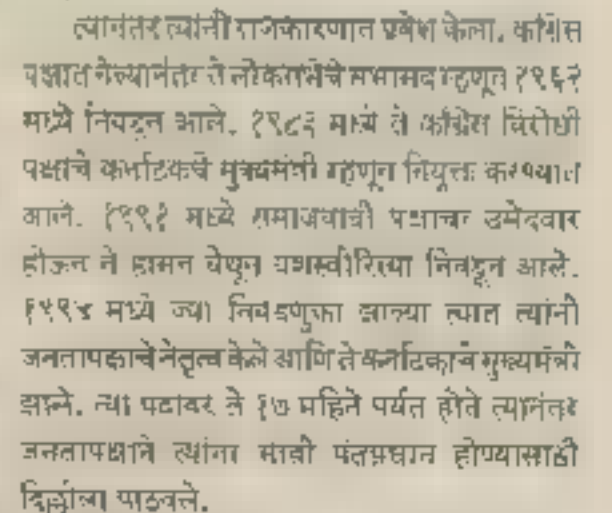
जग भरच्या स्त्रियां पोली
३१ वर्षी वापरांत
असलेले सोन्याचे पाणी
दिलेले मनमोहक मुद्रा
व दिकाळ दागिने

दागिन्यांचे स्वर कळविल्यास दागिने V.P.P. ने पागवित
येतील. मारतनादयम कळवारासाठी व देवळातील मूर्तिचे
दागिने ही आमची खास वैशिष्ट्य संगीत केंद्रांम सारकी

नवे पंतप्रधान

काही विभागीय पदांनी नागवॉचर जनता पक्षाचे तसर्थन केले. नयल्ल्यात जास्त संख्येने निवडून आलेल्या जनता पक्षाचे नेता श्री अटलबिहारी वाजपेयी यांना

विश्वंभरचा न्याय

नवनीत गावाच्या एका गावांमध्ये नरेश नावाचा एक भाग्यवान रहस्य असे, त्याचा स्वतःचा रहाण्यासाठी एका अतिशय मजल होता. जेसुमार जागत जुमला जाला. तो तो काही व्यंग करी त्यात त्याला नाभव होत असे. त्यामुळे सगळेजण त्याला भाग्यवान म्हणत असत.

गोपाल नावाची एक व्यक्ती त्या गावात रहावेयास आला. जरी त्याच्यावर लक्ष्मी पसघ नव्हती तरी सगळ्यांनी देवीचा आशीर्वाद त्याच्या पाठीशी होता. तो खूप बुद्धिमान होता. म्हणतात की तुम्ही भले तर जग भले! आणि तेच घडले. त्या गावात रहावेयास येऊन एक महिनामुद्धा झाला नाही; पण त्या अवधित गोपालला चांगलेच नाव आले. सगळ्या लोकांबरोबर तो गोडीगुलाबीने वागायचा. पण ह्या दरम्यातच्या काळात त्याची नरेशाबरोबर गाठभेट काही होऊ

धरणा नाही.

पण गोपालाबद्दल गावातल्या लोकांकडून नरेशाला सगळी समजत होते. गोपाल आपल्याला म्हणत होते, 'मला मनात म्हणत होते. शेवटी आपला गाणूस पसकून त्याने गोपालला बोलवून घेतले. तेव्हा गोपाल म्हणाला, "मी तुम्हाला बोटापला घेणारच होतो, तेव्हात तुमचे बोलावणे आले. प्रसा. मला बोलावण्याचे काय कारण?"

"मी असे ऐकले की तुम्हाला पैशानी थोडी प्रडवण आहे. त्याममगी लोक हे स्वतःहून कवून नरेशा नाही, हे मला माहित आहे. पण तुम्हाला आपल मातून मी मदत करू इच्छितो, माझ्याकडून पैसे घेतले नर माझे भाग्य तुमच्या समृद्धिसाठी उपयोगी पडेल" नरेश म्हणाला.

गोपाल हात जोडत म्हणाला, "तुम्ही जे

म्हणता आहात त्यावरून तुमचे माझ्याबरोबर प्रेम आणि आपुलकी आहे. त्यामुळे मला खूप आनंद झाला आहे. मी त्या लोकांपैकी एक आहे जे स्वतःच्याच भाग्याच्या बदलावर समृद्धिचा गाणिस जाऊ इच्छितात. म्हणून मी तुमच्याकडून पैसे घेणार नाही. झुन पुढे मुद्धा आपल्या व्यवहारामध्ये पैशाचा उहेव होऊ नये. प्रेमने एककोकांना भेटत राहू या. आपल्या दोघांमधील आपुलकीची भावना अधोच कायम ठेवू या. गोपाल आपल्या परिवारामह माझ्याच्या घरी राहू सागता. दोन वर्षांनंतर त्याने एक घर विकत घेतले. नंतर पण दोन वर्षांनी त्याने एक घर जमिन विकत घेतली. हळू-हळू तो धन-दौमत जगा करित होता. दहा वर्षांच्या तो नरेशाच्या बरोबरले श्रीमंत झाला.

गोपाल नेहमीच जाहेरच्या प्रदशामध्ये जाऊन विद्वानांच्या सभामध्ये, चर्चामध्ये भाग घेत असे. तो पैसे कमवतच होता. तो विद्वान असल्यामुळे त्याची कमाई दिवसेंदिवस वाढतच राहिली. अशातच नवनीत गावात एक राबटू आणि त्याने पोषणा केली, "एका जाळवड्यातच सोन्याची पालखी गोपालला राजधानीला घेऊन जाण्यासाठी घेईल. तेथे गोपालचा राजाच्या हस्ते सन्मान होणार आहे. महाराजांच्या मते गोपाल हा एक महान पंडित आहे."

संपूर्ण गावात ही बातमी वाऱ्यासारखी पसरली. जो तो ह्याचबाबत चर्चा करू लागला. बघता बघता गोपालबाबत गावातील लोकांचा आदर-माव पण वाढला.

गोपालने स्वतः जाऊन नरेशाला ही गोष्ट सांगितली. हे ऐकून नरेशाचा चेहरा उलगला. माझ डोपे दुखत आहे, असा म्हणत तो आत निघून गेला. त्याच्या अशा वागण्याने गोपालला क्षण भर आश्चर्य पाडले. पण त्याला नम्रिन नव्हत. नरेशाचा स्वाभावच असा आहे असा विचार तो शंत बसवत. ज्या दिवशी राजाची पालखी आली त्यादिवशी गावातील सगळेजण, सरहद्दीपर्यंत गोपालला निरोप देण्यासाठी गेले. परंतु तब्येत बरी नसल्याचा कांवावा कडून नरेश घरीच राहिला.

राजधानीमध्ये गोपालचा सन्मान खूप मोठ्या प्रमाणावर झाला. राजा म्हणाला, "महाशय, नवनीत गावासाठी अजूनपर्यंत कोणी ग्रामाधिकारी नियुक्त केलेला नाही.

शेजारच्या गावाचा अधिकारीच दोन्ही गावांचा कारभार सांभाळतो. माताप्राणा तुमहीच हा गावाचे गावाधिकारी असाले."

गोपालने नकारात्मक अर्थमिमांसातून प्रतिक्रिया म्हटले, "प्रभू, विद्वता प्राणत्या मारी आणि शासन-कारभार आपल्या मागील, दोन्ही गोष्टी वेगवेगळ्या आहेत. नवतीत गावात माझा प्रिय मित्र नरेश आहे. तो केवळ समृद्धच नाही तर भाग्यावानसुद्धा आहे. माझा विश्वास आहे कि त्याच्या अधिकार-कालाने पत्ता मूर्ख राहिल, तो भाग्यवान आहे. गावसुद्धा त्याच्या भाग्याचा मार्गोदार होऊ शकेल."

राजाने त्याचा सह्या मान्य केला. त्याने नावडतोच नरेशच्या नावाने एक पत्र लिहून घेतले आणि ते पत्र नरेशला देण्याची जबाबदारी गोपालवरच सोपवली.

गोपाल देण्याच्या आधीच हा बातमी गावभर पसरली. लोकांनी गोपालच्या निस्वार्थीपणाची खूप प्रशंसा केली. पण काही लोक स्वताचे मन व्यक्त करताना म्हणू लागले, "नरेश चांगला आहे. पण फार फटकळ आहे. त्यापेक्षा गोपालच अधिकारी जायला असला तर बरे झाले असते."

राजधानीहून परतल्यावर गोपालने नरेशला राजाचे पत्र दिने आणि म्हणाला, "माझा मित्र गावाधिकारी झाल्यामुळे खूप आनंद आला आहे. खूप कौतुक वाटत आहे." नरेशने पहिल्यांदा गोपालकडे आपला कृतज्ञता व्यक्त केली.

एकडे दिवसेंदिवस गोपाल च्या विद्वतेकडे राजा आकर्षित होऊ लागला तो नेहमीच गोपालला राजधानीला बोलावू लागला. जेव्हा तो राजधानीला आला असे तेव्हा गावातील लोकांच्या समस्येवर आपले व्यक्त करीत असे. तेव्हा राजा जेव्हा त्या भगवतावर उपाय मागित असे. त्याच्या आज्ञानुसार राजाने मचवलेला उपाय गोपाल जेव्हा नरेशला मागत असे तेव्हा राजाने नरेश म्हणत असे, "गावाच्या समस्याकाळत राजाशी नु कशांना बोलायला गेलास? गावाधिकारी मी आहे कि तू? टीक आहे ते झाले ते झाले. द्यूने पुढे नु असं केले तर मी हा पदाचा राजांना देईन."

"मी जरी राजाला बोवलो तर तुला काय फरक पडतो? नुला तर आनंद वाटायला पहिले की हात गावाचेच भले होतम. माझ्या मदतीने नु तुझे काम करून घे. आणि गावाचे भले कर." गोपालने नरेशला

समजवण्याचा प्रयत्न केला.

पण हट्टाने नरेश रहटला. "मी गावाधिकारी आहे. गावातील लोकांचे चांगले वाईट मी चघून घेईन. नु आपल्या पांडित्याशिवाय राजाशी काही बोवू नकोस." नरेश ने जोर देत म्हटले. हो आज आहे असे तो म्हणतो.

त्या बोलण्यावरून हे स्पष्ट झाले कि नरेशला पदाचा गर्व आहे आणि कुणाचाही हस्तक्षेप नको होना. गोपालला वाटले की त्याने म्हणणेसुद्धा बरे आहे, राजा आहे.

योजया दिवसांतच नरेशच्या मनाने गोपालवरून असहनीयता लागली. शेताचा फत केलेवर माही दिला. घराचा एक भाग निश्चित केलेल्या हट्टाच्यागाहेर नगीरे अनेक राजवून त्याला वान दिला गाऊ लागला.

थोडे दिवस गोपाल चुपचाप सहन करीत होता. पण जेव्हा सहन झाले नाही तेव्हा त्याने राजाकडे तक्रार केली. राजाने नरेशला तंबी दिली. नरेश राजाला काही समजवू शकत नव्हता कारण चुक त्याचीच होती. त्यामुळे गोपालवरून त्याचा राग वाढतच गेला.

त्याच सुमारास विश्वंभर गावाचा गुरू माधु त्या गावात आला. हिमालयात तपश्चर्या, केव्यामुळे काही असाध्य शक्ति त्याला प्राप्त झाल्या होत्या. आठवड्यातून एक दिवस लोकांच्या इच्छा तो पूर्ण करीत असे. नरेशने त्याला आपल्या घरी आश्रय दिला.

त्या संधिचा फायदा घेऊन त्याने विश्वंभरला आपल्या मनातील इच्छा मागितली कि राजाच्या भनात नरेशावरून जाम्नीत भारत प्रेम उत्पन्न व्हावे आणि नरेशला पहिले तेच राजाने करावे. आणि नरेश झाले. आता नरेश राजाला भारत भेट

लागला. त्याने* मुख्यवर्गाच्या राजाकडे गोपाल-विच्छेद प्रकार कळवून पाहिर्ली. पण त्याची शल्ल पिजली नाही. कारण सहजपणे दुसऱ्यांचे ऐकणाऱ्यांपैकी राजाचा स्वभाव नव्हता. म्हणून नरेश राजाला म्हणाला, "विद्वान लोकांच्या गरजा सामान्य लोकांच्या गरजांपेक्षा कमी अमत्तान. माझी प्रार्थना आहे कि तुम्ही शंकायान्त विद्वानांच्या गरजेकडे लक्ष न देता सामान्य जनतेच्या कल्याणावर आपले लक्ष केंद्रित करावे." त्याच्या परिणामस्वरूप इतर विद्वानांचेही गोपालला मुद्धा राजाच्या भेटवत्स मिळणे बंद आले.

गोपाल खूप दानशूर होता. तो स्वतः सुखे समृद्ध जीवन जगत होता आणि दुसऱ्यांनाथून उदारपणे मदत करीत होता. राजाकडून

मिळणारा नवराणा बंद झाल्यामुळे त्याची संपत्ति हळूहळू कमी होऊ लागली. त्याच्या परिस्थितीवर दया येऊन काही लोकांनी त्याला म्हटले, "तुम्ही विश्वंभरच्या आश्रयाला जा. त्यामुळे तुम्हाला राजाचा आदर फक्त प्राप्त होईल." विश्वंभरच्या भक्तीविषयी गोपाल ने जरेच ऐकले होते पण त्याचा भक्ता अदभुत शक्तीवर विश्वास नव्हता. आपल्या परिस्थितीचे निवेदन करण्यासाठी तो राजधानीला गेला. पण तोपर्यंत नरेशच्या मन्त्र्यांचा राजावर चांगलाच प्रभाव पडलेला होता. गोपालला मागवण्यात आले की नवनीत गावाचा कोणीही मायबरी केवळ नरेश द्वारेच आपली समस्या ~~काढावे~~ कानावर घालू शकतो, किंवा ~~काढावे~~ भटू शकतो.

गोपालला ~~काढावे~~ कळोनासे आले कि अशा परिस्थितीत काय करावे? तो एका मंत्राला भेटला आणि त्याला संपूर्ण हकीकत सांगितली.

गोपालच्या विद्वेतेवर मंत्री खूप प्रसन्न होता तो म्हणाला, "जोला मी तुमच्या माठी काय करू? मी काहीही करायला तयार आहे."

गोपाल ने त्याला एक संदेश लिहून दिला आणि म्हणाला, "तुम्ही राजाला असे समजू तका कि हे मी लिहिते आहे. मी असे लिहिते आहे कि सर्वसामान्यांना विद्वान पंडितांमुळे खूप फायदा होतो. ह्याबरोबर मी असे पण लिहिते आहे कि विद्वानांच्या गरजा पूर्ण केल्याने राज्याचा पण खूप फायदा होतो. तुम्ही हे राजाला प्रशास्कारे ऐकवा जस काही तुम्ही स्वतःच राजाला समजावीत आहात.

मंड्याने ऐकल्यावर राजाने तो संदेश लक्षपूर्वक ऐकला. त्याला आपली बुक उमगली आणि त्याने निर्णय केला कि प्रत्येक गावामध्ये एक विद्वान पंडित नेमला जाईल. ह्यासाठी विद्वान स्वतःची माहिती देऊ शकतात पण जो आपल्या ग्रामाधिकाऱ्या माफत देईल त्याला प्राधान्य देण्यात येईल.

नवनीत गावाला पण ही सूचना देण्यात आली. नरेशला आज्ञेच्या पंडितांविषयी माहिती पाठवण्यात आली. मग गोपालने स्वतः विषयी माहिती परस्पर राजाकडे पाठविली. "राजा तुमच्यावर खूप प्रेम करतात. पण पंडितांच्या नेमणुकीच्या बाबतीत ही तुमचा सल्ला घेतला नाही. आणि तुमच्या नेमणुकीवरही ~~काही~~ लक्ष घातले नाही. एखादी ~~काही~~ शक्ती तुमच्या विरुद्ध हे सगळे ~~काही~~ ~~काही~~ त्यामुळे ~~काही~~ एकदा तरी विश्वंभरला जाऊन भेटा. त्यातच तुमचे भान आहे." काही हितचिंतकांनी सल्ला दिला.

का कुणास ठाऊक पण सावेळी त्यांचा सल्ला गोपालला बरोबर वाटला आणि गोपालने विश्वंभरला भेटून आपली समस्या सांगितली.

विश्वंभर काही बोलणार इतक्यात तिथेच उपस्थित असलेला नरेश म्हणाला, "स्वामी, ह्याचा तुमच्यावर विश्वास नाही. आजपर्यंत एकदांमुद्धा तो तुमच्या दर्शनासाठी आला नाही. आज तो इथे आला तो त्याचा काही स्वार्थ साध्य करायच्या हेतूनेच!"

"माझ्याकडे जो कोणी येतो तो त्याच्या स्वार्थापोटीच येतो. माझा ~~काही~~ व्यक्तीशी किंवा

~~काही~~ समस्यांशी काही संबंध नाही. मला गावा टक्का पूर्ण करणे हाच ~~काही~~ धर्म आहे. विश्वंभर गोपीरूपी म्हणाला, मग गोपालला विचारले "पण, तु गला परवा भेटायला ये." हे ऐकून नरेश चाचलून गेला. त्याने विचार केला, गोपाल आताच माझी परवा करीत नाही आणि जर तो राजपाहिल जाला तर माझी काहीच किंमत राहणार नाही. विश्वंभरचा आशिरवाद काही वाया जाणार नाही, म्हणून हे धांववायला काहीतरी उपाय करायला पाहिजे.

शेवटी विश्वंभरने गोपालला आशिरवाद देण्याचा दिवस उजाडला. विश्वंभर गोपालला म्हणाला, "जे हवे आहे ते तु मनातल्या मनात म्हणून ~~काही~~, तुला ते अवश्य प्राप्त होईल."

गोपालनी मनातल्या मनात इच्छा केली

कि मी राजपंडित व्हावे. त्यानंतर नरेश नेथे आला. विश्वभरने नरेशला पण तेंच मांगितले जे गोपालला मांगितले होते. लगेच नरेशने मनात म्हटले कि गोपाल राजपंडित होऊ नये.

पण त्याच्या मनात शंका आली आणि त्याने विश्वभरला विचारले. "स्वामीजी, अज दोघेही एकाच वेळी तुमच्याकडे आने आणि इच्छा परस्परविरोधी आहेत. तुम्ही कोणाची इच्छा पूर्ण कराल?"

"मी दोघांपैकी एकाचीच इच्छा पूर्ण करू शकतो. ज्याची इच्छा मी पूर्ण करू शकणार नाही, त्याचे त्या विश्वापासून अधःपतन होऊ लागेल." विश्वभर म्हणाला.

त्याच्या उत्तराने आनंदित झाला. त्याला काटले आता गोपालचे अधःपतन निश्चित होणार, परंतु एक आठवड्यातच त्याला चातमी कळली आणि तो तिराश झाला. गोपालला राजपंडित पद मिळाले.

नरेश भावत-पळत विश्वभरकडे गेला आणि म्हणाला. "स्वामी, अज म्हणतात माझे भाग्य अचूक आणि श्रुत आहे. मी विचार केला तुम्हा उथे राहिल्यामुळे दुष्पर

होईल पण आता मला भोला वाटू लागला आहे कि माझे अधःपतन सुरू होणार आहे. हे मगळे कसे झाले?" नरेशने रडवुंडीत येत विचारले.

विश्वभर हसत म्हणाला "तुझी जीवन रेखा निःसंशय भाग्यशाली आहे, जोपर्यंत तू स्वतःविषयीच विचार करतोस स्वतःचे मुक्त इच्छितो तोपर्यंत तुझे भाग्य तुला देईल. तू मनुष्यांना वास देऊन त्याचा सर्वनाश चिंतायला नसल्यास तर तुझी तुला माध देणार नाही. आणि तुझ्या दुर्भाग्याला मुक्काल होईल. गोपालची इच्छा त्याच्यापरती सीमित होती. तुझी इच्छा गोपालचे नुकसान करणारी होती. म्हणून तूनी इच्छा पूर्ण आली नाही. अधःपतन याच पण्याची शक्ती नदर्यातच आहे. ज्याला अपकारकत्पचि नुकसान करणाऱ्याची मुक्ती विचारपट्यात तू बदलून राक, तुझ्या बुद्धिचा उपयोग योग्य दिशेने कर."

जाना नरेशला आपलीचूक उमगली, त्याने गोपालबरोबर मैत्रीचे - पैमाचे नाते जोडले आणि आतापणे इतकेच आयुष्य कटू लागला.

रूपधरच्या यात्रा

१३

(विश्वभर म्हणत आहे कि माझे राजा निर्णय करू नज्जा. त्यामुळे ते राजाकडून त्याला परी मळ होऊन येवचे अशी त्याच्या इच्छा विचार करणारा स्वतःच्या मानास, पण तो तो निष्कार कळवतो करू लागले कि मी त्याच्यापैकी एकाचा विचार करतो. मग माझ जिमा आणि तिच्या मुलाकडे मान झाले नाही. रूपधराचा मतला धोरमति पापच्या शिंज्याच्या शोधार्थ मानत असत विधाना.) - नरेश

दुःख्या नव्या काळाने दयाकामध्य रूपधरच्या घरी असलेले राजकुमार निश्चित पण वास्त-पिऊन दिवस घालवत होते. त्यांना अडवणूक करण्यासाठी कोणीही नव्हते. त्यामुळे कसलीही भीती काटली नव्हती. धोरमतिना ते भिचा मूलगा समजून होते. त्यांची खात्री होती की पदमावतीला एक मारत त्यांच्यापैकी एकाशीच विवाह करावा लागणार. धोरमति विवाहा गेला आहे हे त्यांना माहित नव्हते.

चराच्या बाहेर शत्रु खळण्यात मग असलेल्या त्या दष्ट राजकुमारकडे एकदा एका तरुणाने येऊन विचारले, "तुम्हाला माहित आहे का? धोरमति माझी नाव घेऊन गेली आहे. मला नाकची तिकडीची गणज आहे. मला पैसतोरावर आऊन एका भंगली घोड्याला घेऊन यायचे आहे." ह्यावर मगळेजण एकमेकांच्या तोंडाकडे बघायला लागले. त्यांना खूप आश्चर्य वाटले. दुर्बुद्धि ते त्या तरुणाला विचारले. "धोरमति पैयास ला

येला आहे! तुला सगळ्या जमनांना चोला मुरली आहे पणून येला ये! तुला मागत पडला मला" नो नाग आणू भाषवत शीले! धोरमतिचे हाकर होतो की गावालीज लोकांऐवजी कोणा आहे? मग मग आहे तो पैवासला का गेला आहे?" अशा प्रकारे त्याने प्रश्नांचा परावर्तित केला.

"माझ्या समातिनेच नो नाग घेऊन गेला रावड्या मोठ्या घरचा मुलगा माझ्या कडे नाग मागणार आणि मी देणार नाही हे कसे शक्य आहे? त्याने मागितल्यावर आनंदाने नाग त्याच्या स्वाधीन केला, माझ वस्तवस्थेसाठीही यासाठीच तिपूण नावाडो त्याच्या बरोबर गेले. महान त्यांचा नेता होता." त्या करणाने दुर्बुद्धिने सांगितले.

दुर्बुद्धिने राग आला, आपल्या भू-

काचाकडे वळून तो म्हणाला, "हा अन्वय आहे. ज्या दिवशी सर्व नागविकांना जमवून त्याने आमच्याविषून लंकार केली त्या दिवसा-पामुन साड्या मनात येता येत आहे की हा आमहाला घरातून हाकलून देण्यासाठी गोड्या भावने आहे. आज आपल्या सर्वांच्या हाड्यावर पुरे केलेले हे पणना सोच! जाही नावाड्यानामुद्ध केलेले आहे. हाचारी जो दुसरा नो नागविकांचा नावाड्याने जाणव्या शीलेच, हाचकर त्या आता नागविकांच्या मुलू गेल्याय मला येत मिळणार नाही. मग मग जमवूननामो आपापसात बघणे केला, त्याने मी कदा कदा राहिले केला राहणार नाही मला पणवणे करणे. २ काम दुर्बुद्धिने सांगितले.

त्याच्या त्या मर्यादांची नातमी लोकांतर्फे पद्ममुखीला समजली, धोरमती पैवास ला गेला हेच मुळात तिच्या माहित नव्हत.

"घरी हाफे नोकर खगून एकामेही मला मागितले नाही की माझा मुलगा प्रवासाला जात आहे, जे मला कल्पना जसती तर मी त्याचा मुळीच जाऊ दिले नसते," असे म्हणून पद्ममुखी रडू लागली, मग आजोदे मागितले की तुम्हा सर्वांना त्याच्या प्रवासाबद्दल त्यांना नव्हतेगाशायचे, जोपर्यंत तुम्ही त्याच्याबद्दल विचारत नाही तोपर्यंत मी नावाड्याचे असे त्यानेच मागितले.

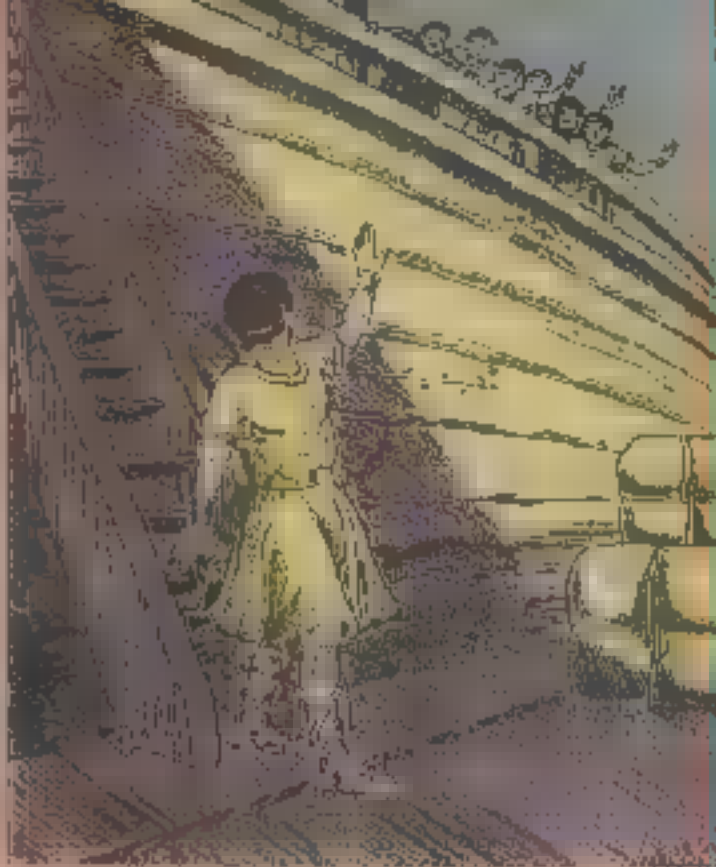
"विवाहाची घाई असल्यामुळेच मर्याद नव्हत आहे असे वाटते, विचारांना माहित पण माही की तिच्या मुलाचा मृत्यू नव्हत

आला आहे" एका दुष्टाने कुत्सितपणे म्हणते, "तुमच्यापैकी कोणीही काहीही बोलायचे नाही धोरमतीच्या हत्येविषयां आमच्याशिवाय कोणालाही समजता कामा नये" दुर्बुद्धि म्हणाला, आणि रावड्याचे चास एक नावाड्यांना लोकांत घेऊन मग कित्यावर पोहोचला.

एका नावेत त्यांनी तलवारी, चाकू मगरे जवजारे लपवून ठेवली आणि समुद्रकिनाऱ्या-पामुन थोड्या अंतरावर आऊन धोरमती घेण्याची वाट पाहू.

पद्ममुखीला त्यादिवशी जेवण गेल नाही, मगमगदा तिला झोप येत नव्हता, गुलाबा आता परत बोयंत रुपात पाहू शकत का? विचार स्फुटून स्फुटून रडत होती, त्याचबळां आपली बहिण बुधलाचा तिला नाग म्हणाली, "ताई तु कशाला रडतेस? दुष्ट्या मुलावर पोणसेही संकट-विपत्ति येणार नाही, आता तू शांत हो," मग अचानक ती अद्भुत झाली.

रात्री त्या दुष्टाने आपली नौका एका बेटाजवळ नेली मांगर टाकून धोरमती घेण्याची वाट पाहू लागले, धोरमतीने प्रतापचा निरोप घेतला आणि त्याच्या अमून्य घेटी बरोबर घेऊन प्रवासाला निघाला, नो समुद्रकिनाऱ्यावर पोहोचला आणि नावाड्यांना भेटला, नौका सरळ आपल्या गावाकडे जाऊ लागली. एका ठिकाणी तो नौकेतून उतरला आणि नावाड्यांना म्हणाला, "तुम्ही सगळे गावात वाडू शकता, मी दुकरांना

सोमालाच्यांना घेऊन मग परत जाईल."

धोरमति राक्षणदाराच्या जोपरीपार्शी गेला, तबला राखणदार आणि रूपधर स्वयंपाक करीत होते, जोपरीच्या बाहेर कुच्यांना धोरमतीला ओळखले आणि शंभूत तलवीत रो त्याच्या आंगाशी बॅलू लागले.

"कोणीतरी आले आहे, सहलोक तुमच्या ओळखीचेच असावे कुथे न शकता त्याच्याशी बोलत आहेस," रूपधर म्हणाला.

रूपधरचे बोलणे सपायच्या आधीच धोरमती जोपरीच्या दस्तान घेऊन उभा राहिला.

त्याला बघून राखणदाराला आश्चर्याचा छळाच बसला आणि तो पळतच आपल्या आतिथ्याकडे गेला, त्याला त्याने अशी

मिठी मारली भ्रम झाली त्याचा स्वतःचा भुलगाव दूर देशातून परत आला आहे, लोधांच्याही शाळ्यातून भागवतून परत आगले. त्या लोधांचे हे मिळून आपले छपछप आवाक जाला, राखणदाराने उमारी गोन-मतीला म्हटले, "आज्ज्या बेटा त! मला आदलंछ तळून परत मी तुला भेटू शकेल, तुला तर या मराठ्यांच्या झोपडीत पावला वमत नाही. मी असं एकलव्य पैयाम ला गेला होश्याम? कधी परत आनाम?"

"तिथूनच गेली आहे, काका, जमच्या घरची काय हालचाल आहे? माशी आई ठेके आहे ना? तुला दुष्टात! तिच्याशी विवाह कर नाही ना केला?" धीरमतीने विचारले "शेवाच्या कपडे अजून तरा तम

काही झाले नाहीत. दुसरी आई रात्रीसच चिंतले असते, त्या दुष्टापासून कधी तिची नुटका होईल कायनाम हाकक?"

राखणदाराने धीरमतीच्या हातातील माळेचे आपल्या डग्यात घेत मागितले

धीरमतीला अजून यताना चपूत रुग्णरुप उभा राहू भागला वेळी धीरमती म्हणाली, "तुझे नशा, वसायना दुष्टाचे पाऊल जाण आहे."

छपछप परत वसना, राखणदाराने धीरमतीसाठी एक चामड्याचे बागमन तयार मग लियानी मिळून जेवून घेतले.

जेवण झाल्यावर धीरमतीने राखणदाराला म्हटले, "काका! गवीन महत्त्व काय आहेत?" "मला, ह्याच म्हाणपण आहे कि. जेदे देशात आहेत, जसे वाटत की नशिवात जमभराचा पथाम कसण्याचे लिहिले आहे. त्या नशिवातून ताना म्हाणच्या झोपडीत आशय आशय आहे. ह्यांना मी तुझ्या सुपुत करत! मग तुम्ही हळू "राखणदार म्हणाला.

"काका, ह्या गृहस्थांची जवाबदारी वाट्यावर मापवून तुम्ही माशी परीक्षा घेताय, त्या पाहण्यांना मी चलो जमा जेवून घेऊन घरमद हे दुष्ट लोका आहेत. न शिंत आशय म्हाणत आहेत म्हाणच्यापैकी एकाशी विवाह कर आणि ती जमहाजपणे तळमळत आहे तिका विश्वास आहे की तिचा पती स्वकस्य घरी परत येऊन, ती काहीच निगाय घेऊ शकत नाही. म्हणून ह्या

पाहण्यांना मी जमर्तीत जास्त म्हणजे धालायला चांगले कपडे देऊ शकतो, चपला देऊ शकतो, तलवार देऊ शकतो. मग जिथे जायचे असेल त्यांनी जावे, पण मांगाचच त्यांना हवे ठेवलेलेच वर, त्यांना जे काही जेवण पाहिजे ते मी पाठवत जाईल. ह्यांनी त्या दुष्टावरोबर राहिलेले मला नाही भावडणार, ते ह्यांना सतवतीस, आणि दुःखी करतील. ह्यांचा अपमान करताना" धीरमतीने आपले विचार व्यक्त केले

तो राखणदाराला म्हणाला, "काका, तुम्ही तगेचच धरी जा आणि आईला सांगा की मी पैयामहन परत आलो आणि तुमच्या झोपडीत सुखरूप आहे."

"बेटा, मला तर असं काहीच की न

गेल्यापासून तुझ्या आजोबांनी कणभर सुद्धा अन्न घेतलेले नाही. त्यांना तुझ्या येण्याची बातमी देऊ, त्यांचे पण आता वय झालंय," राखणदाराने विचारले.

"तुम्ही दुसरीकडे कुठेही जाऊ नका, आईला सांगा की संधी साधून तिचेच सुशाली कळवावी. तुम्ही ताबडतोब हवे या," धीरमती म्हणाला.

राखणदार निघून गेला. आता झोपडीत बडिल आणि मुलगा दोघंज उरले.

तेवढ्यात अचानक झोपडीबाहेर बद्धिमति देवी पगड माली आणि खुणेनेच तिने रूपधरला बाहेर बोलावून घेताने. मग देवी त्याला म्हणाली, "तुझ्या मुलाला सांग कि तु कोण आहेस? त्याच्या मदतीने शत्रुचा नाश आरंभ त्या दुष्टांचा अंतसमय निवड आला आहे, मी तुमच्या पाठीशी आहे काळजी करायची

राहता नाही," असं म्हणून तिने आपल्याकडिले काडीने रुपहरच्या रुपारि केला.

त्या रुपारिबरोबर रुपहरच्या चेहऱ्यावरच्या मुखकृत्या नाहीशा झाल्या.

त्याला स्वतःचे पूर्वीचे रूप प्राप्त आले. त्याचा पोशाक पण बदलला. त्या परिवर्तन झालेल्या व्यक्तीला दपून धीरमति आश्चर्य चकित झाला. त्याने विचारले, "महाशय आपण कोण? सामान्य माणसकडे स्वेच्छेनुसार रूप बदलण्याची शक्ती नसते, निदान सर्व साधारण व्यक्तीच्या चेहऱ्यावर असे अद्भुत तेज नसते."

रुपधरने स्वतःचा परिचय करून दिला "वेढा, मी तुला पिता आहे. परतीच्या पुत्रासान भला खूप त्रास दाला, अनेक

नोकऱ्या तोंडे देत मी कसातरी स्वदेशी पोहोचलो," मग त्याने धीरमतीला संपूर्ण हकिकत मागितली आणि म्हणाला, "आता मला माग की आपल्या घरी किती रुप लोका आहेत? आपण त्या सगळ्यांचा नाश करू वा."

"सगळे मिळून ते एकशे आठजण आहेत, त्याशिवाय त्यांचे सहा नोकर आहेत. एवढ्या सगळ्या पुढे फक्त आपल्या दोघांचे ताबड कशी पुरी पडणार? धीरमतीने आपला शंका व्यक्त केली.

"बह्या तुला पाटन की आपण रोपच आहेत" अरे, आपल्या पाठीशी बुद्धिमती देवी मुद्रा आहे, सकाळपर्यंत तू घरी का मी एका भिक्काऱ्याच्या वेणान राखणदाराबरोबर येईन. या दुष्टांनी माझा पितीही अपमान केला तरी तो मी सहन करायला. मी सुण केल्याबरोबर भिंतीवर टांगलेल्या तालवारी, भाले आणि चाकू हो अवजारे सगळे घ्यायचे आणि वरच्या सोतीत एका कोपऱ्यात लपवून ठेव. जर त्यांनी विचारले तर त्यांना सांग की गजू नये म्हणून सर्व अवजारे सुरक्षित जागे काढून ठेवली. त्यांच्याशी नम्रपणे वाग. जेकुनसुद्धा त्यांच्याशी भाडण किंवा वाद होता कामा नये, आपल्याला पाहिजे असलेले दोन भाले, दोन तालवारी आणि बसड्याच्या दोन दांली दुसऱ्या ठिकाणी पण जवळपास सुरक्षित असाव्यात, मी इथे परत आलोय हो वतनी. भुस असू दे. भगदी तुझ्या आईलासुद्धा सांगू नकोस. हो गुप्तता पाळणे खूप आवश्यक आहे," अशाप्रकारे रुपधरने

अपघने जोडता धीरमतीला समजावून संश्रितली, नोपर्यंत पैकासला गेलेली तीका गाढापर्यंत परत आली. त्यातील तावाड्यापैकी एक सावाडी रुपहरच्या घरी आला, त्याचवेळी हुकरांचा मुखगदारपण तिथे पोहोचला. घरात ठाण माडून वमलेल्या दुष्टांना जेव्हा कळले की धीरमती परत आला तेव्हा त्या सगळ्यामध्ये एकच खळबळ माजली. रस्त्यातच धीरमतीला मारून टाकण्यासाठी गेलेले दुर्वृद्धि आणि त्याचे तहकदारीसुद्धा निराश होऊन खाली आले.

सगळ्यांनी मिळून ह्या रहस्यावर चर्चा केली, तेव्हा दुर्वृद्धि म्हणाला, "यावेळी तो वाचला, परंतु जर आपण लवकरात लवकर ह्याचा नाश नाही केला तर आपण सगळे संकटात सापडू शकतो. येथील प्रजामुद्धा आपल्या विरुद्ध आहे. तो आपल्या तडुयंत्राची कल्पना प्रजेला देईल. मग माथ पुजा आपला सर्वांना ह्या देशभूत हाकळून देईल. म्हणून धीरमती गावात प्रवेश करतानाच त्याला ~~हाक~~ टाकणे आवश्यक आहे. त्याची संपत्ति आपण आपापमात

वाटून वेळ. आपल्यापैकी ज्याच्याशी पंचमुखीचा विवाह होईल, हे घर त्याच्या वाटणीला येईल. धीरमतीला मारले नाही तर रुपहरच्या घरी रहाणे अशक्य आहे. मग आपापल्या घरी राहूनच आपल्याला पदसमुखीशी लग्न करण्यासाठी प्रयत्न करावे लागतील. तुमचे भसक्यांचे ह्याबाबतीत काय मत आहे? तुमचा निर्णय मला सांगा."

धीरमतीला मारून टाकण्याच्या योजनेला काहीजणांनी विरोध केला. एक जण म्हणाला, "धीरमतीचा मृत्युसमय नवळ आला आहे की नाही हे समजण्या शिवाय आपण ह्याबाबतीत काहीच करू नये. जर देवनेने मागितले की त्याचा अंतसमय जवळ आला आहे तर मी स्वतःच त्याला मारून टागेन. नोपर्यंत कसलीही घाई करू नये.

सगळ्यांनी हा सल्ला मान्य केला आणि आपापल्या घरी निघून गेले. रात्री हुकरांचा राखणदार परत गावच्या आत धीरमतीला आपल्या पिंप्याबरोबर राखणदाराच्या झोपडीत सोपून गेला होता.

क्रमशः

बाल-विश्व

जीमेच्या टोकावर दुनिया

अफ्रिका मध्ये किती देश आहेत? तुर्कमेनिस्तान ची राजधानी कोणती? उज्बेकिस्तान मेंढर चालन काय आहे? मुकल्याचे सालेल्या मुंबईच्या प्रेम-श्लोक मध्ये मोनिका मेनोन ला विचारल्या गेलेल्या प्रश्नांपैकी हे प्रश्न आहेत. **जीमेच्या टोकावर दुनिया** ताल बालू **जीमेच्या टोकावर दुनिया** प्रश्नोत्तराच्या कार्यक्रमात विचारलेल्या प्रत्येक प्रश्नाचे अचूक **जीमेच्या टोकावर दुनिया** तिने दिले, एकाही प्रश्नाचे उत्तर चुकीचे नव्हते. जगातील जवळजवळ १८५ देशांच्या राजधान्या आणि त्या त्या देशांचे चलन तिला तोंडपाठ आहे. तुम्हाला माहित आहे, तिचे वय काय आहे? वय वर्षे पाच! ती पहिल्या इयत्तेत **जीमेच्या टोकावर दुनिया** आहे **जीमेच्या टोकावर दुनिया** मेनोन **जीमेच्या टोकावर दुनिया** सांगितले की मागच्या डिसेंबर मध्ये तिला जगाच्या मकाशा असलेल्या विश्वगोल मेनन विकल-आणून दिल्या त्याचे निरीक्षण करते. त्यामुळे जगातील देश आणि त्यांच्या राजधान्या ह्याबाबतीत तिला संपूर्ण माहिती आहे, तिच्या बहिःजाती सांगितले की ह्याव्यतिरिक्त ती 'विश्वकोश' सुद्धा वाचते. मुलांची प्रतिभाशक्ती ओळखून त्यांना प्रोत्साहन दिले तर त्यांचा सर्वांगीण विकास होतो ह्याचे मोनिका हे

माझात **जीमेच्या टोकावर दुनिया** आहे.

बुद्धिमानांची संस्था

'मेन्सा' ही अत्यंत बुद्धिवान सदस्यांची एक आंतरराष्ट्रीय संस्था आहे. ह्या संस्थेत इंग्लंडचे ४०,००० सदस्य आहेत. ह्यांच्यामध्ये सगळ्यात वयाने लहान, पश्चिम इंग्लंडमधील रियन्झाव पेकिन ही तीन वर्षाची आहे. त्या संस्थेत प्रवेश मिळण्यासाठी जी परीक्षा घाली **जीमेच्या टोकावर दुनिया** तिला सगळ्यात जास्त गुण मिळाले, तिच्यापेक्षा दृष्टी कदाची मुल जे वाचू शकतात ते ती या परीक्षा सहज वाचू शकते. ह्या मुलीला आता बालवादीत भरती करण्यात आले आहे.

गामिंदेची प्रिया

हांग हांग **जीमेच्या टोकावर दुनिया** दक्षिण चीन मधील तीन वर्षाची लहान मुलगी आहे. चीनी भाषेतील १,००० अक्षर ती वाचू शकते. **जीमेच्या टोकावर दुनिया** कमीत कमी सहा हजार **जीमेच्या टोकावर दुनिया** अक्षर आहेत. त्यांना जोडून तिच्या आकृषात बदल **जीमेच्या टोकावर दुनिया** दुसऱ्या अक्षरांना जोडून वेगवेगळे शब्द **जीमेच्या टोकावर दुनिया** होतात. **जीमेच्या टोकावर दुनिया** वय प्रसतानाच तिला २०० कविता आणि बडबड गीत तोंडपाठ होती तेव्हाच ती १०,००० पेक्षा अधिक शब्द निहू शकत होती. इतक्या बुद्धिमान बालिकेने, 'शांघाय गिनीज बुक ऑफ वर्ल्ड रेकॉर्ड्स' मध्ये स्थान प्राप्त केले तर आश्चर्य काय?

निसर्गप्रिमी

हर्षभावा दिहीमध्ये आठव्या इयत्तेतील विद्यार्थी आहे. ह्याने पर्यावरणाच्या संरक्षणासाठी 'पंचवटी' नावाची एक योजना आखली आहे. पर्यावरणाच्या संरक्षण संघर्षी भुलांमध्ये रुचि निर्माण करण्यासाठी मुकलीच संपुक्त राष्ट्र संघटनेने एक बाल-सभा आयोजित केली होती. ८० देशांच्या मुला-मुलींनी ह्यात भाग घेतला. आपल्या देशाचा एकमात्र प्रतिनिधि होता बारा वर्षांचा हर्षभावा! त्याने त्या सभेत भाषण देताना आपल्या 'पंचवटी' योजनेवर प्रकाश टाकला. सर्वसाधारणपणे ह्या वयात खेळण्याची आवड ती, वही, ज्या कार्यक्रमांची इच्छा आणि कॉम्प्युटर गेम्स बहून मोड असते. ह्या ह्या वयात पर्यावरणाच्या संरक्षणाची योजना आखणाऱ्या हर्षभावाच्या स्वभावाचे कौतुक करावे तितके थोडेच आहे.

अदृश्य शक्ति

तुम्हा निश्चयी विज्ञमादित्य पुन्हा साशकरी गेला. भव उत्तरवून पृष्ठ निपात्यावर त्याला वेताळ म्हणाला. "राजा मना वाटतय कि तुम्हा आणि अदृश्य शक्ती प्राप्त करण्याच्या प्रयत्नात आहोस. म्हणूनच या अदृश्य शक्ती प्राप्त करण्याच्या प्रयत्नात तुम्हाला नू नावा **जीमेच्या टोकावर दुनिया** सोड देल आहेस. आता मात्र मला तुम्हा निश्चयावश्ल शका नाही, त्यासाठीच तुम्हाला पदियम घेत जावेस. काही अपूर्व शक्तीला, काही प्रदभन भरवाना किंवा काही अपूर्व उदाहरण पाहून वानेल की ह्या अदृश्य शक्ती खऱ्याच माध्य होनात. ह्या अदृश्य शक्ती माध्य कसे त्यांचा उपयोग करण्याच्या मोहात ते लोक आपोआप पडतात. नू त्यांच्याप्रमाणे ह्या मोहात पडून **जीमेच्या टोकावर दुनिया** अमृत्य वेळ वाया घालवू नकोस असे मला वाटते. तुम्हा हे प्रचल वाया जाऊ नये म्हणून मी तुम्हा हिमकर नावाच्या

वेताळ कथा

राजकुमाराची गात्र सांगतो. गोष्ट एकदाचा तूही थोडी धारमणूकही होईल मग चालण्याचे काण विमराकना होतील. गोष्ट गीत नक्षत्रांक ऐक." आणि वेवान्त हिमकरची गोष्ट सांगू लागला.

गोवावरी नदीच्या काठावर सोमपुर नावाने छोटेसे राज्य होते. हिमकर हा तेथील राजकुमार होता. हिमकर, सेनापतीचा मुलगा भद्रवर्मा आणि मुख्यमंत्र्याची मुलगी मधुमती हे तिघेजण बानपणापासून मित्र होते. हिमकर आणि भद्रवर्मनि दहा वर्षे गुरुकुलात शिष्य घेतले. सर्वविद्या शिकून आल्यानंतर जेव्हा ते आपल्या राज्यात परत यायला निघाले तेव्हा गुरुकुलातील मुख्य गुरुधर्मांनी भद्रवर्मांच्या नकळत हिमकरला परकाया प्रवेश करण्याची विद्या शिकवली.

गुरुधर्मांचे आशिवर्दि जेऊन दोघेजण राजधानीस परत आले.

राजधवनाच्या मुख्य प्रवेशद्वारासमोर एक पटांगण होते. दररोज मंध्याकाळी राज्यातील तरुणांच्या निरनिराळ्या स्पर्धा तिथे आयोजित केल्या जात. एका पटण्याच्या स्पर्धेत हिमकर हारला. स्पर्धा जिंकणारा तेथील वंडाधिकाऱ्याचा मुलगा होता. राजकुमाराला हारवल्यामुळे त्याला धोमंड आली. आणि तो राजकुमाराची चेष्टा करू लागला. हिमकरने त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले. त्याच दिवशी रात्री एक विद्यारो किट्टा घावल्यामुळे महिनाभर तो चिड्यान्यातच होता.

आणखी एके दिवशी, जेव्हा हिमकर आणि मधुमती बसोच्यात फेरफटका मारत होते तेव्हा वैद्यराज आस्थानाचा मुलगा तेथे आला आणि विनाकारण राजकुमार हिमकर बरोबर तो घालू लागला मग रागाच्या भगान त्याने हिमकरला दगड फेकून मारला. हिमकरला फारशी काही दगा साली नाही पण दिवशी आपल्या घरी जीवशी वनस्पतींना पाणी घालत असताना त्या वैद्याच्या मुलाला त्राप चावला. आपल्या वडिलांच्या उगाचारांनी तो वाचला. ही बातमी हिमकरला समजली.

मधुमतीचे सौंदर्य असामान्य होते. हिमकर आणि भद्रवर्मा दोघही तिच्यावर प्रेम करीत होते. दोघांनाही विश्वास होता की मधुमती त्यालाच प्रेम करते.

एके दिवशी सकाळी तिघे ही जण राजाच्या फळाच्या जागेत फिरायला गेले.

तरंतर तो आल्याचा मोसम नव्हता. तरीही आश्चर्य म्हणजे एका फांदीवर एक पिकलेला आंबा होता. तो बघून मधुमतीच्या तोंडाला पाणी तुटले. तिने दोघांनाही विनंति केली कि त्या तो आंबा तोडून द्या.

भद्रवर्मा ताबडतोब भरभर झाडावर चढू लागला. हिमकरला सुद्धा वाटले की मधुमतीला पहिले मीच आंबा तोडून द्यावा. तोसुद्धा झाडावर चढू लागला. अचानक त्याचे नवळक पडलेल्या पोपटाकडे गेली. गुरुकडून शिकलेली परकाया-प्रवेश विद्या उपयोगात आणून त्याने पोपटाच्या शरीरात प्रवेश केला. पटकन तो गेली आंबा तोडला आणि खाली आला. परत आपल्या शरीरात प्रवेश हिमकर ने तो आंबा मधुमतीला दिला. हे काही झाले.

भद्रवर्मनि हे बघितले. त्याला हिमकरचा फार राग आला. तो म्हणाला, "राजकुमार, हा अन्याय आहे. आज चढण्यात तू आपली कुशलता दाखवू शकला नाही म्हणून तू माजिक विद्येचे नवळक घेतले. तुला आपल्या कुल्यावर शरम नाही वाटत? मन-तन, जाडुटोणा वांचा उपयोग वीरांना शोभत नाही. हे जीने पणाचे आणि असमर्थतेचे लक्षण आहे." असे खोरडून भद्रवर्मनि खाली उडी मारली तर त्याचा पाय तुटला.

भद्रवर्मांच्या घायाचे हाड तुटले. तीन महिने तो हिंडू-फिड शकला नाही. ह्या घटनेनंतर हिमकरच्या वशांत मनाला स्थैर्य झाले. इतके दिवस तो विचार करत होता. घडलेल्या घटनांसंबंधी अंदाज बांधत

होता पण नाजी काय तो त्याला कळत नव्हते. आज त्याची धात्री खाली कुठली तरी शक्ती त्याची मदत करत होती. आता त्याला समजले की ती अदृश्य शक्ती. जो- त्याचा अपमान करीत होता त्याला शिक्षा देत होती. हे निश्चित करण्यासाठी त्याला अनेक दृष्टांत मिळाले होते. ते असंख्य मानून त्याकडे दुर्लक्ष करणे त्याला पटत नव्हते. हा त्या अदृश्य शक्तीचा अपमान झाला असता. हिमकरला आज धात्री पटली की जो त्याचे वाईट चिंतले तो कष्टमय जीवन जगेत.

राजकुमार हिमकर मुख्यमंत्र्याची मुलगी मधुमती हिच्याजरोबर फिरत असताना नेहमीच दिसत असे. खुद्द राजाने जेव्हा बघितले तेव्हा राजाला वाटले हिमकरचे मधुमतीवर प्रेम आहे. एक दिवस त्याने

आपल्या मुलाना बोलवून मागितले, "माझी जशी इच्छा आहे की आता तुला राज्याभिषेक करावा. त्याचबरोबर तू शा विवाह पण करवा. मुख्यमंत्रीशी विवाह बोलू का?"

उत्तरादाखल हिमकर गालातल्या गालात हसला. तो खूप आनंदित झाला होता कारण त्याच्या मनातील इच्छा राजान भोळसली आणि दुसऱ्या कुठल्या राजकन्येशी विवाह करण्याचा प्रस्ताव त्याच्यासमोर ठेवला नाही.

ही आनंदाची बातमी ऐकवायला हिमकरने मधुमतीला निरोप पाठवला की, संध्याकाळी नलविहार करायला ये. परंतु संध्याकाळी मधुमतीबरोबर भद्रवर्मासुद्धा नदिकिनारी आला. तिथेही एका छोट्या नौकेत बसून जवळच असलेल्या खोदयाशा

वेठावर गेले. परत येताना हिमकरने आपल्या पित्याचा निर्णय दोघांना सांगितला. त्याला वाटले आपला मित्र भद्रवर्मा ह्याला हे ऐकून खूप आनंद होईल. त्याला माहित नव्हतं की भद्रवर्माचिदेखीत मधुमतींवर प्रेम आहे. जर त्याला माहित असते तर त्याने विवाहाची गोष्टच केली नसती.

भद्रवर्माचा स्वभाव खूप रागीट होता. तसाच तो खूप निहट होता. त्याने खूप आवेशात येऊन मागून टाकले "हिमकर तर राजकुमार आहे, होणारा राजा आहे. त्याचा अधिकार खूप मोठा आहे, त्या अभिप्रायाच्या जोरावर तो काहीही करू शकतो. मी मधुमतींवर प्रेम करतो हे माहित असूनसुद्धा तिच्याशी विवाह तयार झाला. आपल्या मित्राना विश्वासघात केला आहे." नंतर त्याने हिमकरला म्हटलं, "तुझे पिता राजा आहेत. मधुमतीने तडिल त्याचे मंत्री असल्यामुळे तू तुझी इच्छा पूर्ण करू शकतोस. तू जिद्द पशास्वी करू शकतोस. मना कल्पना नव्हती तू इतका नीच आहेस. जर तुझ्यात अजूनही धर्मियधर्म नाही असेल तर तू माझ्याशी दुंदू कर आणि मधुमतीला जिंकून घे. "बशाप्रकारे त्याने हिमकरला आन्धान दिले. मधुमती सगळं बघत - ऐकत होती पण ती काहीच बोलली नाही. जसा काही तिच्या याच्याशी काही संबंधच नव्हता.

हिमकरने आपला राग-जोश आटोक्यात ठेवून - भद्रवर्माला कसल्याचा प्रयत्न केला. भद्रवर्मा रागाने कापू लागला

त्याने म्यानेतून तलवार काढली हिमकरला त्याचं रक्षण करणाऱ्या अदृश्य शक्तीची आळवण आली. त्याने भद्रवर्माच्या उजव्या हाताचे मनगट घट्ट पकडून ठेवले आणि त्याला बांबू लागला. तरीसुद्धा भद्रवर्मा आवेशात येऊन त्याच्यावर वार करणार इतक्यात नाव उलटली

मधुमतीं सामे धळून पहाता पोहत पोहत नदीकिनारी येऊन पोहोचली. हिमकर आणि भद्रवर्मा अजून पाण्यातच होते. हिमकरला वाटले भद्रवर्मा नदीकिनार्यावर येऊ नव्हता. वाटले भद्रवर्माला कावल्यामुळेच ही दुर्घटना झाली. तेवढ्यात उलटलेल्या नावेच्या पदच्या भागावर त्याचे डोकं आदळले आणि तो वेशूड आला.

हिमकरने जेव्हा झोळे उघडले तेव्हा त्याला दिसले की भद्रवर्मा त्याचे पोट दाबून

तोंडातून पाणी बाहेर काढत आहे. मधुमती वेंचूनपणे बाजूलाच उभी आहे. हिमकर उठून बसल्यावर भद्रवर्माला एकदाच त्याच्याकडे जळजळीत नजरेने बघितले मग तिथून उठून काहीही न बोलता निघून गेला.

तेव्हा मधुमती हिमकरला म्हणाली, "तु तर कुशल पोहणारा आहेस पण डोक्याला मार लागल्यामुळे तू वेशूड झालास तुला माहित आहे अमे का झाले? ह्याच्याआधीच भद्रवर्माला मला एक राज्य सांगितले होते. त्याने मागितले की एक अदृश्य शक्ति मला त्याच्याबरोबर असते. वेळ पडल्यास ती शत्रुला अशा दुर्घटनेचे शिकार व्हायला लावते कधी कधी शत्रुला मारतेसुद्धा." हिमकर मधुमतीला काही सांगणार होता इतक्यात ती काही न बोलता खबक खबक निघून गेली. थोड्या वेळाने हिमकर राजभवनत

पोहोचला आणि त्याने आपल्या पित्याला सांगितले, "मला एवढ्या लवकर विवाह करायचा नाही. मी काही काळ देशभ्रमण करू इच्छितो," पित्याची अनुमति मिळता-क्षणी तो निघाला.

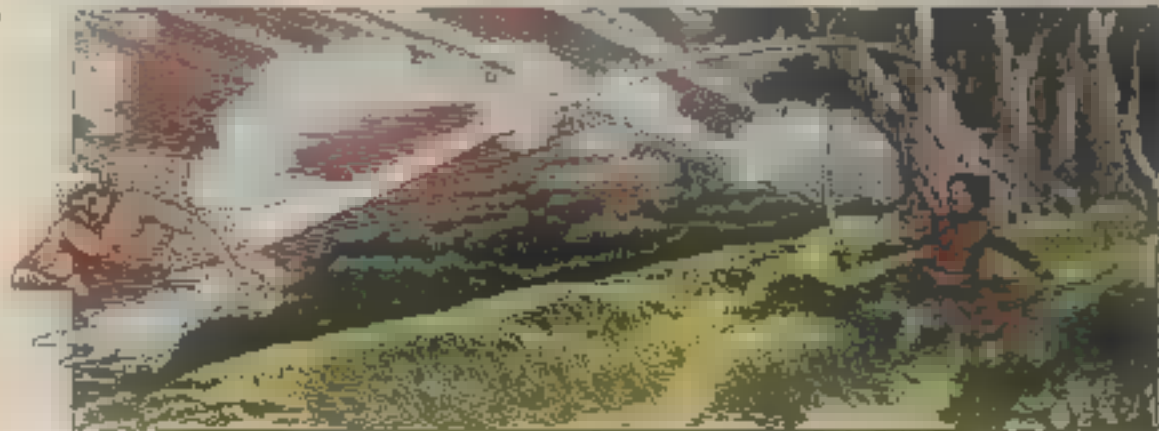
एवढी गोष्ट ऐकल्यानंतर वेताळाने विक्रमला विचारले, "राजन्, हिमकरच्या या विचित्र वर्तणुकीचा उद्देश काय असेल? मधुमतीशी विवाह करण्याला होकार देऊनपण तो देश भ्रमण करण्यास त्याच क्षणी निघाला? कि त्याला भद्रवर्माचे भय वाढू लागले? ज्या मधुमतीशी भद्रवर्मा विवाह करू इच्छित होता, त्या मधुमतीशी विवाह केल्यावर, भद्रवर्माच्या सतत बरोबर असणाऱ्या अदृश्य शक्तीच्या प्रावाखडल त्याला भीती वाढू लागली? नाही तर, कृतज्ञतेने त्याने विवाह टाळला-कारण भद्रवर्मानी त्याला वाचवले? त्याने आपल्या प्रेमाचा त्याग कृतज्ञतेने प्रेरित झाल्यामुळे केला? माझी ही शंका दूर केली नाहीस तर तुझे मस्तक धरावेगळं होईल."

विक्रम उत्तरादाखल म्हणाला, "हिमकरने मधुमतीशी विवाह केला नाही

याचे कारण हे अनिघात नाही, त्याला आर्धा अदृश्य शक्तीवर विश्वास बसला. त्याला वाटले त्याच्या अदृश्य शक्तीमुळे भद्रवर्मा पाण्यात बुडेल. पण त्याऐवजी जेव्हा तो स्वतःच बुडू लागला तेव्हा त्याच्या अदृश्य शक्तीवरून विश्वास उडाला. स्वतःच्या अदृश्य शक्तीवरून विश्वास उडल्यावर, एखादा दुसऱ्याच्या अदृश्य शक्तीवर विश्वास का ठेवेल? म्हणून तो भद्रवर्माला बराही घाबरत नव्हता. हिमकरला वाटले मधुमती त्याला प्रेम करतो, पण नाव उलटल्यावर त्याच्याकडे वळूनसुद्धा तो पोहत किताऱ्यावर पोहोचला आणि तिने स्वतःचे वाचवले. त्यामुळे त्याला समजले की तिचे हिमकरवर प्रेमच नाही. अशा परिस्थितीत हे म्हणण बरोबर नाही की पाण्यात बुडताना वाचवल्यामुळे कृतज्ञतेने प्रेरित होऊन त्याने आपल्या प्रेमाचा भद्रवर्मासाठी त्याग केला."

राजाचं मीन भंग करण्यात सफल झालेला वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा शाळावर जाऊन बसला.

(आधार : शारदा रमेश रंतची कथा)

हृदय पाखंडु छाट्या

सीतापूरच्या सीतारामचा विश्वास होता कि वादविवादात तो कोणालाही हरवू शकतो. पण गावातच्या लोकांचे मत आहे की त्याला गावान राहणाऱ्या राजाराम हट्टी आहे आणि कोणालाही हरवण्याची योग्यता त्याच्यात आहे.

एके दिवशी सीताराम आणि राजाराम शेतात भेटले, कोणत्याही प्रकारे वादविवाद उतावीळ असणाऱ्या सीताराम ने म्हटले, "दररोज तुझ्या बकऱ्या माझ्या शेतात घुसतात आणि बरत असतात, त्यासाठी तुला, मला मुकसान भरपाई द्यावी जमेल, जर तू नाही दिलीस तर मी ग्रामाधिकारीकडे तुझी तक्रार करेन."

"जनावरं गवत खातात किंवा झाड-पाला खातात. तुझ्या शेतात तर हे दोन्ही नाही. म्हणून तुझ्या तक्रारीला तर आधारच नाही," राजाराम म्हणाला.

सीताराम ने म्हटले, "तिकडे बघ,

जनावरं गवत चरत आहेत."

राजाराम ने वळून बघितले काही गाई गवत खात होत्या.

"जनावर म्हणजे मला बकऱ्या म्हणायचं होतं. आपण दोघे तर बकऱ्यांविषयीच झोतत होतो ना? तिथे तर गाई चरत आहेत," राजाराम म्हणाला.

हट्टीने सीताराम म्हणाला, "माझ्या बरोबर चल, तुला मी बकऱ्या पण दाखवतो." बोघेही पोख्या अंतरावर गेले, गायींच्या मागे त्यांना एक बकरी दिसली, सीताराम लगेच म्हणाला, "बघ, ही बकरी, ती पण चरायलाच आली आहे."

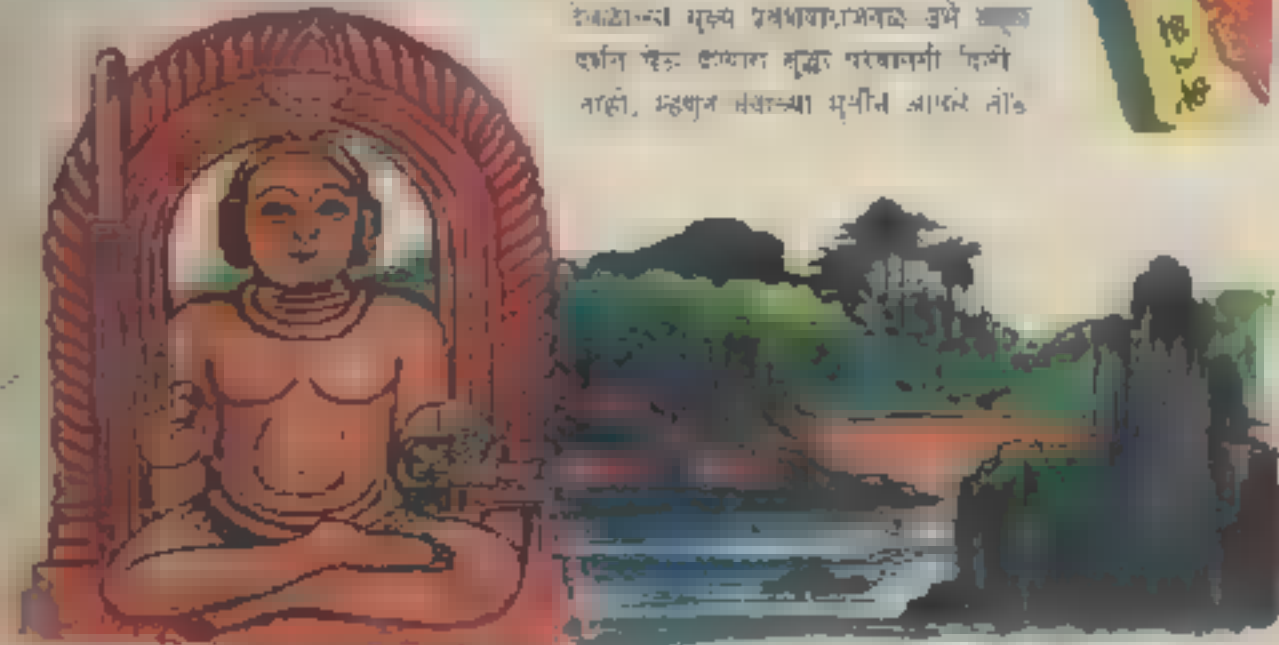
"काय मसंहिती ती कशांना द्ये आली आहे? जोपर्यंत मी माझ्या डोक्याने काही बघत नाही तोपर्यंत कुठल्याही गोष्टीवर विश्वास ठेवत नाही" राजाराम ने सांगितले.

"ठिक आहे. आता तू स्वतःच बघशील" असे म्हणत त्याने त्या, बकरीला जवळच

“मग गव्हडा त्यांना जाहून तरी बंधः तुझे
मातक स्वतःच बघतील.” सीताराम
नोकरास म्हणाला स्वतःचे नुकसान होईल
याची ण त्यांना काळजी नव्हती. त्याला

“कसे मान्य कहे” पहिलेच सांगितले की जोपर्यंत मी भाज्या डोक्याने वधन तोपर्यंत म्हणणे वर उभनच येत नाही.” राजाराम ने म्हटले, उत्तरामुळे सांतिारामला समजून चुकले नाही, त्याची जरा आहे, तो खरोखरीच ज्ञान आणि बुद्धिमान आहे. हे मला जाणव्यावर सांतिारामने हार मानली.

[illegible]

कोकोनद कापलंड वर ज्वालामुखीचा शिलास्तंभ

उदुपिचे श्रीकृष्ण मंदिर

जयपूरच्या कचे फिरवले. ज्यामुळे कनकदास देव-दर्शन करू शकले. त्याच सरोवराच्या बाजु 'कनकदास किडी' (कनकाचा शरीरका) असे म्हणतात.

सध्या वर्षभर उदुपि मध्ये भक्तांची गर्दी असते. येथे येऊन एकदा होलाच्या पर्याप्तसाक्षात्काराची शोधाची जी उपासना करून घ्यावी लागते, तेव्हा मंदिराची स्मरणा एका भक्ताकडून दुसऱ्या भक्ताकडे सोपवली जाते.

उदुपि हे एक शिक्षण पेठ आणि बंकिम म्हणून सुद्धा प्रसिद्ध आहे.

उदुपिच्या आग्नेय किनाऱ्यापासून पांढऱ्या रंगरावा जैन लोकांची दोन धार्मिक स्थळे आहेत - आर्य मंदिर, कार्यक्रमांमध्ये १९८८ मीटर उंचीची गोमतेश्वर म्हणजे ब्राह्मणीची मूर्ती आहे जिची स्थापना इ.स. १४९२ मध्ये झाली होती. पवित्र शिल्पकार म. राजा लोपाल जोगीय इत्येव रक्षित होती. श्री.गोपीय द्वारि कोकन केलेल्या

मुडबिडीचे हजार लंभाचे जैन मंदिर

विशाल मूर्ती देहाच्या निरनिराळ्या बागात जाहळतात. एक तर जमानमध्ये सुद्धा जाते.

(मुडबिडीचे हजार लंभाचे मंदिर)

(उदुपिपासून नैर्ऋत्येकडे चार कि.मी. अंतरावर श्री.गोपीयधर्माचे मंदिर आहे - उद्यान, येथे त्याची मूर्ती आहे.)

मुडबिडीला जैन धर्मियांची काशी असे म्हटले जाते. येथे एकूण १८ मंथनी (जैन मंदिर) आहेत. त्यापैकी सगळ्यात प्रसिद्ध आहे 'विशुधनरिणक वृद्धाश्रम' बसदी, जिना हजार लंभाची तगदी म्हटले जाते. अखंड दगडात बनलेले रत्न आणि रक्षित तीर्थंकरांच्या मूर्ती हेच ह्या देवळाचे मुख्य आकर्षण आहे.

सोळाव्या शतकातल्या जैन कान्हो कवी रत्नाकर वर्णी ह्यांनी आपले 'भरतेश-वैभवं' - की रत्ना मंदिराची कथा, जम म्हटले जाते. मुडबिडीच्या नैर्ऋत्येला आहे संगमूर. शतकातल्या संगमदेवी नावाच्या राणीमुळे ह्या शहराचे नाव 'संगमूर' पडले असे मानले जाते. तस वसिले तर दुसऱ्या शतकापासून हे स्थळ व्यापक आणि समृद्ध होत. हिप्पु मुल्लावले देशीय-उद्योग ज्ञान जेव्हा आणि तेव्हापासून संगमूर देशीयसंगी

गोमतेश्वराची मूर्ती कार्कस

संगमूर हे शहर आणि ह्या

संगमूर वसलेले आहे.

“मां आणि माझा गाडीवान, माझा दोघांना जेवण पाहिजे, पैशाची काळजी करू नका, स्विकार जेवण तयार करा, दोन-तीन प्रकारच्या भाज्या घरा. माझे नाव नीलकंठ आहे, मी चिण्णपुर गावाचा आहे, तेथील जमिनदाराशी जवळचे माते आहे माझे, जेवण माझ्या दर्जाला शोभेल असे पाहिजे.”

या श्रीमंताच्या धोलप्याने चिडलेला होता तरी हसत हसत मुरदास म्हणाला, “माझ्या दुष्टीने घरी आलेला अतिथि माझात की तारायणाप्रमाणे आहे.

श्रीमंत असो किंवा गरीब. एकच बसून जेव्हा पूर्णबुद्ध्याने अन्न ग्रहण करताना तेव्हा मना अपार आनंद होतो. माझे जीवन सार्थकी लागते. माझ्या आजोका पणतोबांनी माझ्यासाठी भरपूर संपत्ति साठवून ठेवली आहे, जे

सगळ्यांना जेवायला देतो ते तुम्हाला मृदा देईन. तुमची आणि गाडीवानाची भूक एकसारकी आहे. जेव्हा भुकेचा स्वतःचा असा दर्जा नाही, तेव्हा तुम्ही मनुष्य असून अशा दर्जाची कायना मनात वाळगता हे ऐकून मला आश्चर्य वाटते. माझ्या घरी अन्न विकले जात नाही. श्रीमंत गरीब. उच्च-नीच हे दर्जे विसरून सगळ्यांना एकाच पंक्तित बसवून मी अन्नदान करतो. तुम्होपण पाय धुवून घ्या आणि जेवायला बसा.”

मुरदासाची दानधुरता बघून नीलकंठाला आपल्या अहंकारी वृत्तीची लाज वाटली, तो म्हणाला, “तुमच्याभावाच्या इतकी व्यक्ति पुरे मी काहीच नाही. माझा अमा करावी.” मग तो पोटावर हात आणि बाजूलाच बसलेल्या गाडीवानाला म्हणाला, “पोटावेळ विसरून जा कि मी तुझा आहे.” असे म्हणत गाडीवानाचे जेवण पूर्ण होईपर्यंत तो त्याच्या बाजूला बसून राहिला. दुसऱ्या दिवशी सकाळी त्याने मुरदासचे आभार मानले आणि निघाला.

गाडी गावाबाहेर आली, आता तो नदीच्या पुलावरून जात होता. तेव्हाच गाडीवानाला दुर्दैव सुचले. त्याने गाडी थांबवली आणि नीलकंठला गाडीतून उतरायला सांगितले. नीलकंठ विचारात पडला की हा कशाला मला उतरायला सांगतोय, उतरल्याबरोबर गाडीवानाने दरवाजा सांगितले, “मलावाता कोणाचाही नोकर बनून रहायचे नाही. मला फळले की मलाज सोप्या रितीने श्रीमंत कसे व्हायचे, तुझ्याबरोबर जेवदा काही पैसा-गडका आहे तासडतोच काढून मला दे.”

वावरत घाबरत नीलकंठ म्हणाला “मुटूले घन चंचल असते. तुला जर वाटत असेल की ह्या पैश्यामुळे मी श्रीमंत होईन तर हा तुझा गैरसमज आहे. घरी गेल्यावर, चांगल्या मागनि, नोंतिने पैसे कमवण्यासाठी जेवडे पैसे पाहिजे तेवढे मी तुला देईन.” परंतु नालचेपायी त्याने नीलकंठचे ऐकले नाही. त्याच्याकडून जबरदस्ती त्याचे धन काढून घेऊन वाहत्या नदीत टाकून दिले आणि तेथून पळून गेला.

काही दिवसानंतर तो रामनगरच्या जमिनदाराच्या अहारात पोहोचला. तेथे त्याने नीलकंठला मुटूलेच्या पैशातून एक छांटासा व्यापार सुरू केला. थोड्याच काळात तो श्रीमंत झाला आणि शहरातील प्रमुख लोकांमध्ये त्याचे नाव घेतले लागले.

परंतु लवकरच त्याच्या मनात केलेच्या व्यापाची भीती डोकावू लागली. म्हणून तो रोज दोन गरीबांना मोफत जेवण देऊ लागला. तो स्वतःहीच मनात म्हणत असे, ही पुण्यार्थ माझे रक्षण करेल.

नदीत पडलेला नीलकंठ मरून गेला पण त्याच्या आत्म्याला गाडीवानाशी बदला घ्यायचा होता. म्हणून तो पिशाच बनला. पिशाच रामनगरला पोहोचले. त्याने बघितले गाडीवान तर खूप वैभवसंपन्न जीवन जगत आहे. त्याला अर्थकर राग आला. गाडीवानाभारी कपडे घालून जमिनदाराच्या गडीवर एका उंच आसनावर बसला होता. त्याचेडो त्याच्यात भूत-पिशाच यावरच चर्चा चालू होती. लोक-भूत पिशाचच्या अस्तित्वावर आपापले मत व्यक्त करीत

होत. पिशाच बनलेल्या नीलकंठला वाटले हीच संधि आहे. बघता-बघता तो गाडीवानात सामावून गेला. बस, दानंतर गाडीवानात जमिन-आममानचा फरक दिसायला लागला. तो उठून उभा राहिला आणि म्हणू लागला, “बघा-बघा पिशाच आनंय, तुमच्याच्याने होत असेल तर माझे ह्याच्यापानून रक्षण करा.” तो अरडाभोरडा करू लागला.

सुरुवातीला लोकांना गंमत वाटली, पण थोड्या वेळाने भीती वाटायला लागली, जेव्हा त्यांची खात्री झाली की ह्याच्यात पिशाच संचारले आहे तेव्हा जमिनदारा सकट सगळे दरदर कापायला लागले. तेथील भूत वैद्यांना निरोप पाठवण्यात आला. त्याने आपल्या

मंत्र-तंत्र विद्येने नीलकंठ पिशाच्चाशी संवाद साधला, मग त्यांना समजले की गाडीवानने नीलकंठवर किती अत्याचार केले.

मांत्रिकाने पिशाच्चाला म्हटले, "ए पिशाच्चा, जे जाल ते जाल, ह्या गाडीवानाला आम्ही कडक शिक्षा देऊ. तू ह्याला सोडून जा." ह्यावर पिशाच्च मोठ्यादा हसत हसत म्हणाला, "ह्या दुष्टाचे शरीर मला नकोच. ह्या पिशाच्चाच्या रूपातून मुक्ति मिळण्यासाठी एकच मार्ग आहे. सुरदासने इथे थावे आणि ह्या नीच भाण्णाला केलेल्या अन्नदानाचे फळ मला द्यावे."

"सुरदासाला कोणाबोलावण्यात आले. त्याला बघताच गाडीवानाच्या शरीरातील पिशाच्चाने त्याला गमस्कार आणि म्हणाला, "महाशय, आपल्याला सिद्ध करून दाखवावे लागेल की अयोग्य व्यक्तिला अन्न दिले तरी ते उत्तम दान मानले जाईल ह्या गाडीवानाला अन्नदान करून ते पुण्य तुम्हाला मिळाले ते तुम्ही मला द्यावे आणि मला ह्या पिशाच्चरूपातून मुक्त करावे."

सुरदास म्हणाला, "मला अन्नदानाच्या महिमेबद्दल मला काही माहित नाही. श्रीमंत

वा गरीब, चोर किंवा भिकारी त्याची भूक भागवारी हाच माझा उद्देश आहे. फळाच्या अपघोने मी अन्नदान कधी केले नाही. परंतु खरच अन्नदानात महिमा असेल तर नुता ह्या पिशाच्च रूपातून मुक्ति मिळेल." पिशाच्च म्हणाला, "धर्मात्मा, भूक सूप वाईट असते. तो सदमद् विवेकबुद्धी नष्ट करते आपले अन्नदानाचे पुण्य माझ्या पदरी घालून माझे रक्षण केले. अन्नदानाची महिमा जगाला कळावी म्हणून मी ह्या मनुष्य पिशाच्चाच्या शरीरात प्रवेश केला. माझे अन्न घ्याने. आता मी जातो."

पिशाच्च गाडीवान बेशुद्ध पडला. थोड्यावेळाने शरीराला सर्व हकीगत कळावी. सूप पश्चात्ताप झाला. त्याने आपली सारी संपत्ति जमिनदाराच्या सुपूर्द केली आणि सुरदासाबरोबर त्याच्या गावी गेला. तेथे अन्नदानात सुरदासाला मदत करू लागला.

जेजे येत तो अन्नदानाची महिमा सांगायचा आणि म्हणावचा, "भुकेल्या लोकांना ह्या, कष्ट करा, अन्नदान करून आपल्या कमाईचा सदुपयोग करा."

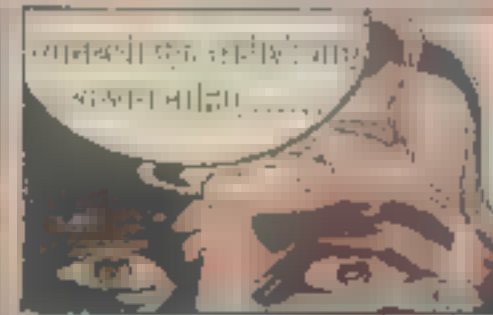
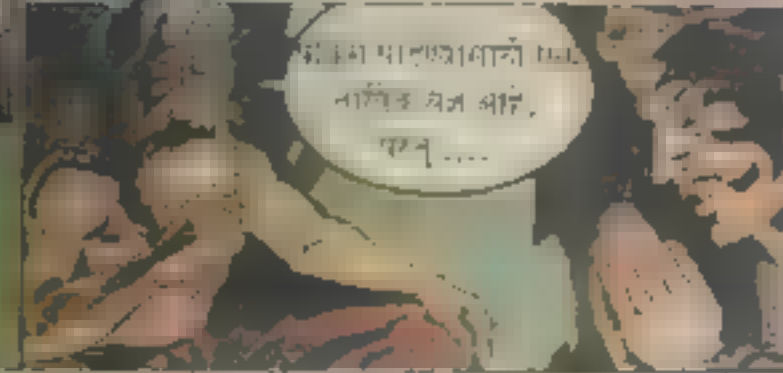
चांदोबा

सोनेची
दाणा

दहा कवठ्या

श्रीमान राज्यात दुष्काळ पडल्यामुळे
आदित्य महाराज यांनी मुनींचे मदत
करून मग...

कसे?

हे. व. पा. ५. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

हे. व. पा. ५. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

हे. व. पा. ५. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

महाभारत

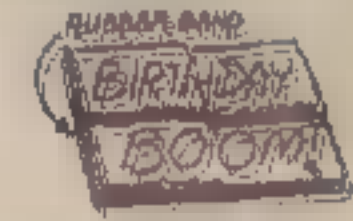
दुःशासनच्या पेरणेने दुर्योधन आपले पिता धृतराष्ट्र यांच्याकडे जाऊन म्हणाला, "पिताथी, द्यूतामध्ये आम्ही जेकाही जिंकलो ते सर्व तुम्ही घालवले, युद्धामध्ये ~~आम्ही~~ नवीन आमचा सर्वनाश करतील. त्यांचे सामर्थ्य अफाट आहे. ~~आम्ही~~ पुन्हा द्यूत खेळण्यासाठी बोलवावे. धावेळी त्यांना द्यूतामध्ये हारवून आरा वर्षाच्या वनवाससाठी पाठवू या, ~~आम्ही~~ वनवास संपल्याच्या अवघीत आपण इतर देशातील राजांना वश करून घेऊ या ~~आम्ही~~ युद्ध झाले तर पांडवांना सत्ती की पत्ती करून सोडता येईल."

धृतराष्ट्राने या म्हणण्याला मान्यता दिली. भीष्म, द्रोण, विदुर ह्यांनी मात्र ~~आम्ही~~ विरोध दर्शविला. गांधारीने ~~आम्ही~~ मनाई केली. तिने स्पष्टपणे सांगितले कि ह्यामुळे कौरवांचा सर्वनाश होईल. धृतराष्ट्र आपल्या पत्नीला म्हणाला, "कुळाचा ~~आम्ही~~ झाला तरी चालेल

पण हे द्यूत थांबवणे आता माझ्याच्याने होणार नाही." त्याने द्यूताचे आरंभपण देण्यासाठी प्रतिकामांना पाठवले.

धर्मराजाला माहित होते की परत द्यूत खेळणे धोक्याचे आहे, तरीसुद्धा आपल्या भावांना आणि परिवाराला घेऊन तो हस्तिनापुरला पोहोचला.

द्यूतास सुरुवात व्हायच्या आधीच शकुनी धर्मराजाला म्हणाला, "धावेळी खेळल्या जाणाऱ्या द्यूताच्या अटी अशा आहेत - जो हरेल त्याला वल्कल नसून आरा वर्षासाठी वनवास भोगावा लागेल. वनवास संपल्यानंतर एक वर्ष अज्ञानवासात रहावे लागेल. अज्ञानवासाच्या दरम्यानच्या काळात जर ते कोणाला दिसले किंवा प्रगट झाले तर परत आरा वर्षाचा वनवास आणि एक वर्षाचा अज्ञानवास भोगावा लागेल. तेंव्हा वर्षानंतर आपापला राज्यकारभार सांभाळावंचा

हे. व. पा. ५. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

हे. व. पा. ५. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

हे. व. पा. ५. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

व्हॅन चे चित्र

... तीन सोप्या पायऱ्यांमध्ये

अधिकार त्यांना 'शेईल'."

शब्दज्ञाने सामान्यतेच्या अटी ऐकून सधेतील सर्व परिस्थितींमध्ये आली दाटून आली, काही संभावने कोमिल त्याने. रागाने ओरडून म्हणाले, "धृतराष्ट्र बुद्धिहीन झाला आहे, तो आपल्या पृथाग्र्य हातातील कलपुलळी आला आहे, तो जसा बाधयतोय तसा धृतराष्ट्र नाचतोय."

धर्मराजाने मगळ ऐकून घेतले आणि शकुनीला म्हणाला, "राजधर्माचे पालन करण्याची मी अपथ्य घेतले आहे, तो अपथ्य पालण्यासाठी मी कुठल्याही परिस्थितीत गी वचनबद्ध आहे. मग त्यामागे दुष्टयांजना असल्यातरीही मला द्युत वेळावेच लागेल कारण तीच राजनीती आणि शक्ति धर्म आहे."

शकुनीने घुतास सुरवात करण्यासाठी कवड्या टाकल्या धर्मराज हरला.

अटी प्रमाणे धर्मराज, त्याचे भाऊ आणि पत्नी द्रौपदी वल्कले नेसून वनवासासाठी निघाले. त्यांना बघून दुःशासन म्हणाला, "बऱ्याच वर्धनंतर पांडवांच्या दुःखद काळाचा प्रारंभ बधायला मिळाला. हे दृश्य बघून माझा जन्म तार्थकी लागला. आता दुर्योधनाचा मार्ग मोकळा आहे. त्यांना आधा आणणारे कोणी नाही. आपल्या ऐश्वर्याची बमेंड दाखवून पांडवांनी आमचा अपमान केला. त्यांच्या दृष्टिने आमचे अस्तित्वच गळत, आता त्यांचा उचित पराभव झाला आहे. आता ते वनातील प्राण्यांप्रमाणे जगतील. आमच्यागारसो मग्न, गुस्ती आणि समर्थ आता इतर कोणीही ठरले नाही," त्याने द्रौपदीला म्हटले, "पांचाली, ह्या दरिद्री पांडवांबरोबर जाऊन वनातील कष्टमय जीवन जगण्यापेक्षा तु आमाच्यापैकीच कोणाशी विवाह आणि मुलाने राखवेभव भोगत आपण पालव."

ह्यागोष्टी ऐकल्यावर भीम रागाने उमळून सिंहासारखा गरजला, "अरे नीच, पापी, दुष्टा, शकुनीच्या सापावी बळावर अंकित जे तोंडाला घेईल ते बडबडतोय? जेव्हा युद्धात मी तुझ्या भलीराचे एक एक अवयव तोडून दाखवेल तेव्हा तुला समजेल की आता तू जी बडबड करतो आहेस त्याला माझे उत्तर कसे असेल. केवळ तुझाच नाही, तर तुझ्या आश्रयाला आलेल्या सर्व दुष्ट लोकांचा मी सर्वनाश करेन. त्यांना यमसदनी पाठवेन, हो माझी प्रतिज्ञा आहे."

सांदेण

दुर्योधनाकडे वळून भीम म्हणाला, "अरे मूर्खा, अजून काहीही झालेले नाही. ह्यापुढे बघ. काय घडेल ते. दिवशी युद्धात मी तुझा संहार करेन तेव्हा ह्या सर्व गोष्टीच उत्तर तुला मिळेल."

द्युत कसातून बाहेर निघताना मागे वळून त्या संभारमंडपात बघत भीम म्हणाला, "नसात असू द्या. ह्या पापी दुर्योधनाला मी युद्धात अयंकर प्रकारे आहं. ह्याचा मित्र असलेला दुराभिमानी कर्णात अर्जुन मारेल आणि ह्या कपटी शकुनीला सहदेव. ह्या दुष्टांच्या समूहाचा संहार आमच्याच हाताने होणार आहे. हे निर्धारितच आहे. ते कोणी टाळू नाही किंवा त्यांना कोणो वाचवू शकणार नाही." अर्जुनाने भोभाळा मध्येच अडवात म्हटले, "ह्या काय बोलण्याने काय मिळणार आहे? चौदा वर्षांनंतर जे करणार आहे, ते आजच बोलण्याची काय आवश्यकता आहे?" ते जर ह्या दुष्टांनी आणव्याला आपले राज्य नाही तरच शक्य आहे. मग जर ह्यांगी राज्य व्हाते नाही तर माय तु जे म्हणतो आहेन ते अवश्य होईल, पण आता तु शांत हो, आणि चल."

सहदेवाने शकुनीला म्हटले, "अरे नीच, कवड्यांना भोका देऊन तु तुझे रूप आम्हाला दाखवलेस. हिंमंत असेल तर युद्धभूमि वर तुझा पराक्रम दाखव, भोमाने म्हटल्याप्रमाणे मी तुझा सर्वनाश करेन. तोपर्यंत तुला जे करावचे आहे ते करून मृत्यूची वाट बघत वस."

नकुल क्रोधित होऊन म्हणाला, "ज्यांनी

सांदेण

त्यांनी ज्ञानमत द्रौपदीचा अपमान नसा आहे त्यांना कोठलाप्रमाणे 'नरका' टाकून गुलदंड देऊ. आम्ही उगाच ह्या गोष्टी बोलत नाही तर सर्वच ते करणार आहोत."

अशा प्रकारे पांडवांनी प्रतिज्ञा केल्या. धृतराष्ट्र, भीष्म, कृपाचार्य, द्रोण, अश्वत्थामा, विदुर, मंत्रय ह्या सर्वांचा निरोप घेताना ते म्हणाले, "आण परत मेठ्या."

दुष्ट कौरवांच्या भीतीने बाकी कुणीच काही म्हटले नाही पण विदुराने धर्मराजाला निक्षून सांगितले, "सुळ-आणि कपटामुळे हरणाऱ्या व्यक्तिला आपल्या हरण्यावर दुःखी होण्याचे काही कारण नाही. अनमोल हिऱ्याप्रमाणे तुझा एकेक भाऊ आहे. सद्गुणांचा पुतळ्य अमणाली द्रौपदी तुझ्या बरोबर आहे. तुला काहीही कमतरता

भासणार नाही. बंधूधेसामुळे तुम्हा भावांमध्ये कधी कोणी फूट पाडू शकणार नाही. तुमच्याविरुद्ध कोणीही जिकू शकणार नाही. तुमच्या मातेचे आता वय झाले आहे. ती आता तुमच्यासह वनवास होऊ शकणार नाही म्हणून मी तिला माझ्याकडे नेवून घेतो आणि तिचा सांभाळ करतो. माझ म्हणणे ऐका. तुम्ही निर्विचिंतपणे जा. तुमचे कल्याण होवो. परत येऊ या." अशाप्रकारे त्याने शुभचिंतन आणि सविच्छा व्यक्त केल्या.

धर्मराज विदुराला म्हणाला, "आपण आम्हाला पितामहान आणि गुरुमहान आहात. आमचे हितचिंतक आहात. आपण जे म्हणाल तेच आम्ही करू."

द्रौपदीने अंतःपुरातील कुंती, गांधारी आणि पुण्य-रिष्यांता नमस्कार केला. कुंती तिला म्हणाली, "तुला तर माहितच आहे कि पतीबरोबर रहाणे हाच स्त्रीधर्म आहे.

म्हणून तू उगीच दुःख करू नकोस. जर तू सरोवरीच कोविले नजरेने कोंब्याकडे बघितले असते तर ते अस्म झाले असते. मला तुज्या कडून पाहिजे की सहदेवाची विशेष काळजी घेशील. बाकी चारही भावंडे सशक्त आहेत पण सहदेवाची गोष्ट वेगळी आहे. बालपणापासून तो नाजूक आहे. वनवासातील कष्ट त्याला डोपणार नाहीत. प्रत्येक बाबतीत त्याची काळजी घे. धर्माचा-सत्पाचा विजय होईल आणि तुमचेच कल्याण होईल."

रडत-रडत द्रौपदी अंतःपुरातून निघाली. तिचे केस मोकळे सोडलेले होते. कुंती तिच्याबरोबर पुण्यांकडे आली. त्यांनी सर्वांनी काण्यासाठी मुनिवेष परिधान केला होता. त्यांना पाहून दुःखाने विकल झालेली कुंती म्हणाली, "तुम्ही धर्मपरायण कुठल्याही परिस्थितीत तुम्ही धर्माचा मार्ग सोडला नाही. तरीपण

तुम्हाला वनवासाला जाव लागत आहे. मला माहित नाही. देवांचा आशिर्वाद तुम्हाला न मिळाल्यामुळे की माझ्या उदरात जन्म घेतल्यामुळे तुम्हाला हा दंड भोगावा लागत आहे. तुमची ही दुर्दशा वधण्याच्या भीतीनेच कदाचित तुमचे पिता आणि त्याच्याबरोबर माद्री दिवंगत झाली. ते खरेच भाग्यवान आहेत. मी महाभयंकर पाप केले असाने म्हणूनच हे दिवस बघायला जिवंत राहिले. ह्याच्याआधी पण मी तुमच्या दुःखात कष्टाव्यो जीवनात सहभागी होते. आता मला एकटोला सोडून तुम्हां जाऊ नका. मला सुद्धा तुमच्याबरोबर घेऊन जावा. या परिस्थितीत अनाथाचा रक्षणकर्ता कृष्ण सुद्धा काही करू शकत नाही."

नंतर कुंती सहदेवाला म्हणाली, "तू तरी जाऊ नकोस, तू जरी राहिलास तर मला वाटेल माझे सर्व पुत्र माझ्याबरोबर

इथे आहेत." असे म्हणत कुंती व रडू लागली. विदुराने कुंतीची समजूत काढून तिला आपल्या घरी नेले. पांडवांनी आपल्या मातेला नमस्कार केला आणि ते वनवासाला निघाले. केशवभार मोकळ्याच अमलेली द्रौपदी पण पांडवांबरोबर निघाली. धर्मराजाने आपला चेहरा कपड्याने झाकून घेतला. आपल्या शक्तिशाली बाहुंकडे बघत भीम जाऊ लागला. अर्जुन जाता जाता रस्त्यावर बाळू भिरकावीत जात होता. नकुलाने आपल्या सर्वांगीला राख फासून घेतली होती. आणि सहदेवाने आपल्या शरीरावर घुळ लावून घेतली. श्रीम समज्यांच्या पुढे चालत होता. सोबत धीम्य सामगान गात जात होता. धृतराष्ट्राने विदुराच्या विचारले, "पांडव कोण कोण कसे गेले?" त्यावर विदुराने कोण-कोण कसे-कसे गेले ते सांगितले. धृतराष्ट्राने विचारले, "ते असे का गेले?"

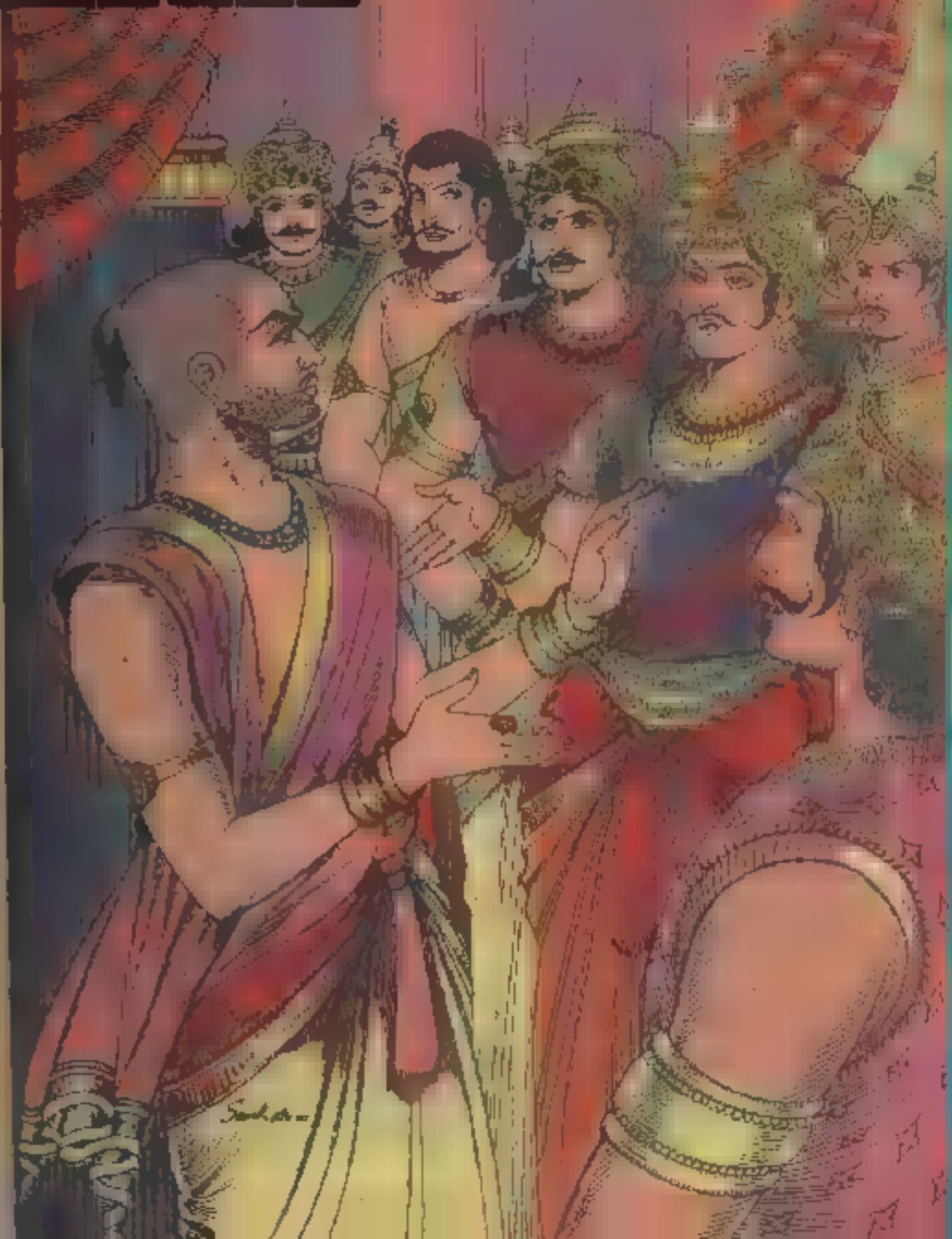

“तुमच्या पुढात ~~आज~~ वार आल्या
संज आहे. त्यामुळे धर्मराजाच्या नवेंवऱ्हा फौज
राखला होता. त्याला भोली वाटली की त्याच्या
हया जीव पोचिले. दुष्टाने माणसे उद्धृत असून
होऊन आली. म्हणून त्याने आपला नेहवा
कपड्याने झाकून घेतला होता. भोम जाणाना
आपल्या हाताकडे बघत गेला कारण त्याच्या
मनात तुमच्या पुढांचा पराभव करण्याची
भावना दुर झाली होती. अजून सगळाकडे
वाळ भिरकावीत जात होता कारण त्याला
सांगायचे होते कि मशी वाळ भिरकावीत
आहे तथाचा मी क्षाणांचा वर्धाव करित.
लोकला आतापर्यंत तक्ताचे मूर्खी वीक्षवले
होते. म्हणून त्याला वाटले लोक
त्याच्याविषयी काळजी करतील की हा
येणाऱ्या कष्टांना कसा नोंड देईल? म्हणून

आपले दुःख लपविण्यासाठी अगला मार्ग
लावली होती. द्रोपदीने ओले वस्त्र घातले होते
आणि केस मोकळे सोडले कारण त्याद्वारे तिने
सांगितले की चौदा वर्गानंतर कौरवांच्या
पुढावर हीच दुःस्मिती येईल आणि त्यापण
त्याच विलाप करतील. औम्याच्या हातात
कवचाचे होते. हा भविष्यकालात होणाऱ्या
युद्धात मृत्यु होणाऱ्या मानवाच्या अंतर्किडेचा
मार्ग आहे. हे ~~आज~~ करण्यासाठी तो
मागवेदातीस ~~आज~~ प्राप्त करण्याचे श्लोक
म्हणत होता. राजन तुझ्या दुर्बुद्धिमत्तेच
भोवतल्यात कौरवांचा विनाश होणार आहे.”

पांडव गेल्यानंतर दुर्योधन, दुःशासन,
कर्ण, शकुनी हे चौधेवर्ग द्रोणाचार्याकडे गेले
आणि त्यांना म्हणाले, “सुखी पांडवांचा हत
प्राप्त झालेला राज्यावर तुमचीच राज्य करावे.
त्यासाठी तुमचीच योग्य आहता. तुमच्या
शिवाय दुसरा कोणीही ह्या राज्यपदासाठी
~~आज~~ वाटत नाही.”

द्रोणाचार्य ~~आज~~, “पांडवांना हतवणे हे
कारण अलाभ्य कार्य आहे. परंतु मी
दुर्योधनालासुद्धा सोडू शकत नाही. कारण
त्याची माझ्यावर अफार शक्ति आहे. पांडव
नियमाणेच नक्कीच युद्ध करावला येतील.
द्रुपदाचा मी पराभव केला होता पण
त्याच्याकडे आता माझा पराभव करणारा
यज्ञात आहे. त्याचप्रमाणे ~~आज~~ अर्जुनाला
योग्य अर्धा यज्ञ-कन्या सुद्धा प्राप्त झाली.
धृष्टद्युम्न, द्रोपदीच्या विवाहामुळे पांडवांचा हत
आहे. त्याशिवाय वीकृष्णसुद्धा पांडवांच्या
जाजूनेच आहे. आणि अर्जुनासारखा रथी-
महारथी नि-मंशय ह्या भूतलावर नाही. ~~आज~~

मृत्यु, धृष्टद्युम्नच्या हस्ते होईल हे तर सगळ्यांनाच माहित आहे. ह्या सगळ्याला जबाबदार तुम्ही आहात. मला नको तुमचे राज्य आणि राजवैभव ! तुम्हाला जर करता येत असेल तर करा परोपकार आणि धर्मनि, नीतीने वागून दाखवा. तुम्हाला जर क्षणभंगूर सुख हवे असेल तर हे चौदा वर्षे भरपूर उपभोग घ्या, सुख सागरात मनमोक्त बुंबा, त्यानंतर वीरवांचा चिंताश निश्चित आहे."

धृतराष्ट्राने जेव्हा हे ऐकले तेव्हा तो मनातून अयर्थात झाला आणि विदुराला म्हणाला, "विदुर, द्रोणाचार्य म्हणतात त्यात तथ्य आहे. मी आत्ताच अरण्याकडे जा आणि पांढवांगा परत येऊन ये. जर त्यांनी परत येण्यास मान्यार दिला तर त्यांना सांग मन्मान आस्थावर परत जा." त्याचे मन तडफडत होते आणि तो दीर्घ गुरूकार दाखत होता.

तेव्हा सगळ्या धृतराष्ट्राला म्हणाला, "राजन, हे संपूर्ण राज्य जिंकून पाहू ने तुम्हाला दिले. त्याविषयी तुमच्या मनात कृतज्ञता नाही, कपटाने तुम्ही पडयथे चापल्य म्हणून पुढावा धडाल पाठवले. आपले सर्वस्व घालवून सुद्धा ते न बोलता वनवासाला गेले, आता कशाची

चिंता करायचे काय कारण आहे?"

"चिंता करू नको तर काय करू? पंडव अतिरथी आहेत. युद्ध-विद्येत निपुण आहेत. अजिंक्य आहेत. अशा महायोद्ध्यांबरोबर मी शत्रुत्व पत्करले. आता चिंता करू नको तर काय करू?"

"हे शत्रुत्व तर आपण स्वःहून पत्करले. पितामह भोष्म, गुरू द्रोण, मंत्री महोदय विदुर हे सर्वजण तुम्हांला सावध करीत होते परंतु आपण दुर्लक्ष केले. आपल्या पुढांना तर बुद्धि आणि नाऊ दोन्हीही नाही. प्रतिकारमोला पाठवून भरसभेत दीपदीप्ता त्तर व्हायला लावले, तिचे वस्त्रहरण म्हणून तिचा घोर अपमान केला. आता हा तुमच्या कुळाला शाप आहे. चिंताशकाले विपरीत बुद्धि! देव-देवता सुद्धा तुमच्या विरुद्ध झाले आहेत. तुमचा म्हणजे न्याय आहे म्हणूनच तुम्हाला अन्यायसुद्धा न्याय वाटला होता."

"हो, पुत्र-मोहात अडकल्यामुळेच मी कोणाचेही म्हणणे मानले नाही. जे माझ्या पुढाला हवे होते तेच मी केले. आता काय करावे? आता देवच आम्हांला यातून वाचवू शकतो." धृतराष्ट्र म्हणाला. -क्रमशः

कारंज

मुंबई जवळच एक वेट आहे 'कारंजिया.' जे बहुतेक सर्वत्र आढळणाऱ्या वृक्षाला हा वेटाच्या नावावरूनच नाव देण्यात आले आहे. 'कारंज' हिंदी, गुजराथी मध्ये सुद्धा ह्या वृक्षाला 'कारंज' म्हणतात. बंगालीमध्ये 'कांजी' म्हणतात. मल्लभूमध्ये ह्या वृक्षाला 'पांग' किंवा 'पंक' तर वेबग आणि मल्लभूम भाषेत ह्याला 'पंग' म्हणतात. जीवशास्त्रज्ञ ह्या वृक्षाला 'पोगोसिया पिनाटा' म्हणत असत. मल्लभूम मध्ये अगदी वेगळे असे आणखी एक वृक्ष आहे 'ज्ये'.

हे वृक्ष वास्तवीत वास्तव प्रमाणात रामुद्रकिन्नारी आढळून येतात. नदीकाठी किंवा आंब्याच्या काठी ही झाडे जास्त चांगली वाढतात. फाळा पसरल्यावर मुकुटानारच्या दिसतात झाडाचे खोद फार खडकहीन असते. हे झाडे वर्षाचे बारा महिने हिरवेगार असते. फिकट हिरव्या रंगाच्या प्रत्येक फांदीमध्ये १, २, ३ या संख्येने पाने असतात. पाने रंद अंडाकृती आणि टोकदार असतात. लाकडी कपाटाना वाढवी लागू नये म्हणून ह्या झाडाच्या सुकलेल्या पानांचा उपयोग होतो. ह्या झाडाच्या फुलांचा रंग पांढरा असतो पण

त्यावर फिकट नाल आणि चांगी रंगाच्या रेषा असतात. एप्रिल-जूनच्या मसारास ह्या झाडाला फुले येतात. मकांजी ह्या झाडाच्या फुलांचा मडा पडला म्हणजे असे वाटते, मंदर गालिचा अंथरल्या आहे. फळ मुकल्यानंतर लाकडासारखे दिसते, दोन्ही बाजूला रोतांगारे निमळले असते. फळ गुच्छाच्या न पडता एकेकच येते. हे झाडे बहुतेक रस्त्याच्या काटेला सावलीसाठी म्हणून लावले जाते.

अकृतवर्ण

महर्षि परशुरामाचे अनेक शिष्य होते. त्यापैकी एक अकृतवर्ण जो नेहरीच गुरूगुरुचर असे. आणि मृतत गुरुची सेवा करित असे.

एकदा जेव्हा परशुराम जंगलामधून जात होते तेव्हा एका गुहेतून त्यांना केविलवाणा आवाज ऐकू आला. त्यांनी अत राजा नव्हतले. एक अधिष्ठाता त्या गुहेच्या भीतीला घट्ट धरून केविलवाणा स्वरात रवत होता आणि मगही येथेच अंतर्गत त्याच्यावर तुटून पडावेला गंध अगदी त्यासाठी उभा होता. एका क्षणाचाही गिरेच न करता परशुरामांनी जाणते पायांना मारले.

दुसऱ्याच क्षणी त्या मृत जंगलाच्या शरीरतून एक राक्षस प्रगट झाला. आणि परशुरामास प्रणाम करून म्हणाला, "तुमच्या कुपेमुळे मी आज पापमुक्त झालो आहे, मी तुमचा मर्त्य आभारी राहिल." असे म्हणून तो अकृतवर्ण झाला. मग अधिष्ठातासे परशुरामांना माझा त्याग कर केला आणि म्हणाला "मुनिवर आहे तुमच्या कुपेमुळे मी अकृतवर्ण उभा आहे." मग परशुरामांनी त्याला आर्चिवाद देऊन आभारा प्रिय असेवले. परशुरामांनी त्याला नेह-वेदांत तर शिष्यवृत्तेच पण या व्यतिरिक्त निरनिराळ्या

अन आणि शस्त्रांचे शिक्षण दिले.

कुत्तोर भोंवतानी मुळा परशुरामांकडे विद्यारम्भाल केला. एकदा सौम्य कार्माला राजाने घोषित केलेल्या स्वयंवरास उपस्थित होण्यास गेले. तेथील राजकुमारीला हरवून भोंवतानी आपल्या भावासाठी, म्हणजेच विचित्रवीर्यासाठी काशी राजाच्या तोंडही कव्हा, अंका, अजिका आणि अंबालिका, यांना ~~आपल्या~~ माणले. परंतु जेव्हा अंबा ने अगिगने की ती सात्वतगव्य प्रेम करते तेव्हा श्रीवर्मांनी तिचा आक्षेप दिले. पण नंतर मालवराजाने तिच्याशी विवाह करण्यास नकार दिला तेव्हा ती परत जाऊन आणि विचित्रवीर्याबरोबर विवाह करण्याची ~~आपल्या~~ व्यक्त केला. विचित्रवीर्याला ~~आपल्या~~ प्रस्ताव संजूर नव्हता. तिच्यामते तिच्यावर ही परिमिती ~~आपल्या~~ सौम्य वारणीभूत आहे. म्हणून अंबा श्रीवर्मांकडे ~~आपल्या~~ तिच्याबरोबर विवाह करण्यास विनविले. ~~आपल्या~~ भोंवतानी आक्रम गुरुवर्यापास ~~आपल्या~~ पेक्षा असाव्यामुळे त्यांनी आपली आभार्या गेली.

भोंवतानी ~~आपल्या~~ येण्यासाठी अंबाने व्यास राजकुमारांकडून ~~आपल्या~~ मागिले. पण भोंवतानी ~~आपल्या~~ सटण्यास ~~आपल्या~~ तयार नव्हते. रोष्टी अंबा परशुरामांकडे गेली आणि आपली अंतर्गतकाशी ऐकवली. परशुराम अंकला येऊन भोंवतानी गेले आणि मोठ्याभा तिच्याशी विवाह करण्यात मागिले.

तुम्हाला माहित आहे का?

१. "टुट सो" किती सात आहे?
२. जालिफिच्या डोंड्यात निरनिगाळ्या रंगाची सात वर्गळ आहेत. ते रंग रंग कोणते?
३. जालिफिच्या डोंड्याच्या एका साधनाचा जोष एका भारतीयाने लावला. त्या भारतीयाने तब काय?
४. १९०३ मध्ये नोबेल पुरस्कार ~~आपल्या~~ ज्ञानाच्या वैज्ञानिकांना अठ शिष्य आहेत, गार या आठही शिष्यांना शाब पुरस्कार मिळाला. या विशिष्ट वैज्ञानिकांचे नाव काय?
५. राजा बांधला आहे. म्हणून राजाने मुळा आपल्या डोंड्यावर पट्टी बांधली. ~~आपल्या~~ राजा आणि राजाचे नाव काय?
६. "देवातु" "दंतवर्ण" या नावाने मनांचे आणारे व्यक्ती कोण?
७. रोमान रोम गुबराणा विनायाचे विनू भाग्यधरे. मग साक्षीनिघयो त्याचे काय भव होणे?
८. भारताच्या राष्ट्रीय डोंड्याची रूप-कल्पना म्दम भिवाजी कामा ने केली, अमेरिकेच्या जेव्याजी रूप-कल्पना कोणाची?
९. नाथ राष्ट्रीय ~~आपल्या~~ म्हणून केवळ निघरला गेला?
१०. "डरनी नवकरी" पहिल्यादा केव्हा दिखली?
११. ~~आपल्या~~ प्रथम मलिका डोंड्याने धरणसो जका अंचाल विशेष काय काम आहे. त्या मलिका जोचे नाव काय?
१२. जेवणत्या (मुटुल्या) जेवणाले अकताना १. अकतारमान नेहकनी "दिवजवारी लोक इतिहा" हा ग्रंथ निघिला?
१३. "पिपला रिपलिक कल्ल नायना जो पोषण मरतो - शं-दुम ने केव्हा केली?
१४. "टपल कल्ल इवन" कुठे आहे?
१५. समोत अकतारचा महमूत मंत्रो कोण होता?

उत्तर

१. "टुट सो"	१. १०	१. १०	१. १०
२. जालिफिच्या डोंड्यात निरनिगाळ्या रंगाची सात वर्गळ आहेत. ते रंग रंग कोणते?	२. १०	२. १०	२. १०
३. जालिफिच्या डोंड्याच्या एका साधनाचा जोष एका भारतीयाने लावला. त्या भारतीयाने तब काय?	३. १०	३. १०	३. १०
४. १९०३ मध्ये नोबेल पुरस्कार ~~आपल्या~~ ज्ञानाच्या वैज्ञानिकांना अठ शिष्य आहेत, गार या आठही शिष्यांना शाब पुरस्कार मिळाला. या विशिष्ट वैज्ञानिकांचे नाव काय?	४. १०	४. १०	४. १०
५. राजा बांधला आहे. म्हणून राजाने मुळा आपल्या डोंड्यावर पट्टी बांधली. ~~आपल्या~~ राजा आणि राजाचे नाव काय?	५. १०	५. १०	५. १०
६. "देवातु" "दंतवर्ण" या नावाने मनांचे आणारे व्यक्ती कोण?	६. १०	६. १०	६. १०
७. रोमान रोम गुबराणा विनायाचे विनू भाग्यधरे. मग साक्षीनिघयो त्याचे काय भव होणे?	७. १०	७. १०	७. १०
८. भारताच्या राष्ट्रीय डोंड्याची रूप-कल्पना म्दम भिवाजी कामा ने केली, अमेरिकेच्या जेव्याजी रूप-कल्पना कोणाची?	८. १०	८. १०	८. १०
९. नाथ राष्ट्रीय ~~आपल्या~~ म्हणून केवळ निघरला गेला?	९. १०	९. १०	९. १०
१०. "डरनी नवकरी" पहिल्यादा केव्हा दिखली?	१०. १०	१०. १०	१०. १०
११. ~~आपल्या~~ प्रथम मलिका डोंड्याने धरणसो जका अंचाल विशेष काय काम आहे. त्या मलिका जोचे नाव काय?	११. १०	११. १०	११. १०
१२. जेवणत्या (मुटुल्या) जेवणाले अकताना १. अकतारमान नेहकनी "दिवजवारी लोक इतिहा" हा ग्रंथ निघिला?	१२. १०	१२. १०	१२. १०
१३. "पिपला रिपलिक कल्ल नायना जो पोषण मरतो - शं-दुम ने केव्हा केली?	१३. १०	१३. १०	१३. १०
१४. "टपल कल्ल इवन" कुठे आहे?	१४. १०	१४. १०	१४. १०
१५. समोत अकतारचा महमूत मंत्रो कोण होता?	१५. १०	१५. १०	१५. १०

सोनेरी क्षण प्रश्नावलि - २ चे उत्तर.

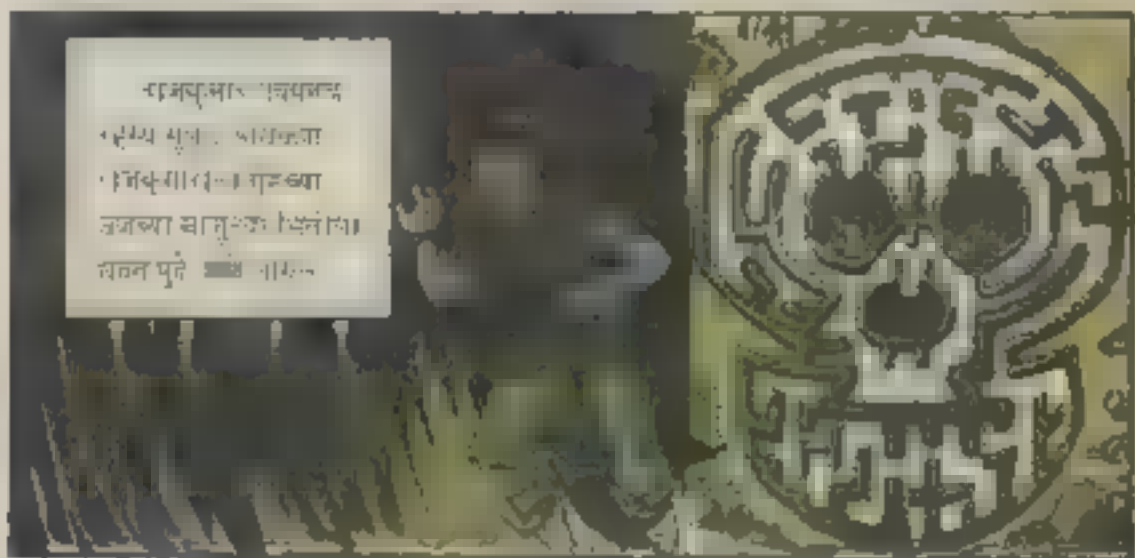
१. अकोर - राजा विजयवर्मा आणि त्याच्या पालकदारांनी
अकोर हे नगर निर्माण केले. १२०० वर्षांपूर्वी हे
नैऋत्येकाली होते. पण १२०० वर्षांनी जैन-हानी हे
नगर सोडल्यामुळे तेथे अजिंक्यपूर नावाचे नगर
आले. अजिंक्यपूर १०० वर्षांपूर्वी इथले नांदव
या नगराचा भाग होता. गार्ह दारवचेली मीने
सहजरी आहे.
२. कुल्लो नाही. कोण स्वयंपाक नाही
करीवरी.

९९

३. ह्या प्रमाणे नांदवने मीने अजिंक्यपूर
एकदा म्हाला हांगाचा विवाह करायच्या
करीवरी नाही.

४. नांदव - १२०० वर्षांपूर्वी नांदव
नगर नाही.
५. नांदव - १२०० वर्षांपूर्वी नांदव
नगर नाही.
६. नांदव - १२०० वर्षांपूर्वी नांदव
नगर नाही.

पिशाच्या स्वयंपाकाची

शिव श्रीमंतांच्या घरी नेहमी किंवा
शुभयाच्याच्या स्वयंपाकाचे काम करून
आपले पोट भरीव असे. सीता ही त्याची
एकूंतली एक मुलगी होती. ती पाच वर्षांची
होती. तिची आई पावली.
एखाद्याच्या घरी जेव्हा ती कामाना
असे तेव्हा ती आपल्या मुलीलाबरोबर
नेह असे. वडिल स्वयंपाक करायचे आणि
मुलगी ते तोंड लक्षपूर्वक बघायची. दोघेही
एकवेळचे जेवण तेथेच जेवायचे आणि
दुसऱ्या वेळच्या स्वयंपाकासाठी शिधा बांधून
घरी आणायचे. ज्या दिवशी कुठे काम नसे
त्या दिवशी शिव स्वतः स्वयंपाक करून
आपल्या मुलीला प्रेमाने स्वतः भरणेत असे.
काही वर्ष हाच दिनक्रम चालू राहिला. पण
सीता स्वयंपाक करण्याच्या बाबतीत
उत्साही नव्हती.

राम हा शिवच्या मित्राचा एकूंतता एक

मुलगा होता. तो मित्र पण गरीब होता.
जेव्हा रामचे आईवडिल एका वर्षदलेत मृत्यु
पावले तेव्हा शिवने रामला आपल्या घरी
आणून घेतले. तो-त्यांच्या घरी राहू लागला.
थोड्याच दिवसांत रामने स्वयंपाकाचे सर्व
काम शिकून घेतले. शिवला बसायला सांगून
त्याचे काम तो स्वतःच त्याच्या
देखरेस्तीखाली करीत असे.

राम, शिवला वृषभ आवडू लागला. एके
दिवस शिव म्हणाला, "अरे राम, सीता
जन्मल्याबरोबर आम्ही मित्रांनी एकत्रले होते
की नाते वा आणि तूसा विवाह करायचा.
तुमचा दोघाचा विवाह झाला कि मी
निश्चित होईन."

सीता दिसायला सुंदर असल्यामुळे
रामच्या मनात भरली होती. ती तिला प्रेम
करू लागला होता. त्यामुळे त्याने आनंदाने
शिवचा प्रस्ताव स्वीकारला. तो शिव चा

सोतेच्या ह्या कालात बोलण्यामुळे राम नाराज होत असे.

एकदा रामला वाटले, आज आपला वाढदिवस आहे तर आज आपल्या आवडीचे पदार्थ खावे. आजचा स्वयंपाक सोतेने स्वतः करावा अशी त्याची इच्छा होती. पण डोकेदुखीचे निमित्त करून तिने त्याची इच्छा राखली. मग रामने विचार केला, मी रोज स्वयंपाक तर करतोच आहे, आज काय करूया. पण मी माझ्या आवडीचेच पदार्थ करून साणार !

त्याच्या इच्छे प्रमाणे त्याने स्वयंपाक केला. सीता जेवायला आली. एकेका पदार्थाची नव घेत म्हणाली, "हे काही तेवढे रुचकर आले नाही. माग्यात मीट आहे, मी आवट आहे, मला वाटते ह्याच्यात तांदूर असा अडथळा आला आहे."

स्वतः आवडीचे पदार्थ करून सोढ्या उत्साहाने खायला बसलेल्या रामने जेव्हा आपल्या पत्नीचे बोलणे ऐकले तेव्हा तो नाराज आला. तिचे बोलणे त्याला काढ्याप्रमाणे खोचू लागले आणि तिचा रामही आला. ताबडतोब फुड्यातील ताट सरकवून जागत ओरडून तो म्हणाला, "अग महामाये, आजपर्यंत तुझ्यावर दया प्रेरित मी चुपचाप मगळे सहन केले, इथून पुढे माझ्याच्याने हे सहन होणार नाही. स्वयंपाक करून तुला खाऊ घालण्याऐवजी जंगलात जाऊन भूत-पिशाचांना खाऊ घालणे बरे. त्यात जास्त आनंद मिळेल. आताच मी निघून जातो. इथून पुढे तू खा नाहीतर उपाशी रहा मला त्याच्याशी काही

घेणदेश नाही" असे म्हणून त्याने हात धुतले आणि कुडता घालून बाहेर निघून गेला.

पतीला एकदा रागावलेले सोताने कधी बघितले नव्हते. ती खूप घाबरून गेली. उठून बाहेर जाऊन बघितले तर गडोच्या कोपऱ्यावरून वळून तो दिसेनासा झाला होता. आता काय करावे? तिने हात धुतले आणि विछान्यावर बसून रडू लागली.

कोविलेला रागू रागाच्या भरात चान्तत जंगलात येऊन पोहोचला. थोडे अंतर असचे चान्तत गेल्यावर त्याला किचकिच किचकिच असा आवाज ऐकू आला. त्याला माकडांची अनावां. माग वळून रस्ताच दोन पिशाचां त्याच्यासमोर पडत आली. किचकिच करत ती म्हणाली, "सोढ्या घेमाने इथे आलो आहोत. पिशाचलोक स्वागत करीत आहेत."

रामू इतपोक म्हणून पिशाचांना बघून तो विचित्रसुद्धा नाही. म्हणाला, "मी तुमच्यासाठी थोडाच आलो आहे? तुम्हाला कसे माहित कि मी स्वयंपाक करतो?"

रामूच्या ह्या प्रश्नावर हसत हसत पिशाच म्हणाले, "हेच तर आमचे विशेष आहे. आज मध्यरात्री आमच्या यजमानाच्या मुलीचा विवाह सोढ्या प्रमाणाने संपन्न होणार आहे. नेहमीच्या स्वयंपाकाच्या वारंवारता बदल जावा हा आमची इच्छा आहे. पिशाच स्वयंपाकाऐवजी मानवी स्वयंपाकी आम्हांला हवा आहे. आता तू आमच्या मागे मागे ये. आम्ही तुला

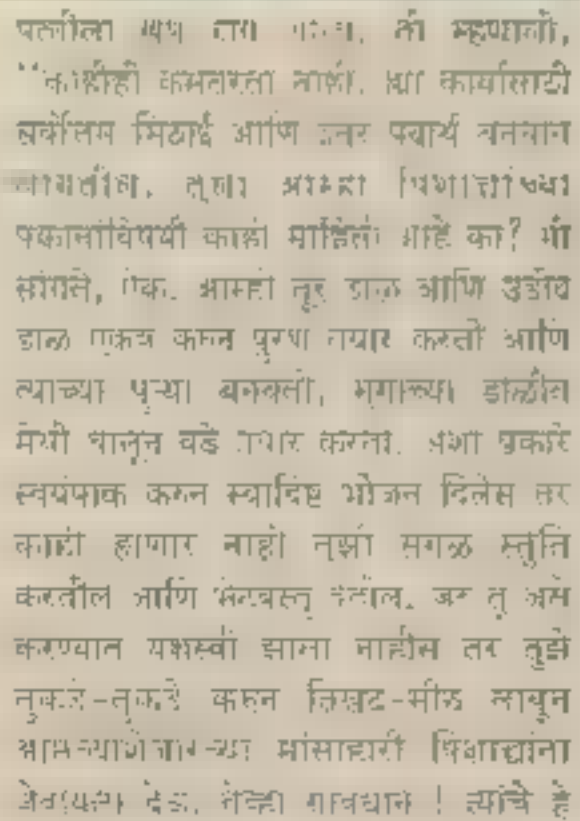
आमच्या यजमानाकडे घेऊन जाऊ."

त्यानेच ते पिशाच अंधारात त्याला आदीच्या राती पडून गेले आणि आपल्या यजमानासमोर बसून बसून पिशाचांनी सांगितल्यानंतर यजमानाना कळले कि राम कोण आहे. मग त्याचा यजमान त्या स्वयंपाकवाला म्हणाला, "मि स्वयंपाकवा, ह्या लग्नकार्यात स्वयंपाकाची पूर्ण जबाबदारी तुझ्यावर आहे. स्वयंपाक मलाकडच्याना आवडला तर तुला पुढील भेटवस्तू मिळवील."

रामू सोढ्या गर्वाने म्हणाला, "भेटवस्तूचे राहू आ पण स्वयंपाकाला आवश्यक असलेल्या वस्तूंची व्यवस्था होईल कि नाही?"

त्याच्या गर्वाचा त्या यजमानाच्या

पत्नीला यथ तस्य गच्छतः, कीं मृणाली,
 “कभीही कमलारता नहीं। ध्या कार्यासाठी
 सर्वोत्तम मिठार्थ आणि उत्तर परार्थ बनवाना
 लागतील, तुला आम्हा पिशाचांमध्ये
 पक्षासांविषयी काही माहित आहे का? मी
 संगते, एक आम्हा तू शक आणि उडोव
 डाळ एकत्र करून पुरण तयार करतो आणि
 त्याच्या पुऱ्या बनवतो, भगवत्या डाळीत
 मधी पालून बडे तयार करता. अशा प्रकारे
 स्वयंपाक करून स्यादिष्ट भोजन दिलेस तर
 काही हाणार नाही तुझा सगळ स्तुति
 करतील आणि भगवत्सु पत्नीत, जर तू असे
 करण्यास यत्नस्वी झाला नाहीस तर तुझे
 तुकडे-तुकडे करून लिखट-मीठ लावून
 आम्हाच्याजोतारच्या मांसाहारी पिशाचांना
 देव(यत्न) देऊ, वेळी सावधान ! त्यांचे हे

नवरा मङ्गला रङ्गूने केलेला स्वयंपाक
सात म्हणाला, "पुण्याच्या पन्था अग्नि वडे
क्षुप्य नचका आहेत, कोणी बनवले?"
विशाच मोठ्या ऐतात म्हणाले,
"स्वयंपाक करणालाठी एका मातयाला
बोलावले, त्यानेच हे गर्व बनवले.

ધર્મધામ વિશાદ્યામે આનંદાને મ્હરતે
 “ત્યામે કાચ વિશેષ” જગ પાઠ્યને,” ત્યામે
 વાત્તુના દેને જપાના રામૂલા કોલાવૂન
 આગળ્યાસ માંગિતલે.

हे सगळे ऐकून गम्भीरपणे काय लागला, आणि मनाशांचे जडजड कर लागला, "जरे देवा आतां मी काय करूं?" देवाचे नाव काढल्याबरोबर त्याला हनुमानाची आठवण आली, तो रीज हनुमानच्या मंदिरात आज असे आणि तिथे हनुमान चालीसा ऐकत असे. पण त्याला त्याची पहिली, ओष्ठ नेवडीच

स्वा आनंदित होत त्याने धागडून मटले
'सां आंजेनेय' आणि बराकडे गाऊ लागला.
जेव्हा तो ज्येष्ठ पार ~~गाय~~ गायच्या मन्हेदांर्यत
~~गाय~~ तेव्हा सगली मान ~~गाय~~ घातत रत
अमलेला सीता ~~गाय~~ दिगला. "कडे आनान
आहेस?" त्याने आश्चर्याने विचारले.

पत्नीचा आवाज ऐकू येताय तिने वग
मान करून बघिताले. आश्चर्य आणि
आनंदाने रडत तीं रामू गवळ आजी.
पत्नीला धात म्बरान रामू म्हणाला, "रडू
नकोस मांग तर ज्वर की सू प्रयत्नाच्या
विषय का चालवी होनामने"

आलप्यावर भुश तान घरा
जालाना गमन खलःच्या मनुष्यावद्दल
गमगतल. जेवटी वाघ घरा पाहोचल, भग
सोता म्हणाली, "घर आलं. जालमेव
स्वामीच्या कुपनं तुम्ही नाचवा. नालीतार
माझे वाघ ताल असले" अंग म्हणत तिने
मनहसच दाख्याना नाचले.

२०१२ साहित्य अकादमी पुरस्कार विजेता नाटक

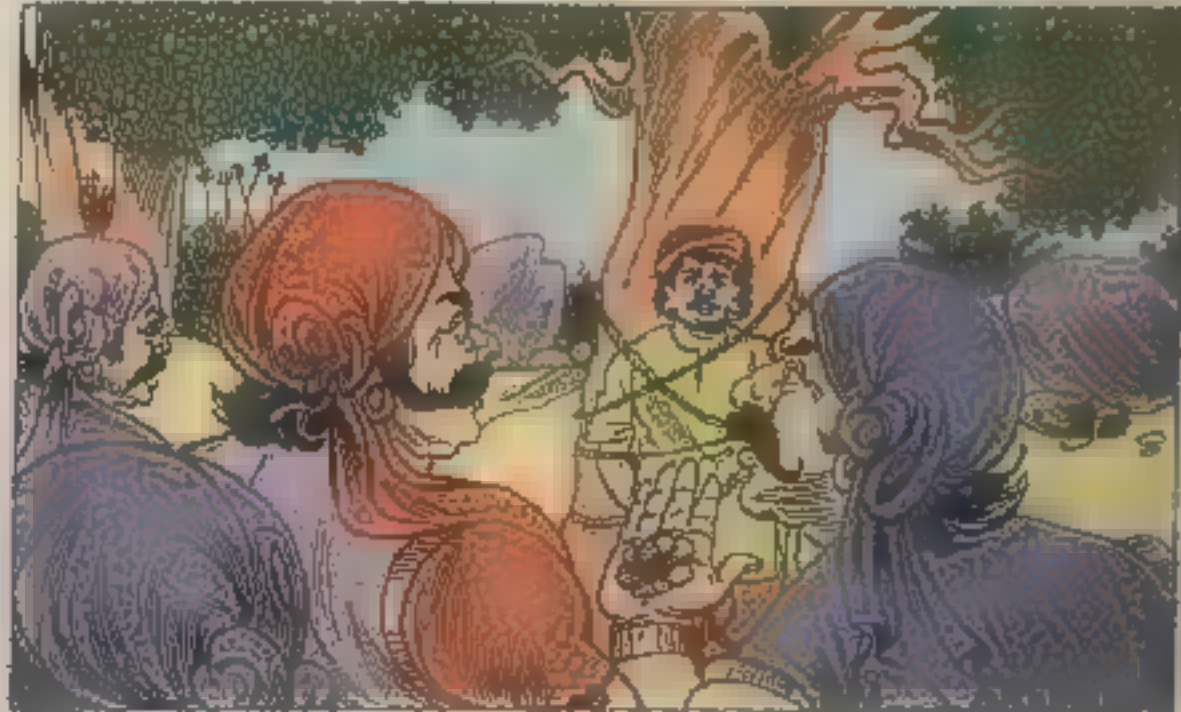
सोमनाथाची मूर्खता

सोमनाथ भुवनांगिनेहून रामगिरिले जात होता. रस्ता जंगलामधून असल्यामुळे चोरांची भोती होती. म्हणून त्याने बरोबर एक मोठी काठी घेतली होती. जेव्हा तो जंगलाच्या मध्यभागी पोहोचला तेव्हा आसामागे लपलेले चार घट्टकट्टे चोर त्याला सामोरे आले आणि त्याला अडवले. सोमनावने मोठ्या धैर्याने त्यांचा सामना केला. लालेल्या मारामारीत चोर आणि सोमनाथ पण जखमी झाले पण फांतरी असेल असेल चोरांना सोमनाथाला फकत शाडाहा वांधले. त्यांनी त्याची पूर्ण तपासणी केली त्यांना फक्त तांब्याची दहा तांबी मिळाली.

मग साय चोरांचा सरदार निराश होऊन म्हणाला, "इतकी मोठी काठी नेऊन घेताना तुम्हाला पाहून आम्हाला वाटते कि तुम्हाकडे तुम्हाला नवजवानि असेल. आधीच माहित असत कि तुम्हाकडे फक्त तांब्याची दहा तांबी आहेत तर आम्ही तुम्हाकडे आलोच नसलो; आणि तुम्हाकडून जखमी पण आलो गेलो" दुसऱ्यामुळे कणफूट तो म्हणाला.

चोरांची संख्या भर आऊन सोमनाथ पण बराच जखमी झाला. तो म्हणत म्हणाला, "मी ऐकून होतो की चोर खुण हुशार आणि वतुर असतात. नुटनेल्या माणसाची असेल कसत तपासणी करतात. तुम्ही तर नुसतेच तगडे पहिलवान झाला तुम्हाला थोडे भुडा असत नाही. तुम्हा तर माझ्या शेक्याच्या पगडोला विसरून गेला, मला सुद्धा आधीच असत की तुम्ही माझ्या पगडोला शिबणारसुद्धा नाही मी पण तुम्हाकडून जखमी झालो गेलो."

चोरांनी लगेच त्याची पगडी काढली, त्यातील लपवून घेतलेली बांदीची तांबी घेतली आणि निपून गेले.
- राधाकृष्ण

चांगुलपणाचे फळ

आनंदपूर कातिवर्मा नावाचे एक गृहस्थ रहात होते. सगळीं मुली होती पण त्यांना मूलनाळ नव्हते त्यामुळे ते धूप दुःखी होते.

एकदा त्या गृहस्थ साधू आला. तो शनैत भ्रमण करीत असताना, कुठल्याही गावात तो दिवसापेक्षा जास्त मुक्ताम करताना राहिला. त्याच्याकडून प्रसाद घेण्यासाठी सूप गर्दी असताना, त्याच्या प्रसादाच्या गहिम्यावर लोकांचा अपार विश्वास होता.

कातिवर्मा त्या साधूला भेटला. त्याला आपल्या मुले नसल्याचे दुःख सांगितले. त्यावेळी त्याच्या हातात दुधाने भरलेला स्त्राम होता. त्याला थोडे दूध एका द्रोणात ओतून कातिवर्मा देत साधू म्हणाला, "हे जर तुझ्या पत्नीने एकाच घोटात संपवले तर तुझ्या सनातनी इच्छा पूर्ण होईल."

चोरी झाल्यावर कातिवर्माने द्रोण

पत्नीला दिला आणि म्हणाला, "हे एकाच घोटात संपव." कातिवर्माच्या पत्नीने ते देवघरात गेले. देवाला नेवेरा दाखवला मग तो द्रोण डोक्याला लायला आणि दूध दोन घोटात संपवले.

ती गर्भवती झाली. तिला दोन मुली झाल्या. दोन्ही मुली खूप सुंदर होत्या. जेव्हा जमिनीवर रांगायला नांगल्या तेव्हा त्यांची त्यांचा एक-एक पाय थोडा अघु आहे. नंतर अपंग असल्यामुळे त्या दोघी व्यवस्थित चालू शकत नव्हत्या.

कातिवर्माने ह्यावर करण्यासाठी पाण्यासारखा पैसा खर्च केला परंतु काहीही उपयोग झाला नाही. दोघी मुली नक्षत्रासारख्या सुंदर होत्या पण स्वतःचे अपंगत्व त्यांच्या मनात मलत होते. 'कोणी बघेल का', ही सीती सतत त्यांच्या मनात प्रसादची. मुलगा अपंग असता तर चालले

काही नाही." असे म्हणत त्याने केळेचे काढले थोडासा भाग स्वतः खाव्या आणि उरलेले केळे कांतिवर्माकडे देत म्हणाला, "हे जिला दयाची नुझा उच्छ्रा आहे तिला दे" नंतर त्यावर त्याला काहीही बोलू न देता फक्त पाठवले.

धूप विचार करूनमुद्धा कांतिवर्मा निर्णय घेऊ शकत नव्हता कि कोर्हा मनीषेकी कुणाला हे केळे द्यावे. विचार करीत तो म्हणत होता, त्याला धारण होते की, माधुला माहित होते की मला अपंग आहत मग त्याने फक्त एकीसाठीच प्रसाद दिला असावा? हा प्रसादाने एक मतर्था बरी आली तर दुसरीच मन किती दुःखी होईल? आणि जरी मला ज्ञान नसेल ना मला शुद्धा किती दुःखी होईल.

अशा प्रकारे विचार करीत तो जमनाबाब कांतिवर्माला कुणाच्या तरी म्हण्याच्या आवाज ऐकू आला. त्याने आज्ञावान्ना बघितले तरी नवळतच एका विहिरीजवळ एक तरुण मुलगी दडत बसली होती. एक तरुण तिला काहीतरी समजावून सांगायचा प्रयत्न करीत होता. कांतिवर्मा जवळ येतातच पहिल्याच त्या तरुणाने त्याला म्हटले, "खोमान. आपण जरा हिना समजवा. ही विहिरीत पडून जीव देणार आहे." "काय आल तरी काय? खर काय कारण आहे?" कांतिवर्मनि विचारल्यावर तरुण उत्तरला, "नहावपणीच ही अर्धांगिकायुक्ती शिकार झाली आणि तिची शरीराचा उजवी बाजू निकामी झाली आहे.

हिच्याशी कोण लग्न करेल? पण मला हिची दया आली आणि मी हिच्याशी लग्न केले. मी काही खूप श्रमंन नाही, मेहनत करूनच मला पोट भरावे लागते. मला अजब होईल तेवढा माझ्या पत्नीचा सेवा-शुध्दा करूनच घराच्या बाहेर पडतो.

गेल्या काही दिवसांपासून तिला असे वाटत आहे की हिच्यामुळे मला खूप काढ करवे लागताने. आणि हे मिला सहन होत नाही. मी सगळ्या काम करावी आणि तिने आगामात यत्तापे हे तिला आता आश्चर्यामं झाले आहे. तिने निश्चय केला आहे कि आत्महत्या केली तर माझा पत्नी इसच्या र्हा चरोवर लग्न करून सुखपूर्वक आयुष्य जगू शकेल. मला माहित आहे कि हे खप आहे. वस्तुस्थिती जाणूनच मी हिच्याशी लग्न केले. जर तिने आत्महत्या केली तर मी जिवंत राहिलो नाही. हे मला मिला समजावून सांगा आणि माझ्याकडे कल्पनापासून परावृत्त करा."

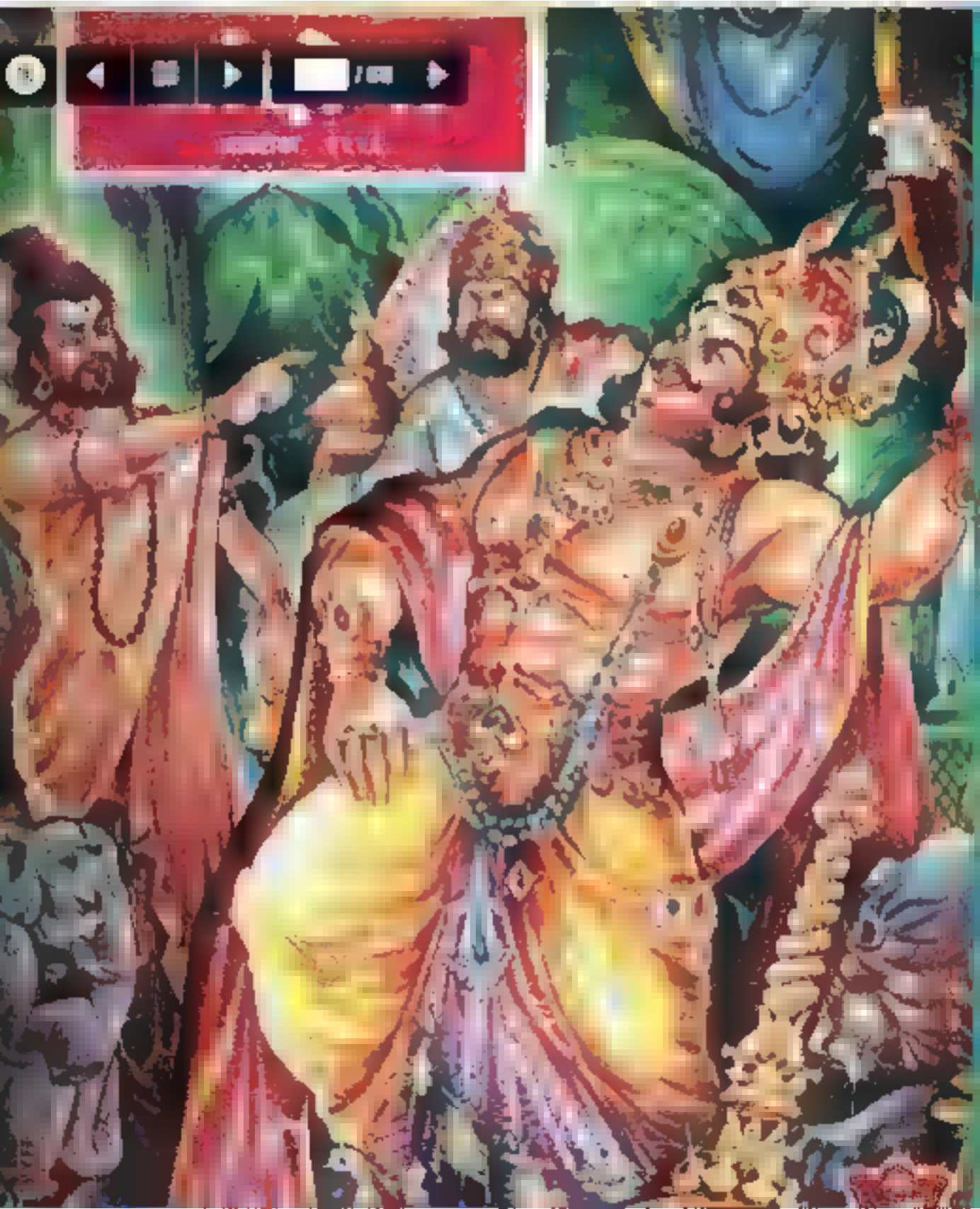
माधुने दिलेला प्रसाद कांतिवर्मनि मनीषा देला त्याला त्या जेवण्यात दुःख होऊ नये म्हणून तीच उच्छ्रा संपले. ती त्या वाटले.

मुनीला म्हणत होते मनीषा मला मला मी तुला उच्छ्रा देईल.

तिने ते केळे खाले आणि तिच्यात सुख माझ परिवर्तन दिगु भागले. ती उठून उभा राहिली आणि तिने हात जोडून कांतिवर्मनिना तमस्वारा केला. तिच्या पतीच्या आश्चर्याला आणि आश्चर्याला मी मीमात्र उरला नाही.

"आता तूही दुख मरण आहे. तुला मला मला मला" असे म्हणत जाऊन तो त्याने निराप घेतला आणि आपल्या घराकडे निघाले. स्वतःच दुःख संपले नव्हते पण यांना बसत नसेल गोष्टीचा हातात एक तरुण पत्नीसत होण्याऐवजी त्याच्यामुळे पावले. पती जाऊन पोर्षायेकी एका मुलीलाच पत्नी पावला. एकच मलाही बरी शायची. मग दुसरी बरी आली नाही मलाच बरी करीत नसायच. हा जेवण पावला ती अशेततच ती पती पावला. तबळमाल त्याच्या दोन्ही मनीषा पवन त्याच्याकडे आल्या. त्याला जपून त्याला अपार आनंद आणि आश्चर्य वाटले.

शहरी पती आणि गावंढळ पत्नी

कमलाकरणे आई-वडिलांच्या लहानपणीच वारले. त्यानंतर त्याचा संभाळ त्याच्या आजोने केला. मग त्याने उच्च शिक्षण घेतले आणि शहरात राहून नोकरी करायलागला. पण त्याच्याजरोबर त्याची आजी शहरात आली नाही. सगळे आयुष्य गावातच गेल्यामुळे तिच्या ते गाव सोडावेसे वाटत नव्हते. त्याच गावात त्याची मोठी बहिण पण राहात असे अंधून-मधून येऊन ती आजीची चौकशी करायची.

एके दिवशी कमलाकरला समजले कि त्याच्या आजीची तब्येत एकदम बिघडली आणि ती खूप थोड्या दिवसांची पाहुणी आहे. कमलाकर ताबडतोब गावी गेला. तो आला आहे असं समताच आजीने झोळे उघडले आणि म्हणाली, "तुझे लग्न बघितल्याशिवाय मला मरायचे नाही. गेल्या दोन वर्षांपासून मी तुझ्या मागे लागले आहे कि तू लग्न कर. पण

प्रत्येक वेळेस तू टाळतोस. तू माझी इच्छा पूर्ण नाही केली." कमलाकर आजो म्हणाली, "माझी इच्छा आहे की तू लग्न करायचे नाहीस. मला सुंदर नाजूक पण हुशार मुलगी हवी होती. आणि त्याचा विश्वास होता कि अशी मुलगी फक्त शहरातच असेल.

"आजी, तुम्ही तब्येत तरी बरी होऊ दे. मी ह्या थायलंड मलेशियातच लग्न करून टाकेन." कमलाकर आजोचे म्हणाला, "आता गरजां तब्येत कसली बरी होतेय? देवाचे बोलावणे आले आहे. तुझे लग्न बघितले म्हणजे समाधानाने झोळे मिटेल. उद्याच्या मुहूर्त चांगला आहे. तू कस्तुरीशी लग्न कर. ती चांगली मुलगी आहे."

कस्तुरी शेजारच्याची एक मुलगी आहे. आजी घरात एकट्याच असल्यामुळे बऱ्याचवेळी ती आजीला हव नको ते

बघायची.

कमलाकरला आजीचा हा प्रस्ताव अजिबात आवडला नाही. तो काही बोलणार इतक्यात आजोने त्याचा हात पकडला आणि म्हणाली, "कस्तुरी सगळ्या दृष्टिने तुला योग्य बाहे. वैद्यांनी सांगितलंय कि आजी आता चार-पाच दिवसांपेक्षा जास्त नाही जगणार. आजोने आपल्यासाठी काय कमी सस्ता सात्त्वात? तिची एक इच्छा पूर्ण करणे काय तुझे कर्तव्य नाही? ह्या अंतिम क्षणी तिचे मन दुखवणे तुला चांगले वाटेल का? तिच्या इच्छेसाठी लग्न कर. हा तुझा धर्म आहे."

कमलाकर अगदी इच्छेविरुद्ध नसलाजाने तरी त्याला, आजीच्या म्हणण्यानुसार अगदी दुसऱ्याच दिवशी लग्न झाले.

आणि लग्न बघितल्यानंतर आजीच्या तब्येतीत आश्चर्यकारक सुधारणा झाल्या. तिचा बघून कोणाताही वाटले नसते काळ ही जीवन-मृत्यूच्या सीमेवर उभी होती.

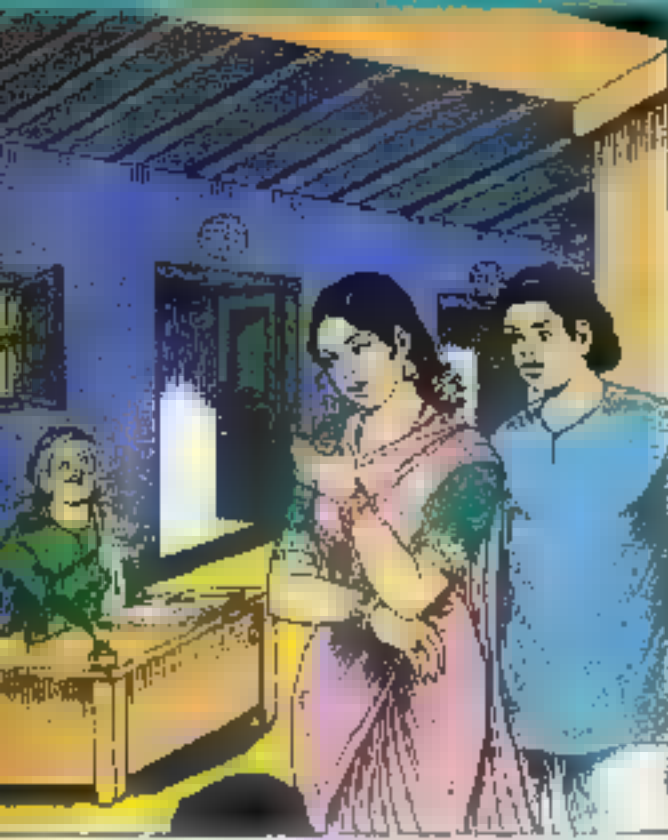
एक दिवस कस्तुरीला घेऊन कमलाकर शहराकडे निघाला. निघताना आजी त्याला म्हणाली, "पाच महिन्यात मर्यादा पुरुषोत्तम श्रीरामाचे दर्शन करून या. मी श्रीरामचंद्राकडे नवस बोलले होते. विसर नकोस, माझा हा नवस अवश्य फेडून टाक."

बसमध्ये बसून ते जेव्हा शहराकडे निघाले तेव्हा कमलाकर कस्तुरीला समजावून सांगत म्हणाला, "तू तर खेडवळ मुलगी आहेस. शहरातील दुकानं, मोठमोठे रस्ते इमारती आल्या कि झोळे फाडून फाडून बघू नकोस. तिकडे ओरजोरात चालू नकोस. हसताना

उगांच सगळे दात दाखवून हसत नकोस. तिकडे नागताना तुझ्या खेडवळपणाच्या सवयी विसरत जा." कस्तुरीला शहरातील राहणीमान आवडू लागले. पण नवऱ्याचे सतत असे म्हणणे कि तू खेडवळ आहेस तुला शहरातील जीवन काय माहित हे मनात बटवू लागले. मनातल्या मनात ती दुःखी होत असे. "हे काय एवढी थट्टे वेणी कशा लावायची? अंबाबाई सारखं शूद्र मोठं कुंकु काय लावूनस? एसाच्या आजीबाईसारखी अशी साडी का घातलीस? नवी नवरी आहेस. राग रंग उमजून वागत जा." कमलाकर कधी कधी नाराजी व्यक्त करीत असे. वीस एक दिवसांमध्येच कस्तुरी शहरी स्त्रीयांप्रमाणे राहण्या सवण्यामध्ये तरबेज साली. त्यांना शहरात राहायला येऊन एक महिना पूर्ण होत

आला आणि तेव्हाच कस्तुरीने भाजीने बोललेल्या नवसाची कमलाकरला आठवण करून दिली. कमलाकर म्हणाला आताच तर भाजीची तय्यारी बरी नसल्यामुळे आणि लक्षासाठी म्हणून दहा दिवस रजा घेतली. माझ्या साहेबांचे नाव आहे उग्रनरसिंह. आणि नावाप्रमाणेच त्यांचा स्वभावसुद्धा उग्र आहे. त्यांनी स्पष्ट सांगितले आहे कि आता एक शिवसाची पण रजा मिळणार नाही."

कस्तुरी क्षण भर विचार करून म्हणाली, "तुमच्या साहेबांचे नाव उग्रनरसिंह आहे म्हणजे त्यांचे कुलदेवता नखीच नरसिंह स्वामी असतील. त्यांना सोटेच सांगून बघा की तुमचा नवस त्याच स्वामीकडे आहे." कस्तुरीच्या ह्या सल्ल्याने आश्चर्य घडले. कमलाकरला लगेच राजा मिळाली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच पती-पत्नी माडीत बसून रामापुरला जायला निघाले. रस्त्यात कमलाकरने दोन सोन्याच्या बांगड्या काढून कस्तुरीच्या हातात दिल्या आणि म्हणाला "ह्या बांगड्या माझ्या आकाच्या आहेत. तिने सांगितले आहे कि, रामापुरला सोन्याच्या दुकानात अगदी नवीन नवीन घडणीच्या बांगड्या मिळतात. ह्या जुन्या बांगड्या देऊन मना नविन बांगड्या घेऊन ये. आता तू ह्या बांगड्या घेऊन ठेव." रामापुरला पोहोचल्यावर दुपार आली होती. गावात गेल्याबरोबर धर्मशाळा होती. पती-पत्नी गाहीतून उतरले. धर्मशाळेत गेल्याबरोबर तेथील अधिकाऱ्याने सांगितले कि एकही सोली रिकामी नाही. कमलाकर निराश झाला. पण कस्तुरीने मोठ्या आत्मविश्वासाने अधिकार्याला सांगितले, "रामशास्त्री जेव्हा जेव्हा येतात तेव्हा सांगायचे कि रामापुरला आल्यावर धर्मशाळेत रहा."

रामशास्त्रीचे नाव ऐकताच अधिकारी चाबून बसला आणि म्हणाला, "अरे, मी विसरूनच गेलो. मघाशीच एक सोली रिकामी झाली आहे." असे म्हणत त्याने ताबडतोब एक सोली त्यांना राहण्यास दिली.

कमलाकरने कस्तुरीला विचारले, "हे रामशास्त्री कोण आहेत?" "ही धर्मशाळा मागच्या वर्षीच त्यांनी आपल्या बहिणांच्या स्मरणार्थ बांधली" कस्तुरी म्हणाली.

"तू त्यांना कशी ओळखतेस?" कमलाकरला आश्चर्य वाटले. "आता येण्याच्या आघी बाहेर लावलेली पाटी

वाचली. कस्तुरी हसत हसत म्हणाली.

कमलाकर तिच्या हुशारीवर थक झाला. लवकर थोड्या वगैरे उत्कृष्ट ते मंदिरात पोहोचले. तेव्हाच पुजारी मंदिराचे दरवाजे बंद करीत होता. ह्यांना बघत तो म्हणाला, "देवाचे दर्शन संश्रयाकाळीच होऊ शकेल."

कमलाकर निराश झाला तो पत्नीला म्हणाला, "मला एकच दिवसाची सुटी मिळाली आहे. काय करायचे?" "आता काय करू शकतो? देवाचे दर्शन तर नशिवाची नाही. आजोने दिलेले आताच्या ताटात ठेवण्या ऐवज बाहेरच्या हुंडीतच टाकून देऊ." कस्तुरी मुद्दाम थोड्या मोठ्या म्हणाली, म्हणजे पुजारीलामुद्धा ऐकू आले. कस्तुरीला मज्जित होते कि हुंडीत टाकलेले दान मंदिराचे असते आणि गाभाऱ्यातील टाकलेले दान पुजान्याचे आहे.

दान-दक्षिणा शब्द कानावर पडताच पुजान्याने ताबडतोब मंदिराचे दरवाजे उघडले आणि त्यांना म्हणाला, "मला वाटते तुम्ही खूप लांबून आहात. लगेच दर्शन करून घ्या." त्या दोघांनी देवाचे दर्शन केले आणि कस्तुरीने आजोने दिलेली छोटी पिशवी पुजान्याच्या ताटात ठेवली. मग दोघे बाहेर पडले.

"तुझ्यामुळे देवाचे गनापातून दर्शन घडले. आजोचा नयम फेडला. अरे हो, पण त्या आजोने दिलेल्या छोट्या पिशवीत काय होते?" कमलाकरने विचारले. "दिव्यत्वा वाती, पण काहीही असले तरी वेळेवर आपल्या कामा

आल्या." कस्तुरी हसत म्हणाली.

जेव्हा मोठ्या गल्लीत आले. सराफाची दोन गोळी दुकाने दाखवून कमलाकर म्हणाला, "तू धर्मशाळेत जा आणि सोन्याच्या बांगड्या घेऊन ये. तोपर्यंत मी दुकानात जाऊन बघतो कि कोणत्या नविन प्रकारच्या बांगड्या आहेत?"

कस्तुरी धर्मशाळेत परत आली आणि जेव्हा पेटीमघून बांगड्या बाहेर काढत होती तेव्हा तिथे एक तरुण मुलगा आला आणि म्हणाला, "मी सराफाच्या दुकानातच काम करतो. साहेबांनी तुमच्याकडून नवकर बांगड्या घेऊन येण्यास सांगितले आहे." कस्तुरीला लगेच संशय आला. मनातील संशय चेहऱ्यावर अजिबात विमुन देता तिने त्याला विचारले, "बांगड्यांबरोबर चंद्रहार पण

आणायला सांगितला का? मला वाटते चंद्रहार पण त्यांना बंदलून हवाय, जरा त्यांना विचारून घेता का?" थोड्याच वेळात तो तरुण मुलगा परत आला आणि म्हणाला, "हो साहेबांनी चंद्रहार सुद्धा आणायला सांगितला." कस्तुरी एकदम ओरडली, "अरे चोरट्या, बांब पोलीसांना बोलावलय, आत्ता मेऊन तुला हातकड्या घालतील म्हणजे समजेल." चोर लगेच आल्या पावली परत पळून गेला. कस्तुरीला माहित होते की त्याने आपल्या पतीचे बोलणे ऐकले अनाये. कमलाकरला जेव्हा कस्तुरीने ही हकिगत ऐकवली तेव्हा कमलाकरने कस्तुरीची सूप स्तुति केली.

अशाप्रकारे सगळी कामे सफलतेने उरकल्यावर जेव्हा ते घरी पोहोचले तेव्हा मध्यरात्र झाली होती. घरी येऊन त्या तरुणाला कुलूप नाही बघुन त्यांना आश्चर्य वाटले. आत कुणाचा तरी चालण्या-फिरण्याचा आवाज येत होता.

कमलाकर चोर-चोर म्हणून जोरजोरात ओरडणार इतक्यात कस्तुरीने बुणेने असं करून को म्हाणून सांगितले आणि दरवाजा ठोठावत

म्हणाली, "मालक आम्ही वाटसरू आहोत. सूप रात्र झाली आहे. आम्हाला रामापुरता जायचे आहे. अंगावर किमती दागिने आहेत आणि पिशवीत पण सूप बंदबवाहिर आहे. त्यामुळे अंधाराला जाणे धोक्याचे आहे. तुमच्या घरी राहू द्याल तर सूप कृपा होईल. सकाळीच निघून जाऊ."

लगेच अस्ताव्यस्त विस्तारलेले केस असलेल्या, टोकदार मिश्रीवाल्या एका इसमाने खिडकीतून वाकून बघितले. पण दार उघडले. कस्तुरीने आपली पेट्री त्याच्या हातात दिली आणि म्हणाली, "ह्याल नवरोचे कपडे आणि दागिने आहेत. कपून देया. सकाळी जाताना घेऊन जाऊ. मान हतवत तो इसम दुसऱ्या बाजूच्या खोलीत गेला. कस्तुरीने ताबडतोब बंद बाहेरून कडी लावली आणि पतीला म्हणाली, "ताबडतोब पोलीसांना बोलवा." पत्नीच्या बुद्धिमत्तेवर खूप होत कमलाकर म्हणाला, "इतके दिवस तुला मूर्ख, गावंढळ समजूत तुमी चेष्टा मी केली. तर तुझ्या दुशारी पुढे शहरी मुलीसुद्धा फिल्म्स पडतील, मला माफ कर." आणि तो पोलीस स्टेशनकडे गेला.

प्रिय स्थळ

गोंकर्ण हे मोठ्या पात्रास्थळांपैकी एक आहे. इथे शंकराचे सूप मोठे वेऊळ आहे. एक सुंदर बगिचा आहे. एक मोठे नाट्यमंदिर आहे, गावात एक मोठे ग्रंथालयसुद्धा आहे. तेथील अपूर्व आहेत.

अशा ह्या प्रसिद्ध यात्रास्थळाळाला भेट यादव आला. त्याचे मोठे काका, तात्या त्या रहात होते. त्यांना चार मुलं होते. चंदू, सोमू, गोपी आणि विश्वंभर. मोठा मुलगा चंदू हा यादवच्याच वयाचा होता. चारही भाऊ यादव आल्यामुळे सूप आनंदित झाले. यादवला ते सगळीकडे फिरायला घेऊन गेले.

"तुमचे गाव सूपच छान आहे. चार दिवस रहाण्यासाठी आलो पण आता चाळीत दिवस रहावे असे वाटते." गावाची भरपूर तारीफ करीत यादव म्हणाला.

आपल्या गावाची प्रशंसा ऐकून चारही भाऊ खूश झाले. पण त्यांनी परत परत यादवला विचारले कि सगळ्यात जास्त त्याला आवडले? पण त्यांना म्हणाला, "जे मला आवडते तिथे मला जास्त वेळ रहायला पण कधीकधी मीच संघर्षात पडतो आणि मलाच कळत नाही की कुठले स्थळ जास्त चांगले आहे? आता भरां करू या, आधी तुम्ही चौघेजण एकेका स्थळी जाऊन रहा. जिथे तुम्हाला जास्तवेळ रहावेसे वाटेल ते तुमचं प्रिय स्थळ समजू या. आणि तुम्हाला सगळ्यात जास्त कुठले स्थळ आवडते हे समजल्यावरच मी माझी आवड सांगेन."

यादवचा हा प्रस्ताव चारही भावांना पटला. चौघेही चार-चार दिवस चारही स्थळांना भेट देऊन, राहून आले. मग एक गोष्ट त्यांच्या लक्षात आली. दुसऱ्या

स्थळात पण आकर्षण आहे. त्यांना वाटत होते कि जे स्थळ आपल्याला आवडत नाही तिथे आपल्याला रहावे लागेल. पण त्यांना जी स्थळ आवडत नव्हता तिथेसुद्धा रहायला त्यांना आयडले.

जेव्हा चौवेही भाऊ परत आले तेव्हा यादव त्यांना म्हणाला, "वधा, तुम्ही उगीचच स्वतःचा गैसमज करून घेतला होता. प्रत्येक जागेची स्वतःची अशी एक खूबी असते. मला सुद्धा मनापामून प्रत्येक स्थळ आवडले."

यादवचे म्हणणे चार भावांपैकी एकालाही पडले नाही. त्यांनी स्पष्टपणे सांगितले "असं काहीतरी सांगून तुमची सुटका होणार नाही. तुम्ही सुद्धा चारही स्थळी चार-चार दिवस राहून बघ. तिथे तुम्ही जास्त दिवस रहात ते तुमचे आवडते स्थळ!"

"बापरे, अजूनही तुमच्या लक्षात येत नाही? ह्या गावात आपल्या सगळ्यांच्या आवडीचे एकच स्थळ आहे. अजूनही माहीती परीक्षा घेणार का?" यादव ने विचारले.

चार भावांपैकी, चंदु ने मंदिरात, सोमूने

उद्यानवन ह्या वर्गिच्यात, गोपीने नृत्य-मंदिरात तर विश्वंभरने ग्रंथालयात आपल्या वास्तोस जास्त वेळ घालवला होता. त्यामुळे त्यांना यादवचे म्हणणे समजेना. ते एकदमच म्हणाले, "तुमचे म्हणणे आमच्या नाही लक्षात येत."

यादव हसत-हसत म्हणाला, "तुम्हाला काय वाटतं, ही विशेषता फक्त गोवर्ण मध्येच आहे? इंदूरस्थ, उज्जयिनी, तक्षशिला, विजयनगर, श्रीरंगपट्टण ह्यासारख्या पुष्कळ ठिकाणी आहेत. प्रत्येक ठिकाणी ह्याच्यापेक्षा जास्त विशेषता आहेत. तरीसुद्धा मी ह्या गावात का घालो? कारण मला तुमच्या सगळ्यांबरोबर प्रेमाने काही दिवस घालवायचे होते. इयत्त सगळ्यात काळोखे मज्जे स्थळ म्हणजे तुमचे घर! कुठेही गेलो तरी आपल्याला परत काय घाबरे जाणजे, तुम्ही ह्या गावात कुठेही गेलात तरी परीच राहणार. म्हणून तुमचे माझे प्रिय एकच आहे घर की नाही?" आता मात्र चारही भावांना पटलं आणि त्यांनी होकारार्थी मान हलवली. त्यांना खूप आनंद झाला होता.

१४

धोरमतीला सकाळीच नगरात जाण्यास घेईल." "हो तुम्ही जबरदस्ती केली तरी मी इथे रहाणार नाही. माझ्यासारख्या भिक्षुकाला सगळी घरे आपलीच असतात. मी जा. उन्हे वर आल्यावर मी ह्याच्यासोबत नगरात पोहचून नाहीतरी माझ्या ह्या फाटक्या कपड्यामुळे आता ही थंडी मला सहन होणार नाही. उन्हे वर आल्यावरच मी निघेन." रूपधर नागली तर तिथेच कसेतरी पोट भरून

धोरमतीला सकाळीच नगरात जाण्यास घेईल."

विघाला. जावा. जाता त्याने राखणदाराला म्हटले, "काका लवकर घरी जायचे आहे. जोपर्यंत वधत नाही तोपर्यंत आईला चैन पडणार नाही. हा जो तुमचा म्हातारा अतिथि आहे तो एका जागी शांत वसवणारा नाही. इथे त्याच्याच्याने बसून रहाणे होणार नाही. त्यामुळे त्यांना नगरात सोडून या. चातून-फिरून भूक लागली तर तिथेच कसेतरी पोट भरून

धोरमतीला म्हणाला.

माहिती मिळाली नाही."

हा समाचार ऐकताना त्या वृद्धाने पद्ममुखीला म्हटले, "देवी, सत्य काय आहे ते ऐक! तुझे पती ह्या शहरात आलेले आहेत. तुझ्या घरात चालू असलेल्या अत्याचाराविषयी त्याला पूर्ण कल्पना आहे. माझा अंतरात्मा म्हणतोय कि ह्या दूष्टांचा सर्वनाश लवकरच त्याच्या हातून होणार आहे," अशी भविष्यवाणी त्याने वर्तवली.

"महोदय, आपले म्हणणे खरे व्हावे. जर असेच झाले तर तुम्ही मायाल तो पुरस्कार तुम्हाला मिळेल." पद्ममुखी म्हणाली.

तिथेही जण घराच्या आत गप्पा मारण्यात मग्न होते तर बाहेर व्यापार करण्यात ते दुष्ट व्यस्त होते. काहीजण जड वस्तू लांब फेकत होते, काही भाल्यांनी निशाणा लावत होते, तेवढ्यात

त्यांचा एक नोकर आला आणि म्हणाला, "दुपार झाली. सेवक बंद करू आणि अन्न जेवायला चला." सगळेजण आत आले. आपापल्या आसनावर बसले. त्याच दिवशी कापलेल्या चकरीच्या जेवणावर तांदूळ भात लागले. इकडे राक्षणदाराने रूपधरला म्हटले, "माझ्या फडमरतांना तुला नगरात घेऊन जाण्यास सांगितले आहे. चला निघू या. उशिर पण झालाय."

निघायच्या आधी रूपधरने आपल्या हातात एक मोठी काठी घेतली आणि आपली शोळी तांद्यावर अडकवली. गृहे राक्षणदार होता आणि त्याच्यापाने रूपधर एखाद्या गरिब, भ्रष्टाच्या दुबळ्या भिकाऱ्यासारखा तटपटत जाऊ लागला.

ते दोघे पत्ताग जवळ पोहोचले. तेव्हा तिघे शोळ्या-मेंढ्यांना हाकलत काढी नावाचा एक माणूस आला. रूपधरने

बघून त्याने विचारले, "हा भिकारी कोण आहे? अरे ए हुकरांच्या राक्षणदारा तुला हा जिवंत मुडदा कुठे मिळाला? हे भिकारी तर काही कामाचे नसतात. सतत भीक मागून लोकांना वास्त देत असतात. ह्या दरिद्रिला रूपधरच्या घरी घेऊन गेलास तर तेथील मोठे सोकं ह्याचा निकालच मावतीस, चल तरक निकम्मा." असे म्हणत त्याने रूपधरला लाय मारली.

रूपधरला भयंकर राग आला. त्याला वाटले हातातल्या काठीने ह्याचे डोळे फोडावे किंवा वेदम मारावे. पण अजून वेळ आली नाही हा विचार करून तो गप्प बसला.

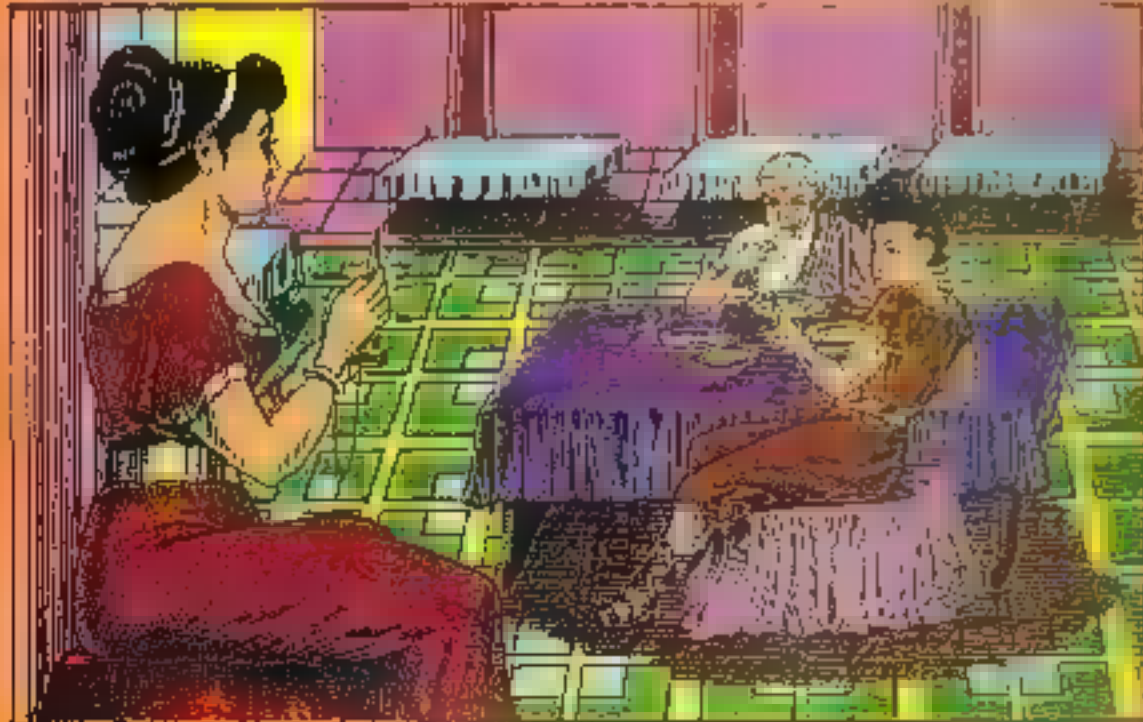
हुकरांच्या राक्षणदाराने कडवट स्वरात त्या माणसाना म्हटले, "तुम्ही ही हिंमत. मासकासा येऊ दे मग तुला बघतो." "बुर्जब आहेस, तुझा सातक आता थोड्याच घरात येणार आहे. देवता जर धीरमतीला पण बोलावून घेतील तर बरेच होईल. ताहीतर त्या लोकांकडून त्याचा मुत्सू निश्चित आहे. "बसे म्हणत शोळ्या-मेंढ्यांना घराकडे हाकलत तो निघून गेला. ह्या शोळ्या-मेंढ्या रूपधरच्या घरी ठाण मांडून बसणाऱ्या दुष्ट लोकांसाठीच होत्या.

रूपधर आणि राक्षणदार घराजवळ पोहोचले. आपले घर बघून रूपधर म्हणाला, "हे घर रूपधरचेच असावे. एवढे मोठे घर त्याच्याशिवाय आज्ञा कोणाचे असू शकेल? असे वाटते आत जेवण चालू आहेत. वासावरूनच कळतंय."

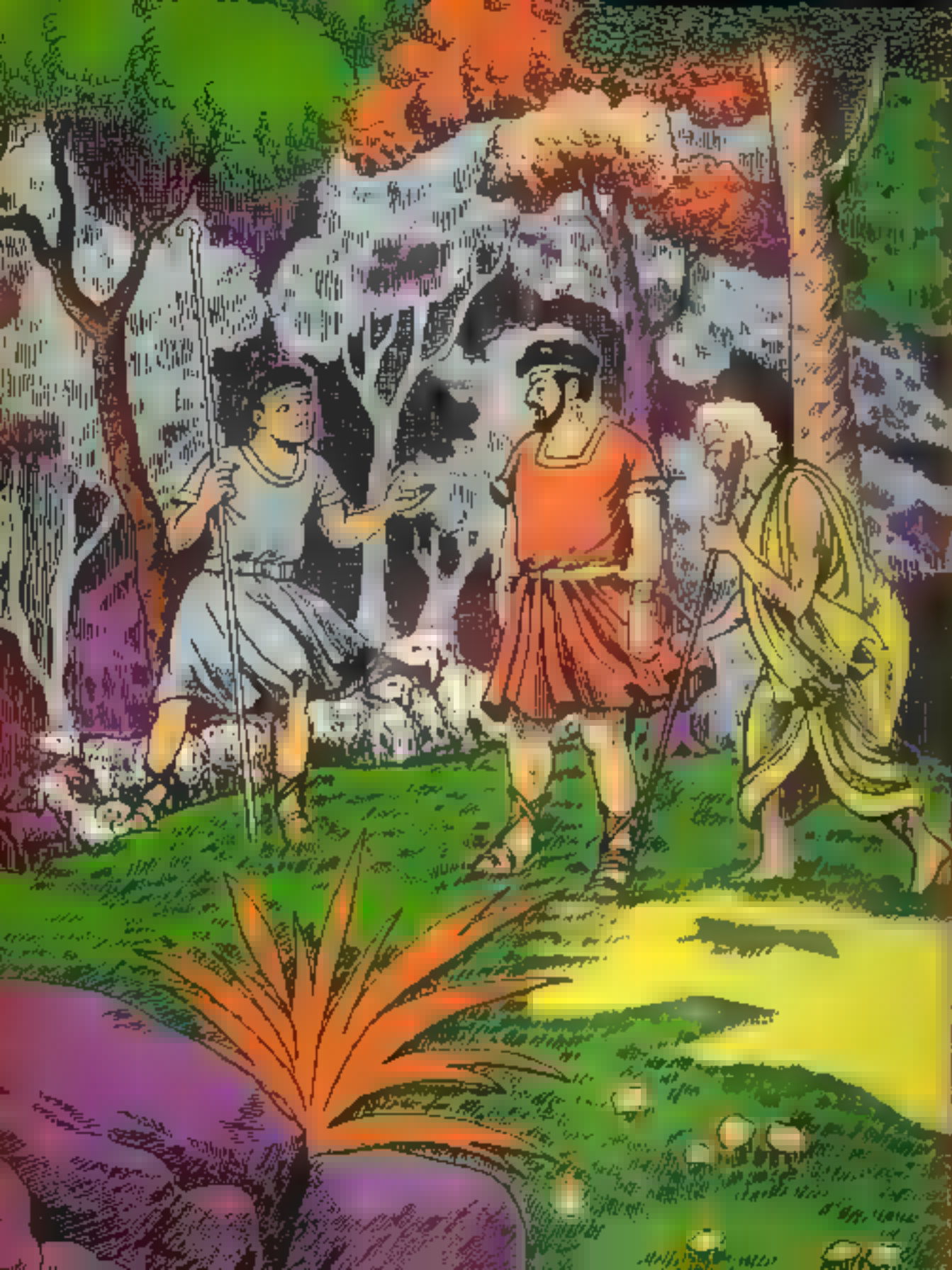

"हा वास तर येतोय! पण आधी हे सांग कि आधी तू आत जातो कि मी जाऊ? तू बाहेरच उभा राहून इकडे तिकडे बघत राहिलास तर तुला कोणी न कोणी इथून हाकलून देतील." राक्षणदार म्हणाला.

जेव्हा ते दोघे आपापसात बोलत होते तेव्हा बाजूच्या कचऱ्याच्या ढिगान्यावर बसलेल्या एका म्हातार्या कुऱ्याने डोके वर काढले आणि रूपधरकडे लक्षपूर्वक बघू लागला. खरं तर तो एक कांति नावाचा शिकारी कुत्रा होता. लहानपणापासून रूपधरने त्या कुऱ्याला पाळून मोठे केले होते. पण जेव्हा तो मोठा झाला तेव्हा रूपधर युद्ध करण्यास निघून गेला. आता कांतिला सांभाळणारे कोणी ही नव्हते. तो आता म्हातारा झाला होता आणि

कचच्याच्या डिंगाच्यावर बसून मृत्यूची वाट बघत होता. त्याने आपल्या मालकाला जोळखने आणि शेंपूट हलवू लागला. त्याच्या दुबळ्या अवस्थेकडे बघून रूपधरच्या डोळ्यात पाणी आले. त्याने राखणदाराकडे वळून म्हटले, "दिसायला तर हा कुत्रा चांगल्या जातीचा दिसतो ह्याचे हे हाल कसे झाले? मला वाटते हा कुत्रा ह्यांना उपयोगी आहे असे वाटते नाही."

"असे नको म्हणू. जेव्हा यजमान जिवंत होते तेव्हा ह्याचा न्यायचा. शिकारीवर जाताना ह्याला पण घेऊन जायचे. तेव्हा इतरापेक्षा आधी पुढे जाऊन हा हरिणाचा शोध लावायचा. ह्याचा यजमान कुठे तरी अकाली मेला आता हा इथे अकाली सरकार." असे म्हणत राखणदार घराच्या निघून गेला.

कांतिने आपल्या मालकाला बघून डोळे बंद केले आणि त्याच्या शेवट झाला. जसे काही तो ह्याच क्षणाची वाट बघत होता.

घरात पाच टेबलांचे घोरमतीने खुणेनेच त्यांना बोलावून घेतले. तो घोरमतीच्या

समोर जाऊन बसला. तेवढ्यात काठीच्या आधाराने रखडत, म्हातान्यासारखा भावेश जाणून रूपधर आत आला आणि उंबरठ्यावर टेकून बसला.

त्याचे हे रूप बघून शत्रुच काय पण स्वतः पयमुखीसुद्धा जोळखू शकणार नाही कि हाच तो तेजस्वी रूपधर आहे जो त्याच्या युद्धात अजिंक्य ठरला होता.

घोरमतीने एक मोठी पोळी आणि मांसाहार त्या राखणदाराला देत म्हटले, "हे त्याला दे आणि रांग परातल्या इतर लोकांकडून पण थोडे थोडे मागून घे."

राखणदाराकडून ते घेताना रूपधर म्हणाला, "मालकावर सदैव देवाची कृपा राही. त्याच्या साऱ्या इच्छा पूर्ण होती." असे म्हणून आशिर्वाद दिला. आपल्या वहिलांची ही परिस्थिती बघून घोरमतीचे डोळे आले. रूपधर तेथून उठून दुष्ट लोक जेथे जेवत होते तेथे गेला. एखाद्या लक्षाच्या भिकार्याप्रमाणे तो प्रत्येका जवळ जात होता आणि भिक मागत होता.

क्रमशः

‘चांदोबाच्या’ बातम्या

महागंडे एव्हरेस्ट

तरुण-तरुणींना पर्वतारोहण करायला सूप आवडते. एम.सो.सो. विद्यार्थ्यांना पर्वतारोहणाचे शिक्षण दिले जाते. पर्वतारोहण हा शब्द ऐकल्याबरोबर मापल्याला एव्हरेस्ट शिखराची आठवण येते, जे जगातील सर्वात उंच शिखर आहे. ह्याची उंची ८,८४७ मीटर आहे. एव्हरेस्ट शिखरावर चढण्यासाठी उत्साह शक्ति आणि पैसे पण लागतात. किती पैसे लागतात, माहित आहे? ९०,००० डॉलर्स म्हणजेच ३,५०,००० रुपये हे पैसे नेपाळच्या सरकारला जावे लागतात. जगातील आठही उंच शिखरे ह्याच देशात आहेत. याकरी एव्हरेस्टवर चढण्यासाठी ८० गट गेले. ५७ गट शिखराच्या टोकापर्यंत पोहचू शकले. ह्यामध्ये ‘एव्हरेस्ट हिरो’ तेमसिंगचा ३९ वर्षांचा नातू ‘जालिंग’ पण सामिल होता. त्याच्या बरोबर किन्ने रिबर्स, एडमंड कार्म, वीस्टर्स हे त्रिभूट निर्मले पण आहेत. तिमच्यांदा त्यांनी शिखर चढण्यात यश मिळविले. १९९२ मध्ये ५८ लोकांनी एव्हरेस्ट शिखरारोहण केले. १९९३ मध्ये एकाच दिवसात ३५ चढू शकले. नेपाळ सरकारने ह्या वर्षी ६,४०,००० डॉलर्स पर्वतारोहकांकडून वसूल केले. सरकारचे म्हणणे आहे कि ‘एव्हरेस्ट मार्ग’ गर्दी झाली होती. त्यामुळे नियोजित मार्गाने आदेश, प्रत्येक गटाला देण्यात आले. पर्वतारोहणे किंवा टाकाऊ वस्तू टाकतात ते माफ करायला शेर्पांची नियुक्ति केली जाते. नुकताच २,००० कि.ग्रॅ. कचरा काढण्यात आला. तरी शेर्पांच्या प्रमुखाचे म्हणणे आहे कि एवढा काढून सुद्धा १५,००० कि.ग्रॅ. केरकचरा तिथे अजून असण्याची शक्यता आहे.

बाटलीतील संदेश

दक्षिण इंग्लंडमधील बॉगनर रेजिस ह्यांच्या, आठ वर्षांच्या मुलीने, विक्री घांस ने एक संदेश लिहिला बाटलीत घालून मोहरबंद केला आणि ती बाटली समुद्रात फेकली. नुकतीच पश्चिम ऑस्ट्रेलियातील जेराल्डन प्रदेशातील अँड्रु फिश ह्या युवकाला ती बाटली मिळाली. ह्या बाटलीने जवळजवळ १६००० कि.मी. जांजचा प्रवास केला आहे. हेच एक मोठे आश्चर्य आहे. दुर्भाग्याची गोष्ट म्हणजे अशा आश्चर्यांना मान्यता देण्याची सोय गिनिज बुकमध्ये नाही.

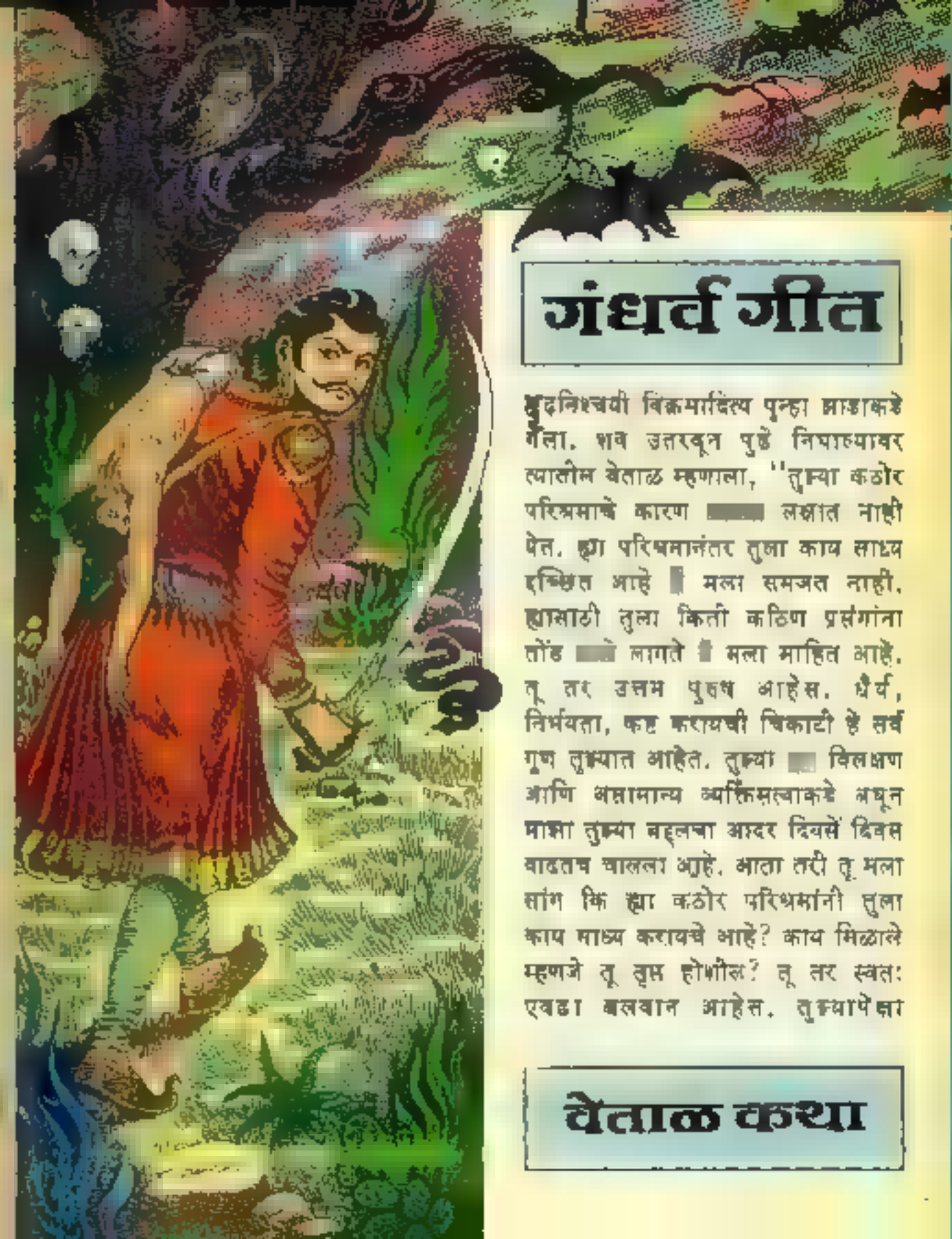
उंट परतला

१९९१ मध्ये गल्प मध्ये मुद्द झाले. ह्यामुळे तिच्या परिस्थितीत सूप अवाढ्यी झाली. कुवेतमधील एका भागातील उंट शिकवून इराकला: विचुरले गेले. त्यातील एक उंट पाच वर्षांपर्यंत भटकत होता आणि मार्च महिन्यातील एका सकाळी बापल्या मालकाचे शोधत बरोबर परत येउन पोहोचला. मुळच्या परत आलेल्या बापल्या उंटास पाहून मालकाना सूप आनंद झाला. ह्या उंटाचा मालक मुहम्मद अल-अबार्सीर ह्यांनी मापल्या उंटाचे कौतुक करण्यासाठी त्याच्या स्तुतिपर एक कविता रचली.

गंधर्व गीत

सुदनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा झाडाकडे गेला. शव उतरवून पुढे निघाल्यावर त्यातील वेताळ म्हणाला, “तुम्या कठोर परिश्रमाचे कारण लक्षात नाही घेत. ह्या परिश्रमानंतर तुला काय साध्य दिसित आहे मला समजत नाही. ह्यासाठी तुला किती कठिण प्रसंगांना तोंड लागते मला माहित आहे. तू तर उत्तम पुरुष आहेस. धैर्य, निर्भयता, फट करायची चिकाटी हे सर्व गुण तुझ्यात आहेत. तुझ्या विलक्षण आणि अज्ञानान्य व्यक्तिमत्त्वाकडे बघून माझा तुझ्या बद्दलचा आदर दिवसेंदिवस वाढतच चालला आहे. आता तरी तू मला सांग कि ह्या कठोर परिश्रमांनी तुला काय साध्य करायचे आहे? काय मिळाले म्हणजे तू तुम होशील? तू तर स्वतः एवढा बलवान आहेस. तुझ्यापेक्षा

वेताळ कथा

परिश्रमांनी प्राप्त झालेल्या शक्ती त्याच्या हातून बघता बघता निघून जातील. उदाहरणार्थ देशवर्मा नावाच्या शूद्रकाची गोष्ट तुला सांगतो. गोष्ट ऐकताना तुझी थोडी करमणूकही होईल वन् चालण्याचे कष्ट विसरायला होतील. गोष्ट लक्षपूर्वक ऐक." आणि वेताळ सांगू लागला.

देशवर्मा नावाचा एक तरुण विशाल देशातील एकाछोट्या गावात रहात असे. त्याचा परिवार संगीतशास्त्रात पारंगत होता. जन्मतःच तो संगीतात रुची दाखवू लागला. त्यामुळे देशवर्माने संगीतात सहजरित्या विद्वत्ता आत्मसात केली. महानपणीच त्याचे आई बहिल स्वर्गवासी झाले. परी सुरक्षित ठेवलेल्या ताल-पत्रांना वाचून त्याने संगीतधाराराचा अभ्यास केला, आणि साधनेने संगीतक्षेत्रात प्राप्त केले. विशाल देशातील दरबारातील संगीत विद्वान एकाएकी मृत्यू पावल्याने राजाने निर्णय घेतला संगीत स्पर्धा आयोजित केल्या जाव्या आणि स्पर्धेत जो असा राग गाऊन दाखवेल कि जो आतापर्यंत आपण ऐकलाच नसेल आणि जो गायक सर्वांच्या प्रशंसेस ठरेल त्याला दरबारातील संगीतज्ञ म्हणून नियुक्त केले जाईल.

ही घोषणा ऐकून देशवर्माला वाटले कि आपली सगळ्यांपुढे महत्वाची वेळ आली आहे. संगीतज्ञ होण्याची महत्वाकांक्षा सृद्धा पूर्ण होण्याची हीच संधि आहे. आणि तो राजधानीकडे निघाला. दुसऱ्या दिवशी दुपारपर्यंत तो एका पोहोचला.

एका गृहस्थाने त्याला भोत्रय दिला तो ऐंशी वर्षे वयाचा, 'कश्यप' होता. पण संगीत विद्वान होता. त्याच्याबरोबर विवाहायोग्य वय असणारी त्याची नात रहात होती. कश्यपने त्याची तो कुटुंब आला कुठे आणि का जाणार ही. विचारपूस केली देशवर्माने आपण कोण कुठे जात आहोत हे सांगि-तल्यावर कश्यप झुप झाला. मग कश्यपने गाणे म्हणण्यास सांगितले त्याचे गाणे ऐकून कश्यप झुप झाला. त्याला आलिंगन देऊन, तो म्हणाला, "तुझ्या आजोबाबद्दल मी ऐकले आहे. तसे गाणे पण अद्भुत आहे पण ते अपूर्व नाही, मला एक अपूर्व माहित आहे." असे म्हणून ह्या रागाची पूर्वगाथा त्याने देशवर्माला ऐकवली. जेव्हा कश्यप गुहकुलात शिक्षण घेत होता त्यावेळी एक दिवस पूजा सामग्री गोळा साठी तो जंगलात फिरत होता, तेव्हा त्याला भूप मधुर स्वर ऐकू आला. आधी वाटले हा नवीनच आहे, वाटले हजारो अणकार आहे. आवाजाच्या रोखाने तो चानू लागला. शेवटी एका मुनीच्या आश्रमात पोहोचला. तिथे एक मुनिकन्या फुलांचा हार ओवत मोठ्या तन्मयतेने गात होती. कश्यपशी चाहत लागलाच तिने गाणे बंद केले. जेव्हा मुनीवर आले तेव्हा कश्यपने त्यांना प्रणाम करून हा राग आपणाला शिकवावा अशी प्रार्थना केली.

मुनिवर ह्या गंधर्वगीताबद्दल बोलताना म्हणाले, "पुत्रा हा नोकातीत अपूर्व राग

आहे. पाच पिढ्यांपूर्वी माले पूर्वज गंधर्वादत पर्वतावर तपस्या करण्यास गेले होते. एके दिवशी पद्मासन घालून तपस्या करायच्या आधी त्यांना मधुर स्वर ऐकू आला. हा अद्भुत राग प्रक्षापाल नावाचा एक गंधर्व गात होता. जवळच्याच सरोवर तो उतरला. मोठ्या तन्मयतेने तपस्वीने तो राग ऐकला. मग गंधर्वाजवळ जाऊन म्हणाला, "महोदय आपण जो राग गाता गात होतात तो बहुतेक देवांच्या दरबारात म्हटला जात असावा. कारण मी पहिले इतका मधुर राग कधीही ऐकला नव्हता. मी पण तो ऐकला आणि आत्मसात केला आहे. मी धन्य झालो." पण गंधर्व क्रोधित झाला, "तुझा अंदाज बरोबर आहे. हा देव-दरबारातील राग आहे.

म्हणूनच जर तू हा राग दुसऱ्या कुणाला पूर्णपणे शिकवलास तर दुसऱ्याच क्षणी तू हा राग विसरून जाशील." असा शाप तेऊन तो गंधर्व अदृश्य झाला.

एवढे सांगून कश्यप म्हणाला, "हा राग मला महित आहे, जो कोणी हा राग गाऊन दाखवेल, त्याला राजा अवश्य दरबारात नियुक्त करेल." असे म्हणून कश्यपने गंधर्व रागाचा थोडा अंश म्हळता आणि थांबला. देशवर्मा तहूनि होऊन ऐकत होता. इतके सुमधुर संगीत त्याने आधी कधीही ऐकले नव्हते. देशवर्मा हात जोडून म्हणाला, "महोदय आपण मध्येच का थांबलात? ह्यातील सर्व पदं मला शिकवा."

"इतका आतूर होऊ नकोस. तुला

शिकवल्याबरोबर दुसऱ्याच क्षणी मी हा राग विसरून जाईन. माझी संपूर्ण-संपत्ति म्हणजे संगीत आहे. माझी नातीला आई वडिल कुणी नाही. तिचा विवाह करणे ही माझी पहिली जबाबदारी आहे. त्यानंतरच मला शांतता मिळेल." जवळच बसलेल्या नातीकडे अंगुलीनिर्देश करीत कश्यप म्हणाला. थोडा विचार करून देशवर्मा म्हणाला, "मला राजधानी ना आण्यासाठी फक्त तीनच दिवस उरले आहेत." पण कश्यप ने आधी त्याचे अप-तप पूर्ण केले. मग देशवर्माला आपल्या समोर बसवले. मागे त्याची तळोऱ्यावर साय देणार होती. मग कश्यपने गंधर्व रागाचे आलाप सुरू केले. रागाच्या प्रत्येक नोटाला टाकला. देशवर्मा आणि कश्यपची दोघेही प्रभावित झाले. देशवर्माच्या उद्वेग पाहून त्याची नात म्हणाली, "माझ्या आजोबांनी मलाही सांगितले आहे की तुम्ही माझ्याशी विवाह केला तरच ही संगीत संपदा तुम्हाला मिळेल. पण तुम्ही गेल्यावर मी त्यांच्याशी ह्याबाबत बोलते. त्यांना सांगितले माझा विवाह आणि संगीत शिकण्याची सांगड घालू नये. त्यांनी ते मान्य केले आहे. आता तुमच्या मनावर काही दडपण आणू नका."

"तुमच्याशी विवाह करण्यास मला अजिबात संकोच नाही. पण एक गोष्ट सांगू इच्छितो कि मी आता राजधानीत जाऊन संगीत-स्पर्धेत भाग घेण्याचा

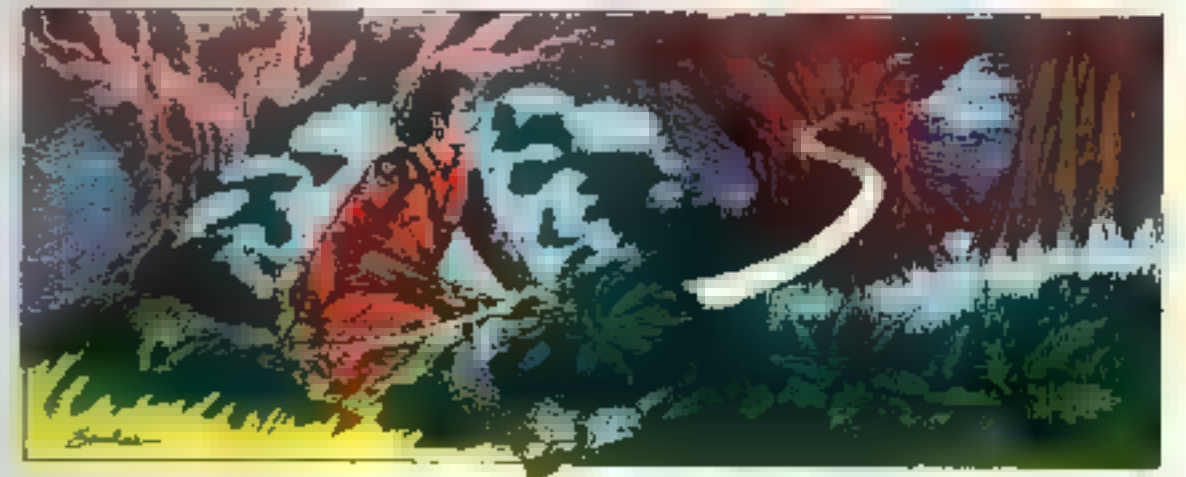
विचार सोपून दिला आहे." देशवर्मा म्हणाला.

वेताळने एवढी गोष्ट झाल्यावर विचारले, "राजन् देशवर्मा, इतके दिवस राजधानीला जाऊन संगीत विद्वान होण्याचे स्वप्न बघत होना. ऐहिक सुख आणि प्रसिद्धी त्याला हवी होती. म्हणूनच त्याने कश्यपला अपूर्व राग शिकवण्याची विनंति केली. कश्यपच्या नातीने नंतर हे स्पष्ट केले कि त्यामागे त्यांचा काही स्वार्थ नाही. तरीतुद्धा देशवर्माने राजधानीस न निर्णय का घेतला? शेवटच्या क्षणी त्याच्यात विरक्ति उत्पन्न झाली असावी का? कि त्याच्याकडे मानसिक बळ नसल्याने प्राप्त झाले गमावले? त्याचे अज्ञानच नाही का? माहित असून उत्तर दिले नाहीस तर तुझे मस्तक धडोवेगळं होईल."

विक्रम म्हणाला, "कुठला ही कलाकार ऐहिक मुक्तासाठी किंवा धन-दौलत मिळवण्यासाठी आपली कला विकत नाही. देशवर्माचा परिचाय संगीत विद्वानांताच होता. देशवर्माच्या

परिवारातील सदस्य पण कधी राजाच्या शरणार्थ गेले नव्हते. जे आहे त्यात समाधान मानून होते. तरी त्यांचा आदर होत होता, पण देशवर्माला दरबारी संगीत विद्वान होण्याची आकांक्षा होती. ह्यामुळे त्याला मानसिक बळ नसल्याचे स्पष्ट होते. पण जेव्हा त्याने कश्यप कडून अपूर्व राग ऐकला तेव्हा त्याला वाटले हा राग स्पर्धेत म्हणणे उचित नाही. सगळ्यांन्तच ऐकवला तर ह्या रागाचे काहीच मोल राहणार नाही. जो कलेची आराधना करतो त्याच्या आत्म्याला आनंद विला पाहिजे. खऱ्या कलाकाराला आपल्या स्वार्थासाठी कला उपधोगात आणायला नाही. त्यामुळे असे समजणे चुकीचे आहे कि देशवर्माकडे मानसिक बळ नसल्यामुळे साध्य केलेले त्याने गमावले. आणि तो अज्ञानी आहे हे म्हणणे पण अगदी चुकीचे आहे." राजाने मीन भंग करण्यात झालेला वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा झाडांवर जाऊन बसला.

आधार : किरण चतुर्भुजची कथा

चांगल्या धाडा शिकवल्या

चंद्रपुर येथील कल्याणरामचा परिवार अतिथीच्या भावर सत्काराबद्दल प्रसिद्ध होता. एक विवस विकास नावाचा नातेवाईक त्यांच्या घरी आला. मुलांना रडवण्याची त्यांना फार हीस होती.

कल्याणरामचा नातू श्रीराम दहा वर्षांचा होता. त्याला चित्रकलेची आवड होती. विवसभर तो कशाचेतरी चित्र काढीत बसायचा. त्याने घोड्याचे चित्र काढले आणि ते विकासला दाखवले. त्याला वाटले विकास आपल्या चित्राची तारीफ करेल. पण विकासने त्या चित्राकडे बघितले आणि गाढव छान काढलेस असे म्हणून जोर जोरात हसू लागला. मग जमलेल्या शेजारच्या मुलांनी पण विकासच्या शेंच्यामुळे हसायला सुरुवात केली.

श्रीरामला वाटले मुद्दाम त्याचा अपमान

केला जात आहे. विकास श्रीरामला म्हणाला, "तू चित्र काढतोस. हे चित्र फार जमलेय. एक मोठे लक्षात घे. तुला घोड्याचे चित्र काढले असेल गाढवाचे चित्र बघून बघून काढ. तो घोडा काढेल." परत विकास म्हणाला, "असे इथून पुढे तुझे प्रत्येक चित्र दाखव. मी सांगेत कि कशाचे चित्र आहे. माझ्या सल्ल्यामुळे तू चांगला चित्रकार बनशील. तुम्ही ही कला सुधारण्यासाठी मी तुला मदत करेन."

त्याच्या ह्या बोलण्यामुळे शेजारची मुले खजून जोरजोरात हसायला लागली. मात्र श्रीरामला सहन झाले नाही. त्याने घोड्याचे चित्र घेतले आणि शेजारच्या चंद्रपालकडे गेला.

चंद्रपाल हा उत्तम चित्रकार होता.

त्यानेच श्रीरामला चित्रकलेसाठी प्रोत्साहन दिले होते. श्रीरामने सांगितलेली हकिगत ऐकून आणि घोड्याच्या चित्राकडे बघून तो म्हणाला, "तू पहिल्यापेक्षा चांगले चित्र काढायला लागला आहेस. पण तू चाई सूप करतोस. कुठलीही कला शिक्षणासाठी श्रद्धाभाव आवश्यक आहे. जर तू थोडेने शिक्षणाचे वचन दिलेस तर चित्रकलेतील बारकावे मी तुला शिकवेन. थोडे दिवस अभ्यास करून जमे बसतोस तसेच चित्र हुबेहुब येईल."

श्रीरामने निश्चय केला कि मी मन लावून चित्रकलेचा अभ्यास करेन. दररोज तो चंद्रपालकडे चित्रकला शिकू लागला. विवसे दिवस त्याच्या कलेस प्रगति होत होती. त्याच्या चित्रांमध्ये भाव तरळू लागले. पण विकास प्रत्येक दिशेत काहीतरी चुका काढून नावं ठेवायचा.

दोन महिन्यांनंतर श्रीराम चंद्रपालला म्हणाला, "विकासला मी काढलेलेचित्र आवडत नाही ह्याचे मला फार वाईट वाटते." त्याच्या बोलण्यात निरुत्साह आणि नाराजी होती.

चंद्रपालने स्वतः एक चित्र काढले आणि म्हटले, "हे चित्र विकासला दाखव आणि सांग तूच काढले आहेस. उद्या येथील तेव्हा सांग तो काय म्हटला." श्रीरामने ते चित्र बघितले. ते गाढवारी भीमाचे चित्र होते. चित्र सूपच छान होते. अगदी सर्वांचे वाटत होते. ते चित्र जेव्हा त्याने विकासला दाखवले तेव्हा तो म्हणाला, "तुला भीमाचे चित्र काढायचे होते पण जांबुवताचे झाले."

श्रीराम म्हणाला "नाही हे भीमाचेच चित्र आहे." नेहमीप्रमाणे कुस्मितपणे हसत विकास म्हणाला, "तुला कुठल्यातरी एका युगाचे चित्र काढायचे असते आणि मध्येच दुसरे युग येऊन जाते." श्रीराम चंद्रपालकडे गेला आणि झालेली घटना सांगितली. आणि म्हणाला, "तुम्हाला चित्रकला येत नाही म्हणूनच मलासुद्धा येत नाहीए! तुम्ही मला काय शिकवणार?" मग चंद्रपालने विचारले, "मला तर संशय येतोय की विकास कोत्या मनाचा आहे. तू मला सांग कसा आहे हा विकास?" "दोन महिन्यांपासून आमच्या घरी ठाण मांडून बसला आहे. रोज त्याला जे पाहिजे ते पक्कान करायला सांगून जेवतो. सगळ्यां कडून स्वतःची सेवा करवून घेतो. जायचे

नावच घेत नाही. सगळ्यांना त्याची चीट आलेली आहे." श्रीरामने सांगितले.

"ठीक आहे मी एक चित्र काढतो. जेव्हा विकास सगळ्याबरोबर बसलेला असेल तेव्हा ते चित्र विकासला सोडून सगळ्यांना दाखव. सगळ्यांना सांग की हे चित्र तू स्वतः काढलेस. त्याला घडा शिकवलाच पाहिजे."

श्रीरामने चंद्रपालने सांगितल्याप्रमाणेच केले. ते चित्र पाहून त्याच्या आजोबांनी म्हटले, 'बुद्धर'. आजीने म्हटले 'रेश'. बहिषानी म्हटले 'गाढव', आई म्हणाली 'बैल'. सहानांमध्ये एकाने 'कुत्रा' तर दुसऱ्याने 'लाडगा' म्हटले.

सगळे ऐकत असताना विकासला मजा वाटली. तो उस्साहाने म्हणाला, "जरा मलासुद्धा एकदा दाखव. मी पण सांगेन ते चित्र मला कशाचे वाटते." असे म्हणत त्याने ते चित्र आपल्या हातात घेऊन बस बघितल्याबरोबर त्याचा चेहरा पडला. ते विकासचेच चित्र होते. त्याला समजले कि घरातले सगळेच आपल्यावर नाराज आहेत. आपला किती तिडकारा

करतात. आपण श्रीरामच्या चिगल्या बिनालासुद्धा नाव ठेवत होतो आणि जगीचच चुका काढीत होतो. आता आपलीच कर्तपूक त्यांनी सगळ्यांनी अंमलात आणली आहे. विकास लगेचच आपल्या गावी परत गेला.

कल्याणराम खुश होत श्रीरामला म्हणाला तुझ्या चित्रांना सतत नाव ठेवणाऱ्या विकासला तू घडा शिकवला आणि आमचा पण झाला. तेवढ्यात चंद्रपाल तिथे आला आणि कल्याणरामला म्हणाला, "श्रीरामला चित्रकलेची आवड आहे. त्याला प्रोत्साहन दिले तर तो एक उत्तम चित्रकार होऊ शकेल. त्याच्या चित्रांची मस्करी करू नका. मुलांच्या बौद्धिक क्षत्तीला वाव मिळावा. त्यांनी एखाद्या क्षेत्रात कोशल्या दाखवावे ह्यासाठी मोठ्यांचे प्रोत्साहन आणि त्यांच्याशी चांगल्या गोड गोष्टी आवश्यक आहेत. ही मोठ्यांची जबाबदारी आहे."

कल्याणरामाने आपल्या नातवाला प्रेमाने म्हणून आणि त्याची पाठ पोपटली. आता श्रीराम खूपच आनंदित झाला.

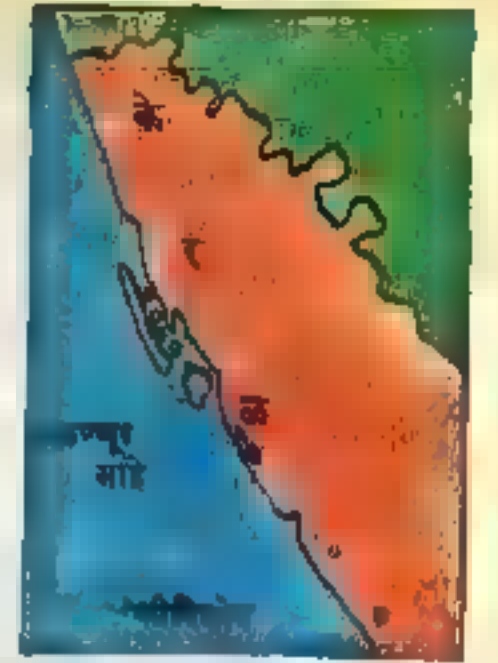

केरळच्या भूमित

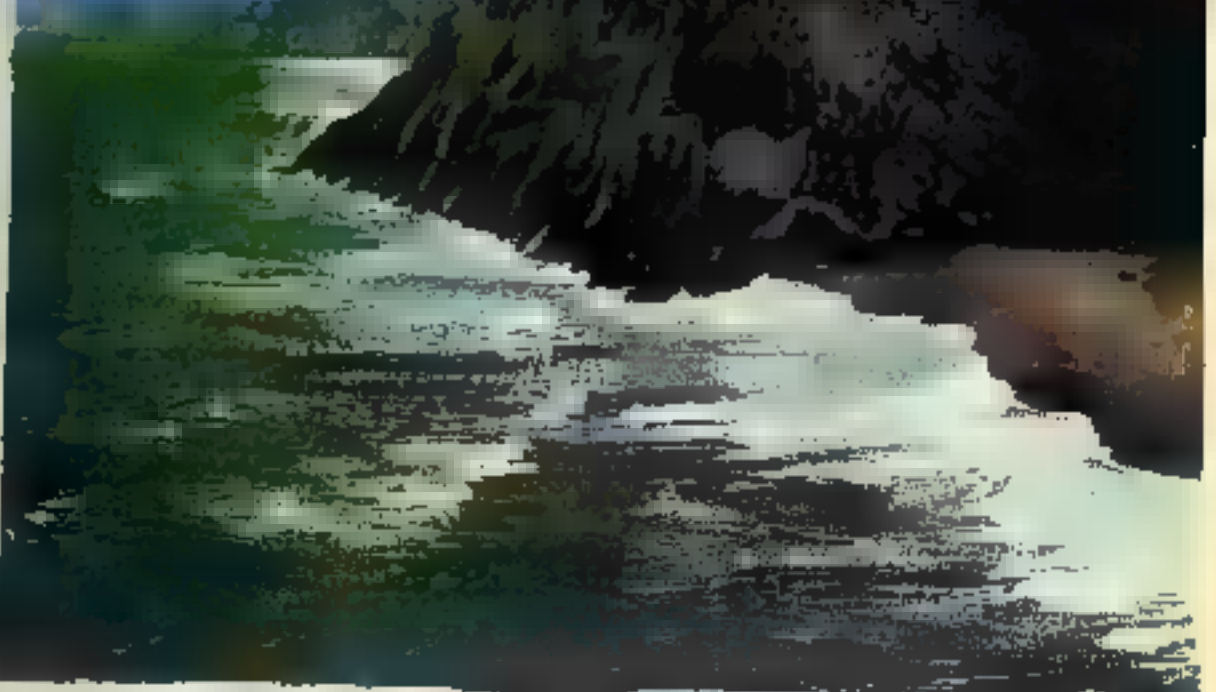
शब्द : मीरा

चित्र : गोपकुमार

अरब सागराच्या उत्तरे कर्नाटकपासून पूर्वे गेलो कि आपण केरळला पोहोचतो केरळची हिरवीगार अर्धव किनाऱ्यापट्टी ५९० कि.मी. आहे. 'केर' म्हणजे नारळ म्हणून 'केरळ' नावाच्या साद्याचा रेश' केरळ. मुळावील ह्याचे नाव 'चेरलम्' होते. म्हणजे समुद्र किनाऱ्याने निर्माण झालेली जमिन, परंतु रामाने आपला परतून आलात फक्त त्याने ही भूमि निर्माण झाली असो मान्यता आहे. भूवैज्ञानिकांच्या भ्रमण्यानुसार भारतीय भूखंड तयार होताना केरळाची भूमि निर्माण झाली.

इतकीच ना पुरोपासून इथे रोम, अरबस्तान, इजिप्त, श्रीलंका, अर्जेंटिना येथून आलेल्या व्यापारी येत असत. त्यांच्यातून व्यापार होऊ लागला. त्यांच्यातून पुरोपासून, केरळ आणि कोयलांची ही व्यापार येत सुरूच चालू लागला. उत्तर केरळाच्या उत्तर भागात एथिओपिया ही खडकाळ टेकडी २९५ मीटर उंचीची आहे. ती २५० मीटर उंचीच्या असे आहे. एथिओपिया येथे ही खडकी गुड पांयार आहे. उत्तर केरळात सुरुवात केरळमधील गोड नद्यांचे उगमस्थान आहे.

एथिओपिया आणि खडकाळ समुद्रकिनारा

कि आजही भारतीय जयजयवाच सर्वत्र सर्वशक्ति संचालित कण्ठूर - तलशेरी येथील मल्याळी लोकांच्या हातात आहे. येथील पहिले सर्वत्र प्रशिक्षण केंद्र १९०१ मध्ये कुजिरामनने तलशेरी येथे स्थापन केले, ते केरळच्या सामाजिक क्षेत्रासाठी 'कतरिपप्रदु' साठी प्रसिद्ध होते.

तलशेरीच्या दक्षिणेला एक छोटे ते सुंदर शहर आहे, माहे. हा केंद्र शासितप्रदेश पंडिचेरीचाच एक भाग आहे. आधी ह्याचे नाव 'मय्यमि' असे होते. मग फ्रेंच लोकांनी कॅप्टन मेरॉ जॉन्स या माहे या नावावर ह्या शहराचे नाव माहे केले. ह्या कॅप्टनने हे शहर फ्रेंच लोकांसाठी आपल्या साम्राज्यत ठेवले होते. जेव्हा फ्रेंच लोक भारत सोडून गेले तेव्हा त्यांनी ह्या शहरात राहाणाऱ्या इंग्रजांचे फ्रेंच नागरिकता देण्याची व्यवस्था वाढविली होती ह्या केंद्रशासित प्रदेशातील जेव्हाचे लोक फ्रेंच नागरिक होते. फ्रेंच मंडळेत विदेशात राहाणाऱ्या फ्रेंच नागरिकांसाठी त्यांचा एक प्रतिनिधी असतो.

माहेच्या दक्षिणेला आहे वडक्केरा किंवा वडक्करा, जे मोठे व्यापार केंद्र आहे. इथे मुख्यत्वे काळे मिरे आणि नारंग्यांचा व्यापार होतो. उत्तर मलबाराच्या लोक वणमधील महानदीवर उबोले आहेत. ते जमनाच्या वडक्करा होते. याचे बहादुराचे भूषणान 'वडक्कन् पाट्टुक्कन्' मध्ये गायलेले आहे, जे मलबाराचे पोवाड्या सादले गेले आहे. वडक्कराच्या जवळ एका मंदिरात धोतेनन् च्या समानार्थ दरबारी ठसव नावरा करताना.

पुढे दक्षिणेकडे जाण्या पंदलमानी पोहोचतो. यावर ऐतिहासिक महत्त्व आहे. इथे महात्मा असकल एक मशिद आहे या मशिद मशिदसारकोन आहे. मशिद

मलिक इब्न खान ने बांधली. पुढे पुढे वाक्याची वापर मतकमेसी होती. या वाक्याने माणारी अरबी ह्या मशिद ये दर्शन हमकास इथे बांधत होती मशिदाजवळ

कोयिकोड आणि मुर्गेच्या बांद

समुद्रकिनार्यावर एक पदचिन्ह बनवलेले होते. इथे राहणारे लोक वडे मानतात कि हजरत आवम काटेत भूमिनीर उतरले, त्यांचे परचमिन् आहे.

दक्षिणेकडे जाणारी पुढे गंगवत कोयिकोड येते, ज्याला पहिले इंग्रजी रीतीत कॅसिकट म्हणत असत. सन नवव्या शतकात मलबाराचे वेरमान पंडिताळ आपले मलबाराच्या मलबाराच्या पाटून मलबारास मय्यला, तेव्हा जामोरिन सरदाराला ती भुजाला. तानिच्या धंदिरातून आले आरवना तर त्या भार्याने एक आईने सर्व सुद्धी होईल. तेव्हापासून हा प्रदेश कोयिकोड

म्हणजेच कोयिकोड आरवणारी भूमि म्हणून ओळखला जाऊ लागला. तर म्हणजे 'जामोरिन' ही एक पदवी आहे. 'समुद्रित' (समुद्राचा स्वामी) ह्या शब्दाचे ते बदलेले रूप आहे.

जामोरिनाची कुमल ह्या नावाने पसिद्ध असलेल्या आपल्या जमारी नावात कया मय्यतिने कोयिकोडला जूप क्षत्रीयांनी राज्य बनवले.

१५ व्या शतकाच्या सुरवातीला पहिले सामुद्रिक व्यापारी कोयिकोड बरोबर व्यापार सोनो चावी गावे आणि देशीय वेळन मिरे, जामबिनी, आले आणि सुद्धी कपडा बनवत येऊन जात. कास्को-२-भासा ने कोयिकोड जवळच

कोयिकोड, जेथे कोयिकोड आरवतो

जामोरीनच्या सेवेत वास्को-द-गामा

१० मे १४९८ सा भारताच्या भूमिचेर पाय ठेवले. हीच ऐतिहासिक घटना कर्ली वास्को-द-गामाने घेतलें आणि आशियांतली उतर देशांमध्ये पोहोचण्याचा सामुद्रिक मार्ग पुरोषिण नोंकांसाचे अंगुलाने जेवळले जेवळले देशांचे भस्मय बिघडले आणि ज्वलले.

वास्को-द-गामा ने जामोरिन ची भेट घेतली. जामोरिन ने त्याचे स्वागत पण त्यांनी जो भांगला (टोप्या, कपडे, पोषकद्रव्यां सा शक्य तरेने) त्यांचा काही फलसा फलस पडला नाहीं. सूप टाऊनच्या केप्टानंतरच त्याने वास्को व गामा ला कोषिकत येथे व्यावाराची आणि किट्टा बांडण्याची परवानगी दिली.

उपरा १९९५ मध्ये पहिले कोषिकत येथे जाले. पण त्यांचो ईस्ट इंडिया कंपनी १९९२ मध्ये टोपू सुलतान बरोबर झालेल्या तहानंतरच ह्या शहरावर कब्जा करू शकली.

कोषिकोड आता इमारती लाकडांसाठी प्रसिद्ध आहे. काही येथील इमारती लाकडांचा बनलेलीत मोठ्या भारतापेकी एक मानता जाले.

कोषिकोड पासून, १ कि.मी. दक्षिणेला ब्रेवोड आहे. टोपू सुलतानने ह्याला 'टोपू महल' म्हणून घेतल्याची राजधानी बनवले. इथे नाव संपार करणाऱ्या कारवाया आहे आणि नावडाचा होतो.

कुकुड नेगारा हरी, बापदस
माये वर्णन केलेल्या
साळोमान मंदिर केरळच्या
सरावानी लाकडांनेच बनवले.

पुरातन मंदिर

सुप पूर्वीच्या काळी रक्तपिपासा रक्त पिपासा नावाचा राक्षस होता. आपली भूक भागवण्यासाठी तो जंगली पशुंना मारून खात असे. त्याला मानवी मांसाहार आवडत असे. पण त्या भागात मनुष्य क्वचितच नजरेस पडत असे. जर कधी चुकूनसुद्धा एखादा मनुष्य दृष्टि पडला तर राक्षस त्याचा पाठलाग करून त्याला पकडून खात असे. पण दोन दिवस आपल्या गुहेमध्ये आराधन करीत असे.

ह्या जंगलात एक पुरातन मंदिर होते. ह्यात किरणाक्षिणी नावाच्या देवीची मूर्ति होती. ह्या देवीची शक्ती अद्भुत होती. कोणे एके काळी इथे एक संपन्न राज्य होते. जो कोणी ह्या देवीला शरण जात असे त्याला देवी वरदान देत असे आणि त्याची इच्छापूर्ति करीत असे. एकदा त्या

राज्यात महाभयंकर भूकंप जाला आणि अर्धे राज्य जमिनीखाली गाडले गेले. उरलेसुरले लोक दुसऱ्या आजुबाजुच्या राज्यांमध्ये निघून गेले. पण किरणाक्षिणीच्या देवळाला गात्र भूकंपाचा जरासुद्धा धक्का बसला नाहीं. थोड्याच कालावधीत राज्याचा उर्वरित भागसुद्धा अरण्यामध्ये रूपांतरित झाला.

हे अरण्य रक्तपिपासा राक्षसाचे रहण्याचे ठिकाण बनले. एके दिवशी रात्री त्याला भूष भूष लागली आणि तो एखाद्या पशुच्या शोषार्थ गुहेतून बाहेर पडला. चांदणी रात्र होती. किरणाक्षिणी देवी मूर्तितून पगट होऊन बाहेर चांदण्यात फिरत होती. रक्तपिपासाने तिला लांबूनच बघितले आणि त्याच्या तोंडाला पाणी सुटले. आनंदाने तो जोरात ओरडला. त्याच्या ओरडण्याचा आवाज

जंगल भरं, दुमदुमला, तो किरणाक्षिणीच्या रोखाने चालू लागला. तो जवळ आल्यावर देवीने नजरेने त्याला बघत म्हणते, "अरे अधम राक्षस, तुला माहित नाही मी कोण आहे आणि तू तरतू मला कायला घेत आहेस? मी किरणाक्षिणी देवी आहे."

विकट हास्य करीत राक्षस म्हणाला, "तू कोणीही असली तरी मला त्याची परवा नाही. माझ्या दृष्टिने माझी भूक मिटवणारा, रुचकर पदार्थ तू आहेस."

"तुझ्या हार घमेडीसाठी शिक्षा मिळायलाच हवी," असे म्हणत किरणाक्षिणी ने आपला शूळ हातात घेतला आणि राक्षसाकडे फेकला. त्या शूळातून लाल रंगाची किरणे निघाली

आणि तो राक्षसाच्या डोळ्यांवर पडतो. तो आंधळा झाला. आता त्याला देवीच्या शक्तीची कल्पना आली. तो देवीच्या पाया पडला आणि विनवणी करू लागला, "हे माते, अज्ञानतेपणाने माझ्याकडून अपराध झाला, मला क्षमा कर."

देवी शांत झाली आणि म्हणाली, "तुझा अपराध असाम्य आहे. तुझ्यासारख्या घमेडी राक्षसाला थोडो तरी शिक्षा मिळायलाच हवी. तुला फक्त एका डोळ्याने बघण्याची शक्ती देईन."

ह्यावर राक्षस धूब झाला. तो देवीला म्हणाला, "माते, इधून पुढे मी तुझा दास झालो. यमा वर दे कि ज्यामुळे रोज मी तुझे दर्शन घेऊ शकेल."

देवीने पुरातन मंदिर दाखवते आणि म्हणते, "तेच माझे निवासस्थान आहे. इधून पुढे नर मांस नकोस. राक्षसजन्मापासून मुक्ति मिळवण्याचा प्रयत्न कर. मी माझ्या सदाचारी भक्तांची इच्छा नेहमी पूर्ण करते." रक्तपिपासूने धडापूर्वक देवीला नमस्कार केला. आणि देवी अदृश्य झाली. राक्षस गुहेकडे निघून गेला.

ही घटना जेथे घडली तेथे एक वहाचे आड होते. ह्या झाडाच्या फांद्यांमध्ये विश्वनाथ लपला होता. त्याने ही घटना बघितली. तो वैशाली राज्याचा गृहचर होता. त्याला समजते किरणाक्षिणी देवी किती शक्तीशाली आहे. झाडावरून उतरून तो देवळात गेला. आणि देवीच्या समोर उभा राहून म्हणाला, "माते जे

घडले ते मी बघितले. माझा मुलगा भुका आहे. मी सूप प्रकारचे इलाज केले पण काही उपयोग झाला नाही. आशीर्वाद दे, ज्यामुळे तो बोलू शकेल." प्रार्थना करून तो निघून गेला.

एक आणखी विचित्र घटना घडली. थोड्या वेळाने झाडाच्या मागून वीरबाहु नावाचा एक तोर्ययार्त्री बाहेर आला. तो उदयपुराचा नागरिक होता. त्याने पण घडलेली घटना बघितली होती. राक्षसाची अजूनही भीती वाटत होती. घाबरतच तो देवळात आला आणि म्हणाला, "हे माते, मी निपुत्रिक आहे. मला वरदान दे, मला पुत्र होऊ दे."

थोड्या दिवसांनी विश्वनाथ आणि वीरबाहु राज्यामध्ये गेले. विश्वनाथचा मुलगा आता बोलू लागला.

त्याला किरणाक्षिणी देवीची महानता प्रत्यक्ष आली म्हणून त्याने वैशालीच्या राजाला झालेली हकिगत सांगितली आणि म्हणाला, "महाराज, आपण किरणाक्षिणीच्या देवळाचा पुनरुद्धार करावा आणि आशीर्वाद मिळवावा. आपल्या राज्यातील प्रजेला त्या देवीच्या दर्शनाचे भाग्य मिळाले तर तुमचे नाव चारही दिशांना प्रसिद्ध होईल."

उदयपुर राज्यात पोहोचल्यावर वीरबाहुला समजले कि त्याची पत्नी गर्भवती आहे तेव्हा तो सूप सुश झाला. त्याने आपला राजा सूर्यकेतु ह्याला किरणाक्षिणी देवीच्या शक्तीविषयी स्वतःची साधी पटव्याचे राजाला सांगितले आणि पुरातन देवळाचा पुनरुद्धार करण्याचा आग्रह केला. त्याने बघितलेली घटना सुद्धा राजाला सांगितली. दोन्ही राजा आपापले

सैन्य घेऊन त्या देवळापाशी आले राजा चंद्रकांतने आधी देवीच्या मूर्तीची पुजा केली तेव्हात तिचे उदयपुराचा राजपण आला. दोघे जेव्हा समोरामोर आले तेव्हा त्यांना हकिगत कळली.

चंद्रकांत म्हणाला, "महाराज सूर्यकेतु, हे अरण्य आमच्या राज्याच्या सीमेच्या आत आहे. मी किरणाक्षिणी देवीसाठी एक मोठे मंदिर बनवणार आहे.

ह्यावर सूर्यकेतु म्हणाला, "महाराज आपण चुकीचे मांगल आहान. हे अरण्य आमच्या राज्याच्या सरहद्दीत आहे, माझा संकल्प आहे कि देवीसाठी मी अपूर्व मंदिर बांधेन."

अशाप्रकारे दोन्ही राज्यांमध्ये वादविवाद झाला. आवेशात येऊन दोघांनी म्यानातून तलधारी बाहेर काढल्या आणि आपापल्या सैन्याला युद्धास तयार राहण्याचा आदेश दिला.

त्याचवेळी रक्तपिपासु तेथे आला. आता काय होणार हे त्याला समजले. रागात तो लालबुध झाला. त्याने म्हटले "अरे मूर्खाने युद्ध म्हणजे रक्तपात,

तुम्हा दोघांना फक्त आपले राज्य आणि आपली प्रजा ह्यांची काळजी आहे. संपूर्ण जनतेच्या कल्याणाबाबत तुम्ही विचार करायला तयार नाही. देवीला श्रद्धा हवी आहे, भाडण नकोत. तुम्ही दोघेही मिळून ह्या पुरातन मंदिराचा उद्धार करा. दोन्ही देशांची प्रजा दर्शन करू शकेल अशी व्यवस्था करा. माझे ऐकणार नसाल तर तुम्हा दोघांना मी आलाच वाडून टाकेन."

त्याचक्षणी किरणाक्षिणी झाली आणि म्हणाली, "रक्तपिपासु, अमूनही तू ही दाखवून दिनेम की ह्या दोन भयम मनुष्यांपेक्षा तुला काय विवेकबुद्धी आहे. आता मी तुम्हा दुसऱ्या शेळ्यालासुद्धा दृष्टि प्रदान करते." एवढे बोलून ती अदृश्य झाली.

चंद्रकांत आणि सूर्यकेतु दोघेही लज्जित झाले. देवीने त्यांच्या आणि त्यांच्या सद्धिवेकी म्हटले. दोघांना आपली चूक समजली. योगांनी मिळून पुरातन मंदिराचा पुनरुद्धार केला आणि दोन्ही राज्यातील प्रजा दर्शन घेऊ शकेल अशी सोय केली.

चांदोबा

सोनेची क्षाण

साहसी अंतरिक्ष-यात्रा

देवा अंतरिक्षातलं यंत्रा आहे. तो तुम्ही विमान-व्यस्तका विमान कारखान्यातही तो आपल्या कठोर व श्रमाला-मानव श्रमाला-मानव श्रमाला-मानव श्रमाला-

तेव्हाच

सोनेच्या मूर्तीची बांधणी आजपासून

कोणते मुकमान झाले?

क्या उंचीच्या स्टॅटिंगचे मुकमान झाले.

हे नस होण्याबाधी बांधी

देवा ने मुकमान लक्ष तपासले.

नामपे बांधीचे मुकमान झाले

व त्याच

मुखवटा तयार करा.

खासीक पद्धतिने तुम्ही तुमच्या चेहऱ्याचा मुखवटा तयार करू शकता.

१. तुमच्या चेहऱ्याचा आकाराचा पट्टी आणि ड्रिंक एकरव करून साचा तयार करा आणि वाटू द्या.

३. जेव्हा पेपरचा रंग पूर्णवाटेने देव्हा आतून पट्टी आणि किंवा वादर काढून टाका. दोळे नाक आणि तोंड यांचे आकार कापा. माजूवाजूने व्यवस्थित मोलाकर कापा. नंतर योग्य रंग द्या. घुब्या आणि मिश्रीसाठी लोफर वापरा.

२. जूना पेपर काढून लुखाने आकार तुकडे मगा. आणि साव्यावर चिन्कवा. किंवा वादल्यावर असून प्लेस भर द्या. अशा प्रकारे चार भर देऊन जीवशास्त्र पाळू द्या.

तीन सोप्या क्रमात मांजरीचे चित्र

सांडव घुत हरले. वनवासासाठी ते हीपदीसहित हस्तिनापुरातून भरण्याकडे निघाले. इंद्रसेन इत्यादि चौदा सेवक रथ घेऊन त्यांच्याबरोबर गेले.

वर्धमानपूर जाताना हस्तिनापुर मधून काही लोक आले. ते म्हणाले, "धर्मराज माम्ही पण तुमच्याबरोबर गेलो, जेव्हा आपण आहात तेथे सुख शांति आहे. आम्हाला माहित आहे कि आपल्या गैरहाजरीत तेथे अधर्म होईल, अन्याय होईल सदाचारी व्यक्तीचा अन्याय होईल. आम्हाला तुमच्याबरोबरच रहाण्याची अनुमती द्यावी."

धर्मराजाने त्यांना समजावित म्हटले, "मी तुमच्या अंगुष्ठमात्रे आहे. माझ्या विनतिकडे भविष्यात आम्हाला ज्या ज्या कष्टांना तोंड द्यावे लागेल त्याची कल्पना करूनच आमचे पितामह भीष्म,

पिता धृतराष्ट्र आणि मातोश्री कुंती त्यांच्यापेक्षा अधिक चिंतित आहे. ते सर्वजण खूपच दुःखी आहेत, तुम्ही जाऊन त्यांची सांत्वन केलीत आमचे कल्याण होईल. त्यांची जबाबदारी तुमच्यावर सोपवत आहे. आपण सर्वजण खूप लांब आला आहात. आता कृपया परत जावे."

धर्मराजाची विनंति ते टाळू शकले नाहीत. पांडवांच्या सहनशीलतेचे आणि विनम्रतेचे गुणगान करीत ते हस्तिनापुरात परतले.

मग पांडव रथांमध्ये असून गंगा नदीच्या किनाऱ्यावरून भरण्याकडे निघाले. सूर्यास्तापर्यंत ते ऐका मोठ्या वृष्ट्यापर्यंत पोहोचले रात्री तेथेच मुकाम केला. आजूबाजूच्या गावांमधून पुष्कळ ब्राह्मण आले आणि त्यांना अनेक पुण्यकथा ऐकवल्या. अशाप्रकारे ती रात्र त्यांनी

घालवली. प्रातःकाली त्यांनी गंगेत स्नान कराले आणि अग्न्याकडे निघाले. काही ब्राह्मणांनी त्यांच्याबरोबर माण्याचा आशह धरला.

धर्मराज त्यांना म्हणाला, "आम्ही सर्वस्व घालवले आहे. वचनबद्ध असल्यामुळे त्रिशसाप्रमाणे आम्ही वनवासाला निघालो आहोत. तुम्ही सगळे वनवासात कसे राहू शकाल?" आगच्यामुळे तुम्हाला कष्ट झाले तर आम्हाला महन होणार नाही, म्हणून कृपया तुम्ही आपापल्या घरी परत जा."

ब्राह्मण हट्ट करीत म्हणाले, "आम्हाला तुमच्याबरोबर पायवे आहे पण तुम्हीच नकार देत आहात. हे तुम्हाला शोभत नाही."

"भाक्षा नाईलाज आहे. माझे माऊ पण

असहाय्य आहेत, तुमच्या सगळ्यांमागील फळं कंदमुळं आणायला मी माझ्या भावांना त्रास देऊ शकत नाही. धर्मराज म्हणाला, "आम्ही आमच्या गरजा स्वतःच भासवून घेऊ आम्ही आत्मनिर्भर राहू. आमच्यामुळे तुम्हाला कष्ट पडणार नाही. आम्हाला फक्त तुमचा सत्संग हवा आहे."

धर्मराजने पुरोहित धौम्य ऋषींना म्हटले, "मुनीवर हे ब्राह्मण माझ्याबरोबर सर्व प्रकारचे कष्ट झेलायला तयार आहेत. माझे ऐकत नाही. आपणास माहित आहे कि ह्या म्नितांत मी त्यांचे पोषण करू शकत नाही. वनामध्ये ह्यांचे भोजन कसे होईल? काही उपाय आहे का?"

"धर्मराज आदित्यमय आहे. सूर्याची आराधना कर आणि महिमेने ह्या ब्राह्मणांचे पोषण कर," असे म्हणून धौम्य ऋषींनी धर्मराजास सूर्य स्तोत्राचा उपदेश दिला.

धर्मराजाने दिवस सूर्यदेवाची पूजा केली, सूर्य प्रगट आणि एक तांब्याची पाळी देत म्हणाला, "धर्मराज आहे, द्रौपदीने कडे फळं आणि कंदमुळं ह्यांच्यात ठेवते तर तुम्हाला आणि तुमच्या अतिथ्यांना पुरेल एवढा काहार तुम्हाला लाभेल" असे म्हणून सूर्यदेव अदृश्य झाले.

धर्मराजाने ते असुर-पात्र द्रौपदीला दिने. तेव्हापासून कंदमुळं त्यात ठेवले तर अनेक प्रकारचे रुचकर जेवण प्राप्त होत असे.

पांडवांनी जंगेचा किनारा सोडला आणि

पश्चिम दिशेला वनातून पुढे जाऊ लागले. यमुना, वृषावती नद्या पार करून ते काम्यक वनात पोहोचले. तिथे फारच सुंदर प्रदेश होता. पुष्कळ ऋषि-मुनि रहात होते.

जेव्हा पांडव काम्यकवनात होते तेव्हा धृतराष्ट्राने विदुरास बोलावले आणि म्हटले, "विदुर, पांडव वनवासाला गेल्यापासून लोक आमच्या पासून दूर-दूर राहू लागलेत. ते आम्हाला अपाय तर करणार नाहीत ना? त्यांना आपलेसे करण्यासाठी काही उपाय असेल तर सांग." धृतराष्ट्रला मनातल्या मनात भीती वाटत होती की प्रजा आपल्या विरुद्ध विद्रोह करेल. पांडवांना परत बोलावून घेण्यासाठी आपल्यावर दबाव टाकेल.

"राजन, सगळ्याचा उपाय आहे धर्मी

तू धर्मचि पालन कर. असे करून तू पांडवांचे आणि आपल्या पुत्रांचे रक्षण कर. शकुनिते पांडवांना धोका देऊन त्यांचे राज्य हडपले. पांडवांमध्ये तुझ्या पुत्रांचे निर्मूलन करण्याची शक्ती आहे. धर्मराजाचे राज्य परत दे. दुर्योधन, शकुनि, कर्ण इत्यादींनी धर्मराजाचे प्रभुत्व स्वीकारावे आणि दौपदी व भीमाची क्षमा मागावी. धर्मराज अवश्य त्यांना क्षमा करेल. माता सत्ता विचारला म्हणून मला जे योग्य वाटते तेच मी सांगितले."

धृतराष्ट्र कोधित होऊन म्हणाला, "आपल्या सगळ्या मुलांचा कायना मुलांसाठी कसे त्याग कर. तुझे बोलणे उचित आहे? मी तुला किती आवर करतो पण काय फायदा? तुम्ही बुद्धीच बळ आहे. तू भाव्या मुलांवर जळतोस, त्यांचे कल्याण व्हावे असे तुला कायना नाही. जेव्हा बघावे तेव्हा पांडवांचा उत्तम, महान हाच अप पातू असतो. पाहिजे असल्यास त्यांच्या बरोबरच जाऊन रहा. आणि तिथे काय आपले असेल तर जिथे पाहिजे तिथे जा."

विदुरने ताबडतोब रथ भागवला आणि काम्यकवनाकडे निघाला, जिथे पांडव रहात होते.

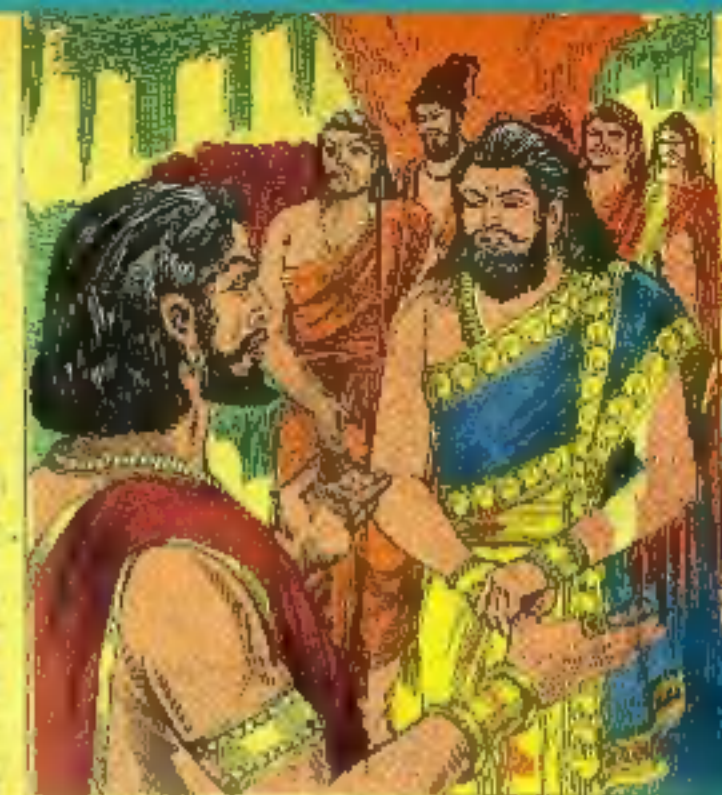
विदुर जेव्हा तिथे पोहोचला तेव्हा धर्मराज ब्राह्मणांच्यामध्ये बसला होता. त्याने विदुरास येताना बघून भीमसा म्हटले, "घृतात आपण आपले शस्त्रास हारलो नव्हतो. असे वाटते, शकुनि आणि दुर्योधनने परत घृत खेळण्याचे आमंत्रण देण्यास विदुरला पाठवले आहे. नाहीतर आपणही विदुराशी इथे का येतोस? त्यांना

वाटत असेल विदुरांनी बोलावले ॥ आपण गेल्याशिवाय रहाणार नाही. काहीही बत्तो, इथून पुढे ॥ घृत खेळणार नाही. अर्जुनाचे गांडीव आणि भीमाची गदा जर ते घृतात जिंकले तर आपण युद्ध कधीच जिंकू शकणार नाही." तेवढ्यात विदुर आलाच.

धर्मराज इत्यादींनी त्याला उठून केली आणि मागण्यास बसवले. याचवेळी विचारले. विदुरने, धृतराष्ट्रने त्याला मागणे, आपले उत्तर आणि त्यावर कोधित होऊन धृतराष्ट्रचे निघून जा म्हणणे, हे सगळे सविस्तर सांगितले. धर्मराजाने विदुरास म्हटले तुम्ही इथेच मागण्यात राहून पदोपदी आम्हाला न्यायोचित मार्गदर्शन करीत रहा. विदुराला माहित होते की धर्मराज असेच म्हणेल. त्याने धृतराष्ट्र आवडत नव्हता कारण तो स्वार्थ आणि पूर्व-सोळाच्या बाजूने बघला होता.

धृतराष्ट्रला जेव्हा समजले की विदुर पांडवांबरोबर काम्यकवनात रहात आहे तेव्हा बेशुद्धच झाला. त्याला भीती वाटू लागली. विदुराच्या सल्ल्याने पांडवांचे केवळ कायना होईल. योद्ध्या वेळाने स्वतःला सांभाळून घेत तो संजयला म्हणाला, "संजय, विदुर माझा भाऊ आहे. तो बुद्धिवान आहे. मी थोडा कठोर वागलो तर रसून पांडवाकडे जाऊन राहू लागला. त्याच्या गैरहाजेरीत माझी बुद्धी काम करेनाशी झाली आहे. तू लवकर जाऊन विदुराला घेऊन ये."

संजय काम्यकवनात आला आणि येण्याचे कारण धर्मराजास सांगितले, मग

विदुरास म्हणाला, "विदुराश्री, तुमच्या निधुन येण्यानंतर धृतराष्ट्राचा जीव तळमळत आहे. तुम्हाला घेऊन येण्यास मला सांगितले आहे. तुम्ही घेना आणि आता जीवनदान द्या."

धर्मराजाची अनुमति घेऊन विदुर संजयबरोबर हस्तिनापूराला आला. धृतराष्ट्राने विदुरास आनिर्गम दिले आणि म्हटले, "तू उत्तमपुरुष आहेस. माझे ऐकले आणि परत आलास. माझी बुद्धि भ्रष्ट झाली होती. मला क्षमा कर."

विदुर म्हणाला, "तुझ्या आज्ञेचे पालन केले. मी जे काही म्हटले ते तुझ्या चांगल्यासाठीच म्हटले. दोघेही मला आपलेच आहेत आणि एकसमान आहेत. त्यांची परिस्थिती दोन आहे म्हणून

त्यांच्याविषयी मला सहानुभूति आहे. आणि हे न्यायोचितच आहे.”

त्रितुर परत आल्यानंतर दुर्योधनाने, कर्ण, दुःशासन, शकुनिला बोलावले आणि म्हटले, “विदुर परत आला आहे. माहित नाही तो पांडव पक्ष-पार्ती गिलाशीना काय काय सल्ला देईल? पांडव परत आले तर मी आत्महत्या करेन.”

शकुनि दुर्योधनास म्हणाला, मूर्खासारखी बडबड करू नकोस. तुझ्या पित्याने बोलावले तरी ते परत येणार नाहीत. जरी ते आले तरी त्यांना द्यूत खेळण्यास भाग पाडू आणि त्यांना भिकारी करून परत पाठवू.”

कर्णाने ओळखले कि दुर्योधनाला शकुनिचे बोलणे पटले नाही. मग जगेच तो म्हणाला, “आम्ही सर्व तयारी निशि

पुढास सिद्ध होऊन निघू या आणि पांडवांचा पराभव करूनच परतु या. ते जोपर्यंत जिवंत आहेत तोपर्यंत आमचे शत्रुच आहेत. आता त्यांना मारू शकतो नाही तर कधीच शक्य नाही.”

सगळ्यांना कर्णाचे म्हणणे पटले. सैन्यासमवेत पांडवांवर आक्रमण करण्याचा त्यांनी निश्चय केला.

जगादी त्याचवेळी व्यासमुनी धृतराष्ट्राकडे आले आणि म्हणाले, “तुझ्या पुत्रांनी मायावी द्यूतात पांडवांना हरवले आणि त्यांना त्यांच्या राज्यापासून वंचित केले. माझ्या दृष्टिने हा त्यांच्यावर अन्याय आहे. त्यांना अरण्यात पाठवणे पाप आहे. त्या पांडवांवर आक्रमण करण्यासाठी तुझे पुत्र निघाले आहेत. जर गेले तर अपमानित होऊन येतील. तुझ्या पुत्रांच्या ह्या कृत्यांना यांबव, तू, भीष्म, द्रोण, विदुर हा अधर्म असूनही हातावर हात ठेवून बसला आहात?”

धृतराष्ट्र उत्तर देत म्हणाला, “महात्मा असे व्हावे हे आम्हाला वाटत नाही. पण माझ्या पुत्रमोहाच्या बळावर दुर्योधन मनमानी करीत आहे. तुम्हीच त्याला सन्मार्ग दाखवा.”

“मला जापचे आहे. इथे मैत्रेय नावाचे मुनि येतील तेच तुझ्या मुताला समजावतील.” असे म्हणून व्यास निघून गेले. त्यासांच्या म्हणण्याप्रमाणे काही दिवसांनंतर मैत्रेय महामुनि हस्तिनापूरात आले. धृतराष्ट्राला भेटले. धृतराष्ट्राने त्यांचे स्वागत करून विचारले. “मुनिवर

कुठून आलात?”

“तीर्थयात्रा करून मी काम्यकवनात गेलो. तिथे पांडवांबरोबर थोडे दिवस राहिलो. मग तुम्हांलावधान द्या असे आलो. पांडव कंदमुळं खाल आहेत. वल्गलं गेसत आहेत. त्यांना वृष कष्ट होत आहेत.” मैत्रेयांनी आपले दुःख व्यक्त केले.

त्यासणां धृतराष्ट्राने विचारले, “मुनीश्वर, सांडून सुखी आणि कुशल आहेत ना? नियमांचे उल्लंघन करून परत तर येणार नाहीत ना?”

“सूर्य पश्चिमेला उगवेल पण पांडव नियमांचे उल्लंघन करणार नाहीत.” अशा सत्पुरुषांवर तुझ्या पुत्रांनी अन्याय केला आहे. मी द्यूताविषयी नगळं ऐकले आहे.” मग मैत्रेयांनी दुर्योधनास म्हटले, “तुझ्यात थोडीशी जरी सद्बुद्धी बाकी असेल तर पांडवांचे प्रेम मिळव. ते वृष शूर आहेत. काम्यकवनात भीमाने किम्मोर नवाच्या राक्षसाला मारून टाकले. तुला तर माहितच आहे कि त्याने बक, हिंडिवू, जरासंधला पण मारून टाकले. पद-सारखा शक्तिशाली राजा, त्यांच्याबरोबर

आहे. कृष्ण स्वतः त्यांच्याबाजूने आहे. अशा शूरवीरांशी कशाला तू शत्रुत्व पत्करतोस?”

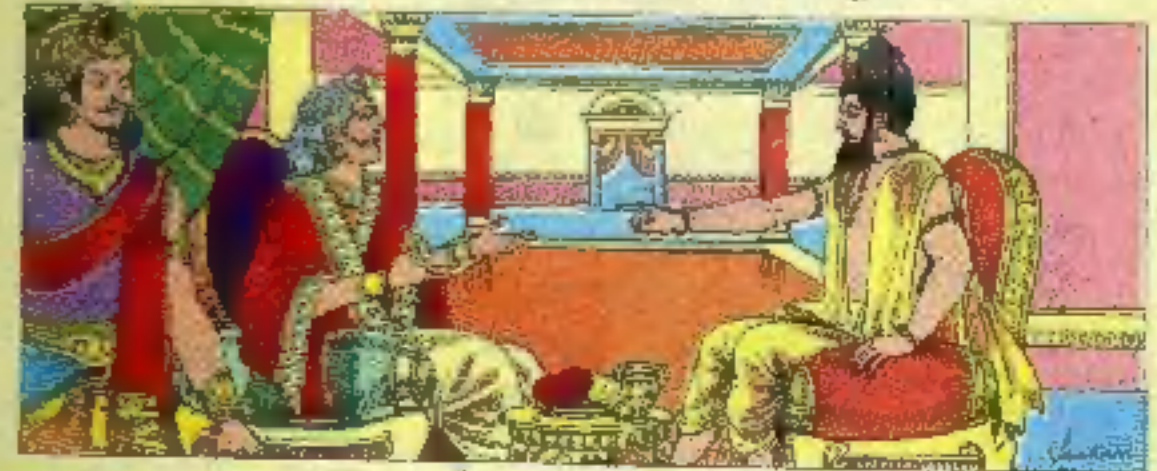
दुर्योधनाने मुनिच्या बोलण्याची चेष्टा करीत आपल्या मांड्या थोपटत हात उचलून पायाच्या बगळ्याने जमिन उकरली. त्यामुळे मैत्रेयमुनिंना राग आला. आणि त्यांनी दुर्योधनाला शाप दिला कि तुझ्या ह्याच मांड्या भीम युद्धक्षेत्रात तोडून टाकेल.

धृतराष्ट्र शाबरून म्हणाला, “आमच्यावर दया वरा. असे होऊ देऊ नका.” मैत्रेय ने म्हटले, “ह्यावर एकच उपाय आहे. तुझ्या पुत्राने पांडवांशी वैर धरू नये. त्यांच्याशी प्रेमाने वागावे.”

धृतराष्ट्राला ऐकायचे होते कि भीमाने किमिर राक्षसाला कासे मारजे.

“मी नाही सांगणार. विदुरास विचारले तर तो सांगेल. आता मी निघतो.” असे म्हणत मैत्रेय तिथून निघाले.

“भीमाने किमभीरला मारून टाकले? आश्चर्यचकित होत स्वतःशीच बडबडत दुर्योधन सभामंडपातून बाहेर आला.

उत्तम अभिनेता

अंर्तरी राज्यात दरारा मोठ्या प्रमाणावर साजरा केला जात असे. त्या दहा दिवसांत इत्साही कलाकार आपल्या नाटकांचे प्रदर्शन करीत असत. नाटक सल्यानंतर उत्तम अभिनेता निवडला जात असे, त्याला पुरस्कार मिळत असे आणि राज्यदरबारात चांगली नोकरी मिळत असे. त्याच देशात असायचा दरबारातील महामंत्री !

एवढा प्रदर्शित केलेल्या नाटकांमध्ये तीन कलाकारांनी उत्तम अभिनय केला. योगायोगाने तिसरांपण राजकुमाराचेच पात्र केले होते. पहिला राजाच्या भाव्याचा जवळचा नातेवाईक होता. त्याचे नाव होते रविचर्मा. त्याच्या अभिनयात काहीच चूक नव्हती. दुसरा सेनापतिचा मुलगा होता. त्याचे नाव होते शशिधर. त्याने एक छोटीशी चूक केली त्यामुळे त्याला द्वितीय स्थान मिळाले. तिसरा जयदेव. एका शेतकऱ्याचा मृतपा होता. त्याने दोन चूका केल्या म्हणून त्याला तृतीय स्थान मिळाले.

सणक्यांना वाटले रविचर्म्याच उत्तम अभिनेता म्हणून निवडले जाईल. पण महामंत्र्यांनी जयदेवला सर्वोत्तम अभिनेता घोषित केले.

पुरस्कार सभारंभ लाव्यावर राजा म्हणाला, "भविष्य ह्या निर्णयाने मला भाष्यच मिळत आहे."

जेव्हा महामंत्री म्हणाला "पहिल्या दोन्ही राजकुमारांनी हीचभाव दर्शवण्यात काही कितेक प्रयत्न केले नव्हते. कारण राजाच्या जीवनभासाचेच दर्शन त्यांना करतल्याच होते. त्यांना ते महज जमू शकले. पण शेतकऱ्याच्या मुलाला विशेष प्रयत्न करावा लागला. त्यामुळे छोटीच दोन चूका पुलक्षित केल्या तर त्याचा अभिनय जास्त अद्भुत वाटतो.

-राजकोसे

'चांदोवा'

पुरवणी - ९४

आमच्या देशाची

वृक्षसंपदा

ताडाचे झाड

काळदाचा शोभ सागण्याभासी कातडे आणि ताडपत्र लिहिण्यासाठी उपयोगात आणले जात असे. आपल्या देशात, नेपाळ आणि तिबेट मारच्या देतांमध्ये सुद्धा पत्रांचे पवित्र ताड-पत्रावर लिहित असत. तीच पद्धत अजूनही नेपाळमध्ये चालते. आपल्या देशात ताड-पत्रावर लिहिल्या गेलेल्या ग्रंथांना सुरक्षित ठेवण्यास आले आहे. मद्रास विध्य-विद्यालय येथील जोरियंटल मॅन्युस्क्रिप्ट ह्या पुस्तकालयात आणि तंजावर येथील सरस्वती महल पुस्तकालयात हे ताड-पत्र संग्रहित. ह्यावर लिहिले असत हजारां वर्षांनंतर सुद्धा तशांचे अक्षरे हे निश्चेष्ट आहे. ह्या ताड-पत्रावर चित्र पण काढतात.

ताडाच्या झाडाला तामिळ मध्ये 'पुने' मल्याळम मध्ये 'पना', हिंदीत, 'ताल', गुजरातीत आणि मराठीत 'ताड', बंगालीमध्ये 'तार', तेलगुमध्ये 'ताडिचेट्ट'

म्हणतात. कलकत्त्या च्या प्रसिद्ध तारकेश्वरनाथ मध्ये ताडाच्या खोडामध्ये कोरून केलेले शिवलिंग प्रतिष्ठापित केले आहे म्हणूनच ह्या देवळाला तारकेश्वरनाथ म्हणले जाते.

आपल्या देशात ताडाची झाड रोताळ अभिनीत चांगली वाढलात. गंगेच्या किनाऱ्यापासून दक्षिणेतील काव्याकुमारीपर्यंत ताडाची झाडे पाहजेची विस्तृत येतात. ह्या झाडाच्या व्यास ६० ते ७५ से.मी. असतो तर उंची ३० ते ४० मीटर असते. झाडाच्या पत्रांमधे नसतात.

शेवत्यावर गोलाकार पत्रा लावल्यासारखी पायाची मांडणी असते. या पानांचा उपयोग घराच्या छतासाठी होतो. छोपल्या, चट्या, पत्रे, कतन्या हे सुद्धा बनवता येतात. तसेच दोरबंद पण बनवता जातो. ह्या झाडा पासून 'तेला' हे पत्र मिळते. ह्या झाडाची फळ पण स्वदिष्ट असतात. ती शरीरातील उष्णता वगळी करण्यास उपयोगी असतात.

आपल्या देशातील ऋषि-मुनि उपमन्यु

उपमन्यु ऋषींच्या घौम्य ऋषिचेशिष्य होते. विद्याभ्यास संपल्यानंतर सुद्धा गुरु ने शिष्याला घरी जाण्यास सांगितले नाही. उलट त्याच्यावर आवमातील गार्ड चारायचे काम सोंपवले. आपल्या गुरुच्या उपदेशानुसार उपमन्यु गार्डना चरायला भोकळ्या रानात घेऊन गेले. चारुन झाड्यावर संध्याकाळी आश्रमात परतले तेव्हा गुरुने त्यांना विचारले, "संपूर्ण दिवस तू रानात होतास पण जेव्हा भूक लागली तेव्हा काय केले?" "जेव्हा गायी चरत होत्या तेव्हा बाजूच्या एका गावात जाऊन भिक्षा मागून आपली भूक मिटवली" उपमन्यु म्हणाला, गुरु म्हणाले, "गायींना अशाप्रकारे सोडून जाऊ नये" थोड्या विवसानंतर गुरु ने विचारले, "आता भूक लागल्यावर काय करतोस?"

"गायींना आश्रमात परत आणल्यानंतर राखत जातो आणि भिक्षा मागतो." उपमन्यु म्हणाला.

"संध्याकाळच्यावेळी गृहिणींना त्रास द्यायला नाही पाहिजे. शिवाय तुला जो काही भिक्षा मिळते त्यावर आश्रमाचा अधिकार आहे तुझा नाही," गुरु म्हणाले.

असेच काही दिवस गेले. गुरुने परत तोच प्रश्न विचारला. "गायींचे दूध पिऊन भूक मिटवतो." शिष्य म्हणाला, "मी तर तुला ह्याची अनुमती दिली नाही," गुरु म्हणाले.

एके दिवशी संध्याकाळी गायी आश्रमात पोहोचल्या. पण उपमन्यु त्यांच्याबरोबर आला नाही. गुरु सोबत इतर शिष्यांना घेऊन त्याला शोधायला निघाले. गुरुने बघितले उपमन्यु एका

खड्दपात पडून कण्हत आहे. त्याला उचलल्यावर त्यांनी विचारले कि खड्दपात कसा पडला. शिष्य म्हणाला, "भूक सहन झाली नाही म्हणून झाडाचे एक पळ घे. ने. बहुतेक ते विपारी कसावे कारण त्यामं शोळ्यांनी दिसेनासे झाले."

मग गुरुने सल्ला दिला कि दृष्टि प्राप्त वरण्यासाठी अश्विनी देवतांची पूजा कर.

उपमन्युच्या प्रार्थनेनंतर अश्विनी देवता प्रगट झाली आणि त्याला आहार देऊ लागली पण उपमन्युने स्पर्श केला नाही आणि म्हटले, "मला जो काही भिक्षा मिळेल ती प्रथम गुरुला द्यायला हवी."

"तुम्ही गुरुभर्ता असामान्य आहे. म्हणून बाह्यदृष्टि बरोबरच तुला अत्यद्भुत अंतरदृष्टिसुद्धा प्राप्त होईल." असे म्हणून अश्विनी देवता अदृश्य झाली. पूर्वीच्या काळी गुरु, शिष्याच्या भलाईसाठी त्याची अनेक प्रकार परीक्षा घेत असे. उपमन्युच्या संदर्भातील हे उदाहरण त्याचा पुरावा आहे.

तुम्हाला माहित आहे का?

१. सर रोबर्ट बनिप्टर को प्रसिद्ध झाले?
२. अंतराळवाची अंतराळयानातून अन्नकशात जातात तेव्हा त्यांना आकाश तिले न दिसता दुसऱ्या रंगाचे दिसते. कोणता रंग?
३. 'बाल गद्द' कोणत्या ग्रहाला म्हणतात?
४. कळपुतळ्यांची सुकवात कुठे झाली?
५. आग्नाची स्थापना कोणी आणि केव्हा केली?
६. 'रजतोत्सव' म्हणजे २५ वर्षांची समाप्ति तर 'वेनर अॅनिकर्सरी' म्हणजे काय?
७. 'विपरी' लोक कोणती भाषा बोलतात?
८. 'बार्टिक' निवकला कोणत्या देशात सुरू झाली?
९. १९८१ च्या आधी टेबल टेनिस चे गज दुसरे होते, कोणते?
१०. रत्नाचे चार रंग कोणते?
११. सोने आणि तांबा मूल्यवान धातूंचे मूल्यमापनाचे परिमाण काय?
१२. पोस्टाची पेटी काय असते. आमी दुसरा कोणता रंग होता?
१३. कुठल्या भाषा अंकाला (संख्येला) सोडून इतर सर्व रोमन लिपित लिहितात?
१४. जेन्नाचे असामान्य गुणविशेष काय आहे?
१५. पांढरा हत्ती कुठे आहे?
१६. अटलांटिकवरून एकटी विमानाने वाणारी साठ्सी महिला कैमानिक कोण?

उत्तरे

१. सर रोबर्ट बनिप्टर
२. निळा
३. शुक्र
४. सूर्याच्या अंतराळात
५. अग्नि
६. वेनर अॅनिकर्सरी
७. विपरी
८. बार्टिक
९. टेबल टेनिस
१०. रत्नाचे चार रंग
११. सोने आणि तांबा
१२. पोस्टाची पेटी
१३. कुठल्या भाषा
१४. जेन्नाचे असामान्य गुणविशेष
१५. पांढरा हत्ती
१६. अटलांटिकवरून